PAUL ANGHEL

FLUVIILE

CARTEA ROMÂNEASCĂ

PAUL ANGHEL

FLUVIILE

roman

Cartea a II-a din romanul „Zăpezile de-acum un veac“

CARTEA ROMÂNEASCĂ
1980

Cine să-nţeleagă,
Neghiniţă dragă,
Că-n această vară,
Lumea o să piară ?

(Dintr-un cîntec de epocă)

I

Evenimentele se vedeau ca dintr-o casă căreia brusc, în buimăcirea locatarilor, i-ar fi căzut un perete. Parva însuşi se afla în acea casă, deschisă acum spre exterior, începînd de sus, de la mansarda slugilor, trecînd la catul dormitoarelor, la mezaninul cu biblioteca, şi isprăvind cu pivniţa. El s-a smuls alarmat din aşternut, sub surpriza luminii de afară, simţindu-se suspendat cu patul direct deasupra străzii. Primul gest a fost să-şi caute ochelarii, apoi să privească în jur. Ceea ce-a văzut jos, prin lentile, i-a urcat un nod de spaimă în gît : o imensă mulţime de oameni de toată mîna se vînzolea foarte aproape de el, urlînd, agitînd eşarfe, scandînd nu se ştie ce. Aerul era răcoros, din gurile mulţimii ieşeau aburi. Dacă un singur ins din grămadă ar fi ridicat privirea spre Parva, spre patul în care el se găsea — şi cum se găsea ! — ireparabilul s-ar fi produs : întreaga grămadă de ochi l-ar fi descoperit, aşa cum era. Dar mulţimea n-avea răgaz : după o scurtă oprire ea şi-a reluat mersul, mulţimea pătrunsese între timp în grădină, dărîmînd poarta de fier — s-a auzit bubuitul ! Acum tropăia spre etaj, pe scări ; Parva a dat să se acopere, o clipă doar şi mulţimea ar fi pătruns în încăpere !, dar acoperindu-şi trupul, a dezgolit-o pe femeie.

— Ce s-a întîmplat ? a bîiguit ea, recăzînd în somn.

Impudoarea somnoroasă a Păunei l-a revoltat ; ea își putea continua letargia erotică și sub un cutremur. Trupul ei se răsfăța cu totul liber și inconștient în baia de lumină din dormitorul roșu, rămas fără draperii, în trei pereți. A vrut să-i strige : „Trezește-te, doamnă !“ dar era inutil.

Smulgînd cearșaful și întinzîndu-i-l pe piele, Parva s-a dezgolit din nou, dar s-a trezit. A căutat în minte niște repere.

— Nu pricep nimic, a strigat el. Sînt treaz, sau dorm ? M-am trezit într-un prezent incredibil.

A sărit din pat pe covor, ignorînd-o pe femeie și ignorîndu-se. Nu mai conta ce e afară, conta acum inconștiența lui. N-a nimerit însă ușa de la baie sau îi era frică să intre — și baia ar fi trebuit să fie fără pereți. A bîjbîit după haine, le-a scăpat din mîini, a rămas cu mîinile goale sub ochi, vrînd mai întîi să se încredințeze de existența lor, a mîinilor, de existența lui.

„N-am nici un indiciu de timp ! și-a spus cu neputință și ciudă. Nu pricep unde naiba am dispărut atîta vreme !“

Ceea ce se întîmpla afară era și înăuntru — la fel de clar sau de neclar. Parva s-a îmbrăcat smucit, din mers, a coborît în stradă. Nimeni nu-i putea lămuri nimic, întrebările lui se adresau unor surzi. Mulțimea l-a aspirat în fluviul ei, iar Parva s-a lăsat dus de valurile de oameni, împuns de coatele unor necunoscuți care strigau ceva sau aclamau. Senzația că vede case cu pereții deschiși i s-a confirmat pe tot parcursul drumului : el însuși privea acum de jos, din mulțime, spre lumea din interior, din ferestre, din balcoane, o lume care privea la rîndu-i în jos, buimăcită — o domnișoară în camizol, aplecîndu-se peste balustradă, a scos din gît un aa ! perceptibil, deși el, Parva sau altcineva, ar fi trebuit să scoată acel aa ! văzînd-o cum arată, un aa ! față cu dezgolirea generală.

„Deci ce se petrece cu mine, se petrece cu toți !“ și-a spus, și a grăbit pasul, ținînd pasul cu mulțimea, fericit că era îmbrăcat cuviincios.

Ochii nu-l înșelau, oricît de miop ar fi fost : în odăi pînă și dulapurile n-aveau uși, etalîndu-și nesfiit rufăria, pînă și scrinurile debordînd de nimicuri aveau capacele lipsă.

„I-a sărit lumii capacul, a constatat Parva, generalizînd. Interiorul comunică cu exteriorul, orice perete despărţitor a fost desfiinţat. Acum se vede tot !".

O senzaţie asemănătoare de surpriză, de buimăcire, o trăise cu vreo trei săptămîni în urmă la Iaşi, cînd în oraş dăduseră năvală trupele ruseşti. Atunci fusese totuşi altceva : cei din interior, localnicii — inclusiv el — îi priveau uimiţi pe cei din exterior, soldaţii împărăteşti de pe străzi, fără ca aceştia din urmă să poată privi în case, în interioarele ce rămîneau închise. Acum cele două lumi comunicau, iar aceasta era evident, pînă la stupoare. Întorcîndu-se cu gîndul înapoi, la fata în camizol, rămasă despuiată în balcon, Parva şi-a amintit că din acea casă emana cîndva muzică. Cineva, acolo, sus, cînta la violoncel, poate chiar fata. Parva auzise în cîteva rînduri vaierul coardelor, care îl încîntase. Acum membrana peretelui se topise, iar de jos, de pe trotuar, cîntăreţ şi violoncel ar fi putut să se vadă. Dar ce oribilă ar fi fost aceeaşi muzică — văzută ! Poziţia faţă de instrument a cîntăreţului, de obicei bărbat, era de neadmis pentru o domnişoară : întîi îmbrăţişarea posesivă a trupului lucios de lemn, cu şoldurile instrumentului între genunchi, apoi mîna palpînd gîtul cu strune, în sfîrşit, insuportabilul — strunele gemînd lung, gutural, în împerechere cu arcuşul, în totul un act inestetic.

„De ajuns ! ar fi trebuit să-i strige, încă de pe cînd n-o văzuse. O domnişoară nu trebuie să cînte la violoncel, aşa cum un bărbat nu poate croşeta, nu trebuie ! chiar dacă, în chip suspect, i-ar plăcea. Doar clavirul e pentru fete sau propriul lor glas."

Ideea unui glas propriu fiecărei fiinţe, stări sau lucru i-a devenit evidentă. Şi aceasta pornind de la o nepotrivire care l-a iritat. Nepotrivirea în cauză era o nepotrivire vizibilă. Dar pornind de la aceasta, un întreg capitol de nepotriviri ascunse devenise dintr-odată vizibil pentru Parva. Întrebarea era dacă asemenea nepotriviri mai puteau fi în continuare ascunse sau trebuiau lăsate să ţîşnească la lumină, cum şi ţîşneau.

„Ce să facă lumea, să se acopere, sau să apară aşa cum e, cu nişte cusururi strigătoare, care acum se văd !"

El însuşi fusese descoperit, sub lumina iradiantă a acelei zile, nu în patul de la hotel, pe care îl părăsise de nişte multe nopţi, ci într-alt pat, lîngă un trup somnoros, de care nu se separase decît printr-o bruscă revelare. „Se întîmplă ceva excepţional, şi-a spus Parva. De fapt unde sînt acum ?" s-a întrebat.

El a revenit la sine, în coloană, reluîndu-şi locul în puhoiul de oameni. Ideea că totul se vede, că totul e pus sub ochii tuturor — un tuturor cu milioane de pupile —, îl atrăgea şi în acelaşi timp îl speria prin urmări.

„O asemenea comunicare vizuală, a gîndit Parva, va avea probabil consecinţe, în perspectivă. Individul va trebui s-o accepte ca pe un dat fatal — să se culce îmbrăcat ?, colectivitatea va trebui la rîndu-i să-şi supravegheze necontenit actele, ştiindu-se pusă sub lupă, de fel de fel de inşi, privită din toate punctele cardinale".

Coloana năvălise acum pe o stradă cu prăvălii. Parva nu mai ştia dacă s-au tras în sus sau în jos obloanele, oricum obloanele zburaseră, iar negustorii cu familiile lor, expuse în vitrină, priveau înmărmuriţi, cu ochii de manechine, către mulţimea curioasă, care descoperea cu surpriză că se află unde se află, privindu-i mut pe negustori, ca pe nişte altfel de inşi. Şi negustorii îi priveau pe cei din mulţime ca pe nişte altfel de inşi, inşi contra inşi. Un copil, care se scobea în nas, în una dintre vitrine, l-a arătat pe Parva cu degetul, ţintindu-i ochelarii. Parva şi-a fixat mai bine ochelarii. Mama, o matroană în capot matinal, i-a dat copilului peste mînă, privind ea acum la ochelarii acelui tînăr domn, oprit stîngaci în dreptul vitrinei cu pricina. Mulţimea care se oprise în loc cotrobăia cu ochii prin rafturi, prin cotloane, pe sub tejghele ; negustorii, profitînd de prilej, cotrobăiau la rîndu-le prin buzunarele acelor posibili clienţi, căutîndu-i probabil de bani. Ce ascundeau unii, ce ascundeau alţii ? Ce vedeau laolaltă unii şi alţii ? Concupiscenţa privirilor i s-a părut lui Parva scandaloasă, şi ea ar fi continuat probabil dacă puhoiul nu s-ar fi pus în mişcare din nou, antrenîndu-i şi pe negustori, care s-au şi inclus coloanei. Aceiaşi negustori, imobili pînă atunci, aveau să-şi rupă drum spre şirurile din faţă, ca să intre printre primii în Parlament.

Cînd coloana a ieşit pe malul Dîmboviţei, la Hala Mare, a răzbit peste piaţă, şi soarele — încă o năvălire, ca şi cum cerului i-ar fi căzut obloanele. Cel din cer sau cei din cer vroiau să vadă ce se petrece dedesubt, iar lumina revărsată alb şi fierbinte peste lume părea o ingerinţă. Imaginea oraşului, fără pereţi şi fără acoperişuri, i s-a revelat lui Parva complet din înălţime, de lîngă turnul din Dealul Mitropoliei. Rămas cîteva clipe lîngă turn, el nu şi-a putut reprima un zîmbet perplex şi aiurit.

„Ce straniu ! şi-a spus. Probabil un vînt cosmic i-a luat oraşului scăfîrlia, lăsîndu-l cu creierul descoperit. Acum oraşului i se văd pînă şi cele mai intime gînduri."

A intrat în Parlamentul cu uşile vraişte. Mulţimea dăduse buzna şi aici, intra şi ieşea ca dintr-o moară a nimănui, ale cărei roţi se rostogoleau prin mecanica scurgerii valurilor de oameni. Marea aulă, fără acoperiş, se afla acum la cheremul oricui — înghesuială de fracuri pe scaune, sufocare de rochii şi redingote în loji, învălmăşeală de straie pestriţe pe culoare, în spaţiile intermediare, striveală în tribuna presei, unde Parva şi-a făcut loc, încercînd să privească de sus incinta.

— Dar ce se întîmplă ? a întrebat el, aducînd în glas ceva din buimăceala somnoroasă a Păunei.

— Domnule, dumneata de unde ai picat ? l-a repezit cineva, cineva care scria nervos, pe genunchi.

Parva, care picase dintr-un pat, a tăcut. El trebuia să se dumirească singur, era exclus din întîmplarea ce se desfăşura.

— Dar ce s-a întîmplat, totuşi ! a strigat, mental de astă dată, punînd şi un accent de suferinţă.

La pupitrul oratorilor, un parlamentar în frac îşi debita discursul, într-o retorică puţin vioaie. Stenografii notau, luau note şi gazetarii. Parva nu înţelegea obiectul discursului — venise prea tîrziu, oricum nu se rosteau cuvinte incendiare, care să incite atenţia sălii. Dar sala îl asculta pe orator cu o nespusă luare-aminte, pe care tînărul o citea pe chipurile celor din jurul lui.

„Ei înţeleg oare ceva ?", s-a întrebat el.

Oratorul vorbea despre o chestiune economică sau financiară, destul de specioasă, ceva despre „restrîngerea importului" şi despre „protecţionismul vamal", subiecte

ermetice pentru Parva, dar prin ce atractive oare pentru marele public ? Poate pentru micul public din scaune şi loji. Acesta a şi tresărit, cu proteste, cînd oratorul a cerut „suspendarea importului de piane".

— Cum adică, să nu se mai aducă piane ? ! a strigat o voce cu totul nemuzicală.

Marele public, format din mahalagii, a întors capul către acel cineva, apoi s-a răsucit din nou către orator, aşteptîndu-i răspunsul, ca la teatru. Acest public pestriţ, înghesuit pînă lîngă tribună, asculta cu religiozitate vorbele oratorului, acordîndu-i un prestigiu profetic, pîndindu-i şi gesturile. Curiozitatea era lacomă, copilăroasă, comică. Scoţînd o hîrtie din ghiozdanul pe care îl avea pe pupitru, vorbitorul a făcut să se vadă interiorul ghiozdanului, iar cei din faţă au tresărit, ca şi atunci cînd acelaşi vorbitor şi-a extras batista, lăsînd la vedere adîncul buzunarului, un buzunar cu căptuşeala satinată, dar gol după toate aparenţele, ceea ce-a iscat încîntare. Apoi o tăcere încremenită, cînd oratorul a prevenit sala că va trece să discute chestiunea „monetei de hîrtie" :

— Să trecem acum la cestiunea monetei de hîrtie !

Oratorul a tuşit, lumea de mahalagii şi-a ţinut răsuflarea, dîndu-i aceluia răgaz să răsufle, iar cîţiva l-au ţiştuit pe un ultim sosit, obligîndu-l la reculegere. Dar oratorul prelungea pauza, răscolind prin hîrtiile lui din ghiozdan. Cei din faţă se săturaseră, lăsînd acum loc altora, noilor-veniţi, care preluau la rîndu-le ascultarea, care ieşeau mai apoi, în vîrful picioarelor, să nu calce vorbele, nu înainte de a iscodi cu ochii şi sala — curioşi, uimiţi, increduli. Fascinau deci vorbele, acum vorbe despre „moneta de hîrtie", vorbe de hîrtie, care aveau pentru Parva o foşnire curioasă : „cambie", „scont", „bilete ipotecare". Ce putea pricepe lumea din toate acestea, cînd lipsea din discurs referinţa practică, acea referinţă care să dumirească, precum în cazul „restrîngerii importurilor", exemplul cu pianele. Parva a observat totuşi printre auditorii hipnotizaţi şi o mutră dezamăgită, o ţaţă cu tulpan care asculta încruntat, cu palma la gură. Nu se ştie cum nimerise aici, în Parlament, acea ţaţă cu tulpan, care pe deasupra nu şi-a ţinut nici gura :

— Auzi, maică, să ne dea bani de hîrtie !

Hohotul de rîs care a urmat a fost oprit doar de clinchetul clopoţelului prezidenţial. Micul public din loji, amuzat, pusese în mişcare evantaiele ; marele public pestriţ fremăta.

— Dar în fond ce se vrea ? l-a întrebat Parva pe un bătrînel cu figură mai puţin agresivă, care părea dispus să-i răspundă.

— Ce-aţi auzit ! i-a răspuns bătrînelul. Se pune la vot chestiunea monetei de hîrtie. Alaltăieri s-au votat decoraţiile.

— Pentru ce decoraţii ?

— Dar, domnule, nu ştiţi nimic ? De trei zile România e independentă.

— De cînd ? a îngăimat Parva.

A urmat un tumult de aplauze pentru orator, care s-a şi retras de la tribună. Parva n-a mai auzit aplauzele, el s-a smuls din strîngerea vecinilor şi a dat să iasă afară. Nu era cu putinţă. În sală dăduse buzna un nou val de lume, o lume stîrnită de aceeaşi veste, care acum îl paraliza pe tînăr. Pe chipul lui s-au ciocnit, violent, lumina unei mari bucurii şi umbra unei ireprimabile deziluzii, o deziluzie care i-a muiat resorturile, l-a lăsat moale, l-a făcut să se simtă fără aer. Întrebările lui — „Dar cînd ?“, „Dar de cînd ?“ — erau de prisos. De prisos ca şi năvala lumii — faptul se petrecuse. C. A. Rosetti — pe care Parva îl cunoştea, în salonul acestuia o întîlnise pe Păuna — a sunat din nou clopoţelul prezidenţial, cerînd mulţimii linişte :

— Cetăţeni, vă rugăm respectuos, faceţi tăcere !

Dar cine „să facă tăcere“ ? „A face tăcere“ într-o clipă ca aceea i s-a părut lui Parva ridicol. Şi publicul socotea cererea ridicolă, marele public vocifera, însufleţit de chestiunea aceea palpitantă — „moneta de hîrtie“. De fapt nimeni nu mai auzea ce se cere. Parva trebuia oricum să iasă, cu orice preţ, să se dumirească, să se aşeze, oricît de tîrziu, în eveniment. Afară, la peron, uşierul Parlamentului, un bătrîn cu aer de aprod de tribunal, urla la mulţimea care încă mai venea :

— Oameni buni, potoliţi-vă ! Ce dracu mai vreţi ! Căutaţi ziua de ieri ?

Apostrofa bătrînului era mai nimerită şi mai de spirit decît a prezidentului C. A. Rosetti. Şi efectul a fost mai prompt. Mulţimea a dat înapoi. Mulţimea căuta, într-adevăr, ceva ce se petrecuse ieri, alaltăieri, mişcîndu-se zăpăcită dintr-o parte în alta. Şi Parva căuta ziua de ieri. Printr-o inconştienţă de care singur răspundea, evenimentul îi refuzase calitatea de martor, ziua de ieri zburase. Aceasta nu-l împiedica s-o caute, nici pe el şi nici pe ceilalţi.

În oraş lipseau gazetele. Nu apăruseră încă ? Se vînduseră ? Pîlcuri de oameni, ceva mai domoliţi, zăboveau pe Dealul Mitropoliei sau plecau mai departe, oprindu-se anapoda, pe la berării, cîrciumi, cafenele, alergînd după firul unui sens care scăpa mereu. Iar această neputinţă îi înciuda, îi aţîţa.

— Şi unde s-a proclamatără, neică ?

— Păi unde să se proclameze ? ! S-a proclamatără, şi gata. Culcă-te p-ailaltă parte !

Evenimentul dispăruse undeva în sus, în nori — acum nu erau nori —, ca un balon umflat cu gaz. Inutil cercetau bucureştenii locul în care balonul îşi luase zborul, la Parlament. Locul se vedea, dar evenimentul nu, asta era culmea ! Parva, la rîndu-i, trebuia acum să procedeze, retrospectiv, la o reconstituire, ca şi a unui eveniment petrecut pe la 1400.

„Situaţia mea nu diferă, în definitiv, şi-a spus el, scîrbit pentru sine însuşi, de a unui individ din viitor, de peste patru sau şase secole. Acesta ar recurge la orice pentru a afla, pînă şi la mitologie. Din păcate, ziua de alaltăieri n-are încă o mitologie, şi nu văd cum i s-ar face una. Evenimentul a zburat de pe un pămînt viran, lăsînd jos nişte zăpăciţi, inclusiv eu."

El însuşi se mişca asemeni unui zăpăcit. Aşezîndu-se la masa unei cafenele, pe malul gîrlei, în plin soare, nu-i rămînea altceva de făcut decît să privească lumea, să asculte lumea. O lume scoasă din eveniment, licenţiată !, şi poate de aceea liberă, trăind uşurarea supravieţuitorilor în urma unui foc, despre care ar fi aflat abia după ce vîlvătăile s-au stins, deşi nu se stinseseră încă — de unde zarva, neliniştea, neputinţa oamenilor de a se întoarce acasă, la vechile îndeletniciri. Ceva nu dădea satis-

facţie, nefiind clar ce anume. Ceva încă se mai aştepta — dar ce ? De unde sentimentul că tot ce-i important se petrece în altă parte, aiurea, de unde agitaţia, mişcarea somnambulică dintr-un loc în altul, speranţa surdă şi absurdă că evenimentul se repetă, ca un spectacol, sau că se amînă ceva — de ce, cînd timpul e favorabil ? —, culminînd cu starea de exasperare :

— Domnule, de-ar începe odată !

Ce ? ! Nici măcar venirea armatelor ruse nu dădea satisfacţii palpabile — ruşii îşi instalaseră cartierul general la Ploieşti, profeţitele incursiuni turceşti asupra Capitalei n-avuseseră loc, se tot amînau, turcii incendiaseră doar nişte sate la Dunăre, mai răpiseră între timp şi nişte turme de oi, şi nişte şlepuri, au ucis chiar şi nişte pescari. Cică s-ar fi produs şi nişte atrocităţi, nevăzute însă de nimeni. Şi apoi presa ! Smulsă, citită, răscitită, presa nu oferea temei de încredere.

— De ce presa nu informează opinia publică ? De ce tac ca laşii ! Care-i, domnule, misia gazetarului, să vină străinii să ne înveţe să facem presă ? !... Chiar şi cu Proclamaţia ! Ce-a spus, de fapt, Proclamaţia ?

Ceva mai liniştit acum, Parva asculta, zîmbea, sorbind dintr-un coniac. Începuse a se dumiri.

„Dar, în fond, ce trebuia să se întîmple ! şi-a spus el. Să se fi auzit un zornăit de lanţuri care cad, la citirea Proclamaţiei ? Unde anume, aici, sau la Stambul ? Să fi bubuit tunurile la Dunăre ? Dar au bubuit în tot acest răstimp !"

Amintindu-şi de acest răstimp, Parva nu-l vedea, în ceea ce-l privea pe el, decît ca pe o scoatere din timp.

„Dar unde-am dispărut atîta timp ? !"

Intrase în dormitorul roşu pe frig, într-o noapte de ploaie cu lapoviţă, şi se trezise acum sub cerul descoperit, în plină zi, în altă lume. Chiar relieful acestei lumi era altul, Parva nu-l mai recunoştea, nu mai recunoştea oraşul, chiar oamenii erau schimbaţi, trecuţi în altă zodie vestimentară. Ieşind din casa Păunei, în urmă cu cîteva ceasuri, Parva uitase să îmbrace pardesiul — din instinct poate, iar acum şi redingota îl încurca, i-ar fi trebuit o jachetă uşoară de dril, o pălărie albă, de pai, pantofi, şi nu ghete. Nu absenţa acestor articole vestimentare îl enerva

însă, ci absența unei măsuri de timp, acel răstimp de care nu putea da socoteală. Cineva îl prădase de acel timp, iar Parva nu putea admite sincopa, nici saltul inocent peste ea, acest salt care-l azvîrlise pe țărmul unei alte zile.

A cerut să plătească, cu impaciență, apoi cu furie. Toată lumea era dealtfel impacientă, nervoasă, pendulînd între stări de exaltare și derută, sărind pe toate portativele surprizei. Drept răspuns la somația sa, chelnerul i-a mai adus lui Parva un coniac.

— Dar n-am cerut coniac, am cerut să plătesc !

— Bine, plătiți atunci două !

— Am cerut să plătesc.

— Am înțeles !

Și chelnerul a dispărut, revenind cu un al treilea coniac. Parva l-a privit cu ochi ucigași :

— Domnule, dumneata nu pricepi că-mi mănînci timpul ? Imbecilule !

A aruncat pe masă o monetă de argint și a ieșit. „Imbecilul" a rămas cutremurat, lîngă masă, fără a se fi simțit insultat în vreun fel, dar neînțelegînd o iotă din ce spusese cuconașul : „Cum adicătelea să mănînci timp !".

Ca să nu-și mănînce iar timpul, Parva s-a îndreptat spre clădirea Arhivelor, pe care dealtfel n-o suporta.

Clădirea masivă, cu munții ei de hîrțoage din toate epocile, inclusiv presa zilei, îi înlesnea lui Parva legătura cu timpul rupt. Într-un subsol întunecos, pe o masă negeluită, îl aștepta un corpus de hîrtii vechi, uitat deschis la o anume pagină, priponită cu călimara, despărțită de celelalte file printr-un zălog. El nu copiase, își amintea !, decît vreo cincisprezece rînduri din text, poticnindu-se în cîteva semne grafice, care făceau nesigură lectura, deci și transcrierea, fapt care-l silise să abandoneze lucrul, dar la modul lui, cu teorie deci :

— Nu se poate face o copie paleografică onestă fără o critică a textului ! a izbucnit el, atunci, către șeful de birou.

— Dar cine vă cere o interpretare a textului, domnule Parva ! i-a ripostat acela.

— N-am spus interpretare, domnule, ci critică ! Eu nu sînt simplu caligraf, maşină de copiat erori. Eu văd eroarea, înţelegi ?

Acela nu înţelegea, n-avea cum. Era un simplu slujbaş de arhivă, binevoitor faţă de Parva, el consimţise să-l sprijine pe tînăr prin angajarea temporară — la sugestia unui mai-mare — pe funcţia de copist paleograf, pentru acte germane şi latine. Treaba a mers bine, Parva făcea copii caligrafice perfecte, avea probabil nevoie urgentă de bani, pînă la acel incident pregătit desigur prin nişte combustii surde, cînd tînărului i-a sărit ţandăra, pornind de la nimic, de la un semn banal, citit probabil arbitrar pe pergamentul vechi.

Parva nu-şi mai amintea în ce semn grafic se poticnise, în ce cuvînt a cărui lecţiune nu vroia s-o falsifice, dar era limpede că în el acţionase atunci un imbold surd, nevoia de a scăpa de o corvoadă agasantă, exasperantă — cînd ? — în chiar clipa cînd o întîlnise pe Păuna. Pornind de la acel semn grafic eronat, descoperit în document, Parva a trecut pe loc la un atac global :

— Şi peste toate aici e un muşuroi de cîrtiţe neroade ! a strigat el tot atunci. Sînteţi nimic altceva decît o adunătură de calemgii, de pisari de pomelnice analfabeţi. Domnilor, arhivistica e o meserie !

— Spuneţi-i asta domnului director Hasdeu !

La care îndemn Parva a dat peste margini, fiindcă tunetele lui se adresau de fapt Monstrului, care nu-l primea, care-l ignora, care nici n-avea ştire probabil de existenţa acestui slujbaş cu bucata, sub acoperişul clădirii Arhivelor. Ideea copierii documentelor, în stare avansată de uzură, fusese a lui Hasdeu. Tot el întemeiase şi acel corp de copişti paleografi, în care fusese admis temporar şi Parva, de fapt simpli caligrafi, indivizi suspecţi ca pregătire, printre ei nimerindu-se şi arătări din veacurile trecute : un caligraf de turcă şi persană arăta chiar a calemgiu — purtînd fes şi lucrînd cu călimara la brîu —, cîţiva călugări cu rantie puchineau pe slovenie, fiind experţi în copierea frontispiciilor şi iniţialelor, dar săraci în ştiinţa savantă a buchilor, ca şi străbunii lor din aceeaşi stirpe stinsă în gropniţele de mînăstiri. Parva îi privea pe toţi aceşti „colegi“ ca pe nişte păduchi de lemn sau cari

de manuscrise, tocmiţi să strice lucrarea timpului, s-o facă rumeguş, prin călimară şi pana de gîscă. Printre alte absurdităţi, directorul pretindea copierea actelor cu aceeaşi tehnică din vechime : cu cerneluri identice şi cu pana de gîscă.

— Ei bine, a pus Parva punct, refuz să fiu gîscanul acestor file, pe care nu vreau să le mai imprim cu grifa mea. Domnul director e un maliţios sau un cinic, aruncă banii Arhivelor pe fereastră, ca să obţină nişte curiozităţi. Refuz aceşti bani !

Parva era nemăsurat pînă la absolut. În fond, directorul, a convenit el, întorcîndu-se acum la Arhive, nu dorea nimic altceva decît nişte simple còpii, în care să fie transcrise, chiar perpetuate, şi erorile, fără comentarii, aşa cum se cuvenea într-o recuperare. Dar Parva vroia mai mult : se travestea indirect în editor, el citea cu ochi de interpret textele, operaţiune care revenea editorului ulterior sau — de ce nu ? — directorului ! Parva îi refuza directorului acest drept, el încercînd să iasă din anonimatul la care slujba îl silea, peste caligrafie şi texte, de fapt prin texte. Dar pentru o simplă muncă de copist paleograf era prea mult — un abuz. Şeful serviciului i-o precizase atunci răspicat :

— Spuneţi-i asta domnului director Hasdeu.

La care Parva a reacţionat prin depunerea filelor copiate pe masa acelui imbecil, şi prin lăsarea codexului deschis, la acea filă, cu călimara priponind un rînd latin.

A regăsit rîndul latin, pana şi călimara aşa cum le lăsase. Doar un strat de praf se depusese pe masă şi pe manuscris — nu două sau nouă ! —, dovadă că Parva părăsise lucrul relativ de curînd, în urmă cu două-trei săptămîni, nu în urmă cu un secol sau nouă. Apariţia lui n-a uimit. „Colegii" de masă au şuşotit şi şi-au dat coate la sosirea „trăsnitului", dar şeful de birou, pe care Parva l-a salutat demn şi mut, n-a făcut caz nici de absenţa tînărului, nici de reîntoarcerea lui. Fiind recomandat ca doctorand la Lipsca, specialist în cîteva limbi moarte, Parva emana un prestigiu ocult asupra tuturor slujbaşilor de la Arhive, putîndu-şi îngădui oricîte hachiţe, ca şi dealtfel patronul lui invizibil, domnul director Hasdeu, ale cărui ieşiri smucite speriau. Tensiunea dintre cei doi, care

se ignorau, făcea să pulseze uneori etajele cu hîrtii, Parva comentînd zgomotos unele indicaţii ştiinţifice ale Monstrului, unele dispoziţii pe care ceilalţi slujbaşi le primeau fără crîcnire, executîndu-le orbeşte. Ideea că Parva fusese numit la Arhive din dispoziţia unui mai mare decît Hasdeu, ca să-l înlocuiască peste o vreme pe acesta — atît de incomod !, se insinuase tot mai insistent printre micii slujbaşi, avînd şi nişte confirmări : protecţia şefului de birou, indiferenţa rece şi insolenţele lui Parva, surd la orice bîrfe.

El s-a aşezat în scaun, cu firescul obişnuinţei, închis cu totul la cele din jur. Regăsind rîndul buclucaş, Parva a rîs, trăind surpriza de a-l putea citi simplu, fără poticniri, mirîndu-se că în urmă cu o lună acelaşi rînd îi apăruse ca o eroare. Era un text emis de cancelaria lui Vladislav-vodă, scris în latina Curţii de la Argeş, după o *ars dictaminis* destul de bună, cu o caligrafie bună, căreia Parva nu-i mai găsea acum nici un cusur. Mai mult, documentul a isprăvit prin a-l captiva, prin conţinutul său : un Vladislav de Dobîca („Ladislaü de Dobca"), rudă apropiată a domnului de la Argeş — „trup şi sînge şi neam al nostru" —, primea în dar moşii şi tîrguri, peste munţi, în Ţara Făgăraşului, la Şercaia („Schenkhengen") şi la Apele Calde (?), „cu toate drepturile şi cele ce se ţin de ele", ca răsplată pentru nişte merite militare, „împotriva prea cruzilor şi necredincioşilor" de la sud de marele fluviu. În text se evoca o campanie militară în Bulgaria, pînă la Tîrnovo, la care oastea românească participase împreună cu acel Vladislav sau Vlaicu de Dobîca. Ce-i reproşa Parva documentului ca înţeles ? Ce nu era limpede ca grafie ? Poate data, dar nu anul, clar notat — 1372, nici luna — iulie, ci ziua 16, explicitată, totuşi, prin sărbătoarea calendaristică — *Divisio Apostolorum.* Era de văzut dacă *Divisio Apostolorum,* ziua Despărţirii Apostolilor, cade la 15 sau la 16 iulie, dar aceasta era treabă nu de copist, ci de editor.

Şi copia făcută de Parva era bună, arăta frumos. Putea acum să se ridice liniştit de la masa de lucru, să urce scările la primul etaj, să intre în încăperea unde se aflau rînduite în teancuri *Monitoarele oficiale* ale Ţărilor Româneşti din ultima jumătate de veac, să caute piesa care îl interesa.

A găsit-o simplu, *Monitorul* zilei expirate se afla unde trebuie, alături de alte foi perimate, care deveneau piese de interes ştiinţific, prin trecerea timpului. Cît trecuse de alaltăieri ? Parva a luat *Monitorul oficial* şi a coborît sprinten scările, revenind în încăperea umbroasă, cu documente latine de la Vladislav Întîiul. Şi-a pus coatele pe vechiul pergament şi a început a citi hîrtia proaspătă.

Cu enervare, desigur, fiindcă îl irita ortografia oficială a zilei. Parva avea mania de a corecta, după norme proprii, orice text recent tipărit, simplificînd scrierea, rescriind unele cuvinte, pe care le readucea la rostirea curentă, îndreptînd punctuaţia deficitară. Cu documentele vechi proceda mai simplu — le scutura de praf. Cele noi îl obligau la un enervant travaliu de corectură, ca să le facă lizibile. Numai după această operaţie recitea textul, urmărind de astă dată sensul. Acum a procedat la fel, corectînd „Moţiunea" Parlamentului Român, înnegrind aproape toate rîndurile, făcînd şi trimiteri marginale, în acoladă, nu fără un anume aplomb. Situaţia de a corecta ortografia documentului — mai puţin latinizantă decît a altor scrieri ale zilei — nu l-a împiedicat totuşi să trimită o săgeată în direcţia „domnilor de la Parlament" :

— Latina de cancelarie a lui Vlaicu-vodă era mai simplă, domnilor, decît neolatina voastră pocită grafic pînă la absurd.

Ceea ce-a rezultat a fost un fel de şpalt plin de înflorituri, iar Parva, pe deplin satisfăcut, putea reciti acum textul şi ca sens. Satisfacţia venea şi din faptul că, fie şi aposteriori, Parva participase la elaborarea acelei *Moţiuni*, care era acum şi a lui, prezentîndu-se într-o decentă înfăţişare. El şi-a umflat pieptul pentru a da textului o retorică tunătoare — cea meritată ! —, dar textul nu avea retorică, era un text scurt şi sec, de cancelarie parlamentară :

„Camera, mulţumită de explicările guvernului asupra urmărilor ce a dat votului ei de la 29 aprilie anul curent,

Ia act că resbelul între România şi Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta şi independenţa absolută a României au primit consacrarea lor oficială.

Şi, contînd pe dreptatea Puterilor garante, trece la ordinea zilei (aplause prelungite).

Necerînd nimeni cuvîntul, moțiunea se pune la vot prin apel nominal, și rezultatul este cel următor :
Votanți... 79
Abțineri... 2

Parva trăia bucuria confirmării — acesta era deci actul ! —, dar textul i s-a părut ermetic, chiar criptic, iar gustul pe care i l-a lăsat în gură a fost de insațietate și descumpănire. Cum, doar atît ? ! A mai citit o dată textul, corectînd încă vreo trei semne, suspendînd paranteza cu „aplause prelungite", care n-avea ce căuta într-o *Moțiune* — un Parlament nu e teatru ! —, apoi a început a întoarce filele *Monitorului* pe toate fețele, căutînd în plus încă ceva, ce nu găsea. A, da ! era discursul ministrului de externe, care motiva *Moțiunea,* mai erau discursurile cîtorva parlamentari, dar argumentele de acolo nu treceau în documentul propriu-zis. Domnii de la Parlament notau în schimb „aplausele prelungite" ! La fel de bine ei ar fi putut nota, a gîndit Parva, și bubuitul tunurilor de la Dunăre sau ciripitul păsărilor în copacii de pe Dealul Mitropoliei, pentru ca „literatura momentului" să fie completă. Privind încă o dată cu ochi increduli același document, pe Parva l-a cuprins indignarea :

— Dar, domnilor, a strigat el în gînd, dacă celelalte documente-anexă ar dispărea, cum se întîmplă sub capriciile istoriei, *Moțiunea* dumneavoastră ar fi un text de neînțeles, imposibil de descifrat, peste două sau trei secole. De pe acum sînt necesare niște glose.

Parva a început să se plimbe prin încăperea întunecoasă, căutînd în minte glosele necesare pentru decriptarea documentului, pe care îl și memorizase.

„Mai întîi 29 aprilie ! Cine naiba să știe ce este 29 aprilie, dacă textul nu spune explicit că în această zi România a declarat Porții Otomane război ! Vlaicu-vodă a fost mai clar, într-un banal document de danie, cînd a precizat circumstanțele în care l-a împroprietărit pe acolitul său : după ce el, voievodul, rupsese legătura de supunere față de Ludovic al Ungariei, după ce el, Vladislav de Dobîca, participase la o campanie împotriva turcilor, pînă la Tîrnovo. Acest *după,* din documentul Parlamentului, lipsea însă ? Ce semnifică data de 29 aprilie ?

Desigur, în 29 aprilie România a declarat războiul. Dar cum ? Nu oricum, ci răspunzînd unui atac armat al puterii suzerane ! Ceea ce înseamnă că puterea suzerană a atacat ţara «protejată», şi nu invers. Ce-i rămînea de făcut celui atacat decît să răspundă ! Şi România a răspuns oficial prin acea declaraţie de război. Practic, ţara era liberă de orice servitute încă de la 29 aprilie ! Atunci de ce această nouă declaraţie, în plin mai ?"

Ar fi fost necesară deci încă o glosă pentru ca această declaraţie din mai să fie clară. O glosă în care să se spună că ţara se socotea liberă nu numai faţă de Poartă — cu care rupsese legăturile, ci şi faţă de toate statele cu care întreţinea legături. La aceasta făcea aluzie paragraful al treilea al *Moţiunii,* în care se invoca „dreptatea Puterilor garante". Se sublinia, deci, faptul că respectarea noului statut al ţării e un act de dreptate, la care e firesc să subscrie toţi prezenţii şi viitorii contractanţi.

„Dar cine, domnilor, să priceapă asemenea subtilităţi ! *Moţiunea* ar trebui rescrisă !"

Parva s-a întors asupra textului, hotărît să-l rescrie nu grafic, ci în conţinut. A întors copia pe care o scosese după documentul lui Vladislav Întîiul, şi a început să scrie pe verso, respectînd titlul din *Monitorul oficial :*

MOŢIUNE

VOTATĂ LA 9/27 MAI 1877

După titlu s-a oprit din scris, lăsînd condeiul. Începea dificultatea sintezei, o sinteză pe care Parva trebuia s-o elaboreze pe cont propriu, fără ca el să fi participat la actul din Parlament. Trebuia deci să conceapă o *moţiune*, specie literar-politică la care nu se pricepea, specie necunoscută trecutului istoric îndepărtat, acel trecut în care Parva se simţea bine, pe care îl explora cu sete. Era vorba, în fond, de ştiinţa de a scrie acte istorice, în chiar clipa cînd acestea se produc, de ştiinţa de a le face grăitoare, expresive prin întreg şi prin fiecare parte.

„Din acest punct de vedere, a gîndit Parva, bătrînii stăteau cu mult mai bine. Pergamentele pe care ni le-au

lăsat, aparent simple ca redactare, nu fac loc la obscurități, ei știind bine că obscuritatea sau ermetismul exprimării sînt vicioase juridic. Ei discutau de fapt cu viitorul.“

Parva a recapitulat mental documentul pe care îl copiase, prin care Vladislav Întîiul îl asigura pe protejatul său Vladislav de Dobîca, „pînă la al șaptezeci și șaptelea neam“. Ce va asigura actul de alaltăieri „pînă la al șaptezeci și șaptelea neam“ ? În documentul lui Vladislav se invoca puterea cerului, se proferau blesteme și afurisenii împotriva celora ce-ar fi încercat să răpească sau să strice moștenirea lui Vladislav de Dobîca, să desfacă adică ceea ce voievodul făcuse. În noul act „se conta pe dreptatea Puterilor garante“ cu „aplause prelungite“. Dar, altfel privind lucrurile, se putea face oare ceva în plus ? Ce anume ? Neputința de a sonda asupra viitorului s-a vădit probabil· și în Parlament, unde, după „aplausele prelungite“, n-a mai cerut nimeni cuvîntul, moțiunea punîndu-se la vot, cu 79 bile pentru, și 2 abțineri. Cei doi care s-au abținut de la vot se temeau, probabil, foarte tare asupra viitorului și au făcut ca temerea lor să se știe și să se numere. Rezultat clar : 2 dramuri de neîncredere la 77 dramuri de exaltare, cu „aplause prelungite“.

Parva nu convenea nicicum că documentul acela, atît de zgîrcit în formule, era totuși expresiv chiar așa cum se prezenta. Documentul, își spunea el, avea să dea o mare bătaie de cap oamenilor viitorului, care pentru a putea pricepe ce s-a întîmplat atunci, în acea zi, în acel an, ar fi trebuit să răscolească texte de arhivă de pe întregul continent.

— Dar de ce, domnilor, a tunat Parva, să mă lăsați să bîjbîi prin spațiu și prin timp ! Acum firele istoriei sînt încurcate și multiple, mai abitir ca-n vremea lui Vladislav Întîiul, care n-avea asupra-și șapte puteri garante. Pe-atunci istoria se juca între Carpați, Alpi și Bosfor. Acum firele Moțiunii voastre mă trimit simultan la Constantinopole și la Petersburg, la Berlin și la Londra, la Paris și la Roma. Ca să explici, pentru mîine, un fapt de azi va trebui să începi prin a lămuri ce e Patagonia !

Intre timp sosiseră ziarele, un conțopist adusese un maldăr proaspăt de gazete și printre umilii caligrafi de la

aceeaşi masă a trecut un frison. Ei s-au repezit hulpavi asupra foilor mirosind a ştiri trufanda şi a cerneală de tipar.

— Auziţi, domnilor, or să ne plătească de-aici înainte cu bonuri de hîrtie, nu cu bani sunători. Să le fie de cap !

— Vezi că nu pricepi ? S-a ipotecatără moşiile statului. Şi pe baza asta, cică, se scot bani de hîrtie !

— Adicătelea o să mîncăm d-aici înainte hîrtie ? Domnilor, dacă se plăteşte cu hîrtie e rău. Cade aurul, se scumpesc toate !

Expresia „cade aurul" a avut un efect mai puternic asupra micilor slujbaşi decît a doua, „se scumpesc toate". Era în această vestire ceva de fatalitate. „Nu mai avem ce face, cade aurul !", după care a urmat însă o ameninţare, aruncată de un alt caligraf :

— Las'că şi ei, n-o să le mai meargă cum le-a mers. Poftim, cu pianele gata, s-au spălat pe bot. Să mai cînte şi cu gura, ca noi ! Importaţiunea oricăror articole de lux este oprită.

— Şi tunul nu-i articol de lux ?

Parva a simţit din nou că i se mănîncă timpul, dacă mai rămîne între „colegi" o singură clipă. El a strîns copia după documentul lui Vladislav, a luat şi *Monitorul oficial*, a ieşit fără să salute.

— Domnule Parva, l-a oprit şeful de serviciu, aveţi de primit nişte bani.

— Ce bine !

I s-au numărat cîţiva poli de argint — încă nu fuseseră imprimate biletele de hîrtie —, iar Parva a pus grijuliu în buzunar acele monete, grăbindu-se să iasă. Lăsase pe biroul şefului copia şi *Monitorul oficial*. Privind *Monitorul* înnegrit de peniţa lui Parva, slujbaşul Arhivelor a strigat :

— Domnule, dar aţi pocit *Moţiunea* Parlamentului !

Parva plecase.

Îi era foame. Se eliberase de obsesia zilei, părăsise definitiv clădirea Arhivelor, şi acum îi era foame. Foamea a venit ca o întoarcere la sine însuşi, Parva lua act cu bucurie că-i era foame, că va mînca undeva — la un birt,

la o cîrciumă, singur, fără Păuna. Şi aceasta era o cucerire — a sta singur, a mînca singur. După vîrtejul convieţuirii cu Păuna, după indivizibilitatea cu ea, în măruntaiele unor nopţi fără sfîrşit, urmase spontan separarea, ieşirea la suprafaţă, plutirea liberă, uşurarea, foamea. O foame de alimente ardeiate, sărate şi iuţi, şi de verdeţuri crude, şi de pîine arsă, o foame primitivă, o foame cu voluptate şi ameţeală, care te îndeamnă să începi cu orice. Oprindu-se în dreptul unui felinar, Parva s-a întrebat dacă n-ar fi fost nimerit să înceapă cu felinarul, care abia fusese aprins.

„Ce nebunie, şi-a spus. Prima reacţie după o zi de stoarcere nervoasă e foamea. Prima reacţie a inşilor, după un eveniment, primul lor răspuns e foamea."

După ziua de la Parlament, bucureştenii invadaseră într-adevăr bodegile, grădinile, cîrciumile, repezindu-se să mănînce. Nu era de găsit un loc nicăieri. Se bea şi se mînca în uliţă, se mînca lacom, se bea zgomotos, cu o furie de sfîrşit de lume.

— Huo ! s-a auzit dintr-o locantă, că nu vin turcii !

— Ba vin, monşer, ba vin ! şi s-a rîs zgomotos.

Un miros de chebap fript la jăratec, de său de oaie care scotea fum în atingere cu cărbunii, i-a umflat lui Parva nările. Nu s-a putut însă apropia de acea vatră, asediată de muştirii, şi a plecat mai departe, neştiind încotro să apuce. I-a bruscat auzul un bubuit de tobe : o coloană de studenţi, elevi, gimnazieni, coborau cu muzică de pe Dealul Mitropoliei, desfăşurînd o demonstraţie cu torţe. Manifestaţia a trezit interes, era destul de nouă la Bucureşti, unde nu se impusese pînă atunci modelul studenţesc vienez sau prusian. Lumea, încîntată, a părăsit mesele locantelor şi a ieşit să-i vadă pe studenţi.

La lumina torţelor, coloana părea sumbră. Tinerii aveau feţele congestionate, grave, peste toate răguşiseră cîntînd. Îi împingea însă înainte entuziasmul mulţimii, iar Parva, ca fost student de universitate germană, ştia bine că pînă la ziuă nu se vor opri. De cîte ori reluaseră acelaşi *Gaudeamus* ? De cîte ori aveau să-l reia pînă la Palat, iar de acolo pînă la Preşedinţie şi pînă la Ministerul de Război ! În urma coloanei se deschisese însă o pîrtie pe care Parva putea înainta spre Podul Mogoşoaiei. Dar

fiindcă peste cîţiva kilometri studenţii s-au oprit să facă demonstraţie la casa unui consul străin, Parva a depăşit coloana, a grăbit pasul, fericit să descopere un scaun liber la masa unei cofetării de lîngă o biserică.

— Ce doriţi ?

— Orice.

I s-au adus tocmai ce nu dorea, prăjituri, pe care Parva le-a înghiţit, descoperind abia la urmă că sînt greţoase şi dulci.

— Ei, fir-ar să fie ! a strigat şi alt client, nemulţumit de ceva. Dar ce se-ntîmplă, domnilor, e sfîrşitul lumii ?

Clientul descoperise probabil o muscă în îngheţată sau o urmă de roşu de buze pe pahar. Scandalizarea lui atinsese pragul de sus, nimic nu-l mai putea calma ; cu toate ofertele cofetarului, el răspundea negativ, cu aceeaşi formulă :

— Nu, nu, e sfîrşitul lumii !

— Aşa e, domnul are dreptate ! l-a aprobat un alt client de la o masă vecină, care însoţea o mumie de femeie, probabil mama, bunica sau străbunica lui. Şi către toţi clienţii din local, cu imputare : Ce vă miraţi, domnilor ! Nu-i nimic de mirare. Se sfîrşeşte şi veacul. E un veac fără soţ... Nu vedeţi cum umblă bezmetică lumea pe străzi ?

Se apropiau din nou studenţii cu torţele şi tobele lor. Bătrîna doamnă a tresărit, ducînd la ochi nişte ochelari imenşi de teatru, care i-au făcut groteşti orbitele, desfigurîndu-i chipul. A încercat să rîdă şi a rîs ştirb în direcţia tinerilor care se apropiau.

— Vin spre noi ? l-a întrebat ea pe fiu.

— Da, vin. Nu-i auzi ?

Se auzea limpede cîntecul :

„Vita nostra brevis est,
Brevis finietur..."

Deşi obosiţi, tinerii bravau. Melodia se auzea acum puternic, avea un accent triumfal şi dur, vocile păreau ofensive şi mature. Bătrîna doamnă rîdea cu plăcere.

„Venit mort velociter,
Rapit nos atrociter..."

Din imprudența nu se știe cui, pe peretele din fund al cofetăriei s-a spart o oglindă, iar clienții au sărit alarmați în picioare. Curgerea țăndărilor de cristal a părut nesfîrșită.

— Ce s-a spart ? S-a spart ceva !... Nu se poate să fi plesnit singură.

Întorcînd capul, Parva a constatat cu liniște că jumătate din oglinda din spatele său căzuse, lăsînd peretele rînjit și gol. Bătrîna doamnă și fiul acesteia dispăruseră. Tînărul s-a ridicat, și-a potrivit pe cap țilindrul în restul de oglindă, și a plecat pe urma studenților, îmboldit de gîndul de a mînca totuși ceva. Ceva ca lumea.

Ceea ce a și obținut la o berărie, peste drum de Hotel Broft. Nu mai era îmbulzeală. Un grup de tineri ofițeri, la un șir de mese puse cap la cap, vreo douăzeci de inși cîntau în fața halbelor goale de bere. După *Gaudeamus*, cîntecul ofițerilor i s-a părut lui Parva singurel și trist, la o voce, deși ofițerii îl cîntau în cor :

„Neghiniiiță neagrăă..."

Cuvintele nu se deslușeau prea bine, Parva le știuse cîndva, de ajuns că isonul melodiei se prelungea mult și ducea îndărăt, înapoi. Cîntecul n-avea nimic eroic, pe măsura clipei, era trist și plin de dor. Se putea cînta și mut. Unele accente, jălalnice, puneau intensitate trăirii, ca s-o descarce apoi în unde lungi. Parva a surprins și un sunet ardelenesc, o bătaie sonoră foarte lungă, un alean nefinit pe care nu-l puteau aduce în adunarea de tineri ofițeri decît românii de peste munți. Cîți vor fi fost ? Aceștia, oricîți erau și oriunde se aflau, nu cîntau șansonete sau arii la modă, ci numai cîntece de-ale lor, de obicei triste. Dar și celelalte cîntece deveneau în gura lor triste, precum acum *Neghiniță neagră*. Cîntăreții, care erau de fapt un singur cîntăreț, cîntărețul deci se lăsa dus pe undele fără întoarcere, atenuîndu-le și potențîndu-le cît să-l tot ducă. Era și o mare concentrare pe chipurile acelor tineri ofițeri, ca și cum ce-ar fi săvîrșit ei acolo, fiecare în parte, ar fi fost nu atît hotărîtor, cît adînc. O cădere în adînc, o cădere slobodă. Și nu cîntau în cor, deși

cîntau împreună, deşi cîntau acelaşi cîntec, pe care toţi îl urmăreau ca pe o ţintă lăuntrică. Scoşi din cîntec, militarii puteau fi împuşcaţi unul cîte unul sau la grămadă. Cei rămaşi ar fi continuat cîntecul, fie şi morţi. Unul dintre tineri, cu ochi împăienjeniţi de ceaţă sau de febră, cînta vizibil aiurea nişte cuvinte numai ale lui :

„Neghiniţă neagră,
Lumea o să ardă ;
Lumea o să piară,
În aiastă vară.“

Tînărul a încheiat cîntecul pe cont propriu, cu un punct abrupt, în care a pus tot. A izbit şi cu pumnul în masă. El ieşise din joc. Un altul a început să cînte :

„Trece raţa Dunărea,
Cu răţoiul după ea.“

„Numai militarii ştiu ce vor !“, şi-a spus Parva, încheind cina şi ziua.

Cînd a ieşit, casele aveau pereţii şi acoperişurile la loc.

Întorcîndu-se foarte tîrziu de la Parlament, Răşcanu a trăit surpriza, nespus de neplăcută, de a-şi vedea toată casa dată peste cap. Personalul căra apă din pivniţă şi de la demisol, cu căldările, cu cofele, cu ligheanele. Un du-te-vino de femei cu picioare desculţe, prin holul mare, lăcărie pe duşumele, un iz de aer viciat, de butoaie şi căzi desfăcute, de abdomen de casă mare deschis printr-o întîmplare absurdă. Pînă şi în biroul avocatului pătrunsese apa, apele de infiltraţie care inundau uneori pivniţele oraşului, mai ales în anii cu revărsări prelungite. Indispozant era mai ales spectacolul odăilor scoase din uz — draperiile cu poalele suflecate, mobilele puse una peste alta, fotoliile cu husele întoarse pe dos, lăsînd să li se vadă picioarele cocoţate ori răsturnate pe mese.

— Nu te indispune, Alec ! a încercat să-l liniştească doamna Răşcanu, găsindu-şi soţul descumpănit în biblio-

tecă. S-a mai întîmplat. Într-o zi, două isprăvim. Treci, te rog, în camera lui tante Clotilde. Îți trimit acolo o cafea.

Avocatul nu pătrunsese de ani în camera lui tante Clotilde, pe care o revedea acum, cu neplăcerea de a constata că rămăsese neschimbată de prin epoca 1830 : aceeași garnitură de mobilă, care atunci făcuse senzație, aceleași miniaturi în rame de fildeș, cu personaje din tinerețea ei, același crivat sobru, aceeași pianină, pe pianină aceleași nimicuri de văduvă tînără, inclusiv contrapartea lor sacră — icoanele de pe peretele dinspre est.

— Și ce vrei să fac aici, draga mea ? a izbucnit el, către Anne, care îi aducea chiar ea cafeaua.

Avocatul era teribil de încurcat, cu sentimentul de a fi violat un spațiu străin. El i-a și spus consoartei :

— Și cît crezi c-o să rămîn sechestrat aici, în dormitorul lui tante Clotilde ?

— *Calme-toi, Alec !* [1] a insistat ea, așezînd ceașca pe pianină. Îți aduc și ceva să guști. Într-o oră, două o să ai gata biroul.

— Mai bine ne mutăm !

— Fii serios, în tot orașul s-a întîmplat asta. Numai tu n-ai observat.

— Te înșeli, așa ceva nu s-a întîmplat niciodată. Poate pe la 1830, pe vremea lui tante Clotilde.

Deși furios, el își recăpătase umorul, fie și involuntar, era semn că începea să se calmeze, iar Anne s-a retras. Dar rămas singur, printre nimicurile unei fete bătrîne sau ale unei doamne rămasă văduvă de foarte tînără, Rășcanu n-a putut să nu se adîncească în situație. Elementele de iritare le aducea de fapt cu el din Parlament, unde mulțimea, cu năvala ei, stînjenise lucrările.

La întoarcere, apa tulbure și rău mirositoare, infiltrațiile blestemate, care-l făceau să se simtă străin în casa lui. Într-un fel putea să fie justificat și deci admisibil ceea ce se petrecuse zile în șir la Parlament — mulțimea de gură-cască a orașului, năvălind în aulă —, mai puțin admisibil era ceea ce se întîmplase în propria casă, apele pătrunzînd insidios prin dușumele, ca dintr-un coșmar. Rășcanu simțise sub tălpi, în birou, covorul fleașcă, iar în

[1] — Calmează-te, Alec !

scrumiera în care a vrut să-şi stingă ţigara a observat o rîmă. Precis nu era în scrumieră nici o rîmă, dar senzaţia de silă, nemărturisită faţă de Anne, i-a venit de aici. Ar fi fost acum rîndul lui s-o calmeze pe femeie, el era stăpînul casei, să ia deci frînele, să procedeze constructiv. Nu ştia însă cum, n-avea nici o idee. De cîtăva vreme casa îi scăpa din mîini. Îl umilea şi gîndul că el îi încurcă pe ceilalţi, oferindu-se protecţiei : „Stai aici, îi spusese Anne, îţi trimit o cafea". O retragere sus, la etaj, ar fi fost poate lucrul cel mai nimerit. Îi părea acum rău că uitase să-i spună lui Anne ca el să se mute într-unul din dormitoarele de la etaj, pe care ar fi fost simplu să-l amenajeze, provizoriu, în cabinet de lucru. Trebuia să i-o spună, dar şi-a amintit că acolo locuiau de trei săptămîni nişte refugiaţi de la Cahul, cu care împărţea baia, tot nişte Răşcani, rubedenii îndepărtate, care-şi adăugaseră la vechiul nume un cognomen de alianţă — Dorojinski. Aceşti Dorojinski, plus încă două familii moldovene umpluseră casa, venind peste vechii locatari cu copii şi bagaje, strămutîndu-se la Bucureşti sub presiunea evenimentelor — de ce la Bucureşti nu se ştie, cînd bucureştenii înşişi îşi făcuseră bagajele, gata s-o şteargă spre munte ! Pînă la urmă n-a mai plecat nimeni, a contat şi exemplul prinţului, care a refuzat să-şi strămute curtea la mînăstirea Sinaia, ba, mai mult, ca să ofere lumii atît de zdruncinate nervos o dovadă de certitudine, prinţul a făcut un gest ieşit din comun, a cumpărat o moşie, nişte vaste păduri în Carpaţii Răsăriteni. Lumea l-a acuzat pe prinţ de necumpănire, ba chiar de necugetare, dar gestul, peste rumorile de moment, cu totul defavorabile curţii princiare, a impus pînă la urmă, fiindcă lumea a rămas pe loc, în capitală. A rămas pe loc, îndurînd acum nu invazia turcească, ci ceva cu mult mai penibil — pacostea apelor subterane. Răşcanu a conchis că situaţia se definea printr-un singur cuvînt : *mizerie !*

— O mizerie ! a repetat. Oraşul ăsta stă pe apă, pe o baltă sau pe nişte lacuri subterane. Nimic nu ţine, nu rezistă. Apele se insinuează peste tot.

Se auzea clar cum afară, în grădină, erau vărsate ligheane şi căldări de apă peste straturile de flori. Operaţiunea începuse probabil de dimineaţă, după plecarea lui,

ca să nu-l indispună. Dar rezultatele se vedeau : haosul locuinței. Desigur și haosul orașului. Rășcanu a tras încheierea, la care medita uneori, că Bucureștii ca oraș nu sînt de locuit. „E un oraș turcesc sau turcizat, care ar trebui ras cu focul sau lăsat să se scufunde. În fond, l-a ctitorit umilința, obediența față de Poartă. Și azi încă, în aceste ceasuri, la cîteva secole de la închinarea față de sultani, bucureștenii tremură de spaima raziilor otomane, venite de la Dunăre."

Rășcanu a aprins țigara de foi, fără să-i mai pese de oroarea lui tante Clotilde față de tabacul acesta cu gust iute. Avocatul și-a continuat gîndul, mustrîndu-i acum pe concetățenii săi, pe bucureștenii între care se prenumăra : „Dar de ce să se teamă ! Numele vechi al acestei țări era Muntenia, Montagna, după cum scrie în vechile pergamente, iar noi am fost munteni, oameni de munte. Cetățile de scaun ale acestei țări au fost lipite de munți. Libertatea țării trebuie să însemne o reîntoarcere la munte !"

Acest gînd, formulat într-o frază cu retorică parlamentară, l-a înviorat. Ar fi trebuit — de ce nu ? — să-l pronunțe în Parlament, să-i dea forma unei Rezoluțiuni. O Rezoluțiune care ar fi putut suna așa :

„RESOLUȚIUNE
CU PRIVIRE LA MUTAREA CAPITALEI ȚĂRII
ÎN VECHIUL ORAȘ DE SCAUN..."

O asemenea rezoluțiune ar fi întărit prestigiul grupării de opoziție, pe care Rășcanu o reprezenta. După votul de la 9 mai, la care opoziția a fost silită să adere, a și aderat cu entuziasm — cu două abțineri ! —, conservatorii ar fi trebuit să inițieze o acțiune pe cont propriu, care să trezească atenția asupra lor și să atragă sufragiul popular. Ce altă acțiune mai populară, vădind simț istoric și grijă față de popor, decît mutarea Capitalei ! În acest punct Rășcanu era satisfăcut. Inițiativa sa putea conduce la multiple rezultate.

Urma de văzut unde anume ar fi trebuit strămutată Capitala — la Curtea-de-Argeș, la Tîrgoviște, la Cîmpulung ? —, oricum, într-un loc pe măsura vechiului pres-

tigiu al țării și pe măsura noii situațiuni, care era totuși destul de confuză.

Cine astfel ar fi acceptat să se mute Capitala în munți, în plin război ? Contraargument : cum era de acceptat să lași pe loc Capitala, la nici o sută de kilometri de Dunăre, acum, în plin război ! Populația trăiește sub teroarea raziilor, a bombardamentelor, a incursiunilor de represalii, legîndu-și existența zilnică de mersul nesigur al războiului. De aici nervozitatea, inconstanța, salturile de umoare care fac din bucureștean omul cel mai imprevizibil ca fire. Orice nimic îl scoate pe bucureștean din fire. Ripostă: e o acuzațiune pe care bucureștenii n-o merită, o blasfemie ! Contra ripostă : dar e o iresponsabilitate să flatezi în asemenea clipe temperamentul popular ! Nu de tumulturi de uliță avem nevoie, de demonstrații și retrageri cu torțe, ci de seriozitate și ordine. Mutarea Capitalei la munte va oferi temei unei adevărate regenerări morale. O voce din banca „roșilor" : Pe bază că la munte e aerul mai bun ?...

Ar fi urmat, în aulă, niște hohote groase, pe care stenografii le-ar fi pus în paranteză sub o formă decentă (animație în sală). Cu guvernamentalii de azi nu se putea discuta. Ei aveau talentul de a dezumfla chestiunile grave cu poante ieftine, reducîndu-le la neant. Mulțimea subscria la aceste poante ieftine, între „roși" și mulțime fiind o consonanță de spirit gregar. Cu mult mai gravă ar fi fost însă o opoziție a prințului la aceeași rezoluțiune. El, Prințul, putea opune, într-un asemenea caz de importanță națională, dreptul său de veto. Deși ar fi fost absurd. Era absurd ca prințul să preia argumentele „roșilor", să meargă cu „roșii", contrazicîndu-se pe sine în sentimentele sale cele mai adînci și contrazicîndu-se în act : el însuși achiziționase o moșie de munte, tot lui i se propusese să-și mute curtea la munte, măcar acum la începutul ostilităților, fiindcă ideea mutării plutea în aer. Ar fi putut prințul opune dreptul său de veto, înfruntînd Parlamentul, care și-ar fi însușit rezoluțiunea ? Rășcanu nutrea un sentiment de respectuoasă rezervă față de acest bărbat, care nu se lăsa lesne citit, prințul avînd în chiar structura sa o lipsă de transparență și rigiditate enervante. Pe prinț te puteai în orice bizui și te puteai aștepta la orice de la

el. Probă : rezistența lui la ideea de a-i aduce pe liberali la putere, care l-a încîntat pe Rășcanu, o rezistență victorioasă pentru un lung șir de ani. Proba contrarie : refuzul său de a-și muta curtea la munte, pe durata ostilităților, încăpățînarea sa de a rămîne la București. Cu aceeași încăpățînare, prințul ar fi exercitat — Rășcanu era convins ! — și dreptul său de veto în chestiunea mutării Capitalei. Cum să strămuți în plin război o Capitală, cu cățel, cu purcel ? Prințul s-ar fi opus categoric. Dar cum să strămuți mai tîrziu Capitala în timp de pace, fără amenințarea unui pericol excepțional ! În timp de pace bucureștenii ar fi continuat să-și ducă mai departe viața lor nesigură și mizerabilă, socotind-o fatală, nemailuînd act de ea. Prințul era oricum în situația de a decide, printr-un da sau nu.

Ce-ar rezulta după un veto princiar ? Rășcanu a mers cu gîndul în imediat : dizolvarea Camerei, care aprobase rezoluțiunea, organizarea de noi alegeri. Deci demisia cabinetului liberal. Deci o șansă pentru „albi“ de a reveni la putere. Rășcanu s-a felicitat pentru ideea de a fi izbutit să obțină o răsturnare a cabinetului Brătianu, într-un mod atît de abil. O revanșă la răsturnarea „albilor“, aflați acum în opoziție, obținută prin chiar veto-ul princiar. Dar era oare posibil să se organizeze noi alegeri în timp de război ? Și ar fi dat, oare, aceste alegeri cîștig de cauză „albilor“ ? Rășcanu era sceptic. Mai întîi de toate, guvernul declarase războiul, iar războiul avusese ecou, era popular. Apoi, un guvern nu cade, în ochii opiniei publice, decît după ce-și consumă timpul minim necesar pentru a se compromite în acțiunea de guvernare. Pentru a se compromite era necesar ca acțiunile inițiate de guvern să rateze, ca treburile publice să meargă prost — să meargă prost războiul. Dar aceasta era inadmisibil, era o catastrofă națională. S-ar fi opus și prințul, care de data asta, ca militar, își juca ultima carte. Descumpănit, Rășcanu și-a retras rezoluțiunea de mutare a Capitalei, dezamăgit și iritat de circumstanțele care se opuneau. Nici n-o introdusese măcar în Parlament.

Micul joc politic, atît de abstract, l-a obosit însă. Cum îl obosea de la o vreme și marele joc politic. Din politică dispăruse bunul-simț, i se părea. Dispăruse voința unui

control logic asupra evenimentelor, care e meseria omului politic, evenimentele se substituiseră logicii de orice fel, invadînd brutal scena societății, aula parlamentară, conștiințele. Evenimentele pătrunseseră haotic pe ulițe, în case, ca și apele de infiltrație. De aici deruta, zvonurile, profețiile absurde. El însuși, Rășcanu, cumpărînd la întoarcere ziarele, îl auzise pe un bucureștean profețind sfîrșitul lumii : „Domnule, nu mai apucă nimeni anul 1900 ! O să vedeți !“ Avocatului i s-a părut detestabilă această lume care aiurează.

— Vii să mănînci ? l-a întrebat Anne, care intrase. Sufrageria e aranjată.

— Nu, a refuzat el. Trimite-mi sus un ceai.

N-a mai spus : „Nu mai suport atîta lume la masă. Nu mai suport să se discute iar politică !“, dar se presupunea. Cele două familii de refugiați așteptau cu lăcomie știri, el venea de la Parlament, aducea știri, era obligatoriu să le ofere tuturor un expozeu asupra sesiunii, apoi, împreună cu bărbații, să se retragă la cafea, în biroul lui, unde să discute situația amănunțit. Noroc că biroul era acum inutilizabil. Dar Anne i-a dat o veste care l-a uimit :

— Dar sîntem singuri, Alec ! Zorlenii și Dorojinskii au plecat, s-au mutat de la noi.

— Cînd ?

— Chiar azi dimineață. Zorlenii s-au întors la moșia lor. Ei sînt convinși că lucrurile se vor normaliza. Dorojinskii au plecat la Viena, să-și instaleze copiii la studii.

— De asta le arde ?

— De ce nu !

— Dar, Anne, e război, omenirea are atîtea pe cap !

— Și tu crezi că în timp de război viața nu trebuie să se desfășoare normal ? Hai să mănînci !

„Cît de repede se liniștesc oamenii !“, a constatat el, în gînd, urmînd-o pe Anne spre sufragerie.

Era uimitoare liniștea ei, într-un fel tonifiantă prin simplitate. Anne nu pricepea politică, cum în genere nu pricepeau femeile, ea încerca acum să înnoade firele rupte, cu un firesc și cu o seninătate care interziceau : „Hai să mănînci !“. Cu același firesc pregătise participarea fetei la balul de la teatru, apoi evacuarea apei din casă, acum

masa, rînduită cu de toate, de la care doar refugiații lipseau.

La masă, Rășcanu a privit-o cu ochi mari pe femeia lui, care își reluase rosturile de amfitrioană, avînd timp să-și schimbe și toaleta. El nu se schimbase, rămăsese în fracul arborat la Parlament, care îi dădea printre ai casei un fel de stîngăcie, o anume aferare, sentimentul că mănîncă improvizat, la un bufet de instituție. El încă nu se regăsea.

— Te necăjește ceva ? l-a întrebat Anne, cu grijă.

— Dar n-am nimic, doamna Rășcanu ! i-a precizat, cu formula care punea între ei o undă de răceală.

— Ești surmenat, se vede !

— Te asigur că nu sînt surmenat. N-am de ce.

— Cum n-ai de ce ? Tot orașul clocotește. Și cu același ton aproape matern : Tocmai de asta mă gîndesc, Alec, că n-ar fi rău, cel puțin pentru o vreme, să dispari din București. Voi pune între timp casa la punct. Vom începe pregătirile pentru Hélène.

Din nou chestiunea pregătirilor pentru Hélène, care adusese încă din urmă cu trei săptămîni un alt element de tensiune în casă. Criza lui Theo, ruptura acestuia de familie — o ruptură pe care Rășcanu o repudiase, fusese urmată de încă o ruptură, cu un alt sens : hotărîrea fetei de a pleca pe front. Hélène îi aparținea totuși, plecînd ea rămînea a lui, fiica lui, copilul răsfățat al lor, al lui mai ales. Tot ce mai putea el face era doar să-i ocrotească sau să-i întîrzie plecarea. A și spus-o :

— Nu-i nici o grabă cu Hélène ! Încă nu s-a isprăvit anul școlar. Copiii aceștia trebuie să învețe, mai înainte de a începe joaca de-a războiul.

— Dar ai consimțit s-o lăsăm la Crucea Roșie !

— Nu mă pot opune unui curent general. Vreau însă ca lucrul acesta să se facă cu atenție, sub o strictă supraveghere.

— Așa se și face. Hélène nu circulă singură prin oraș, fii liniștit. Se ocupă de ea bunica Grădișteanu.

După dispariția lui Theo, smintitul care părăsise casa izbind ușile, dispăruse acum și Hélène. O dispariție consimțită, care nu se observa în vremea cînd sufrageria, saloa-

nele, dormitoarele erau pline de musafiri. Acum, la cina în doi, absența fetei era vizibilă. Era limpede că un vierme al disoluțiunii roade familia, pe un fundal de dezordine generală. Rășcanu a și notat :

— Și nu crezi c-ar trebui ca domnișoara să respecte masa, programul casei ? Cu cine circulă, un copil, la asemenea ore tîrzii ?

— Cu bunica Grădișteanu, ți-am spus. Nu-i nașa ei ? Dar, papa, inutil ne cerți. Du-te, te rog, la munte !

— Unde, doamnă, la munte ? ! a izbucnit el, violent.

Ieșirea lui atît de brutală a speriat-o pe femeie. Ea a depus tacîmurile pe marginea farfuriei, a încrucișat mîinile și, deloc jignită, l-a privit cu îngrijorare. Alec se schimbase. Zilele de febră, plecarea lui Theo, refugiații, haosul casei îl afectaseră, și asta se vedea. Era musai ca el să plece o vreme, să se retragă din tumult.

— Te rog să mă ierți ! i-a spus el, spăsit.

— Dar nu ți-am cerut decît să te retragi o vreme, a precizat Anne. Apoi cald : Du-te la Brădet.

Lui Rășcanu i-a stat răsuflarea. Brădet era moșia lor de munte, pe care avocatul o amanetase în urmă cu nici un an, fără știrea ei, iar scadența era în curs. Îndemnul ei ca el să se retragă la Brădet l-a împuns pe bărbat cu un junghi scurt.

— Aș vrea să mă culc, a spus el, ridicîndu-se de la masă.

— Faci foarte bine, dragul meu, l-a îndemnat Anne.

Păuna dormea sus, în dormitorul roșu, în care Parva nu mai vroia să intre. Tînărul s-a strecurat în casă pe ușa laterală, evitînd intrarea care dădea în marele hol, ducîndu-se direct în biblioteca de la mezanin. Din veriga cu chei, dăruită de Păuna, el a ales cheia mică, o cheie pe care n-o folosise niciodată, cum nici pe celelalte — odată intrat la Păuna, el n-a mai ieșit, rămînînd sechestrat un timp nesfîrșit în acea casă, deși avea din prima seară veriga cu chei în buzunar.

— Îți aparține ! i-a spus Păuna. Intri cînd vrei.

Gest lipsit de sens — intrînd, el n-a mai ieşit. Acum, folosind întîia oară cheile, intra ca să iasă definitiv. Le-a şi aruncat pe masa de lucru din bibliotecă, debarasîndu-şi mîna. Nu-i mai aparţineau. Parva se socotea stăpîn pe el, sigur de sine — îmbrăcat cum era ! — cu un etaj mai jos decît dormitorul, de fapt cu mult mai sus, dincolo de femeie, desprins de ea. Nu încă afară din casă, nici cu totul limpezit, dar separat corporal de Păuna, chiar dacă foarte aproape de spaţiul ei, în vecinătatea iradierii pe care trupul ei încă o emana. Fiind treaz şi îmbrăcat, aproape de trupul adormit al femeii, pe care acum nu-l mai atingea, lui Parva i se părea că obţinuse o fantastică victorie.

Lucrurile ar fi stat cu totul altfel, dacă ea ar fi fost trează, dacă el n-ar fi venit hotărît să plece. Poate inconştient, Parva întîrziase sosirea, hoinărind ceasuri întregi pe străzile pline de lume, punînd zăbavă pasului, oprindu-se pînă şi în faţa casei unde se cînta la violoncel — acum nu se cînta, sus era întuneric, întunericul de sus, de la acel etaj, l-a făcut să presupună că şi casa Păunei va fi fiind în întuneric, deci putea intra. Şi a intrat, cu satisfacţie, găsind casa adormită. Cu satisfacţia de a şti că nu va mai urca sus, în dormitor. Dar şi laş — laşitatea nu şi-o recunoştea, laşitatea de a evita o explicaţie.

Era deci atît de simplu, atît de uşor să rămînă aici, sub acoperişul ei, fără să mai urce la ea. Deci se putea ! Deşi era un lucru ştiut — Parva o ştia pe propria-i piele că îndrăgostiţii nu se pot ţine de cuvînt.

„Şi nu se pot ţine, şi-a spus tînărul, fiindcă slăbiciunea e în ei, în fiecare în parte şi în amîndoi laolaltă. Ei împreună formează o dublă slăbiciune, o înmiită neputinţă, o sinistră incapacitate de a se putea rupe unul de celălalt. Îndrăgostiţii nu sînt în fond altceva decît nişte infirmi care se compensează reciproc, coexistînd prin infirmitate."

Parva căuta în minte cuvintele cele mai dure, pentru a defini această stare de neputinţă paralizantă, pentru ca, definind-o în chip adecvat, cu cruzime, să iasă din ea, lepădîndu-se pînă şi de cuvinte. Deocamdată îi ajungea faptul că obţinuse un fel de repulsie faţă de sine — cel de ieri, cel lipsit întru atîta de putere asupră-şi, încît a rămîne

o clipă dincolo de ea, la un pas de ea, separat de ea, i se părea de neînţeles. Parva trăise descoperirea de a fi în indivizibilitate cu Păuna, pînă acolo încît orice gînd contrariu acestei descoperiri i se părea absurd. Cu aceeaşi febră de azi, mintea lui inventa pe atunci argumente care să-l justifice în trăire, el cu mîinile şi cu mintea lui aruncînd combustibili în vîlvătaia care îl devora. Mai mult, arzînd în vîlvătăi, lui Parva îi plăcea cum arde, el realiza voluptatea de a se vedea pe sine cum se mistuie, privindu-se cu nişte ochi pe care şi-i simţea lucizi. „Oare nu mă controlez ? se întreba. Oare e real ce se întîmplă cu mine ?" Culmea ! s-a controlat şi prin Păuna, care l-a confirmat, spunîndu-i că nu-i pasă, că nici nu-i trece prin minte să se întrebe dacă ceea ce trăiesc ei doi e real sau himeric. Replica ei l-a umplut de stupoare, dar l-a şi încîntat : „Şi ce dacă-i real sau himeric ! Dar, Parva, noi doi ne iubim, şi aceasta ajunge. Dincolo de asta nu mai e nimic." „Cum nimic ? !", a întrebat-o. „Nimic, nimic, nimic."

Păuna avusese dreptate, Parva o îndreptăţea acum. Acel *nimic* era real. Dincolo de *ea-el, el-ea,* în indiviziune, nu se mai vedea nimic. El trăise gramatical indiviziunea — suprimarea lui *tu !,* care *tu ?,* suprimarea lui *noi !,* care *noi ?,* adică *tu-eu !,* vocabule topite carnal pînă la eroare. Reamintindu-şi, pe Parva l-a cuprins revolta. În asemenea clipe paroxistice cei doi trăiau o indiviziune a ochilor, a gurilor, din care rezulta orbirea, sufocarea, cu o transă ca de narcoză.

„Dar e suprema abdicare !", şi-a spus, apăsînd pe fiecare din cele două cuvinte, ca să se întărească în repulsia faţă de abdicarea dusă pînă la extrem. Astfel de stări de abdicare anihilează indivizii umani, le anulează gîndul.

Parva uita acum, voit sau sincer, că pînă şi gîndul lui cel mai liber fusese înrobit Păunei. Gîndul o lua pe atunci înaintea gesturilor, care erau — pentru amîndoi — nestăpînite şi întotdeauna posesive. O teamă că gestul întîrzie, că nu spune tot îi împingea să se caute unul în celălalt pînă la neînchipuit, despărţirile scurte fiind îndurate cu suferinţă, răbdate ca pe o tortură, nerăbdate de fapt, lepădate violent, ca şi hainele. Cu aceeaşi violenţă cu care el se lepăda acum de gîndurile de atunci — pe atunci el arunca hainele fiind încă jos, în bibliotecă, biblioteca se lega cu

dormitorul printr-o scară în spirală, alteori ea cobora, pe aceeaşi scară, aruncîndu-şi lucrurile din mers, cînd el se minţea că lucrează, aşteptînd-o de fapt. Şi ea venea.

„Ce bine că acum nu vine !, şi-a spus. Ce eliberare !“

Fiindcă venind, ar fi fost necesară o explicaţie, ar fi trebuit un motiv — ca şi cînd atunci cînd s-au iubit întîi invocaseră vreun motiv ! —, dar a intra în conversaţie cu Păuna era cu neputinţă. Ei nu-şi vorbeau. Starea de dialog era la ei ca şi suprimată, înlocuită printr-o plutire, o deşirare psihică — intrau şi vorbe în asta, ale ei, ale lui —, stare care se putea numi doar delir. Ce să-i spună Păunei, care ar fi consimţit la orice, inclusiv la un adio, cu condiţia să şi-l ia repetînd noaptea lor primă : „Tu nu crezi că am acest drept ?“. Ceea ce ar fi echivalat cu o prăbuşire fără întoarcere, cu imposibilitatea absolută de a rupe starea de indiviziune în care *el-ea, ea-el* se aflau.

Parva rezista încă gîndului de a urca şi de a-i spune Păunei, într-un fel, în orice fel, adio. Rezistînd, obţinuse încă o victorie : îşi scosese din minte dormitorul roşu. Ştia bine că trebuie să-l evite, să nu-l atingă nici în amintiri. Pata aceea de culoare, reprimată pînă în adîncul memoriei, ar fi putut ţîşni periculos la lumină, invadîndu-l. S-ar fi refăcut din nou, fie şi mintal, acea indiviziune cu ea care îl tortura. „Parva, i-a spus Păuna, odată, tu ştii că noi avem patru mîini ?“ Da, erau o fiinţă monstruoasă, cu patru mîini, patru picioare, patru ochi, două guri, de fapt una. Ar fi trebuit atunci să-i răspundă : „Şi ce vezi natural în asta ? Mai presus de toate, ce vezi raţional ?“ „Ar fi iraţional să fie altfel“, i-ar fi putut răspunde ea, fiindcă Păuna avea replică. Avea şi imaginaţie. Odată, cînd ea era desprinsă de el, Parva a surprins-o sărutîndu-şi braţele cu care îl ţinuse captiv. Şi palmele, cu căuşul deschis. „Ce faci ?“ „Ce vezi ! Te ador.“ „Aşa ?“ „Aşa. Îmi sărut palmele cu care te-am atins. Sînt geloasă pe mine.“ Şi tot atunci : „Sînt geloasă pe mine, fiindcă te-am luat tot. Parva, nimic din tine nu mai e al tău. Nici numele. Nu-ţi sună străin ?“ Îi suna într-adevăr şi lui străin, straniu de străin, şi asta îl încînta. Trebuia făcut ceva cît mai iute şi cu numele lor, numele chiar trebuiau desfiinţate. De ce două, de ce unul, cînd ei fiinţau altfel, fără nume pro-

prii, într-o beţie ca de parfum, într-o inconştienţă paradisiacă, de arbori. În această inconştienţă paradisiacă, ei se plimbau odată, mînă în mînă, pe sub arborii din parc. Ea s-a oprit ameţită şi i-a spus : „Trupul tău are o emanaţie specială ! şi l-a amirosit ca pe un trunchi. Te miros şi nu ştiu ce aromă emană din tine. Mă gîndesc cu groază că simt asta şi celelalte femei. Da, nu te mai las să ieşi nicăieri !“

Nici n-ar fi fost cu putinţă să iasă printre oameni. I-a şi spus-o : „Dar nu vreau şi nici nu pot. Nu-nţelegi ce s-ar spune ? Asta-i parfumul părului Păunei. Cînd bate vîntul, tot oraşul îl simte. În parcul ei respiră carnalitatea şi arborii.“ Deci n-au ieşit, iar dorinţa lor de identificare i-a împins pînă pe muchia sleirii : „Parva, ar fi trebuit să te nasc eu. Şi să mă faci tu, din nou, din tine. Cu tine eram pregătită chiar pentru incest.“

Grozăvia aceasta îl amuţise. În fond, de ce nu, cu Păuna se putea atinge imposibilul ! Atîrnau amîndoi deasupra unui hău, nesprijinindu-se în nimic. „N-ar trebui oare să ne salvăm ?“, i-a mijit atunci în gînd. „Să ne salvăm ?“ a întrebat ea cu uimire şi spaimă, simţindu-i gîndul. „Dar cum ? Am auzit că unii îndrăgostiţi se sinucid, sufocaţi în neputinţa de a se depăşi. O vrei ?“ Nu i s-a părut o absurditate, puţin mai era de făcut, un pas. Amîndoi se şi aflau *întru* acel pas. „Păuna, am uitat cu totul de mine. Nici nu mai ştiu cine sînt. Ar trebui totuşi să lucrez. Dacă stau bine să mă gîndesc, cred că am şi început să mă sinucid.“ „Bine, a convenit ea, încearcă !“. A spus „Bine, încearcă !“, fiind convinsă că nu va izbuti. El a încercat, dar lucrînd, scoţînd fişe în bibliotecă, şi-a dat seama că de fapt zburda cu mintea, pe coclaurii ştiinţei, în căutarea ei. Era imposibil să n-o vadă, să n-o descopere strecurată printre rînduri, pitită între semne — în semne ! —, pînă şi în semnul acela buclucaş din documentul lui Vladislav Întîiul, de la care pornise scandalul la Arhive. „Ar trebui să fac altceva decît lingvistică, ceva cu mult mai arid, ca să scap.“ Dar compunînd o schemă de circulaţie a cuvintelor pe o arie geografică, Parva s-a trezit desenînd-o. A rupt desenul şi a urcat vijelios la ea : „Tu mă vezi cînd eu lucrez ?“, a întrebat-o. „Da, i-a răspuns, la modul cel mai simplu, nu mă pot stăpîni să nu te văd !“ A urlat : „Dar încetează

odată, Păuna ! Lasă-mă să-mi vin în fire." „În ce fire ?" Şi el a coborît în bibliotecă, furios.

Reaşezîndu-se atunci la masa de lucru, a încercat să-şi vină în fire. Căuta în minte o idee, pe care o urmărea gelos şi avid. Era cît p-aci s-o dibuie. Acea idee de zile mari se coagula nebulos, dar pregnant, ca un ou cosmic, iar Parva trăia sub iradiaţia acelui ou, un fel de ou brahmanic — oul prim. Materia aceea ovulară indistinctă îl fascina, el ştia că n-o va mai putea dibui curînd, poate niciodată, dar tot indistinct i-a apărut în gînd ea, s-a insinuat, s-a substituit fierbinte, dureros de vie, acelei entităţi abstracte. Abstracţiunea a căpătat obrazul ei, ochii ei. A fost imposibil s-o mai scoată de-acolo pe femeie, oricît s-a chinuit, pînă la sleire. „Da, şi-a spus foarte hotărît. Va trebui să plec, să părăsesc casa. Va trebui să plec fie şi fizic, lăsîndu-mi dublul aici !"

A făcut-o chiar atunci, pe loc, sub ochii ei. „Ieşi ?" „Ies." „Nu te mai întorci ?" „Poate nu mă mai întorc." A procedat bine atunci, spunînd poate. Fiindcă fizic, el a părăsit-o cu uşurinţă pe Păuna, a părăsit-o în cîteva rînduri, dar lăsîndu-şi de fiecare dată în interior jumătate din fiinţă, jumătatea pe care alerga mereu s-o regăsească, cu febră, oriunde s-ar fi aflat. Iar jocul a ţinut şi aşa. „Ar trebui să punem între noi un munte de gheaţă, i-a spus. Să ne separăm prin ceva dur şi impenetrabil." Ea a rîs : „Parva, de ce inventezi piedici ? Dacă poţi, nu mă mai iubi. Iată, am ajuns şi aici, trăim separat !"

Se separau deci — ajunseseră şi în acest stadiu ! —, dar rămînînd în bicorporalitate, respirînd simultan, răspunzîndu-şi prin gesturi care se reluau inconştient, chiar cînd se aflau la distanţă unul de celălalt, el în bibliotecă, ea în salon sau în budoar, el în parc sau prin oraş, ea scotocindu-i prin hîrtii. El a găsit-o într-o zi aplecată peste un rînd al lui, pe care el se grăbea să-l continue : „Ce faci aici ?", a întrebat-o, cu ton de ceartă. „Îţi ţin locul. Nu, nu, îţi ţin gîndul în loc !" În absenţele scurte unul de lîngă celălalt, practicau şi un fetişism al urmelor lăsate sau al obiectelor care le aparţineau comunitar. Vrînd odată să se îmbrace, ca să plece la Arhive, Parva şi-a privit cu uimire cămaşa, maculată cu sigiliile buzelor ei. Cămaşa lui albă se transformase într-un imprimeu cu peceţi dogori-

toare, un fel de cămașă a lui Nesus, pe care el a refuzat s-o îmbrace, iar ea a reținut-o ca pe un fetiș. „Ne purtăm ca niște sălbateci, i-a spus cu furie. Nu cred că asta se mai poate numi dragoste. Tu practici un fel de magie." „Dar tu ?" Da, și el. Chiar acolo unde se afla acum, în bibliotecă, el s-a purtat identic, fiind descoperit de ea într-o stare asemănătoare. Parva găsise într-o zi, lîngă masa lui de lucru, la picioare, un mulaj al trupului ei : o cingătoare din metal, cu paftale, un corset cilindric cu foarte multe șnururi, un sutien din mătase lucioasă, care păstra tiparul sînilor și al umerilor ei. El a examinat piesele, intrigat și uimit, neamintindu-și cînd folosise vreodată Păuna asemenea harnașamente, dar fericit să le aibă sub ochi. Ea a zîmbit, privindu-l de sus, din capul scării care dădea în dormitor : „Parva, eu am zburat de-acolo. Unde mă cauți ? Sînt aici !"

Păuna a coborît, a venit lîngă el, s-a așezat lîngă el, a trăit un fior scurt de îngrijorare, privindu-l : „Parva, tu ai să mori din dragoste !". Ce-i putea răspunde ? Ce i-a și răspuns : „Păuna, tu ai să mori fără dragoste !". Ea părea fericită : „Dar e tot ce ne leagă, Parva !". El grav, înverșunat pe sine : „E tot ce ne opune, Păuna". Ea l-a tratat matern și viclean, i-a spus un „Crezi ?".

Parva n-a putut opune nimic, vroia să creadă, fără a găsi îndeajuns putere în el. De-ajuns că ea îl simțea absent fiindu-i alături, și, ca să nu-l piardă, își apăsa prezența, îndepărtîndu-l. „Unde hoinărești, Parva, spune-mi tot ce-ți vine în cap !" Ce să-i fi spus, să-i țină prelegeri despre obsesiile lui lingvistice ? Ar fi urmat ca ea să-l asculte, fără să-l audă. „Cum poți fi tu dincolo de noi doi ? Parva, mai există oare un altceva decît noi amîndoi, un dincolo ?"

— Desigur, doamnă, există ! îi răspundea el acum, tot mental, în chipul cel mai calm, mai exact, mai solemn, pronunțînd parcă o sentință juridică. Există, doamna mea, războiul !

Ea a izbucnit în rîs, el s-a ridicat, gata de plecare.

— Ei și ?

— Cum ei și !

— Spun ei și, fiindcă nu văd ce legătură are războiul cu dragostea și cu obsesiile tale științifice.

— Păuna, vrei să ne certăm ?

Începuseră să se certe. Parva intrase în dialog cu ea, se angajase într-o explicație, ceea ce era riscant pentru el, orice fel de explicație putea să-l piardă. I-a și spus cîndva : „Nu mă înspăimîntă aerele tale de filozof. Te sărut și gata !" Din fericire, Păuna dormea, iar el, Parva, se afla jos, în bibliotecă, singur. Păuna îl aștepta probabil și acum, în letargia ei — respira în pat cu gura întredeschisă, emanînd arșiță, nebănuindu-i absența, căutîndu-l încă prin somn. Între ei doi se și așezase acel munte de gheață, de jos Parva îl și vedea, cu o minte de gheață. Trebuia acum să profite de această detașare de gheață și să facă ceea ce mai rămînea de făcut.

Își retrăsese trupul din pat încă din zori, cînd o lăsase dormind. Venise mai apoi să-și ia restul ființei. Își luase restul. Ce-i mai lipsea ? Ceva îl mai ținea pe loc — poate niște nimicuri. Pe masă, cîteva teancuri de fișe. Le-a strîns. Lucrase totuși, nu se știe cum, nu se știe cînd. Biblioteca moștenită de Păuna ascundea minuni, cărți vechi în cîteva limbi, manuscrise și acte de familie — chiar ea îl invitase, în prima seară, să-i vadă niște acte de familie ; acum el a dat la o parte actele cu care lucrase, restituindu-le rafturilor și dulapurilor, împreună cu cărțile utilizate superficial. A isprăvit nu iute, ci încet, cu minuție rece, ca în toate despărțirile ce par definitive. Ceva încă mai lipsea.

Ar fi trebuit poate să facă și curățenie, să elimine hîrtiile rupte, mucurile de țigări din scrumieră, penițele uzate. Ar fi trebuit să nu lase în urmă nimic. Mai erau apoi și articolele lui de toaletă, de la baie — trusa de bărbierit îi fusese dăruită de Păuna, care i-a interzis să mai plece la hotel după lucrurile lui, deci lucrurile lui se aflau la hotel, rămase acolo încă din aprilie. Fapt care l-a bucurat. Parva avea să regăsească restul identității lui la hotel, acolo unde îl uitase, abandonîndu-l de o eră. Depășise deci era nebuniei.

Și fișele ar fi trebuit să le sacrifice. N-aveau prea mare preț. Să le rupă, sau să le ardă ? Mai bine să le ardă. Împreună cu toate fleacurile de prisos. În șemineu. Un șemineu de piatră, în care nu se făcuse foc de vreo sută de ani. Înainte de sosirea lui Parva, Păuna nu călcase prin

bibliotecă, n-avea să mai calce probabil nici de-aici încolo, după plecarea lui.

A aruncat hîrtiile în vatră și a aprins focul. Privea flăcările cu liniște, urmărind cum ling, devoră, mistuiesc mormanul de hîrtii în care Parva nu se mai recunoștea.

— E bine să vezi cum arzi, să-ți arzi propria piele pe care ai lepădat-o, ca să nu te mai întorci.

Urmărind rugul cu liniște, Parva știa că nu va mai reveni în casa Păunei nici măcar pe urma fumului din horn. A așteptat apoi să se răcească cenușa, a așteptat mult, pînă cînd în fereastră s-a simțit spuza zorilor. Abia atunci a strîns cenușa, minuțios, într-un plic, și a plecat, luînd-o cu el.

Ieșiseră gazetele. Cucurigitul gazetărașilor desculți l-a făcut să grăbească pasul. A reținut strigările :

— Bombardamente de artilerie la Calafat !... Sosirea țarului la Iași !... Sinuciderea căpitanului Cuzminski !...

Evenimentele îl găseau de astă dată treaz, într-un contratimp de treziri cu Păuna, un vîrtej de contratimpuri, care nu mai putea fi oprit din rostogol.

Parva avea în față niște zile — absolut libere ! — numai ale lui. N-au mai fost, în ceea ce-l privea, decît zile, un vîrtej de zile albe, din care nu putea reține decît alergătura pe la instituții, scurte popasuri la hotel, din nou alergătura, ca să-și urgenteze hîrtiile pentru plecarea spre front. A urmat iureșul pregătirilor, cetluirea și sigilarea lăzilor cu cărți și manuscrise, dificultatea de a alege ceea ce-i era strict necesar pentru munca științifică pe front, dificultatea de a plasa cărțile de prisos — unde ? —, pînă la urmă fericita idee de a le lăsa în depozit la Arhive, în sfîrșit surpriza de a se vedea în uniformă, o uniformă aspră, mirosind a postav, niște cizme tari, duhnind a iuft. Cînd a cerut portarului de la hotel cheia camerei sale, acesta l-a privit cu ochi mari, refuzîndu-l scurt :

— Dar, domnule, camera 16 e ocupată de multă vreme de un tînăr domn profesor.

— Acel tînăr domn profesor am fost eu, pînă adineauri !

— Aiurea, dumneata ești militar. Abia sergent !

A rîs, amuzat. Uniforma lui nu făcea impresie, după cum se aștepta el, sau lui nu-i stătea bine, sau încă nu intimidau uniformele militare la București. Dar mai conta ? Portarul vrusese să-l strivească cu identitatea lui de ieri, de care el se eliberase. Și-a smuls singur cheia, urcînd cu zgomot spre camera 16, tropăind pe scări soldățește.

— Aveți un plic de la o doamnă ! i-a strigat din urmă portarul. Și un pachet de cărți.

— Ce plic, ce cărți ?

La el în odaie era o întreagă harababură de hîrtii și cărți, singurul lucru care i-a atras atenția a fost un coș de răchită plin cu cireșe de mai. S-a repezit asupra cireșelor umede, cu foame și cu bucurie, aruncînd cîte cinci în gură, mestecîndu-le cu tot cu sîmburi — sîmburii erau fragili, dulci-acrișori, ușor de strivit în dinți, întețind gustul fructului cu gustul măduvei lor, un fel de carne mai tare, singura carne. Coșul de răchită — orbită cu ochi multipli — îl privea pe Parva prin pupilele inocente ale cireșelor, pe care el le ducea la gură cu bucurie. Minute în șir, Parva s-a lăsat inundat de bucuria cireșelor — există, da, o bucurie a primelor cireșe ! și-a spus, încîntat că această bucurie coincidea în chip fast cu ziua plecării lui pe front.

Între timp a desfăcut pachetul, stîrnit de un presentiment : cărțile erau sigur de la ea, a recunoscut scoarțele în piele ; ex-librisul familiei imprimat în aur pe cotoare, a tresărit văzînd acel manuscris vechi, cu care el lucrase — un fel de cronică a Catargiilor și a altor neamuri înrudite —, a identificat și niște cărți noi, foarte scumpe, pe care Păuna nu le avea în bibliotecă, despre care Parva îi pomenise cîndva.

— Dar femeia aceasta e nebună ! a strigat Parva, luînd în palme marele glosar sanscrit al lui Bopp, carte rarisimă la București.

Era real, Parva avea cartea sub ochi, era chiar acel *Glossarium comparativum linguae sanscritae,* în ultima

ediţie de la Berlin, pe care el îl consultase doar în bibliotecile universitare. Şi mai era o carte : gramatica lui Bopp, celebra gramatică comparativă, sanscrită-elină-latină-persană-germană, pe care Parva o rîvnise, i-o spusese şi ei !, ca pe ceva inaccesibil.

— O, nu, doamnă ! a spus el, retrăgîndu-se ameţit. Acesta e un mod de a spune că inaccesibilul mi-a devenit accesibil prin tine.

Pe Parva l-a inundat un val de plăcere, trîntindu-se în pat. Îl covîrşise darul, deşi nu era tot, sub cărţile lui Bopp se mai aflau nişte cărţi, toate rare, despre care Parva îi vorbise Păunei, atunci cînd el a dedus spiţa neamului ei din India veche, recitîndu-i fragmente din imnurile vedice, evocînd-o ca pe o zeiţă. Avea acum o *Rgveda* în germană, în ediţia lui Max Müller, o *Rgveda* în latină, în ediţia lui Rosen, şi alte cărţi pe care, în Bucureşti, nu le putea deţine decît o singură persoană, acel teribil domn Hasdeu. Le cumpărase ea de la Hasdeu ? Le comandase în străinătate ? Dar cînd ! Neaşteptată era memoria Păunei — cum ţinuse minte titluri şi autori ! —, copleşitoare era extravaganţa gestului ei şi detaşare cuprinsă în gest : „Bine, mă înşeli cu cărţile, îşi va fi spus. Îţi trimit atunci cărţi. Cărţi de ziua ta ! Să ai parte de cărţi !"

Dar putea primi acest gest al ei ? ! Acceptînd cărţile, Parva o primea în spaţiul său pe Păuna, sub forma cea mai puţin agresivă, nici vorbă, dar şi sub forma cea mai stabilă, femeia strecurîndu-se mut în chiar punctul de foc al pasiunii lui. Doamna ştia să tragă la ţintă.

„Va trebui să mă descotorosesc de cărţi, a hotărît Parva. N-o pot reîntîlni de fiecare dată, deschizîndu-le. Şi ei, direct : Dar, doamnă, darul acesta al dumitale e un abuz. Un fel de altfel de posesie !"

Certîndu-se cu ea, Parva mînca cireşe, mînca cu furie. S-a apucat să-i scrie, tot cu furie :

„Păuna,

Îmi pare rău de cărţi, îmi pare rău că vin de la tine. Obiectele nu trebuie puse în situaţia de mesageri involuntari — ca şi acei butoni, care poate ar fi preferat să se prefacă în pulbere decît să admită trecerea, dintr-un galan-

tar, prin mîna ta, la mînecile mele. Semănau și cu butonii, în același ametist, ai unui domn ministru, iar asta nu suport. De ce butoni, de ce truse de bărbierit, de ce cărți ? De ce voința de a folosi silnic lucrurile, dincolo de rostul și sensul lor ? Peste toate, silnicia de a imprima unui lucru — care nu-ți aparține, pe care îl iei silnic, îl cumperi ! —, un mesaj de care acel lucru nu e vinovat, ca acest Glossarium, ca aceste Rgvede, nevoite să poarte mai departe sigla sau stigmatul altui suflet. Dacă crima n-ar fi absolută, n-aș ezita să le arunc aceste cărți în foc.

Ce oribil lucru să se comită asemenea silnicii ! Silnicii asupra obiectelor, silnicii asupra persoanelor cărora li se pun în brațe asemenea obiecte înveninate de pasiuni, fanatism, ciume, lepre. Silnicii asupra luminii care vede așa ceva — și care ar prefera să fie oarbă.

Ce monstruozitate !"

Scrisoarea i-a dat lui Parva satisfacție, scriind, el a privit din cînd în cînd chiorîș la cotoarele cărților, pe care totuși le dorea, care sclipeau spre el, ironic. Erau și multe cărți, nu atît multe, cît scumpe, scumpe fiind chiar și tipăriturile românești, toate foarte vechi, rară acea cronică inedită de familie.

„Femeia asta e nu numai exaltată, dar și iresponsabilă cu hîrtiile neamului ei. Și apostrofînd-o din nou : Dar asemenea acte nu-ți aparțin, de ce le lepezi ? E stupid să mi le dăruiești mie. Mîine poate mor — voi muri sigur !, — aceste hîrtii vor încăpea pe mîinile unor nerozi, care le vor arunca în noroi, nereușind să-și răsucească țigarete din ele."

Nici manuscrisul și nici Păuna nu-l ascultau. Ea avea uneori o muțenie și o indiferență de obiect, cum au ades femeile, cînd rămîn obtuz impenetrabile, fapt care îl exaspera pe Parva, reducîndu-l la o neputință totală.

„Femeia asta, dac-ar fi fost faraon în Egipt, sacrifica cele două regate, al Nilului de Sus și al Nilului de Jos, ca să-și dureze un sanctuar al amorului, numai pentru ea și pentru eternu-i amant. *Fiat amor, pereat mundus !* [1] Ei

[1] Piară lumea, facă-se dragostea !

bine, lumea nu va pieri atît de lesne, şi nici chiar aceste lucruri !"

În Parva s-a deşteptat pe loc o grijă geloasă faţă de acele lucruri, aruncate într-un chip atît de nesăbuit pe o masă de hotel, destinate cuiva, unui muritor de rînd. „N-ar fi trebuit să faci asemenea prostie, doamnă !", şi el s-a apucat să le rînduiască ocrotitor, cu zel de fost bibliotecar. A dresat apoi o listă cu rubrici, autor, titlu, an de apariţie, observaţii, notînd la observaţii, mai ales pentru cărţile vechi româneşti, caracteristicile volumelor, format, însemnări autografe, iar pentru manuscris, numărul de file şi caracteristicile caligrafiei. Pe o altă foaie a scris adresa Arhivelor Statului şi numele destinatarului : Onor dl. director Bogdan Petriceicu Hasdeu. Sub nume, un scurt text explicativ, caligrafiat cu majuscule :

DONAŢIE PENTRU UN EVENTUAL FOND
PĂUNA CATARGI

A rupt scrisoarea către Păuna şi a aruncat-o la coş. A pus hîrtiile destinate Arhivelor într-un plic, apoi a legat cărţile, refăcînd pachetul. Urma doar să-l ducă jos, expediindu-l prin portar. Terminase şi cireşele. În fundul coşului de răchită, un bilet. A recunoscut scrisul Păunei : *„Parva, vino. E ziua ta. Azi sînt frumoasă."*

Parva s-a limpezit definitiv, aflîndu-se într-un convoi de căruţe, cu provizii şi muniţii, care-l ducea spre front. Realitatea izbitor de diferită — mai întîi a trenului cu care călătorise pînă la Piatra-Olt, apoi a cîmpiei deschise şi a carelor cu boi în pas domol îi făcea bine. Şi depărtarea de oraşul din care singur se expulzase îi făcea bine. Ruperea de oraş, ruptura cu Păuna echivalau cu o ieşire dintr-un cerc ; drumul acesta către necunoscut însemna o reîntoarcere sau o deschidere spre sine.

Apoi, un prim popas în plină cîmpie, după o noapte de mers. Boii, scoşi din juguri, îngenuncheaţi lîngă proţapuri, rumegînd fînul verde, ud de rouă. Nişte cai păscînd un trifoi al nimănui.

La ora aceasta Păuna nu se putea trezi, între ei se instalase nu numai distanța, dar și un definitiv al timpului. Din acest ireversibil, Parva putea privi cu liniște înapoi.

„Ce s-ar întîmpla dacă Păuna ar fi cal! s-a trezit gîndind. Sau salcie. Sau pește. Sau piatră. Sau miraj de amiază."

Pentru fiecare ipostază a existenței sau a Păunei, Parva descoperea o modalitate năucitoare și irezistibilă de a se iubi cu ea.

„Asta-i din pricina cireșelor!", și-a spus, mușcîndu-și buzele, simțind pe buze un strop de sînge.

Păuna îi circula deci prin sînge, peste voința lui. Era apoi și orizontul în care mintea, în loc să se regăsească, se pierdea. Deschiderea fără hotar a orizontului dogoritor prefigura o femeie. Mirosea și a grîu în lapte.

Parva și-a dat seama, în lumina amiezii, că depărtarea de Păuna nu ajungea. Mai trebuia ceva, o regăsire în ceva profund, ca semn că el există.

„Trebuie să pornesc de la elementar: există război, există dragoste. Aceste elemente trebuie să le neg. Sînt obligat să le neg. Să le socot accidentale. Nu există nici război și nici dragoste. Există o permanentă nevoie de legitimare a existenței, care pentru mine, unul, înseamnă studiul limbii. Izolat pe un ghețar, în dragoste sau în război, voi studia limba. Am ales permanența, și nu accidentele, ale mele sau ale lumii."

Parva se redobîndea, pipăind oamenii și lucrurile. O făcea cu efort, dar cu un sentiment de bună încredințare, cu nevoia de a constata că lumea exterioară există. Inclusiv ideile. Inclusiv lingvistica, din nou lingvistica, obsesie căreia i se dăruise. El putea exista, deci, din nou ca stare de obsesie. Dar liber, fără ca obsesia să-l posede, ca ieri, la Lipsca. Avea acum libertatea de a proceda metodic, de a cerceta sau de a nu cerceta, deci de a exista. Printre celelalte lucruri. Printre țărani, care, boi, cai, saci cu grîu, furaje, muniții. Existența lui ca obiect printre obiecte era o confirmare. Exista, deci, și obiectul numit Lucrețiu Parva. În serie cu alte serii de obiecte onomastice. Care existau

acum în regimul pluralului. Şi-a spus : „Regimul războiului este regimul pluralului".

Aceasta lui, ca individ, îi dădea putere. Puterea de a încerca să trăiască prin plural.

Prima victimă a războiului, de fapt a cauzei — eliberarea popoarelor sud-dunărene de sub jugul otoman —, a fost nu un combatant, ci un sinucigaş, căpitanul rus Piotr Cuzminski, care şi-a curmat zilele cu un pumnal, pe peronul gării Iaşi, sub ochii ţarului Alexandru al II-lea, supranumit Liberatorul. Sinuciderea a făcut cu neputinţă să se vadă ceea ce mulţimea aştepta — reacţia suveranului faţă de noua situaţie a ţării, după 9 ani. Scena a avut loc la puţin după oprirea trenului, după ce uşa compartimentului s-a deschis, imediat după desfăşurarea covorului roşu, cînd nimeni — nici un oficial — n-a apucat să-l abordeze pe împărat, care a şi apărut, a dat să coboare, cizma lui catifelată de marochin dibuia spre prima treaptă, plutea în aer, a rămas în aer, cînd ochii celor doi s-au întîlnit, ochii moi şi spălăciţi ai ţarului, mai mult cenuşii decît albaştri, ochii aprinşi ai supusului său, atît de intens arzători în hotărîrea de a-i smulge împăratului graţia, încît ochii acestuia, ochii şi nu faţa, de fapt pleoapele au resimţit o reticenţă, o contracţie ca în contact cu o lumină prea bruscă, ceea ce putea fi interpretat mai mult ca o contrariere decît ca o respingere — cei mari nu suportă aşa ceva —, şi de aici, poate, gestul majestăţii-sale, mîna care cică s-ar fi mişcat, ar fi schiţat o vagă apărare, un *nu*, gest poate involuntar, justificat prin intempestiva ţîşnire a individului pe covorul roşu, gest indiscernabil ca sens, dar de o pondere cutremurătoare, ţinînd mai ales de pleoapa stîngă, care s-a lăsat prima, gest fatal, căci în aceeaşi clipă căpitanul şi-a dat moartea, trimiţînd spre suveran o jerbă roşie, primii trandafiri care l-au întîmpinat pe Liberator în gara Iaşi. Ţarul n-a apucat să-i vadă, fiindcă şi cea de a doua pleoapă s-a lăsat, iar cînd ochii auguşti s-au redeschis, uşor buimăciţi, aproape speriaţi de lumină, ei au trăit surpriza să primească erupţia reală de trandafiri feerici ce inunda peronul, mai ales roşii, pîlpîi-

rea de curcubeie a eșarfelor, zborul dezordonat al cocardelor și al batistelor — se interzisese detonarea artificiilor —, un vîrtej de urale, alămuri, coruri de slavă, care toate făceau să tremure contururile, singura linie fixă fiind covorul roșu, vertical pe clădirea gării, în capul căreia se afla acum silueta unui alt personaj, în negru, încins cu cordon roșu, purtînd pe cap țilindru, premierul I. C. Brătianu, care i-a urat lui Alexandru al II-lea bun sosit pe pămîntul românesc.

Presa străină, gălăgioasă și amatoare de momente tari, a vînat instantaneu incidentul, de fapt nu se știe care incident, fiindcă între timp sinucigașul dispăruse, cadavrul său fiind smuls din îmbulzeală de oamenii ordinei. *Gazette de Saint-Petersbourg* și alte publicații de pe Neva, sosite la Iași peste două săptămîni, n-au dat nici o știre despre sinuciderea de pe peron, au ignorat amănuntul acela care, petrecîndu-se atît de fulgerător, a trezit uimire și neîncredere chiar și în rîndul martorilor direcți, la rîndu-le buimăciți. Chiar cei aflați lîngă sinucigaș, cei bruscați de umărul lui — Cuzminski își rupsese drum cu umărul, sub pavăza unei icoane ortodoxe pe care urma să o sărute suveranul —, chiar cei stropiți pe loc, în obraz, de sînge, nu și-au venit în fire, au rămas muți, n-au putut confirma sau infirma, sub jurămînt — la cererea organelor judiciare —, prezența pe peron a lui Cuzminski, întru atît a fost de incredibilă apariția acestuia, apoi dispariția, ambele anulate sub explozia de entuziasm a primirii, întreaga scenă urcînd pînă la fantastic — era primirea primului suveran rus, sosit la Iași după Petru cel Mare ! —, un fantastic aieve, controlabil cu ochii, Marele Leu al Nordului se afla acolo ! — un fantastic luat în picioare, fiindcă petalele de roză, eșarfele de hîrtie, cocardele de pînză, scuturate de undeva din cer, erau repede călcate sub tălpi, mototolite și amestecate cu noroiul însîngerat, de gloatele de pantofi, ghete, botine, cizme, inclusiv cadavrul lui Cuzminski a fost scos printre picioare, fără ca nimeni să observe, transportat în biroul șefului de stație, biroul de mișcare, atunci pustiu, atît de pustiu încît telegrafistul rămas de veghe lîngă aparatul Morse, dar de fapt privind pe fereastră, nu l-a remarcat decît

foarte tîrziu pe cel întins pe masă, aruncîndu-i în trecere :

— Ce faci, domnule, dormi pe masă, cînd vine ţarul ? !

Mai era o speranţă pentru confirmarea momentului sinuciderii : prezenţa la primire a unui fotograf, domnul Nicolaus (Nicu) Heck, personaj important, care avea asupră-i un aparat comandat special în Germania, tocmai pentru a fixa cu preciziune, pe placa sensibilă, evenimentul secolului, scenă unică într-o viaţă : un ţar la Iaşi. Developîndu-se placa sensibilă, s-ar fi văzut imprimat momentul. Dar domnul Heck, protejîndu-şi excesiv aparatul, n-a răzbit prin înghesuială, ratînd astfel şi scena unică într-o viaţă, cum şi celălalt moment — sinuciderea lui Cuzminski, ratînd ulterior şi alt moment, instantaneul din biroul de mişcare —, sinucigaşul pe masa cu aparatul Morse, deşi în biroul şefului de gară domnul Heck ar fi putut pătrunde nestingherit de nimeni.

Şi-au încercat mai tîrziu mîna asupra aceluiaşi subiect şi cîţiva desenatori, români şi străini, dar fără succes : Cuzminski era înfăţişat într-o poză teatrală, dîndu-şi moartea în faţa suveranului, pe un peron pustiu, ceea ce nu era real. Momentul, prin dinamică şi neprevăzut, nu putea fi cuprins într-un desen, chiar strălucit.

Pentru prinţ, sinuciderea — de care a aflat în aceeaşi zi, prin depeşă — a însemnat totuşi un fapt indispozant, de rău augur, care putea modifica umoarea ţarului, fire foarte sensibilă, şi mai ales putea diminua buna-dispoziţie a curţii ruse, din chiar primul minut al sosirii pe pămîntul românesc. Lipsind de la această primire, unde fusese prezent numai guvernul, prinţul obţinuse, nu fără să-şi dea seama, nu fără a sconta, un tacit succes protocolar, dar şi politic : entuziasmul primirii, destinat împăratului, nu l-ar fi inclus, lui rezervîndu-i-se rolul secund de gazdă, rol care-i revenea şi la Bucureşti, dar într-o condiţie nouă, în Capitală urmînd a-l primi pe Alexandru al II-lea nu ca amfitrion reprezentînd un principat ocrotit, ci ca reprezentant al unei ţări absolut libere. Incidentul greva, totuşi, asupra viitoarei stări bune a prinţului, pentru care el se pregătea, întuneca această viitoare stare de jubilare, introducînd de pe acum în ea un ac acid,

un ce greu de desluşit, cu atît mai greu de definit cu cît amănuntele despre incidentul de la Iaşi lipseau.

Nici nu se puteau produce amănunte. Sinuciderea a reprezentat, după toate probabilităţile, o scînteie ţîşnită aberant, poate din prea marea combustie a mulţimilor. Cît de mare fusese combustia, deci concentrarea umană, s-a constatat la sfîrşit, după plecarea trenului, cînd s-a deschis cepul, cînd s-a văzut tot ce încăpuse la gară, cînd inimaginabila densitate umană s-a risipit clocotitor, în şuvoaie, în lunecarea echipajelor de lux, în duruitul de copite şi cizme ale soldăţimii, în rumoarea mulţimilor ostenite care s-au perindat înapoi, ore în şir, încît oricine se putea întreba — şi întrebările n-au lipsit, unde încăpuse atîta lume, fie şi pînă la refuz ! —, pe peronul şi în vecinătatea unei gări meschine, cum izbutise această lume a se rîndui, ca să încapă, altfel decît, probabil, printr-o ordine verticală, pe caturi, imposibilă fizic, dar singura în măsură să explice fenomenul : jos, sub pămînt, mulţimile de gură-cască, deasupra lor vagonul imperial, covorul roşu şi ţarul, în faţa lui primul-ministru şi compania de onoare, printre picioare gazetarii şi agenţii poliţiilor secrete, apoi, pe estrade suitoare, de amfiteatru aerian, miniştrii cu cordoane roşii, cuconetul, diplomaţii în fireturi, clericii în odăjdii, apoi suitele, apoi corurile şi fanfarele, apoi tunurile grele, care ar fi trebuit să plutească în aer, apoi nourii emanaţi de gurile de tun, în sfîrşit, undeva foarte sus praporii de aur, drapelele cu vulturi bicefali şi cu stemele române, icoanele spoite într-o lumină care era totuna cu cerul. Aranjate într-o schiţă — o asemenea schiţă în cărbune a existat într-o mapă cu desene a artistului de front Vereşceaghin —, elementele păreau arbitrar distribuite, printr-un joc absurd al imaginaţiei, fapt pentru care schiţa cu pricina nici n-a fost cumpărată, negăsind amatori atunci, pe loc, refuzîndu-i-se valoarea de document, ea a fost apreciată şi achiziţionată la licitaţie cu mult mai tîrziu, abia peste jumătate de secol, într-un alt moment al istoriei şi al artei, cînd absurdul va fi admis. Este motivul pentru care domnul Heck, fotograful din Iaşi, cu aparatul lui, comandat special în Germania, nici n-a încăput în compoziţia fragilă, el n-avea loc în chip firesc, şi a rămas în afară.

Năruirea acestui incredibil edificiu, turnul unei secunde, a umplut ulițele Iașilor de mulțimi și gunoaie : grămezi de stegulețe române și ruse, bețe de drapele, mătăria eșarfelor, pleava confetilor, a rozelor și a cocardelor, borhotul sacalelor de bragă, date de-a dura, bălți de urină, balegi de cal, iar la gară, tot ca un rest al fantasticei primiri, uitat pe masă, lîngă aparatul Morse, care țăcănea, vestind trecerea trenului imperial spre următoarea stație, Tecuci, cadavrul căpitanului Piotr Cuzminski. Mîna sinucigașului, încă moale, atîrnînd lîngă manipulator, a fost împinsă la o parte de mîna telegrafistului, care se grăbea să-și bată depeșa, dar ea a revenit lîngă cealaltă mînă, vie, telegrafistul grăbit a dat-o iar în lături, mîna moale și caldă încă a lunecat din nou lîngă aparat, astfel încît cele două mîini, în atingere, băteau simultan, în gara pustie. S-a văzut cu acest prilej că gările române sînt improprii pentru ceea ce putea fi numit spectacolul primirii unui împărat. S-a văzut aceasta și peste puțin timp, în biroul de mișcare, cînd au dat năvală gazetarii, poliția, organele judiciare venite să constate sinuciderea.

Această lume sosită la gară avea pe fețe stupoarea. Sosiseră și primele fulgere de mustrare, trimise de la București. Cum fusese cu putință ! Sinucigașul nu putea răspunde, nici telegrafistul — singurul ins aflat lîngă cadavrul lui Cuzminski —, iar ancheta trebuia să pornească, practic, de la nimic. Nu se știa nici reacția țarului, această reacție despre care nimeni nu putea presupune nimic — nimic bun ! — era dusă mai departe de trenul imperial, care trecuse de Tecuci.

Ancheta a revenit organelor judiciare din Iași, fiindcă Piotr Cuzminski, numit familiar Pierre, era de cîteva luni un ieșean. Persoana căpitanului preocupa mai de mult lumea Iașilor, atentă de obicei la noii-veniți, la păsările rare. Iar Pierre era o asemenea pasăre rară, prevestitoare de furtună, prin felul de a fi, prin locul și timpul în care poposise. A locuit o vreme la un han ovreiesc, după cum a stabilit poliția, apoi la un hotel de mîna a doua, unde nu primea pe nimeni. Acceptat în buna societate ieșeană, nu numai prin ospitalitate, dar și prin curiozitatea tipic provincială, frecventînd seratele și grădinile, Cuzminski

păstra totuşi o vizibilă rezervă faţă de oraşul amfitrion, în genul aceleia pe care o afişau şi exilaţii ruşi în Elveţia, care, păstrîndu-şi un anume incognito, păreau a spune prin toate că sînt ruşi, nobili şi suferinzi. Buna educaţie îl făcea totuşi pe Pierre un conviv agreabil, nu un om de petrecere, nici de conversaţie, cît o prezenţă, o prezenţă niţel stranie, binevenită oriunde în măsura în care stîrneşte comentarii — şi Cuzminski le provoca —, incitantă în acelaşi timp prin persistenţa unei aure de enigmă pe care exilatul o aducea în Iaşi. Enigma îndîrjea acum poliţia : cum de scăpase un asemenea ins de sub o strictă supraveghere !

Era el un exilat ? Fiind un singuratic, un tăcut, cu maniere romantice, lermontoviene, Cuzminski putea fi luat uşor drept poet într-un oraş cu poeţi. Citea mult în mai multe limbi, în bibliotecile de familie, printre rafturi, Pierre se mişca cu dezinvoltura bibliofilului. Nu frecventa lăcaşurile de cult, putea fi deci un mason, el apărea oricum ca un izolat al unei confrerii — militare, politice, de sectă ? Greu de desluşit, cîtă vreme lipseau indiciile. El n-a cerut totuşi informaţii despre loja din Iaşi, care încă funcţiona, nici masonii din oraş, invitîndu-l în casă, n-au dat semne de a fi recunoscut în el un adept. O discuţie, pe subiectul credinţei, a indicat în Pierre un intelectual liber, ţinînd mai mult de Secolul Luminilor. El a vorbit astfel cu revoltă despre „exproprierea omului din funcţia sa divină“ prin păcatul originar.

— Dar de ce această expropriere, ar fi strigat Cuzminski, de ce acest blestem al unei vinovăţii ancestrale care trebuie cu orice preţ răscumpărată ? ! De ce vinovăţia, de ce tortura unei vinovăţii de specie, de ce apoi tortura insului, a fiecărui ins ? ! De ce apoi răscumpărarea, răscumpărarea obligatorie, prin sacrificiu ? !

Cuzminski n-a dezvoltat tema, n-a introdus şi alte elemente care să-i definească poziţia, dar accentul lui de revoltă generică împotriva divinităţii a fost reţinut şi pus la dosar. La rubrica „date personale“ nu se putea consemna, în acelaşi dosar, aproape nimic. Despre Pierre Cuzminski nu se ştia nimic sigur, datele oferite de el însuşi în timpul şederii la Iaşi fiind foarte vagi. Totuşi precizia cu care a evocat, odată, la o serată, amănunte din războiul

franco-prusian din 1870, te făcea să-l crezi un participant la acel război, un voluntar, în tabăra franceză. Ar fi fost un titlu nobil, chiar în optica poliției, dar Pierre nu-și arogase această glorie. A evocat altă dată, tot impersonal, o campanie militară în Extremul Orient, pe Amur sau Ussuri. Dintr-o altă declarație rezulta că Pierre cunoștea și Caucazul. Informația provenea, printr-un intermediar, de la un domn redactor la *Curierul de Iassi,* care a refuzat s-o confirme, oral sau scris, acel domn detestînd poliția. Lăsîndu-se condus prin oraș de redactorul de la *Curierul de Iassi,* Pierre ar fi întîrziat mult la biserica armenească, unde, sub o piatră înflorită cu crengi de acant, odihnea un poet caucazian, fost ofițer la Curtea Ecaterinei, decedat la Iași, pe nume Bessarion Gabașvili, numit și Besiki, ale cărui versuri, în limba kartvelă, Pierre le știa pe de rost. Redactorul de la *Curierul de Iassi* ar fi fost atent atît la versuri — „Lacrime-săgeți, o, plîngeți și zburați în depărtări !“ —, cît mai ales la scrierea kartvelă, el a luat pe loc note, copiind cu mare dexteritate semnele grafice de pe piatra tombală, pe care le-a și introdus în caietele lui cu însemnări. Ce cuprindeau acele caiete cu însemnări nu se știa. Nu prin acel gazetar, om la fel de enigmatic, ci prin altcineva s-a răspîndit în Iași zvonul că Pierre Cuzminski ar fi caucazian, descendent al lui Besiki, avînd mama circaziană, deși numele de Cuzminski îl indica a fi rus, poate baltic, după paloarea feței, paloarea accentuîndu-i ochii mari, nefiresc de negri, părul aspru și negru. Cuzminski n-ar fi dezmințit zvonul, nici nu l-ar fi confirmat, alte indiscreții, provenind prin cineva de la poștă, îl indicau ca pe un familiar al înaltei societăți ruse : o scrisoare a prințului Iremetinski, tot un georgian, un bilet de la un intim al marelui duce Vladimir, cîteva misive cu antet din partea comandantului regimentului de ulani Volhinia, semnate tot de un Cuzminski, probabil un unchi al său. Nedumerirea intimilor lui Cuzminski a sporit atunci cînd, prin cineva de la prefectura de Iași, un personaj cu simpatii în cercurile intelectuale, s-a aflat că autoritatea secretă rusă e interesată de Pierre, de corespondența și relațiile lui. Aceasta ar fi dat cunoscuților lui un prim frison

de alarmă. Cum în Iaşi se mai aflau şi alţi fugari din imperiu, acel personaj s-a crezut în drept să-l prevină pe căpitan, din obligaţie faţă de prietenii acestuia, şi a făcut-o într-un cadru confidenţial :

— Am ştirea că anumite persoane oficiale din imperiu manifestă un viu interes pentru persoana dumneavoastră.

Cuzminski n-a tresărit, el o ştia probabil. Personajul a continuat :

— N-ar fi mai potrivit să vă stabiliţi altundeva, în străinătate, ca să fiţi în mai multă siguranţă ?

Poliţia n-a stabilit identitatea acelui personaj de la prefectură, de ajuns doar că un oficial se alarmase de timpuriu. Dacă poliţia ar fi aflat la timp, sinuciderea n-ar fi avut loc. Cuzminski nu manifesta însă nici un fel de interes faţă de siguranţa fiinţei sale. Acel personaj i-a mai spus :

— Se pare că înalta curte rusă va sosi în România.

— Este ceea ce şi aştept, a precizat Pierre.

Deci el aştepta furtuna pe care o prevestise prin chiar sosirea lui acolo, şi care acum se apropia. Alţi exilaţi şi-au făcut în grabă bagajele, au plecat la Bucureşti sau în străinătate, Pierre a rămas însă pe loc, izolat acum şi de mica societate rusă cu care întreţinea relaţii de recunoaştere şi salut. Nereîntoarcerea în Rusia, popasul prelungit la Iaşi, aproape de frontieră, refuzul de a pleca în altă parte îl făceau suspect pe Cuzminski, care, deşi ameninţat de o primejdie, părea îmboldit s-o primească. S-au înmulţit şi presupunerile, a apărut chiar o anume tensiune legată de persoana lui Cuzminski, o teamă — dînd impuls de ocrotire, o reticenţă — împingînd la gestul de a-l evita. Acelaşi personaj de la prefectură i-ar fi prevenit amical pe nişte alţi intimi ai lui Pierre :

— Mai terminaţi cu anarhistul ăsta. Vin ruşii.

Îndemnul acesta, neoficial, a strecurat în suflete a doua nelinişte. Totuşi Pierre nu putea fi un anarhist, un purtător de armă ucigaşă, ascunsă sub haină. În camera lui de hotel, scotocită discret, nu s-au găsit nici arme şi nici literatură clandestină. Pierre putea fi, cel mult, un repudiat sau un dizgraţiat, pentru o vină necunoscută, poate un condamnat la surghiun în Siberia. Şi un val de

spontană simpatie s-a revărsat spre Pierre. Era cert vorba despre un surghiun neefectuat, despre o degradare civică, fiindcă Pierre Cuzminski purta cu prudenţă uniforma de ofiţer, arbora de fapt o semiuniformă, fără grade, deşi aplombul militarului se făcea simţit în toate, chiar cînd îmbrăca fracul, un frac cu guler violet, ceea ce atrăgea atenţia, părea extravagant. Atracţia caldă pentru Pierre a crescut brusc, cînd s-a aflat motivul real al dizgraţierii lui, nu un act infamant, ci un act nobil : participarea ca voluntar la războiul sîrbo-turc din urmă cu un an. Deci din nou un fapt de arme, un act de bravură, conform cu firea lui. Dar majestatea-sa sancţionase gestul ofiţerului prin degradare. Toţi ofiţerii ruşi voluntari, angajaţi în războiul turco-sîrbesc, din urmă cu un an, participaseră de fapt la o înfrîngere. O înfrîngere pe care Rusia n-a îngăduit-o supuşilor săi, chiar dacă imperiul nu fusese oficial implicat. Acum imperiul venea oficial la Dunăre, iar Pierre lega speranţe de această sosire. Dreptatea lui Pierre ar fi urmat să iasă la lumină. Angajarea oficială a Rusiei în război, sosirea iminentă a ţarului, în fruntea armatelor, sporeau şansele multaşteptatei ispăşiri.

Sporea şi agitaţia prietenilor lui Pierre. Poate şi a acelui domn de la *Curierul de Iassi*. Fiind poet, redactorul aprecia singurătatea lui Cuzminski, aristocratismul rece, nostalgia comprimată, ciudăţenia — ştia limbi rare, kartvela, armeana şi persana —, voinţa de a-şi urmări un ţel, ideea unei întoarceri refuzate, deşi Pierre nu rîvnea reîntoarcerea acasă, ci întoarcerea pe cîmpul unei bătălii pierdute. Aşteptarea căpitanului s-a ascuţit, s-a agravat odată cu deplasarea înaltei curţi, pe care el o urmărea pe hartă, de la Petrograd la Moscova, şi de acolo spre viitorul teatru al războiului. O uriaşă mişcare, pe care ieşenii o simţeau, asemănătoare puterilor prăpăstioase ale dezgheţului, urma a fi întîmpinată de un om, de unul singur. Apropierea curţii ruse de frontiera română a accentuat, după cîte s-a observat, neliniştea, apoi neurastenia lui Pierre. Acelaşi personaj îndatoritor faţă de căpitan, exasperat probabil de impasibilitatea caucazianului, preluînd el însuşi tensiunea clipei, i-a strigat dizgraţiatului în plină stradă :

— Dar pleacă, domnule, de-aici !

Pierre a întors spatele acestui personaj, inclusiv prietenilor, dar n-a părăsit orașul, dispărînd din ochii tuturor. El a rupt relațiile pînă și cu redactorul de la *Curierul de Iassi*, împreună cu care avusese pe cît se bănuia lungi ședințe de singurătate. Pierre s-a închis, se presupune, în odaia lui de hotel, unde primea curieri, redacta scrisori și depeșe, unde avea multe și secrete întîlniri cu persoane venite de peste Prut. Cînd curtea țarului s-a instalat la Chișinău, agitația lui Pierre a atins pragul de sus. Se părea c-ar vrea să treacă Prutul, cu intenția de a pătrunde la suveran, care se afla nici la trei zile distanță. Dar condițiile nu erau pregătite, după cîte se părea. Cîțiva prieteni ai lui Cuzminski, ofițeri ruși sosiți la Iași, au încercat să-i domolească zelul. Trebuia totul bine chibzuit, ar fi pretins ei, trebuia mai cu seamă bine ales momentul cînd cererea de grațiere, înfățișată suveranului, putea să aibă succes. Camarazii, veniți de peste Prut, se îndoiau însă de aceasta. Va fi dispusă majestatea-sa, se întrebau ei, să înlăture public o măsură disciplinară, în condiții de război ? Cînd e știut că tocmai în asemenea condiții arma disciplinei se cerea întărită. Va consimți marele monarh la un atare act de clemență ? Cuzminski o credea nebunește, și camarazii, drept răspuns, au făcut de strajă la ușa căpitanului, cu rîndul, împiedicîndu-l să plece peste Prut. Lui Pierre nu-i mai rămînea de făcut decît tot un gest public, să-și încerce norocul pe peronul gării din Iași.

Și-a și încercat norocul, în acea zi, sub ochii tuturor, avînd asupră-și cererea de grațiere și pumnalul. Nu se știe dacă țarul l-a văzut măcar pe Pierre.

Parva trăia o gelozie a faptei, a isprăvii pe care însuși vroia s-o făptuiască, fără a împărți gloria dobîndei cu nimeni. Sinuciderea lui Cuzminski, de care a aflat din *Curierul de Iassi*, i-a dat o stare de ațîțare, învăpăindu-i gîndurile, și așa aprinse. Cuzminski și țarul își disputau fapta, lui Cuzminski i se refuzase fapta, pe care și-o asumase în absolut Suveranul sau Destinul.

Cazul lui Parva era altul. El nu vroia să cedeze nimănui fapta spre care se socotea chemat, cu care se simțea învestit. Într-un fel îl liniștea chiar și gîndul de a nu-l fi cunoscut pe Hasdeu, pe care ardea să-l cunoască, admițîndu-l ca pe singurul ins viu, din România, care ar fi putut să-l înțeleagă. Hasdeu era și singurul care putea contesta unicitatea lui Parva, singularitatea lui într-un domeniu unde tînărul socotea a nu mai avea rival. Cui îi trecuse prin minte, pînă atunci, în Europa ideea unei hărți lingvistice care să dovedească unitatea temporală și spațială a unui idiom, a unei limbi ? !

Fericit de a fi *singurul*, Parva se aruncase acum în teritoriul înfăptuirii, urmînd să amîne confruntarea cu Monstrul pe mai tîrziu, poate nu prea tîrziu, poate curînd, în clipa cînd ar fi isprăvit și harta și glosarul — glosarele legate de aceasta. El se simțea depozitarul unor energii de care nu mai dispunea nimeni, în jurul lui, tînărul fiind acum gelos pînă și pe ideea însăși de energie, refuzată altora, aflată la cheremul lui. Dar de fapt, cine mai putea pretinde a cere mîna unei asemenea idei, în afara lui Hasdeu, care era de mult căsătorit cu ea, o reprezenta, o monumentaliza prin lucrări uriașe ? Cine altul ? ! La un eventual recensămînt al candidaților, prezumtivi logodnici, nu putea răspunde decît Parva și, poate, cu concesii, acel domn de la *Curierul de Iassi,* pe care îl reîntîlnise în aprilie, după ce-l cunoscuse, cu ani în urmă, la Viena.

Dar acel domn nu făcea filologie, lingvistică, făcea filosofie, ba și mai rău — poezie, produs față de care Parva nutrea un secret dispreț. Disprețul față de gratuitate, în genere, iar în cazul lui disprețul față de o nereușită crasă, Parva exersîndu-se pe ascuns și în poezie, cu o neizbîndă usturătoare. Cinstit, el ar fi trebuit să-și recunoască eșecul de a nu avea talent — lucru imposibil, însă, îl poseda orgoliul, și atunci a trecut senin și superb mai departe, disprețuind genul. Dispreț extins dealtfel și față de filosofie, pe care o frecventase în lungiș și în curmeziș, înaintînd imprudent pînă la granița abstracțiunii ultime, la care se oprise. Resimțise atunci pe buze gustul sec al abstracțiunii. După Parva, filosofia acelei clipe închidea în loc să deschidă. Dar dincolo ? Dar dincolo de abstracțiunea ultimă ? Cultivînd abstractul, domnul Maiorescu se

oprise la logică ; absorbit de abstract, acel domn de la *Curierul de Iassi* se oprise la filosofie, eşuînd, pînă la urmă, în poezie. Un alt domn cu vocaţia abstracţiei care se dăruise cîndva ştiinţelor istorice, dînd cîteva lucrări fundamentale, eşuase în politică. De la Viena la Lipsca, de la Berlin la Paris, Bucureşti şi Iaşi, abstractul era un cancer care rodea lumea, dizolvînd-o în generaluri care lăsau indiferentă lumea vie. Dar fapta cea vie ?

La Iaşi, în aprilie, deschizînd uşa *Curierului*, îl găsise pe acelaşi domn în negru, pe care îl cunoştea de la Viena, cu aceeaşi poză abstractă, pe care o ştia prea bine de acolo, rămas ca un stîlp bizar şi rece într-o lume care clocotea. Vrusese să-i strige :

— Domnule, dumneata nu vezi ce se întîmplă la Iaşi ?

N-a făcut-o, fiindcă domnul redactor-poet îl ignorase, nici măcar n-a luat act de prezenţa lui, darămite de prezenţa trupelor împărăteşti care intraseră în Iaşi. Ezitînd să-i pună în faţă cartea de vizită, Parva a restituit cartonaşul propriului său buzunar. A ciocănit apoi cu clanţa în masă. Deschizînd uşa redacţiei, clanţa îi rămăsese în mînă, iar Parva a ciocănit cu ea la „ultima uşă“, uşa invizibilă, care-l despărţea de acel domn. Acesta n-a răspuns, Parva s-a ridicat şi a ieşit, nu fără a-i trimite mental un adio, de fapt provocarea la o reîntîlnire peste timp :

— Vă aştept, domnul meu, dincolo de abstracţiune !

Îl aştepta deci în cîmpul fierbinte al faptei care clocotea afară, iar acum, mărşăluind spre front, primise primul semn, gazeta cu articolul despre Cuzminski.

Articolul din *Curierul de Iassi*, purtînd titlul *Sinucidere*, aparţinea acelui domn, care — iată ! — scria acum articole. Dar nu-şi semna gazetăria, socotind-o probabil dispensabilă, o proză ! Pe Parva îl interesa cazul Cuzminski — un ins care înfruntase Destinul, îl interesa însă mai ales scrisul acelui domn redactor, care, de vreme ce a scris, fusese de faţă. Deci tipul, acel domn Minunescu — cum Parva îl poreclea, adoptînd o poreclă notorie la Iaşi, ieşise din poza lui abstractă, catadixind să pogoare în eve-

niment. Ce văzuse ? Articolul — parcurs fără corecturi ! — trasa sumar momentul sinuciderii, insistînd asupra portretului sinucigaşului, întins pe masa de autopsie : „Era aproape neschimbat la faţă, cu aceeaşi răceală şi linişte militărească. Actul de sinucidere nu răpise nimic din eleganţa şi frumuseţea întregii figuri. Astfel stătea lungit învăluit într-o manta neagră şi numai ochii, rămaşi deschişi şi pierzîndu-şi strălucirea unei junii vitale, îi dădeau speranţa c-ar fi cuprins de un adînc somn magnetic".

Parva a reţinut finalul frazei care nu i-a displăcut : „...şi numai ochii, rămaşi deschişi şi pierzîndu-şi strălucirea unei junii vitale, îi dădeau speranţa c-ar fi cuprins de un adînc somn magnetic." Lui Parva i-a sunat expresia „junie vitală", o expresie aproape tautologică. Putea fi oare junia, tinereţea, şi nevitală ? Domnul de la Iaşi vroia deci să sublinieze caracterul de tinereţe explozivă al vieţii lui Cuzminski, din care emana tăria gestului său. De unde şi acel „adînc somn magnetic", de după sinucidere, care presupunea iminenţa unei treziri. Ar fi trebuit — Parva o dorea !, ca Pierre, împuns de cuţitul de autopsie, să sară în picioare de pe masa de supliciu postum, privind lumea strînsă în jurul său, cu un ochi uimit.

— Ce vreţi ?

Şi lumea ar fi trebuit să vadă, în părul negru al caucazianului — ca semn al întîlnirii lui cu Destinul — o meşă albă, ivită chiar atunci. De ce un somn fără urmări ? Expresia era totuşi bine găsită, iar Parva şi-o aplica. El însuşi se trezise dintr-un adînc somn magnetic.

Reluîndu-şi drumul spre Petersburg, de la Chişinău — unde s-a despărţit de ţar —, generalul prinţ Iancu Ghica se afla într-o situaţie nefirească : el trebuia de fapt să rămînă lîngă ţar, mandatul său era reprezentarea curţii de la Bucureşti pe lîngă Alexandru al II-lea, căruia îi şi depusese scrisorile de acreditare, dar aceleaşi scrisori trebuiau să treacă — formalmente — şi prin mîna cancelarului imperiului, prinţul Gorceakov, care, din păcate, se afla la Petersburg, de unde majestatea-sa plecase. Uniforma de agent consular a lui Ghica, uitată împreună cu alte

bagaje în trenul de Cracovia — *„C'est à Pachkani que j'ai reçu l'ordre de changer d'itinéraire“* [1] —, călătorea acum singură spre Petersburg, fapt care l-a obligat pe general să se prezinte țarului în ținută civilă, în frac, nu la reședința acestuia din Chișinău, în casa lui Iordache Catargi, unde suveranul rus era găzduit, ci în trenul cu care împăratul călătorea spre România, audiența fiind ca și particulară, de unde, poate, caracterul neangajant al discuției de la primire — majestatea-sa privea tot timpul absent pe fereastra vagonului, nimic nu-i atrăgea atenția asupra trimisului diplomatic, aflat la un pas —, uniforma acestuia urmînd, în sfîrșit, să se reîntîlnească cu purtătorul ei și să-și recapete funcția abia pe Neva, o funcție acum nulă, cîtă vreme toate formulele de la ceremonia prezentării fuseseră consumate. Aceste formule s-au schimbat, desigur, n-au fost monosilabice, dar au apărut așa tocmai datorită absenței protocolului, absență care le-a vidat de solemnitate, le-au făcut să apară mai mult ca niște poze mimice sau ca niște pauze pline de sens, după cum s-a putut deduce chiar din raportul telegrafic cifrat al lui Ghica, trimis la București :

„Empereur passant par Kichinew pour Ungheni m'a invité dans son train. Remis lettre du Prince dont il a paru très sensible. J'ai insisté fortement pour ratification immédiate de la Convention. Empereur répondu avoir chargé Consul de Russie Bucarest d'assurer Prince que convention peut être envisagée comme ratifiée et qu'il l'enverra cette nuit à Petersbourg pour formalités.“ [2]

Scena se petrecuse în aprilie, înainte de semnarea convenției româno-ruse. Interpretarea „très sensible“ a fost mai mult ca sigur o nuanță mimică, notată dealtfel prin „il a paru“. Insistența pentru ratificarea convenției de către partea rusă, insistență aparținînd lui Ghica, îl va

---

[1] „La Pașcani, am primit ordinul de a schimba itinerarul“.

[2] „Trecînd din Chișinău spre Ungheni, împăratul m-a invitat în trenul său. Remis scrisoarea prințului, la care a părut mișcat. Am insistat puternic pentru ratificarea imedată a convenției. Împăratul răspunde că l-a însărcinat pe consulul Rusiei la București să-l asigure pe prinț că se poate considera convenția ca și ratificată și că o va trimite la Petersburg, în chiar această noapte, pentru partea formală“.

fi mirat însă pe suveran, care, fiind ce era, un suveran autocrat, nu vedea ce dificultăţi s-ar fi putut opune la o hotărîre a sa — de unde mirarea, drept care, ca gest de politeţe, el a trimis asigurări prinţului, prin consulul rus de la Bucureşti, că acea convenţie e ca şi ratificată, iar pentru latura formală a chestiunii — la care cei de la Bucureşti ţineau atîta ! — el a schiţat un gest aproape stins spre Petersburg. Suveranul a privit din nou pe fereastră, apoi s-a întors, în profil, la un anume moment, continuînd un gînd schiţat anterior, pe care Ghica l-a notat :

„Il engage notre gouvernement à prendre sur lui ratification, en attendant réunion du Parlement, car événements pressent.“ [1]

Propoziţia, tradusă silabic, sugera mirarea împăratului, subliniată şi prin pauza lungă care-a urmat cuvintelor. Ce dificultăţi puteau să se opună unui guvern, în ratificarea unui act de stat, cînd evenimentele presau ! Parlamentul putea sancţiona, formalmente, acel documentar, aposteriori, ca şi Petersburgul. Şi un alt gest vag a fost schiţat, dinspre Petersburg spre Bucureşti, acolo în trenul spre Ungheni. Chestiunea uniformei n-a mai contat.

Absenţa ceremonialului complicat, fastuos şi rigid, pe care Ghica îl cunoştea de la curtea sultanului, i-a dat totuşi trimisului român o anume degajare în mişcări, la care partenerii consimţeau spontan — chiar cele mai oficiale personaje ! — toţi vrînd a spune, prin aceasta, că se aflau nu într-un salon, ci într-o tabără, în preajma unui cîmp de luptă. Alura deschisă şi francheţea l-au impresionat pe Ghica mai ales în cazul marelui duce, care l-a primit imediat, despre care generalul i-a şi scris exclamativ Alexandrinei, în aceeaşi zi :

Je ne connais pas d'homme plus sympathique que ce dernier ; ses allures sont franches, sa courtoisie est de bon aloi ; sa parole est simple mais lucide et dépourvue de toutes ces phrases inutiles que l'on a coutume de débiter.“ (Ghica se referea la calvarul îndurat de el şi de Alexandrina, la Curtea de la Stambul, unde zîmbetele şi genu-

---

[1] „Se cere guvernului nostru să ia asupra lui ratificarea, pînă la întrunirea Parlamentului, fiindcă evenimentele presează“.

flexiunile extenuau diplomaţii). *„En un mot, il plaît parce qu'il est naturel et parce qu'on sent qu'il est l'homme loyal par excellence.“* [1]

I-a plăcut şi ţinuta vestimentară a marelui personaj, la antipodul rangului : căciulă de Astrahan strivită pe ceafă, cercasă de suman între umeri, rubaşcă fără grade şi eghileţi, ciubote simple, în acea clipă murdare de noroi. Marele duce l-a cărat după el într-o inspecţie, avea pas lung, opriri şi răsuciri bruşte, cravaşa din mîna lui denunţa nervozitatea, Ghica s-a ţinut anevoie în suită, dar Nicolai Nicolaici nu l-a ignorat, deşi copleşit de treburi, el s-a întors la un anume moment spre trimisul român şi i-a spus :

— Ştii ce ? Vorbim la masă, mănînci cu noi.

Atmosfera acelui dineu tip popotă l-a încîntat :

„Le soir il m'a invité à partager son dîner de campagne. Nous étions 60 à table. Nous avons mangé dans des assiettes en fer — émaillées en blanc, qui ressemblaient à s'y méprendre à la porcelaine. La table se composait de deux planches jointes qui reposaient sur des chevalets mobiles. Voici notre menu : Borch russe — boeuf aux pommes de terre — petits poulets rôtis — salade — vins ordinaires. Ce repas était digne de Sparte“. [2]

Demne de Sparta i s-au părut şi conversaţiile. Gazdele n-au făcut mister asupra intenţiilor sau iniţiativelor lor militare şi politice. Aceeaşi franchete, oarecum brutală, care simplifica lucrurile, îl scutea pe trimisul român de calea întortocheată a vînării „indiscreţiilor“, principala cinegetică în exerciţiul diplomatic, acum dată la o parte, ca şi uniforma aurită. Despre o eventuală cooperare româno-rusă, generalul conte Ignatiev — pe care Ghica îl

---

[1] „Nu cunosc un om mai simpatic ca acesta din urmă ; alura sa e francă, curtenia sa e aleasă, cuvîntul său e simplu, dar lucid şi despovărat de toate frazele inutile, care obişnuit se debitează. Într-un cuvînt, el place fiindcă e natural şi pentru că se simte în el omul loial prin excelenţă“.

[2] „Seara m-a invitat să împart cu el dineul său de campanie. Am fost 60 la masă. Am mîncat în farfurii de tablă smălţuite în alb, care semănau perfect cu porţelanul. Masa era aranjată din două planşete înnădite, sprijinite pe capre mobile. Iată meniul : borş rusesc, carne de vacă cu cartofi, pui fripţi, salată, vinuri ieftine. Un prînz demn de Sparta.“

cunoştea de la Stambul — s-a exprimat fără echivoc, ca om politic ce era :

— N-o dorim !

Aşa cum fără echivoc, ca militar, s-a exprimat şi marele duce :

— O dorim !

Gîndurile luau adesea, la marele duce în special, forma ordinului, fratele suveranului, atît de liber în gesturi şi atît de distrat, uitînd pur şi simplu cînd are în faţă un trimis al altei curţi şi cînd un subordonat, cum s-a şi întîmplat cu o „dispoziţie“ către guvernul român, privind siguranţa împăratului, pe care Ghica, în telegrama cifrată, a îndulcit-o, traducînd-o prin „rugăminte“ :

„Grand Duc prie notre Gouvernement donner des ordres immédiats au préfet de police de Jassi et police Unghéni, d'exercer la grande vigilance sur les personnes suspectes qui voudraient se rendre à Unghéni-russe pour l'arrivée de l'Empereur et de signaler, le cas échéant, à la police russe d'Unghéni et Kichinéw les individus suspects ou mal famés qui auraient trompé sa vigilance pour prendre cette direction.“ [1]

În ceea ce-l privea, Ghica a fost scutit să ţină casă deschisă, cum se obişnuia, pentru oricît de scurtă vreme, deşi ar fi putut ! i se pusese la dispoziţie o casă cu saloane multe, a unui bogătaş evreu, din Chişinău, dar obligaţia primirilor era de prisos, obligaţia prezentărilor rezolvîndu-se sumar, în acelaşi regim de tabără. Şi rezolvările, soluţiile pe care Ghica le aştepta, erau aici bruşte, derutante.

După prezentarea la ţar, Ghica ar fi trebuit, în chip firesc, să reia drumul Petersburgului, el s-a şi pregătit de plecare, a expediat ultima corespondenţă, a făcut vizitele de adio, cînd, pornind spre gară, trimisul român şi-a schimbat din nou direcţia, marele duce l-a deturnat din drum, în stilul lui, trimiţîndu-l cu veselie la Moscova :

---

[1] „Marele duce roagă guvernul nostru să dea neîntîrziat ordine prefectului de Iaşi şi poliţiei din Ungheni, să exercite cea mai riguroasă supraveghiere asupra persoanelor suspecte care ar vrea să revină la Ungheni-ruşi pentru sosirea împăratului, şi să semnaleze cazurile care-ar apărea poliţiei ruse de la Ungheni şi Chişinău, indivizii suspecţi sau cu proastă reputaţie, care le-ar înşela vigilenţa, luînd această direcţie.“

— Ce să cauţi la Petersburg ? Pe voi vă interesează împrumutul, adică banii, cele cinci milioane de ruble. Ministrul nostru de finanţe e acum la Moscova.

— Dar sînt aşteptat la Petersburg, marele cancelar e acolo...

— Dă-l dracului pe cancelar !

Ghica nu ştia, în noua situaţie, în ce măsură se cuveneau sau nu respectate formele, pînă unde se întinde autoritatea marelui duce, autoritatea marelui cancelar, autoritatea ţarului, lucru încurcat, dealtfel, şi dincolo, în ierarhiile de la Stambul. Aici îl încurca tocmai alura deschisă, spontană, greu descifrabilă la rîndu-i, punîndu-l pe diplomat în neputinţa de a şti ce reprezintă dezinvoltură şi ce anume dispreţ. Pe ruşi, Ghica îi cunoscuse la Stambul, ca diplomaţi. Modul dezinvolt de a fi al diplomaţilor îl regăsise acum aici, la Chişinău, în tabără, totuna cu comportamentul militarilor. Cei cîţiva diplomaţi colegi, cu care a schimbat saluturi — *y compris Ignatiev* —, erau acum în uniforme militare. Ofensivi şi deschişi acolo, în uniforma diplomatică, ei erau încă şi mai acasă în uniforma de front. Ghica era lipsit şi de una şi de cealaltă, iar această neregulă protocolară începuse a-l complexa, îl punea în situaţia să pară a nu fi în dreptul său atunci cînd afirma, nega, solicita, aştepta. El a plecat cu inima îndoită spre Moscova — de ce nu-şi luase măcar uniforma de general ? —, părîndu-i-se că circulă, prin marele imperiu, în cămaşă de noapte. Consolările diferitelor personaje nu-l mîngîiau, le considera ironice, asemenea consolări priveau fiinţa lui precară, chelia, modestia staturii, statură luată sub protecţie de cei mai mari trupeşte, care afişau cu el — culmea ! — şi o jenantă familiaritate :

— Stai aici, prinţule, nu te jena !

Cel care-l invita astfel bătea cu palma goală într-un fund de scaun, indicîndu-i locul, situaţie care ar fi fost evitată dacă Ghica s-ar fi prezentat muiat în aur din creştet pînă-n tălpi.

Familiaritatea era într-un fel explicabilă, ţinea de „căldura rusă" — o căldură ce răzbătea pînă la aristocraţie —, era explicabilă şi prin relaţiile lui Ghica în lumea imperiului de la nord, care au atîrnat greu în numirea sa la Petersburg. Oriunde se mişca, el recunoştea

sau avea să cunoască familiali, rude, prieteni, prieteni ai unor prieteni. I se întîmplase chiar la prima recepţie :

„C'est à cette occasion que j'ai fait la connaissance de plusieurs généraux et officiers dont les noms m'échappent pour la plupart. Je ne me rappelle que le Général Massalski, commandant en chef de l'artillerie du corps d'armée du G-d duc Nicolas — du Général Gall (prononcer „ol"), attaché à la personne de S.A.I. du Prince Metchersky, capitaine d'artillerie, qui connaît Nathalie, Georges et Emile. Tous ces messieurs m'ont parlé dans les meilleurs termes de ton frère Mavros." [1]

Nathalie era sora generalului, căsătorită cu Georges Phillipesco, fostul agent diplomatic român la Petersburg, cu cîţiva ani în urmă, Georges era Georges, cumnatul său, cunoscut de toată lumea, şi pe Dîmboviţa şi pe Neva. Emil Ghica, nepot, era actualul girant cu afaceri aflat în post la Petersburg. Mavros era contele Dimitrie Mavros, general rus, frate vitreg al Alexandrinei, consoarta sa. Dar prin acest fir al Alexandrinei, lista se prelungea. Fiică a Pulheriei Ghica, deci Ghiculească prin mamă, aceasta soră a lui Grigore Ghica-vodă şi a lui Vodă Alexandru Ghica, Alexandrina, ca nepoată de voievozi, avea o strînsă rudenie şi cu aristocraţia rusă. Într-o primă căsătorie, Pulheria Ghica se măritase cu un nobil rus, foarte învăţat, diplomat în post la Bucureşti, contele Mavros, din care rezultase Dimitrie, frate vitreg al Alexandrinei care s-a născut mai tîrziu, din a doua căsătorie a Pulheriei, cu un alt rus, flamand la origine, colonelul Vladimir Moret de Blaramberg, naturalizat pe Dîmboviţa. Prin Mavrosi şi prin Blaramberg, cum şi prin Cantacuzinii fugiţi în imperiu pe vremea Brâncoveanului — în bună măsură rusificaţi —, se deschidea un întreg lanţ de rudenii, care suna bine, chiar dacă unele verigi se rătăciseră sau ru-

---

[1] „Cu această ocazie am făcut cunoştinţă cu mai mulţi generali şi ofiţeri, al căror nume-mi scapă în cea mai mare parte. Nu-mi amintesc decît de generalul Masalski, comandantul şef al corpului de armată al marelui duce Nicolae, de generalul Gall (a se pronunţa „ol"), ataşat pe lîngă persoana alteţei-sale imperiale prinţul Miecerski, căpitan de artilerie, care-i cunoaşte pe Nathalie, George şi Emil. Toţi aceşti domni mi-au vorbit în termeni superlativi de fratele tău Mavros."

giniseră. Prinţul Iancu Ghica le regăsea, regăsise aceste verigi, începînd de la Chişinău :

— *Que se passe-t-il avec Virginie ?*

— *Virginie a déjà un petit garçon. Son mari, le comte Prohorin, est en poste á Copenhague.*

— *Et Marie-Jeanne ?*

— *Marie-Jeanne s'est retirée dans son domaine, quelque part au Nord de la Russie. Tous les siens et elle-même ne supportaient pas Moscou. Après avoir vécu à Paris c'est vraiment difficile.*

— *Donc je ne pourrais pas la revoir à Moscou !*

— *En effet, c'est peu probable.* [1]

Badinajul acesta pe subiecte familiale făcea bine, îi dădea generalului sentimentul de a se afla între ai săi, fie şi prin alianţă, de a se regăsi în interiorul marelui clan nobiliar internaţional de care ţinea şi care n-avea trimiteri, sau prea puţine, în lumea otomană. Aceasta punea o bună premisă misiunii lui, fiindcă, oricît de greu i-ar fi fost, oricîte complicaţii de aparat imperial i-ar fi stat în faţă, aceste verigi tainice, oportun regăsite, l-ar fi ajutat să sară trepte, scurtînd drumul pe care pornise.

Aceleaşi verigi sunau bine şi acasă, cum rezulta dintr-o scrisoare a Alexandrinei, primită de general cu întîrziere, cînd păşise în trenul spre Moscova, deschizînd-o după trecerea Nistrului, şi în care i se vestea că pînă şi bătrîna soacră, Pulheria, e reînsufleţită de emoţiile revederii ruşilor la Bucureşti : *„Ma mère va mieux et l'émotion, si douce pour elle, de voir les Russes entrer à Bucarest en protecteurs de la Roumanie, la ranime.“* [2]

---

[1] — Ce se întîmplă cu Virginia ?

— Virginia are deja un copil, soţul ei, contele Prohorin, e în post la Copenhaga.

— Şi Marie-Jeanne ?

— Marie-Jeanne s-a retras la moşie, undeva în Rusia septentrională.

Ea şi ai ei nu se simţeau bine la Moscova. După Paris, era şi greu.

— Deci n-o voi putea întîlni la Moscova !

— Puţin probabil.

[2] „Mamei îi merge mai bine şi emoţia, atît de plăcută pentru ea, de a-i vedea pe ruşi intrînd ca protectori ai României, o reînsufleţeşte.“

Coana Pulheria, prinţesă Ghica şi contesă Mavros-Blaramberg, îşi retrăia tinereţea, de mult stinsă, într-un alt moment al veacului, într-o vreme cînd nu mai exista un protectorat rusesc la Dunărea-de-Jos — ca la prima şi la a doua ei căsătorie —, ci o ţară nouă, România. Nici ruşii, aristocraţii ruşi, nu mai erau aceiaşi ca-n timpurile protectoratului, pe care bătrîna şi le evoca cu fericire. Lipsea magnificenţa lui Nicolae I, care purta încă pe umeri grandoarea încărcată în aur din epoca Ecaterinei, lipseau desfăşurările copleşitoare, care înmărmureau de teamă şi de admiraţie nobilimea moldo-valahă din cele două principate dunărene. Pulheria avînd acum în faţă nişte alţi trimişi ai Rusiei, o Rusie abia înviată după războiul Crimeei. Schimbarea se petrecuse în timpul unei singure generaţii : tatăl Pulheriei, prinţ domnitor, putea fi ocărît şi mustrat, în văzul lumii, de consulul împărătesc la Bucureşti, fără a putea protesta — n-avea cui ! — fiindcă mustrarea venea de la protector, care, afişînd maniere europene, îi amintea voievodului urgisit că el, mai-marele împărătesc, nu e un paşă, ci un garant al vremurilor noi. Care vremi noi veniseră, deşi nu pentru toată lumea.

Confuzia era nu numai a Pulheriei, a bătrînilor din generaţia sa, aflaţi la Bucureşti, ci şi la Constantinopole, Petersburg sau Londra, deci a tuturor oamenilor politici din vechea generaţie — turci, ruşi sau englezi —, care nu se obişnuiseră cu gîndul că la Dunărea-de-Jos se schimbase ceva. Chiar marele duce, bărbat cu mult mai tînăr, în proclamaţia sa către români, uitase să-şi amintească faptul simplu că românii au un stat autonom al lor, el procedînd în acest punct aproape identic turcilor, pe care prinţul Ghica, aflat în post la Stambul, se chinuise ani în şir, folosind o subtilă pedagogie, să-i înveţe cu noua situaţie.

Pentru noua situaţie lucra şi Alexandrina, şi chiar mama soacră, bătrîna prinţesă Ghica-Blaramberg. În onoarea noilor şi vechilor prieteni, generali şi diplomaţi ruşi, la Bucureşti, în casa Ghica, se dăduse o mare recepţie, despre care Alexandrina îi relata amănunţit soţului :

„Imaginez-vous tous les candélabres allumés, ce qui n'est pas arrivé depuis longue date. Et puis ma mère, ravissante, dans son malakoff, un peu desuète peut-être,

mais si imposante, et pour cela entourée de toute l'attention. On a toujours fait du cercle autour d'elle. On a causé en russe — ma mère le parle encore. Un des hôtes a remarqué que ma mère a gardé l'accent d'il y a un siècle. Mais comment, car elle est née dans ce siècle !... Retenez cela : j'ai fait des démarches pour me faire envoyer la correspondance par courrier diplomatique, celui qui fait chaque semaine la route Petersbourg-Bucarest. Ne pourrais-tu pas confier ta lettre, à Giers ou Jomini pour être expédiée dans le pli officiel à l'adresse du Consul d'ici ? Vois si cela est faisable. Ne me dis rien de politique si tu crois que cela ne serait pas prudent. Enfin, la soirée a été un grand succès. Tout le monde, les roumains comme les russes, ont admis que c'est ainsi qu'on festoyait jadis à Bucarest." [1]

Dar conflictul dintre oamenii vechi și oamenii noi se dezlănțuise chiar în neamul Alexandrinei. Fratele Alexandrinei, Nicolas sau Niki Blaramberg, cumnatul său, votase împotriva convenției româno-ruse din 4 aprilie, pronunțînd în Parlament un discurs fulminant. În ochii lui Niki, imperiul de la Nord era identic Turciei, pe care el o detesta de asemenea, poziția lui radicală provocînd consternare în sînul familiei.

— Niki, dar tu poți fi cu turcii, împotriva rușilor ? ! a strigat coana Pulheria.

— Nu sînt nici cu turcii, nici cu rușii ! a protestat Niki.

---

[1] „Imaginează-ți absolut toate candelabrele noastre aprinse, ceea ce nu s-a mai întîmplat de mult. Apoi mama, ravisantă, în malacof, un pic poate desuetă, dar impunătoare, poate tocmai de asta înconjurată cu toată considerația. S-a făcut permanent curte în jurul ei. S-a vorbit și rusește, mama încă mai știe. Ba un tînăr oaspete a remarcat că mama a păstrat accentul limbii ruse din urmă cu un veac. Care veac, cînd mama e născută în acest veac !... Lucru important : am aranjat să trimiți corespondența pentru mine prin curierul diplomatic imperial, același care face săptămînal ruta Petersburg—București pentru consulat. N-ai putea încredința scrisoarea ta lui Giers sau Jomini, pentru a fi expediată în același plic oficial pe adresa consulului de aici ? Vezi dacă-i posibil. Nu-mi spune nimic de politică, dacă crezi că asta n-ar fi prudent. În sfîrșit, recepția a fost o mare reușită, toată lumea a recunoscut, români și ruși, că așa se petrecea la București doar odinioară."

— *Tu es un monstre !* [1] i-ar fi strigat, şi mai scandalizată, Alexandrina, care rezuma situaţia în acest fel :

„Mon illustre frère n'a plus remis les pieds chez nous, sans doute craignant les discussions que sa conduite amenerait avec ma mère, probablement aussi boudait-il à cause de ta mission qu"il doit regarder de travers." [2]

Misiunea lui preocupa deci pe toată lumea, iscînd pasiuni, ciocniri, tulburări parlamentare şi de familie, drumul lui la Petersburg era deci urmărit. Cu atît mai bine venit era gîndul ocrotitor al Alexandrinei, din finalul aceleiaşi epistole :

„Que Dieu continue à protéger ton voyage en t'accordant bonne santée et complet succès pour la mission dont tu est chargé" [3].

Şi, în post-scriptum :

„As-tu été présenté à l'Empereur Alexandre ? As-tu expliqué ton manque d'uniforme ?" [4]

Din nou uniforma ! Din nou numai ştiri expirate. Generalul resimţea o ruptură, nu numai de spaţiu, dar şi de timp. Scrisorile de acasă urmau a-i sosi cu întîrziere, pe căi întortocheate, aducîndu-i numai ştiri vechi, chiar telegramele îi anunţau cîte un eveniment expirat, de unde nevoia lui Ghica de a se dumiri, de a lega punţi între ieri-azi-mîine, faptele de azi — un azi de la Bucureşti ! — ajungînd la el, acolo unde se afla, sub forma unor piese de arhivă, importante doar ca puncte pentru deducţii.

După trecerea Nistrului, lui Ghica i s-a părut a pierde contactul cu lumea europeană. Nu-i mai parveneau ziare occidentale, el nu citea ruseşte, iar ziarele ruseşti, traduse prin bunăvoinţă, publicau doar ordonanţe şi ţineau monoton agenda mişcărilor predeterminate ale ţarului, acum un personaj abstract. Peste toate, drumul era anevoios, o împotmolire continuă. Trenul spre Moscova întîrzia me-

---

[1] Eşti un monstru !

[2] „Ilustrul meu frate n-a mai pus piciorul la noi, temîndu-se, fără îndoială, de discuţiile pe care le-ar putea avea cu mama, din cauza purtării sale, tot atît de probabil din cauza misiunii tale pe care n-o agreează."

[3] „Dumnezeu să urmeze a te ocroti în călătoria ta, acordîndu-ţi sănătate şi succes deplin în misia cu care eşti învestit."

[4] „Ai fost prezentat împăratului Alexandru ? Ai explicat lipsa uniformei tale ?"

reu, garat pe linii moarte, ca să facă loc trenurilor militare, care goneau vijelios spre război. La Kiev, unde a stat mai mult, orașul părea înecat de trupe. Nu numai trupe regulate — ulani, cazaci, dragoni, grenadieri, artileriști —, dar și convoaie de populație civilă, convoaiele de căruțe, conduse de pahonți, cu muniții, furaje, alimente, care dădeau mișcării militare un aspect de exod. Părea că o mare populație se strămută de undeva, din adîncul necunoscut al continentului rus, roind spre vest. Roirea era tulbure și înceată, nu se știa cînd aceste convoaie umane urmau să ajungă la Dunăre, dar ele se puseseră în mișcare. Observînd mișcarea, ideea de război dispărea, era o confuză și vastă mișcare, o treabă, o trudă antrenînd mii de oameni, o trudă cu un țel greu determinabil, pînă cînd îți venea în minte imaginea mutării unei mari case sau țări. Generalul, care se strămutase în repetate rînduri, cu casă cu tot, de la București la Stambul și-n alte capitale, după capriciile misiunilor pe care le primise, știa ce înseamnă o mare mutare, ce harababură pretinde, ce nervi, ce bătaie de cap. Dar o mutare de asemenea proporții nu mai văzuse niciodată. El a notat, într-o primă ciornă de scrisoare, pentru Alexandrina :

„Războiul nu mai pare a fi pe aici ceea ce se știe, o confruntare, ci o strămutare. Mii de oameni, zeci de mii de oameni pun în căruțe calabalîc — trenurile nu mai ajung ! — și se pornesc, se strămută adică spre o direcție necunoscută, știută doar de șefii lor sau de Dumnezeu. Închipuiește-ți, draga mea, niște fluvii de căruțe, de furgoane, de care cu coviltir, plus cirezi de vite, plus herghelii de cai, plus oameni, revărsîndu-se într-o doară, curgînd lent și implacabil, așa cum curg p-aici primăvara, de la nord spre sud, marele fluvii. Acestea însă, despre care-ți vorbesc, curg nu pe meridian, ci de la est spre vest, în direcția voastră — în curînd o să le simțiți. Privind această mișcare, nu te mai gîndești la război, privești războiul altfel, ca pe o activitate care, odată declanșată, nu mai poate fi oprită de nimic.“

Prins într-un furnicar de căruțe, la o răscruce vastă de pe malul Niprului, prințul Iancu Ghica a rămas imobilizat în trăsură — căuta un hotel pentru o noapte — pînă cînd a fost cu putință scurgerea de vehicule, oameni băr-

boşi şi vite. De fapt nu părea cu putinţă, căruţele, furgoanele, chervanele încă mai curgeau, se îndeseau, se încîlceau, se încălecau ca şi sloiurile de pe fluviu, blocîndu-se, dar făcîndu-şi loc mai departe, cu pămînt cu tot, ca şi cum pămîntul însuşi ar fi fost pus pe roate, pornind cu caravanele migraţiei. La hotel, Ghica a notat, continuînd scrisoarea :

„Coloana pe care am văzut-o adineaori cred că va ajunge la noi prin august. Dar se pregătesc, am impresia, şi alte şiruri de coloane, în adîncurile Rusiei. Acestea vor ajunge la noi în secolul următor.

Apoi, peste cîteva rînduri :

„Curios, am observat şi coloane de vehicule, formate în nordul continentului, care urmează să curgă spre frontul caspic. De ce, cînd era mai normal să fie îndreptate spre Europa ?... Ceva e absurd. Aceeaşi logică absurdă, probabil a oricărui mare imperiu, ca şi la otomani".

Apoi la sfîrşit, în încheierea paginii :

„Dar e greşit să crezi, cum am crezut şi eu mai adineaori, că această omenire în mişcare curge chiar anapoda. Se aud şi nişte cîntece. Cîntecele spun mai mult decît declaraţiile belicoase. În cîntecele acestea lungi un cuvînt revine des în refren : Ţarigrad. Şi un alt cuvînt : Sfînta Sofia. Această lume, după cum mi-au afirmat nişte ofiţeri — şi chiar nişte simpli căruţaşi (pahonţi) — vrea să ajungă la Constantinopole şi să intre, cu năvala ei de care, în bazilica lui Constantin."

Ghica a scris în româneşte această scrisoare către Alexandrina, limbă de care, aflîndu-se mereu printre străini, foarte rar se slujea. Acum, însă, simţea probabil nevoia să se încredinţeze acestei limbi, care compensa, într-un fel, depărtarea de casă. Scrisoarea n-a expediat-o, a lăsat-o printre hîrtii. Simţea că e inutil s-o arunce în neant, desprins, cum se afla, de orice repere. El i-a depeşat scurt Alexandrinei — tot în franceză — că a sosit la Kiev şi că-şi urmează drumul spre Moscova, cum a şi făcut.

Mai spre nord, peisajul s-a schimbat. Stepele, goale pînă atunci, au început să fie populate de mesteceni. Peisajul s-a înviorat şi generalul s-a simţit bine o vreme. O slugă din personalul său îi umplea din cînd în cînd ceainicul

cu apă fierbinte. A trecut pe neştiute la regimul ceaiului, un ceai roşu, nearomat, pe care-l bea fără zahăr. A regăsit iarna, pe care o abandonase la Nistru, o iarnă capricioasă, care punea pete mari de alb pe stepa vălurită, roşcat-neagră, dîndu-i o înfăţişare de blană de leopard. Apoi pădurile s-au îndesit, a intrat în taina cernită a pădurii ruse, înfiorată de iarnă.

Trenul plutea parcă, defilarea mestecenilor ireal de albi perdeluia lumina, dîndu-i un tremur de miraj saharian. Peisajul n-avea pondere fizică, părea un reflex de oglinzi ameţit în alte şiruri de oglinzi, pînă la delir. Un delir al unei zile nesfîrşite: albul mestecenilor, albul cerului, albul zăpezii, o zi fără lumină, luminată palid, aproape fosforic, de lumînările neaprinse ale copacilor fragili şi goi. Ghica îşi sorbea ceaiul fierbinte, roşu, şi privea pe fereastră. În compartiment era cald. Poate ceaiul, poate lumina i-au dat într-un anume moment o senzaţie de smulgere şi un impuls de plutire. A trăit o clipă fără corp şi fără gînduri, topit în lumina aceea care îl făcea să caute un sprijin. Aţipise probabil. A încercat să-şi vină în fire, reluînd lectura unui roman englezesc, rămasă la aceeaşi pagină, despărţită cu un zălog dăruit de Alexandrina, încă din trenul spre Paşcani. Dar nu înţelegea nimic din pagină, nici din lumea lui Thackeray, rămasă şi ea dincolo de zălog undeva în urmă. A dat să ia cartea de la început, nu mergea, nu mai mergea. Se blocase în el resortul care-i mişca fantezia, capacitatea de a putea imagina şi alte lumi decît aceea care se vedea pe fereastră, mereu aceeaşi, interminabilă şi indeterminabilă, indiferent de noapte sau zi, încît un accident topografic, meteorologic, cosmic părea cu neputinţă.

În această stare i-a apărut Moscova, atît de brusc şi atît de neaşteptat feerică, atît de firesc feerică, încît generalul, frecîndu-se la ochi, buimăcit, a crezut o clipă că a adus-o cu el, înăuntrul său, sub pleoape, dintr-un vis. Iarna s-a dezlănţuit somptuos, simultan cu sosirea, cîteva zile nu s-a mai văzut nimic între cer şi pămînt, generalul a rămas închis în hotel. Cînd a ieşit afară — i s-a pus la dispoziţie o sanie — s-a trezit într-o altă lume, inimaginabil de curată şi cuminte, adormită sub faldurile ample ale zăpezilor,

ultimele din an. Ghica nu-şi adusese şubă, nici căciulă, nici cizme, gazdele i-au făcut însă rost, iar generalul arăta acum ca un moscovit sub blănurile scumpe.

Peste încă vreo cîteva zile, Iancu Ghica a observat, cu surprindere, că ceva în optica sa se schimbase, poate sub imperiul distanţei, poate prin curioasa legătură cu locul. O depeşă de la Kogălniceanu, cu instrucţiuni urgente privind obţinerea împrumutului, n-a mai fost prizată fierbinte, ci cu calm, chiar cu o oarecare detaşare, detaşarea unui om smuls dintr-un vălmăşag şi aruncat într-un alt spaţiu, unde nu mai răzbat ecourile tumultului care l-a împins acolo, dincolo de sine. I se întîmplase asta şi la Stambul, în prima sa misiune, cînd locul îl sorbise prin exotismul lui : vegetaţie, temperatură, ritm de viaţă. Diplomatul de carieră trebuie să se adapteze locului, să-şi însuşească acest ritm nou de viaţă, nu pînă acolo însă încît să accepte a i se modifica optica. Intuind acest risc, diplomaţii superficiali se închid în enclava lor, apărîndu-se de noul univers, rezumîndu-şi contactele la cele strict utile, cultivînd numai lumea diplomatică, cea legată prin interese de ţara pe care o reprezintă. Ghica n-a procedat aşa la Stambul, unde închegase bune prietenii în lumea otomană. Şi-a propus să procedeze la fel şi aici, lăsîndu-se sedus de iarna rusă, apoi de ritmul diurn moscovit. El trebuia, în fond, să tălmăcească misia sa oficialilor de aici, în termeni cît mai comprehensibili, şi, în acelaşi timp, să tălmăcească celor de acasă ceea ce reprezintă — politic — Moscova.

Primă constatare : detaşarea marelui oraş de tumultul din care Ghica venea. Oraşul părea aşezat mai sus decît era plasat fizic, în stepa nordică, mai sus printr-o altă fizică, greu controlabilă, dar reală. Aceasta reieşea de la primele contacte, protocolare sau nu, pe care Ghica le-a şi angajat. Oficialii din Moscova i s-au părut cordiali, primitori, atenţi, dar la rîndu-i detaşaţi, rupţi şi de Petersburg, şi de frontul dunărean, şi de frontul caspic, acţionînd leneş, cu lentoare, ca într-o stare de plutire fină, ca şi oraşul lor. Moscova însăşi părea să plutească la răscrucea unor drumuri ireale, sau incontrolabile, deşi de aici pornise războiul, printr-o cutremurătoare strigare

în care s-au amestecat fulgere retorice, clopote şi coruri. Dar acum aici era linişte.

Senzaţia de plutire i-a întărit-o generalului cupolele aurite de la Kremlin, care i-au apărut ca nişte turbane abia legănîndu-se, sub un cer de opal. Privindu-le, Ghica a trăit o clipă de comoţie, pe care nu i-o dăduse cupola Sfintei Sofia de la Constantinopole. Pe alb, patrulaterul de ziduri roşii al Kremlinului arăta uimitor, fort şi sanctuar, scaun imperial şi cetate sfîntă. În vasta incintă, combinaţia de cazărmi, palate, biserici i s-a părut unică. Masele albe ale zidurilor mînăstireşti, de sub cupolele spoite în aur, pluteau şi ele. Nu ştiai dacă edificiile cresc din zăpadă sau pogoară din cer. Clopotele Kremlinului cîntau mai adînc şi mai suav decît clopotele oricăror bazilici pe care Ghica le ascultase, inclusiv clopotele de la Köln, Strassbourg sau San Pietro din Roma. Generalul s-a simţit înfiorat de o undă de cucernicie, recunoscînd şi trăind recunoaşterea faptului că acolo, la Kremlin, se afla unul din marile centre ale credinţei universale. O recomandare a Alexandrinei îi suna plăcut în gînd :

„J'ai encore une grâce à te demander : c'est que tu ailles à l'église pour y prier à ma place. Nulle part comme à Moscou, à Kremlin, le service divin ne se fait avec autant de solennité et de véritable piété, tu te sentiras ému, fortifié ou inspiré en l'entendant et cela me consolera d'en être privée." [1]

Generalul i-a împlinit Alexandrinei această dorinţă. El a îngenuncheat la un serviciu divin, oficiat în una din marile catedrale ale Kremlinului, de un întreg sobor, în frunte cu însuşi smeritul Inochentie, mitropolitul Moscovei şi al Colomnei. Generalul s-a simţit purificat, într-adevăr, întărit întru sine, pentru sine şi ai săi. În blana în care se afla, primind împărtăşania, el se confunda cu orişicare moscovit, iar formula universală de binecuvîntare, rostită de prelat, i s-a adresat nu ca unui străin.

---

[1] „Am încă o favoare să-ţi cer : să mergi la biserică şi să te rogi în locul meu. Niciunde ca la Moscova serviciul divin nu se face cu atîta solemnitate şi adevărată credinţă, tu te vei simţi mişcat, întărit şi inspirat ascultîndu-l, şi aceasta mă va consola de a fi privată eu însumi."

Ieşind afară, punîndu-şi căciula în cap, el a refuzat sania şi s-a întors pedestru la hotel, nu înainte de a observa că, lîngă zidul Kremlinului, aproape de bazilica Vasile cel Blînd, ceremonia continua de fapt în aer liber. Generalul s-a reîntîlnit aici cu coloanele de oameni, nu coloane de militari, ca în sudul continentului, ci cu procesiuni de pelerini. El a fost impresionat de nesfîrşirea unui cortegiu, care părea că vine şi el din adîncul Rusiei. Acea lume se afla într-o mişcare lentă către o capelă, în care bătea un clopot mic. Ghica nu s-a inserat acelei coloane, a admirat-o doar, înălţat de acest spectacol de pietate pe care l-a socotit a fi, pe drept, o constantă a Moscovei. Întors la hotel, el a transcris explicaţiile gazdelor pentru Alexandrina :

„Se află aici, lîngă zidul Kremlinului, o icoană făcătoare de minuni, care iradiază har într-o modestă capelă, unde zi şi noapte se oficiază. Tot zilnic, podoabele Maicii sînt schimbate, cununa de diamante, pentru duminică, e înlocuită luni printr-o cunună de rubine, marţi printr-o cunună de safire, miercuri — zi de post — printr-o cunună de smaralde cît nuca etc., iar spectacolul e neînchipuit de somptuos şi mişcător. Închipuieşte-ţi procesiunile de clerici în veşminte, ascultă, rogu-te, în gînd, corurile ! Negustori şi mujici, cerşetori şi nobili, militari şi umili cinovnici, matroane, slujnicele lor, în şiruri neîntrerupte, se prosternă în faţa sfintei, rugîndu-se pentru victoria majestăţii-sale în marele război, pentru Tătuca Ţar, pentru Maica Rusia. Războiul e trăit aici, la Moscova, nu ca act militar, ci ca fapt sufletesc de înaltă elevare.“

Dar treburile ardeau. Încă o depeşă cifrată, de la Bucureşti, l-a trezit pe general, prin somaţia de a se pune pe lucru. Kogălniceanu îşi imagina probabil că întîrzierea împrumutului se datora unei argumentări insuficiente, drept care, încă o dată, i-a recapitulat lui Ghica motivaţiile :

„Faites valoir l'impossibilité de contracter ailleurs emprunt, notre crédit étant suspendu à l'étranger dès que la guerre entre la Turquie et la Russie a paru imminente, et ce crédit est aujourd'hui complètement compromis par suite de nos conventions avec la Russie. Il importe donc,

il est urgent que l'emprunt soit effectué immédiatement.“ [1]

Imediat, dar cum ! Aceste știri alarmante despre război, despre dezastrele războiului, împreună cu toate argumentele din telegramă, cădeau aici în zăpadă, în vata zăpezilor înalte, care încă nu se topeau. Lumea de aici avea un alt orar. Războiul nu-l modificase, deși războiul se simțea. Îl vesteau slujbele și procesiunile, și prosternările cu fața la pămînt. Moscova trăia la modul ei atmosfera de război.

Undeva, la marginile imperiului — marginea sud-europeană și marginea sud-asiatică — se concentrau trupe și răsunau lovituri de tun. Știrile, atenuate prin distanță, soseau greu, dar soseau. Aceste știri, acele lovituri de tun nu puteau accelera ritmul de viață al Moscovei, dar îl confirmau și-l adînceau. Pe chipurile oamenilor se citea gravitatea, chiar expansivitatea copiilor, stimulată de iarnă, spunea altceva : copiii se jucau de-a războiul, trăiau la modul lor războiul.

La o recepție oferită de un mare financiar moscovit, furnizor de postavuri pentru armată, la care Ghica a luat parte — participa și Reutern, ministrul de finanțe —, știrile despre război și comentarea acestora au făcut să se prelungească infinit masa, peste orice orar. Atmosfera era însă bună, aurită de încrederea în sfîrșitul victorios al războiului, sigur victorios, victorie prăznuită parcă anticipativ prin acea masă, o masă continentală ca dimensiuni, bogăție, orgie de feluri, o stepă inundată de minuni, suprafață alimentară în care invitații, peste două sute, nu puteau fizic înota, grămezile de pescărie, cărnărie, fructărie, brînzărie fiind covîrșitoare, acestea strivind practic oaspeții, care le-au răscolit doar pe la margini, acestea dînd stăpînului casei un blajin surîs de neputință în fața abundenței, amfitrionul, cu brațe scurte, punctînd de fiecare dată, printr-un gest, potopul de care nimeni nu putea să scape. N-au fost coruri de țigani, nici orchestră, au domi-

---

[1] „Faceți să se vadă imposibilitatea de a contracta aiurea împrumutul, creditul nostru fiind suspendat în străinătate, din clipa cînd războiul între Turcia și Rusia a părut iminent, și acest credit este azi cu totul compromis, ca urmare a convențiilor noastre cu Rusia. E deci important, e urgent ca împrumutul să fie efectuat imediat.“

nat îngrijorările, se simţea războiul, războiul lucra inclusiv în jocul cifrelor care au tremurat ca un abur peste imensa masă, cifre militare, de manutanţă, de afaceri, cifre întoarse pe toate feţele — cifre abandonate odată cu şervetele de olandă, scoase de la gît, în clipa cînd a sosit ceaiul. Chestiunea împrumutului nu se putea aborda nici la ceai. Ghica avea şcoala răbdării, de la Stambul, deşi depeşa lui Kogălniceanu ardea în buzunar.

Banchetul se desfăşura într-un vast salon cu mobilă olandeză : tabernacole, vitrine, console, oglinzi, piese ca pentru catedrale, imposibil de plasat în interioare olandeze, provenite cert din Olanda, dar prin comandă moscovită. Un Snyders uriaş, un pogon de pînză, în ramă aurită, ocupa un întreg perete, covîrşind masa de sufragerie. Subiectul, bizar pentru o sală de mîncare — un interior de măcelărie, cu boi şi berbeci jupuiţi, cu porci despicaţi, cu curcani desfulgiţi şi atîrnaţi în rastele, cu gîşte, bibilici şi raţe suspendate ciucure la grinzi de lemn, cu vînat scump, mistreţi şi fazani, cu mult sînge, anatomii desfăcute, grămezi de piei, copite şi coarne —, părea totuşi o prelungire sau o anticipare, pe verticală, a mesei de banchet. Într-un colţ al pînzei, un cîine famelic — din nou anatomia, oasele vibrînd sub piele ! — supraveghea cu un ochi lihnit, umil şi crud, atît măcelăria, cît şi, după cîte se părea, masa reală din faţa pînzei. Snyders, a remarcat Ghica, se întrecuse pe sine : marea lui victorie, ca artist, era cîinele, care sărea din tablou.

Ministrul de finanţe, puţin obosit, a prizat tabac şi l-a ascultat pe general cu toată atenţia, cînd a sosit momentul. Din păcate, chestiunea împrumutului nu se putea soluţiona la Moscova, cu toată bunăvoinţa sa. Dar unde ? Desigur, la Petersburg.

Ghica a luat drumul Petersburgului, cu mari întîrzieri, unde şi-a regăsit, în sfîrşit, uniforma. Era acum în ordine. În acea carcasă de aur, el l-a putut aborda mai sigur de sine pe marele cancelar al imperiului, bătrînul prinţ Gorceakov, care, perplex şi senin, rămas aşa de pe vremea Ecaterinei, s-a mirat să-l vadă în faţa lui, atît de grăbit,

pe trimisul român. N-a priceput ce-i cu chestiunea împrumutului. Într-un tîrziu i-a spus :

— Bine, dar eu plec azi la Bucureşti.

La celălalt capăt al firului, Ghica găsea un om de pe vremea Pulheriei.

Peste Bucureşti încă nu se abătuseră căldurile. Trăind într-un oraş fremătînd de lume, prinţului i se părea că se află într-un ştiubei gata de roire. Prima roire era să se petreacă la început de primăvară, spre munţi, cînd s-au dezlănţuit la Dunăre bombardamentele turceşti de artilerie. A oprit el, cu un gest ferm, această roire a spaimei, rămînînd în Capitală. A doua roire, de astă dată în sens contrar, n-a mai putut-o opri, el însuşi a vrut să se pună în fruntea acestei mişcări energice de ripostă, pornind cu armata spre front. Guvernul i-a cerut să nu plece, insistînd ca el să nu părăsească o clipă oraşul. Stînd pe loc, prinţul trebuia să garanteze liniştea. Dar rămînînd pe loc, el a observat, cu sporită nelinişte, oraşul transformîndu-se într-un viespar. Aţîţa şi presa această atmosferă de alarmă, colportînd zvonuri, o aţîţau şi străinii sosiţi cu miile la Bucureşti, odată cu apropierea curţii ruse. Tensiunea a atins apogeul după 9 mai, cînd bucureştenii — în plinul agitaţiei — au ieşit cu mic cu mare pe străzi, într-un zbucium orb de muscărie, ca dintr-un stup deschis. Prinţul nu suporta mulţimea şi nici agitaţiile.

El accepta mulţimea doar sub forma armatei, strînsă în rînduri aliniate cu rigla, distribuită după simbolul armelor şi după uniforme, acţionînd fără şovăire, la ordin, ca un mecanism de ceasornic bine întors, de degetele posesorului, identic ceasornicului său din buzunar. Acum armata lipsea din Bucureşti, şi de aici incertitudinea, o incertitudine privind chiar timpul, succesiunea orelor. Schimbul gărzilor la palatele din Centru şi de la Cotroceni nu mai era un reper temporal ; armata se mişca pe un cadran cu mult mai vast, principalele divizii mărşăluiau spre Oltenia, luînd poziţiile de luptă de-a lungul fluviului, iar prinţul — ca stăpîn al acestei mişcări — se învîrtea acum de unul singur, în jurul său, ca un ax fără ace.

Judecînd la rece lucrurile, această situaţie era fatală, prinţul însuşi o acceptase, chiar el semnase ordinele ce se impuneau, dar senzaţia de oraş civil, în plin război, era nesuferită. Vecinătatea curţii imperiale ruse, care se stabilise la Ploieşti, desfăşurînd acolo un fast militar grandios, făcea cu atît mai ascuţit sentimentul de dezgolire şi de puţinătate. La opulenţa curţii militare vecine, Capitala opunea, prin voinţa guvernului, doar atributele unei ţări libere şi persoana prinţului. Cu o consecinţă direct resimţită : accesul liber al mulţimii civile la prinţ.

Zile în şir, după votul de la Parlament, prinţul fusese silit să primească delegaţii de bucureşteni de toate clasele, venite să-şi exprime adeziunea faţă de actul de la 9 mai, delegaţii care dădeau buzna fie la Palatul de pe Podul Mogoşoaiei, fie la Cotroceni. Dădeau buzna cu o exuberanţă toridă, cu o insistenţă naivă, cu o familiaritate credulă — proprii spiritului popular —, isprăvind prin a-l exceda pe prinţ. După primire, aceste delegaţii rămîneau multă vreme afară, în preajma clădirilor, aşteptînd. Ce ? Încă un gest ! Care ? Rămîneau aşteptînd să iasă „noile delegaţiuni", ca reciproc să-şi citească unii altora reacţia pe feţe, să comenteze, să se întoarcă în oraş stîrnind „noi delegaţiuni". Această activitate protocolară, pentru uzul mulţimii, îl obosise pe prinţ, pînă la urmă. El repeta monoton, în faţa fiecărei delegaţii, aceeaşi formulă, într-o românească nesigură :

— Mulţumit de expresiunea sentimentelor dumneavoastră, vă rog să primiţi încredinţarea că, în ceea ce ne priveşte, noi ne vom face datoria ce ne incumbă prin Constituţiune.

Această frază lungă şi încurcată era ascultată de reprezentanţii păturilor populare bucureştene, cu un viu interes, dar şi cu zăpăceală. „Incumbă", „expresiune", „Constituţiune" aveau un efect confuz asupra chipurilor, reprezentanţii privindu-l aiuriţi pe colonelul neamţ din faţa lor, după care aceiaşi delegaţi rămîneau în curte, urmînd să descifreze singuri acele cuvinte : „Constituţiune", „expresiune", „incumbă". „Adicătelea ce incumbă ?" Şi generalul Cernat, primind misia de ministru de război — se ştia din gazete —, folosise o formulă asemănătoare, tot cu „incumbă", şi generalului deci „îi

incumba“ ceva, ceva foarte grav, nu era însă limpede ce-i „incumbă“ prinţului, prin „Constituţiune“, şi mulţimea rămînea lîngă zidurile palatului, încercînd să se dumirească.

O activitate intensă, care iarăşi îl exceda pe prinţ, era desfăşurată în bisericile bucureştene, unde se oficiau slujbe pentru victorie, arama clopotelor ăuind în aer din zori pînă seara. Prinţul o desemnase pe principesă cu reprezentarea curţii la diferitele servicii divine, el rezervîndu-şi privilegiul de a participa, foarte curînd, la un Te Deum pe front, în mijlocul trupelor sale. Pentru acest eveniment sacru se pregătea de pe acum. Impulsul de a pleca pe front se ciocnea încă o dată de trebuinţa imperativă de a rămîne pe loc, de a garanta prin rămînerea sa liniştea publică. O datorie ingrată, pe care o suporta cu stoicism, fiindcă tot lui îi revenea şi o altă obligaţie, de data aceasta plăcută : primirea ţarului la Bucureşti.

Această primire nu era scutită de griji. Alexandru al II-lea, pe care el îl cunoştea, urma a fi primit la Bucureşti nu oricum, ci cu totul altfel, prinţul înfăţişîndu-se pentru întîia oară, faţă de şeful unui alt stat, cu atributele sale de „prinţ suveran“. Cu insistenţă şi abilitate, guvernul făcuse tot ceea ce se cuvine pentru a pune în valoare semnificaţia acestui act. În aprilie, guvernul îl împiedicase pe prinţ să-l salute pe împărat dincolo de frontieră — ceea ce el înţelesese. Guvernul îi ceruse mai apoi să nu-l întîmpine pe ţar la Iaşi, înaintea zilei de 9 mai, ci după 9 mai, la Bucureşti. I se rezerva deci datoria de a-l primi pe suveranul rus în noua situaţie, cu toate însemnele oficiale, de la simbol la simbol. După 9 mai, prinţul se întemeiase şi mai adînc în calitatea sa de simbol. Dar tocmai calitatea de simbol îl făcea pe prinţ să resimtă, în cazul ţarului, nevoia unei primiri de familie. El ar fi vrut deci să dea întîlnirii cu suveranul rus mai curînd un caracter familial, şi aceasta nu pentru a estompa noua situaţie, ci pentru a o pune şi mai semnificativ în lumină.

Aceasta ar fi scos întîlnirea — prima întîlnire în noua situaţie ! — de sub girul atît de grevant al ceremonialelor de stat, restituind-o relaţiei cu mult mai deschise — şi mai eficiente — dintre doi aleşi din acelaşi neam, apropiaţi unul de celălalt prin înrudirea unor linii de sînge. Pe

deasupra Europei, pe Neva, pe Rin, pe Tamisa, acum la Dunărea de Jos, pulsa aceeaşi ramură de sînge albastru, cu multe încrengături, lăstarii acestora recunoscîndu-se unul pe celălalt, prin chiar ţîşnirea lor singuratecă din frunzişul popoarelor. Ar fi fost de dorit ca întîlnirea să aibă şi acest sens, revenind la ceea ce-ar fi trebuit să fie de fapt : o recunoaştere între doi aleşi.

O punte în această întîlnire ar fi reprezentat-o desigur fratele suveranului, comandantul şef al frontului dunărean, marele duce Nicolae Nicolaevici, adică Nicolas, vărul său august. Mai apropiat ca vîrstă de Nicolas decît de ţar, prinţul îndrepta spre vărul august nişte bune speranţe, îndreptăţite şi prin scrisorile primite de la Iancu Ghica. Nicolas era spontan, exuberant, sincer pînă la cinism, peste toate un militar. Războiul ar fi urmat să-l pună în cele mai strînse relaţii cu Nicolas, şi era important ca aceste relaţii să debuteze bine. Cum ar fi debutat însă bine relaţia cu Nicolas, sub nişte auspicii rigid protocolare ? Cum ar fi decurs, în consecinţă, relaţia cu ţarul, căruia îi conveneau — fără îndoială — nişte raporturi rigid protocolare ? ! Înlăturîndu-se piedica aceasta sau diminuîndu-i-se ponderea, relaţiile între cele două curţi ar fi devenit altele, nişte relaţii între două familii suverane.

Dar din nou se opunea guvernul, care ţinea morţiş ca întîlnirea dintre cei doi suverani să se desfăşoare de la simbol la simbol. Nu oare acesta era sensul actului de la 9 mai ? Aflat între două forţe, pe de o parte curtea rusă, pe de alta Parlamentul şi Guvernul, prinţul se recunoştea în inferioritate faţă de amîndouă. El urma să primească un suveran autocrat, deci un simbol. Aşa stînd lucrurile, ce putea opune prinţul — pentru a restabili un echilibru — decît un atu de familie ? Pe de altă parte, în cazul cînd ţarul refuza acest atu — un refuz tacit — ce altă pavăză pentru prinţ, în restabilirea unui echilibru, decît calitatea lui de şef de stat !

Cei din jur vroiau a spune — şi prin aceasta ! — că gesturile prinţului sînt gesturile lor, că în raporturile cu celelalte curţi, accentele intime, de familie, sînt, dacă nu excluse, oricum sînt incluse datului iniţial, însuşirii prinţului de a fi un sigiliu, o instituţie, cu care el însuşi era dator să se identifice.

Acest rol de om-instituţie prinţul îl şi întrupase, pînă la limita dincolo de care începea abstracţiunea. Cei din jur se şi obişnuiseră întru atît cu faţa abstractă a prinţului, cu funcţia lui, încît atunci cînd, în primăvară, el a făcut primele demersuri pentru cumpărarea moşiei Broşteni, chiar cei mai apropiaţi dintre sfetnici au tresărit uimiţi, pe figurile lor fiind întipărit un imens „Pentru ce ?". Le-ar fi putut răspunde : „Pentru că sînt primul pămîntean al acestei ţări, fără să am aici nimic, o palmă de pămînt. Sînt un împămîntenit fără pămînt." „Dar s-a votat împămîntenirea, încă din prima zi a domniei !" Pe nimeni nu-l stînjenea deci faptul că această împămîntenire era o pură abstracţiune. A provocat mirare, a uluit chiar, gestul prinţului de a trece din abstract în concret, din nereal în real — şi cînd ? — la vreme de război ! Gestul lui lichida deci o infirmitate, nu faţă de străini, ci de ai săi. Prin cumpărarea moşiei, el devenise dintr-un pămîntean abstract un pămîntean real — avea aici, în ţară, pămînt. Avea deci drepturi de pămîntean — nu privilegii ! —, *moşia* însemnînd aici *moştenire,* de la un *moş,* din *moşi-strămoşi.* Moşii şi moşteniri care asigurau aristocraţiei pămîntene dreptul iniţiativei, aroganţa iniţiativei, arbitrariul iniţiativei, drepturi reale sau abuzive la care el n-a putut opune decît impersonalitatea sa de simbol. Acelaşi drept de simbol ce i se garanta, acum, după 9 mai, şi în raporturile cu ţarul.

Plecarea pe front era amînată deci şi pentru un motiv strict intim : perfectarea formalităţilor de cumpărare a moşiei Broşteni. Actele întîrziau, transcrierea pieselor din dosar, inclusiv copierea hărţii funciare, nu se făcea la Bucureşti, nici la Piatra-Neamţ, ci „în străinătate", la Suceava, jumătate din moşie prelungindu-se dincolo de frontieră, în Bucovina, aflată sub coroană habsburgică. Devenind proprietar, prinţul se găsea dintr-odată şi într-o altă situaţie nouă : el avea pămînt, păduri, munţi, nu numai în ţara peste care domnea, dar şi dincolo de frontieră. El scotea astfel din abstract, întîia oară, ideea însăşi de frontieră, pămînturile de dincolo fiind tot româneşti, cu munţi, cu ape, cu oameni cu tot. În situaţia lui se aflau şi alţi aristocraţi români, care aveau pămînturi dincolo — la nord, la vest, la sud, la est, proprietăţi actuale sau pro-

prietăţi pierdute, oricum proprietăţi care ţineau cîndva de o ţară rotundă şi mare.

El cunoştea ţara, în limitele ei accesibile. O cunoştea ca un geograf ce era şi o exprima, tot geografic, prin atributele heraldice din stemă. Acum ţara căpătase şi o anume greutate fizică, pe care n-o presupunea, nici n-o realiza măcar, înainte de gestul acela atît de simplu — cumpărarea moşiei Broşteni, o moşie de munte, cu mii de hectare de păduri.

Cînd Kalinderu i-a adus actul moşiei, prinţul încă se afla în salonul de audienţe, în acelaşi exerciţiu, primind alte şiruri de bucureşteni, cu aceeaşi formulă. Depunînd actul pe birou, felicitîndu-l pe proprietar, Kalinderu i-a adus prinţului şi o veste practică : Administraţia drumurilor de fier cumpăra lemn. Ar fi consimţit prinţul să cedeze cîteva parchete forestiere, din noua proprietate, în favoarea drumurilor de fier ?

— Preţul e bun ! a precizat Kalinderu.

— Bine, dar acum, vara ?

Obiecţiune mai mult exclamativă, fiindcă prinţul era pus, pentru întîia oară, în poziţia plăcută de a decide asupra ceva ce-i aparţinea efectiv.

— Vom putea vinde, a consimţit el, cîteva parchete de brad. Dacă va fi necesar. Dar numai brazi, nu pini !

Prinţul putea gîndi ţara, de aici înainte, şi ca pe o moşie a sa. Cum o făceau odinioară şi domnii pămînteni. Era încă o ieşire din abstract sau încă o ispitire, la care îl împingea războiul.

În biblioteca-birou a lui Răşcanu predomina, matinal, penumbra. Avocatul evita lumina solară crudă, dar şi lumina artificială, el intrînd, indiferent de anotimp, în acest atrium al gîndirii, totdeauna pe la orele nouă, cînd reflexul solar, pătruns prin fereastra care dădea spre vest, aurea cotoarele cărţilor, limpezea imensa masă de lucru, făcea clare fotoliile, carpetele de jos, gravurile de pe pereţi. Vară sau iarnă, programul nu se schimba, Răşcanu intra în birou în aceeaşi ţinută — halatul de casă, în clipa cînd imensa pendulă cu bronzuri, din interior, îşi suna ultimul acord, ca un punct de harpă.

Într-un mic fotoliu, ca de copil, mobilă de dormitor, aştepta Garussi, secretarul său de tribunal. Acesta era atît de insignifiant încît nu trebuia să se ridice la apariţia avocatului. Cordial, Răşcanu îi şi făcea semn să rămînă pe loc, ca un preşedinte de curte de juraţi care ar invita, familiar, asistenţa să-şi reţină arborarea salutului.

Între timp, Garussi contemplase încă o dată biroul, o hartă germană a principatului Munteniei, expusă pe peretele din faţa fotoliului stăpînului său, urmărind Dunărea, apoi munţii, cu o pătrundere transalpină, indicînd ţinuturile Amlaşului şi Făgăraşului, pămînturi stînd sub coroana vechilor voievozi de Argeş şi Cîmpulung, apoi Tîrgoviştea şi Bucureştii — redate prin ziduri de fantezie, în centrul cetăţii lui Bucur fiind adăugată, de un acuarelist local, peste gravura originală, Casa Răşcanu, înfăţişată prin armele familiei : scut triunghiular, prevăzut cu lambrechini, scartelat în curmeziş, cu patru cartiere, avînd ca smalturi azurul, roşul, negrul şi aurul. Ca mobile sau figuri : cerbul străpuns de săgeată, în senestră, pe azur, şi mîna — o palmă cu cinci degete — în dextră, pe negru. Stemă fără deviză — ca ornament exterior, fapt care dovedea că armoaria era sigură, boierii din familiile vechi nefolosind deviza cu text latin sau grecesc, cum s-a întîmplat mai tîrziu.

Garussi ştia şi povestea fiecărei figuri în parte, de pe acel scut : mîna — primă pecetie, legămînt la înnobilare, însemn al fermităţii şi justiţiei, considerat ca atare din noaptea timpului, deci înainte de 1330, data atestării primului Basarab ; cerbul săgetat în plin avînt — bravură, sacrificiu militar, acelaşi element simbolic intra în stemele unor boieri oşteni ai lui Mihai, printre care un Gheorghe ot Ciocăneşti (Chiocaniesthy), împroprietărit la Alba-Iulia de Mihai Viteazul, împreună cu fraţii săi Nicolae, Ioan şi Petru, veri primari cu Răşcanii din acel timp, care au adăugat şi cerbul blazonului lor. Garussi ar fi mai adăugat pe scut, dacă i-ar fi stat în putere, şi un element astral, cometa, cum şi simbolul apei, pentru ca cele două cartiere, rămase libere — roşul şi aurul —, să se prezinte mobilate corect şi armonios. Avea argumente.

Răşcanu n-avea însă preocupări de heraldică — meteahna lui Garussi, ca om de casă —, el zîmbea la ifosele

arhondologice ale altora, chiar gravura cu pricina o prezenta amuzat, cu duioşie desigur, indicînd singur acea interpolare naivă, din urmă cu un secol, interpretare tîrzie, după model occidental, a unei realităţi de blazon, care n-avea nevoie de adaosuri recente. Sigiliul arhaic al familiei Răşcanu cuprindea, în cîmp oval, doar mîna, elementele ulterioare — mobile şi smalturi — adăugîndu-se ca atestare a înrudirilor şi proprietăţilor, inclusiv cerbul săgetat. Răşcanu lăsa grija genealogiilor în seama altora, cei cu această vanitate, el mulţumindu-se cu ceea ce era : şef al unui neam foarte vechi.

Iconografia din bibliotecă, numai gravuri şi acuarele, era, dealtfel, legată de destinul în timp al familiei : o gravură din 1396 despre bătălia de la Nicopole, o acuarelă înfăţişînd portul Brăilei la 1640, cu personaje în giubele, aflate în faţa unui caiac cu pînze, cuprinzînd şi un Răşcanu, îmbarcîndu-se ca emisar domnesc pentru Stambul. Un alt Răşcanu, în gravură — 1716 —, se afla într-o deputăţie de boieri la Viena ; acelaşi personaj, acum gîrbovit, era prezent la scena semnării convenţiei de la Ackerman. Urmau gravuri din epocile Regulamentului şi a războiului Crimeei, cromolitografii de la divanurile Ad-hoc, în sfîrşit, imaginea primului parlament al Ţărilor Unite, în care Răşcanu figura prin tatăl său, identic avocatului, care îi moştenise şi fotoliul, strict acelaşi fotoliu, după cum Garussi o putea confirma. În sfîrşit, o schiţă modernă, în linii libere şi pete de guaşă, evoca o tăiere de boieri din vremea lui Mihnea cel Rău, în care era implicată ca victimă, atestată documentar, un strămoş, subiect după care Răşcanu vroia să comande un tablou în ulei, eventual lui Aman.

Garussi îşi îngăduia şi meditaţii, în faţa acestor relicve ignorate de stăpîn, el avea răgaz să mediteze, avocatul convocîndu-l cu o oră mai devreme, ca să-i pună în ordine hîrtiile. Iarna, Garussi se confunda cu obscuritatea din acea cameră. Omuleţul ieşea la lumină şi căpăta contur odată cu cotoarele cărţilor şi cu relicvele, astfel încît, într-o dimineaţă, surprinzîndu-l în regim de fantomă, Răşcanu i-a spus :

— De ce n-ai poruncit să se aprindă lumini ?

Garussi nu poruncise fiindcă aşa era regula. Orarul de lucru era de asemenea poruncit de stăpîn, inclusiv rînduiala prezentării hîrtiilor, care erau din timp ordonate şi sortate de omuleţ, conform urgenţelor, încă înainte de a se înfăţişa la domiciliul avocatului. Totuşi, meditaţia matinală, fără altă treabă, nu-i displăcea. Garussi se simţea bine la umbra arborelui familiei, pe care-l cunoştea din rădăcini pînă la ultimul vlăstar, mai bine şi mai amănunţit decît succesorii care-l mărturiseau prin nume. Lui îi revenea, altminteri, şi povara de a-i purta de grijă, datoria de a ţine cancelaristica prosperităţii, dar şi a diminuărilor, ultimele fiind mai multe, ultima alarmantă.

Despre ultima, pierderea moşiei Brădet, Răşcanu a luat act imediat ce-a intrat în birou, în prima clipă după punctul sonor al pendulei. Hîrtia stătea pe masă şi a recunoscut-o. A recunoscut-o atît de neplăcut, încît surpriza vederii i-a luminat faţa, apoi i-a îngheţat-o într-o grimasă, aceeaşi pe care o aveau şi unii dintre clienţii săi, cînd li se înmînau hotărîrile de tribunal.

Răşcanu a rămas cîteva clipe lungi fără aer, într-o stare ca de semiasfixie. L-a salvat de un spectacol penibil înţepenirea în scaun, iar mai tîrziu, cînd s-a trezit, l-a oripilat gîndul de a fi putut oferi acel spectacol jenant omuleţului care îi adusese vestea, acel martor incomod. Redeschizînd ochii, Răşcanu n-a mai examinat hîrtiile — era inutil. Avea în faţă constatarea ireversibilului, faptul brutal ca un deces. Rigoarea juridică a spiritului său a funcţionat pînă la urmă prompt şi avocatul s-a limpezit.

El a mormăit un „Ei, da !“, confirmînd faptul, apoi s-a despărţit moral de purtătorul ştirii, care aştepta, s-a despărţit şi fizic, lăsîndu-l în scaun şi ieşind din cabinetul de lucru, nu înainte de a porunci, cu ton foarte liniştit, „o cafea pentru domnul Garussi“. Liniştea şi siguranţa de sine a stăpînului erau cu atît mai evidente, ostentative chiar, Garussi o ştia, cu cît momentele de cumpănă erau mai acute. Faptul era în repetate rînduri verificat. Acum urma ca avocatul să întîrzie foarte mult în sala de baie, lepădînd gîndurile negre şi desăvîrşindu-şi toaleta. Apoi urma ca ceva în agenda zilei să se schimbe, fără legătură cu incidentul, ocolindu-l ; în sfîrşit, peste cîteva zile, pe neaşteptate, ca şi cum atunci i-ar fi venit în minte,

Rășcanu îi indica lui Garussi o soluție, fără a-l introduce pe secretar în intimitatea elaborărilor de pînă la ea, poruncindu-i scurt ceea ce trebuia să facă. De obicei trasa o sugestie strategică, pe care secretarul urma s-o amănunțească tactic, alteori nu dădea nici o indicație generală, ordonînd o soluție imediată, de amănunt, care-l lăsa pe Garussi zăpăcit. Tot acestuia, însă, îi revenea și sarcina de a deduce dintr-un fleac măsurile de perspectivă, de a închega evaluări globale, pe care avocatul — aflîndu-le ulterior — le trata ca pe fleacuri. Dar să ferească Dumnezeu ca Garussi să fi uitat sau încurcat un fleac, de orice natură.

Garussi reprezenta „memoria oribilă" a casei cum Rășcanu o și numea, el ținea agenda scadențelor și socoteala conturilor, de care stăpînul uita, remițîndu-le acestuia pentru a-i fi reamintite, personajului tehnic, același care-i purta și ghiozdanul, la Parlament sau la tribunal. *Tête-à-tête*-urile cu Garussi, pe asemenea subiecte, erau de la un timp din ce în ce mai dese și mai repugnate, ca și retragerile lui Rășcanu, retrageri excesiv de lungi, pînă la a uita de secretar, pînă cînd, reamintindu-și într-o doară, trimitea o fată din personal să-i confirme : „Vezi dacă mai e acolo la mine domnu Garussi !".

Garussi aștepta pitit în micul fotoliu, înfipt acolo cu îndărătnicie de piron. Uneori i se îngăduia să și fumeze : „A spus domnu să fumați". Dar Garussi nu fuma, el își prelungea tortura de a nu pune în gură tutun, ca să măsoare parcă, prin această contratensiune, nervozitatea stăpînului, care nu-și putea prelungi retragerea la infinit. Acum aceeași fată cu șorț a apărut aducîndu-i o poruncă neașteptată : „Domnu a zis să plecați !".

Revenind la el, în bibliotecă, după ce-a indicat să nu fie deranjat de nimeni, Rășcanu a trecut peste „chestiunea Brădet", pe care n-o putea soluționa. Garussi îi lăsase hîrtiile, în ordine, pe birou, dar avocatul nu le-a atins decît într-un tîrziu, cînd le-a încredințat unui dosar cu clape. Ca și la tribunal, cînd pierdea procese, avocatul știa să treacă demn peste pierdere, afișînd o mină nu atît ofensată, cît indiferentă, ușor întunecată, repede convertibilă la altă expresie, disimulînd tensiunea în altceva, de obicei în preocupări minore, infinitezimale. Acum,

cioplitul unui creion, cu cuțitul de birou. Ascuțirea vîrfului, pilirea miezului de grafit cu lama i-au luat mult timp, atenție și încordare. Praful roșu, răspîndit pe mapa de scris, a fost strîns de avocat cu minuție, măturat pe o coală albă de hîrtie, iar pudra fină a fost suflată jos, spre dușumea. Cîteva fire pătrunseseră totuși în interstițiile mapei de piele, iar aceasta l-a iritat pentru imperfecțiunea operației de curățire. Rășcanu n-a reușit să îndepărteze acele firișoare decît umezindu-și un deget și culegîndu-le cu dificultate, pînă cînd degetul i s-a mînjit cu roșu. Accidentul l-a indispus ; nu suporta maculările de nici un fel. Încercînd să îndepărteze roșeața, s-a pătat însă și pe celelalte degete, apoi a murdărit batista, pe care a și aruncat-o printre hîrtii. Odată cu acestea, el încheiase definitiv „chestiunea Brădet“, hotărînd pe loc să treacă la altceva.

Economic, pierderea nu era însemnată, și-a spus avocatul, ca să pecetluiască subiectul. Pierderea avea mai mult o valoare sentimentală. Dificultățile sentimentale aveau să se agraveze poate în iarnă, cînd Anne sau tante Clotilde, sau Hélène ar fi insistat în mod sigur ca familia să ia drumul Brădetului, cum o făceau întotdeauna din Crăciun la Bobotează, ca să vadă zăpada. În iarna care trecuse, avocatul evitase vacanța la Brădet, în munți, pretextînd afaceri urgente în Capitală.

— Dragă, i-a spus într-o doară doamnei Rășcanu, voi chiar vreți să mergeți anul ăsta la Brădet ?... Ar însemna să nu ne întoarcem pentru balul de la Palat.

Pe loc, atunci, el nici n-a avut sentimentul frustrării, nici cei ai casei n-au bănuit nimic. Balul de la Palat era un argument. Hélène ieșea în lume. Ea n-a ieșit în lume atunci, ci la balul din mai, iar argumentul a îndepărtat o clipă tentația Brădetului, chiar dacă Anne a obiectat :

— Nu mă gîndeam la noi, ci la copii. E musai să petreacă iarna la țară, măcar de sărbători.

— Vom pleca după sărbători ! a răspuns el, deși știa că deplasarea va fi imposibilă.

În fond, nimeni nu recurgea la Brădet, în cursul anului, decît ca la un punct alb de referință, îndepărtat, vag, fictiv, pentru unii dintre membrii familiei, dar real, dureros de real și de adevărat, dacă ar fi lipsit. Mii de lu-

cruri din bunurile familiei, a gîndit Rășcanu, aveau de fapt acest statut, fictiv și real, mai exact spus, latent și pregnant, trecerea din pregnanță în latență putînd să însemne și înstrăinarea, pierderea titlului de proprietate. Dar reprezenta Brădetul ceva definitiv pierdut ? Brădetul îi aparținea fizic, chiar și în acea clipă, nimic nu l-ar fi putut împiedica să se mute acolo, cu familia, timp de două săptămîni, în ciuda acelei hîrtii. Brădetul îi aparținea chiar și grevat de acel gaj — aruncat acum în dosarul cu clape, gaj care ar fi funcționat fără doar și poate, dacă s-ar fi dus la moșie, umbrindu-i bucuria, făcîndu-l să se simtă într-o casă străină. Rășcanu a preferat la rîndu-i să mențină Brădetul în acest regim sentimental incert, între fictiv și real, să uite de Brădet, pînă mai adineauri, cînd Garussi i-a pus în față hîrtiile.

Nu uitase de fapt. Era un fel de a se amăgi sau de a se acuza, acum, că uitase. Preocuparea față de această chestiune sîcîitoare fierbea surd în el, îl persecuta chiar, ca un nerv rănit, dîndu-i tresăriri dureroase la fiecare atingere. Brădetul era de fapt o rană mai adîncă, o boală complicată, ascunsă cu grijă, dar adusă la suprafața atenției mereu, prin cîte un accident. Accidentele care actualizau această boală, „chestiunea Brădetului“, erau solicitările bănești, tot mai numeroase, bani pentru casă, pentru ieșirile în lume, pentru „îndatoririle publice“, fiecare nouă somațiune bănească amînînd plata poliței, îndepărtînd *sine die* rezolvarea și ascuțind de fapt scadența. Era un cerc vicios, din care nu se mai putea ieși. Încercînd să uite de Brădet, sub imperiul unei noi cereri presante, Rășcanu își promitea mai apoi să rezolve urgent chestiunea, pe care fatal o și amînase. Urma o perioadă de amorțire, leziunea tindea să se vindece, prin ignorare, timp în care Rășcanu căuta platonic soluții, o soluție care să ducă la o echilibrare generală a bugetului casei, scoțîndu-l dincolo de greutăți. O asemenea soluție ar fi rezolvat, ca de la sine, și chestiunea Brădetului. Apoi o nouă tresărire — același nerv rănit, totdeauna ceva pentru casă sau o îndatorire publică, totdeauna ceva de maximă urgență, care punea în explozie mintea avocatului. Era limpede că tot o îndatorire publică îl făcuse să gajeze acea moșie, într-o clipă de descumpănire, amăgindu-se atunci, pe loc, că nu va

risca pierderea, tocmai fiindcă se punea în joc nu o valoare economică, ci o valoare sentimentală.

Da, şi-a spus avocatul, există şi asemenea valori. Trecerea unui bun dintr-o mînă în alta, nu stinge funcţia unei valori sentimentale, care creşte prin pierdere pînă la proporţia unui seism sufletesc. Pentru noul posesor, acelaşi bun îşi mărgineşte funcţia la ceea ce exact reprezintă, în cazul dat o moşie cu păduri de brad şi dealuri cu fîneaţă, care asigura anual un venit ca şi nul. Acceptînd amanetarea, Răşcanu avusese sigur în vedere acest aspect, el nu greva printr-o diminuare bugetul casei, el punea doar sub semnul nesiguranţei un bun a cărui valoare, subiectivă, juca rol doar pentru el.

Curios, acum nu-şi mai amintea ce nevoie presantă îl silise să amaneteze moşia Brădet. Poate graba, poate faptul că n-avea imediat nimic la îndemînă, nimic important ca pondere, poate faptul că bancherul depreciase gajul, propunîndu-i-l în termeni oarecare :

— De ce nu-mi daţi dumneavoastră o hîrtie pe moşia Brădet ? Numai piatră şi brad, şi cîteva dealuri cu fîneaţă. Pădurea nu-i rentabilă, nici fîneaţa.

Ar fi trebuit atunci, pe loc, să întrebe :

— Dacă Brădetul nu-i rentabil — şi nu-i rentabil ! —, de ce atunci acest gaj ?

Bancherul i-a înţeles însă gîndul şi i-a răpit argumentele :

— Sînteţi şi aşa destul de încurcat. A vă cruţa, necerîndu-vă altceva, înseamnă de fapt a vă oferi şansa să-mi plătiţi mai repede. Inclusiv dobînzile !

Ofertă stînjenitoare pentru mîndria lui Răşcanu, ofertă care i-a dat o teamă nelămurită pentru ceva nesigur, mai mult suspiciune decît teamă, fapt care l-a făcut s-o viziteze pe Alice, o verişoară a lui Anne, prin care tratase afacerea.

— Tu-l cunoşti pe Kraşmaru, prezintă minime garanţii ? Poţi să-mi spui ce fel de ins e acest Dinu Kraşmaru ?

— Ce fel de garanţii ai vrea ?

— Garanţii morale !

Alice a rîs :

— Îl împrumuţi tu ?

— Asta-i culmea ! Eu împrumut de la el !

— Atunci ce vrei !

Alice i-a explicat lui Răşcanu că acel Kraşmaru, deşi Crîşmar după nume, e totuşi un om delicat, cel puţin aşa părea. Kraşmaru nu proceda brutal în relaţiile cu clienţii şi îşi ţinea de obicei cuvîntul. Altminteri, afacerea pe care i-o propusese lui Răşcanu era mai mult un cadou pentru avocat decît pentru bancher.

— Nu vezi că nu-ţi cere mai nimic ?

— Cum nimic ? Ignori, ca să zic aşa, valoarea sentimentală a Brădetului ! Alice, nu mă sili să-ţi explic, tu ştii ce înseamnă pentru noi Brădetul !

— Ştie probabil şi el. De asta ţi l-a şi cerut ca amanet. Te obligă să-ţi onorezi poliţa în termen.

Răşcanu a avut atunci, pe loc, un sentiment constrîngător, pendulînd între ultragiu şi dezgolire. Cineva, un străin, pătrundea în intimitatea lui, încercînd să-şi aproprieze nu un bun, ci un punct de rezistenţă, sentimentul lui despre acel bun, pe care îl şi invoca, iată, într-o tranzacţie. Din optica Alicei, Brădetul ca gaj reprezenta o constrîngere nobilă, din unghiul lui Dinu Kraşmaru acelaşi gaj însemna o favoare. Ca să scape de această dublă constrîngere, ca să se elibereze, avocatul s-a introdus într-o autoconstrîngere, dîndu-şi astfel sentimentul unei angajări severe nu atît faţă de bancher, cît faţă de sine. El a cerut să se introducă în actul de gaj clauza conform căreia, în caz de insolvabilitate la termen, Brădetul revine pe drept posesorului hîrtiei. Insistenţa l-a mirat pe bancher, care socotea clauza de la sine înţeleasă :

— Dar e normal ca la termen moşia să-mi revină !

— Nu, i-a răspuns Răşcanu, fiindcă am mai putea prelungi contractul, or eu nu vreau să-l prelungesc !

— Cum doriţi.

Răşcanu se obliga astfel faţă de sine, îşi fixa singur termenul ca pe o sentinţă, el putînd primi banii fără acel mulţumesc de rigoare, satisfăcut de a încheia o „tranzacţie rece". El a şi încasat banii, dezinvolt, risipindu-i numaidecît, cu mîna lui Anne, prin osîrdia lui tante Clotilde, prin zvăpăielile fetei. De fapt era vorba despre un sacrificiu pentru fată. Reamintindu-şi acest element, Răşcanu s-a mai mîngîiat. O importantă sumă din acel împrumut reprezenta voiajul lui Hélène în Elveţia — instalarea

acolo, taxele de pension pentru primul an, plătite cu anticipaţie, inclusiv trusoul cu care urma să plece. Văzută detaşat, tranzacţia avea şi o contraparte de lumină : se sacrifica ceva scump — un sacrificiu provizoriu, Brădetul ! —, pentru ceva şi mai scump — Hélène —, deci viitorul fetei. Se amaneta adică o iarnă la Brădet, se ştergea din calendar zăpada unui an, dar se cucereau Alpii şi, în perspectivă, la întoarcere, Hélène avea asigurată şi iarna la Brădet. Fiindcă Brădetul trebuia recucerit, chiar prin dublarea sau înzecirea mizei.

Hotărîrea de a redeschide chestiunea, chiar în clipa pierderii, l-a făcut pe Răşcanu să respire. S-a plimbat, acordîndu-şi o pauză, ca atunci cînd construia eşafodajul unei pledoarii, şi cînd, pentru o clipă, lăsa argumentele să se caute singure, unele pe altele, să se aşeze singure în demonstraţie, fără concursul lui. Chiar şi această nonacţiune i-a redat tăria interioară, un impuls ofensiv care zăcea adînc ascuns în el. Pentru Brădet trebuia să se bată. Trebuia să mobilizeze resurse oricît de disproporţionate, tocmai fiindcă în joc se afla puţin, materialmente un nimic. Într-un fel, această idee a unui preţ disproporţionat îl şi încînta, măsura acum sensul unui sentiment şi preţul unui dar. Brădetul, în mintea lui Răşcanu, ar fi urmat a fi, mai devreme sau mai tîrziu, un dar de nuntă pentru Hélène. Dibuind în minte obscur, căutînd ceva ce i-ar fi fost pe plac, Răşcanu nu putea nimeri un alt obiect mai potrivit — în afară de dotă — decît Brădetul.

— Draga mea, i-ar fi spus, prezentîndu-se cu palmele goale, nu-ţi ofer altceva decît un nimic, pe care numai tu îl poţi aprecia. Ştii la ce mă gîndesc ? Ghici ! Ştii ce ţi-ai dori cel mai mult de la mine ?

S-ar fi desfăşurat scena ghicirii. Era puţin probabil ca Hélène să nu-şi amintească de Brădet. Şi dacă n-ar fi reuşit ? Brădetul ar fi echivalat, în acest caz, cu un inel sau colier pierdut, ceea ce n-ar fi însemnat nimic. Pentru o femeie era cochet să piardă, să uite. Cum putea totuşi pierde Hélène un lucru încă nedăruit ?

Ar fi trebuit să ceară o cafea, ca să-şi limpezească şi mai bine gîndurile, dar evita ieşirea din gînduri, chiar faptul de a deschide uşa şi de a cere cafeaua i se părea

o ruptură. Cafeaua pentru Garussi era neatinsă. Cu repulsie, a sorbit-o totuşi, iar băutura rece l-a limpezit.

Avea deci în faţă soluţia răscumpărării. Răscumpărarea ! Odată vîndut, prin neplată, domeniul putea fi răscumpărat, la un preţ stabilit liber de noul posesor. Rolurile s-ar fi inversat, Răşcanu ar fi trebuit să-i întoarcă bancherului, rînd pe rînd, toate argumentele, minus ultimul, care s-ar fi transformat în întrebare :

— Ce valoare sentimentală poate avea Brădetul pentru dumneata ? E o moşie de munte, aproape sterilă.

— Atunci de ce insistaţi s-o răscumpăraţi ? Poate că acest domeniu îmi spune şi mie ceva. Nu-l mai vînd.

— Vă ofer oricît.

Şi Kraşmaru ar fi putut să ceară un preţ exorbitant, inaccesibil lui Răşcanu, tocmai pentru a măsura preţul sentimental inestimabil al moşiei Brădet. Kraşmaru ştia desigur ceva, intuia resortul hotărîrii avocatului şi juca tare. Dar Răşcanu la rîndu-i putea juca tare, ştiind pînă unde merge, în slăbiciune, celălalt :

— Pun tot pe Brădet ! Dumneata poţi aprecia că dacă rămîn doar cu Brădetul, dacă mă retrag aici, renunţînd la întreaga avere, afacerea e fantastică pentru dumneata.

Ar fi urmat ca Dinu Kraşmaru să rămînă descumpănit, să stea în loc fără glas, să lase braţele în jos, învins pînă la urmă nu de Răşcanu, ci de lăcomia din el. Dar partenerul ar fi putut reacţiona imprevizibil :

— Cum să vă retrageţi la ceva ce nu vă mai aparţine ? Brădetul, din această clipă, nu vă mai aparţine !

— O ! ar fi rîs Răşcanu, dar dumneata, amice, nu-ţi mai aparţii. Joci alt rol. Te laşi posedat de o himeră, Brădetul, în loc să posezi. Ţi-am oferit, în schimbul acestui petec de pămînt, posesiuni noi. Vrei să posezi mereu mai mult, nu ?

Răşcanu l-a examinat pe partener cu încordare, încercînd să-i înţeleagă resorturile. A luat-o şi altfel, încă şi mai explicit, evitînd să pronunţe Crîşmaru :

— Domnule Kraşmaru, dumneata eşti un om de afaceri. Dumneata nu poţi risipi bani în ceva ce nu rentează. E absurd. În subsolul moşiei nu se află, precis, nici sare, nici aur, nici petroleu.

— Dar nici nu mă interesează.

— Dar n-are nici o rațiune ! Și zîmbind în sine : Gesturile iraționale, adică fără sens, le fac de obicei cei din lumea mea. Dumneata aparții unei alte lumi.

A fost rîndul lui Krașmaru să rîdă, dar defel jignit. Se simțea puternic. Se simțea bine în hainele lui boierești, haine de parvenit.

— Și dumneavoastră îmi interziceți mie, unuia de teapa mea, unui crîșmar, dreptul de a-mi pierde cumpătul ? Uite, mi-am pierdut cumpătul. Pun totul pe Brădet. L-aș vinde numai dac-aș fi complet ruinat.

Deși confruntarea era mentală, efectul s-a simțit : lui Rășcanu i s-au muiat încheieturile și l-a trecut o transpirație rece. Pentru ca Krașmaru să fie ruinat, ar fi trebuit să intervină un cataclism, poate războiul care se afla în curs. Ar fi trebuit în acest caz să aștepte, să nădăjduiască într-o minune, într-o soluție neprevăzută, ținînd de hazard. Fără a avea superstiția hazardului, Rășcanu nutrea totuși speranța obscură a unei rezolvări *Deux ex machina,* cum o confirma nu rareori experiența lui de tribunal, experiență valabilă în cazul altora — acele soluții fericite, ivite peste noapte —, lui acum revenindu-i însă constatarea implacabilului, hîrtia din dosarul cu clape. Krașmaru nu vroia să trateze. Refuza.

Refuza și Rășcanu să-i admită motivația, mobilul sentimental, el și-a dat seama, reluînd atacul, cît de profund greșea atribuindu-i lui Krașmaru logica sa proprie.

— Dar nu-i așa ! a strigat el, fără glas. El nu renunță la Brădet, nu fiindcă și-ar fi însușit justificarea mea, ci pentru faptul elementar că un asemenea ins nu renunță la ceva ce i-a intrat în mînă. El poartă hainele mele, încăpățînîndu-se să creadă că sînt ale lui.

Cursa nu se mai putea relua. Era preferabil mobilul sentimental anterior, fie și fals atribuit acelui Krașmaru, ceea ce i se părea detestabil. Ca să se lămurească, Rășcanu a mai făcut o vizită, tot mental, la Alice, angajînd încă o conversație cu ea :

— Îmi vorbeai cîndva de Krașmaru. E un ins sensibil ?

— Cînd ți-am spus eu una ca asta ? Te-am avertizat doar să presupui că are fantezie în afaceri.

— Da' de unde, n-are nici o fantezie ! Pe drumul pe care a pornit va da faliment.

— De ce, fiindcă ţi-a cumpărat Brădetul ?

— Dar e absurdul pur !

— De ce ţi-ai permite numai tu luxul absurdului !

— Îmi spuneai că e culant.

— Asta te-ar jigni. Odată ce i-ai vîndut moşia, fiindcă de fapt i-ai vîndut-o, el procedează cum i se pare mai avantajos. Dealtfel ţi-a plătit-o regeşte.

— Crezi deci şi tu că Brădetul are pentru Kraşmaru şi un preţ sentimental ?

— Ai haz. Voi aţi făcut o afacere rece, la sec. Se înfruntă, în acest caz, două voinţe. Sentimental, tu te-ai consolat. Anul ăsta n-aţi mai petrecut iarna la Brădet.

Ceea ce era exact, dar provizoriu. Răşcanu vroia să-şi pună la bătaie întreaga voinţă, întreaga pricepere şi toate relaţiile ca să ia înapoi Brădetul. Nici vorbă să se fi consolat. Pierderea unei ierni la Brădet nu însemna nimic, moşia însăşi i se înfăţişa acum ca o pată albă, intens albă, puţin îndepărtată, un fel de nor plutind undeva deasupra sa, dar o parte a trupului său, o bucată din el însuşi. Acest Brădet asocia în mintea lui Răşcanu şi o altă imagine, încă mai palidă, aproape ştearsă, imaginea Brădetului transcarpatic, moşia Brădet de pe versantul transilvan al munţilor, pierdută în urmă cu un secol, numită în acte Brădetul de Dincolo. Un trunchi din acea moşie fusese dăruit mînăstirii Sîmbăta, şi absorbit în fondul funciar mînăstiresc. Un trunchi fusese vîndut. Casa boierească valahă, cu atenansele şi grădinile ei, la care se retrăgea familia cînd treceau turcii Dunărea sau era zaveră, fusese transformată în han, ultimul popas acolo îl făcuseră Răşcanii în 1848, cînd cu Revoluţia, rămînînd o noapte sub acoperiş străin. Din Brădetul de Dincolo rămăsese un nume, menţionat inclusiv în acea diplomă de la 1600, un nume frumos. A-l şterge acum din memoria familiei şi pe celălalt, Brădetul încă real, era monstruos. Dar cine îl putea atinge ? Hîrtia din dosarul cu clape nu era altceva decît un petec de hîrtie. Avocatul ştia cît preţ au asemenea hîrtii, cînd şansa de a le anula există. Exista el, în primul rînd, existau şi celelalte proprietăţi.

Ducînd situaţia la limită, întorcînd-o pe toate feţele, explorînd-o dialogic, în chip fictiv, cum proceda şi pentru alţii, atunci cînd pregătea pledoarii, Răşcanu s-a întors la punctul de pornire : lipsa banilor, nevoia de bani. Şansa juca, pentru el, într-o condiţie minimă : stingerea împrumutului, acoperirea dobînzilor, o sumă pentru deschiderea acţiunii juridice, nişte sume ! Nişte sume sau o mare sumă pentru care ar fi trebuit întreprinse noi şi obositoare demersuri. Prim demers, Creditul Agricol, intrat acum în raza de influenţă a guvernamentalilor, dar avînd în frunte un om de onoare. Discuţia cu acel om de onoare — era urgent să-şi depună cartea de vizită ! — ar fi trebuit să înceapă cu o prospecţiune sumară asupra evenimentelor. Primul termen, avansat de amfitrion şi aprobat de Răşcanu, ar fi fost limpede : criza financiară.

— Şi cine e de vină că ne aflăm într-o asemenea situaţiune critică ? ar fi trebuit să replice Răşcanu.

Ar fi făcut-o ? Ar fi fost dator să modereze tonul, să diminueze termenii problemei, să ajungă, în sfîrşit, la chestiunea împrumutului, ca să primească un zîmbet sau o sugestie fraternă :

— Dragă, ce-ar fi, totuşi, să te adresezi unui bancher ? Gajezi ceva, cum face toată lumea...

Răşcanu s-a ridicat să iasă, dar în bibliotecă a intrat Anne, care a tresărit văzîndu-l în cursul zilei la birou, apoi s-a speriat, repezindu-se la batista pătată cu roşu. I-a văzut şi mîinile însîngerate :

— Alec, ce se întîmplă ?

A liniştit-o, zîmbindu-i. Anne avea însuşirea, fericită pentru o consoartă, de a se lăsa uşor sugestionată de asigurări. Îi ajungea, ca minimă asigurare, instituţia masculină, acum ţinuta lui radios calmă.

— A, vroiam să-ţi amintesc ceva, i-a spus Anne. Tu, papa, n-ai uitat, desigur, dar oricum. Hélène va pleca pe front. Ne trebuie urgent nişte bani.

Apropiata sosire a ţarului la Bucureşti a sporit grijile gazdelor şi a făcut să se ascută atenţia poliţiilor secrete

din cele două ţări. Partea rusă, prin reprezentantul ei, un general în civil, venit încă din martie la Bucureşti, ca oaspete particular al prefectului român de poliţie, a cerut autorităţii bucureştene să-i fie predaţi toţi „suspecţii ruşi", aflători în oraş, înţelegîndu-se prin suspecţi persoanele cu cazier în Rusia, refugiate mai demult aici, cum ar fi fost : narodnici, anarhişti, mistici aparţinînd unor secte condamnate de Marele Sinod, naţionalişti de varii culori etnice, în sfîrşit, socialişti. Printre aceştia se aflau şi cîţiva basarabeni, foşti studenţi la Kiev, împrăştiaţi prin Bucureşti, dar şi prin Iaşi, Galaţi, Craiova. Partea română a refuzat delicat cererea, pretinzînd a-şi asuma, în calitate de gazdă, siguranţa suveranului, desigur în colaborare cu partea rusă, dar fără extrădări. În inocenţa sa, prefectul poliţiei bucureştene părea a nu cunoaşte nici numele şi nici orientările politice ale acelor aşa-zişi suspecţi, care, odată ce primiseră dreptul de rezidenţă sau azil, încetau de a mai preocupa autoritatea. Partea rusă a insistat, oferind şi nişte liste de nume. Radu Mihail a luat listele şi a dat fuga la Brătianu, care deţinea şi portofoliul internelor.

Primul-ministru era întotdeauna excedat de treburi, mereu mai multe şi mai încurcate. Din februarie, el îşi însuşise şi portofoliul internelor, eliminîndu-l din guvern pe Vernescu, titularul de pînă atunci al departamentului, un om moale, care nu-i inspira încrederea. Brătianu manifesta tendinţa, de la o vreme, de a-şi asuma tot, de a cuprinde sub mîna lui mică, fragilă, cu degete subţiri, tot ce mişcă dincolo de preşedinţia propriu-zisă, inclusiv poliţia, dînd în acelaşi timp impresia de a fi covîrşit — fiind covîrşit ! — şi căinîndu-se mereu de asta. Viteza de reacţie i se ascuţise. Brătianu soluţiona treburile prompt şi bine printr-o procedură de obicei simplă — oul lui Columb ! —, cele mai încurcate angarale, chiar cele politice, fiind abordate dintr-un unghi tehnic. Aceasta făcea ca preşedintele de consiliu să apară, pentru cei din jur, pentru străini mai ales, într-o postură deloc avantajoasă de simplist tehnician, de ins pragmatic, care n-ar mai pricepe politica, marea politică, sau s-ar afla sub ea, în

subsolul faptelor. Brătianu stimula această interpretare, îi convenea probabil portretul. Uneori, el chiar făcea mină zăpăcită, ochi goi, cînd i se puneau în față chestiuni savante. Primul-ministru părea a spune că așa ceva nu-i de nasul lui — el și trimitea unele hîrtii cu conținut complicat lui Kogălniceanu, „să le descurce el mai întîi", iar în gest se cuprindea și un accent acid. După viforoasa campanie electorală care-l adusese la putere, el a tăcut — s-a retras în tăcere, ca viermele în măr — cum spuneau adversarii, lăsîndu-le acestora, ca moștenire, zarva de presă și de tribună, viscolul politicii orale, inclusiv cel parlamentar. De la o vreme, însă, Parlamentul îl sîcîia. Se și întreba, cînd avea timp, dacă nu-i excesiv de scump luxul instituției parlamentare la vreme de război. El știa bine că un Parlament e bun totuși la ceva, e cel mai sigur refugiu în vremi de opoziție — sezonul de restriște al omului politic —, cea mai sigură instanță de atac și de șicană împotriva guvernului. Pentru guvernamental, lupta se desfășura altfel, într-o condiție superioară, atacurile puteau fi mai lesne primite — se țintea de jos în sus, deși ținta se concentra, văzută de jos, țintașii neurmărind decît rar cercurile exterioare ale guvernării, cercurile echipei guvernamentale, ci punctul — primul-ministru.

Poate că unul dintre motivele cumulării mai multor departamente a fost și acela, nemărturisit, de a oferi opoziției mai multe ținte ; Brătianu sărea de pe un portativ pe altul, desigur cu focul după el, dar derutîndu-i pe trăgători și avînd timp să-și facă treaba. Chiar dacă nedeliberat, motivul cumulării era totuși de alt ordin, avantajele noii poziții erau apreciabile : primul-ministru se apăra, dispunînd de răgazul de a lucra, fie și în contul unei întregi echipe.

Aceasta îl obliga însă la o grijă sporită față de amănunte. El și spunea : „Amănuntele te lasă descoperit !" sau „Atenție la fleacuri !" sau : „Vezi că asta nu-i un nimic !", intrînd pînă la urmă într-o mare de nimicuri, înotînd printre ele cu instinct sigur și cu atenție sporită față de valurile mari. El îi învățase în același timp pe colaboratori să nu deprecieze nimicurile, să nu aprecieze pripit drept un nimic o semnalare oarecare, o blajină hîrtie sub care se ascundea sîmburele de fosfor al unui incendiu. „Ce

ştii tu ce-i asta ! Cum îţi îngădui să treci în grabă peste un asemenea fleac !“ Exigenţa aceasta ducea la încurcături, uneori comice, mii de hîrtii şi dosare stocau, subordonaţii trăiau adesea spaima de a mînui nu acte, ci material inflamabil, ei făceau coadă cu ceasurile la primul-ministru, înghesuindu-se în antecamerele de la finanţe, de la interne, de la preşedinţie. Singurul care avea intrare peste rînd, oriunde, de cînd curtea rusă se mutase la Ploieşti, era Radu Mihail, prefectul poliţiei Capitalei, care nu-l ţinea mult de vorbă pe preşedinte, el însuşi fiind excedat de griji. Acum cererea şi lista rusă, pe care Brătianu a reţinut-o, concediindu-l pe Mihail fără explicaţii, cu ordinul sumar de a-şi vedea de treabă, că chestiunea se rezolvă.

Hîrtia lăsată pe colţul mesei de Mihail nu se insera fleacurilor, ministrul de interne, căruia îi era destinată, ştia asta, el urma s-o cerceteze în dubla sau tripla sa calitate, dîndu-i ponderea ce i se cuvenea sau expediind-o la regimul bagatelelor zilnice. Lista nu era o bagatelă, dar nici un lucru de prim ordin, Brătianu şi-a rezervat, pentru întîlnirea cu contele Nelidov, persoana răspunzătoare de „chestiunile delicate“ în raporturile cu românii, care se afla şi el de multă vreme la Bucureşti, mai întîi discret, apoi oficial. Împreună cu Brătianu, Nelidov pregătise convenţia româno-rusă, cu un antract la Livadia, apoi la Bucureşti, tratativele purtîndu-se într-un regim de conspiraţie cu „indiscreţii“ strict utile pentru o parte sau cealaltă, cu crizele şi impasurile fatale, dar cu reguli de joc supravegheate strict. Astfel, Ali-bei, trimisul turc la Bucureşti, în vremea tratativelor, cu care Brătianu s-a întreţinut complezent, în paralel cu Nelidov, n-a aflat nimic despre prezenţa diplomaţilor ruşi — aceştia locuiau într-un hotel modest, pe Calea Tîrgoviştei —, nici despre proiectul de convenţie, deşi saloanele de conversaţie erau aproape vecine. Conspiraţia îl apropiase sufleteşte de Nelidov pînă la acel prag numit încredere, necesar oricînd în asemenea isprăvi, prag pe care călcau adesea şi unul şi celălalt, pentru a-şi reconfirma siguranţa, pentru a putea aborda cu succes agenda „chestiunilor spinoase“, din ce în ce mai încărcată.

Brătianu trecuse astfel prin focul ratificării convenției în Parlament și Senat, prin tevatura de la tribună și urne, pe care partea rusă nu le înțelegea.

— Ce e asta ? ! îl întreba Nelidov, aproape speriat. Suveranul nostru este de-a dreptul indispus !

Suveranul se afla pe atunci la Chișinău, dar veștile — oricît de atenuate — despre dezbaterile furtunoase din Parlamentul român îi parveneau rezumat, partea alarmantă a acelorași vești revenind observatorilor de la fața locului, inclusiv contele.

— Dar e instituția parlamentară ! explica Brătianu. Crezi că mie nu-mi dă peri albi ?

— Bine, dar e în joc convenția !

Convenția era copilul celor doi, iar botezul — ratificarea adică —, risca să rateze. Brătianu l-a asigurat că merge, Convenția va trece, ea a și trecut, deși cu hurducătura voturilor negative, care i-a dat contelui o stare de neputință perplexă.

— Așa ceva nici nu se poate comunica majestății-sale ! a îngăimat contele.

— Dar s-a ratificat !

— Dar cum !

— Îi vom raporta suveranului doar ratificarea.

— Bineînțeles, poate că-i mai înțelept.

Era înțelept să se procedeze așa, dar în condiții de deplină claritate. Brătianu i-a explicat contelui sensul acelor voturi negative, care reprezentau desigur opoziția, dar și voința țării, un avertisment de care banca guvernamentală urma să țină seama.

— Ce vreți, într-o țară democratică ești tot timpul cu mîinile legate, omul politic nu se poate mișca așa cum ar dori. Și curtenitor : Nu e ca la voi.

Acest „Nu e ca la voi“ i-a deprins să-și respecte reciproc procedurile, i-a obișnuit mai ales, pe amîndoi, cu dificila treabă de a scoate ghimpii din calea acțiunilor comune, asupra cărora ambele părți consimțiseră. Un asemenea ghimpe fusese proclamația marelui duce, apoi, în replică, retragerea de la Calafat, apoi focul votării convențiilor, apoi dificultățile protocolare legate de sosirea țarului la Iași, apoi angaralele ținînd de instalarea marii curți la Ploiești, în sfîrșit, vizita suveranului la București,

eveniment ce antrena un vast dosar cu subiecte. Ultim subiect, lista rusă, pe care ministrul de interne a separat-o de celelalte hîrtii, tratînd-o la nivelul fleacurilor sau ghimpilor mărunţi abordaţi de obicei la sfîrşitul conversaţiilor cu Nelidov, după festin.

Cei doi au şi abordat dealtfel, fără întîrziere, principalele probleme : din nou cooperarea, recunoaşterea stării de fapt pe acest plan, subiect care, în chip sigur, avea să stea în atenţia celor doi suverani, la Bucureşti. Brătianu folosea cu insistenţă expresia „cei doi suverani“, încercînd s-o impună, Nelidov se menţinea în a utiliza expresia anterioară zilei de 9 mai „suveranul şi prinţul domnitor“, desigur din obişnuinţă, fără ca aceasta să greveze însă asupra fondului, care se prezenta la fel. Ei au răsuflat uşuraţi cînd agenda s-a epuizat, şi cînd le rămîneau în faţă mărunţişurile. Sub acest titlu, Brătianu i-a cerut lui Nelidov să-i lase în pace pe „suspecţii“ rezidenţi la Bucureşti, el însuşi asumîndu-şi chestiunile de siguranţă, ca ministru de interne ce se afla.

La proxima întîlnire, acelaşi general în civil, ca partener al lui Radu Mihail, n-a mai ridicat chestiunea extrădării, ci doar a îndepărtării „suspecţilor“ din Bucureşti, pe durata vizitei ţarului, cerînd să fie aplicat acelaşi regim şi socialiştilor români, care întreţineau contacte cu ruşii exilaţi. Lista acestor socialişti, identificaţi ca atare de partea rusă, a fost lăsată pe biroul lui Radu Mihail, generalul aşteptînd mulţumiri pentru acest gest amical. Gest care l-a alarmat însă pe Radu Mihail. El l-a vizitat din nou pe şeful său, care a examinat lista, dar nu l-a mai concediat cu eternul „vezi-ţi de treabă“, ci a rămas o clipă pe gînduri. Se părea că nu lista, cu un singur şir de nume, îl indispunea pe Brătianu, ci altceva, ceva care a rămas confuz pentru Mihail :

— Bine. Te rog să satisfaci cererea rusă, dar lasă lista aici.

Aceeaşi listă a stat ca obiect despărţitor între Brătianu şi Nelidov, cîteva ceasuri mai apoi. Relaţia între cei doi era atent amabilă, iar uneori francă ; multe lucruri fuseseră definite cu precizie, tocmai pe această cale. De data aceasta însă ministrul de interne se vedea stînjenit ; el a început calm :

— În chestiunea vizitei suveranului rus la Bucureşti, toate lucrurile sînt clare. Răspunderile care ne revin sînt de asemenea clare !... Tocmai de aceea aş dori să lăsaţi în seama părţii române toate răspunderile care o privesc direct.

— Dar vă ajutăm ! şi Nelidov a împins mai în faţă lista.

— Tocmai ! — şi aceeaşi listă a revenit pe vechiul loc.

Nelidov a introdus şi mai multă claritate, invocînd în discuţie cazul Cuzminski, sinuciderea de la Iaşi. Acea sinucidere putea la fel de bine să fie o tentativă de atentat, şi era de văzut dacă Cuzminski figura sau nu pe vreo listă de suspecţi a poliţiei române. Absenţa dădea de gîndit. O curte imperială aflată într-o ţară străină, o armată aflată dincolo de frontiere, chiar şi într-o ţară amică, trebuia să se înconjoare cu exigente precauţiuni, a mai spus Nelidov.

— Precauţiuni care nu trebuie să depăşească marginea unor lucruri reciproc convenite, a precizat Brătianu. Şi, indicînd lista : E limpede, astfel, că aceşti „socialişti" ne aparţin nouă.

— Dar e la fel de limpede că din rîndul lor s-ar putea recruta nişte terorişti, care să ne creeze mari neplăceri tuturor.

— Terorişti ? !

— Orice grup conspirator poate ascunde terorişti.

Brătianu a dat să rîdă. Îi stătea pe limbă să-i spună rusului : „Fii, nene, serios ! Îmi cunosc ţara. De unde terorişti pe la noi ?" Dar n-a spus-o, revenind la tonul blajin semioficios :

— Pe mine, unul, nu m-au indispus pînă acum socialiştii. Ei desfăşoară, dealtfel, la noi, după cîte am ştire, o activitate publică. Scot şi o gazetă. Şi fiindcă Nelidov rămînea indescifrabil : Ascultă-mă pe mine, conte, la conspiraţii mă pricep. Sînt un vechi conspirator.

Nelidov în schimb a rîs, iar Brătianu a continuat :

— Nu socialiştii mă stînjenesc !

Nelidov a zîmbit acum.

Au trecut la altceva, din nou chestiunea cooperării. Brătianu a revenit cu argumente care ţineau de evidenţă : nu era oare exact că România declarase Turciei război, aflîndu-se în stare de război cu acest imperiu pe tot cursul

fluviului ? Nu se afla oare armata română într-un act de colaborare cu armata rusă, fie și o colaborare strategică sau tactică, de vreme ce această armată apăra singură un front imens ? Întrebări nu pentru Nelidov, ci pentru curtea de la Ploiești. Curte în care se și definiseră două curente — un da și un nu, un da moderat, afirmat de marele duce, un nu ferm, al cancelarului. Nelidov se afla fatal printre adepții acelui da moderat, prin însăși funcția sa veche de curățitor de drum.

Era greu de despărțit totuși ce e oficial și ce neoficial într-o afirmație și de aceea între cei doi funcționa înțelegerea ca fiecare să-i spună deschis celuilalt cum stau de fapt lucrurile, direct și fără bănat, ca și cum ar afla ceea ce era de aflat de la un al treilea. Astfel, la întrebarea lui Nelidov, din urmă cu o lună, cînd guvernul se pregătea să rupă relațiile cu Poarta și cînd partea rusă își arăta îngrijorarea față de urmări, Brătianu a răspuns deschis :

— Dar nu ne vom opri la atît.

— Veți face Turciei război ?

— Vom face Turciei război. Eu vreau războiul !

Declarație care se confirmase. Înțelegerea de a declara cu o clipă mai devreme un punct de vedere, o dorință, un reproș, ființa din noiembrie trecut, după Livadia, cînd Nelidov, sosit la București pentru tratative, avînd în buzunar un pașaport român, sub numele unui Alexandrescu, „om de afaceri", cu un sediu și la Odesa, specializat în negoț cu cereale și ceară de albine (*„Du cire et des céréales" !*), arăta ca și un simplu particular. Amîndoi au rîs cînd s-au revăzut, și cînd Nelidov, în preambulul convorbirilor, i-a povestit lui Brătianu mica scenă cu vameșul și cu grănicerul de la frontiera română :

„— Vous arrivez de Petersbourg ?

— Non, d'Odesse !

— Des affaires ?

— Qui, des affaires. De la cire et des céréales.

— Quoi ? De la cire ? !

— *Oui, de la cire pour les cierges !*

— *Quelles cierges ?*" [1]

Pe Nelidov îl îmboldea gîndul să spună „lumînări pentru catafalcul imperiului otoman", dar a răspuns pacific :

„— *...Cierges pour les grands chandeliers à l'usage des églises.*" [2]

Şi la suspiciunea vameşului, care i-a răscolit încă o dată bagajele :

„— *Vous avez quelques choses à déclarer ?*

— *Rien, monsieur.*" [3]

Din anecdotă se reţinuse finalul, cele două replici care funcţionau ca o parolă, de uz intim politic, între cei doi :

— *Rien à déclarer ?* a întrebat acum Nelidov.

— *Oui, monsieur !* a confirmat Brătianu, apoi direct : Conte, să revenim la chestiunea listei ! Cînd dorim să aflăm cîte ceva unul de la altul, e mai bine să ne punem întrebări direct, fără interpuşi, cum am şi convenit. Vreau astfel să luaţi direct informaţii de la partea română, în toate chestiunile care vă interesează. Altfel îmi creaţi, cum să spun eu, dificultăţi.

Era un eufemism blajin, pentru tot soiul de probleme, mai toate vizînd sfera politică. Brătianu vroia să spună prin asta că nu guvernează comod, că de fapt nici nu guvernează, că execută un mandat, cu atît mai greu de împlinit în condiţii în care marii lui parteneri agravau inconfortul guvernării prin unele solicitări sau practici, poate îndreptăţite, dar diferite de obiceiurile locale.

Brătianu n-a insistat asupra acelor dificultăţi şi nu le-a numit. Dar Nelidov ştia la rîndu-i că sînt multe. Pătrunderea însăşi a trupelor, într-un teritoriu străin, însemna

---

[1] „— Veniţi de la Petersburg ?
— Nu, de la Odesa.
— Afaceri ?
— Da, afaceri. Cereale şi ceară.
— Cum ceară ?
— Ceară pentru lumînări !
— Ce lumînări ?"

[2] „— Lumînări pentru marile sfeşnicare ce se folosesc în biserici."

[3] „— Aveţi ceva de declarat ?
— Nimic, domnule !"

o dificultate. O dificultate în condiţia în care spaţiul de mişcare al trupelor ar fi fost socotit un simplu teritoriu şi nu o ţară, un stat, cum Brătianu o afirma, cum convenţia o afirma la rîndu-i, în prevederi limpezi. Unii ghimpi, invizibili, în calea celor doi suverani, proveneau şi de aici. În chestiunea „suspecţilor“ exista astfel şi o contraparte. Unii prefecţi de judeţe, vameşii, autorităţile de pază de pe traseele de mişcare ale trupelor, identificaseră şi reţinuseră o seamă de „indivizi suspecţi“, militari sau nu, interesaţi de drumuri, de poduri, de potenţialul economic al oraşelor, de personalităţile politice, de ziare, de biserici, de viaţa parlamentară. Ordinul de reţinere fusese dat de ministrul român de interne, şi tot din ordinul lui, la varii intervenţii, mulţi fuseseră eliberaţi, fără proces, fiindcă aveau o stare civilă onorabilă, unii dintre ei chiar şi o stare publică demnă de stimă. Chestiunea nu constituise, pînă atunci, un subiect de discuţie cu Nelidov. Autoritatea îşi făcea treaba, ministrul era în dreptul său şi el proceda ferm, ferm dar cu ajustări, după cazuri, cazuri care au provocat confuzie la autorităţile locale ; un prefect din Moldova i-a depeşat cifrat aceluiaşi ministru de interne :

„Precizaţi cînd să arestăm şi cînd să nu arestăm spioni.“ Şi fără cifru : *„Să ştie şi stînga ce face dreapta“*.

Nelidov însuşi intervenise pentru eliberarea unui furnizor de cereale şi ceară (*„du cire et des céréales“*), pe care poliţia îl reţinuse în mod stupid, fără probe, mai mult bănuieli, sau cu probe imponderabile, la care se putea opune firesc întrebarea :

— Dar ce se poate imputa unui asemenea om onorabil ?

— Nimic, a răspuns atunci Brătianu, procedînd atent cu solicitantul şi consolator cu cel în cauză : Altă dată să fie şi el mai cu băgare de seamă. Toţi ar trebui să fim mai cu băgare de seamă.

Brătianu i-a eliberat pe mulţi dintre aceşti „onorabili“, semănători de spini în calea părţilor, atrăgînd însă atenţia oamenilor lui din subordine, cu un alt ton :

— Altă dată, cînd îl mai prindeţi pe *musiu*, nu-mi mai spuneţi nimic. Nu vă cer să-mi daţi socoteală.

El însuşi i-a cerut totuşi contelui socoteală, într-un caz, destul de neplăcut, legat de dispariţia unui anarhist rus,

rezident la Bucureşti. Era vorba de un individ bărbos, pasionat de pirotehnie, autor de manifeste incendiare, scrise în rusă şi română, care, pînă în primăvară, nu stînjenise pe nimeni. El îşi prezenta din cînd în cînd invenţiile fie la arsenalul armatei, fie la direcţia marinei, dar fără succes, una singură reţinînd atenţia celor în drept, prin neobişnuit, aşa-numita *torpilă cu om cu tot*. Acel proiect de torpilă a şi dispărut într-o noapte, cu om cu tot, fără ştirea autorităţilor. Informat prompt, ministrul de interne n-a protestat atît dispariţia pirotehnicianului — un ins sigur periculos —, cît aspectul de principiu :

— În general, e ştiut că cetăţenii unui stat răspund numai faţă de justiţia acelui stat, inclusiv în cazul rezidenţilor !

Organizînd răpirea pirotehnicianului, poliţia rusă îl salvase pe prefectul Capitalei de cine ştie ce viitoare plictiseli, dar chestiunea putea avea urmări dacă, prin indiscreţie, cazul ar fi răzbit în presă sau în parlament. Aspectul de principiu a fost încă o dată apărat, în încheierea conversaţiei de atunci, cu Nelidov :

— Nu uitaţi, totuşi, că trupele străine se mişcă în interiorul unui stat organizat, suveran, cu legi. Pe deasupra, şi un stat amical. Am oroare să afişez aere de stăpîn la mine în casă. *Comprenez-vous ?* [1]

Nelidov a înţeles, fermitatea lui Brătianu era netă. Netă ca şi încurcătura. Mai mult decît atît, ministrul de interne nu putea protesta. Protestînd oficial, denunţînd acel caz, el s-ar fi expus unei grindine de acuzaţii din partea opoziţiei, care putea spune : dar cine i-a poftit pe oaspeţi, oficialmente ? Cine e principalul vinovat de subscrierea convenţiei ? Cine ne garantează că asemenea incidente nu se vor repeta ! Bineînţeles, nimeni. Brătianu o ştia. El trebuia să garanteze ordinea, tacit. O ştia şi Nelidov, care n-a pus întrebări suplimentare. Mai greu înţelegeau însă aceeaşi situaţie superiorii contelui sau organele din subordinea lor, care lucrau spontan : ca acasă. Avertizarea primului-ministru avea un sens precis : *acasă, dar nu aici acasă !*

Ca totdeauna, rondul asupra problemelor spinoase s-a isprăvit cu un zîmbet :

[1] Mă-nţelegi ?

— *Rien de plus à déclarer ?*

— *Rien, monsieur.*

S-au despărţit din nou cordial, ba chiar şi cu o veste bună — marele duce susţinea acordarea împrumutului, dar îngrijorarea stăruia, atît prin aspectul de principiu, cît şi prin acumularea de fapte. Ministrul de interne simţea în spate, direct pe umeri, o anume presiune, confirmată zilnic prin rapoarte şi prin telegramele care-i soseau pe birou, ceva confuz şi curios care căpăta contur de cleşte şi putere de cleşte. Confuz şi curios prin faptul că incidentele de acest fel ţineau de partea neoficială şi incontrolabilă a relaţiilor dintre cele două părţi. Tot ce-i rămînea de făcut era să strîngă puternic în mîini frînele puterii, să le simtă bine, sub încordarea braţelor. Pentru mai multă linişte, el se gîndea dacă n-ar fi cuminte să preia şi Ministerul de război. Justificarea era simplă :

— Tot fac războiul.

Hotărîrea aceasta l-a întărit interior. Un grăunte confuz de nelinişte i-a rămas totuşi în minte, după discuţia cu Nelidov, drept care l-a convocat din nou pe Radu Mihail :

— Ia ascultă, dumneata ştii ceva de socialiştii ăştia ? Ce hram poartă, spune-mi şi mie !

Şi i-a remis lista.

Îndepărtarea din oraş a celor însemnaţi pe listă s-a făcut fără tapaj, discret, ca la vreme de război. Deşi o grupă numeroasă de socialişti funcţiona la medicină, studenţii în cauză n-au fost abordaţi la facultate — pentru a se evita manifestaţiile —, ci acasă sau pe la gazde, în patru ochi, cu recomandarea şoptită : „Hai, ia-ţi tălpăşiţa, să nu te mai prindem prin Bucureşti vreo două săptămîni, că dai de dracu !“. Cu tipografii şi cu cei cîţiva lucrători de la Monetărie şi de la Arsenal s-a procedat la fel. S-a pus mai mult zel în identificarea persoanelor fără adresă sigură, cei mai mulţi străini, prevăzuţi în lista rusă.

Theo, care nu mai frecventa facultatea, a fost găsit prin Weiss, în chiliuţa-depozit din spatele anticariatului, unde fusese găzduit. A fost singurul care, neavînd pînă atunci

contacte cu autoritatea, a protestat, a făcut caz de libertate și de legile care o apărau. Severitatea cu care i s-a repetat ordinul de a-și lua tălpășița l-a lăsat năuc. Bătrînul Weiss, care asistase la scenă — era în cauză și fiul lui —, a intervenit mohorît :

— N-ai încotro, trebuie să te supui și să pleci ! Cu stăpînirea n-are rost să se pună nimeni. Și urlînd la fiu : Mai ales tu ! Cînd ești evreu nu mai trebuie să fii și socialist. Ajunge !

Rudi nici nu i-a răspuns tatălui, părul lui leonin, care se ridica la enervare în coamă, anunța acum dezlănțuirea unei furtuni, fața tînărului vibra, bătrînul a înțeles că-i mai cuminte să treacă dincolo, în prăvălia cu cărți. El s-a întors totuși, după plecarea agentului, întrebîndu-i din prag pe cei doi :

— Și acum ce faceți ?

Rudi n-a mai repetat formula *ieși !*, dar au spus-o ochii lui exoftalmici, iar Weiss bătrînul s-a retras, închizînd prudent ușa. Situația se prezenta prost. Două minți lucrau simultan pentru găsirea unei soluții — mintea fiului, rămas lîngă *Theo,* și a tatălui, din prăvălie, fiecare ciocnindu-se și certîndu-se cu cealaltă, pînă cînd cei doi, Weiss tatăl și fiul, s-au reîntîlnit în prag. Rudi a trecut glonț pe lîngă bătrîn, fără să-i arunce tatălui măcar o privire.

— Iar ai să faci o prostie ! l-a avertizat anticarul pe băiat, care dispăruse.

Pe Theo l-a lăsat în pace, prezența tînărului în prăvălie adusese casei Weiss numai necazuri. Nici Theo nu era apt de dialog, mintea lui era goală de gînduri.

O insensibilitate se instalase în el, nu se știe cînd, o apatie a gîndului, o diminuare a trăirii care se reducea, fizic, la actele elementare. Chiar relația cu Esthera nu ieșea din elementar, lăcomia întîlnirilor, apoi somn, apoi cotrobăitul noaptea printre cărți, cu scara, căutînd nu se știe ce, pînă la ziuă. Apoi din nou căderea în starea vegetativă, somnolența gîndului, automatismul. Nici tiradele de revoltă ale lui Rudi, în întoarcerile lui vijelioase de la facultate, nu le mai auzea. N-a reacționat nici la încercările lui Rudi, destul de dure, de a-l scoate din această stare, n-a dat curs nici la „misiunea“ pe care prietenii i-au transmis-o prin Rudi : scrierea unui articol pentru primul număr

al gazetei. Articolul a rămas în stadiul de ciornă, cu doar cîteva propoziţii incendiare, notate pe o filă, gazeta ieşind fără contribuţia lui Theo. Rudi a tras firesc concluzia că Theo e bolnav — paloarea, neputinţa sau nevoinţa de a se mişca, lipsa de apetit, contrastînd frapant cu exacerbarea nervoasă pe care acelaşi amic o adusese în casă, cu scenele de furie pe care le oferea, cu anatemele sociale pe care le arunca, cu rechizitoriile politice pe care le tuna răsunător — „splendida ta mînie teoretică", cum o numise Rudi —, un spectacol care încremenise de admiraţie familia, o zăpăcise pe Esthera, lucru observat de bătrînul Weiss, care a propus ca tînărul să se mute din casă, pentru mai multă siguranţă, el, bătrînul, nesuportînd discuţiile politice „contra statului".

Aici, la prăvălie, îi revenise lui Theo răspunderea de a scrie acel articol, tot aici se declanşase şi boala, căderea în neputinţă, stare care-l îngrijora pe Rudi, hotărîndu-l pînă la urmă să convoace un coleg mai mare, un medic, pentru un consult. N-a mai fost nevoie. În chiar ziua în care intenţiona să aducă medicul, deschizînd uşa chiliuţei, Rudi l-a găsit pe Theo în braţe cu Esthera, sora lui mai mare.

— Observ că te-ai înzdrăvenit, colega ! i-a aruncat Rudi. Amîndoi vă simţiţi foarte bine... Un consult medical o să fie binevenit pentru Esthera, mai tîrziu !

A sărit ca arsă Esthera, într-o dezlănţuire preluată parcă de la Theo, revărsînd-o acum, în potop, asupra lui Rudi :

— Ce vrei ! Sîntem liberi. Eu şi Theo ne simţim liberi şi vom trăi ca oameni liberi.

Rudi i-a cîrpit fetei o palmă, Theo n-a apucat să intervină, Esthera a ieşit din odaie, iar cei doi s-au aflat faţă în faţă.

— Mă jigneşti, a îngăimat Theo, ne jigneşti pe amîndoi. Numai ne-am sărutat.

— Lasă asta, l-a liniştit Rudi, congestionat încă de mînie. Nu despre asta e vorba. N-am nimic împotrivă să practicaţi amorul liber.

— Dar e o prostie !

— Ce prostie ! Văd că amîndoi gîfîiţi, alergînd spre acel viitor în care relaţiile între sexe vor fi absolut libere.

Apoi sever — coama lui nu se domolise : Îţi atrag însă atenţia, amice, că chestiunea familiei, ca chestiune teoretică, n-am discutat-o încă.

A reintrat Esthera, care-şi uitase broboada pe un morman de cărţi. Rudi a oprit-o, acum calmat :

— Poţi să stai şi tu !... Am convenit să nu dispreţuim femeile. Asta în principiu !... În măsura în care îşi dovedesc superioritatea intelectuală şi nu rămîn simple victime ale instinctului de proprietate sau ale instinctului cras.

Se trecuse peste momentul penibil, chestiunea urca spre un anume plafon teoretic, cel la care Rudi aspira întotdeauna, desigur şi Theo, atunci fără chef, fiindcă jena stăruia. Esthera nu putea urmări discuţia, clocotea încă — stătea rezemată de uşă, cu broboada în mînă, frămîntînd-o ca pe o flacără.

— Ar fi trebuit mai întîi să-ţi ceri scuze ! i-a spus ea lui Rudi, care a privit-o din nou cu furie.

— Pentru ce ? Că v-am stricat intimitatea sau că te-am lovit ? ...Te rog să mă ierţi. Asta contravine evident principiilor mele.

Nimic nu se lega. Ceea ce se putea numi pudoare — sau impudoare — era singurul element ce-i ţinea mai mult încurcaţi decît legaţi pe cei trei : Rudi trăind stînjeneala de a fi intrat în odaie şi de a se fi dus cu gîndul mai departe — impudoare deci !, Theo, rămas cu mult în urmă, trăind pur şi simplu jena ; Esthera, care răspunsese printr-o declaraţie, acceptînd şi chiar proclamînd gîndul lui Rudi, fiind singura care nu se sfia. Ea şi-a potrivit broboada pe umeri, a căutat o oglindă, n-a găsit-o, şi-a aranjat şi rochia destul de boţită, apoi s-a adresat lui Theo, înainte de a ieşi, fără să-i pese de Rudi :

— Dacă pleci de-aici, eu vin cu tine. Ei n-au dreptul să ne împiedice, înţelegi ?

Ea a plecat, lăsînd în încăpere un pregnant parfum corporal, pe care şi Rudi l-a simţit.

— Dar n-a fost nimic, a îngăimat Theo. Te rog să crezi !

— Să lăsăm asta. Esthera e o nebună, o ştiu.

— Esthera e de acord cu noi ! a strigat Theo.

— Să lăsăm asta, a repetat Rudi. Important e să nu afle tata. E un evreu habotnic, tu nu știi ce-nseamnă asta.

— Dar te rog să crezi că nu știu cum s-a întîmplat.

Parfumul stăruia, explicațiile lui Theo erau confuze, pe tînăr începuse să-l prindă ciuda, apoi enervarea, apoi indignarea de a nu putea explica ce se întîmplase. Încercînd totuși să se dumirească, se însuflețea, își venea în fire, redevenea cel care fusese în clipa cînd picase acolo, la anticariatul Weiss, unde prima ființă pe care o întîlnise fusese Esthera. Intrînd în prăvălie, el a întrebat de Rudi și s-a prezentat domnișoarei drept ceea ce era — un coleg. Rudi era la facultate. „Ce fel de coleg sînteți cu el, dacă nu sînteți la facultate ?" — el nu s-a explicat, disprețuia femeile cu întregul misoginism al unor lecturi proaspete, ea n-a insistat, l-a lăsat să răscolească printre cărți, ca pe un client oarecare, supraveghindu-l între timp cu coada ochiului. „Vă plac romanele ?" „Nu citesc romane !" Totuși el răsfoia niște romane, fata a observat că el răsfoia cărți cu gîndurile aiurea. Esthera i-a mai pus cîteva întrebări de fată deșteaptă, la care el n-a răspuns — în el clocotea încă cearta din casa Rășcanu și insistența ei îl enerva, îl enerva atît de tare, încît a părăsit prăvălia, promițînd să se întoarcă mai tîrziu, și lăsînd acolo, sub tejghea, geamantanul lui cu cărți. A revenit, găsindu-l acum pe bătrîn, pe care-l cunoștea. Rudi încă nu apăruse. Esthera era tot acolo. Cînd Rudi s-a întors, în sfîrșit, și cînd el l-a prezentat pe Theo Estherei : „Te prezint sorei mele mai mari !", și ea a spus : „Dar ne cunoaștem !", Theo a rămas surprins, fiindcă nu-și amintea cînd o cunoscuse, dar a roșit, iar între cei trei s-a creat o anume intimitate complice. Intimitate consolidată de la primul pas în casa Weiss, unde Theo a fost găzduit, unde s-au încins acele interminabile discuții teoretice „de doctrină", în care tinerii mediciniști se avîntau pînă la pierderea minții, urmăriți de ochii din ce în ce mai aprinși și mai inteligenți ai Estherei. Aprindere observată în chip oportun de bătrînul Weiss, care a și sugerat, înțelept, ca tînărul să se mute în chiliuța de la prăvălie, unde nu-l deranja nimeni și putea să studieze în liniște. Lucru acceptat de Theo cu frenezie ; el se afla în paroxismul stării de exaltare teoretică, după

care au urmat însă, neîntîrziat, depresiunea, apatia, boala. Se convenise ca tînărul să ia prînzul în casa Weiss, împreună cu Rudi, ceaiul matinal şi cina urmînd a le primi în odăiţă, aduse nu de Esthera, ci de o slujnică schiloadă, un fel de cerşetoare, tocmită şi pentru curăţatul prăvăliei.

Esthera a apărut la puţin timp după mutare, a doua sau a treia dimineaţă, cînd el era singur în odăiţă, şi cînd l-au surprins eleganţa ei, parfumul tare pe care îl emana, îndrăzneala — intra la un bărbat, dar şi spaima —, tremurul vocii şi al buzelor : „Am venit să-ţi spun că sînt de acord cu voi ! i-a declarat ea. Cu tine în special". Pe Theo l-a inundat o bucurie — el pretindea că o bucurie teoretică. Era, da, un succes al lui, ca socialist. Şi s-au trezit unul în braţele altuia, înfierbîntaţi de acea bucurie, care le-a curmat respiraţia, pînă s-au auzit nişte paşi. Ea s-a smuls brusc, a fugit şi n-a mai apărut cîteva zile, timp în care pe el l-au cuprins sfîrşeala, apoi febra, apoi frigurile. Într-o zi, în care trebuia totuşi să meargă la facultate, cînd nu s-a putut scula din aşternut, ea a venit, s-a dezbrăcat simplu şi a intrat în pat lîngă el, sub pilota de fulgi, inundîndu-l cu căldura : „Simţeam că ţi-e frig".

A treia oară cînd s-au văzut, au fost surprinşi de Rudi. Îmbrăţişarea a fost din nou curmată brusc, dar toate acele gesturi şi stări neterminate se conjugau şi se întreţeseau în ceva fierbinte, atrăgător şi ceţos, imposibil de lămurit cu cît voinţa de lămurire era mai mare. Theo se simţea extenuat şi neputincios, sub ochii increduli ai lui Rudi, care la rîndu-i trăia un sentiment încurcat, ceţos.

— E bine măcar că n-aţi mers mai departe, a încheiat Rudi. Şi ţintindu-l din nou : Dar măcar tu eşti sigur de asta ?

Theo îl privea năuc, dar Rudi a continuat :

— Fiindcă să-ţi mai spun ceva : o căsătorie cu Esthera ar fi exclusă. Tu nu-l cunoşti pe tata !...

Rudi nu l-a lăsat pe Theo nici să se apere, nici să explice, nici să condamne din nou prejudecăţile sociale — „chingile", cum le numeau amîndoi —, el s-a lansat într-un lung şi pătimaş expozeu asupra problemei relaţiilor între sexe privite ştiinţific, „din unghiul ştiinţei noastre", al medicinei adică. Problema era, după Rudi, de a înţelege „natura ştiinţifică a problemei", de a o studia

la rece, pe planșe, eventual și pe mulaje, necroscopic desigur, pînă la definitiva eludare, care echivala și cu definitiva eliberare, „eliberarea de instinct". Perorînd, studentul — un eminent student —, avea broboane de transpirație pe față, pielea i se umezise, iar parfumul Estherei, rămas în aer, devenise și mai pregnant. El s-a oprit totuși din dezvoltarea ideilor — nu mai avea salivă, privindu-l pe Theo, care îl urmărea aiurit :

— Desigur, a schimbat el portativul, e altceva dacă o ființă îți place. De-aici încolo intrăm în lumea sentimentelor, care e altceva. Și brusc : Ție îți place Esthera ?

— Nu ți-am spus că e la mijloc o consimțire în idei ? ! a urlat Theo, atît de violent încît și unul și celălalt au tresărit, intimidați parcă de o voce străină.

La mai puțin de un ceas după plecarea polițistului, Rudi s-a întors, ținînd în mînă un bilet de tren :

— Vei pleca la Buiești, în Argeș. Pînă la Pitești mergi cu trenul. De acolo, mai departe, găsești tu ceva. Te așteaptă doctorul Vasia Tigheci. E un tovarăș de-al nostru.

— Și tu ?

— Eu mă descurc altfel. Grăbește-te, la două trebuie să fii în tren.

Theo a răsuflat ușurat și a urcat la orele două în tren. El avea prostul obicei de a relua mental lucrurile odată consumate, desfășurîndu-le și trăindu-le pe deplin abia retrospectiv, într-un zbucium cu atît mai acut cu cît era trăit de unul singur. Deși un impulsiv, Theo n-avea promptitudine pe clipă, gîndurile și sentimentele lui se organizau pe durate mai lungi, despărțirea de Rășcanu fusese astfel isprăvită de abia în drumul spre anticariatul Weiss, despărțirea de casa Weiss se pecetluia abia acum, în tren, un tren tixit de militari, de voluntari, de o mulțime răvășită de panica războiului.

Reluînd lucrurile lăsate în urmă — scena cu polițistul —, Theo nu înțelegea măsura autorității și clocotea de furia de a nu-i fi spus omului în uniformă tot ceea ce avea în minte acum. Revolta lui se ascuțea prin prezența în jurul lui, în vagon, a oamenilor în uniformă, a soldaților. După întîmplarea cu polițistul, dar și prin repulsii mai vechi, el detesta uniformele. Armata, ca instituție, îl revolta. „O armată nu-și află rațiunea într-o societate liberă,

a meditat el, privindu-i pe soldaţi. Iar în vremi de primejdie, nu soldatul, ci voluntarul trebuie să fie figura centrală, masa de voluntari, oameni îmbrăţişînd o idee, care este o emanaţiune a creierului lor, nu a altora, fiind gata, numai din acest motiv, să se jertfească pentru ea. Ca la Valmy sau ca în zilele Comunei". Şi conclusiv : „În rest, armata e un instrument al oprimării".

Revăzînd scena cu omul în uniformă din anticariatul Weiss, era limpede că acesta nu slujea o idee proprie — „emanaţiune a creierului său", ci pe altcineva, poliţistul era o slugă, ins stupid, inapt pentru vreo idee proprie, aservit acelui altcineva, cu care Theo se afla în radicală opoziţie. Discursul pe care Theo îl pronunţase în faţa acelui ins era ridicol, a apreciat el, limpezit, deşi acelaşi discurs ar fi încîntat-o pe Esthera. Theo îşi simţea din nou obrajii împurpuraţi de plăcere, deşi plăcerea orgolioasă se amesteca cu jena, nu jena faţă de ea, cît de Rudi, cu care totuşi lucrurile fuseseră lămurite. Un singur lucru omisese să-i spună lui Rudi, în chestiunea sentimentelor : „Sentimentele nu sînt un ce spontan, ele se supun unui primat al voinţei şi al ideilor". Era clar, gîndea Theo, cu profundă convingere, că ceea ce se întîmplase între el şi fată era expresia unei convergenţe de idei : „La care nicicînd nu voi putea renunţa !" Întîlnirea dintre cei doi fusese întemeiată pe „entuziasm teoretic", cum ar fi spus Rudi. Şi tocmai Rudi nu pricepea. Ce însemna acel „Să lăsăm asta" ? În fond, între el şi Esthera nu se spusese nimic dintre acele nimicuri care compun „sentimentul amoros" — despre care Theo nu ştia nimic —, nimicuri detestabile, el fiind mîndru de acea singură propoziţie rostită de fată : „Am venit să-ţi spun că sînt de acord cu voi. În special cu tine." Altminteri — încă o justificare ! —, din întreaga fizionomie a Estherei Theo nu reţinuse nimic, nu ştia exact cum arată, era prea tulburat, nu ştia decît propoziţia, emisă de ea, aparţinîndu-i ei deci, ca şi mirosul şi fierbinţeala trupului. „Dacă ar fi şi altceva între mine şi ea, a încheiat Theo, m-aş sinucide".

La Buieşti a ajuns noaptea, cu o căruţă. Prin întuneric se simţeau mişcări de care şi de oameni, care izvorau — se presupunea — din nucleele aşezărilor invizibile, satele ascunse pe văi de ape sau pitite sub dealuri. Sosit la des-

tinaţie, Theo a găsit aşezarea goală, nici cîinii n-au lătrat, iar impresia de pustiu geologic i s-a confirmat a doua zi.

Evadat din tensiunea Capitalei, din tensiunea războiului, tînărul s-a trezit într-o lume aflată în afara timpului. Vasia Tigheci, care-i strînsese doar mîna şi-i indicase unde să doarmă, dispăruse în zori, ca să acorde îngrijiri cuiva, iar tînărul sculat din somn spre prînz a descoperit rînd pe rînd pustiul, în formele cele mai simple şi cele mai incredibile : în curte, o babă surdă şi murdară, care striga nişte pui : „Pui-pui, puii mamei pui". Puii nu veneau, iar baba repeta disperant formula, disperant prin monotonie şi stupiditate. Un cer ca sticla, fără urmă de nor, şi un soare tare făceau lucrurile brutal de netede şi limpezi, în incolorul lor. O capră, legată cu sfoară de parul gardului, da să smulgă parul cu gard cu tot, ochii ieşindu-i din orbite la fiecare opinteală. Theo a încercat să-i atragă babei atenţia asupra animalului chinuit. Baba n-a priceput, iar tînărul a dezlegat capra, lăsînd-o să ţopăie la deal, sub nişte pruni unde se afla iarbă.

A cerut apoi apă să se spele, şi i s-a arătat un butoi cu apă de ploaie. Despre mîncare nici vorbă, în toată gospodăria — cocioaba în care dormise, grajdul şi pivniţa — nu se afla nimic. Theo era scandalizat de a nu putea răspunde la întrebarea : ce mănîncă oamenii aceia, ce consumă alimentar. Un ceaun de tuci şi două oale de lut îi indicau faptul că totuşi, cîndva, se preparase o fiertură. Existau în gospodărie şi o cofă de apă, un ulcior şi vreo două-trei căni de băut, veritabile recipiente arhaice.

După-amiază a pornit haihui pe uliţa pustie, sub o lumină încă mai dură, care făcea mai evidente pauperitatea şi pustiul locului. Din nou, cîinii nu l-au lătrat, extenuaţi probabil de inaniţie — unul din ei, încolăcit în colbul drumului, a deschis doar pleoapele spre străin, apoi le-a închis la loc. Lui Theo nu i-a trecut prin cap că oamenii se află la muncă, la cîmp şi pe dealuri, aşezarea i se părea iremediabil lovită de moarte, o moarte fără supravieţuitori. Îl uimea şi inexistenţa copiilor, numeroşi la sate, după ştirea lui, absenţi însă aici, ca toată populaţia — în afară de baba aceea, de capra sinucigaşă şi de puii de găină invizibili. Pe dealul sudic, un conac alb, înconjurat de acareturi, i-a atras atenţia tînărului, dar nu l-a ispitit

să calce într-acolo. El rupsese cu tot ceea ce ţinea de lumea Răşcanilor.

Vasia Tigheci a apărut abia seara, într-o şaretă trasă de un cal. Şareta aparţinea conacului, către care s-a şi îndreptat, după ce Vasia a coborît, cu bagaje cu tot. Medicul l-a plătit pe vizitiu şi şi-a notat într-un carnet suma pusă în palma omului. Lui Theo i-a spus simplu :

— Hai să mîncăm !

Au mîncat în tăcere din alimentele aduse de doctor de la Piteşti, produse de băcănie şi pîine neagră veche. Theo a înţeles că Vasia Tigheci făcea cursă la Piteşti din două în două zile, pentru aprovizionare şi pentru corespondenţă, cum avea să facă şi el mai tîrziu. Mîncînd, Vasia Tigheci îl chestiona pe tînăr :

— Ai adus cărţi ?

— Mai nimic.

— Cum ai venit aşa ? Eu n-am cărţi. O să-mi citeşti corespondenţa. E instructivă. Socialismul, în acest stadiu, se elaborează mai mult epistolar.

Corespondenţa lui Vasia Tigheci era într-adevăr vastă, chiar atunci doctorul adusese un maldăr de scrisori cu ştampile de poştă din Elveţia, Germania şi America. Primea corespondenţă şi din Rusia — via Suedia sau via Japonia, de la surghiuniţi ruşi, aflaţi fie la Marea Albă, fie în taigaua de dincolo de Urali. Vasia nu privea lucrul acesta ca pe ceva ieşit din comun. El a strîns firimiturile de pe masă şi a ieşit pe prispă, unde a reluat semnalul matinal al babei : Pui-pui ! Puii au apărut, în sfîrşit, ciugulindu-şi hrana.

— În privinţa mesei, i-a spus lui Theo la întoarcere, să ştii că vom mînca o dată în zi. Pe la ora asta... O să-ţi faci şi un program, ca să nu mori de urît.

Theo a fost surprins să afle din gura lui Vasia că acolo, la Buieşti, nu se putea muri de urît.

— E o lume vie, foarte intensă ca trăire, datorită bineînţeles şi densităţii demografice.

Theo l-a privit pe doctorul bărbos ca pe un nebun, nemaiînţelegînd nimic. El ştia, din auzite, că Vasia Tigheci e un personaj, cu o biografie uimitoare, totuşi susţinerile lui în privinţa demografiei Buieştilor ţineau evident de absurd. Dar Vasia s-a explicat :

— E bine, întotdeauna, să priveşti lucrurile comparativ. Răspîndită în zona Ieniseiului, populaţia acestui sat ar părea imensă, ar ocupa o suprafaţă cel puţin dublă faţă de România actuală. Zero cinci procente de om la mia de kilometri pătraţi. Îţi închipui ce bine mă simt aici. Cîtă lume...

Vasia nu fuma şi nu bea alcool. Avea, totuşi, fuioarele bărbii îngălbenite de nicotină şi mîinile pătate. Probabil fumase cîndva, înainte de a fi surghiunit. Cînd vorbea, aerul expirat vîjîia cu un efect ventriloc. Lui Vasia îi fuseseră rupte nişte coaste, în fortul Petropavlovsk de pe Neva. El a continuat :

— O problemă este desigur organizarea timpului, ca să nu te devoreze pustiul. Fiindcă oriunde e un pustiu, chiar şi în oraşe. Stăpînirea timpului, pentru un surghiunit, e o chestiune de viaţă, de supravieţuire. Aflîndu-mă pe Ienisei, îmi dădeam seama că n-aveam unde evada de-acolo, înţelegi ?

Theo făcea eforturi să înţeleagă, dar lucrurile îl depăşeau. Vasia Tigheci avea alte repere şi o altă experienţă decît el. O experienţă care îl covîrşea, şi de aceea tînărul a hotărît să se supună lui Vasia, orice i-ar fi cerut, fără crîcnire. Vasia i-a cerut, în primul rînd, să-i spună pe nume. Apoi i-a făcut şi un program :

— O să trebuiască, începînd de mîine, să te ocupi de Zagudine. Zagudinele, adică surorile Zagudis, sînt stăpînele locului. Sînt zgîrcite şi abulice. Pe mine m-au plictisit destul. Te-am şi anunţat la conac. Eu mă ocup de sate. Îmi revin peste douăzeci.

Vasia a pus în tumultul lăuntric al lui Theo o oarecare ordine, tînărul se simţea limpezit numai ce-l vedea, şi tot Vasia a izbutit să-l înveţe cu o anume simplitate în judecăţi. Nu simplism, nu lipsă de mlădiere, ci bună rînduire logică. Reîntîlnindu-se apoi, seară de seară, la cină, tînărul a descoperit bucuria de a gîndi.

El i-a şi împărtăşit a doua zi seara, lui Vasia, impresiile de la conac :

— Sînt smintite, într-adevăr, iar zgîrcenia lor e patologică. Au gavanoase cu dulceţuri din vremea Regulamentului Organic şi cozonaci de pe vremea zaverei lui Tudor. Încercînd să taie cozonac, ca să mi se ofere la ceai,

o slugă s-a servit de fierăstrău. Cred că sînt tixite şi de bani, deşi n-au ajuns încă în era monetei. Am văzut asta, cînd una din babe a încercat să mă plătească : a tras mai întîi un sertar zornăind de monete, toate scoase din uz, bune de înşirat la gît, unele şi găurite gata. A ales cu degetele tremurînd un bănuţ, o monetă mică, ruginită şi strîmbă, a dat să mi-o ofere, apoi s-a răzgîndit şi a vîrît-o în buzunarul capotului. „A, mi-a spus, am uitat că voi, medicii, faceţi apostolat."

— Scena s-a petrecut şi cu mine, a spus Vasia rîzînd. Dar eu le-am executat. Am reuşit să aleg o monetă tot veche, dar de epocă romană. Şi din aur. Babele astea trăiesc în regimul economiei naturale, ca şi ţăranii de pe moşia lor. Ai văzut ţăranii ?

Nici în acea zi Theo nu-i văzuse pe autohtoni. El se scula tîrziu, cînd lumea satului — mai ales femei şi bătrîni — se afla de mult pe cîmp, dispărînd din bordeie în faptul zorilor. Aceeaşi lume se culca odată cu găinile, fără a mai aprinde în bordeie lumini. Vasia l-a prevenit :

— Trebuie să adopţi orarul locului, desigur cu unele modificări. Deocamdată te-am lăsat să dormi. De mîine, însă, te vei scula în zori, odată cu toată lumea. Nu-nseamnează că seara te vei culca odată cu satul. Ca intelectual, îţi poţi îngădui luxul de a rămîne treaz, ca să citeşti pînă mai tîrziu. Se cunoaşte că eşti un citadin.

Deşteptarea în zori a fost penibilă, ca şi tot ceea ce a urmat în acea zi lungă, interminabilă, exasperantă prin monotonie. Ieşind din sat, odată cu primele raze de soare — doctorul l-a lăsat pe marginea unui drumeag, cu îndemnul : „Descurcă-te, fă-te util !" —, Theo a constatat, peste puţin timp, cît e el de inutil. Peisajul nu-l interesa : dealuri cu livezi pipernicite, ogoare meschine, pămînt prost muncit, inundat timpuriu de bălărie. Erau probabil ogoarele ţărăneşti, peste tot abandonate, pentru a se presta mai întîi muncile la boier. Theo nu-şi amintea dacă la Odăile, moşia Răşcanilor din cîmpie, unde-şi petrecea vacanţele, lucrurile arătau la fel. El a tăiat de-a dreptul, peste nişte răzoare, spre un vast cîmp arat, pe care se vedeau oameni în alb. A încercat sfiala să se apropie şi a rămas la distanţă, observîndu-i. A rămas mult acolo, singur, în costumul lui caraghios, cu o carte sub braţ, în

mînă cu trusa oferită de Vasia, aceeaşi cu care făcuse şi vizita la conac.

Oamenii semănau porumb cu parul. Erau probabil mai multe familii, mai ales uncheşi, dar şi babe, şi cîţiva copilandri, băieţi şi fete. Operaţia nu era atît obositoare, cît migălos primitivă : înfigerea parului, boabele strecurate în gaura din pămînt cu mîna, astuparea găurii cu piciorul gol, apoi un pas mai departe, iar şi iar. Unii dintre autohtoni semănau şi cu călcîiul, dispensîndu-se de par, instrument tehnic cu mult mai avansat. Nu aceasta însă a provocat scandal. La un anume moment, un semănător, un copilandru, a greşit probabil ceva, şi un bătrîn de pe brazda alăturată a răcnit la el, ridicînd parul să-i dea în cap. Theo a tresărit. Acel copilandru a rîs însă, iar bătrînul a aruncat parul, cu furia unui dezarmat. Umilit, poate de acel rîs, bătrînul s-a pus să înjure. A stat în loc şi a înjurat, cu o fantastică vervă, mai bine de trei sferturi de ceas. Theo nu mai avea ceas, îl pusese amanet. Toată populaţia în alb de pe brazde s-a pus pe rîs, ceea ce lui Theo i s-a părut fără sens. Toţi rîdeau fie de furia neputincioasă a bătrînului, fie de zîmbetul candid şi victorios al băietanului. Theo n-a socotit potrivit să intre în vorbă cu oamenii într-un asemenea moment, să-i întrebe de sănătate — situaţia era stînjenitoare —, şi a pornit mai departe, fără ţintă, spre o pădure care înnegrea zarea la orizont.

A întîrziat printr-un lan vast de grîu, destul de îmburuienit, bălţat cu pelin, lumînărică şi tufe de maci. Grîul nu creştea în competiţie cu buruiana, care se dovedea mai harnică. După scena fără nici un sens, cu rîsul acela prostesc, Theo a căutat un colţ de linişte, chiar pustiul. A nimerit în lanul de grîu. Era linişte. O pasăre se zbătea în azur, ciripind de una singură. El s-a întins în grîu, cu capul pe un muşuroi, punîndu-şi cartea la căpătîi şi trusa medicală alături. Îl moleşise nesomnul din noaptea precedentă — discuţia cu Vasia —, iar acum soarele, prea iute, prea alb. Somnul nu l-a cuprins însă, lumina era iradiantă, aţîţătoare. Theo îşi simţea pleoapele transparente, incapabile să-l apere de lumină, deşi trupul îi era ostenit. El s-a lăsat cuprins de căldura soarelui, de umezeala răcoroasă a pămîntului, de liniştea goală, liniştea care alunga gîndurile, pînă cînd a resimţit, a perceput cu

auzul, apoi cu sîngele, un fel de liniște vie. Dilatîndu-și atenția, tînărul a spulberat liniștea, cum ai spulbera, tresărind, o pasăre. A înțeles curînd că acea liniște trebuie să vină de la sine, să se așeze singură în percepție, apoi în auz, abia atunci urmînd s-o asculți și să-i găsești un nume. El s-a ridicat iritat :

— Ce curios, a strigat. Cresc plantele !

Cu ajutorul unui aparat tehnic, a gîndit tînărul, un aparat tehnic încă neinventat, acel zgomot, acel contrariu al zgomotului — fiindcă era vorba despre o liniște, se putea auzi clar acel zgomot, putea fi dilatat pînă la amploarea unui bubuit —, acel zgomot probabil era limpede perceput de urechea animală sau de urechea brutarilor care frămîntă pîinea și aud cum crește pîinea sau cozonacul. Cozonacul, probabil, bubuie cînd crește, se revarsă cu zgomot din forme, se umflă cu un uruit atmosferic sau teluric, precum și acel cîmp.

Theo a resimțit foamea — cuțit în cava stomacală —, ceea ce, mental, l-a făcut să vadă instantaneu aluaturi, aluaturi crude, dar și coapte, scoase atunci din cuptor. Nu știa cît timp trecuse, extrem de puțin, de fapt timpul nu se mișcase, timpul stagna. S-a ridicat și a pornit spre pădure, de unde răzbăteau lovituri de topor, o mișcare umană.

A intrat sub crengile cu frunză crudă și rară, bucurîndu-se că scapă de potopul luminii, o lumină de insolație. A pornit instinctiv spre locul din care veneau pocniturile de topor sau de topoare, fiindcă se auzeau mai multe, cel puțin două. Lui Theo îi plăceau pădurarii, singurii țărani cu care vorbise. Redescoperind pădurarii — asemănători probabil cu cei de la Odăile sau cu cei de la Brădet —, el ar fi putut, în sfîrșit, sta de vorbă cu oamenii locului, încercînd să se facă util.

Pătrunzînd în poiana asurzită de zgomotul topoarelor, Theo a provocat însă o reacție bizară : tăietorii de lemne au aruncat din mîini instrumentele, cu spaimă, și s-au făcut nevăzuți. Au dispărut ca niște umbre, Theo n-a apucat să strige : „Stați !". Erau cert niște hoți de lemne, care-și luaseră curajul să taie copaci — un copac ! —, nu noaptea, ci ziua-n amiaza mare. Theo n-avea cum îi liniști pe fugari, un *hei !* răcnit spre pădure s-a întors înapoi la

el, în multiple ecouri, fără alt răspuns. Lîngă copacul rănit, secționat pe jumătate, rămaseră topoarele — două —, nu departe se afla și un car, carul cu care urma să fie transportat copacul doborît. Hoții se aflau, deci, pe undeva pe aproape, a dedus Theo, ei nu puteau părăsi nici instrumentele, nici carul. Iar copacul, un stejar parțial uscat, se legăna și scîrțîia.

Ar fi trebuit să plece, să nu-i încurce pe oameni, în treaba practică pe care o făceau — furau lemne —, dar chiar încurcătura pe care o provocase, fără voie, l-a decis să mai rămînă pe loc. Și-a scos haina, a apucat un topor și a dus el însuși treaba pînă la capăt. A trăit chiar plăcerea, rară, de a vedea cum se năruie un copac, de a simți vîjîitul de furtună, dizlocarea coroanei din aer, ruperea crăcilor, pîrîiturile miilor de falange, care sînt crengile, apoi invazia luminii în locul rămas gol, pe cer. Theo s-a așezat pe leșul copacului, privind golul acela, pînă i-au atras atenția niște zgomote de pași, apoi, foarte aproape, țipătul unui copil sugar.

A strigat. Și ființa apostrofată a stat. Era o femeie care bîjbîia printre crengi cu mîinile, încercînd să scoată ceva de sub coroana copacului prăbușit. Theo s-a îngrozit cînd și-a dat seama că țipătul copilului venea de acolo. A apărut încă o femeie. Amîndouă, sub privirile tînărului, care sărise în ajutor, au scos copilul dintre crengi, l-au extras din albia lui și l-au desfășat. Nu pățise nimic. Theo încă trăia spaima de a fi provocat o catastrofă.

— Cum l-ați pus acolo ? a strigat el, indignat.

— Noi l-am pus bine, boierule, dar tălică n-ai știut cum să dobori copacul.

Apoi cele două femei au rămas neputincioase și mute în fața lui. Copilul era la picioarele lor, în albia de lemn. Așteptau din partea lui ceva, o decizie, și cea mai trupeșă, un bărbat de femeie, a început :

— Și cu noi cum rămîne acu ?

— Cu noi, hoațele, a adăugat cealaltă.

— Măcar carul să-l luăm acasă, a prins curaj cea trupeșă.

— Și topoarele, a adăugat mama copilului.

— Lemnul îl lăsăm aici.

Theo era pus în situaţia de a decide asupra ceva ce nu-i aparţinea — pădure, topoare, car, cele trei fiinţe. Decizia pe care urma s-o ia era la fel de absurdă ca şi situaţia. A întrebat într-o doară :

— N-aveţi lemne ?

— Păi nu-i lemn de foc ! a început să explice muierea trupeşă. Cine aruncă gîrniţă pe foc, vai de mine, cum să ardem lemnul de gîrniţă !...

— E lemn de butuc de roată, boierule. Că muierii ăştia — a arătat spre muierea trupeşă — i s-a stricat o roată de la car, la Turnu-Măgurele...

— De-adevăratelea două, două roţi, c-a rămas şi caru acolo...

— Ea s-a-ntors singură de-acolo, de la Turnu-Măgurele, doar cu boii...

Theo ar fi urmat să întrebe ce-a căutat acea femeie cu carul la Turnu-Măgurele, să asculte o poveste încîlcită, prelungită silnic sau viclean, în scopul de a obţine şi lemnul.

— Luaţi-vă lemnul ! a poruncit el, iar femeile au rămas pe loc, nemişcate şi neîncrezătoare. Şi repede ! a mai adăugat el. Stau eu de pază, pînă-l puneţi în car.

Theo şi-a luat haina şi a ieşit din poiană, lăsîndu-le zăpăcite pe cele două fiinţe. El a rămas totuşi în pădure, aşteptînd. Aşteptau probabil şi cele două, fiindcă a urmat o lungă pîndă, în care nu s-a auzit un zgomot. Prostite de neaşteptata întîlnire, isprăvită atît de ciudat, femeile n-au mişcat din loc, neştiind ce să priceapă şi nici ce să facă. Într-un tîrziu, s-a auzit carul, hurducîndu-se peste crăci putrede şi crengi, apoi liniştea.

Theo s-a întors în poiană, unde a găsit neatins copacul doborît. Era inutil să le mai strige pe femei, şi el s-a aşezat din nou pe copac, contemplînd aşchiile şi surcelele. Totul i s-a părut monstruos de arbitrar, inclusiv sfîrşitul întîmplării, fuga femeilor care refuzaseră lemnul. Cît de tari puteau să fie suspiciunea şi spaima, spaima de a nu cădea într-o cursă, dacă lăsaseră lemnul de care aveau atîta nevoie, pentru care riscaseră acel furt neisprăvit. Nişte idei i se confirmau totuşi : caracterul nu real, ci fictiv al proprietăţii, care ţinea de o convenţie, de un contract social, anterior determinat, ce funcţiona indife-

rent de termeni. El intrase într-o pădure, fiind taxat în chip arbitrar drept proprietar al acelei păduri, care nu-i aparţinea. Nişte fiinţe i s-au subordonat automat, avînd conştiinţa unui delict — ce delict, cînd pădurea era de fapt a tuturor ? —, trăind spaima sau chiar groaza subordonării. A urmat apoi „eliberarea“ femeilor, din spaimă, „ştergerea delictului“, dăruirea copacului — singurul obiect real, material, aşezat ca o admonestare între toate aceste ficţiuni. Dar fiinţele acelea n-au crezut, ele nu şi-au însuşit copacul, ele au fugit, refugiindu-se în confortul monstruos al contractului social anterior, care le făcea să se simtă roabe. „Totul e în fond o ficţiune“, a strigat Theo în gînd. El a ieşit din pădure, revenind în marginea cîmpului inundat de soare. Tranziţia de la umbră la lumină a pus un accent limpezitor în gîndurile lui. „Ar fi de ajuns ca lumea să iasă din umbra acestor prejudecăţi, pentru ca instantaneu ea să se simtă liberă. De ajuns, adică, să spulberi această himeră a proprietăţii prin lucrarea unei perseverente educaţiuni, şi relaţiile între oameni ar reveni la normal, ar fi naturale, omeneşti.“

Arzînd încă de lecturile doctrinare, multe, dezordonate, chiar haotice, trăind fervent fiecare idee recent achiziţionată, Theo nu părăsea nici primele idei, el cultiva astfel, privitor la societate, şi un anume rousseauism întîrziat — ideea contractului social, dar fără romantizarea vîrstei de aur, fără iubire, cu repulsie şi chiar cu dispreţ faţă de lumea primitivă. Cum urmau să pătrundă în mintea victimelor păcatului originar al proprietăţii ideile noi ? Pe ce cale ? Pe calea luminării vinovaţilor sau pe calea ridicării victimelor — ambele tabere fiind, în ultimă instanţă, solidare într-o eroare !

Pe drumul de întoarcere spre sat, el nu putea evita cîmpul cu semănători, pe lîngă care trecuse dimineaţa. Ar fi trebuit, totuşi, să se apropie de oameni, să intre în vorbă cu ei, dar nu ştia cum. Ce-ar fi urmat să le spună ? Cu ce să înceapă ? Îi stăruiau în urechi înjurăturile bătrînului şi rîsul oamenilor, un rîs lipsit de haz şi de noimă. Totuşi nu-i putea ocoli. El s-a apropiat, cu pas de plimbare, de tribul semănătorilor de porumb, care acum se odihnea. Incidentul de dimineaţă fusese dat uitării, oamenii mîncau — nu se ştie ce mîncau, Theo n-a vrut să

vadă, dar el a fost surprins cînd acei oameni s-au ridicat în picioare la apropierea lui, aşteptînd ceva. Aşteptau să fie salutaţi, să li se dea bună ziua, să fie deci trataţi ca fiinţe umane, şi tînărul le-a dat bună ziua. Ei şi-au reluat masa, după care urmau să-şi reia truda, semănatul cu parul. Theo s-a întrebat, atunci pe loc, dacă ţăranii percep timpul.

Primul rănit de care presa a făcut caz a fost un transilvănean voluntar, Toma Nicoară. Rănirea, cu armă de foc, s-a petrecut nu pe marele fluviu, unde se desfăşurau ostilităţile cu otomanii, ci în Carpaţi, la graniţa cu celălalt imperiu, în urma unei încăierări cu grănicerii chezaro-crăieşti, pe Valea Cucului, punct de trecere clandestină. Şi trecerea munţilor şi rănirea au fost considerate incidente ostile de cele două părţi, reproşate reciproc prin note oficiale, prezentate la Bucureşti şi Viena.

Asemenea incidente de frontieră n-ar fi căpătat pondere — se petreceau curent — dacă n-ar fi fost războiul. Imperiul Habsburgilor se angajase să păstreze neutralitatea în conflictul sud-dunărean, o neutralitate cu dinţii strînşi, atîta vreme cît mica vecină de la sud de Carpaţi nu se arunca singură în conflagraţie. Această ţară ar fi urmat a fi oricum o beneficiară a războiului, imperiul n-o putea împiedica, dar Viena o dorea ca beneficiară pasivă, prin hatîr, nu prin revendicare. Participarea la război a micii ţări de la Dunărea de Jos strica echilibrul de viitor pe care imperiul îl avea în vedere pentru o bună cuprindere din Europa centrală, încurca socotelile pe care acelaşi imperiu le avea — cu sau fără ceilalţi mari, participanţi sau neparticipanţi la conflagraţia în curs. Războiul n-ar fi trebuit astfel să modifice starea de spirit de pe cele două flancuri ale Carpaţilor, mai ales din interiorul arcului carpatic, deschizînd şi acolo, mai tîrziu, o chestiune a naţionalităţilor, ca aceea sud-dunăreană. Ajutată de pîrghii foarte lungi, poate de încă un război, România tindea să joace cîndva rolul de buturugă mică, iar acest rol trebuia prevenit. În ceea ce-o privea, România n-avea interes să irite imperiul, acum cînd se afla în

război, sacrificînd momentul imediat pentru o aspirație considerată de mulți ca himerică. Imperiul, de asemenea, vroia liniște, o liniște supravegheată, ceea ce însemna că Viena nu putea trece peste incidentul de frontieră, din munți.

Într-o primă întrevedere cu cancelarul imperiului, contele Andrassy, la Viena, Bălăceanu, în calitatea sa de oficial al Bucureștilor, a bagatelizat incidentul, atent la reacția cancelarului față de actul românesc de la 9 mai, dar la București, omologul lui Bălăceanu, contele Swiedeneck, a fost ferm, el cerînd imediata extrădare a fugarilor transilvani — era vorba despre mai mulți. Între timp, chestiunea intrase pe mîna presei, căpetenia voluntarilor, tînărul rănit Toma Nicoară, fusese proclamat erou. Sub presiunea opiniei publice, ministrului român de externe i-au luat-o înainte sentimentele, el a respins cererea Vienei, nu s-a mulțumit cu un refuz verbal, a și scris — și încă pătimaș, înmînînd lui Swiedeneck o notă dură, sub tumultul unei antecamere care gemea de gazetari străini. Textul notei era dublat de niște instrucțiuni, la fel de netede, depeșate la Viena, lui Bălăceanu, pentru momentul în care acesta avea să fie poftit la cancelarul imperiului, pentru explicații.

Ecoul a fost puternic. În București s-au organizat manifestații pentru transilvăneni, rănitul a fost purtat pe umeri pe străzi, prin adunări, un grup de studenți s-a îndreptat spre consulatul austro-maghiar, hotărît să-l ia cu asalt. Radu Mihail a dat fuga la ministrul de interne.

— Ați ordonat manifestație contra consulatului austro-maghiar ?

— Ești nebun ? ! a ripostat Brătianu.

Radu Mihail a înțeles, iar poliția i-a potolit pe demonstranți, fără molestări.

Dar conflictul diplomatic a continuat. Bălăceanu a cerut explicații acasă, relațiile lui cu contele Gyula, numele intim al cancelarului, erau strîns amicale, misia lui esențială, acolo, la Viena, era să cultive bunăvoința pentru actul de stat de la 9 mai. Bucureștii însă o țineau morțiș, contracarînd acțiunea română din capitala imperiului, ceea ce Bălăceanu se căznea cît mai limpede să lămurească în raportul său :

„Guvernul austro-ungar (Ungaria mai ales) va vedea în retrimiterea tinerilor un act de bună vecinătate, o mărturie de sentimente cordiale, contele o va considera ca o atenţiune personală, pentru care el vă va fi foarte recunoscător.“ Apoi, avertizîndu-l pe ministrul de la Bucureşti : „Austria va juca un rol preponderent la viitorul congres, şi sprijinul cancelarului este cu mult mai de preţ pentru cauza noastră decît concursul voluntarilor, oricît de numeroşi...“

Ministrul de externe, furios, oprind lectura raportului la strict această frază, l-a apostrofat pe Brătianu, arătîndu-i-o ca mostră :

— Bălăceanu ăsta al dumitale e cam tîmpit ! Ia-mi-l, te rog, de pe cap !

— Eu ? ! Cîrmuieşte-ţi, nene, oamenii !... Te invit să conduci aşa cum ştii barca dumitale. Eu n-am timp de fleacuri, fac războiul !

Kogălniceanu, impetuos şi impulsiv, a înţeles că necazul cu transilvănenii deschidea peste noapte un al doilea front, de care n-avea nevoie nimeni, dar retragerile lui erau încete şi greoaie, retrageri de animal mare. Chiar posteriorul ministrului de externe era impozant. În consecinţă, el l-a lăsat în pace, bombănind, pe Bălăceanu, să se descurce cum o şti la Viena, a tăcut o vreme, n-a răspuns la notele somative ale lui Swiedeneck, care pretindea extrădarea, l-a ţinut la distanţă pe diplomat, în cadrul recepţiilor, fulgerîndu-l prin ochelari, dîndu-i a înţelege că declaraţia de principiu rămîne sacră, apoi, nu se ştie pe ce cale, chestiunea a luat un alt curs, cel vechi, cel prevăzut în înţelegerile bilaterale : „Părţile socotesc ca pe un gest amical extrădarea reciprocă a delincvenţilor — contrabandişti, făcători de rele, criminali“. Voluntarii au fost excluşi de pe o asemenea listă, cei ce trecuseră munţii au rămas pe loc, buni rămaşi. S-a procedat totuşi şi la un schimb de delincvenţi — contrabandişti, tîlhari, hoţi de vite, inclusiv nişte persoane stînjenitoare şi altfel, de care părţile vroiau să scape. Chestiunile de acest fel au fost din nou delegate autorităţilor de frontieră, grănicereşti şi vamale, autorităţile înalte din Bucureşti şi Viena urmînd a nu mai fi indispuse, ca şi odinioară, cu asemenea incidente. Tensiunea a rămas surdă, atît sus cît şi

jos, ea s-a acumulat, dar dibuind alte canale de scurgere, fiind deliberat amînată pentru alte prilejuri. Nici conu Mihalache, nici contele Gyula, nici Swiedeneck și nici Bălăceanu nu știau cine e Toma Nicoară.

Acesta a intrat pe scena războiului, pînă în proscenium chiar, complet zăpăcit. Cariera lui în evenimente ar fi trebuit să fie modestă, poate chiar obscură — trecerea munților, înrolarea într-o unitate, lupta împreună cu frații, o rănire, eventual o decorație, măcar o fîșie de tricolor, apoi întoarcerea acasă, peste munți, din nou lupta. Pentru strălucire era destinat altcineva, șeful grupului, Petre Beuran, absolvent în teologie, retor iscusit, propagandist măestru, purtînd asupra-i înfășurată pe piele o hartă a *Daciei redivivus,* care-l onora, pe care o scotea la nevoie, demonstrativ, jinduind în secret ca, la trecerea munților, în cazul rănirii, acea hartă va fi stropită de sînge. N-a fost rănit Beuran, ci Toma Nicoară, pe el l-a șters glonțul chesaro-crăiesc, insul cel mai șters din întregul grup, care a devenit, lovitură a soartei, șeful și simbolul grupului.

După trecerea frontierei și după rănirea lui Toma, în primele contacte cu autoritățile române — grănicerii, apoi primarul unui sat, apoi prefectul de Dîmbovița —, Beuran și-a jucat rolul care-i era destinat : a dat explicații, a ținut discursuri, a etalat harta. El a jucat același rol ca și șeful unui alt grup, trecut în țară pe la Comarnic, care ținea adunări la Ploiești, despre care s-au trimis de asemenea rapoarte și note diplomatice. Dar în grupul Beuran cineva a rost rănit. Prin depeșă, autoritatea de la centru s-a interesat imediat de acest rănit, apoi peste grupul lor au dat buzna gazetarii și publicul care l-au scos în evidență pe Toma. Opinia publică bucureșteană avea nevoie de un erou și îl găsise mai înainte de marile confruntări sîngeroase de la Dunăre, un erou care îi amintea, pilduitor, că există și munții. Beuran a fost silit să se tragă la o parte, cu un zîmbet galben, greu disimulat, acceptînd mai întîi rolul de expozant al cazului — el îl prezenta pe Toma, îl omagia —, apoi de umil secretar. Pînă la urmă cei doi s-au despărțit, prin iunie, despre Beuran nemaiaflîndu-se nimic tot timpul războiului, pînă la sfîrșit, cînd a

reapărut înfăşurat în hartă, de data aceasta ca om politic dîmboviţan.

Toma însuşi nu s-a dezmeticit în noua situaţie, avea pas şovăielnic şi încurcat, reacţia înceată, iar tăcerea sa — atribuită suferinţei, şi stîngăcia sa — atribuită modestiei, i-au sporit misterul. Cei din Bucureşti aveau în faţă modelul transilvăneanului venit să moară pentru ţara cea mare, Dacia tuturor românilor. La enigma lui Toma s-a adăugat o cunună de presupuneri şi deducţii — emanaţii ale fanteziei în delir a românilor de la sud, care n-aşteptau un răspuns simplu şi cumpănit, întrebau şi-şi răspundeau singuri, anticipau răspunsurile, le complicau şi le întortocheau, repudiind şi zeflemisind explicaţiile elementare, acele explicaţii care n-ar fi fost în stare să contribuie, printr-un nou combustibil, la vîlvătaia enigmei.

La un prim miting în onoarea transilvănenilor, desfăşurat la clubul tineretului conservator — liberalii, ca guvernamentali, se ţineau în rezervă —, după discursul lui Beuran, după recitările lui Duncea, după cîntecul moţesc al lui Abrudan, a urmat cuvîntul lui Toma, timid, slab, bîlbîit, întrerupt prin acel „Ce spune, ce spune ?“ care a isprăvit prin a provoca ovaţii.

Depus iniţial la spitalul civil Colţea, rănitul a fost sechestrat de doamnele de la Crucea Roşie şi instalat — cu mult mai inconfortabil — într-o baracă pentru răniţii de război de la Cotroceni, un camping al carităţii aflat sub protecţia principesei, patroană a Crucii Roşii Române. Aici l-au regăsit gazetarii, reporterii străini, fotografii — o emisiune de cărţi-poştale cu chipul lui Toma a fost sechestrată de poliţie —, în sfîrşit aici l-a aflat marele pictor transilvan Szatmary, care i-a pictat o miniatură. Szatmary însă nu ştia să migălească miniaturi, portretul a ratat, dar nici Chladeck sau chiar Aman n-ar fi izbutit probabil mare lucru, modelul fiind indescifrabil prin anonimatul trăsăturilor.

De aceste trăsături s-au ocupat mai întîi medicii, au fost aduşi în consult cîţiva specialişti dintre cei mai importanţi, inclusiv Ludovic Fialla (Fialla Lajos), un medic maghiar stabilit de mult la Bucureşti, cu care Toma n-a vorbit ungureşte, care l-a examinat atent pe rănit, con-

firmînd diagnosticul inițial — rănire prin glonte. Glontele, extras din plagă, încă la Tîrgoviște, la prima intervenție, depus pe o noptieră, lîngă patul lui Toma, atrăgea atenția și comentariile tuturor.

Această atenție excesivă îl obosea totuși pe bolnav. După pregătirile pline de spaimă, după groaza acelei nopți din munți, hăituirea, împușcăturile, rănirea, hemoragia puternică, el s-a trezit urcat pe promontoriul entuziasmului, într-o lumină orbitoare, singur, înconjurat de valurile unei mulțimi necunoscute — sute de capete care urlau, sute de brațe care îl purtau pe sus, cîntece, vacarm, se auzea totuși vorbindu-se românește, Beuran vorbea continuu, ținea discursuri, arăta harta, Aburdan cînta, cineva i-a mișcat capul de la dreapta la stînga, ca la poliție, altcineva i-a poruncit să se dezbrace, să se îmbrace, din nou aclamații, apoi un drum cu trăsura, la un moment dat el vroia apă, un nou miting, alte consultații, lume, doamne, medici, un gazetar austriac care îl pîndea mereu, vroia să-l apuce de braț, îi striga mereu aceeași întrebare, el vroia să fugă, era mereu reținut de mîinile fraților de-acasă, smuls, împins, suit pe tribune, coborît, înșfăcat, dus iarăși pe umeri, din nou mulțime, cîntece, *Deșteaptă-te române* la nesfîrșit, flori, domnișoare și doamne, medici, fracuri, jobene, nevoia absolut copleșitoare de a-și deșerta vezica urinară, imposibilitatea de a-și mai reține udul, acolo sus, pe una din scenele acelea, în clipa cînd a fost poftit să-și rostească discursul.

— Doriți ceva ?

Adus la Cotroceni, nu putea spune ce dorește, urina îi intrase probabil în sînge, acum se simțea eliberat, inundat de căldură, scăldat în transpirație, fericit că prisosul otrăvitor țîșnea prin pori. Nu putea măcar să ceară să fie lăsat singur, știa că nu e cu putință — se auzea foșnet de rochii, o șușoteală, clinchetul unor instrumente chirurgicale, Toma aștepta noaptea, întunericul, limanul unui întuneric în care să se afle singur. Nici de mîncat nu mîncase, nu știa dacă băuse și mîncase, smuls necontenit între adunări și banchete, adunări la care își descleștea cu sila fălcile, banchete la care își încleșta fălcile, nu putea să înghită, era bine că n-a înghițit nimic, păstrîndu-se într-o

stare semiaeriană, de tub gol, fără nici un miez, prin care fulgeră lumina.

— Pentru micile necesități, i-a șoptit cineva, în franțuzește, aveți aici, sub pat, oala de noapte.

Și a fost lăsat, în sfîrșit, singur, ușa barăcii s-a închis. A stat încă o vreme sub teroarea unor pași, care cînd se apropiau, cînd se depărtau, apoi a sărit din pat, îi tremurau picioarele, s-a aplecat și a bîjbîit după oala de noapte. A depus-o la loc, nefolosită, resimțind o usturime, o acută usturime în rărunchi, care l-a silit să se așeze pe stinghia patului. Îi dăduseră și lacrimile, niște lacrimi acide. Lacrimi de ciudă, de neputință, de sleire.

S-au auzit iar pașii aceia. Cineva se apropia. Același s-a îndepărtat, e o patrulă — și-a spus Toma — și s-a liniștit. Desculț cum se afla, în cămașa de noapte, o cămașă de spital, ca pentru deținuți, el s-a dus tiptil pînă la ușă și a deschis-o prudent. Era într-adevăr un soldat, care l-a auzit și s-a întors.

— Vrei ceva ?

— Nimic. Și ca să întrebe ceva, acum îi bătea tare inima : De unde ești ?

— Din Tecuci. Dar tu ?

— Din Orăștie.

Tecuci și Orăștie. Toma se afla sigur în România. El a ieșit în pragul barăcii și a privit spre oraș, care se vedea depărtat, ca în ceață, într-o mare de lumini. Luminile acelea le purta în el, acele lumini i-au inundat obrazul cu două izvoare de apă fierbinte.

— Vezi să nu răcești, i-a spus soldatul. Sara îi rece.

— Îi rece, da-i bine.

Soldatul și-a reluat iar pasul. Era primul om liniștit pe care Toma îl vedea și impulsul de a se apropia de el, de a-i privi fața, de a-i asculta respirația, l-a umplut din nou de bucurie.

— Du-te-n pat, că-i frig.

— Apăi nu-i frig.

— Și șăzi acolo cuminte. Dormi. Eu am consemn să nu vorbesc.

— De ce să nu vorbești ?

— Sînt în rond.

— Mă păzești pe mine ? Dar nu fug nicăieri.

— Hai, du-te. Du-te şi dormi.

Toma s-a retras, dar cu regret, vorbise omeneşte cu cineva, cineva care îl păzea — de ce-l păzea ? —, răspundea de viaţa lui, toţi se simţeau răspunzători pentru viaţa lui, dar el nu dorise asta, el se simţea răspunzător de alţii, raportul se cerea inversat, el nu venise să ia, venise să dea. Dar sentimentul copleşitor de a primi l-a învins, l-a ameţit mai întîi, l-a făcut să alunece, pe nesimţite, într-o somnie ; apoi în somn, un somn din care nu mai vroia să se trezească, a stat cu el de vorbă o doamnă emanînd un parfum, o doamnă în voal alb sau în maramă, o doamnă cu mănuşi lungi — dac-ar fi fost fără mănuşi şi cu maramă putea fi maică-sa, iar incertitudinea complica lucrurile, le amesteca într-o stare luminoasă nelămurită, ca-n vis.

— Ce-ai discutat cu prinţesa ? l-a întrebat a doua zi medicul de gardă, care venea însoţit de o impunătoare suită, în care intrau şi doamne.

— Cu prinţesa ? a întrebat Toma, aiurit.

— Cu prinţesa ! Care a binevoit să se întreţină cu eroul. Hai, spune, eroule !... Ai aici, pe noptieră, şi nişte dulciuri. Ţi le-a lăsat alteţa-sa.

Pe noptieră se aflau într-adevăr şi nişte dulciuri. Toma l-a privit pe medic încă şi mai încurcat.

— După mutra pe care o faci, parcă nu ţi-ar veni să crezi !... Dar ai discutat şi cu doamnele de onoare !

Asta era culmea. Toma ştia că baraca se află în apropierea palatului, în parc, că stăpîna palatului şi protectoarea barăcilor pentru răniţi e principesa, dar gîndul unei vizite tîrzii nu i se părea de crezut, nu putea accepta, nu putea accepta nici măcar ideea, fiindcă nu putea controla, n-avea cum. I-a fost ruşine să întrebe cînd s-a petrecut vizita, şi-a plecat ochii, i-a închis, încercînd să-şi recapituleze. Va fi dormit oare ? Adormise, da, foarte devreme, la puţine clipe după discuţia cu soldatul. Nu-şi amintea dacă aprinsese lumina — întîlnirea nu se putea petrece prin întuneric ! sau, poate —, dar nici asta nu-şi amintea, lumina fusese uitată aprinsă. Dimineaţa, în zori, s-a făcut curăţenie. Beţele de chibrit, hîrtiile şi alte resturi dispăruseră. Inclusiv lumînarea fusese schimbată, în sfeşnicul mic de porţelan, pus pe noptieră, lîngă glonte,

era înfiptă o lumînare nouă. Sau era aceeași lumînare, pe care el n-o aprinsese. Deși Toma ținea minte, ca foarte reală, o invazie de lumini, ceva ca o văpaie difuză care se îndrepta spre el, asupra lui, o văpaie care l-a făcut să se ridice din pat și să accepte că se petrece ceva neobișnuit, buimăcitor, ireal. Toma n-a fost lăsat să-și adune gîndurile, consultul era din nou migălos, sîcîitor. Pe deasupra, medicul era și glumeț. El îl tachina cu împunsături, comentînd anatomia rănitului, umerii lui — puternici, brațul lui, imobil —, rana era în omoplat, brațul acela imobil iscînd rîsete tandre, atunci cînd doctorul a spus :

— De-aici înainte vei strînge la piept numai cu o mînă...

Toma nu s-a putut reculege nici dintr-un alt motiv — micul scandal provocat de dispariția glontelui de pe noptieră.

— Cine-a luat glontele ? L-ai luat dumneata ? !... Dar era aici !

— Cum să-l fi luat eu, s-a apărat cineva, o altă voce bărbătească, poate aseară...

— Fii serios, prințesa a examinat într-adevăr glontele, dar l-a pus la loc. Unde e glontele ?

Glontele nu se găsea, și suita, în frunte cu medicul pus pe tărăboi, a părăsit incinta, cu vociferări, acuzări, apărări, amenințări vehemente. Dispariția glontelui provoca, se pare, încurcături. Dar cea mai mare încurcătură o provoca apariția înaltei doamne, incredibilă mai ales acum cînd îi aflase identitatea, cînd, după toate cele spuse de doctor, era chiar ea, Măria-Sa.

Pe Toma l-a cuprins ciuda de a nu se fi controlat. În aceeași situație, Beuran ar fi procedat altfel, ar fi fost pe deplin treaz și retoric, ar fi folosit prilejul, ar fi pledat cauza lor, a transilvănenilor, ignorîndu-și rana sau arătînd-o pilduitor, ca pe o dovadă a suferințelor, pusă sub ochii măriei-sale. Da, Măria-Sa, dacă era adevărat, s-a interesat de rană, primind explicațiile uneia din doamnele care o însoțeau, el rămînînd tăcut, în capul oaselor, cum rămînea la toate consultările care-l amețiseră. Era și acum amețit. În sfîrșit și singur. Singur, ca să se poată limpezi.

Nu atît de singur însă, fiindcă cineva îl urmărea. Același cineva a pus pe noptieră glontele.

— Vă rog, domnișoară, spuneți-mi, a început Toma văzînd domnișoara în alb. A fost aseară aici alteța-sa ?

— Ce vă miră ? Dar e cît se poate de firesc. Eu am luat glontele.

Hélène a respirat ușurată și a așteptat ca rănitul s-o privească aspru, cu reproș. Ea provocase încurcătura. El a privit-o însă altfel, căutînd confirmarea, cu voința arzătoare de a afla într-adevăr ceea ce-l chinuia. Seninătatea chipului și realitatea acelui chip îi spuneau că e adevărat. Lui Toma îi venea totuși să strige că așa ceva nu se poate.

— Trebuie să vă citesc ziarele, a început Hélène, gata să intre în micul oficiu de soră novice pe lîngă primul rănit. Sau, dacă doriți, să-mi dictați corespondența.

— Ce corespondență ?

— Nu doriți să scrieți acasă ?

Cum acasă ? Lui Toma îi venea să strige : „Dar, domnișoară, aici mă aflu acasă !". El a dat să se ridice, s-a ridicat cu efort, a privit-o pe fată, s-a frecat la ochi cu mîna disponibilă.

— Vă supără lumina ?

— Nu. Apoi șoptindu-și sieși : Totul e incredibil.

— Să vă citesc programul zilei ?

— Nu.

— Doriți fructe ?

— ...

— Vă simțiți rău ?

— ...

— Sînt de prisos ?

— ...

— Să v-ajut să vă așezați ?

— Dar nimic din ce văd nu e cu putință ! a strigat Toma. Mă simt încă străin de mine.

— Dar sînteți acasă !

Hélène a simțit o imperioasă nevoie de participare prin plîns și a dat să plece. Nu suporta chinul tînărului, deși același chin o ținea pe loc.

— Eu am luat glontele, a mai spus ea. Cred că n-ar trebui să-l mai lăsăm aici. Și asta vă chinuie... Aș putea să-l iau eu, pentru totdeauna ?

Relaţia lui Toma cu noua lume s-a complicat şi prin această apariţie. Care a şi dispărut, s-a topit, a ieşit la rîndu-i din controlabil, din acel spaţiu încă nefamiliar. El a sperat o vreme că domnişoara în alb va reveni. Ea era reală, i-a auzit limpede glasul, i-a văzut conturul chipului, mai puţin reală desigur decît cealaltă doamnă, aflată la distanţă, care o însoţea pe tînără, o doamnă în vîrstă, care a supravegheat scena, sprijinită într-un baston cu mîner de argint. Bătrîna purta pe cap o pălărie-bonetă, din danteluri suprapuse, avea pe umeri un şal din dantelă, ale cărui capete se desfăşurau în franjuri bogate pe piept, spre volanele rochiei, o rochie de modă veche, demodată, dar scumpă, doamna însăşi fiind o apariţie ciudată, învierea unui portret afumat, de familie. Acel portret îl asigura pe Toma că fata fusese acolo — nici o domnişoară nu intra neînsoţită la un tînăr !, ceea ce însemna că între el şi doamna bătrînă fusese fata. Ea, doamna cu baston, părea totuşi mai reală decît fiica sau nepoata, domnişoara care stătuse lîngă pat o clipă înainte şi cu care avusese acea conversaţie mai mult şoptită, conversaţie ca la căpătîiul unui bolnav. Da, ea, domnişoara, fusese sigur acolo, probă glontele care dispăruse, pe care, din fîstîceală, nu i l-a dat chiar el, cum s-ar fi cuvenit. Pe acelaşi loc stătuse în seara precedentă prinţesa, care examinase acelaşi glonte, îl atinsese, îl pusese apoi la loc, dacă şi asta era real. Realitatea fetei, realitatea prinţesei se legau acum cu realitatea glontelui, care era totuşi adevărat, acel glonte îi perforase carnea, rămăsese înfipt în carnea lui, probă rana, durerea, apoi tot tumultul acela copleşitor, isprăvit, slavă Domnului !, într-un pat alb, într-o linişte, o linişte măsurată cu paşii soldatului acela din Tecuci, cu care schimbase cîteva cuvinte :

— De unde eşti ?

— Din Tecuci.

— Dar tu ?

— Din Orăştie.

Ca o confirmare că totul era adevărat, ar fi trebuit ca domnişoara să revină. O confirmare a venit totuşi : din nou gălăgia unei manifestaţii, un cor, zeci de voci care

cîntau *Deşteaptă-te române* — pentru el —, apoi o voce aspră care a oprit corul, precis vocea acelei doamne :

— Dar isprăviţi odată ! Mai plecaţi şi la luptă !

Era clar, vocea doamnei din portret, glasul acela aspru, imperativ, bătrînesc nu se potrivea decît cu portretul de adineauri, adineauri portretul, acum vocea desprinsă de portret, apoi gălăgia studenţilor care s-au împrăştiat, lăsînd în urmă o linişte goală.

Domnişoara ar fi trebuit totuşi să revină.

Nici pentru Hélène întîlnirea n-a fost lipsită de urmări. Acel plîns reprimat la căpătîiul rănitului s-a dezlănţuit în voie la ieşire, apoi în trăsură, în drumul spre casă, alături de *„grande-mère* Gradichteano", doamna din portret, care o însoţea pe fată. Ca să se apere, Hélène a însoţit lacrimile cu argumente :

— E un om foarte singur... Şi e deosebit de interesant... El a trecut pe lîngă moarte. Da, nu există nici un dubiu. Existenţa lui putea fi curmată. Simplu. În mai puţin de o minută. El putea rămîne acolo, mort, în munţi, fără să ştie nimeni. Ceea ce ar fi fost, pentru toţi ai lui, o tragedie...

Bunica Grădişteanu, firesc, n-a dat atenţie lacrimilor, ea a răspuns hotărît, argument contra argument :

— Mai întîi el se află sub înalta protecţie a prinţesei, va să zică nu e singur ! Apoi de unde deduci c-ar fi ceva deosebit la el ? N-a scos o vorbă... Da, putea muri. Dar îl aduceau aici mort. Nu scăpa de funeraliile naţionale. Ceea ce era de prost gust.

— De ce era de prost gust ? a sărit Hélène contrariată.

— Fiindcă e de prost gust să primeşti ceva ce nu ţi se cuvine. Fie şi *post mortem*. Ce-a făcut ca să fi meritat funeralii naţionale ?

— Dar a trecut munţii !

— Şi ?... Trec munţii tot felul de tîlhari. Un bărbat trebuie să evite clandestinitatea, dacă are stofă eroică... Trebuia să-i înfrunte acolo !

— Să rişte temniţa ?

— Să rişte temniţa... E neloial să fugi, să te strecori. Eroul dumitale a fost împuşcat în spate.

Bunica Grădişteanu o condusese pe fată doar pînă pe Pitar Moş, în dreptul pensionului. I-a poruncit să coboare. Pentru ziua aceea spectacolul războiului, cu anexa lui de Cruce Roşie, fusese suficient. Fata mai trebuia să şi înveţe. Chiar plecarea pe front, gest de exaltare pe care familia Răşcanu îl acceptase, trebuia să se petreacă după închiderea şcolilor, în vacanţă, ca să aibă ce povesti domnişoarele în toamnă. Dar la plecare, rămînînd în trăsură, bunica Grădişteanu i-a mai spus :

— Cît despre moarte, să ştii că nu era o mare tragedie. Vor muri toţi cu miile. Acesta este rostul lor. Sînt bărbaţi.

Consoartă de militar, acum văduvă, bunica Grădişteanu sau Doamna General, cum i se mai spunea, avea în ţinută ceva marţial, vorbind — de fapt ordonînd —, ea auzea fanfare. Pînă şi gradul de general îl primise ea, nu soţul, colonelul Grădişteanu fiind avansat *post mortem* general, deşi murise dintr-o pneumonie. Dar acea moarte, petrecută totuşi „la datorie", fusese socotită de toată lumea un act de bravură, ceea ce o făcea pe bunica Grădişteanu să se poarte în consecinţă. Ea n-a mai catadixit s-o conducă pe domnişoară pînă la superioara aşezămîntului de călugăriţe, predîndu-i-o în ordine, ci a lăsat-o pe Hélène la peron, lîngă maica portar, plecînd grăbită după cumpărături. Era urgent să fie pus la punct în termen trusoul lui Hélène pentru front. Evenimentele presau.

Hélène a trecut pe lîngă maica portar, a străbătut curtea pavată cu bolovani, n-a mai intrat să se prezinte la maica superioară, cum era regula, s-a dus de-a dreptul în odăiţa ei şi s-a trîntit în pat. Deşi externă, Hélène beneficia la Pitar Moş de o chilie cu un pat, ca şi alte domnişoare de aceeaşi condiţie. Aceasta pentru reculegere sau pentru zilele sau ceasurile cînd părinţii, lipsind din oraş, îşi încredinţau odraslele pensionului.

Ea trăia un sentiment de umilinţă şi de jignire, în numele rănitului. Umilinţă de a fi fost martoră la cuvintele generălesei, de a le fi primit, ofensă pentru el, cel atunci absent.

— Dar e un om foarte singur ! şi-a repetat ea, ca ultim argument, izbucnind din nou în plîns, pe săturate.

Jignirea aruncată unui om singur i se părea monstruoasă. Era de asemenea sigur, absolut sigur, că acel tînăr putea să moară, trecuse pe lîngă moarte, moartea muşcase din el, ceea ce ascuţea ofensa pe care bătrîna doamnă i-o adusese, nedreptăţindu-l într-un chip strigător. Aşa puteau gîndi, desigur, doar duşmanii lui, călăii, monştri care trăseseră în el cu arma, încercînd să-l ucidă. Probă glontele.

Ceva mai liniştită, Hélène a scos din micul sac de mînă glontele. L-a privit cu un fior de oroare, acea oroare pe care o resimt fetele cînd privesc sau ating instrumentele de omor, chiar şi cuţitele de bucătărie. Fiorul era cu atît mai acut cu cît obiectul ucigaş era mai mic, aproape insignifiant, de dimensiunea unui cui. Hélène a ţinut în palma înmănuşată glontele, l-a făcut să se clatine, apoi l-a pus alături, pe un taburet, ezitînd să-l mai atingă.

Făcuse bine, a gîndit ea, sustrăgînd glontele, apoi rechiziţionîndu-l, cu sau fără voia lui. Fie şi numai vederea acelui obiect de suprimare a vieţii îl chinuia probabil, îi făcea rău, îl întorcea înapoi la clipa aceea groaznică, silindu-l s-o retrăiască. De ce ? Hélène a decis că e mai cuminte şi mai nobil, mai uman, ca acelaşi moment groaznic să fie preluat de ea, ca soră a rănitului, spre uşurarea lui. Era ceva elementar, un gînd care ar fi trebuit să-i vină în minte oricui, în primul rînd medicului sau chiar prinţesei. Prinţesa văzuse glontele, îl examinase. Acelaşi glonte, extras din trupul lui, trecuse deci prin mîna înmănuşată a prinţesei.

Hélène şi-a scos mănuşa, atingînd glontele cu palma caldă, acoperindu-l cu palma. Aşa ar fi trebuit să se facă din prima clipă, cînd glontele era încă fierbinte, viu, pătat de sînge. Retrăgîndu-şi palma, din nou înfiorată, ea a văzut că metalul glontelui e curat, rece şi alb. L-a pus în pumn şi l-a strîns, l-a strîns tare. Ar fi vrut ca chiar ea să strivească moartea încorporată în metalul criminal, moartea albă şi rece. Glontele a înţepat-o în palmă, dureros.

Apoi treptat între mînă şi glonte s-a creat o anume intimitate, o toleranţă reciprocă, o întrepătrundere uşoară, început lent de contopire. Deschizînd palma, Hélène a privit altfel glontele, fără ostilitate. Era ceva ce-i aparţinea lui, omului acela. Un obiect cald, deloc înspăimîn-

tător. Cei care mor pentru o cauză nobilă, şi-a spus în gînd fata, mor probabil fericiţi. El, deci, participase la o promisiune de fericire, moartea, care totuşi era ceva înspăimîntător. Probă glontele, destinat să-l suprime. Un glonte semiucigaş, ratat, învins, fiindcă el, tînărul, trăia.

Hélène şi-a aranjat grijuliu toaleta — în chilie erau interzise oglinzile de perete —, a ascuns glontele în sacul de mînă, de fapt nu l-a ascuns, l-a rînduit atent, a părăsit apoi încăperea cu un sentiment de victorie, sentimentul de a avea în posesie un trofeu. A străbătut curtea pavată cu bolovani, fără să arunce măcar o privire spre biroul maicii superioare. Din refectoriu se auzeau voci, rumoare, exclamaţii — fetele coborîseră la dejun. Dar Hélène a evitat şi refectoriul, a luat-o de-a dreptul spre poartă, trecînd pe lîngă maica portar cu un aer foarte preocupat. Ea a rămas în dreptul porţii liniştită, chiar ostentativ de liniştită, ca şi cum ar fi aşteptat sosirea trăsurii cu care de obicei o luau cei ai casei. Aceasta a asigurat-o pe maica portar, care şi-a văzut mai departe de lectură. Ea a tresărit însă alarmată şi a scos din gît un sunet uimit în clipa cînd domnişoara a dispărut într-o birjă.

Hélène n-avea unde se duce, toate fetele cu care era prietenă se aflau la Pitar Moş, rămăseseră acolo, dar ea a cerut birjarului să pornească şi a ţinut-o într-o goană, cîrmindu-l pe fel de fel de străzi, fără să-şi dea seama cînd a cerut ca birja să oprească la poarta bunicii Grădişteanu. N-avea rost să intre, abia se despărţiseră, bunica Grădişteanu precis nici nu era acasă, totuşi Hélène şi-a semnalat prezenţa, trăgînd cordonul clopotului de la poartă. A ieşit feciorul, de fapt soldatul de ordonanţă, rămas moştenire de la colonel, care i-a spus ceea ce Hélène ştia, fapt care n-a împiedicat-o pe fată să intre în casă. S-a dus de-a dreptul în dormitor, unde a mîzgălit în fugă, pe un plic gol, cîteva rînduri :

„Nu mă mai întorc acolo. Se petrec lucruri prea grave, ca să-mi pierd timpul. H.“, adică Hélène.

A ieşit în stradă, a urcat din nou în trăsură şi i-a cerut birjarului s-o depună acasă, unde a evitat scara care ducea la dormitorul ei, refugiindu-se în bibliotecă, la papa. Aici nimeni n-o putea deranja, avocatul se afla la tribunal,

curăţenia matinală fusese isprăvită, pe masa de lucru se găsea un maldăr de gazete proaspete.

Pe pagina întîi a uneia dintre aceste gazete, Hélène s-a reîntîlnit cu chipul lui, în gravură. A tras în lături perdelele, ca să aducă lumina în interior, a încuiat apoi uşa, a venit spre masa de lucru ca la o întîlnire, s-a reîntîlnit cu el. Cu toată liniştea. Fără nici un freamăt interior. Cu bucurie însă, acea bucurie secretă pe care o au tinerii cînd privesc ceva şi nu sînt observaţi. El n-o putea observa, dar ea îl examina minuţios, încordat, scutită de tulburarea de la Cotroceni, fiindcă tulburare fusese atunci, acolo, cînd s-a aflat lîngă patul lui.

Hélène încerca să confrunte chipul văzut aievea cu chipul din gazetă, dar trăsăturile nu coincideau întotdeauna fericit : linia prea ferm închisă a sprîncenelor — în gravură, gura posesivă, buza de sus bulbucată, buza de jos muşcată — tot în gravură, ochii privind deschis, ţintind spre privitor. Curios, Hélène nu-şi amintea cum îi sînt ochii, parcă n-ar fi privit-o, sau poate ea nu i-a privit atent, era tulburată, se afla pentru întîia oară lîngă un rănit, un rănit de război. Dar portretul îi convenea, portretul exprima foarte decis ceea ce credea Hélène despre acel om, spre deosebire de bătrîna doamnă, împotriva căreia cucerise acum un nou argument. Portretul era convenabil, chiar frumos. Merita să-l aibă, să-l examineze atent, la ea în cameră, chiar să-l pună undeva, să-l atîrne în perete, unde ? Exista o ramă potrivită, ocupată de o acuarelă veche, care nu-i spunea nimic, fiindcă n-avea sens, o acuarelă înfăţişînd o pădure, cu legenda : „Brădetul de Dincolo“. Va lipi portretul peste acuarelă, incluzîndu-l astfel printre imaginile de familie, pe care le cercetezi liniştit sau le ignori, fiindcă îţi aparţin.

Hélène s-a aşezat de-a dreptul pe blatul mesei, şi-a pus coatele pe ziar, l-a privit pe Toma mai bine, de sus. L-a gîndit dominîndu-l, modificîndu-l, luînd distanţă faţă de el — ca să aprecieze dacă-i convin modificările, apropiindu-se — ca să-l modifice iar, prin precizarea unui detaliu.

Fata proceda în fond identic cu acel gravor, care la rîndu-i nu copiase fidel trăsăturile lui Toma, ci le prelucrase, le modificase, le reinterpretase pînă la asimilarea modelului, pînă la acel punct în care artistul, însuşindu-şi

modelul, putea să-l semneze. Portretul din gazetă era nesemnat și era o lucrare de duzină.

Nu la fel și portretul la care lucrase Hélène, cu mai mult instinct, cu mai multă aplecare asupra eroului și cu un mai mare sacrificiu de sine, ca timp și cheltuială de imaginație. Într-o singură dimineață, Hélène făcuse experiența morții, experiența salvării de la moarte, experiența singurătății, în sfîrșit experiența modelării interioare a unui chip, fără ca tuturor acestor trăiri să le găsească un nume. Încercînd totuși să le găsească, ea a ajuns, pînă la urmă, în fața unei întrebări simple : „E oare înalt ?... Nici nu știu dacă e înalt."

A coborît de pe masă, pe dușumea, ținînd gazeta cu portretul în mînă, apoi a încercat să potrivească portretul la înălțimea ei, mai sus, mai jos, cu dorința de a-l face pe tînăr mai înalt, înălțîndu-se în vîrful picioarelor, ca să-l ajute, intimidată însă de alura militară a eroului. Buza lui de jos era bosumflată, ochii închiși, nici nu vroia s-o vadă.

„— Nu-ți plac ?" l-a întrebat.

„— Nu despre asta e vorba, domnișoară Hélène."

Eroul vorbea ventriloc, cu un glas de păpușă mecanică, iar Hélène s-a prăpădit de rîs.

„— Vezi, l-a admonestat ea, n-ai stat cuminte și am uitat să-ți pun un glas convenabil. N-am un glas convenabil la îndemînă ; ar trebui ceva între glasul lui Theo și glasul lui papa."

Glasul lui Theo era aproape copilăresc, al tatălui, în schimb, prea matur și fără duritate militară, fără acel magnetism auditiv neguros și fierbinte pe care Hélène îl dorea pentru glasul lui. Dintr-un „nu-nu-nu" nu se putea scoate mare lucru, și Toma, adică Toma Nicoară, a rămas fără glas. De fapt foarte multe lucruri erau tulburător de neclare în privința lui.

„— Cînd ești născut ? l-a mai întrebat. Ar trebui să știu cînd ești născut, ca să-ți spun în ce zodie ești, și cine ești !..."

Asta era foarte important. În afară de glonte, care îi aparținea lui Toma și nu-i aparținea, ar fi trebuit ceva din el, o unghie sau o șuviță de păr, pentru ca, în baza unei magii simple — pusul acestor fragmente sub pernă, să

ghicească cine e — să-l vadă aievea, adică în esenţa lui. Dar portretul era mut şi Hélène epuizase întrebările.

„De fapt n-am ce-i spune !“ a recunoscut ea, învinsă. „El e student, luptător, erou. Un asemenea om poate discuta cu prinţesa sau cu tata. Faptul de a nu-mi fi spus un singur cuvînt, nimic altceva decît «nu-nu-nu» e o dovadă. Mie nu-mi rămîne decît să fug cu glontele sau să i-l restitui. Domnule, sînteţi invulnerabil. Acest glonte vă aparţine !“

Revenind la masa de lucru a lui papa, fata s-a aşezat niţel obosită în scaunul cu spetează înaltă, pe care îl ocupa avocatul. Ar fi vrut să capete ceva din siguranţa de sine şi liniştea lui papa, din gravitatea lui amabilă şi detaşată. Stînd faţă în faţă, în această cameră cu cărţi, domnul deputat şi domnul Toma Nicoară ar fi avut a-şi spune multe. Ar fi discutat desigur politică, ar fi rămas aici închişi ore în şir, spre disperarea lui Hélène, care n-ar fi fost admisă, ca şi mama, la acest colocviu solemn între bărbaţi obsedaţi de politică. S-ar fi certat ? Exclus. Străinul, invitat pentru întîia oară în casă, ar fi trebuit să recunoască superioritatea domnului Răşcanu — Hélène nu concepea o altă poziţie pentru papa, aşa cum domnul Răşcanu ar fi trebuit să se lase învins pe anume teme —, temele militare, sau să conceadă la un armistiţiu, un armistiţiu admirativ, în care domnişoara ar fi luat totuşi partea lui papa, trecînd în spatele scaunului său şi făcîndu-se mică de tot. Mică de tot, ca atunci cînd era mică, speriind personalul prin dispariţiile ei, prin ascunzătorile cele mai neaşteptate pe care copila le dibuia, ultima şi cea mai sigură fiind biroul acesta, în care nimenea n-o căuta, fiindcă nimănui nu-i trecea prin minte c-ar putea fi ascunsă aici. Ca şi acum.

Acum stătea nu sub scaun, ci pe scaun, cu coatele rezemate pe masă, examinînd presa pe care o consulta papa. Hélène n-a înţeles ani de zile pasiunea lui papa pentru gazete, faptul că zilnic petrecea ore întregi cu nasul cufundat în cearşafurile de hîrtie urît mirositoare, emanînd un iz acru de cerneală, pe care, tot zilnic, personalul le evacua din birou, împreună cu trabucele din scrumiere şi cu plicurile rupte. Ideea de bărbat şi de tată s-a asociat multă vreme în mintea lui Hélène cu misterul acestui

birou, în care a pătruns relativ repede, apoi cu misterul gazetelor şi al tutunului, ultimul încă indescifrabil.

Pentru a scurta drumul spre o mai bună înţelegere, Hélène a deschis cutia cu havane şi a luat una. A mirosit batonul brun, l-a răsucit, l-a întors, a pozat în fumătoare, a rîs, a încercat să-şi taie havana cu cuţitul de birou, dar a renunţat. S-a arătat apoi preocupată de gazete, domeniu exclusiv masculin, începînd să le răscolească întîi pe cele de pe masă. Nu pricepea nimic, dar căuta ceva, cu insistenţă, la început mecanic, mimînd gesturile lui papa, apoi insistent, răscolind foile grăbit, urmărind ceva, sărind din titlu în titlu : „Din nou în cazul Toma Nicoară“, „Ce mai aşteaptă dl. Swiedeneck ?“, „Contele Gyula şi voluntarii transilvani“, „Scuze pentru manifestaţiunea de la consulatul austro-maghiar“. O scenă alegorică înfăţişînd trecerea munţilor a reţinut-o mult pe Hélène. Desenul era complicat, cu multe personaje, inclusiv Patria ca personaj, inclusiv Toma, pe care Hélène nu-l putea totuşi identifica cu siguranţă, sub atributele mitologice dăruite de artist eroului. Hélène a suferit din pricina acestei neclarităţi de expresie plastică, încîntată totuşi de acele atribute simbolice care nu puteau reveni altcuiva. Ea a decupat desenul cu foarfecele de birou, aruncînd restul gazetei pe duşumea. La fel a procedat cu articolele referitoare la transilvăneni. Pentru întreg acest tezaur trebuia să găsească un depozit, care nu putea fi decît dormitorul ei. A pornit spre dormitor, nu înainte de a-şi aminti de havană. A socotit că-i nimerit să-i ducă lui Toma întreaga cutie, şi a luat-o. Mai urma să-i cînte la piano, să se reverse tumultuos pe clape, să alunece nebuneşte cu degetele, ca la patinaj, să facă piruete, vîrtejuri, desene orbitoare, pînă cînd toată sticla melodică s-ar fi evaporat, pornind în valuri, prin ferestrele deschise, spre Cotroceni. Ar fi trebuit să deschidă grav, cu nişte tunete beethoveniene, apoi să treacă într-o mazurcă şi să se stingă într-un rondou. Muzica i-ar fi parvenit lui Toma, în mod sigur. Fără cîteva note : un fa de jos, un do de jos, un mi sec — un fel de mi bont, cele trei clape care se înţepeniseră, în care Hélène bătea zadarnic, deşi violent, fiindcă sunetele nu ţîşneau.

În prag, Răşcanu, care bătuse violent în uşă, a privit-o uimit :

— Tu aici ?

Ea l-a luat de mînă, l-a tras în cameră, după care a încuiat din nou uşa.

— Papa, am să-ţi comunic un lucru extrem de important. Eu l-am cunoscut pe acest om.

Şi i-a arătat tatei portretul lui Toma.

Vasia Tigheci l-a lăsat pe Theo de capul lui, încă vreo cîteva zile, fără să-i ceară o conformare la programul pe care tînărul îl acceptase, în scopul de a-i îngădui să se acomodeze mai liber cu satul, cu oamenii, inclusiv cu noutăţile de doctrină şi de organizare a mişcării, cuprinse în corespondenţă.

Corespondenţa lui Vasia era într-adevăr fantastică. Într-o misivă din Londra, scrisă în nemţeşte, Theo a aflat amănunte despre unul dintre liderii mişcării, un teoretician care-i dădea fiori de exaltare şi care, curios, părea a se interesa despre stadiul pătrunderii ideilor sale doctrinare în România. Evocarea conversaţiei cu acel lider era atît de vie — îl şi vedea fluturîndu-şi coama şi barba tumultuoasă —, încît tînărul a resimţit o clipă imboldul de a-i scrie, nu autorului misivei, ci chiar liderului.

Theo era mîndru nu numai de nemţeasca lui, dar şi de clarviziunea lui teoretică, aptă să facă faţă unui asemenea examen. El s-a şi pus pe treabă. Dacă eşafodajul de idei al mişcării continua să se elaboreze epistolar, el era gata să intre în circuitul internaţional al corespondenţei, aducîndu-şi ferm contribuţia. Ciornele acelui articol, destinat primului număr al gazetei, urmau să intre în această scrisoare.

Paralel l-a interesat însă şi o corespondenţă din America—Chicago — privind organizarea asistenţei medicale în sindicatele de lucrători din Lumea Nouă. Nu era de fapt o scrisoare, cît un chestionar, emitentul întrebărilor fiind interesat de felul cum se petrec lucrurile, pe acest plan, în restul lumii. Theo era surprins că Vasia nu răspunsese

la acel chestionar, lăsînd rubricile albe, cînd el, ca tînăr medicinist, ar fi putut răspunde pe loc. Astfel :

1. *Cîţi medici, simpatizanţi sau membri ai mişcării ar fi dispuşi să acorde sindicatelor (din ţara sau oraşul dvs.) asistenţă medicală gratuită ?"*

„Dar erau foarte mulţi, pentru Bucureşti", a răspuns în gînd Theo. El putea alcătui o lungă listă, cuprinzînd numai nume sigure.

„2. *De ce mijloace băneşti dispune mişcarea pentru organizarea unor spitale cu asistenţă gratuită ?"*

Theo habar n-avea, dar presupunea că mişcarea din România nu dispune de bani.

„3. *Cîţi membri sau simpatizanţi ar consimţi să-şi sacrifice în total sau în parte mijloacele de care beneficiază, pentru susţinerea acţiunilor caritabile ale mişcării ?"*

Dar Theo sacrificase tot, probabil şi ceilalţi.

Theo s-a apucat, cu entuziasm, să răspundă la chestionar, sărind peste punctele confuze, asupra cărora n-avea nici reprezentări şi nici date, operaţie în care l-a găsit seara Vasia Tigheci. Novicele clocotea de fervoare, se simţea cuprins în marele circuit, îşi aducea contribuţia, camera celor doi era plină de hîrtii, ciorne, însemnări pe ziare şi cărţi. Cu atît mai inexplicabilă a fost căldarea cu apă rece pe care i-a aruncat-o în cap, la masă, Vasia Tigheci :

— Ce-ai făcut azi ?

— Am luptat.

— Cu cine ?

— Nu cu cine, ci pentru cine ! Am sprijinit mişcarea. În hîrtiile tale sînt somaţiuni importante, la care n-ai răspuns de luni de zile ! Iată, spre pildă, acest chestionar !

Vasia a smuls cu furie chestionarul şi l-a rupt. Apoi a urlat la Theo :

— Te-am trimis în sat !

— Am fost în sat. Ţi-am spus povestea cu copacul !

— Dar, colega, a strigat Vasia, trecînd de la asprime la ironie, nu te-am pus să dai consultaţii la copaci, prin păduri, nici să-ţi plimbi meditaţiile în chestiunea mişcării, pe coclauri. Aveai de făcut o treabă, să-mi prezinţi situaţia medicală a Buieştilor !

— Dar ți-am spus, Vasia, e deplorabilă !

— Ce înseamnă deplorabilă, cînd îți lipsește măcar un termen de comparație ! *À propos,* față de ce e deplorabilă, de tratatele dumitale sau de aceste scrisori ? Du-te, dragă, la oameni, ia-ți în serios profesiunea !

Theo se simțea chemat pentru un sacrificiu, îmbrățișase ideea din dăruire pură, iar Vasia îl împingea în bolovanii faptelor, în ceva imediat, concret și orb. El s-a reîntîlnit cu valul marilor idei, întîlnind nu satul, ci corespondența. Acum Vasia îl trimetea în sat. El nu refuza satul, își iubea profesia, era gata să-i dedice oricîte ore, zile, viața, dar vroia să nu se rupă în același timp de marele circuit spre care se simțea chemat. Vasia se purta dur cu el, absurd de dur, tocmai fiindcă vroia să-l separe de acel flux. De ce-i arătase atunci corespondența ?

Treaba pe care i-o ceruse Vasia lui Theo, în urmă cu o săptămînă, cînd și-a dat seama că tînărul se plimba anapoda pe dealuri, fără să facă practic ceva, mergea însă greu. Theo nu se hotăra să treacă pragul invizibil care-l separa de acea lume locală. Ca să intre într-o casă, în care se simțea mișcare, Theo a trebuit să-și învingă mai întîi sfiala, apoi sila față de murdărie, în sfîrșit, retracția față de obscuritatea din interior. Nu s-a putut înjgheba un dialog cu cel din casă — un bătrîn paralitic, lăsat doică la copii —, fiindcă răspunsurile erau silnice, stînd sub semnul spaimei de autoritate.

Era sigur că suferinzii din alte colțuri de lume reacționau altfel. Era absolut sigur că un bolnav din păturile populare germane, engleze sau americane ar fi protestat boala, incriminînd cauza socială. Cu totul altfel decît bătrînul din Buiești.

Pentru boală, paralizia membrelor, bătrînul în cauză nu manifesta însă vreun interes, doar atît îl încurca — spunea el —, „că nu poci munci", „că cînd iau o cană de apă în mînă, se varsă ; și lingura cînd o duc la gură, se varsă pă mine." Din această pricină arătau murdari toți — și el, și copiii. Noru-sa, cînd venea de la cîmp, trebuia să-l spele pe bătrîn, laolaltă cu cei mici, și să-i rabde neputințele. Omul nu-și plîngea boala, ci caracterul ei de pacoste pentru ceilalți. Cu o asemenea logică, lui Theo i se părea că bătrînului, în condiția în care grupul

ar fi fost scutit de prezenţa lui, nu i-ar mai fi păsat de suferinţă, ar fi ignorat-o cu totul.

Acesta i s-a părut a fi un comportament ancestral — elefantul muribund care se retrage să moară singur, cerbul care se separă de grup, în caz de boală, sau este eliminat de grup —, lucru inadmisibil însă în grupa evoluată a hominidelor, din care făcea totuşi parte şi bătrînul, şi comunitatea acestuia. Altminteri Theo şi-a dat iute seama că în această lume prezidau alte criterii despre sănătate şi boală decît dincolo, în lumea din care venea. Sătenii îşi vedeau de treburi, chiar şi bolnavi, treceau de la muncile grele la altele, mai uşoare, bătrînii în neputinţă revenind cel mai adesea la îndeletnicirile copiilor. Baba la care locuia avea astfel în grijă capra şi puii, deşi senilitatea, în ultim stadiu, o făcea să uite şi de capră, şi de pui, puii fiind în grija lui Vasia, iar capra a lui Theo. Ceva era totuşi diferit faţă de comportamentul ancestral : senilitatea şi copilăria erau puse aici pe acelaşi plan, privite cu îngăduinţă, folosite util : bătrînul cît se ţine pe picioare, copilul cînd se saltă în picioare.

„E totuşi atroce, şi-a spus Theo. În relaţiile dintre om şi om, pînă în interiorul familiei, a intervenit şi funcţionează pe aici ceva barbar."

El arunca acest ceva barbar în seama „orînduielii nedrepte", care, cu mult mai tînără, profita de fapt de o rînduială mai veche, o foarte veche rînduială morală, pe care Theo n-o pricepea. Cum nu pricepea, printre altele, „funcţionalitatea sărăciei", precaritatea şi primitivitatea unui inventar, care, pus la lucru, asigura totuşi ceea ce se putea numi o existenţă.

Astfel, acolo la Buieşti, un cui era o avere, a constatat el, după ce-a vizitat rînd pe rînd gospodăriile de pe o uliţă. Nu sărăcie, ci vid. Piesele inventarului fix se numărau pe degetele de la o mînă, piesele mobile, pe celelalte. O sapă sau o seceră, care ar fi dispărut, reprezenta o catastrofă. Pînă şi băţul de mînat animale sau parul, deci cele mai elementare scule păreau acolo valori, ceea ce pentru Theo, ca citadin, era o enormitate.

După un şir de vizite în sat, Theo s-a oprit la primărie. S-a gîndit să redacteze un memoriu către primar, apoi a ezitat între primar şi stăpînele locului, surorile Zagudis.

Pe acestea nu le recunoştea totuşi, socialmente. El decretase proprietatea o ficţiune, o ficţiune perpetuată prin cursul unor nefaste relaţii între oameni, un arbitrariu adică, şi a se fi adresat beneficiarilor acestui arbitrariu era fără sens. Să fi cerut ce ? Absurd era să se adreseze şi primarului, instrument al păturii opresive, drept care Theo a socotit că e mai normal să destineze gîndurile sale unui articol sau unui manifest.

La primărie a primit totuşi o scrisoare, cîteva rînduri de la Rudi, strict trei rînduri :

„Dacă-ţi scrie Esthera, nu-i răspunde. M-am lămurit, nu-i la mijloc o chestiune de doctrină, ci altceva. Dă-ţi cuvîntul de onoare că nu-i răspunzi.“

Înnebunise şi Rudi. Cine avea timp acolo, atunci, de chestiuni sentimentale ! Theo şi-a reluat itinerarul, hotărît să-l ducă la capăt conştiincios şi atent.

Într-o bătătură, la o vatră, o femeie gravidă, cu un pîntece dizgraţios şi cu sîni imenşi, înconjurată de o puzderie de ţînci, gătea de mîncare pentru cîmp. Ea n-avea răbdare — n-o răbda timpul ! — să stea la taclale cu domnişorul, dar domnişorul, chestionînd-o despre lucruri care n-o interesau pe femeie, a observat momentele muncii, munca cu zece mîini, rapidă, folosirea aceleiaşi unelte pentru mai multe funcţii, inclusiv făcăleţul, cu care s-a mestecat mămăliga, s-a spumuit o oală, dar cu care s-au otînjit şi ţîncii, puşi pe hîrjoană. Preparativele pentru plecare au avut ceva din încărcarea cu poveri a unui dromader : albia de rufe, golită de cămăşi şi izmene — care au fost întinse pe gard —, a devenit un fel de barcă tixită cu de toate — mămăligă, oală, străchini, cîrpător, ulcior, peste care a fost aşezată o altă albie, mai mică, conţinînd un copil care zbiera. Un altul urma să fie purtat în braţe, un altul de poală, tîrîş, un altul, ceva mai mare, încheia curioasa caravană, care s-a pus în mişcare numai după ce femeia a ridicat barca în braţe, voiniceşte, aşezîndu-şi-o în cap, pe creştet, pe un colac minuscul de pînză, numit oglavnic. Dar femeia uitase ceva, şi povara a fost din nou coborîtă pe pămînt : nu acoperise focul.

Privind caravana, care şi-a reluat mişcarea, Theo s-a întrebat ce s-ar întîmpla în cazul în care ar interveni o

naştere prematură, foarte probabilă, datorită efortului. Probabil, şi-a spus el, femeia ar fi silită să se oprească din drum. Ea ar naşte, desigur, acolo în drum, ea ar pune apoi fătul în barcă, lîngă celălalt prunc, printre lucruri, şi ar porni apoi din nou, grăbită să ajungă la ai săi. Dar privită aşa, din perspectiva acestor oameni, ce preţ mai putea avea existenţa, viaţa ? În ce anume se mai putea măsura acest preţ ? În avere ? În nici un caz. În sănătate ? Chiar criteriul bolii funcţiona aici absurd. Sătenii nu-şi cultivau maladiile, ca în lumea bună, sănătatea însăşi avînd preţ în măsura în care individul — valid — era bun pentru altceva. Pentru ce ? Pentru o ordine a vieţii. Dar ce ordine ?

Theo a observat, în mai toate cazurile cercetate, o anume pudoare faţă de boală, ca stare patologică. Pe ţărani îi indispunea, probabil, morbideţea, ca preambul sau ca semn al morţii. Ei n-aveau, în schimb, jenă faţă de infirmităţile de muncă : un deget tăiat, un picior scrîntit, o coastă ruptă, o schilodire nu-i cutremura, erau socotite ca şi fatale, şi purtate cu linişte. Blajin erau văzute şi fatalităţi ca orbirea, surzenia, muţenia, debilizarea membrelor, infirmităţi trecute pe cît se părea în regimul degenerescenţei senile, chiar cînd se manifestau precoce. Un surd era un om, minus auzul. Surdul era om care muncea. I se diminua ceva din drept, fiindcă n-avea auzul, nu participa la calvarul existenţei şi cu auzul său. Mai bine ! O situaţie aparte avea nebunul — unul singur în sat, un netot de fapt. care isca rîsul, dar provoca şi ocrotirea, avea ocrotirea obşteşte asigurată, fiind singurul ins liber de orice obligaţii.

Maladiile psihice dădeau, se pare, oarecare griji comunităţii : deochiul, tînjirea, risipirea, dorul, jalea, zăltarea, sminteala, năuceala etc. erau explicate magic — nu prin agenţii atmosferici sau telurici, ci prin făcătură, fapt, pus, blestem, fiind tratate corespunzător, ca boli ieşite din regimul natural, boli negative sau, în cazuri date, precum epilepsia, boli sacre. Theo a reţinut superstiţia, nu şi neştiinţa, tot superstiţioasă, a ştiinţei din acel ceas, în materie de psihisme, pe care el însuşi o reprezenta. Dar s-a oripilat. În rest, satul suferea de boli trecătoare, de sezon, care chiar dacă făceau victime, cu zecile, nu

alarmau. Nu alarmau astfel bolile digestive, cu cortegiul lor de suferințe, inclusiv abdomenele umflate ale copiilor. Legat de acest capitol, pe Theo l-au speriat, pur și simplu, invaziile de paraziți. Lăsînd la o parte paraziții dermici și capilari, cu care se obișnuise, el s-a înfiorat la spectacolul evidenței, veștejirea organismelor infantile prin atacul paraziților gastrici și intestinali, pe care îi colportau cîinii, pisicii, oamenii, într-un circuit închis. Mijloacele băbești de tratament nu slujeau la nimic ; se cerea — măcar în acest caz ! — o reformă. O reformă pe care n-o solicitau în schimb și țăranii, învățați cu pacostea. Ei se alarmau de altceva. Alarmau astfel satul cîteva boli grave, așa-zisele boli rușinoase : pelagra, ftizia, venerienele — pe ultimele Theo înregistrîndu-le indirect, ca boli ascunse. Fără a fi mărturisite, mărturisite doar în cazul evidenței, acestea erau refuzate, moralmente, de sat, mod de a spune că agentul care le provoca era neadmis. Însemna oare că mizeria era o cauză neadmisă, în logica satului ? Cert este că indivizii bolnavi de pelagră au refuzat să-i declare lui Theo ce mănîncă.

Seara, la masă, după ce au împărțit bunătățile aduse de la Pitești, Theo l-a întrebat pe Vasia, căruia i-a prezentat constatările sale :

— Spune-mi, ce să fac cu aceste constatări ?

— Le vei publica în numerele următoare ale gazetei.

— Și ?

— Cum și ? !

— Dar asemenea constatări apar și în presa conservatorilor, care atacă guvernul !

— Și ?

— Cum și ? !

— Te întreb ce se schimbă !

— Se va schimba ceva, în mod sigur, în mentalitatea publică...

— Dar ce se va schimba pentru țărani ?

A doua zi era duminică. Sculîndu-se ceva mai tîrziu, în plin soare, Theo a avut surpriza să vadă satul apărîndu-i altfel, ca sub sticla proaspătă a unei ferestre. Ieșind, împreună cu Vasia, lui Theo i s-au părut mai curate ulițele și mai blîndă lumina, o lumină îmbunată. I-a ajuns din urmă baba, gazda lor, pe care n-au recunoscut-o, care

le-a dat bună dimineața, zîmbindu-le. Se grăbea spre biserica din deal, de unde suna toaca, și era primenită de sărbătoare. Primenirea era dealtfel generală — copii, femei, bătrîni ieșeau la porți în alte straie, aparținînd unei alte populații, diferită de cealaltă, de ieri, cu care ar fi păstrat doar o aproximativă rudenie, rudenia culorii albe. Peste albul cămășoaielor simple, de ieri, apăruseră acum rîurile cusăturilor, decorînd mînecile și pieptii, apăruseră ilicele îngăitănate, pe mijloc betele cu mărgele, iar la muieri, iile ca niște pajiști și catrințele lungi, cu fluturi. O solemnitate de o speță necunoscută anterior lega grupurile, care se salutau ceremonios, întîrzia gesturile, dînd o anume gravitate pașilor, mișcării. Uscați și arși de soare, în straiele lor, oamenii se simțeau — o clipă pe săptămînă — frumoși. Ei primeau cu bucurie salutul străinilor, cei doi doctori, ca pe un semn de recunoaștere, pe care îl apreciau.

Pe cîțiva dintre bătrînii cu care au schimbat saluturi Theo îi cunoștea, îi vizitase acasă și-i cercetase. Ei l-au salutat pe student mai apăsat, numindu-l doctor — „Trăiți, dom'doftor !". Și aceștia i s-au părut a fi transfigurați de sărbătoare, de starea de duminică. Duminica pusese o suspendare în cursul cenușiu al vieții, o sincopă luminoasă de care oamenii se bucurau, ca și vietățile înviate de primăvară.

În centrul satului își deschisese obloanele cîrciuma. Femeile urcaseră în deal, la biserică, cei mai mulți dintre bărbați poposiseră aici. Nu se auzeau strune. Războiul suspendase cel de al treilea centru al satului — hora, flăcăii fiind plecați la oaste. Era dealtfel singurul semn, neliniștitor, pe care îl trimiteau, din afară, evenimentele.

Despre evenimente a și încercat să vorbească Vasia cu țăranii, care s-au arătat însă rezervați și suspicioși. Rezerva lor îl consolida în gîndurile lui radicale pe Theo. Oamenii n-aveau nevoie, peste necazurile lor, de încă o pacoste : războiul. Ei se căinau de munci, de lipsa brațelor, iar singura preocupare, într-adevăr apăsătoare, părea să fie ploaia. Ploile de mai întîrziau.

— Ei, dac-ar fi ploaie !...

O calamitate internațională, războiul, ciocnirea sîngeroasă a două imperii, se subordona aici meteorologiei, își

diminua importanţa pînă la a sta în cumpănă cu o ploaie de mai.

— Şi dacă ploaia n-ar veni, a gîndit Theo, s-ar trezi oare această lume, ar deschide ochii la ce-o înconjoară ?

Bunul început al duminicii, atmosfera de sărbătoare s-au cernit numaidecît pentru Theo, prin umbra „tembelismului rural“ pe care îl descoperea din nou. Un incident de la primărie — aflată peste drum de cîrciumă — i-a întărit sentimentul. Un funcţionar de la Piteşti, urmat de doi dorobanţi, venit la rechiziţie de care, a fost refuzat de primar sub pretextul sărbătorii.

— De unde care ? s-a apărat el. E duminică !

Înţelegeau că e duminică şi dorobanţii, care s-au aşezat pe prispa primăriei, cu armele între picioare, şi-au prins a moţăi. Peste puţin, cei doi dormeau buştean, aproape de un cîine tolănit în praf, iar funcţionarul de la Piteşti s-a consolat rapid, intrînd în cîrciumă, nu fără să înjure soarta, războiul, duminica, lumea.

Tot atunci, la puţin după incidentul cu rechiziţia, o babă, apărută de nu ştiu unde, s-a căinat că nu găsea pe nimeni să-i scrie un răvaş. Avea asupra ei o foaie de hîrtie şi un plic, cum şi un ou, ca plată pentru ostenitor. În toată adunarea de la cîrciumă nu se găseau însă asemenea ostenitori. Vasia l-a însărcinat cu această treabă pe Theo, cu aceeaşi formulă „Fă-te util !“, iar tînărul a intrat în primărie să-i scrie babei răvaşul.

El a observat din nou, şi cu acest prilej, cît de elementară era aici relaţia om-om, redusă la cîteva brutale informaţii despre gospodărie. Nici un sentiment — i s-a părut tînărului, deşi baba, dictînd, smiorcăia. Apoi pauzele, pauzele lungi şi năuce. Femeia căuta în ea, ezita, renunţa, vrînd parcă să nimerească formule cît mai sintetice, ca să facă economie de spaţiu şi de osteneală.

— Dar spune ! Mai vrei să scrii ceva ?

— De, ar mai fi...

— Păi spune !

— Păi ştie el.

Şi baba a încheiat eliptic răvaşul, de nici cîteva rînduri, a cărui redactare a ţinut un ceas, cu o urare de sănătate pentru fecior, după care a oftat uşurată. Era extenuat şi Theo. A urmat imediat comedia cu oul, pe

care bătrîna ţinea cu orice preţ să i-l ofere. Ea s-a ţinut scai de tînăr, pînă afară, în faţa cîrciumei, expunîndu-l unui spectacol la care au luat parte, cu insistenţe, şi ceilalţi ţărani.

— Ia-l, conaşule !

— Luaţi oul !

Culmea, a intervenit în favoarea babei şi Vasia Tigheci :

— Ia, dragă, oul ! De ce lungeşti comèdia ? Şi explicîndu-i : Nu-nţelegi că bătrîna nu crede în eficienţa răvaşului, dacă refuzi plata ?

— Mă sileşti la ceva groaznic ! a protestat Theo, roşu pînă în albul ochilor.

Dar s-a supus, punînd oul în buzunar, după care n-a mai scos, tot restul zilei, un singur cuvînt. Situaţia i se părea un scandal, simţea cum acel ou iradia prin buzunarul lui, devenind incandescent. Nu-l putea arunca. Seara, Theo l-a pus pe masă între cele două talgere de tablă în care cinau. Vasia a rîs cu poftă, privindu-l pe tînărul pus pe război. Apoi a devenit la rîndu-i grav.

— Nu-ţi place satul ! a pus Vasia constatarea.

— Nu. Şi dintr-o suflare : E tembel, e robit diurnului penibil, e, cum să spun eu, în afara timpului ! Nu spun că are prin asta vreo vină, dar constat fatalitatea.

— Nu cunoşti decît jumătate din sat, l-a contrazis Vasia, dar înţelegător, încercînd să-l modereze. Tineretul e pe front, ce-a rămas acasă reprezintă partea socialmente inactivă, femeile, bătrînii. Aşa cum e azi, satul pare într-adevăr paralizat, întors cu faţa de la lume.

— Şi crezi că în timpuri normale e altfel ?

— Tu vii dintr-o lume care nu cunoaşte satul.

— Vasia, eu nu văd nimic pornind de la sat.

— Nu cunoşti surprizele pe care le rezervă istoriei lumea rurală.

— Eu cred în lumea viitoare. O lume care nu va păstra nimic din ce e azi. Nu văd cum poţi pune în relaţie cei doi termeni : sat şi lumea de mîine. Satul doar suportă istoria.

— Uneori n-o suportă, eu ştiu bine asta. Uneori satul intervine cu o fantastică forţă.

— Dar nu văd această forță. Nu văd decît spectacolul mizeriei care paralizează satele... Iar acum și războiul...

În privința războiului, socialiștii pronunțaseră în primăvară un *nu* hotărît. Nu se putea admite, se spunea într-o tipăritură, ca popoarele să-și verse sîngele în profitul a două imperii cotropitoare și tiranice. Între timp, poziția mișcării se modificase. Cîteva minți luminate înțeleseseră mai bine drama popoarelor sud-dunărene, care nu se puteau elibera decît prin război. Nu numai clasele paupere puteau fi robite, dar și popoare întregi. O întrebare stăruia totuși, și Theo n-a ezitat s-o pună lui Vasia :

— Nu crezi că războiul național va amîna și va întîrzia războiul social ?

Vasia n-a răspuns. El a cules de pe masă oul babei, l-a spart și l-a băut.

— Problema socială nu se va rezolva așa cum am băut eu oul, înțelegi ? Nimeni nu poate înghiți oul ăsta, nici un război.

Și a aruncat cojile pe fereastră.

Nici cu prilejul vizitei prințului la Ploiești, unde se instalase curtea țarului, nici cu prilejul vizitei oficiale a țarului la București — prima vizită a unui suveran rus în capitala României, nici în cea de a doua vizită la Ploiești — vizita de răspuns a prințului, chestiunea cooperării militare între cele două state nu s-a putut aborda. Împăratul refuza să se pronunțe în vreun fel, în orice fel, iar prințul nu găsea calea să impună subiectul.

În cadrul ceremoniilor primirii de la București nici nu fusese timp pentru asemenea vorbe. Sosit în ultima vinere din mai, la orele 11,45, cu un tren expres, înconjurat de cele mai înalte personaje din imperiu — marele duce moștenitor Alexandru, marii duci fii Vladimir și Sergiu, marele duce Nicolae (Nicolas), fratele împăratului și comandantul suprem al trupelor imperiale de la Dunăre, marele duce Nicolae Nicolaici (Nicolka), fiul lui Nicolas și nepot al țarului, ceilalți mari duci nepoți, cu suitele lor — acestea dispuse ierarhic, în urma marii suite în care intrau mai-marii imperiului — prințul Gorceakov, can-

celarul Rusiei, contele Adelberg, ministrul casei imperiale, generalul Milutin, ministrul de război, la rîndu-le însoţiţi de suite impozante de consilieri, aghiotanţi şi experţi, la care curtea română n-a putut opune, pe peron, decît un cabinet de miniştri — Brătianu, reprezentînd trei ministere —, nişte parlamentari în fracuri, clerul în odăjdii, colegiile în robe ale tribunalelor, consilierii primăriei, funcţionari şi ofiţeri superiori. La mănunchiul autohtonilor s-au adăugat, îngroşîndu-l simţitor, corpul diplomatic şi presa străină. O gardă dintr-un escadron de roşiori cu stindard şi muzică a prezentat onorurile. Dar ponderea localnicilor, pe micul ţărm al gării, era firavă faţă cu greutatea continentală a acestei sosiri — numărul de generali oaspeţi umbrea întreaga armată locală aflată pe peron, probabil şi pe aceea din restul ţării, anulîndu-se astfel momentul militar, dar şi momentul politic, gazdelor mai rămînîndu-le ca importanţă doar momentul religios. Şi acesta însă a fost însuşit de înalţii oaspeţi, revenind în întregime suveranului nordic.

Sărutînd crucea şi evanghelia, ţarul săvîrşea un gest al său, indiferent de timp şi de loc. Iar cuvintele de bun sosit ale mitropolitului român, deşi atent revizuite de Kogălniceanu, sunau altfel decît în cabinet, printr-o adresă directă, prin sublinierea unei misii uluitoare, care nu putea reveni altcuiva decît celui ce sosise *hic et nunc* :

„Aparţine Majestăţii-Voastre a pune capăt, o dată pentru totdeauna, suferinţelor creştinităţii ortodoxe, care va cînta osana în templul Sfintei Sofii, se spunea, cu mult fior. *Astfel lumea pravoslavnică va pune numele Majestăţii-Voastre alături cu acela al Marelui Constantin.“* Au urmat coruri de slavă.

Alocuţiunea de salut a lui C. A. Rosetti, numit pentru o zi primar al Capitalei, pentru a marca importanţa politică a momentului şi pentru a ascuţi o semnificaţie — el era principalul susţinător al cauzei balcanice — a sunat strident după discursul prelatului, strident şi şocant, pentru cine măsura proporţiile :

„Devenită numai de ieri capitala unui stat pe deplin independent, oraşul Bucureşti e mîndru de a deschide astăzi porţile sale... Liberatorului popoarelor din Orient. El m-a însărcinat a ridica vocea, în numele său, pentru a

saluta, cu cel mai profund respect, pe Marele Monarh, care prin vizita sa a binevoit a face îndoit memorabilă noua fază în care a intrat România liberă și independentă", etc., etc., etc. și un „trăiască".

Ieșirea împăratului din gară, la brațul prințesei, singurul personaj feminin admis, cortegiul uriaș de trăsuri aurite, care a străbătut Calea Tîrgoviștei și Podul Mogoșoaiei pînă în centru, arcurile de triumf, steagurile și lampioanele, desfrîul de flori, delirul strigărilor, alămurile și corurile n-au mai contat, fiindcă partiturile divergente fuseseră cîntate încă de la gară. Țarul răspunsese gazdelor cu un simplu mulțumesc, în rusește, care, tradus, a sunat și mai scurt : *merci*. Revăzîndu-se discursul prelatului, împărțit presei împreună cu celelalte documente oficiale, pînă și în acel text — atît de bine recepționat de țar pe peron ! — pînă și în acel text deci s-a descoperit o frază, chiar a doua, care putea indispune :

„La 1828, Majestatea-Sa Împăratul Nicolae — binecuvîntată să-i fie memoria ! —, trecînd prin România, a găsit-o îngenuncheată și coperită de ranele iataganului turcesc ; astăzi Majestatea-Voastră o găsiți cu totul altfel. Ea este acum liberă și independentă și, sub conducerea junelui ei Suveran..." etc.

Cuvinte cu tîlc, auzite atunci, pe loc, atît de junele suveran, cît și de marele suveran oaspete, fiecare reținînd fraza destinată celuilalt și cîntărind-o, de unde neputința dialogului, atunci pe loc, ca și mai tîrziu.

Reluîndu-se încă o dată lectura aceluiași text al prelatului — sensurile se descopereau întotdeauna cu întîrziere —, la a doua și la a treia lectură s-a observat că și restul frazei era insidios, aproape incendiar, răspicînd un program mai net tăiat decît în alocuțiunea primarului de o zi, care era și șeful parlamentului, deci cea mai autorizată persoană politică, după prinț. S-a reluat deci fraza, după conjuncția copulativă *și*, descoperindu-i-se cu uimire conținutul :

„...și, sub conducerea junelui ei Suveran, ea (România) este cu arma în mînă, spre a respinge păgînul de la hotare, a netezi calea valoroaselor oștiri ale Majestății-Voastre și a-și da sîngele fiilor ei pentru a-și asigura independența."

Urmau apoi frazele pravoslavnice, al căror efect a fost copleşitor, atunci pe loc, înseninînd chipul palid al noului Constantin şi obrazele marţiale ale înaltelor personaje din gigantica suită. Dar după ?

Cei doi suverani nu s-au privit. Pentru prinţ, în alocuţiunile române, se folosise cu ostentaţie apelativul *suveran*, ceea ce întreaga omenire prezentă observase, mai ales omenirea oaspeţilor. Dar observase şi restul omenirii, omenirea bucureşteană ieşită pe străzi, în întîmpinarea suveranilor, blazonul casei de Hohenzollern şi blazonul casei Romanovilor fiind purtate în prăjini la aceeaşi înălţime. Efigiile celor doi suverani n-au fost purtate în prăjini, ar fi fost de prost gust, dar ei s-au retras, fiecare în parte, în efigie, ei oferindu-se mulţimilor doar în profiluri. Cei doi s-au inclus altminteri perfect în marea mişcare protocolară — ei înşişi o provocaseră —, mişcare în care nu mai era loc de nimic, lor revenindu-le rolul de recuzite într-un spectacol, un spectacol din care alţii — cei din jur, presa, cercurile diplomatice — vroiau să smulgă cu orice preţ semnificaţii, lucru imposibil, fiindcă semnificaţii-recuzită-spectacol erau date, anterior programate, inclusiv programul primirii fiind publicat din timp ; acelaşi program, înfăptuit punct cu punct, fiind publicat şi după, fără modificări, în *Buletinul Oficial* de a doua zi, ca act de stat. Actul de stat era deci acesta, la vedere, cu toate actele pre şi post editate, cu toate punctele în prealabil convenite şi riguros împlinite, cei ce doreau să extragă mai mult decît litera se înşelau, care va să zică vînau himere.

După primirea de la palat, cele două curţi s-au întîlnit într-o strictă intimitate, la dejun, iar intimitatea a durat strict timpul consacrat dejunului. După meniul de asemenea publicat în presă, gazetarii n-au putut face mari deducţii privind conversaţiile, fiecare fel a fost abordat probabil exact în timpul cuvenit, totalul minutelor ducînd la două ore, timp nereal totuşi, fiindcă oaspeţi şi gazde au scurtat dejunul cu opt minute şi treisprezece secunde, ceea ce însemna că, ori au mîncat mai repede, fapt de neînţeles !, ori au sărit peste un punct din meniu — fructe, îngheţată, brînzeturi, cafea, ceai ? ! —, ceea ce complica problema conversaţiilor. Nu se puteau face speculaţii nici asupra

a ceea ce însemna caracterul „de familie“ al unei asemenea mese. S-a exclus oare orice accent politic ? Dacă da, cele opt minute mai puţin grevau asupra relaţiilor de familie dintre cele două curţi ; dacă nu, dacă s-a discutat totuşi şi politică, lucrurile se prezentau cu mult mai grav.

Gravitatea consta în faptul că perechea gazdă-oaspete, ocupînd capetele de onoare ale mesei, nu se acomoda cu noua situaţie. Fără a o arăta în vreun fel, şeful casei Romanovilor era stînjenit, în intimitatea sentimentului său de familie, de a întîlni un Hohenzollern într-o nouă postură, nu acolo, la Dunărea Superioară, unde lucrul ar fi fost poate firesc — prinţul era nepotul Kaiserului —, ci aici, la Dunărea de Jos. Era ca şi cum, pe farfurie, suveranului i s-ar fi prezentat un crab viu, mişcînd în sos. A fost probabil şi motivul pentru care farfuria cu crab a fost retrasă din faţa suveranului, în clipa în care ochii săi au tresărit, iar pe chipul său palid a trecut penumbra unei iritări. Întregul platou cu crabi a fost retras de la masă, toată lumea a renunţat la crabul cu sos, acest punct fiind suprimat din cartea dejunului.

În ceea ce-l privea, prinţul ar fi dorit crab — el insistase ca acest fel să fie introdus la dejun —, el însuşi nu mişca, noua situaţie îl obliga la un anume hieratism, menit să pună echilibru celuilalt capăt al mesei, care apăsa greu, prin indescifrabilul muţeniei. Între timp, încă un fel din cartea dejunului fusese suspendat — o delicatese foarte sofisticată, pentru care se aduseseră aparate de ars coniac, linguri, cleşti, preparat iubit de prinţesă, acum retras de la masă, fapt care a provocat o mişcare deosebit de complicată din partea personalului.

Cel mai adevărat personaj de la masă, Nicolas, care ar fi mîncat cu poftă şi crabii, şi acel preparat culinar sofisticat, acel Nicolas care încălca atît de senin şi dezinvolt toate rigorile protocolare, n-a schiţat cu acest prilej nici un gest şi nici o atitudine, altfel decît mecanice. Nicolas păstra totuşi un ochi viu asupra mesei, unul singur, dar foarte viu, ceea ce a făcut-o pe prinţesă să tresară în cîteva rînduri, cu un impuls de jucărie care ar da să spună un *aa !* muzical. Cele două personaje s-au simpatizat, oricum.

De fapt dejunul a avut un regim curios, nici de familie şi nici de stat, cu refugii şi sub o pavăză şi sub cealaltă,

cu respectul mut al ambelor pavăze, principalele personaje care au dominat fiind majordomul, valeţii şi cupierii. Aceştia erau singurele personaje vii, vii pînă în pragul sălii de mîncare, dincolo de care deveneau fantome sau păpuşi mecanice, ca să-şi recapete duhul la ieşire, şi să devină oameni în carne şi oase abia pe culoarele care duceau spre bucătărie, unde într-adevăr clocotea viaţa, cu sictiruri, ghionturi, scandaluri şi înjurături, ca la orice bucătărie de casă mare, în timpul unui mare dejun. Viaţa mai clocotea şi în curtea vizitiilor, care purtau grija unor alte personaje solemne, caii în valtrapi, nişte măşti care ronţăiau ovăz. Ronţăiau şi tăceau, vizitiii netratîndu-i totuşi cu acelaşi respect ca valeţii pe stăpînii lor, deşi ierarhiile erau identice, unul dintre vizitii, un ţigan, trăsnind cu frîul în cap un cal de la echipajul împăratului, care avusese nesimţirea să se balege peste cureaua aurită care-i strîngea coada.

— Şi acum ce vrei să-i faci, să-l omori ? Pune mîna şi şterge ! Acuşi ies măririle-lor...

Măririle-lor au ieşit, într-adevăr, peste puţină vreme, mai devreme chiar decît fusese prevăzut. La ieşirea din palat, ca şi la intrare, faţa împăratului nu spunea nimic. Ca şi faţa prinţului. S-a insinuat, cu discreţie, că suveranul suferea de o indispoziţie gastrică — vezi eliminarea crabilor —, cum şi de o afecţiune respiratorie — vezi eliminarea acelei delicatese ce pretindea arderea coniacului, ambele operaţiuni ducînd la totalul de opt minute, cu care dejunul fusese scurtat. Medicul suveranului era dealtfel pe aproape. Acesta ar fi şi prescris Majestăţii-Sale, după întoarcerea la Ploieşti, un regim de dietă destul de sever, mai ales evitarea contrarietăţilor.

După solemna primire de la Bucureşti a urmat, deci, o pauză în raporturi — un fel de pauză de digestie, s-a spus —, pe care gazdele au trebuit s-o respecte. Se pare că chiar şi numai vederea acelui crab, pe farfurie, dăduse suveranului o anume indispoziţie, i s-au administrat calmante, dar spasmul vizual revenea, numai cel vizual, cel gastric liniştindu-se între timp. Ilustrul oaspete a pendulat oricum mai multe zile între somnolenţă şi stări de iritare, ambele ocrotite printr-un zid de tăcere, o muţenie greu de

interpretat, nefiind limpede dacă era vorba despre muțenia lui sau a celor din jur.

Această muțenie a împăratului trebuia făcută expresivă, ghicită, interpretată, trebuia — în ultimă instanță — asediată. Lucru delicat însă, delicat pentru prinț, datorită poziției de înalt oaspete de stat în care împăratul se afla. Unui oaspete nu i se propun subiecte, se așteaptă din parte-i primul gest. Care nu venea. Cu mult mai ușoară fusese poziția prințului cu cîțiva ani în urmă, la Livadia, cînd el fusese cel primit de țar. Mai ușoare, oarecum, erau discuțiile de la Ploiești, vizitele la țar de după boală — prima, a doua, a treia —, care totuși n-au dus la nimic.

S-au reluat și căile normale — diplomatice, ministeriale, militare, amicale, toate foarte strînse, dar toate întortocheate, arborescente, etajate, toate conducînd acolo unde fatal trebuiau să conducă : la suveran. Suveranul tăcea, cu foarte mult calm. Dezarmante erau prezența și tăcerea, termeni în opoziție, echivalînd cu o absență. Gazetarii au însemnat cu majusculă această stare prin A, echivalent al numelui și situației. Același A, ca cifru imperial în argint, conferit în semn de atenție unor importante personaje române, trimise în ordonanță împăratului, a impus acestor personaje o muțenie identică. Cei trimiși să-l slujească pe împărat, ca oameni ai prințului, au început să se poarte la rîndu-le hieratic, ceea ce enerva, exaspera, dar marca și mai expresiv starea de Absență. Între București și Ploiești se instalase un vid mai mare și mai adînc decît distanța dintre Dîmbovița și Neva, care erau legate totuși, anterior, prin firul rapoartelor și al depeșelor cifrate. Acum prezida oralitatea, dar cu o singură gură, cealaltă fiind mută.

Totuși vorbe, chiar limpezi, veneau și de la Ploiești spre București. Împăratul vorbea în fond prin înaltele personaje de la curte — sosise acum și prințul Gorceakov, un înverșunat împotriva cooperării, tratat însă ca senil de curtea marelui duce —, vorbea deci și curtea marelui duce, partizan al cooperării, o cooperare strict militară, armatei române oferindu-i-se statutul acordat drujinelor bulgare, care se instruiau într-un lagăr de lîngă Ploiești. I s-a explicat marelui duce că o armată regulată, aparținînd unui stat suveran, nu poate avea statutul, desigur demn !,

al unui corp de voluntari, dar comandantul şef al armatelor imperiale nu pricepea decît aspectul practic : „Vreţi să vă bateţi, poftim !“ Se spera, pentru lămurirea chestiunii, într-un aport al prinţesei, faţă de care marele duce manifesta simpatie, dar prinţesa nu era un personaj oficial şi mai ales un personaj militar. Cele două curente se ciocneau pătimaş, sporind incertitudinea, accentuînd muţenia împăratului, ale cărui buze nu rosteau nici nu, nici da.

Într-o şedinţă a cabinetului de miniştri de la Bucureşti, Brătianu a dat la o parte înaltele consideraţii şi a făcut să se impună, din nou, soluţia tehnică : intensificarea pregătirilor de război.

Un val de aer cald, de vară, legat de intensificarea pregătirilor, l-a stîrnit sosirea la Ploieşti a legiunii bulgare, care a întocmit tabără în preajma lagărului rus, pe rîul Teleajen. Un prim corp de şase sute de inşi, compus din trei batalioane, instruite la Chişinău, sub comanda generalului rus Stoletov, trecuse Prutul încă din aprilie, poposind întîi la Ungheni, unde compatrioţi aflaţi în alte colţuri ale ţării au venit să-i salute pe voluntari sau le-au trimis depeşe entuziaste şi arme. Cum oraşele româneşti de la Dunăre — dar şi Capitala — erau de multă vreme leagăne ale rezistenţei bulgare, sosirea voluntarilor a încălzit atmosfera — şi aşa fierbinte — pentru cauza războiului, printr-un nou element : se reîmprospăta, pentru toată lumea, tragedia bulgară din urmă cu un an, presa evoca iarăşi — în chip foarte oportun — barbariile făptuite de otomani împotriva răsculaţilor de peste Dunăre, barbarii şi atrocităţi despre care se întocmise un raport internaţional, cu circulaţie în întreaga Europă, raportul Baring. S-a repus în circulaţie raportul Baring, reactualizat pilduitor prin persoana supravieţuitorilor marii răscoale. Aceşti supravieţuitori existau ! Cei mai mulţi se refugiaseră la nord de Dunăre, în România, aici întemeiaseră cluburi şi organizaţii de luptă, o presă activă şi foarte liberă, aici se proclamase, cu şase luni în urmă, unitatea celor două aripi — radicală şi moderată — ale mişcării,

într-o mare adunare pe care Vazov avea s-o numească „primul parlament bulgar“.

Sprijinind cauza bulgară, la fel ca și cauza sîrbă, ca și cauza muntenegreană, românii se sprijineau pe ei înșiși, propria lor cauză : ei priveau, ca și odinioară, cu inima strînsă la cei direct aflați în buza tunului, dincolo de fluviu, cu care se simțeau părtași de destin. Ceasul unei acțiuni comune se vestise în cîteva rînduri, dar niciodată nu sunase în aceeași clipă pentru toți. Acum suna. Deși înfrîntă, Serbia zăngănea din nou armele. Un trimis de la Belgrad îl vestea pe Brătianu despre dorința prințului Milan Obrenovici de a vizita Bucureștii, în drum spre Ploiești. Muntenegru continua de unul singur lupta, o situație a frontului muntenegrean fusese adusă prințului Carol, la București. Se ridicaseră din nou și bulgarii, care își aveau ca centru politic tot Bucureștii, oraș care devenise, în mai puțin de o lună, capitala internațională a războiului. Aici lucra Comitetul Central Bulgar, cu sprijinul deschis al lui Brătianu, Rosetti, Kogălniceanu, de mult implicați în lupta sud-dunărenilor și care patronau acum direct și lagărul de la Ploiești.

La începutul lui iunie, se adunaseră aici, pe Teleajen, sub arme, nu mai puțin de șase mii de voluntari, iar recrutările continuau. Erau nu supraviețuitorii, ci răzbunătorii. Adunările lor erau mohorîte, sumbre. Matinal, în cadrul apelului pe batalion, de după rugăciune, se striga și numele celor căzuți. Ceremonie grozavă, începînd de fiecare dată cu numele lui Botev și al cetașilor din legiunea lui de martiri, urmînd cu alte sute de nume eroice, isprăvind cu pomelnicul satelor arse de otomani — peste optzeci. Strigarea numelor era ca o împărtășanie amară. O luau cu cutremur toți, după care izbucneau într-un cîntec, cîntec lung și sumbru, încheiat cu ridicarea armelor. Se simțea că acei bărbați nu vor ceda armele pînă la răzbunarea definitivă.

Punctul cel mai aprins în viața lagărului de voluntari a fost atins în ziua cînd legiunii bulgare i s-a înmînat steagul de luptă, un steag țesut în Rusia, pe Volga, la Samara. Era un semn al sfintei cauze slavofile, al sprijinului pe care Rusia îl dădea direct slavilor sud-dunăreni, prin chiar mîinile marelui duce Nicolae Nicolaevici, care a oferit

acest drapel luptătorilor bulgari. Presa română a celebrat momentul, în unanimitate, peste opoziţiile de partide. S-a remarcat faptul că *Timpul*, gazeta conservatorilor, a publicat cel mai lung şi mai amănunţit reportaj, dar faptul n-a mirat. Nu reprezenta oare România o a doua patrie pentru exilaţii şi luptătorii bulgari, aşa cum Franţa reprezentase pentru români a doua patrie, în vremea Revoluţiei şi a Unirii ?

Oricît de exact şi amănunţit, ochiul ziaristului de ocazie de la *Timpul* n-a putut totuşi cuprinde tot, n-a cuprins mai ales un element semnificativ, poate fiindcă reporterul fusese atent să noteze atmosfera generală, mai ales numele înaltelor personaje care forfoteau în jurul steagului adus de la Samara. Printre numele mai puţin importante se găsea şi unul simplu de tot, chiar umil : Vasili. Purtătorul acestui nume era un băietan cam de cincisprezece ani, singur supravieţuitor, scăpat peste Dunăre, al masacrului de la Peruştiţa. Răsculaţii de aici luptaseră pînă la ultimul glonte, după care, pentru a nu-i preda vii în mîna otomanilor pe cei ai lor — femei, copii, bătrîni —, ei i-au ucis pe toţi aceşti neputincioşi cu topoarele, isprăvind ei înşişi prin a se sinucide. Vasili a refuzat moartea pe care vrusese să i-o dea chiar tatăl său. Spaima de topor a învins în el, şi băietanul a scăpat cu fuga. Deşi n-o dorea, deşi ştia că e dator să rămînă pe loc, ca să-şi primească moartea. El a şi rămas pe loc, după-o vreme, dar la distanţă, el s-a oprit din fugă şi s-a întors cu ochii spre sat, ca să-l vadă pe bătrîn cum îşi dă singur moartea. Ce-a văzut n-a spus nimănui. Dar Vasili adusese pe chip, la Ploieşti, această pecete a spaimei. Nu vorbea cu nimeni. Dimineaţa, cînd se striga la apel numele satelor martire, sate fără supravieţuitori, el tăcea. El, ca om din Peruştiţa, era scos dintre vii, deşi era viu. El venise aici să apuce o armă, ca să se întoarcă apoi acasă, peste Dunăre, hotărît să răzbune un sat care nu mai exista.

Ceea ce din miezul iernii pînă pe la sfîrşitul lui aprilie fusese fapt vizibil şi continuu, nici discret, nici secret, dar tulbure ca sens — şuvoaiele de oameni în uniforme

curgînd prin ţară, ca la manevre —, a devenit dintr-odată limpede şi eruptiv, prin acea bruscă schimbare de temperatură pe care a adus-o în sentimentul public ziua de 9 mai : după armată s-a pus în mişcare şi populaţia.

Ca şi o aglomerare de nouri care s-ar frămînta steril, încărcînd şi întunecînd cerul, dar lăsînd toate cele de jos în nemişcare, pregătirile din iarnă n-au scos lumea din casă, au înnegurat-o doar, au tulburat-o prin spaime şi prin îngrijorări. Au fost şi fulgere — bombardamentele şi incendiile de la Dunăre, şi tunete — alarma la invazia turcească, şi imense răscoliri de pulberi — sosirea trupelor ţarului, şi necurmate rafale de vînt — veştile de tot felul care puneau lumea în derută, dar lumea rămînea nemişcată, elementul acela care provoacă modificarea, trecerea norilor în picături de apă, în ploaie şi în şuvoaie, nu se produsese, deşi se simţea în brusca răcire şi încordare a atmosferei publice din preajma zilei de 9 mai.

Văzută mai îndeaproape, cu toate clopotele şi surlele care au sunat peste Bucureşti, cu toate iluminaţiunile şi retragerile cu torţe, cu toate strigările guarzilor de uliţă şi fluturările de steaguri, ziua de 9 mai a fost totuşi o zi de aulă parlamentară, iar actul propriu-zis a fost considerat, mai ales în afară, un act aulic. Un parlament al unei ţări mici a proclamat, undeva la Dunărea de Jos, o stare de lucruri nouă, care, dacă ar fi fost recunoscută, ar fi antrenat riscul unor schimbări neaşteptate, în zone mai vaste. Se putea recunoaşte acel act, emanat de la un mic parlament, al unei mici ţări, oriunde s-ar fi aflat aceasta ? Instrucţiunile ministrului de externe de la Bucureşti, adevărate scrisori circulare către agenţii diplomatici români acreditaţi în marile capitale, au avut un efect minim sau au provocat zîmbet, prin simplul fapt că acolo, în acele capitale, nu se schimbase nimic. Efectul ar fi fost mai departe minim, dacă dincolo la Dunărea de Jos, la Bucureşti, şi în restul ţării, nu s-ar fi produs acea bruscă cristalizare, care a dat ţintă unei mişcări ce a cuprins întreaga populaţie, o populaţie indiferentă sau neştiutoare la speculaţiile de cabinet, chiar cele ale propriului ei cabinet. Populaţia aceasta s-a mişcat după 9 mai, cînd în acele capitale, de care puţini auziseră, continua a se desfăşura un dialog al surzilor, pe marginea unei hîrtii con-

siderată a fi o invenţie parlamentară, o simplă jucărie de cameră.

La Paris, ducele Decazes îl avea aproape zilnic în faţă, la Quai d'Orsay, pe Callimaki-Catargi, agentul diplomatic român, om blajin şi discret, aproape şters prin prea multă fineţe şi discreţie, om care, prin întreaga lui ţinută, nu aducea cu sine nimic ce-ar fi putut alarma, nimic din ce-ar fi dat garanţia unor schimbări cît de cît demne de interes, petrecute altundeva, dar mai ales în ţara lui. Parisul a căscat plictisit, în bună măsură şi datorită reprezentantului român, care, perfect acomodat unei situaţii, vieţii de pe Sena, nu putea fi crezut chiar dacă ar fi strigat, ceea ce nu-i era în fire : „Mi-a luat casa foc !". La fel a căscat Londra, prin lord Derby, care relegase definitiv chestiunea românească Direcţiei Orientale din Forreing-Office, secţiune ce cuprindea, în afara Imperiului Otoman, teritoriile africane aflate sub coroană britanică, Indiile şi Nepalul, inclusiv posesiunile de la Canton şi Hong-Kong din Marea Chinei de Sud. Cînd i s-a atras atenţia că Dunărea se află geografic dincolo de Canalul Mînecii, că n-are situaţia Nilului sau Gangelui, că acest fluviu curge prin Europa centrală şi răsăriteană, vărsîndu-se undeva mai la nord de Dardanele, lord Derby a tresărit şi a reţinut amănuntul. Realişti fiind, stînd cu picioarele pe pămînt, aproape pe întreg pămîntul, englezii au rămas o clipă pe gînduri. Ei au consemnat corectura de geografie care li se propunea, dar nimic mai mult. A o admite şi practic însemna, la Forreing Office, o întreagă harababură. Ei au lăsat deci şi atlasele şi arhivele în vechea stare, dar cu ochii măriţi. Violent a reacţionat Berlinul. „Plătiţi-vă mai întîi datoriile ! Despre ce independenţă poate fi vorba, cînd pe căile *noastre* ferate circulă trenuri încărcate cu ruşi !" Roma a dat cel mai prompt semnal, nu de cabinet ci de presă :

„ROMANIA SI ARMA !" [1]

Înarmarea se pregătise mai demult, operaţia se intensifica acum, de fapt acum se ridicaseră la arme mulţimile, efect al aceleiaşi zile de 9 mai, consemnat mai exact de presa engleză, care l-a tradus prin :

---

[1] „România se înarmează !"

„RUMANIA BUYS ARMS“ [1].

Efect filtrat şi calmat de gazetele franţuzeşti, care au notat acelaşi fenomen prin :

„LA ROUMANIE A BRISÉ SA NEUTRALITÉ !“ [2]

Berlinul a ignorat şi această formulă, în schimb a deschis o întreagă campanie de presă în chestiunea concesiunii drumurilor de fier, cele peste o mie de kilometri de căi ferate, funcţionînd în România, care nu mai puteau fi strînse ghem şi aduse înapoi pe Rin şi Elba, spre a fi împărţite concesionarilor, fie şi fără dobînzi.

Semnificativă, prin perspectivele de viitor pe care le antrena, a fost doar discuţia pe marginea aceleiaşi circulare, sosită de la Bucureşti, între Bălăceanu şi contele Andrassy, în cabinetul cancelarului de la Viena, un cabinet imperturbabil, bine vătuit, din care nu răzbătea nimic decît ceea ce era absolut strict necesar. În întrevedere, contele Gyula a lăsat la urmă pretenţia Bucureştilor de a fi recunoscut actul de la 9 mai, chestiunea a fost înecată în generalităţi — „Viena recunoaşte, în mod ferm, vechiul statut al ţării, se sprijină adică pe statutul juridic existent, noul statut va constitui desigur obiectul unor discuţii, cîndva, mai tîrziu, la un congres de pace“ —, dar cancelarul sonda în discuţie altceva, umoarea personală a consulului român, cu care era prieten, şi ca să obţină ceea ce dorea, o reacţie clară, a pus el însuşi propoziţiile anterioare la cheia personală :

— Atîta timp cît nu va fi un drept nou, vechiul drept continuă să existe pentru mine. Am ales.

— Şi eu am ales. Singurul meu fiu, cel care-mi poartă numele, a plecat pe front.

Dialogul cabinetelor continua, intervenise acum şi presa, cînd în ţară se produsese de-acum reacţia, marea reacţie pe care n-o mai putea stăvili nimic, asemenea unui fenomen atmosferic sau teluric, care nu depinde nici de confirmările, nici de negările nimănui de pe pămînt. Războiul, ca şi un cutremur, dar un cutremur care ar fi provocat limpeziri, pusese în mişcare nu ceea ce se clintea uşor, ci ceea ce se urnea cel mai greu, pămîntul însuşi.

---

[1] „România ridică armele !“
[2] „România a rupt neutralitatea !“

Acel pămînt a scos atunci, ca ripostă, de pe întinderile lui, împingînd-o înainte, în primul plan al evenimentelor, o apariţie ciudată, care a mirat şi înduioşat, deşteptînd simultan un surîs concesiv faţă de condiţia umilă a ţării, o arătare dezarmantă prin aerul pacific şi anacronic pe care-l aducea cu sine : un *car cu boi.* Nu un soldat — soldaţii se aflau de mult cu armele în mîini —, ci un car cu boi încărcat cu furaje, cu muniţii sau cu pîine, un car ţărănesc avînd alături o femeie, un bătrîn sau un copilandru, un car care spunea, prin prezenţa lui, că acel soldat are în spate o familie şi o ţară.

Drumurile de fier fiind ocupate cu transportul trupelor străine, răspunsul ţării s-a făcut vizibil prin imaginea aceasta tradiţională, arhaică, a carelor cu boi, specifică verii româneşti — la clipa secerişului, specifică toamnei —, la clipa culesului, copleşitoare însă acum, prin dominarea orizonturilor. După 9 mai a început epopeea carelor : nu un convoi, ci mii de convoaie, dominînd drumurile României. Arătarea avea forţă, deşi din aproape, nimic nefiresc în imaginea carului cu boi, în starea pe loc sau în mişcarea acestui vehicul cu osii şi cu roţi de lemn, încărcat cu saci de grîu sau cu paie. Carul acesta ţărănesc nu evoca un car de luptă, carele antice de război, era un simplu şi banal vehicul, tras de bovide, animale la rîndu-le blajine. Începînd de pe atunci, acel car a devenit celebru prin pînzele unui tînăr pictor român, abia întors de la Paris, el însuşi voluntar şi corespondent de război, Nicolae Grigorescu. Chiar şi tînărul pictor, abia ieşit din Pădurea de la Barbison, n-a pus însă în imaginea carelor din pînzele lui vreun accent patetic. El le-a notat aşa cum le-a găsit : simple, umile, ieşind dintr-un infinit şi curgînd spre un infinit, participînd la o eternitate, care excludea orice idee de catastrofă sau război. Carele lui Grigorescu spuneau că, în spaţiul în care ele se mişcă, nu se întîmplă de fapt nimic.

Nemişcarea sau mişcarea lor era în contrast cu mişcarea trenurilor, a sutelor de vagoane de cale ferată încărcate cu trupe, cai, muniţii, despre care raportau zilnic vameşii, dar raportau şi şefii de staţie — pe măsură ce vagoanele se deşertau pe parcurs, prin depeşe adresate

direct primului-ministru, care se îngrămădeau pe masa acestuia, la modul următor :

„17 vagoane cu dragoni de gardă ruşi
1 vagon voluntari bulgari
7 vagoane cu cai ruseşti
7 idem cu boi ruseşti
8 idem cu căruţe ruse
20 idem cu armată rusă — ulani
8 idem cu tunuri
20 idem cu cai împreună cu soldaţi cerchezi
4 idem ofiţeri de cavalerie
33 idem cu soldaţi ucrainieni, finlandezi, letoni
12 idem cu furaje
6 idem căruţe de ambulanţă, doamne ruse şi vivandiere
16 idem cu cai
2 idem cu fanfare, călugări şi preoţi
5 idem cazane de bucătărie şi tărgi spital
25 idem iarbă cosită şi cazaci care cîntă.

Aceasta pentru o zi şi pentru un singur punct de trecere, fără a socoti convoaiele de căruţe ale pahonţilor, ce se scurgeau ca o apă, prin alte puncte, vameşii şi grănicerii consemnînd în rapoartele lor doar cantităţi :

200 000 gloanţe de puşcă Krînka
800 ghiulele tunuri de asediu
800 corturi de pînză
800 saci căpăţîni de zahăr
450 butoaie cu oţet pentru răcit ţevi de tun
300 cîrji invalizi
300 saci pansamente
40 saci ceai
28 lăzi smirnă
8 butoaie ulei de camfor
1 ladă ceară roşie de sigilii
1 clopot portativ pentru ţeremonii."

Răsfoind asemenea rapoarte, primul-ministru nu-şi putea reprima un strigăt admirativ, destinat subordonaţilor :

— Mă, ăştia ştiu să facă războaiele ! Poftim, aduc cu ei pînă şi clopotele de ţeremonie, şi smirnă !

Rapoartele acestea se aglomerau, iar primul-ministru, aruncîndu-le între coperţile dosarelor de la interne, de la finanţe, de la preşedinţie, reţinea totuşi aglomerarea, presiunea, o presiune la care vroia să răspundă, la care răspundeau de fapt, dar lent şi greoi, convoaiele de vehicule ţărăneşti, puse în mişcare pe întreg cuprinsul ţării. Ca să stimuleze această mişcare, el lansase — imediat după primele atacuri turceşti — o lege a rechiziţiilor, care iscase reacţii de protest în parlament, în judeţe, pe la moşii, lege devenită inutilă după 9 mai, cînd maşinăria darurilor şi a ofrandelor pentru război a prins a se rostogoli singură.

Un singur lucru îl nelinişte pe primul-ministru, care trăia satisfacţia de a fi pus ţara la bătaie : risipa. Rapoartele care-i veneau pe masă, despre „ofrande şi daruri", îl speriau prin nemăsurat, prin gratuit, prin inutil, trezindu-i în replică un anume instinct de avariţie, manifestat printr-o nevoie continuă de restrîngere, de suprimare a cheltuielilor, de sugrumarea sacului încă de la gură, printr-un „n-am" permanent. Impulsul lui spontan de chiverniseală, specific unei anume boierimi subcarpatice, care îşi administra singură averea, se desfăşura acum la lărgime, într-o administraţie mai mare, excedată şi de ce intra pe uşă şi de ceea ce, mai ales, ieşea pe fereastră, prin cheltuială nesăbuită. Primului-ministru i se spunea „Monsieur N'Am" sau „Herrn Nham", poreclă de haz, legată de ticul lui Brătianu de a răspunde „n-am" înainte chiar de a asculta. El era drastic în refuzuri chiar şi cu bunurile inutile, care, odată intrate în mîna statului, deveneau tabu, provocîndu-i gelozia faţă de cerere, o cerere împingînd — principialmente — la risipă.

— Dar carnea se strică !

— Şi ce dacă se strică ?

— Dar se strică.

— Atunci să se afume.

— Daţi-mi lemne pentru afumători !

— N-am.

Inventarierea, sortarea, depozitarea, dresarea actelor de recepţie erau alte operaţiuni — un noian —, care storceau energiile unui întreg personal de la ministere, prefecturi şi judeţe, personal care primise ordin să nu se

piardă sau înstrăineze nimic, pînă la ac, punîndu-se totul sub cheie. Aceste averi mişcătoare scăpau altminteri printre degete, dintr-un te miri ce o coloană cu ofrande sau bunuri de rechiziţie sărea afară din scripte şi dispărea în neant, sau dispărea la faţa locului, rămînînd ca o fantomă în scripte, accidente raportate cu spaime de subalterni, fiindcă se cunoştea reacţia :

— Spune-i prefectului de Ilfov să se-mpuşte.

— Dar e chiar nepotul excelenţei-voastre, domnul Emil Brătianu.

— Atunci îl împuşc eu.

La care conu Mihalache, martor la o asemenea scenă, ar fi replicat :

— Veţi fi cu un Brătianu mai puţin. Nu fă risipă !

Primul-ministru făcea el însuşi risipă de energie, cheltuindu-se nemăsurat, zi şi noapte, fiind prezent pretutindeni, dar practic nicăieri de găsit, fiindcă a fi găsit implica o cerere, obligînd la un „n-am“, „n-am“, pe care de la o vreme Brătianu îl evita, aruncînd solicitanţilor un alt răspuns, un „am“, dar condiţionat.

— Ce am e floare la ureche. N-am tunuri, n-am muniţiuni, n-am ambulanţe, n-am...

Un „am“ care se transforma în „n-am“, acesta însemnînd lipsuri obiective pentru o armată care urma să facă efectiv un război. Războiul se adîncise pentru Brătianu într-un noian de cifre şi date tehnice, date pe care le studia noaptea pe la ministerele unde dormea, într-un fotoliu, pe două scaune, date cu atît mai reale cu cît deveneau mai abstracte, ameţitor de abstracte, pînă acolo încît punctul concret de pornire înceta a-l mai preocupa pe primul-ministru.

Brătianu a intuit riscul de a se transforma într-un instrument pur tehnic al războiului, în clipa cînd, la o întrevedere de noapte cu conu Mihalache, acesta, punîndu-i în faţă chestiunea unui pericol străin, Brătianu n-a reacţionat, n-a putut reacţiona, fiindcă n-a priceput despre ce-i vorba. Ameninţarea privea chiar sectorul cel mai gingaş, armata !, şi totuşi primul-ministru nu putea fi scos din ale lui.

— Spuneai ceva de armată, a îngăimat el într-un tîrziu, cu gîndul aiurea, la preocuparea tehnică.

— Spuneam ce mi se raportează din Viena, a reluat conu Mihalache. Îţi citez : *„O singură companie de honvezi ar putea face praf toată armata română !“*.

Brătianu a tresărit în sfîrşit, a făcut întîi mină contrariată, apoi mină amuzată. Acea ameninţare părea, după figura lui, adresată altora :

— Ce spui, nene ? Chiar aşa ? !

Conu Mihalache a reluat lectura raportului, un raport urgent şi confidenţial, trimis de Bălăceanu cu atîta grabă, atît de sincopat în redactare şi neciteţ, încît chiar cel care-l trimisese se scuza, în încheiere :

„Sînt ruşinat de a vă trimite o scrisoare atît de rău scrisă şi atît de ciuruită de ştersături, dar sînt mort de oboseală şi mi-ar fi materialmente imposibil de a o recopia, şi chiar de a o reciti : e ora 3 ½ dimineaţa.“

Brătianu a ascultat atent această frază, era el însuşi mort de oboseală, era spre zori, după care a dat din umeri şi a căscat :

— Ce să le faci ? De la Viena războiul se vede altfel.

Tot pe la 3 ½ dimineaţa, Theo a fost silit să se îmbarce într-un docar, cu destinaţia front, oră la care trezirea a însemnat pentru el un chin. Sosise în Buieşti noaptea, spre zori, pleca de aici în zori ; îmbogăţit cu o cunoştinţă nouă, un om hotărîtor pentru destinul lui : Vasia. Îl lăsase pe Vasia în întunericul odăii, acesta i-a spus doar atît : „Drum bun !“, aşa cum la sosire îi spusese doar atît : „Culcă-te !“, în uliţă îl aştepta docarul, la Piteşti urma să primească un alt docar, al Crucii Roşii, cu care trebuia să-şi continue drumul pînă la ţintă. Ţinta imediată era simplă : Theo primise ordin să se îndrepte spre o staţie modestă de cale ferată, unde îl aştepta un medic suedez, reprezentant al Crucii Roşii Internaţionale. Împreună cu acesta, însoţindu-l ca translator, Theo trebuia să meargă pe front. Tovarăşii avuseseră grijă ca membrii mişcării să participe la război nu ca militari combatanţi, ci ca voluntari ataşaţi Crucii Roşii sau unităţilor sanitare ale armatei. „Veţi participa nu la vărsarea de sînge, la

cauzarea suferinței, indiferent de tabără, ci la dobîndirea libertății pentru popoarele oprimate", se spunea în scrisoarea circulară, primită prin Vasia, pe care Theo o avea asupra lui. Tot prin Vasia, care mai rămînea la Buiești, să-și facă bagajele, i s-a transmis misiunea de a-l însoți spre front pe suedez. Acesta, Gustav Duner pe nume, îl aștepta de două zile în acea stație — Theo primise mesajul cu întîrziere —, fără să știe nimeni cum se poate descurca un străin lipsit de ajutorul unui translator și de cele minim necesare. Poșta și transporturile funcționau anapoda.

Theo a reintrat în tensiunea evenimentelor imediat ce s-a îndepărtat de sat. O tensiune galopantă, pe care o întîrzia coloana de furgoane cu furaje, în care se împotmolise, o coloană care se mișca greu, pe un drum strîmt și noroios. Plouase în cursul nopții. Coloana nu putea ieși din pasul ei, iar tînărul se grăbea. Se grăbea cu atît mai mult cu cît ar fi vrut să sară peste prima țintă — popasul la Pitești, de unde trebuia să ia un alt docar, cu care să ajungă mai apoi la acel suedez Gustav Duner. Prin Pitești n-ar fi vrut să mai treacă, fusese de cîteva ori, ca să cumpere alimente și să aducă gazete și corespondența, impresia fusese detestabilă, i-o și spusese lui Vasia :

— Nu vreau să mai calc pe-acolo. Acest oraș boieresc mi se pare sinistru. Am să fac tot ce pot ca să-l evit.

În Pitești, la poștă, cineva, un domn bătrîn, îl recunoscuse — cum ? ! citindu-i peste umăr numele scris pe un plic :

— Aa, tînărul domn Rășcanu ! Deci dumneavoastră sînteți exilatul de la Buiești !... Dar poftiți pe la noi. Știați c-aveți p-aici rude ? Cum se poate să ne ocoliți !

Tînărul i-a întors spatele, dar fără folos, pe strada principală figura lui Theo a trezit rumoare, vestea despre identitatea lui l-a depășit, într-o băcănie a fost abordat din nou :

— Sînteți fiul sau nepotul deputatului ?

— Nu sînt nici fiu, nici nepot. Între mine și domnul deputat nu e nici o legătură.

— Nu se poate. Pe strada 13 Februarie locuieşte o mătuşă a dumneavoastră. Vă aşteaptă. A şi fost anunţată.

Theo s-a salvat în docar, apoi la Buieşti, de unde n-a mai vrut să iasă. Seara, la masă, împreună cu Vasia, a întors chestiunea pe toate feţele :

— Trebuie oare să-mi schimb numele, sînt oare obligat să port acest nume ca pe un stigmat ? Dar nu vreau să mă mai cunoască sub acest nume nimeni, înţelegi ? Vreau să scap de fatalitatea de a aparţine acestei familii.

Vasia i-a explicat ideea de fatalitate, care nu se putea aplica în cazul lui. El avea libertatea de a impune o altă identitate aceluiaşi nume, un nume care putea, la rîndu-i, deveni un stigmat pentru acelaşi neam.

— Iată de ce, a încheiat Vasia cu veselie, te vei duce şi mîine la Piteşti.

— Eu ? Ar însemna să fiu nebun. Dar nu-mi place.

— Te vei duce tocmai fiindcă nu-ţi place.

Theo l-a privit pe Vasia încordat, cu acea încordare care-i făcea asimetrică figura, indispunîndu-l pe Răşcanu.

— Vasia, am senzaţia că cineva îmi încalcă libertatea ! Cînd cineva a mai făcut asta, a încercat să facă asta, acu o lună — Theo se gîndea la Răşcanu —, am părăsit casa aceea fără nici un regret. Am optat pentru un ideal care mă face liber.

— Bine, a convenit Vasia amuzat, consimt să nu te duci mîine la Piteşti. În privinţa idealului însă, să ştii că greşeşti. Un ideal înseamnă acceptarea unei constrîngeri.

— Deci libertatea ca o constrîngere ! ceea ce lui Theo i se părea absurd.

— Nu, a precizat Vasia, constrîngerea, sau dacă vrei autoconstrîngerea ca libertate. Ceea ce-i altceva. Faci ceea ce-i necesar, nu ţie ca ins, ci idealului pentru care-ai optat, mişcării. A proceda altfel înseamnă anarhism.

— Vasia dragă, a ripostat Theo, cu o îndîrjire aproape dureroasă, tu ai accepta să treci peste tine pînă la inacceptabil, să devii cîrciumar, să spunem, sau măcelar şi să consideri totuşi asemenea acceptări o formă de libertate ? În locul meu fiind, ai accepta, să spunem, să te întorci din nou acolo ?

— Dac-ar fi necesar...

— Dar ar fi o schilodire !

— Ar fi nimic altceva decît acceptarea unei constrîngeri utile. Utile nu ţie ca ins, ci idealului.

Theo a strîns din dinţi, hotărît să reţină ideea, pendulînd încă între acceptare şi respingere, o respingere mai mult instinctivă, înclinat spre acceptare printr-un efort acerb de voinţă. „Totuşi nu mi se vor cere fleacuri", şi-a spus el. Apoi, încă nedumerit, către Vasia :

— Totuşi, Vasia, un ideal se măsoară, e un lucru ştiut, cu măsurile mari !

— Cu măsuri mici şi mari.

Între măsurile mici se număra şi acest drum la Piteşti, de unde trebuia să preia acel docar. Deci din nou poşta, aştepta încă o scrisoare de la Esthera, din nou acel domn, care urma să-l identifice cu exclamaţii — ce face zilnic acel individ la poştă ! —, apoi Strada Mare, privirile curioase, el era „exilatul de la Buieşti", nepotul domnului Răşcanu, deputat în parlament, iar acum acea doamnă de la secţiunea locală a Crucii Roşii — dulceaţă, cafea, complimente adresate familiei, ba nu, mină perplexă : „Uitasem că aţi părăsit familia". Theo vroia să scurteze această etapă, intrînd ca fulgerul în Piteşti, sărind în acel nou vehicul şi plecînd tot ca fulgerul spre Duner, medicul suedez care îl aştepta de două zile.

Dar nu se putea mişca. Docarul conacului îl abandonase la puţină vreme, după ce Theo întîlnise coloana de care, iar acum el era obligat să înainteze împreună cu acea coloană, în pasul boilor. La nemişcarea satului, rămas în urmă, se opunea mişcarea aceasta, pornită în fond tot din sat, dar o mişcare prea lentă, exasperant de înceată, minimală. Suedezul putea să aştepte mult şi bine acolo în staţie, dar putea să se întoarcă la fel de bine înapoi în Suedia, fără ca tînărul lui coleg român să ajungă măcar a-i strînge mîna. A fi prizonier unei asemenea mişcări, în opoziţie cu impulsul interior, i s-a părut lui Theo un calvar.

De vină era desigur proasta organizare, un haos, pe care tînărul îl presimţea şi care avea să contrarieze, ba chiar să revolte, buna lui logică. Războiul se mişca în pasul boilor, al sutelor de perechi de boi puşi în juguri, trăgînd cu pas greu povara carelor, care păreau a sta pe

loc. Sus, în fîn sau în paie, țăranii care mînau animalele. Aceștia, invizibili de jos, supravegheau somnolent mișcarea, scoteau din cînd în cînd un „Hii, dee!“ sau tăceau.

— Nu-nțeleg, domnule, și-a strigat nedumerirea un însoțitor în uniformă, ce naiba face statul cu atîta fîn?

— Și cu atîtea paie! a mai adăugat cineva.

Mirarea era firească, stătea și în mintea lui Theo. Părea a fi vorba nu de un război al oamenilor, ci al animalelor, fiindcă din tot ceea ce-ar fi fost necesar pentru o armată se vedeau doar furajele, procesiunea de clăi de fîn și paie puse pe roți.

Theo aruncase valiza sa într-unul din care, după ce trăsura conacului, angajată doar pentru cîțiva kilometri, l-a abandonat. El s-a atașat coloanei, mergînd pedestru pe lîngă carul care-i purta valiza și clocotind de neputință. El nu putea ieși din mersul carelor, el nu putea porni însă nici mai departe, de unul singur înainte, tîrîndu-și bagajul. Această formă stupidă de determinare, acest blestem al neputinței îl îndîrjea. El a încercat să ajungă pînă în fruntea coloanei, căutînd o ieșire, apoi s-a întors. Zbuciumul lui neputincios și ațîțarea sterilă nu-l atingeau însă pe flăcăiandrul din car, răsturnat în fîn, care nu i-a simțit prezența și nici absența. Theo n-a avut ceva mai bun de făcut decît să se urce în car, sărind pe proțap, iar apoi pe claia de fîn, lîngă țăranul acela. Era de-acum zi plină. Theo nu mai putea schimba nimic, nici sensul înaintării, nici ritmul. A încercat să se lase în voia gîndurilor, dar gîndurile lui alergau înainte. Și-a adus într-un tîrziu aminte de scrisoarea Estherei, sosită în ziua precedentă și nedeschisă. După somația lui Rudi, ar fi trebuit fie s-o rupă, fie să i-o trimită Estherei înapoi. A desfăcut totuși plicul, s-a întins pe spate și s-a apucat de citit:

„Rudi n-are dreptate, cînd îmi cere să te evit. Aceasta e o încălcare a libertății mele de a face ce vreau, de a fi cum vreau.“

Aceeași chestiune a libertății trecuse acum la Esthera, rămăsese deci și acolo, în casa Weiss, iar Theo era curios să vadă cum judecă lucrurile Rudi, spre deosebire de Vasia:

„I-am spus lui Rudi, ca și atunci cînd ne-am certat, că nu despre tine e vorba, că e vorba de idealul tău.

Atunci Rudi mi-a spus : ce, idealul e legat de o persoană ? Şi dacă persoana moare, că doar e plecată pe front ? Adică tu. Alege, mi-a mai spus, dacă eşti serioasă, o persoană abstractă, pe Marx sau pe Lassalle. Eu nu-i cunosc, sînt probabil nişte simpatizanţi ai mişcării, dacă Rudi nu mă minte. Dar nu vreau să ştiu de Lassalle, înţelegi ?... Dar dacă ideile pe care tu juri, mi-a mai zis Rudi, proveneau de la o fată, te-ai fi sărutat cu ea ? Aluzie la faptul că noi doi ne-am sărutat. De ce nu ? ! i-am zis. Ne-am sărutat fiindcă avem aceleaşi idei şi m-aş săruta şi cu o ea. Pe dracu, a urlat Rudi, şi a plecat furios... În altă zi mi-a spus : ce-ţi place la Theo, în afară de idei ? I-am spus că-mi place c-ai făcut ceva ieşit din comun, ai părăsit familia ta, ca să îmbrăţişezi ideile. Eşti gata probabil şi tu să faci acelaşi lucru, să-ţi părăseşti casa, mi-a spus el. Orice fată face asta, la un anume moment, i-am răspuns. Ca să-l distrugi pe tata ? mi-a spus. Tu crezi că-l distrugi mai puţin cu ideile tale ? i-am zis eu. Cît o să dureze asta ?“

La o asemenea întrebare, Theo nu putea răspunde. Nici la scrisoare. Rudi avea dreptate, Esthera era o exaltată. Iar peste toate, carul nu înainta. Stătea fix şi soarele pe cer, exact în punctul din orizont în care îl lăsase privirea studentului. Părea imposibil ca acea zi să se mai termine. Aşa cum tot lui, cîndva, cînd era elev, îi părea imposibil de înceată creşterea sa, măsurată zilnic, fără folos. Atunci i se părea că va rămîne un pitic, acum că soarele nu mişcă, lăsîndu-l la cheremul unei zile goale şi interminabile. Astrul nemişcător şi coloana de care ţineau timpul pe loc. Şi nici un accident, ceva care să spargă monotonia. Ba da, coloana s-a oprit, abia oprirea a măsurat nemişcarea, undeva în faţă se răsturnase un car, revărsîndu-şi încărcătura în valurile unui rîu.

Theo a sărit jos din carul lui, ducîndu-se la locul accidentului. Claia de fîn acoperise valurile, apoi valurile au destrămat-o şi au purtat-o la vale, pală cu pală. Carul gol a fost tras la mal şi dat la o parte. Boii priveau catastrofa cu ochi tîmpi. Nici ţăranului chirigiu nu părea să-i pese. Nimic nu părea să-l scoată pe ţăran din sărite. Urma probabil să se întoarcă acasă, în satul lui, să încarce altă claie de furaj, în acelaşi car, şi să pornească iar la drum,

alăturîndu-se altei coloane, identică cu prima. Coloana se pusese din nou în mişcare şi Theo a aşteptat carul lui. Nu mai ştia însă care din ele. Toate carele erau la fel. Theo a urcat într-o doară în unul din vehicule, care s-a nimerit să fie chiar al lui, cel cu valiza. Din nou ţăranul care dormea în car nu i-a simţit nici prezenţa, nici absenţa. Automatismul şi anonimatul, plus mişcarea, adică nemişcarea l-au exasperat din nou şi l-au făcut ca la Piteşti să-şi joace scena.

A intrat ca fulgerul în casa acelei persoane, prezidentă a comitetului local de doamne, somînd-o, cu o mină de executor juridic, să-i predea docarul. Derută, sperietură, consternare, dar efect prompt, Theo s-a salvat şi de tabietul cafelei şi de ritualul conversaţiei. El a plecat victorios, în echipajul care zbura, spre staţia de cale ferată în care îl aştepta suedezul.

Spre deosebire de unii militari străini, de gazetari, de diplomaţi, care veniseră pentru război ca spectacol, medicul suedez Gustav Duner sosise într-o misiune caritabilă, el era unul dintre sutele de misionari modeşti ai alinării durerilor, ajuns la Dunărea de Jos ca urmare a unui apel al Crucii Roşii şi mai ales ca efect al raportului Baring. Duner citise grozăvii despre răscoala bulgară, despre războiul turco-sîrbesc şi turco-muntenegrean, iar recent aflase alte orori despre ciocnirile turco-române de pe fluviu. Dacă acestea toate se petrecuseră ca uvertură la războiul actual, ce urma să fie acest război, războiul propriu-zis, în care se ciocneau două imperii şi două mari armate. Fiind un război regulat, nu o răscoală, se presupune că vor fi şi supravieţuitori, mulţimi de răniţi. Ca să ajute acestor răniţi, sosise Duner, dăruind cu anticipaţie compasiunea sa pentru victime şi manifestînd un viu interes pentru populaţiile locale, în suferinţă, pe care urma să le cunoască.

Dacă n-ar fi fost război, prezenţa doctorului Gustav Duner ar fi fost probabil lesne observată la Bucureşti, prin neobişnuitul trăsăturilor — nalt, ciolănos, statură de hamal mai curînd decît de medic, păr roşu, ochii transpa-

renţi, tip diferit de fizionomiile locale, negricioase şi vioaie, cu staturi mai scunde. Aceste fizionomii locale erau atît de solicitate mimic prin prezenţa străinilor năvăliţi în oraş — militari ruşi, baltici, caucazieni, plus gazetari şi diplomaţi de toate naţiile — încît încă o prezenţă, un suedez, nu mai spunea nimic, nu obliga la nici o tresărire. Situaţia i-a convenit lui Duner, el a fost mulţumit de faţada arhicosmopolită a Bucureştilor la vreme de război, sub care se putea mişca în voie, scutit de atenţii excesive. I se spusese, plecînd din Stockholm, că la Bucureşti se află chiar şi o colonie suedeză, rămasă de pe vremea lui Carol al XII-lea, dar fiind sătul de compatrioţi, sătul pînă în gît, n-a fost ispitit să-i caute pe suedezi şi aici. El venise pentru altceva.

Ca orice european cu preocupări umaniste — era meloman, cînta şi la flaut —, Duner vroia să se aplece spre viaţa băştinaşilor, chiar dacă aceasta i-ar fi displăcut. Pe lîngă flaut, avea asupra-i şi Biblia, iar un verset din Pavel către filipeni, I, 8, îl înarma : *„Căci martor îmi este Dumnezeu că vă doresc pe voi toţi, cu dragostea lui Hristos Iisus“*, pasaj care l-ar fi îndreptăţit să lucreze şi în tabăra otomană, ca alinător al suferinţelor. Duner era un amestec de rigiditate şi libertate, care-l făcea să treacă simplu de la flaut la cartea sfîntă, de la rugăciune la paharul de gin, pe care şi-l administra cu plăcere, recitîndu-şi în gînd din Corinteni, VI, 8 : *„Toate îmi sînt îngăduite, dar nu toate îmi sînt de folos. Toate îmi sînt îngăduite, dar nu mă voi lăsa biruit de ceva.“*

El nu s-a lăsat biruit mai ales de viaţa mondenă a Bucureştilor, sub care viaţa locală nu se vedea. La Ministerul de externe, unde s-a prezentat, se vorbeau toate limbile continentului, minus limba română ; la fel în instituţiile medicale — spitale civile şi militare —, la fel la teatre şi în grădinile de vară, pe care le-a frecventat plictisit. Turnul Colţei, zidit de soldaţii lui Carol al XII-lea, în vremea cînd se aflau în exil la Bucureşti, nu i-a spus lui Duner mare lucru, deşi gazdele s-au grăbit să

i-l arate. Era chiar o întrecere a doamnelor de la Crucea Roşie să-i arate Turnul Colţei, imediat ce se afla că-i suedez. Cu statura lui de Goliat, lui Duner nu-i rămînea decît să se expună singur lîngă Turnul Colţei, ca cele două înălţimi să pună în valoare reciproc — un suedez şi un turn suedez ! Săturat de ospitalitatea agasantă, Duner n-a mai întîrziat o clipă în Bucureşti, după ce preşedintele Crucii Roşii române, un domn afabil, Dimitrie Ghica, i-a încredinţat prima misiune : să-şi ofere ajutorul unui spital de divizie, care se afla în zona frontului sau mărşăluia către front.

— Un singur impediment ! a mai adăugat Ghica. Translatorul dumneavoastră de română, un medicinist voluntar, va sosi în Bucureşti abia poimîine. El a şi pornit către cutare staţie de cale ferată, de unde va lua trenul spre Capitală.

— Telegrafiaţi-i, vă rog, că-l voi aştepta acolo, în acea staţie.

Şi Duner a plecat de la Dimitrie Ghica direct la gară, fără să-i pese de insistenţa gazdei, care se arăta îngrijorată de cine ştie ce eventuale încurcături. Acestea n-au lipsit. Din atmosfera oraşului internaţional, din ambianţa franceză, germană, engleză a Bucureştilor de instituţie şi salon, Duner s-a trezit dintr-odată la ţară, în altă ţară, între vorbitorii limbii române. Aceştia ţineau parcă de alt popor, lumea pe care-o cunoscuse în Capitală şi lumea sătească apărîndu-i lui Duner atît de diferite, încît singura referinţă care i-a venit în minte, pe loc, a fost comparaţia între suedezi şi laponi.

În staţia în care suedezul a coborît nu exista hotel. Duner şi-a lăsat bagajele pe peron, în grija şefului de staţie — care l-a tratat ca pe un mai-mare —, şi a pornit, fără trăsură, spre satul din apropiere, un sat de colibe acoperite cu paie. Aşezarea i s-a părut prea săracă şi prea provizorie, pentru a fi stabilă. Nici o casă de piatră, nici o fîntînă de piatră, chiar şi biserica părea colibă, ceva mai mare însă, diferită de celelalte prin crucea de lemn de pe acoperiş. O asemenea aşezare din cîmpie va fi fost categoric distrusă şi arsă în cîteva rînduri, a presupus Duner,

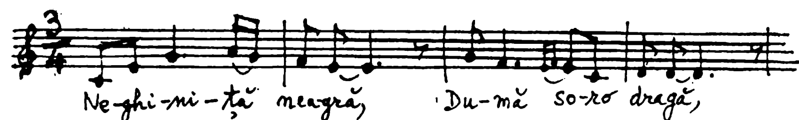
ca să-şi explice provizoratul şi sărăcia. El ştia că toată această parte de ţară era expusă raziilor turceşti.

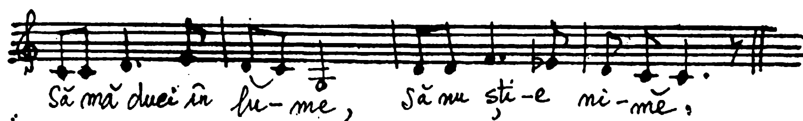
Ce l-a mai impresionat ? Un car cu saci împotmolit cu roţile în noroi şi omul lovind vitele cu parul şi înjurîndu-le. Goliatul a pus umărul, ajutînd carului să-şi reia drumul. Din păcate, ajutîndu-l pe ţăran, acesta a încetat să mai înjure, iar Duner a trăit regretul de a nu fi notat acele interjecţii şi propoziţii, de un curios efect sonor. Acest prim contact cu limba îi indica un idiom aspru. Apoi s-a trezit înconjurat de o liotă de copii. Îl priveau ca pe o arătare, şi Duner, însoţit de alaiul copiilor desculţi, s-a întors la gară, unde bineînţeles nu-l aştepta nimeni. Ba nu, îl aştepta cu masa şeful de gară, care se lămurise că-i un străin.

A prînzit în biroul staţiei, rostind înainte de masă o rugăciune, şi după masă alta, ceea ce gazdei i-a făcut plăcere, fiind şi singura comunicare între cei doi. A ieşit să se culce afară, unde îl aşteptau copiii. Aceştia nu l-au lăsat pe Duner în pace, îl provocau prin tentative de joacă şi ghiduşii. Le plăcuse probabil felul cum ridicase el osia carului, cu un singur gest, cum se aşezase apoi pe pămînt, punîndu-şi o raniţă la cap. Între Duner şi copii s-a angajat în curînd un *de-a v-aţi ascunselea,* care se scutea de vorbe. Astfel, un copil a depus lîngă străin, venind tiptil, o pietricică colorată, după care s-a ascuns. Duner a depus lîngă pietricică, drept răspuns, o bomboană de tuse, singurul dulce pe care îl avea asupra lui. Entuziasm. Lui Duner i s-au adus alte pietricele, apoi dude şi prune crude, apoi cireşe mici şi amare, apoi doi melci împerecheaţi. Era ceasul de dragoste al melcilor. Violentaţi de mîna copilului care i-a depus sub ochii suedezului, melcii s-au despărţit, s-au retras în cochiliile lor, reluîndu-şi forma de pietricele, dar jocul a continuat. Ca răspuns la acest dar, Duner a scos dintr-un sac cutia de piele în care ţinea ascuns flautul, a montat instrumentul, sub ochii lor, după care le-a oferit cîteva acorduri din Mozart.

— Dar voi ?

Provocare mimică, la care a răspuns o fetiţă, ca de cinci ani, umplîndu-şi pieptul şi căutîndu-şi glasul. Duner a scos foile cu note muzicale şi a transcris :

Fetiţa cînta cu patimă adultă nişte cuvinte pe care Duner nu le înţelegea.

„Neghiniţă neagră,
Du-mă, soro dragă,
Să mă duci în lume,
Să nu ştie nime.“

Le-a notat totuşi, destul de aproximativ, ca şi dealtfel melodia. Aceasta avea nişte înflorituri dulci-suave, pe care semnele nu le puteau reţine. În melodie era şi o melancolie matură, prea grea pentru un copil, neînţeleasă în mod sigur de un copil, dar pe care o putea prelua lesne flautul suedezului. Duner a preluat melodia la flaut, iar cei doi au cîntat, mult şi lung, pe săturate.

Isprăvind de cîntat — memorizase şi cîntecul —, Duner a încercat să se prezinte şi şi-a spus numele, arătîndu-se pe sine, oferindu-le copiilor numele lui de copil :

— Gosta !

Fetiţa a înţeles însă că *Gosta* înseamnă *Cîntă !* şi a răspuns îndemnului printr-un nou cîntec, căruia Duner i-a notat doar cuvintele :

„N-am un cuţit să te tai,
Să văz ce inimă a-a-i...“

Mai tîrziu, cînd i s-au tradus acele cuvinte, Duner a rîs încîntat, mărturisindu-i lui Theo că niciodată nu primise o declaraţie de dragoste mai sălbatecă şi mai pură. Tot de atunci, *Gosta* a însemnat *Cîntă !* pentru românii de pe frontul dunărean, iar Duner se executa, montîndu-şi flautul şi începînd cu *Neghiniţă neagră.*

Theo l-a găsit pe Duner a treia zi, înconjurat de aceiaşi copii, dar obosit şi taciturn. Suedezul n-a consimţit să continue drumul, vroia să mănînce omeneşte, să se culce şi să doarmă bine, să revină deci de la laponi la suedezi. Theo s-a văzut constrîns să recurgă la ceea ce locul îi putea oferi, găzduirea la conacul bunicii Grădişteanu.

Bătrîna era acasă, la ţară, iar între mătuşă şi nepot s-a iscat o ceartă în lege, la care Duner a fost martor. I se reproşa tînărului „sminteala socialistă", subiect actual şi în Suedia, de unde Duner plecase. S-a adus în discuţie şi „situaţia ţăranilor", „laponi" în ochii lui Duner, poziţiile erau divergente, bătrînă şi nepot s-au înfruntat aprig, ceea ce însemna că nici „suedezii" de la Dunăre nu se înţelegeau între ei.

Theo incrimina astfel „egoismul" lumii de sus — al „suedezilor" deci, explicînd diferenţa frapantă dintre locuinţele ţăranilor şi conace printr-un cuvînt care-o oripila pe stăpîna casei : „exploatare". Bunica a protestat vehement :

— Cu espresiuni de astea să pofteşti afară din casa mea, musiu ! Va să zică nu se plîng ţăranii de mine, şi cum s-ar plînge cînd sînt ţăranii mei !, şi te plîngi tu. Care „exploatare" ? ! Exploatări fac arendaşii şi cămătarii, nu eu !

Duner a fost interesat totuşi să afle cum se explica starea proastă a satelor pe care le văzuse, care îi amintea într-adevăr mizeria taberelor de laponi. Bătrîna a tunat şi a fulgerat împotriva turcilor şi a altori neamuri care au pîrjolit şi distrus, în cursul timpului, ţara ei, aducînd-o la starea în care se vedea.

— Iată de ce facem acum războiul ! a pus ea punct.

— Deci nu există o cauză internă a sărăciei și mizeriei ! a strigat Theo.

— Asta o vezi numai tu ! a ripostat bătrîna. Dac-ar fi cum spui tu, țăranii n-ar pleca cu miile la război.

— Ei pleacă cu speranța că vor dobîndi după război o țară !

— Ei pleacă să se bată pentru țara de azi, așa cum e ! a strigat bătrîna. Ei sînt mai generoși decît amicii dumitale politici.

— Adică mai creduli ! a apăsat Theo. Ei au o dezinteresare pe care lumea dumitale n-o cunoaște.

— Dezinteresare zici ? Nu, musiu, vor pămînt, asta eu una o știu mai bine decît tine. Și poate că statul o să le dea cîndva și pămînt, doar are moșii ! Nu pentru stat vor lupta ?

— Deci să dea altcineva, statul ! Pînă atunci noi nu jertfim nimic, nici un fleac măcar. Pînă atunci noi ne cultivăm grădina, micul sau marele egoism al posesiunii.

Drept dovadă, Theo a scos din buzunar o hîrtie înmînată lui la Pitești, cînd primise docarul, un fel de scrisoare-contract către prezidenta Crucii Roșii, cu clauze privind folosirea vehiculului. Scrisoarea-contract suna așa :

„Doamna mea,

Potrivit cererii ce-mi faceți prin adresa din mai curent, de a susține onor Comitetul Dvs. și Patria, printr-un mijloc de transport (cai, trăsură), vin a vă comunica acordul meu și condițiile mele. Acestea sînt :

I. *Conducerea echipajului de persoana trimisă de mine (vizitiu), pe cîmpul de război ;*
II. *Caii rămîn ai mei. Și docarul. Cum și vizitiul. Ei vor face slujbele trebuitoare ambulanței avînd hamurile și nutrimentul lor, fără ca aceste articole să cadă în sarcina Comitetului Dvs.*
III. *La cazul că unul din cai sau amîndoi ar pieri, sau vizitiul, paguba mă va privi numai pe mine ! ;*
IV. *În caz că Comitetul ar ceda statului ambulanța, aceasta ieșind de sub patronajul Comitetului dvs.,*

docarul cu cai şi vizitiu nu se vor putea da altcuiva ci vor rămîne în posesiunea mea ;

V. După mîntuirea campaniei, cînd Ambulanţa îşi va fi dus la bun capăt misiunea sa, caii, docarul şi vizitiul îmi vor reveni înapoi.

Vă rog, Doamna mea, să primiţi etc.“

Theo vroia să publice documentul în gazetă, ca mostră de cea mai crasă avariţie, dar bătrîna s-a arătat mirată :

— Şi ce găseşti oribil în actul ăsta, musiu ! Dar omul are grijă de bunul lui. El nu-şi poate arunca averea pe fereastră, ca toţi neisprăviţii care nu ştiu ce-i aia avere, fiindcă n-au moştenit-o şi n-au ce apăra. El dă, dar cu acte !

— Aici e monstruozitatea, filantropul pune condiţii !

— Pune condiţii, fiindcă în toate se pun condiţii. Pînă şi tu ţi-ai pus în cap condiţia să răstorni lumea mea, ca să aduci raiul pe pămînt. Apoi a mai adăugat : Aş vrea să mor, ca să nu mai apuc raiul acesta al tău !

Ca să calmeze discuţia, Duner a citat un verset dintr-o epistolă apostolică în care se vorbea despre egalitatea oamenilor în moarte.

— Noi dorim egalitatea prin naştere ! a tunat Theo. De ce în moarte şi nu în viaţă ?

— Fiindcă viaţa e un lucru complicat, musiu. Aici nu pricep nimic amicii dumitale politici. Şi nici tu.

Lui Duner această lume de la Dunăre i s-a părut extrem de complicată şi sfîşiată lăuntric, peste toate o lume pătimaşă. Cei doi, bunică şi nepot, atît de diferiţi în idei, puneau patimă în toate, se ciocneau pătimaş, bunică şi nepot semănau pînă la identitate. Semănau oare şi „laponii“ cu „suedezii“ ? Rămînea de văzut. Oricum, lumea aceasta care părea unită în faţa războiului, se arăta profund dezbinată şi învălmăşită. Duner şi-a permis să întrebe :

— Să trag concluzia că războiul nu e între români şi turci, ci un război intern ?

— Dumneata să nu tragi nici o concluzie, l-a pus la punct gazda. Acest conflict mă priveşte pe mine şi pe nepotul meu. Între noi e o chestiune de familie.

Discuţia s-a oprit aici, cei doi au fost trimişi să se odihnească, iar dacă străinul avea chef, a mai spus bătrîna, nimic nu-l împiedica să viziteze conacul, a doua zi, mai înainte de plecare.

Lui Duner i-a plăcut conacul, care era înconjurat de un mic rai. Fereastra camerei pe care el o ocupa, la etaj, dădea spre o grădină inundată de vegetaţie, parc sălbăticit, dar grandios prin varietatea arborilor, prin exuberanţa verdelui de toate nuanţele, un verde care ţipa, prin lupta acerbă a speciilor de a răzbi în sus, la aer. Sus, chiar în dreptul ferestrei, răzbise un cireş. Duner s-a întrebat ce caută cireşul, ca pom fructifer, într-un parc, dar s-a bucurat de îndrăzneala rebelă a cireşului, a prins cu mîna o creangă, a tras-o în odaie şi s-a pus să ciugulească cireşe, ca desert. Erau aceleaşi cireşe care-i fuseseră oferite şi la masa de seară. Un imbold incontrolabil l-a făcut pe suedez să nu arunce sîmburii pe tava cu resturi de la micul dejun, ci să-i expulzeze direct din gură în parc. Nu mai conta un sîmbure, în haosul acela tropical.

Ieşind pe culoarul de la etaj, Duner s-a aflat în estrada unei pinacoteci, o estradă urmărind pe patru laturi pereţii, tixiţi de pînze în rame vechi — numai pictură de maeştri apuseni —, sub care şi printre care strălucea faianţa Asiei Mici, mai ales farfurii de Rodos şi Isnik. Jos, pe duşumea, sub tablouri, pe lîngă pereţi, ceramică şi alămărie persienească şi turcească — vase de seu, amfore arhaice de vin, chiupuri smălţuite. Printre grămezile de obiecte scumpe, mai mult depozitate decît aranjate, mişcau şi nişte fiinţe vii. Ţărănci desculţe ştergeau praful, cu perii şi cîrpe, strecurîndu-se printre minuni, cu paşi de pisici. La apariţia străinului cu păr roşu munca a încetat, ca şi cum aceste pisici ar fi fost surprinse jucîndu-se într-un loc interzis. Ele au rămas în nemişcare, aşteptînd parcă ceva de la străin. Duner le-a salutat în limba lui, iar fetele şi-au văzut mai departe de lucru, nu fără a chicoti.

Încă din seara precedentă, cînd sosiseră, Duner a observat lîngă peronul conacului, rezemat de un perete, un imens sarcofag roman, găsit pe aceeaşi cîmpie. Theo îl prevenise că stăpîna locului cultiva obiectele de artă, pe care le achiziţiona, le depozita, fără să le mai dea atenţie

ulterior. Într-o cameră, din acelaşi conac, se afla astfel un panou de ceramică datorat lui Luca della Robbia, operă de mare preţ, pe care Duner vroia s-o vadă. El l-a găsit pe Theo la parter, în bibliotecă, şi i-a cerut să-i fie ghid.

— Desigur, nici eu n-am văzut „Îngerii" ! Trebuie să fie ascunşi p-aici pe undeva, ţinuţi prizonieri.

Au deschis uşi după uşi, intrînd în odăi încărcate de lucruri vechi, mai ales româneşti, arme, scoarţe, argintărie bisericească, icoane, chiar o catapeteazmă întreagă, camera ultimă, probabil cea mai ferită, fiind incinta lui Luca della Robbia. Cînd au deschis uşa, lumina bruscă şi aerul au provocat o furtună de aripi. Zeci sau poate sute de rîndunele s-au zbătut dezordonat, lovindu-se de tavan, de ferestre, de pereţi, căutînd scăpare printr-un singur ochi de geam spart. Cei doi s-au retras buimăciţi, apoi au aşteptat cu inima strînsă, lîngă uşă, pînă cînd zgomotele şi ţipetele s-au liniştit. Au reintrat şi au examinat camera, decorată pe la colţuri cu ghirlande de cuiburi. Cîteva cuiburi decorau şi colţurile imensei piese de ceramică înfăţişînd un cer sticlos pe care erau îngheţaţi în zbor trei îngeri albi.

Ca să-şi ia bun rămas de la stăpîna locului, cei doi au trebuit să se ducă nu departe de conac, în spatele grajdurilor, la girezile de nutreţ pentru vite. Aici Theo a regăsit atmosfera de război — zeci de vehicule înghesuite lîngă clăile de fîn şi paie, zeci de ţărani cu ţepoaie şi furci, răscolind nutreţul şi încărcîndu-l în căruţe, pentru front. Lîngă bătrînă se aflau administratorul, un funcţionar de la judeţ, cîţiva dorobanţi cu puşcă, iar scena era din nou penibilă. Stropşindu-i şi ocărîndu-i, bunica Grădişteanu a oprit întreaga operaţie, a poruncit să se refacă stogurile, indicînd să fie desfăcute altele, aflate mai departe, pradă unui adevărat capriciu, poate senil.

— Doamnă, dar dumneavoastră ne-aţi poruncit să le desfacem pe astea ! se milogea funcţionarul.

— Se poate, dar n-am voie să mă răzgîndesc ? l-a repezit bătrîna. E bunul meu şi-l dau cum vreau eu. Descărcaţi carele, acu, pe loc !

În sfîrşit, bunica Grădişteanu i-a văzut pe cei doi. Cu străinul n-a mai vorbit nemţeşte, nu-i plăcea să vor-

bească altă limbă cînd se afla în fața oamenilor ei, mai ales între țărani, i-a răspuns la salut, apoi l-a chestionat pe Theo :

— V-ați spălat, ați mîncat, i-ai arătat casa ? Și cei trei îngeri ? Apoi, mustrător : Altă dată să nu te mai prind pe-aici pe neanunțate, înțelegi ? Hai, plecați acum.

Și le-a întins mîna să i-o sărute, ritual la care Duner s-a supus. Cei doi n-au apucat să se îndepărteze, fiindcă stăpîna locului l-a strigat pe Theo din nou :

— Stai, revoltantule !... Veți pleca mai departe cu docarul meu. Pe ălălalt l-am trimis înapoi la Pitești. Și sever : Dar nu așa cum crezi tu ! Poftim de ia hîrtia !

I-a întins lui Theo o hîrtie, un act caligrafiat de mîna ei, pe care tînărul l-a citit pe drum, amuzîndu-se :

„Nepotul meu Theo Rășcanu și medicul suedez dl. Gustav Duner vor folosi sub titlu personal echipajul pe care li-l pun la dispoziție, pe toată durata războiului. Cu următoarele condițiuni :

I. În caz de deces al unuia, echipajul va reveni celuilalt ;

II. În caz de deces al ambilor, echipajul îmi va reveni ;

III. În cazul decesului meu, echipajul va reveni Crucii Roșii Române, intrînd în proprietatea acestei societăți onorabile.“

Lăsînd în urmă conacul, aflat în lunca Argeșului, nu departe de București, echipajul cu cei doi a intrat în marea de grîne a Valahiei, pe un drum răscolit de coloane de care.

Tot în acel început de vară, mai la vale de Calafat, pe un dîmb dintre două sate, la loc înalt, s-a clădit o șiră de paie de rechiziție, ca depozit pentru armată, care a dobîndit în cursul săptămînilor următoare dimensiuni de munte — cea mai impunătoare înălțime din întregul județ, iar apoi din toată Cîmpia Română. La clădirea acestei șire de paie, într-adevăr uriașă, s-a lucrat cu grabă și răspundere. S-au desfăcut mai întîi șirele de paie din anii trecuți, de pe la moșiile din cuprinsul a vreo trei județe.

Paiele au fost apoi încărcate în care, în coloane de care. Au început să curgă paie, spre dîmbul de la Calafat, din toate zările cîmpiei. Numai de peste Dunăre, de la sud, nu veneau paie, în schimb turcii puteau urmări prin ochean, de pe malul lor, cum se înalță impunătoarea și fragila zidire aurie, care urma să-i amenințe. Forfota de care și oameni și mai ales înălțimea i-a pus pe gînduri pe strategii otomani. Un expert englez, aflat în lagărul turcesc, nu se putea la rîndu-i dumiri ce reprezintă construcția aceea bizară, caracteristică totuși pentru România agricolă. Fiindcă, între timp, mișcarea trupelor rămînea invizibilă, secretă. Rămînea secret și locul de amplasare al bateriilor române, care trimiteau peste Dunăre un tir ucigător. Dar creștea movila. Și creștea în văzul lumii, fără nici o protecție armată, fără o cît de mică grijă pentru camuflarea obiectivului neobișnuit.

Nici cei care lucrau la movilă — țărani din satele din preajmă — nu-și băteau capul să se ascundă, nepăsîndu-le de șrapnelele turcești care „eclatau" cînd și cînd, mai ales la amiază, cînd oamenii mîncau, sau seara, cînd cărăușii și salahorii se strîngeau pe la focuri. Aici, pe dîmbul în creștere, munca se desfășura cu răcnete și sudori ca la arie. Și aceasta fiindcă în orice întreprindere umană există un anume tempo al muncii, un anume sens al muncii, care, odată cîștigate, energiile se dezlănțuie și se ritmează ca de la sine, dobîndindu-se inclusiv acea bucurie sau beție a efortului, caracteristică muncii de ceată. Aici, la dîmb, se lucra ca la o gură a iadului, într-un vălmășag de furci, țepoaie, greble, plus tînjalele trase de boi, care deplasau și urcau movile întregi de paie, cetluite cu otgoane, pînă la mari înălțimi. Au apărut și „specialiști", buni mînuitori de unelte și mai ales buni meșteri în clădirea, echilibrarea și stăpînirea unor asemenea construcții, pe cît de lunecoase, pe atît de fragile, adevărate arhitecturi din tulpini de plante, care puteau echivala cetăților și palatelor. Meșterii făuritori, oameni ai cîmpiei, erau constructorii de stoguri, clăi, girezi, șire, care aveau știința veche de a zidi maldărele de paie și fîn sau snopii de grîu, orz, ovăz, coceni de porumb, în adevărate cetăți vegetale, pe care să nu le pătrundă ploaia și nici să le risipească furtunile foarte dese

prin aceste locuri. Ei construiau asemenea forturi, foişoare sau turnuri de nutreţ pe cîmpuri, pe arii, pe la moşii, iar meseria se făcea fără grabă, cu chibzuială şi cu plăcere, pe cîte o sticlă de rachiu. Acum însă meseria acestor oameni fusese pusă în joc la modul suprem : fuseseră chemaţi să clădească ceva nemaivăzut, ceva pentru care nu exista cuvînt neaoş, în limbă — o catedrală de paie. S-au pus deci chibzuinţă, stoarcere de minte, bătaie de cap. Meşterii s-au luat la harţă cu coloneii, fiindcă lucrul trebuia să iasă şi frumos. Ofiţerii au consimţit, dar îi presa graba. Nimeni nu ştia la ce sluješte Himalaia aceea de paie sau la ce urmează a sluji, dar toţi cei prinşi în fantastica antrepriză — cărăuşi, administratori de convoaie, mînuitori de furci, furieri, furnizori militari, şefi de unităţi de revitalizare, căpitani şi colonei de administraţie — se dădeau de ceasul morţii ca opera lor să fie isprăvită cît mai repede, de azi pe mîine, cu ambiţia de a izbîndi un *cap de operă,* pînă nu începe războiul.

Şi paiele încă mai curgeau. Debuşarea furgoanelor cu paie spre dîmbul de la Calafat a pus probleme, la un anume moment, mai ales cînd în afara paielor de Dolj şi Caracal, paie de cîmpie, au început a sosi şi paie de deal, paiele de Gorj şi Mehedinţi, iar apoi paiele de Argeş, Olt şi Vîlcea. „Constructorul şef", un mucalit din Romanaţi, unul Aete, şi-a pus mîinile în cap : „Aolică, cu astea ce mai facem, vere ? !". Sosiseră paie ceva mai negre, paie care se cuvenea a fi sortate şi aranjate special, pentru anume destinaţie, alta decît paiele aurii pentru furaj. Au apărut şi paiele vinete de secară, paie de munte. Au apărut şi paie tăciunii, de mei, paie bune doar pentru acoperiş. Aete, Răcănete şi Truşculete, cei trei capi de trib ai întregii construcţii, au condiţionat succesul final de o reorganizare a locului, de o lărgire a bazei, astfel încît să poată fi cuprinse toate paiele care veneau potop. Dar timpul presa. Constructorii trebuiau să încheie întreaga epopee sau întregul război al paielor mai înainte de a sosi recolta nouă din anul în curs. Administratori de moşii ar fi fost dispuşi să cedeze, în loc de orice alt nutreţ, şi paiele noi, contra bon, anul vestindu-se bogat. Treaba se cuvenea deci isprăvită repede, mai înainte de seceriş, mai devreme de ploile

din iunie, cît ţinea vremea. În consecinţă s-a muncit şi noaptea. Cu sporuri de braţe, cu armate de furci, cu opinteli şi sudălmi, cu scrînteli de mădulare, vătămări şi deşelări, pînă cînd steagul din cămeaşă de cînepă al lui Aete, priponit într-un ţăpoi ştirb, a fost pus moţ în vîrful măgăoaiei care domina tăcută Cîmpia Română. Aete însuşi a chiuit sau a behăit de-acolo de sus. Plin de pleavă pînă în ochi, înţepoşat de spice seci, cu pielea zgîriată şi împunsă, cu părul claie de razele galbene ale paielor, Aete arăta ca altă aia, ca un idol al cîmpiei, cocoţat sub cer, de-a dreapta soarelui, ca o capră de An Nou, absurdă vara, la vremea Rusaliilor, de fapt ca un ţap negru, aruncat cu furcoiul, pe muntele nimicului. De-acolo a şi chiuit. Aete şi-a dat apoi drumul din înălţime, fără scară, în uimirea salahorilor şi soldaţilor, care se pregătiseră să-l prindă, aţinîndu-i calea cu un ţol întins. Aete a făcut buf pe pămîntul ca schija, dar n-a avut nimic. S-a scărpinat în fund, îl ustura niţel, apoi s-a ridicat, a căscat şi a pornit cu mîinile goale şi desculţ, spre satul lui.

Din movila de paie, pusă sub straşnică pază militară, n-a luat nimeni un singur pai, în tot timpul războiului. A uitat de ea toată lumea, ocupată cu alte trebi, deşi toată lumea o vedea, movila aceea rămînînd în văzul lumii, pînă la primul război balcanic din secolul următor, în 1913.

II

Parva i-a scris Păunei cu creionul, pe genunchi, lîngă un car, din dorinţa de a pune punct — şi formal — despărţirii :

„Păuna,

pînă azi n-am găsit în mine nici un punct rece — un punct. Ţi-aş fi scris aprins, ar fi luat foc hîrtia. În mintea mea se zbătea o cumplită dorinţă de a te înţelege, ca astfel să mă pot despărţi de tine fără întoarceri. Era un drum cuminte, cel pe care pornesc probabil înţelepţii. Mi-am pus deci mintea la bătaie. Dar cum să înţeleg, fără a mă întoarce din nou asupra ta, fie şi din departe, contemplîndu-te ! Am vrut să purific această contemplare, substituindu-mă cu un altul, ca să răcesc lucrurile, aşezînd deci pe altul lîngă tine, dar m-am trezit urlînd. M-am trezit gelos, pe acel altcineva, pînă la crimă. Am înţeles atunci gelozia ta, această boală urîtă, pe care, iată, eu am trăit-o retrospectiv. Substituindu-te pe tine cu o alta, am priceput ce caz banal sîntem. Avem în noi toată precaritatea speciei şi nici un dram de unicitate. Nici n-am trăit chinul de a fi unici, ci doar de a nu fi. Fiindcă, ducînd mai departe gîndul, tu ar fi trebuit să nu te fi născut — fără să mă cunoşti, iar acum, despărţindu-ne, ar trebui să mori. N-o

faci, n-o facem, conformîndu-ne astfel legii seriilor. A ieşi din serie, pe planul acesta, nici nu cred că e posibil.

Şi atunci? Vei spune: atîta înţelegere ucide! Dar prefer să mă ucid decît să nu înţeleg. Aceasta în ceea ce mă priveşte. Dar iartă-mă. N-am timp."

Şi Parva a mototolit hîrtia, întorcîndu-se la ale sale. I se părea c-a şi expediat-o, o şi expediase de vreme ce spusese tot. Un tot, trimis neantului, în schimbul a ceva foarte important: drumul spre front.

Parva nu ştia în ce va consta misiunea lui pe front, de ajuns că pornise spre front, de ajuns că purta în buzunar un plic sigilat, către Marele Pretor al Diviziei a III-a, sub autoritatea căruia urma să lucreze, de ajuns că se afla cuprins într-o mare mulţime în curgere, lăsîndu-se dus şi legănat ca de apele unui rîu. Acel rîu s-a întîlnit mai la vale cu altele şi s-a împletit într-un fluviu. Aflîndu-se într-un car, înaintînd împreună cu carul pe o cîmpie vastă, Parva nu putea aprecia lungimea coloanei, în care intrau mereu noi afluenţi.

— De unde sînteţi, mă fraţilor ?

— Din Buzău.

— Aha, buzăoani va să zică. Dar voi ?

— Din Ialomiţa.

— Aha, ialomiţeni.

— Măă, cîtă lume...

— Păi sînt şi prahoveni, şi dîmboviţeni şi argeşeni...

— ... şi băcăoani, şi romaşcani şi hîrlăoani...

Parva a preluat enumerarea, populîndu-şi mintea cu mii de vocabule cu sufixe în *eni* şi *ani*, toate desemnînd grupuri umane puse în mişcare. Mişcarea a căpătat proporţii, Parva a socotit-o totuşi monotonă, dorea şi cîteva accidente ; el a introdus alte sufixe, în *uli*, în *eci*, în *ili*, dar acestea erau puţin productive, nu mişcau clanuri, triburi, neamuri, precum sufixele în *eni* şi *ani (doljeni, vîlceni, pietreni, suceveni, vasluieni, vrînceni,* apoi *someşani, bîrsani, teţcani, breţcani)*, grupurile în *uli* erau forţate (*cahuli*), grupurile în *eci* imposibile (*tigheci, rodneci)*, grupurile în *ili* inexistente, Parva s-a mulţumit cu ce era

în limbă, mişcarea lexicală era oricum imensă, mai grea şi mai năvalnică decît în *Iliada*.

Carul în care se afla s-a oprit la o încrucişare de drumuri, împreună cu întreaga coloană, lăsînd să treacă înainte armata. Cele două populaţii, populaţia ţărănească din căruţe şi populaţia militară, pedestră şi călare, s-au privit, întîi cu curiozitate, apoi cu indiferenţă. Curiozitatea a primat şi de o parte şi de alta : satele din care, sfioase şi niţel umilite, priveau cu un accent de uimire la satele în uniforme — roşii, negre, verzulii, cărămizii —, strînse în rînduri compacte şi bătînd pasul, în praful gros care se ţinea pe urmele soldaţilor, ca un balaur. Treceau semeţi şi caii călăraşilor şi roşiorilor, treceau în pîlcuri, consemnate placid de şirurile de boi opriţi în juguri, boi stătători şi muţi, cu uitătură umedă. Apoi privirea placidă a animalelor de povară părea că trece în privirea oamenilor stătători. Cei mişcători îi priveau şi ei, la început cu uimire : „Măre, cîte sate ! Ăştia unde se duc ? !" Apoi soldaţii îşi urmau ţinta, şi în privirea lor se aşeza oboseala, depărtarea, indiferenţa.

Parva i-a urmărit pe cei ce treceau. Probabil că aceştia aparţineau aceloraşi sufixe — *eni, ani, prahoveni, ilfoveni, suceveni, vîlceni, ialomiţeni, vasluieni, vrînceni, romaşcani, buzăoani, băcăoani, breţcani, teţcani, moţogani, bîrsani* —, fără să ştie sau fără să le pese nici lor, nici celorlalţi de matca din care ţîşniseră, într-o curgere de rîuri paralele, confluente hăt departe. Desfăşurarea a durat mult, pulberea răscolită a acoperit coloana de care rămasă pe loc. Un praf dens, înecăcios şi fierbinte, l-a despărţit pe Parva şi de coloana militară, şi de coloana carelor, lăsîndu-l singur, într-un fel de semiîntuneric. Se auzea doar răpăitul cizmelor şi al copitelor, apoi călcătura grea a roţilor de tun.

Sufixele lui Parva fuseseră acoperite de praf, ele au reapărut totuşi în mintea lui, cînd şi-a şters ochelarii, acum sub forma unui sufix generic, un sufix al infinitudinii, *ime*, cu care a lucrat la rîndu-i, perindînd un întreg glosar : *mulţime, desime, ostăşime, ţărănime*. Mai există şi un sufix arhaic, identificat de curînd de Hasdeu, sufixul în *ame*, exemplificat doar prin două cuvinte : *mişelame* şi

voinicame. Curios cum se salvaseră prin secole, doar două, în opoziție — masa de mișei și masa de voinici, amîndouă amurgite sau chiar stinse, sub un sufix nou —, care trimitea într-adevăr în infinit. A răzbit *ime, mulțime, desime, ostășime, crăime, drăcime, țărănime, românime*. Pînă și *lățime* și *lungime* căpătau extinderi infinite. Cuvîntul *înălțime* se pierdea dincolo de cer, *adîncime* se ducea în genuni. Același *ime* trimitea în infinitul mic : *mărunțime, micime*. Sufixul arhaic, în schimb, închidea : *adîncame, lățame* sau *înălțame*, dacă ar fi existat, păreau niște pereți orbi sau niște puțuri oarbe. Limba a lucrat bine, a gîndit el, subțiind eufonic sensurile, astfel încît Parva avea acum în față o *mulțime*, o *țărănime*, o *românime*, pornite la drum ca în vechile epopei.

Țărănimea din care și de pe lîngă care își reluase drumul. Parva amorțise. A simțit nevoia să coboare și a mers o vreme pe lîngă carul lui. Morocănoși sau vorbăreți, țăranii îl acceptau. Îi spuneau „Dom'ofițer", fiindcă-l vedeau probabil cu ochelari, deși gradul lui Parva era de sergent, de ce sergent nu se lămurise, trebuia pasă-mi-te să aibă și un grad. Discutînd cu oamenii, pe tînăr îl amuza modalitatea de abordare a conversației, punerea în contact, care se făcea altfel, cu alte puncte de pornire decît în lumea bună :

— Încotro ?

— Tot acolo.

Sau :

— Tălică ce cari ?

— Car ce cară toată lumea.

Sau :

— O mai fi mult de mers ?

— Ehei...

Acest „ehei" suspenda conversația, invitîndu-l pe adresant să-l lase în pace pe cel abordat, cu gîndurile lui. Un asemenea „ehei" i-a fost destinat și lui Parva, la întrebarea „De departe vii, taică ?". În genere, suspendările de conversație priveau departele, departele lăsat în urmă și departele deschis în față, care predispuneau la gînduri, cele două puncte extreme între care se mișcau vorbitorii din coloana aflată în curgere. Aproapele, imediatul, nemij-

locitul era inert, masă eteroclită de materiale puse de-a valma în vehicule, peste care tronau, cu indiferenţă, aceiaşi ţărani.

— Ce cari acolo ?

— Ce cară toată lumea.

„Chiar, ce cară ei acolo ? s-a întrebat Parva. Probabil, ce cară toată lumea, un întreg inventar al limbii“, cărau ce cară toată lumea, curgeau unde curgea aceeaşi lume, veneau de departe, mergeau departe, iar în aproape erau ce erau, ce trebuiau să fie atunci, pe clipă, nişte cărăuşi oarecare. Sau nişte soldaţi. Exclamaţia „Măre, cîtă lume !“ sau „Ira, ce de lume !“ era pînă la urmă pur cantitativă.

„Dar dacă toată lumea se mişcă spre front, şi-a mai spus Parva, înseamnă că războiul nu curmă viaţa, existenţa, ci o continuă, o face să se vadă mai bine, deşi îi pune în cale o stavilă. O face să se vadă mai bine — chiar prin această frîngere, prin acest stăvilar sau prag pe care i-l pune în faţă. Spre front se mişcă, iată, în această clipă, un întreg inventar al limbii. Un inventar luat cu hapca, şi aruncat în căruţe, un inventar, care e opera rechiziţiilor şi care, abandonat pe un cîmp, fără oameni, ar deveni o masă haotică de obiecte, n-ar mai avea nici o valoare lexicală specifică, putînd fi lesne catalogat în vocabule aparţinînd oricărei alte limbi de pe pămînt. Dintr-un asemenea morman de obiecte eteroclite, lăsate în pradă, unii ar lua obiectele şi unii cuvintele. Eu aş lua, şi-a mai spus Parva, cuvintele. Le-aş lua probabil pe cele mai vechi, cele care în mod sigur se sting şi mor, deşi nu e sigur că cele mai vechi se sting şi mor, unele sînt foarte rezistente, cum ar fi un radical esenţial, pentru limba română, radicalul *moş*, din care curg *moşii, strămoşii, moştenirea.* Sau *balaur*, cuvînt fără etimologie cunoscută, echivalent al coloanei de care, nesfîrşită înapoi, pînă în infinit. Dacă această coloană de care s-ar desface, într-o masă de roţi, juguri, oişti, proţapuri, stîrvuri, *balaurul* coloanei s-ar risipi, întorcîndu-se în neant.“ Şi după o vreme : *„Balaur* trebuie să aibă ca etimon *puterea !“*

„Cuvintele mor totuşi, a meditat mai departe Parva. Nu numai cuvintele, dar şi flexiunile, pînă şi sufixele, acel sufix arhaic în *ame, mişelame, voinicame.* Graba de a strînge e legitimă. În fiecare clipă limba moare, de una

singură sau prin vorbitorii ei, cîteva zeci de mii dintre vorbitorii acestei limbi merg chiar acum să moară."

La popasul de amiază, Parva s-a aflat înconjurat de aceeaşi lume. Boii fuseseră dezjugaţi, oamenii moţăiau pe sub care, la umbră, îşi fierbeau mămăliga la marginea drumului, hrăneau animale, fumau. Un car sau un ceaun reprezenta o familie, uneori un sat, un sat redus doar la un singur om, trimisul satului. În spatele omului, carul, cu inventarul său umil. Trecînd în revistă aceste care, Parva a observat încărcătura, o încărcătură ce cuprindea întregul produs al muncii rurale, de la sacii cu boabe de grîu, orz, ovăz, porumb, hrişcă, mei, pînă la rădăcinile de morcov, păstîrnac, usturoi şi ceapă, pînă la smocurile de leuştean, mărar şi cimbru, sau la ardeii iuţi înşiraţi pe aţă.

Într-unul din carele cu coviltir, Parva a auzit un cloncănit de cloşcă şi răspunsurile unor pui. Întrebînd ce-i cu cloşca, i s-a răspuns simplu :

— A dat baba ce-a putut şi ea. Dar mi-a dat şi boabe pentru cloşcă, şi-un ulcior de apă.

Cloşca a fost scoasă la vedere, cu toţi puii ei, care se aflau adăpostiţi într-o coşarcă de nuiele. Omul a legat cloşca de un picior, cu o sfoară, priponind-o apoi la o roată. Puii s-au răspîndit să ciugulească. Spectacolul a atras şi cîţiva vecini — cîteva sate vecine ! —, care s-au pus pe rîs.

— Da' altceva n-avea baba, doar o cloşcă ?

— Păi dacă n-avea...

— Vezi, nene, să nu paţi cu cloşca vreun bucluc. Asta, după cum ciuguleşte, calcă iar a găină. În două-trei săptămîni cloncăneşte după cocoş, ce te faci ?

Ocrotitorul cloştii nu mai avea răspunsuri, mucaliţii îl prinseseră la strîmtoare. Furios, el a strîns puii în coşarcă, a pus cloşca peste pui, ascunzînd din nou încărcătura în carul cu coviltir, ca un păpuşar care ar suspenda spectacolul :

— Gata, a încheiat el. Bine că nu fu raţă, c-o pierdeam pe Dunăre.

Parva a rîs şi el, participînd la spectacol. Coloana se pusese din nou în mişcare. Satele care curgeau pe lîngă el dăduseră tot ce puteau da, ca la o nuntă. Sau ca la o înmormîntare. El ştia că în necropolele arhaice, descoperite

pe aceeaşi cîmpie, chiar sub drumul balaurului de care, în inventarele scoase la lumină se găsea tot ce era de trebuinţă omului în lumea de dincolo. Minus cuvinte. Acel inventar era mut.

La coada coloanei, Parva a descoperit şi un car cu sicrie.

O rupere în curgerea tulbure a evenimentelor a provocat-o vestea bună de la Dunăre, despre o bătălie navală victorioasă, bătălia de pe braţul Măcin, probă că ostilităţile se angajaseră şi pe apă, că se apropia ceasul confruntărilor hotărîtoare. Otomanii simţeau — iată ! că nu va fi de glumit nici cu marina rusă, silită să rămînă închisă în ţarc după războiul Crimeei, acum ieşind decis la luptă. Şalupele torpiloare, sub pavilion împărătesc, au atacat cu curaj vasul duşman, monitorul cuirasat „Duba Seifi", scufundîndu-l, într-o noapte de mai, în plină noapte, de fapt după amiaza nopţii, spre zori, pînă şi în acest fapt căutîndu-se un sens : gata cu imperiul otoman, se scufundă, apar zorile.

Vestea a făcut valuri mari în presă, mai ales în cercurile ofiţereşti, gazetele româneşti, ruseşti, austriece, franceze fiind desfăcute cu nerăbdare, în unităţile de pe toată linia Dunării, dar şi în capitală. Odată cu gazetarii au intrat în scenă şi artiştii de front, care au şi exploatat subiectul — deşi nici unul nu fusese de faţă. „Scena" cu scufundarea cuirasatului „Duba Seifi" a fost trasă în litografii şi gravuri colorate, care s-au vîndut ca pîinea caldă. S-au vîndut ca pîinea caldă şi portretele eroilor bătăliei, locotenenţii Dubasoff şi Şestacoff, din marina rusă, desenaţi din imaginaţie, dar şi portretul unui ofiţer din marina română, maiorul Murgescu, care participase la luptă îmbarcat pe şalupa română „Rîndunica". Murgescu, fiind un localnic, a avut mai mult noroc, el a fost avantajat în poze — se ştia că poartă barbă. Barba lui Murgescu, din portretele în serie, a făcut deci ravagii, cu atît mai abitir cînd s-a aflat că la gîtul maiorului român a fost atîrnat, după luptă, prin înalt ucaz împărătesc ordinul „Sfîntul Vladimir". Un frison de gelozie i-a stră-

bătut pe ofiţerii români de marină, rămaşi de izbelişte pe ţărm.

A sporit din nou aţîţarea legată de nefasta situaţie a flotilei române :

— Pentru ce, domnule, pentru ce să stăm pe ţărm ? !

Murgescu se aranjase, intrînd în marina rusă, dar ei; dar ceilalţi ofiţeri ? ! Cît urma ca ei să mai tîndălească pe lîngă unităţi auxiliare, ca auxiliari ai unităţilor de geniu, de pontoneri, de artilerie ! Nefericită era însăşi situaţia marinei, a flotilei române, „pusă pe butuci", după expresia căpitanului Nae Maican.

Acesta îşi mîncase toată primăvara în chefuri şi crailîcuri, nu din patimă, din nărăvire, ci din necaz, din furia de a vedea că şansa îi scapă printre degete, că războiul se face singur, fără el, şi mai ales se face fără participarea marinei, „fără bravura flotilei române". Dar atunci pentru ce venise în ţară, pentru ce părăsise slujba de ofiţer de cursă lungă în marina franceză, pentru ce absolvise — cu distincţia „eminent" ! — Şcoala navală din Brest ! Cu gazetele în faţă, Nae făcea strategie navală la berărie, pentru amici, comentînd zgomotos lupta de pe braţul Măcin, argumentînd cu halbele, perorînd, strigînd :

— Să mai vină un rînd !

— De-ajuns, Nae !

— Ce, de-ajuns ? Ce de-ajuns, *mon cher ? !*

— Rîndul ăsta şi gata.

— Nici un gata, stai să vezi. Dacă voi credeţi că atîrnîndu-şi ordinul „Vladimir" la gît, domnul maior Murgescu a rezolvit situaţia marinei române, vă înşelaţi !

— Cine-a spus c-a rezolvit-o ? Aici greşeşti !

— Voi toţi ! Să mai vină un rînd !

— Nici un rînd. Te aşteaptă Didina !

— Las-o pe Didina. Chelner !

Camarazii au lăsat-o pe Didina, erau în joc alte nume, cu mult mai importante. Sunau frumos numele navelor care participaseră la luptă : şalupa „Xenia", şalupa „Ţarevna", torpilorul „Dzigit", de ce nu şi şalupa „Rîndunica", la timona căreia se afla maiorul Murgescu, cu ordinul „Vladimir" la gît. În fond, de ce nu şi „Rîndunica" !

— Lăsaţi-mă în pace cu „Rîndunica“ voastră ! a urlat Nae.

Toţi camarazii au priceput, că doar nu erau proşti, că la mijloc nu e „Rîndunica“, ci o chestiune de amor-propriu, legată de maiorul Murgescu, pe care Nae nici nu-l cunoştea personal.

— Vedeţi că sînteţi tîmpiţi ? a strigat Nae, insultîndu-i pe toţi camarazii, in corpore. Aici nu e vorbă de un om, de un individ, de Murgescu să spunem, ci de o idee. „Rîndunica“ voastră nu mai e de mult rîndunica. I s-a schimbat numele, din aprilie. A fost cedată marinei ruse, împreună cu alte nave militare. Şi asta de ce ? Fiindcă domnii de la statul major n-au încredere în dumneavoastră, nu cred că noi, aceştia care sîntem de faţă, ne putem bate pe apă.

— Nae, nu-i aşa !

— Ascultă ce-ţi spun eu ! Domnii ăştia nu cred în nimic, n-au nimic sfînt.

Nae Maican n-avea dreptate, nu acesta fusese motivul pentru care cîteva nave militare din flotila română trecuseră sub pavilion imperial rus, cu echipaje cu tot, motivul era altul : necesitatea de a se întări marina imperială, care vroia să controleze fluviul, în timpul războiului. Dar Nae respingea orice alt motiv decît acela care îl făcea să clocotească de furie.

— Şi atunci ? Şi atunci ce mai aveţi de spus ?... Ţal ! a strigat el, hotărît să plătească şi să-i părăsească pe camarazi, ducîndu-şi revolta în altă parte : Ţal !

Ţalul nu venea.

— Ţal ! a urlat Nae, bătînd cu pumnul.

— Lasă, Nae, nu-i nevoie să te deranjezi ! l-au calmat camarazii, invitîndu-l de fapt să plece.

Nae a plecat, ştia ce are de făcut, dar s-a oprit în pragul berăriei, aruncîndu-le camarazilor încă o vorbă :

— „Rîndunica“ voastră se cheamă acum „Ţarevna“. Ca să ştiţi ! Apoi ieşind : Cu o rîndunică nu se face primăvară, domnilor !...

Gustul de moarte, resimţit în văzduh, a dezlănţuit nebunia erotică. Acel perete al necunoscutului, către care se îndreptau oştirile, a făcut să se rupă zăgazurile de pînă la el, prin presiunea întîmplărilor, prin ştirile haotice despre mersul războiului, prin disperare şi incertitudine. Trupele în marş, dar şi masele de sedentari, aveau sentimentul că înaintează împreună către un capăt de lume, de care le despărţea doar clipa.

Intuiţia obscură a ceva ieşit din comun lucra în suflete — bob umil şi cenuşiu de fosfor, care abia aştepta atingerea cu aerul, ca să scoată văpaie : o cucoană cucernică se afişa ziua-n amiaza mare cu un imberb — pînă şi la biserică ; o văduvă oferea petreceri zgomotoase şi zaiafeturi cu lăutari şi cîntăreţi de la operă, smintind mahalaua şi propria-i casă, în care nu se stinsese bine feştila lumînărilor de priveghi ; un negustor avut şi avar, cu copii aşezaţi şi nepoţi cuminţi, divorţa subit, fără nici o noimă, legitimînd o odraslă lăturalnică — un rejeton ! —, căruia îi lăsa şi toată averea ; o netrebnică de slujnică, o umbră nebăgată în seamă de nimeni, dispărea peste noapte cu un ofiţer găzduit creştineşte la un conac. Cea mai neaşteptată transformare, în văzul lumii, a suferit-o soţia unui apotekar sau spiţer, sau farmacian, fiinţă insignifiantă, înfăşurată într-o eternă robă cenuşie, cu jabou alb, neavînd nimic caracteristic decît o gură şocant de mare, ceea ce se numeşte o gură ventuză, şi nişte ochi indescifrabili, apăsaţi de lentilele unor ochelari nemţeşti, de cristal. Ea nu vorbea, consemna sec şi mut, într-un registru, reţetele primite de la clienţi, făcea socoteli, la pupitrul ei, trecea reţetele mai departe, stăpînului, un bărbat roşcovan, masiv şi distant, spiţerul sau farmacianul, care, între timp, umbla cu mîinile prin rafturile cu inscripţii latineşti, printre borcane şi flacoane, deschidea şi închidea buşoane, capace, dopuri, pisa în piuliţe, amesteca în mojaruri, drămuia, picura, filtra cu site, filtre, pipete, măsura în sticle gradate, cîntărea cu balanţă farmaceutică, astupa şipuri, pecetluia plicuri, modela hapuri, scutura prafuri, ignorînd-o perfect pe femeia lui. Munca celor doi se desfăşura ordonat şi exact, curat şi ultra precis, între cifre şi dramuri, cu ore şi secunde strict împărţite şi etichetate ca şi sărurile şi licorile medicinale pe care le vindeau. Şi lu-

crurile s-au desfăşurat exact aşa, pînă cînd, într-o zi, un client foarte grăbit, adus în spiţerie de o extremă urgenţă, ceva în legătură cu războiul, s-a oprit gîfîind la pupitru, în faţa fiinţei cu ochelari, apoi n-a mai gîfîit, fiindcă i s-a tăiat respiraţia. Nu se ştie de ce. El a întins zăpăcit reţeta, într-o altă direcţie decît aceea care trebuia. După clipa de confuzie, primind în sfîrşit hîrtia, bărbatul roşcovan i-a spus clientului să revină în spiţerie mai tîrziu, cînd vor fi gata preparatele. Clientul a revenit mai tîrziu. Fiinţa de la pupitru, în roba ei cenuşie cu jabou alb, era singură. Printr-un impuls curios, mîna bărbatului i-a scos acelei fiinţe ochelarii. Ea s-a simţit dezgolită şi dezarmată, fluture de noapte aruncat în văpaie solară. Obrazul şi gura acelei fiinţe au strălucit brusc, inundate de un sînge tînăr. Ca să-şi revină din fior, ea şi-a scuturat energic părul, tăiat scurt, cu breton, iar gura, deschisă involuntar, a dat la iveală rîsul alb al dinţilor. Avea şi o strungăreaţă de care nu ştia nimeni, nici soţul şi nici altcineva, dar care s-a văzut atunci. S-a auzit şi un rîs involuntar. Mîinile care se căutau au făcut să cadă jos ochelarii, care s-au spart. Acele mîini — de bărbat, de femeie — s-au recunoscut, deşi chipurile nu se mai vedeau, topite într-o văpaie nefirească, ameţitoare. Cei doi n-au înţeles ce s-a petrecut. N-a înţeles nimic nici farmacianul care a găsit-o pe femeie dezorientată, după cîteva ore, bîjbîind cu mîinile după ţăndările ochelarilor.

Ceva se petrecea, se schimba. Erau de fapt primele rîndunele care vesteau o primăvară a sentimentelor, zburătoare care precedau singuratec, prin fulgerări scurte de aripi, sosirea trupelor, masivele coloane de bărbaţi în uniforme care băteau la orizont.

— Vin !

Trupele nu veneau însă atît de iute precum suna strigarea. Deplasarea pe jos, cu carele, cu trenul era anevoioasă. Soseau în schimb mai uşor, şi mai devreme, cîntecele lor. Acestea zburau iute, precedînd coloanele — cîntece de alean, cîntece amare, cîntece nebune, care încălzeau şi înfiorau atmosfera de aşteptare, de nelinişte şi tremur, din ajunul întîlnirii dintre populaţiile stătătoare şi populaţiile de soldaţi. Nu se ştia cine aduce aceste cîntece,

desigur şansonetiştii, cîntăreţii de ocazie, ţiganii lăutari, dar cîntecele soseau în stoluri, ca şi păsările de pasaj, aşezîndu-se te miri unde. Nu era vorba numai despre cîntecele ruseşti, cunoscute de pe vremea lui Cutuzov sau a rezidenţei lui Kiseleff la Bucureşti şi Iaşi, ci şi de cîntece de pe meleaguri româneşti depărtate, cîntece aduse de voluntari, care adesea sunau straniu. Oricum, pe meleagurile româneşti s-a impus moda cîntecului exotic, iar odată cu ea s-au născut spontan, în mirarea lumii, vocile menite să poarte melodiile : voci de bas cu doagă, voci de cap — adică muiereşti, voci pentru isonuri lungi, care pun pe năsălie sufletul sau îl aruncă în văzduh, voci arţăgoase, care mîrîie şi muşcă, voci chiuite, care sar buzdugan peste zări. Un cîntec de pe vremea lui Cutuzov suna aşa :

Noi soldaţii lui Tătuca
unde vedem turci — tragem cu puşca,
unde vedem fete — descălecăm ;

Şi refrenul, la mii de voci :

Apoi încălecăm iar,
Şi plecăm mai departe.
Ehei, mai departe,
ehei...

Eheiul din refren se apropia. Aceasta însemna că vin coloanele. Cel dintîi au venit şi au trecut, mai departe, coloanele româneşti, acum se apropiau coloanele străine, coloane de bărbaţi în uniforme, mai ales coloane de bărbaţi tineri, mărşăluind prin aşezări golite de bărbaţi, sau cu bărbaţi în civil — copii şi bătrîni, bătrîni sprijiniţi în baston, privind stupefiaţi invazia masculină —, bărbaţi care îşi lăsaseră acasă femeile, ca să pornească spre necunoscut, printr-o bruscă dislocare, ca masă ofensivă de bărbaţi. O masă totuşi ostenită, perpetuu extenuată, rupînd şleahurile noroite sau prăfoase cu roţile tunurilor, cu cizmele şi copitele cailor, duhnind a nespălare, a sudoare de cal şi de om, mirosul de om avînd ceva agresiv, fetid şi felin ; o masă sleită de sete — fîntînile erau supte pînă la mocirlă ; de foame — cazanele bucătăriilor mobile erau şterse cu degetele ; de lipsă de furaje — caii ronţăiau frunză şi coajă

de copaci ; de lipsă de femei. O masă sleită uneori şi de amorţire, de nemişcarea mişcătoare a vagoanelor de cale ferată care tocănau nervi şi trupuri, şi oase, pe mii de kilometri, monoton, din popas în popas.

La unul dintre aceste popasuri, un popas silnic — ruperea podului peste rîul Buzău, sub năvala apelor de primăvară —, o coloană rusă s-a dezbrăcat la piele şi a sărit din vagoane, ca să se dezmorţească şi să se spele de dimineaţă. Nu se ridicase încă ceaţa şi trupurile albe păreau fantomatice. La fereastra unui compartiment-dormitor, o fetiţă ca de cinci ani, aflată în voiaj cu guvernanta, a trezit-o pe *tante* şi i-a arătat priveliştea îngînînd doar atît :

— *Ma tante, voilà !* [1]

Tante, încă somnoroasă, a privit şi a dat un strigăt care i-a stat în gît. Prin instinct, prima grijă a fost să-i acopere fetiţei ochii, s-o strîngă la piept, apoi să-şi acopere sieşi ochii, deşi n-a mai putut. Se scurgeau din vagoane, spre apa rîului, mii de bărbaţi, de bărbaţi goi, care păşeau cu paşi uşori pe acoperişul compartimentului, care pîşîiau pe pluşuri, care atingeau cu tălpi crude scările de metal, pînă la pămînt, care se înţepau în piatra spartă de pe lîngă şine, care se fereau de prima undă de frig — trupuri fără apărare ! —, bubuind apoi pe lutul viu, în jos, spre vîltoarea rîului. Unii dintre aceşti oameni adamici, care o invadaseră pe *tante*, aveau asupra-le şi nişte accesorii care le reliefau sau chiar le acuzau goliciunea : un trup gol, purtînd pe cap o imensă cuşmă başkiră (la ce-o fi slujind !), un trup semigol — de la brîu în jos (doar cămaşa), un trup semigol — de la brîu în sus (doar izmenele), un trup gol — cu cizmele sub braţul gol (oroare !), un trup gol purtînd o puşcă (ceva înspăimîntător), un trup gol etalînd o icoană uriaşă — Crist şi Ioan Botezătorul. Toţi cei absolut goi, dar şi cei semiîmbrăcaţi, cu cizme sub braţ, cu căciuli în cap, cu izmene sau fără, cu cămăşi sau fără, cu puşti sau revolvere, treceau înspăimîntător de impudic şi lent, pe sub tren, pe deasupra trenului, pe sub

---

[1] — Priveşte, mătuşă !

fereastră și prin aer. *Tante* n-a mai avut cum se apăra și nici de cine. Toți erau somnoroși, ursuzi, automatici, cu carnea vînătă de oboseală, abia desprinși dintr-o matrice — matricea drumului —, limfe de melci care și-au părăsit cochilia, dibuind spre o alta. Rîul i-a primit rînd pe rînd, pe toți de-a valma, iar scena se petrecea sub picioarele larg deschise, aproape deșucheat, ale podului, și scena se putea privi liniștit, de sus, din fereastra compartimentului-dormitor. *Tante* a și privit — la început cu uluire, apoi placid — această scurgere continuă și somnambulică de materie seminală, amestecată cu noroi, ulei de pușcă, apă, unsoare de cizme, clăbuci de săpun, urină, lături din cazanele de cașă și ceai, pînă cînd ultragierea și ațîțarea instinctului s-au domolit și stins, în imaginea firească a unor ființe care se spală.

Au răzbit între timp chiuituri, au țîșnit trîmbe de spume și bulbuci, s-au iscat învălmășeli și hîrjoane, tumbe, salturi și dări la fund, iar febra întîlnirii cu apa a dat în clocot cînd au intrat în rîu cu piepturile caii. De sus, de la fereastră, *tante* a strigat :

— *Voilà les étalons !* [1]

Partea masculină a acelei adunături de ființe, în amestec de trupuri, au reprezentat-o atunci, pe loc, într-adevăr caii, singurii neprecari corporal și neimpudici în jocul cu nămolul, cu apa, cu soarele.

După zile întregi de marș, bivuacurile erau oaze. Bucuria atingerii unui liman — așezările omenești cu cumpene de fîntîni, fum pe hornuri, ceaune în pirostrii sau în cujbă, lavițe cu țoale, căpițe de fîn —, era o bucurie nespusă, tălăzuirea oamenilor trudiți spre vetre, spre gospodăriile străine, întîlnite în cale, avînd ceva din căderea implacabilă a unor ape care pînă la urmă se potolesc și adorm. Trupa dispărea pentru o noapte în adăposturi, bordeie, mahalale, conace, dublînd, triplînd sau înzecind populația existentă, silită să-i facă loc. Practica războaielor trecute,

---

[1] — Iată armăsarii !

cînd subzistența era smulsă băștinașilor, se abandonase în bună măsură, trupele veneau acum cu subzistența lor, ele cereau doar acoperiș, apă, lemne de foc, un căpătîi. Cereau e un fel de a spune, trupele se instalau. Năvala din aprilie, de la Iași, s-a repetat cu fiecare oraș și sat de pe traseele militare, inclusiv în stațiile de cale ferată.

— Vin !...

Urma noutatea buimăcitoare a sosirii, apoi acomodarea cu această anomalie, din care rezulta un nou tonus de viață, fatal acceptat. Fanfara de la răspîntie, cazanele în clocot, piramidele de arme, rufele întinse pe garduri, butoaiele cu băutură, bețivii, armonicile, împușcăturile întîmplătoare, chiotele, cîte o spargere, jertfirile de animale, violurile, dragostea — toate laolaltă erau semnul prezenței trupelor, sensul popasului și al mișcării lor spre mereu alte pămînturi.

Situația nu era diferită pentru trupele române, în scurgere pe toată aria Munteniei, spre Valahia Mică. Aceste trupe, pornite din sudul Basarabiei și din județele Moldovei, mărșăluiau acum spre sud-vest, cucerind pămînturi necunoscute în propria țară — pămînturi cu fîntîni, furaje, femei. Noutatea amețea. Aceleași trupe lăsau în urmă un gol, un gol de bărbați, pe care îl umpleau trupele străine, care trăiau frenezia atingerii acestor pămînturi noi.

Nu satele erau totuși ținta, ci orașele, cu ispitele și promisiunile pe care le ascundeau. Cînd orașele nu se arătau în cale — autoritățile negociaseră trasee încurcate, care să ocolească marile așezări —, prima așezare mai importantă devenea pentru cîteva zile oraș, prin aspectul de tabără și prin lumea eterogenă care o inunda. Răsăreau ca ciupercile, după ploaie, ceainăriile, cîrciumele, grădinile de vară, apăreau corturile de circari și trupele de varieteu, se răsfățau impudic tripourile și tractirurile, înflorea în incendii roșii și negre negoțul de noapte cu plăcerea. Totuși nu amorul profesional intriga și sfida lumea, care știa că unde sînt trupe apar și casele cu felinar, ci amorul spontan, la prima vedere, acea bruscă aprindere, nerăspunzătoare de sine, aruncarea în abisul clipei, semn al vremilor de catastrofă. Asemenea descătușări, premergătoare clipei ultime, legată convențional de trecerea fluviu-

lui, de prima luptă, aveau în ele și ceva de adio. Ceva dinlăuntru trebuia lepădat, aruncat, ceva trebuia cucerit, mai înainte de clipa hotărîtoare, cînd nu se mai putea face nimic. Cu aceeași furie deznădăjduită se pierdea la cărți, se bea, se dansa, se ascultau slujbele, se înghițea împărtășania. O bucurie hulpavă se punea în actele cele mai simple, elementare — potolirea setei, tăiatul unui pepene, ruperea în dinți a unei bucăți de pîine.

O femeie tînără, văzînd soldatul găzduit cum mănîncă, cum rupe dumicatul, cum taie cu cuțitul, cum mestecă, cum înghite, cum caută orbește cu mîna ulcica cu apă, cum bea, cum se ridică, cum își face cruce, cum înșfacă pușca și pleacă, era firesc cuprinsă, după plecare, de un regret tulbure, evident în gestul uituc cu care strîngea firimiturile. Aceeași femeie, a doua oară, era hotărîtă să taie cocoșul, dacă mai trec soldații, dacă o fi să se mai întoarcă același soldat, care-i tăiase și lemne, care ar fi tăiat și cocoșul, un cocoș care tot nu mai slujea la nimic, nemaifiind în bătătură găini. Gîndul lucra obscur și în sufletul soldatului, care vedea femeia aplecată la albia de pîine sau de rufe : un spate încovoiat de efort, de teamă, dar și de încredere, ea lucra întoarsă cu spatele, îl simțea deci în preajmă, îl vedea cu spatele. Apoi el, mai tîrziu, a plecat, iar ea a oftat, eliberată de acel gînd confuz și totuși neliniștită.

Un cuvînt de spus avea și orizontul sudic în care se află plasată această lume de la Dunăre, iar peste toate era și vara. Se și spunea :

— Sînt și căldurile astea !...

Trupele au picat și s-au revărsat tumultuos, aproape de clipa cînd soarele, la meridian, despărțea cele două mari anotimpuri ale anului, după calendarul local. Un bărbat bălan ca orzul, cu ochi de cicoare, venea călare din niște depărtări fără capăt, amețit de o făgăduință, pe care o simțea, dar nu și-o rostea. O femeie brună, cu ochii negri, căprui sau verzi, emanînd febra verii valahe, îl întîlnise ca într-o predestinare, fie și numai în vis. Cele două dorințe, deraind scurt — comete ce-și deviau orbita —, porneau mai departe, cu o senzație și mai ascuțită de neîmplinire.

Era clipa cînd furnicilor din mușuroaie le creșteau aripi. Pentru scurta secvență a nunții, aceste efemeride părăsesc tainițele subpămîntene, se transformă în zburătoare, iar dragostea lor se petrece sus, în văzduh, în lumina solară.

Didina a avut presimțirea că se-ntîmplă ceva cu Nae, că marinarul o înșală iar. Trei zile în șir i s-a zbătut ochiul stîng. L-a menit, făcînd cruci mici deasupra pleoapei suferinde, zvîcnind de una singură, dar ochiul nu s-a potolit. Era la mijloc — Didina o presimțea — lucrătură mare. Curios, în tot acest timp, oricît s-a chinuit, nu l-a visat pe căpitan. „Blestematul de Nae stă întors cu spatele la mine !“, adică refuză s-o frecventeze și în vis. Întinzînd cărțile, lucrul s-a adeverit : căpitanul ieșea mereu întors cu spatele. „Asta nu-i a bună ! și-a spus Didina, cărțile nu mint.“ Căpitanul cădea cu una de ghindă. Ca să nu-l urgisească totuși cu păcat, Didina a trecut strada vizavi, la madam Anica, rugînd-o să întindă și ea cărțile. Vecina, un fel de elefant de femeie, a procedat cu toată graba, lăsîndu-și baltă treburile și întinzînd cărțile pe loc.

— Fato dragă, nu-i bine, a început ea, pocnindu-și palmele. Este întîi un bărbat de roșu...

— Ba de verde. Nae e de verde.

— Lasă-l pe dom' Nae, stai să vezi ! Este mai întîi un bărbat de roșu, care îl are în stăpînire pe cel de verde...

— ... generalul ! a tresărit Didina.

— ... care e întors cu spatele la dumneata. Uite cărțile !

Ce mai, cărțile nu mințeau. Și generalul era întors cu spatele la ea. Iar după asta cărțile s-au tăiat, s-au tăiat și gata, nu mai ieșea nimic. Didina s-a ridicat de pe scaun, definitiv lămurită. Chiar dacă el avea să spună că asta — întinsul cărților — e o prostie, ea avea convingerea tare ca fierul. Un gînd a fript-o totuși, și s-a întors de la ușă : „Să vedem dacă e tot aia“. „Care aia ?“, că doar cărțile se închiseseră, și gata. Cînd se-nchid cărțile, nu mai încerci. Dar Didina s-a rugat, iar madam Anica n-a rezistat să nu le mai întindă o dată, așa, de mila ei. Madam Anica a mai

întins o dată cărţile, iar rezultatul a fost clar. Era tot aia, femeia de ghindă ! Didina era acum deplin încredinţată că Nae e un ticălos. Satisfacţia de a fi fost confirmată i-a dat o stare de veselie, pînă la rîs. A plecat de la madam Anica fără *o'r'voar*, a trecut drumul, veselia ei stranie a intrigat-o pe tanti Siţa, care o spionase cu ochiul prin geamlîc, la întoarcere, simţind că nu-i a bună. Pînă la urmă i-a zis :

— Cu tine e ceva.

— Ce să fie, tanti Siţa, nimic !... Şi strîngînd din dinţi : Doamne, ce-am să mă mai distrez ! O să fie distracţie mare. Şi mai tîrziu : O să-i trag lui Nae un guleai.

Guleai era un cuvînt rusesc, reactualizat de puţină vreme la Bucureşti, însemnînd scandal cu chef, mai mult tevatură şi răzbunare. Tanti Siţa a scuipat în sîn ca să îndepărteze răul. Scandalurile Didinei cu căpitanul de marină făcuseră vîlvă în mahala. Lucrurile se liniştiseră de la o vreme, de cînd dom Nae plecase pe front, la Dunăre. Tanti Siţa chiar spera că nepoata — tînără şi disponibilă, „fată de viitor" — îl va uita pe căpitan, care se dovedise în toate un ingrat, deşi era bărbat politicos şi şarmant. Ea o prevenise de la început pe Didina să nu creadă în bărbaţi, ea îi şoptise cîte ceva despre purtările lui Nae, deşi se apăra mereu : „Eu nu mă bag", dar înverşunarea fetei o dezarmase, era la mijloc o luptă pe viaţă şi pe moarte, ceva dincolo de amor, lucru evident în ameninţarea Didinei că Nae nu-i de capul lui. „Ai să vezi, tanti, ce-o să se-ntîmple, să nu zici că nu ţi-am spus !"

În clipa plecării la Dunăre, Nae se retrăsese din scenă prudent. Ca totdeauna cînd avea o aventură, Nae devenea apatic şi distrat. Apoi taciturn, morocănos, afectînd o preocupare superioară. Fuma cu gîndurile aiurea sau citea gazete. Nu citea, stătea cu ochii pe rînduri, fără să le vadă.

— Nae, ce ceteşti tu acolo, spune-mi şi mie !

Nae tăcea. Didina îi smulgea gazeta, o făcea fîşii, o călca în papuci.

— Cît sînt eu în casa asta, aici cu tine de faţă, să laşi cetitul !

— De ce, puică, cu ce te-am enervat ?
— Vreau să laşi cetitul !
— De ce ?
— Fiindcă aşa vreau eu.
— Păi cu ce te supără cetitul, puică ?
— Ştii tu cu ce !

Didina era geloasă pînă şi pe hîrtia cu litere pe care o atingea mîna lui Nae. Şi pe foiţa de ţigară din tabachere, pe care degetele lui o foşneau absent. Îi smulgea şi foiţa, şi tutunul. Zvîrlită, tabachera lui cu monogram a ajuns odată în uliţă. Didina simţea că absenţa lui Nae, vizibilă în asemenea gesturi mici, nu-i o absenţă neculpabilă, ca oboseala între soţi ; ea îl dorea pătimaş şi absolut, ca-n prima zi, zbîrnîind ca un zmeu în vînt, gata să se lase smulsă mereu în sus, de mîna lui, cu toată fiinţa în pîlpîire. „Nae, nu mai pot, gîndeşte-te şi la sufletul meu ! Doamne, iartă-mă, ce-i cu noi !“ Dar acum Nae era absent. Absent şi din casă, şi din vis, şi din cărţi. El îi dădea ştire, indirect, doar prin cîteva semne rele, pe care cărţile le adevereau.

După furie şi după veselie, Didina a fost cuprinsă de o stare curioasă de linişte, o linişte buimacă, rău prevestitoare. A încercat să-şi răsucească ţigara, din tutunul şi din foiţele lui, dar nedeprinse cu răsucitul, degetele ei au risipit tutunul pe capot. Doar degetele îi erau neliniştite, mişcîndu-se singure, aiurea, ca şi ochiul. Apoi a început să cînte, gura cînta singură, încît tanti Siţa s-a întors din cămară, unde cotrobăia după ceva, şi a privit-o cu ochi speriaţi :

— Didino dragă, ai să-ţi pierzi minţile, fato !

La aceste vorbe, Didina s-a prăbuşit în spasmele unui plîns. A plîns mult, cu noduri, cu gîlgîituri de copil, lacrimi curate, nici măcar sărate, lacrimi care au udat leoarcă pieptii capotului şi perna pe care se aruncase. Asemenea lacrimi, de obicei, Nae i le bea :

— Puică, tu ai lacrimi ca de copil. Tot să le bei.

Ea se însenina la obraz, ochii i se limpezeau, devenea mai frumoasă ca oricînd, revenea între ei sărbătoarea, totul era „curat, luminat, ca argintul strecurat“. Şi fiindcă Nae cunoştea descîntecul de deochi, el adăuga :

— „Ca piperul grecilor, ca sarea berbecilor“.

Şi rîdeau amîndoi, fără pic de supărare. Didina chiar îi şi spunea, în încheiere :

— Nae, cum de ne otrăvim noi zilele !

— De, puică, ştiu şi eu ! Şi Nae nu mai punea spirt pe foc, lăsa lucrurile aşa, cuminţi şi senine, ca în prima zi.

Acum Didina era la fel de senină, numai că în ochii ei verzi şi limpezi se citea hotărîrea. O hotărîre de nestrămutat, hotărîrea aceea care face o fiinţă să se simtă liberă şi stăpînă pe sine. Ea îşi cunoştea stăpînirea de sine, care o speria pe tanti Siţa, îşi ştia bine şi puterea, dar, atunci pe loc, nu ştia ce să facă cu mîinile. Mîinile ei îşi pipăiau obrazul şi tîmplele, ca şi cum ar fi vrut să se încredinţeze că toate sînt la locul lor. În această stare a surprins-o tanti Siţa, cînd a revenit din nou din cămară, unde tot cotrobăia după ceva.

— Pricep, a spus ea văzîndu-şi nepoata. Pricep ce vrei să pui la cale, dar să ştii, Didino dragă, că asta nu se poate.

Tanti Siţa îi citea adesea gîndul, Didina nu se mira, nu era acum vorba despre care gînd, ci de ce nu se poate.

— De ce nu se poate ? a întrebat ea.

— Fiindcă ştii tu bine de ce. Ce, eşti nebună ?

— Da, sînt nebună.

— Păi o să tragă în tine cu puştile, dacă te duci la el pe front.

— Să tragă cu puştile ! a acceptat Didina, mai nepăsătoare de sine decît oricînd.

Tanti Siţa pricepuse bine : despre nimic altceva nu putea fi vorba, în hotărîrea aceea nestrămutată a fetei, decît despre ceva cu totul imposibil şi cu totul absurd — o plecare la Nae, pe front.

— Fată dragă, stai să-ţi fac o cafea.

Adică nu pleca acum, pe loc, stai să-ţi fac o cafea, stai să întîrziem niţel, poate vine între timp un gînd bun. Tanti Siţa a adus cafeaua, iar alături de ea un pahar de apă rece, iar Didina a observat cu linişte că pe tablă e o singură ceaşcă şi un singur pahar.

— Dumneata nu bei ?

— Eu n-aş mai bea...

— De ce să nu bei ? Fă-ţi şi dumneata !

Tanti Siţa a revenit cu încă o cafea, iar fata, Didina, părea din ce în ce mai cuminte şi mai în apele ei. Tanti

Sița a abătut-o chiar în altă parte, cu gîndul, la chestiunea procesului, și Didina a părut s-o asculte cu interes.

— Dumnealui crede că o să-i meargă, a intrat tanti Sița de-a dreptul în subiect. Ei bine, nu, ne prezantăm amîndouă la trebunal, fără avocați, ca să vedem ce-o să zică dumnealui.

— Eu nu mă prezantez.

Era limpede că pe Didina n-o putea urni nimic din punctul acela fix, în care se zidise. Tanti Sița a oftat și a sorbit din cafea.

— Bine, fato, a încheiat ea, dacă-i p-așa, fă ce știi. Dar să știi de la mine, ce ți-ai pus în gînd nu-i lucru curat.

— Curat ? Adică ce face el e curat ! !

— El e bărbat, ți-am spus.

— Ce bărbat, e un ticălos !

Și Didina s-a ridicat de pe sofa, mîndră și justițiară. A început să se fardeze, plînsul o răvășise. În această operație a pus multă grijă, chiar minuție, privindu-se atent în oglindă, scrutîndu-se, cum face o femeie cu o altă femeie, cînd vrea să-i asigure o perfectă intrare în lume. Era chiar un strop de cruzime în grija Didinei de a-și martiriza obrazul. Parcă-și dădea palme, cu satisfacție.

— Nu crezi că-i mai bine să ne sfătuim cu Anastasiu, să-l poftim aici ? a propus tanti Sița.

— Ce să mai caute Anastasiu aici ?

— Dar, fato, tu ți-ai tăiat toate punțile către Nae. Hai să-l chemăm măcar pe Anastasiu...

— Anastasiu n-are ce se mai amesteca, a respins Didina propunerea. De-acu încolo e treaba mea.

La ideea de a pleca pe front se opunea o situație obiectivă, în care era amestecat și acel Anastasiu, unul Anastasiu-Argint, ipistat de tribunal și fabricant de anonime. Mitică Anastasiu-Argint era o instituție în materie de anonime, avea o clientelă vastă, angajați în subordine, pe care-i plătea cu te miri ce, o reputație dintre cele mai bune, peste toate, un dever mare. Unde nu răzbeau medicul sau popa sau avocatul, în cele mai intime secrete conjugale, de afaceri, de alcov, pătrundea Mitică Anastasiu-Argint, dovedindu-se un confident fără prihană și fără pereche, om de onoare perfect, fiindcă nici una dintre tainele încredințate lui nu trecea pragul înapoi în lume,

decît pe calea hîrtiei anonime, trimise prin poştă la adresanţi, cu girul celor direct interesaţi. Lui i se adresase Didina în multe din „cazurile lui Nae". Cu ajutorul lui soluţionase şi „cea mai gravă chestiune" : apărarea lui Nae de femeile care dădeau buzna după el, acolo pe front. Prin el, prin acea peniţă de argint, Didina izbutise să creeze pe frontul Dunării, în liniile române, ceea ce se putea numi „o situaţiune obiectivă". „Situaţiune" de care se izbea acum chiar ea, personal, după ce-o provocase direct, *manu propria.* Fiindcă ea, cu mîna ei, deşi sub îndrumarea lui Anastasiu-Argint, scrisese prima scrisoare, celelalte vreo douăzeci fiind scrise de alte mîini, ca să nu işte bănuieli. Şi scrisorile, cu texte şi caligrafii diferite, fuseseră adresate mai multor comandanţi din ierarhia militară, mai multor doamne de comandanţi, inclusiv soţiei ministrului de război. De la ea, de la această doamnă, aşteptase Didina salvarea, deşi nici prima scrisoare, adresată generalului Lupu, în subordinea căruia se afla căpitanul de marină, n-a fost lipsită de rezultat :

„Mult Onorate Domnule General,

La Bucureşti au ajuns ştiri, din sorginte sigură, cum că subordonaţii dumitale se ţin de chefuri cu femei, în loc să apere cu pieptul fruntaria patriei invadată de otomani. E o situaţiune intolerabilă şi nu ne îndoim că veţi lua măsuri. E trist ca familiile militarilor noştri să sufere, în timp ce ei îşi fac de cap, pretinzînd altceva şi pătîndu-şi astfel uniforma. (Se are în vedere mai ales căpitanul de marină N. Maican, care are consoarta bolnavă, nescriind acasă nici un rînd.)"

Textul prins între paranteze a fost şters de aceeaşi peniţă, dar era încă lizibil. După care scrisoarea continua :

„Daţi ordin pentru a nu se admite femei la cantonamentul trupelor ce comandaţi, aşa cum impun onoarea militară şi simţămîntul sacru de tată de familie, ce sînteţi.

SS : Un grup de doamne".

Efect sigur : scrisoarea fiind perfidă, a intrat ca un cuţit în inima generalului Lupu. Sigur că pe linia frontului

soseau adesea doamne, fiindcă ofițerii nu mai primiseră de mult permisii, ca să-și revadă familiile ! Sigur că se dădeau mese, banchete, și se trăgea și cîte-un chef ! Sigur că printre doamnele oficiale — logodnice, consoarte, mame — se vor fi strecurat și alte femei. Identificarea acestor străine nu intra în datoria generalului, care se purta ca un amfitrion atent, dar, de aici, iată nenorocirea ! Printre doamnele sosite în vizită la soți, logodnici și fii, se strecuraseră și *infidelele.*

Efectul asupra generalului a fost total, cînd, prin curier special, i-a picat plocon ordinul de a se interzice cu totul accesul femeilor în zonă, ordin semnat *manu propria* de ministrul de război, generalul Cernat. Scrisoarea care provocase reacția lui Cernat, mult mai sobră, invoca interese tactice și strategice superioare. Într-un loc bine găsit, printre rînduri, se strecurase și cuvîntul „spionaj". Tanti Sița știa de această acțiune a Didinei, atît de abil țesută și atît de fericit izbutită, încît, acum, iată, rezultatul se întorcea asupra fetei ca un bumerang.

— Și ce-ai să faci acu ?

— O să plec deseară, cu trenul ! a răspuns Didina.

Stăpînă pe sine, trăindu-și din plin satisfacția, Didina știa că provocase în jurul lui Nae un gol. Pe căile ferate, în trenurile cu militari, nu mai circulau doamne. Nu mai erau admise doamne nici în zona de confruntare armată, pe toată linia Dunării. Pentru această izbîndă, Didina se felicita, deși nu singură lucrase, osîrdia ei adăugîndu-și alte osteneli, multe, din toate clasele. Un singur lucru nu-l putuse Didina împiedica — nici pe tren, nici pe linia frontului — : pătrunderea doamnelor ruse, a rusoaicelor. Războiul era într-un fel al lor, al bărbaților lor, al împăratului, al marilor duci, al marilor generali și ofițeri cu ordinul Vladimir la gît, iar pe ruși nimeni nu-i puteau împiedica să vină la război cu femeile — cîntărețe de șantan, vivandiere, călugărițe, doamne de Cruce Roșie.

Ochiul stîng îi spunea Didinei că se petrece ceva rău. Absența lui Nae din vis sporea neliniștea și bănuiala. Apoi confirmarea : cărțile îl arătau pe căpitan cu una de ghindă. Cine putea fi ? Pe loc, în mintea Didinei s-a făcut lumină, ca și cum ar fi aprins chibrit :

— Tanti dragă ! a strigat ea. Şi după ce tanti Siţa a apărut : Tu îţi aduci aminte ce-a zis Nae, înainte de a pleca ?

— Că se îmbarcă.

— Că se îmbarcă pe ce ?

— Că se duce la ruşi, să se bată împreună cu ruşii.

— Lasă asta, a zis un nume de femeie.

— Da. Ada.

— Asta era !

— Acum ştiu bine ce-a zis. A zis : plec la Ada sau plec cu Ada.

— Atît vroiam să ştiu.

Şi Didina s-a liniştit din nou, dar mintea ei a prins şi mai harnic să lucreze. Ea şi-a prins tîmplele în palme şi a rămas nemişcată minute în şir. Tresărind, a strigat-o din nou pe tanti Siţa.

— Şi ce-a mai spus cînd a ieşit pe uşă ? a întrebat-o.

— Că se îmbarcă şi că nu-ţi mai poate scrie un rînd.

— Parc-ar fi scris vreodată !

Pe Didina a cuprins-o din nou veselia. Ajungînd la capătul gîndului, simţea că-l are pe Nae la mînă şi nu-i mai păsa de nimic. Din jocul lui se alesese praful. Ea era stăpînă pe joc.

A cerut o birjă, a trecut pe la tribunal, de unde l-a luat pe Anastasiu-Argint, care era între altele şi mare poliglot, şi împreună cu el a pornit la consulatul rus. Ea avea să plece în zona frontului, cu zapiscă la mînă, dată nu de români — pe care acum îi dispreţuia —, ci de autoritatea imperială rusă, care o luase implicit sub protecţie.

Părea un făcut sau o brodeală dintr-un joc de copii — jocul de-a v-aţi ascunselea —, dar nici de data asta Nae n-a izbutit să nu confirme intuiţia acestei femei, care nu dădea greş. Era într-adevăr la mijloc o rusoaică.

Înainte de a pleca spre front, afanisit de insuccesele lui militare, Nae trecuse pe la consulatul rus, unde ceruse — cu acordul superiorilor săi — să se îmbarce pe un vas al flotei imperiale. La intrare, la peron adică, un grup de doamne ruse aştepta trăsuri.

Pe marinar l-a orbit priveliştea : fiinţele acelea păreau debarcate de-a dreptul din cer sau de pe o banchiză polară. Tinere, nalte, blonde, străine, înecate în blănuri scumpe, deşi era cald, se vedea că fuseseră aruncate la acel peron, la care aşteptau, de ultima aripă de iarnă rusă. N-a putut distinge chipuri, ci siluete, mai ales un aer parfumat, tulburător, pe care îl aduc întotdeauna femeile de altă rasă într-un loc prea familiar — într-un port, într-o gară. A fost deci, mai întîi, uimirea şi ameţeala, apoi nevoia de a-şi freca ochii increduli. Căpitanului vedenia i-a dat într-adevăr ameţeală, ceea ce nu înseamnă că n-a privit cucoanele străine cu toată atenţia, după ce-a salutat politicos, dar într-un fel anume, cît să sublinieze surpriza. Ofiţerul era în ţinută de mare gală, cum se cuvenea să se prezinte la o instituţie străină, la ora audienţelor. El a rămas în preajma doamnelor, afişînd impacienţa, pe care şi ele o vădeau, doamnele aşteptînd probabil nişte echipaje care nu sosiseră la timp. Ofiţerul a încercat să se facă util, punînd la dispoziţie trăsura lui destul de modestă, ofertă respinsă însă de şefa grupului de doamne, o matroană cu talie de focă. Micul dialog între căpitan şi focă i-a permis însă s-o remarce pe pupila acesteia, o domnişoară ireal de albă şi de tînără, care a clipit spre el, derutat, mirat, jignit. Ea a închis ochii, pitindu-se în blană, deşi era cald. Ofiţerul a simţit pe loc că aparţine trup şi suflet acelei fiinţe, de care totul îl despărţea, inclusiv sosirea echipajelor. El însuşi a fost invitat cu politeţe în incinta consulatului, iar uşa masivă de nuc s-a închis definitiv în urma sa.

A urmat să aştepte, ca să fie primit, făcîndu-şi vînt cu chipiul. A tresărit în cîteva rînduri la deschiderea uşii, nu uşa din faţa căreia aştepta, ci uşa din spate, cea pe care dispăruse coconetul rus. Îl enerva sabia scurtă de paradă, care-i stînjenea mişcările — îi venea s-o arunce, ca să se simtă liber. Neastîmpărul se transforma la Nae într-o stare greu suportabilă, de furie asupra-şi, împinsă pînă la nevoia de a lepăda tot, inclusiv aspiraţia care-l aducea într-un anume loc, cu o ţintă precisă. Ţinta precisă dispăruse, se topise, iar ofiţerul scrîşnea de neputinţa de a nu-şi îngădui să părăsească scaunul, în care îl împingea să rămînă lipit mereu şi mereu privirea secretaru-

lui de la ușa cabinetului consular. Nae știa, dintr-o veche experiență, că o discuție angajată sub asemenea auspicii poate rata, ratează sigur, dacă el însuși nu găsește în sine puterea să-și calmeze nervii pe loc sau, dacă nu, atunci s-o șteargă, să părăsească teritoriul. El era, în nu puține cazuri, omul abandonului.

N-a putut părăsi teritoriul și nici nu s-a calmat. Întîlnirea cu consulul rus, baronul Stuart, deși scurtă, a stat sub incidența nervilor :

— Înțeleg că doriți să intrați ca voluntar în marina imperială rusă ! a început consulul, care era la curent cu solicitarea.

— Nu ca voluntar, excelență, fiindcă aceasta ar fi cu neputință. Eu nu sînt un civil, eu sînt un militar !

Fraza, de efect, l-a făcut pe consul să-l privească prin ochelari. Consulul a zîmbit. Nae Maican a simțit oportun să facă ultima precizare :

— Eu aparțin, prin jurămînt, marinei române.

— Și cine vă împiedică să slujiți în marina română ?

Nae a simțit ghiontul, din nou aceeași idioată problemă — „da, domnilor, n-aveți marină și totuși riscați războiul naval !" —, dar a tăcut, a răbdat umilința, deși era roșu la față ca racul. Consulul s-a arătat, în continuare, mai binevoitor :

— În sfîrșit, nu e de competența mea să aflu sau să știu de ce direcția flotilei din țara dumneavoastră nu vă folosește. Ați făcut studiile navale la Brest...

— Exact. Dar cunosc și Dunărea. Vasul „Ada", pe care aș dori să mă îmbarc, navighează în apele Dunării.

— Vasul „Ada" are o misiune specială.

— Știu.

Vasul „Ada" era un vas spion. Aceasta făcea ca în scrisoarea de recomandare a ofițerului român către partea rusă să se evite orice precizare în legătură cu numele vasului — pe care Maican dorea să se îmbarce —, pentru a nu i se crea dificultăți, prin suspiciune. Nici Stuart n-a insistat să afle de unde și ce anume știe Maican despre acest vas. Baronul a împins din nou lucrurile spre general :

— Am luat act de dorința dumneavoastră, căpitane, de a lupta în marina rusă. Un lucru rămîne însă indescifrabil pentru mine : sub ce statut vă veți îmbarca ?

Aceeaşi problemă, cu caracter general, spinoasa problemă a cooperării, se punea acum în cazul unui singur militar, căpitanul Nae Maican, care ardea de nerăbdarea să lupte.

— Dar există atîtea acţiuni militare de cooperare ! a avansat el, fără a preciza care anume acţiuni.

Nu „acţiunile" îl iritau pe baron, acestea erau cunoscute, deşi fără statut, ci cuvîntul acela — cooperare ! — care introducea spini în toate relaţiile dintre cele două părţi. Acelaşi cuvînt îl utiliza acum, poate nedeliberat, ofiţerul român.

— Este vorba, excelenţă, a reînceput căpitanul, de un ţel comun.

Ofiţerul căpătase o anume bunătate în glas, sub care se citea ardoarea de a izbuti, poate viclenia.

— Acest ţel, a continuat el, trebuie să-şi aproprieze un evantai larg de mijloace...

Din nou viclenia valahă !

— Dumneavoastră păreţi a fi mai mult diplomat decît militar, a observat baronul, zîmbindu-i cu ascuţime, o ascuţime din care nu se putea deduce lipsa de bunăvoinţă.

A intrat însă secretarul, care a anunţat vizita unui înalt personaj, prinţul Dimitrie Ghica, prezidentul Crucii Roşii Române, care venea probabil într-o chestiune privind statutul acelor doamne, cert de la Crucea Roşie Rusă. Stuart a suspendat audienţa cu scuze, a amînat-o de fapt cu cîteva minute, între timp consulul fusese informat că se reîntorseseră şi doamnele acelea, doamnele ruse !, iar inima căpitanului a bătut tare. El a observat, retrăgîndu-se :

— Constat totuşi, cu plăcere, că acest salon e cîmpul unei active cooperări.

— Un salon diplomatic, căpitane, nu poate fi un cîmp de război ! i-a răspuns baronul.

Căpitanul s-a retras în vasta antecameră, cu aspect de gară de lux. El n-a mai dat atenţie doamnelor, le-a salutat doar, cu deferenţă, ca pe nişte vechi cunoştinţe, retrăgîndu-se în colţul lui, sub o scară. Holul era dominat de portretele în mărime supranaturală a suveranilor Rusiei, care avuseseră atingere cu Principatele Române, de la Ecaterina cea Mare pînă la Alexandru al doilea, pînze

impresionante, cu un grandios de cortină de teatru. Un Suvorov şi un Cutuzov, ceva mai mici, simple portrete, dominau canapeaua pe care aşteptau doamna focă şi pupila ei, o fată albă ca un smoc de ovăz. Era şi o natură moartă, un hectar de pînză, cu harbuzi şi flori. Parchetul — o orgie de rozete, cruci, spirale — strălucea ca sticla. Erau — pe nişte console, mari cît altarele de catedrală — şi nişte vase Empire de porţelan albastru, cu vulturi imperiali în aur. Acestea se reflectau în parchet. Ruşii nu foloseau covoarele, le ajungea această feerie de lemn scump, care concura frumuseţea covorului oriental, înlocuindu-se elementul de ţesătură colorată printr-un mozaic geometric de fast şi răceală. Şubele doamnelor, din neglijenţă, căzuseră pe parchet.

Nimeni n-ar fi îndrăznit să le ridice — era un gest în obligaţia personalului casei — şi dealtfel blănurile făceau bine pe parchetul de lemn scump, la picioarele doamnelor, blănurile vaporoase sau grele păreau trofeele unor animale învinse. Mai mult — sub botinele fetei albe se prelinsese blana unui lup siberian. Ea însăşi, fata, dezvelită din puful lung şi fumuriu al lupului, etala nu un bust feminin, ci o siluetă aspră, aproape militară. O ajuta la aceasta şi corsetul, dar mai ales jacheta strînsă pe talie, semiofiţerească, cu brandenburguri, inclusiv epoletul cu franjuri de pe umărul stîng, un singur epolet, din care curgea un eghilet cu şnur de aur. Domnişoara ofiţer se juca cu eghiletul şi nu privea la nimeni.

— Nadia Vasilievna, dumneavoastră aici ? !

Omul care şi-a clamat surpriza, în ruseşte, a curs pe scara interioară în jos, pe lîngă umărul căpitanului — Maican o privea de sub scară —, precipitîndu-se cu braţele întinse spre fata ofiţer. Acelaşi om în frac i-a luat fetei mîinile, şi-a permis să-i scoată mănuşile lungi, una după alta, şi să-i sărute palmele, apoi braţele, pe stofa mundirului. Culmea a fost cînd bătrînul în frac — era un bătrîn ! — a smuls-o pe fecioară în sus, a cuprins-o în braţe, a început să ţopăie cu ea, la piept, căzăceşte, prin imensul hol. S-a învîrtit cu ea pînă sub spirala scării, oprindu-se în dreptul lui Maican, pe care l-a uimit spatele masiv şi negru al satirului. Părea un balerin sau un atlet de circ.

— Sufletul meu ! a bîiguit bărbatul, învîrtind încă o dată în aer fata de ovăz, după care a depus-o pe canapea, sfîrşit, nu de oboseală, ci de emoţie. I-a mai spus ceva, în ruseşte, apoi a dispărut sus, pe aceleaşi scări, ca să dea de veste probabil, în nişte încăperi de la etaj.

În faţa căpitanului, pe parchet, rămăsese eghiletul de aur. Maican l-a ridicat. Dar în aceeaşi clipă, fata, împreună cu doamna focă, a dispărut pe uşa care ducea în cabinetul consulului.

— Este contesa Nadia Vasilievna, nepoata prinţului Mirski, care acum, poate chiar în această clipă, trece Dunărea.

Replica a fost spusă în franţuzeşte, de cineva din vastul hol, Maican a înţeles-o, el a privit vrăjit spre uşa pe care dispăruse fata de ovăz, cu epolet de ofiţer. Deci bătrînul satir, în frac negru, era o rudă, probabil o rudă apropiată, un conte sau un prinţ imperial, de unde intimitatea cu ea, exuberanţa, nebunia acelui vîrtej cu copila în braţe, gesturi de neîngăduit pentru un altcineva.

— Căpitane, l-a trezit din ameţeală un secretar, cererea dumitale se va rezolva. Excelenţa-sa vă anunţă că veţi primi accepţiunea autorităţii imperiale direct la unitatea dumneavoastră, la momentul oportun. La revedere, domnule.

Maican a rămas multă vreme pe peronul consulatului, cu eghiletul de aur în palmă. Civilizat era să-l depună în palma persoanei de drept. N-avea puterea s-o facă. Aştepta ceva, o izbăvire, o minune. L-a smuls din loc îndemnul prinţului Dimitrie Ghica, atunci ieşit din consulat, care i-a spus :

— Hai, nu mai pierde vremea ! Baronul Stuart ţi-a semnat hîrtia sub ochii mei. Fugi la Dunăre !

Căpitanul a trimis în aceeaşi zi, printr-un comisioner, la hotelul la care locuia contesa Nadia, un coş cu violete de Parma şi o casetă în marochin, conţinînd eghiletul. Comisionerul, un bătrîn în redingotă, angajat special de Nae, s-a întors fără nici un răspuns. Doamnele din Crucea Roşie rusă plecaseră în aceeaşi zi spre front.

Nae nu mai putea întîrzia nici el, a plecat spre front, luîndu-şi definitiv adio de la Didina. Era liber, în sfîrşit. Şi se căia pentru toate prostiile. În compartiment, pînă la

Slatina, unde a debarcat, Maican n-a vorbit cu nimeni, încerca un sentiment fericit de purificare.

Acest sentiment i-l adusese fata rusă, care-l vindecase instantaneu de violenţa carnală, de zăpăceală, de ticăloşie. Căpitanul şi-a jurat, atunci pe loc, fără martori, să nu mai iubească pe nimeni decît pur. Şi el credea în jurămînt. Avea toate garanţiile pentru aceasta : nu băuse, nu era ameţit, nu se simţea vrăjit. Dragostea lui pentru contesa Nadia era mai ireală decît o amintire, era ca amintirea unei împărtăşanii, care îi aducea sub limbă un gust dulce-amar de căinţă. O căinţă pentru faptul însuşi de a fi existat, de a respira, de a călători cu trenul. „De fapt nici n-aş dori s-o mai văd. Aş dori doar atît, să-i predau eghiletul şi să-i spun personal : «Contesă, nu merită să priveşti acest om care şi-a însuşit, prin fraudă, ceva ce-ţi aparţine».“

Pentru mai multă siguranţă, pentru a nu se lăsa tentat să adore cutiuţa de marochin, conţinînd eghiletul, Maican a predat obiectul ordonanţei, cu ordin strict să nu i-o restituie decît dacă s-ar ivi cazul major de restituire.

În fond, putea păstra cutiuţa la el, avea un întreg depozit de asemenea amintiri, dar simţea că acea cutiuţă stă mai bine în buzunarul ordonanţei sau, şi mai bine, ar fi stat într-o boxă cu lacăt la Vatican. El nu era un credincios — suferea pentru asta, se închina aşa, într-o doară —, dar fata precis era, căpitanul nu era un specialist în biserici, cel mai bun depozit era o mînăstire sau mînăstirea mînăstirilor pămîntului — Vaticanul... De ce Vaticanul ? El nici măcar nu-l vizitase, dar simţea că Vaticanul trebuie să fie un sediu al cucerniciei, al dezlegării de păcate, măcar un depozit al amintirilor de care te lepezi dintr-o nevoie de purificare. Căpitanul a conceput în minte o scrisoare scurtă, în care, în termeni reci, aproape monastici, notifica fiinţei aceleia albe că eghiletul care îi aparţine, găsit întîmplător în holul consulatului rus din Bucureşti, se afla depus într-o boxă cu lăcat, la Vatican. Mîna lui impură nu-l va mai atinge. Poate mîna Papei.

La Slatina, unde au făcut transbordarea, ataşîndu-se unui convoi de căruţe, Nae a cerut ordonanţei cutia cu

eghiletul, strecurînd-o în buzunarul de la piept, pentru mai multă siguranță. După război, urma s-o trimită la Vatican. Dar pînă atunci era mai cuminte s-o păstreze el. Fata, oricum, nu mai avea nevoie de acel eghilet, îi ajungea epoletul cu franjuri, care acum îl enerva.

Seara, Nae a tras la conacul unui arendaș, plecat în afaceri, dînd buzna peste stăpîna locului. Nu el — ea ! Sau el și ea ! Ordonanța, s-a descurcat cum a putut, dar a doua zi în zori Nae i-a cerut soldatului cutiuța cu eghiletul de aur.

— Păi v-am dat-o !

— Vezi că e la tine !

A ajuns în zonă la miezul nopții următoare și cu chiu, cu vai a dat de un cunoscut, un camarad din infanterie :

— Ce-i p-aici ?

— Plictiseală mare, nici nu se poate dormi de urît.

— Dar luptele ?

— Ce lupte ?

S-a dumirit chiar a doua zi că pe front, pe toată linia frontului, era o plictiseală de zile mari. Îți venea să caști. Căpitanul a făcut vizitele de rigoare, s-a prezentat cui trebuie, s-a înfățișat la raport generalului Lupu, a dormit mai mult decît de obicei, apoi s-a inclus plictiselii unanime. Ceva îi lipsea și nu-și dădea seama ce. Oricum, fiind un nou-venit de la centru, un camarad l-a întrebat :

— Ce-i pe-acasă ?

— Bine, ce să fie ! Ca și p-aici.

— P-aici e rău, domnule, rău de tot, familiile n-au voie să mai intre în zonă. Ordin sever ! Generalul e foc pe toată lumea. Dacă se-apropie o femeie de raza bivuacurilor o împușcă. Ascultă la mine : o împușcă cum împuști un cîine.

Nae și-a făcut cruce cu limba, în cerul gurii, mulțumind lui Dumnezeu că nimerise pe acest pămînt al liniștii... Scăpase de Didina.

Viața pe zonă se desfășura într-adevăr liniștit, ca într-o vacanță. Nimic de făcut, nimic de făcut mai ales

pentru un marinar. Lui Nae îi revenise sarcina de a se ocupa de o companie de pontonieri — meserie detestabilă, cu un picior pe uscat, cu unul în apă. Generalul Lupu n-avea însă în divizia lui nici o unitate de marină, el i-a oferit căpitanului tot ce putea fi mai onorabil pentru un navigator de cursă lungă, pe deasupra şi absolvent al Şcolii navale din Brest : să supravegheze instrucţia pontonierilor şi, în plus, să studieze, pe machetă, construcţia unui pod peste fluviu. Misiuni prea simple pentru căpitan, pentru a-l ocupa. În instrucţia pontonierilor era absurd să se bage, aceştia aveau şeful lor, un locotenent cu care juca cărţi, în orele de repaus, şi pe care îl şi poreclise Podaru ; podul i se părea un fleac — nu era un pod peste Atlantic, ca să-ţi baţi capul cu el, ci un simplu pod, o bagatelă, „legi pontoanele unele de altele şi gata !“, nu se descoperea atunci, întîia oară, plutirea corpurilor, nu de un Arhimede era nevoie în armata română, ci de un Fulton, de cineva care să asigure navigaţia militară cu aburi !

Teoriile căpitanului îi lăsau cu gura căscată pe ofiţerii de uscat, pe *terieni,* cum le zicea Nae, iar faima lui a sporit în timpul meselor de la popotă şi la petrecerile de noapte. Petreceri sobre, ca între bărbaţi. La aceste petreceri teoriile şi povestirile marinarului înflăcărau imaginaţia, toţi începuseră a dori un război cum nu se mai văzuse, toţi începuseră să aibă un secret, iar mai apoi un ostentativ dispreţ faţă de condiţia lor *teriană,* care apăsa asupră-le ca o fatalitate. Nae punea capac acestei mizerii, cînd spunea cu năduf :

— Domnilor, naţiile care n-au mare se pot sinucide. Ce mai, sînt cu ştreangul de gît ! Fiindcă, vedeţi dumneavoastră, omul e o fiinţă marină, el nu e, cum credeţi dumneavoastră, un terian, ci un acuatic, el se dezvoltă înainte de naştere în apă, cum s-a dezvoltat şi viaţa la început, în marea primordială, apoi, după naştere, el n-are alt vis decît apa, marea, da, marea !

— De unde sînteţi de loc, domnule căpitan, iertaţi că vă întreb ? a îndrăznit să întrebe sublocotenentul Mănescu, care-l sorbea pe căpitan din ochi.

— Ce-ntrebi, domnule, prostii ! l-a repezit cineva pe Mănescu, un alt admirator, locotenentul Perticari, tunar

de meserie. N-ai auzit că domnul căpitan a făcut Şcoala navală la Brest ?

Desigur, Nae făcuse Şcoala navală la Brest — acesta era răspunsul, cutreierase şi mările —, era şi acesta un răspuns, totuşi, în ceea ce-l privea, el nu cunoscuse prin naştere marea, era — ca mulţi alţii — un simplu bucureştean. Poate că asta l-a şi făcut pe Nae să revină, ceva mai concesiv, asupra formulei finale, cea care pusese capac, aruncînd o şansă şi naţiilor *teriene :*

— Da, domnilor, marea, iar cine n-are mare să-şi îndrepte ochii spre oceanul aerian.

Figuri uluite, Nae era ascultat ca un profet.

— Spre cer ! a pus el punct.

— Adică credinţa ! a strigat Mănescu.

— Taci, cînd eşti tîmpit ! a urlat Perticari. De altceva e vorba : baloanele, navigaţiunea în aer, zborul !

Alte figuri uluite, mai ales că Nae tăcea. Asemenea discuţii le dăduseră multor ofiţeri dureri de cap. S-a născut în cadrul lor şi o separaţie de opinii, ofiţerii de modă veche sau cei care „nu duceau la metafizică" s-au retras de la aceste sindrofii intelectuale, niţel şifonaţi, niţel privindu-l chiorîş pe Nae, „care ce ? o face pe nebunu cu noi ? !", „n-o face, domnilor, pe nebunu, dar pune o chestiune, o ipoteză", „ce ipoteză, să nu ne-nveţe el ce-i cu războiul !", şi multe altele, care au rupt unitatea camarazilor în două părţi aproape simetrice : pro şi contra Nae Maican.

Maican însuşi a socotit că e mai bine să se retragă din dezbateri, cultivînd viaţa de pustnic. Pentru o vreme el a refuzat pînă şi mesele de la popotă, cinînd de unul singur în coliba în care locuia, fapt care i-a consolidat prestigiul. Tot n-avea cu cine să discute, ce mai ! *Terieni !,* a pus Nae concluzie gîndurilor lui năstruşnice despre navigaţia cu aburi şi războiul naval. „Pe un asemenea ofiţer n-au cum să nu-l adore femeile !", îşi spuneau cu invidie camarazii. „Să-l adore ? Aş, se smintesc după el ! Nu vedeţi ce scrisori primeşte ? !" Nae primea într-adevăr multe scrisori, camarazii recunoşteau caligrafia feminină de pe plicuri, le spunea multe şi parfumul acelor plicuri, le-a spus multe şi faptul că pe Maican l-a desemnat generalul

ca om de legătură cu unitatea rusă vecină, de pe acelaşi ţărm.

În această misiune de prietenie la ruşi, Maican l-a luat cu el şi pe locotenentul Perticari, cel mai zelos admirator, care, la întoarcere, a povestit lucruri extraordinare despre idolul său :

— Domnilor, e culmea, căpitanul e cunoscut ca un cal breaz de coconetul rus !

— Ce coconet, care coconet ?

— Doamnele ruse de Crucea Roşie. Sosirea căpitanului în lagărul rusesc a făcut senzaţie.

— Da' de unde le cunoaşte, domnule ? Asta chiar că-i culmea !

— De unde de-ne-unde, le cunoaşte !

Un grup select de ofiţeri, în frunte cu generalul, a făcut o vizită de curtoazie la ruşi. Maican fusese vioara primă. Drumul spre lagărul militar rusesc s-a făcut pe apă, cu bărcile. Urma acum vizita de răspuns, iar evenimentul acesta rar — singura mondenitate într-un sezon de post negru — a înviorat ofiţerimea. S-au pus la cale pregătiri ca pentru primirea ţarului. Veneau, se dădea ca sigur, şi acele doamne. Maican a intrat şi el într-un cutremur special.

La el, aşteptarea aceluiaşi eveniment atît de tulburător s-a transformat într-o stare de nervozitate şi chiar de alarmă. Starea a fost precedată de un semn rău : îl mînca nasul. Dar mîncărime grozavă, nu fleac ! Aşa ceva nu i se mai întîmplase decît o dată în viaţă, iar atunci fusese dandana mare, un scandal cum nu se mai pomenise, care-l dusese pînă pe muchia iadului, cu pistolul la tîmplă. Culmea era că nimic rău nu pregătise semnul : nu se certase cu nici un camarad, nu primise veşti proaste, ba vestea cea mare — în afară de vizita doamnelor ! — îi şi picase : în curînd urma să acosteze, prin apropiere, vasul „Ada“.

Dar gîndindu-se tocmai la acea bucurie, îmbarcarea, se dezlănţuise criza. De ce, cînd totul era clar, cînd totul urma să-l facă fericit, de ce ! Rostind în gînd numele vasului, „Ada“, Nae văzuse însă, instantaneu, ochii Didinei.

— Mă îmbarc pe „Ada“ ! îi spusese la plecarea din Bucureşti.

Și Didina l-a țintuit atunci cu ochii ei verzi ca fierea, care nu prevesteau nimic bun. Didina avea pe chip nu ceva disperat, ci ceva împăcat, chiar triumfător. El îi cunoștea bine acel aer triumfător, care promitea ceva. Odată, după o împăcare, Didina îi mărturisise : „Năică, îți simțisem planul de cînd erai cu mîna pe clanță. Doamne, mi-am zis în gînd, poate că dă Dumnezeu să-l prinz cu curva-n pat !“ Cum se și întîmplase.

Recapitulînd acel moment penibil, Nae s-a liniștit însă, dimpotrivă, el a fost acela care a trăit o clipă de triumf : scăpase definitiv de Didina, Didina nu putea călca în zonă, peste toate Nae se purificase, reîntîlnirea cu contesa Nadia, departe de a-l tulbura, stătuse sub semnul unei atracții reci, ca între astre depărtate. Nae însuși fusese fericit de a fi izbutit să obțină un asemenea sentiment curat, asemănător clipei de după împărtășanie. Ochii umezi, dar stinși, un vag tremur al buzelor, pe care locotenentul Perticari le urmărise încordat, mai mult, dezinteres față de uimitoarea fată, decît atenție, în sfîrșit, același Perticari a observat la Nae doar o ușoară reniflare a nărilor, cu o undă de amețeală, ca după o absorbție de parfum, după clipa cînd contesa, împreună cu protectoarea sa, a părăsit masa de banchet oferită de ofițerii ruși. „Teribilă figură căpitanul !“ și-a spus Perticari. Același locotenent, la întoarcere, n-a răbdat și a adus vorba despre fata de ovăz :

— E superbă.

— Crezi ?

— V-a urmărit cu foarte mult interes.

Căpitanul n-a primit aceste vorbe cu emoție, el era preocupat de altceva, probabil că un asemenea moment rar, ca cel la care Perticari asistase, era pentru Maican ceva curent. Curios era că Nae însuși nu fusese tulburat, pînă a intervenit semnul, mîncărimea de nas, apoi încă o spaimă : eghiletul !

— Ce-am făcut cu eghiletul !

El a fost ars de această grijă, cînd se afla departe de cantonament, într-o luncă, pe malul fluviului, la cules de melci. Ofițerii își împărțiseră între ei, cum știuseră mai bine, îndatoririle legate de pregătirea banchetului în onoarea rușilor. La propunerea căpitanului se acceptase și

ideea unui preparat franţuzesc cu melci în unt negru, agrementat cu vin de Bourgogne. Vinul şi melcii îl priveau pe Nae, el se afla în luncă după melci, cînd a sărit ca ars :

— Eghiletul !

Eghiletul nu era şi pace. A răscolit coliba, a bătut ordonanţa — lui îi dăduse cutiuţa cu eghiletul ! —, s-a calmat, a început o căutare metodică, cu ajutorul lui Perticari. Nici un rezultat. Perticari, din disperare, a venit totuşi cu o idee :

— Domnule căpitan, dar n-aţi putea comanda la Bucureşti un alt eghilet ? E totuşi vorba despre un simplu eghilet.

Dar Nae a urlat ca o fiară, îngrozindu-l pe Perticari printr-o mărturisire neînchipuită :

— Nu-nţelegi că-i eghiletul ei ?

Ce mutră a făcut Perticari nu se poate spune. S-au pus din nou pe căutat eghiletul, de astă dată, lucid, rece, crîncen. Nae a hotărît să spargă pereţii. Acelaşi Perticari l-a calmat, introducînd elementul raţional :

— Domnule căpitan, dar ce să caute eghiletul în pereţi ?

— Poate l-am ascuns în pereţi, ca un nebun.

— Domnule căpitan, să nu ne pierdem minţile, s-a rugat Perticari, atît de zăpăcit şi ameţit de tevatură încît îi venea să plîngă. Domnule căpitan, s-a rugat el, să punem raţiunea în drepturile ei suverane. Dumneavoastră ştiţi că atunci cînd pune dracu' coada pe cîte ceva, nu mai vezi acel lucru cîte zile trăieşti. Te loveşti de el, îl ţii în mînă, dar nu-l vezi. Poţi să-l ai asupra ta şi nu-ţi dai seama.

La care Nae a strigat :

— Domnule, dar nu-i un fleac, nu pricepi ? Nu-i un ac să nu-l vezi, e un eghilet într-o cutie ! Chiar dracul dacă punea coada, se vedea !

Totuşi îndemnul la raţiune a avut un rezultat : Nae a cerut să fie percheziţionat la piele, şi el, şi soldatul. Apoi şi Perticari, omul care avusese *ideea*. Apoi a băut, s-a ameţit rapid, s-a îmbătat chiar, din emoţie şi extenuare. Perticari l-a întins în pat, i-a tras cizmele, l-a

lăsat să doarmă liniştit, sub veghea ordonanţei, iar Nae dormea ca un copil. Dar în cursul nopţii, cînd s-a deşteptat dintr-un coşmar, cînd s-a ridicat, orbecăind după apă, el a prins de coadă trena unui vis, capătul vaporos al coşmarului care-l învăluise şi a dat un urlet :

— Eghiletul !

Visase eghiletul. Simţea cum eghiletul îi circulă prin sînge. Îl înghiţise ! La ziuă s-a înfăţişat la infirmerie, cu mină de nebun, şi s-a spovedit medicului. Avea încredinţarea, chiar şi proba — visul acela !, că eghiletul se afla în el.

— Fii serios, căpitane. Astea sînt coşmare nocturne, rezultate dintr-o digestie proastă. Ce-ai mîncat ? Am să-ţi dau un purgativ puternic.

Nu i-a mai ars de melci, de pregătirea melcilor, deşi seara urma să fie banchetul. Iniţial, Nae hotărîse ca nimeni să nu se atingă de melci : el îi va pregăti, cum ştia, după o reţetă specială, care nu se dă pe mîna oricui, care cere o supraveghere permanentă, nu era o mîncare de bucătar, ci de *gourmet*. El s-a lăsat captivat pînă la urmă de pregătirea melcilor, punînd în fiecare operaţie o grijă şi o minuţie care l-au apărat de alte gînduri, de gîndurile negre. Oaspeţii sosiseră între timp. Lui Nae nu-i mai rămînea de preparat decît sosul negru, ultimul dichis, care de obicei se fabrică pe clipă, înainte de aducerea tăvii la masă. El însuşi urma să prezinte tava, costumat în bucătar. Vinul de Bourgogne, o baterie de sticlă, urma să fie adus de soldaţi cupieri, un om — o sticlă. Nae nu mai avea mult timp ca să se spele şi să se dichisească şi s-a grăbit. El a lăsat melcii în grija bucătarului, apoi a plecat spre bordei, luînd sub braţ echipamentul cu care urma să se costumeze.

Intrînd în odaie, o undă de parfum l-a alarmat :

— Cine a fost p-aici ?

— Coniţa !

— Care coniţă ?

— Cum care, coniţa Didina, raportez !

— Vasile, eşti nebun ? !

— Sînt nebun, dom'căpitan, dar ea a fost. Cu dom' locotenent Perticari. El a adus-o aici.

Lui Nae nu-i mai rămînea decît să-l împuşte pe Perticari. Să-l împuşte, apoi să se prezinte singur magistraţilor militari. El s-a aruncat în pat, hotărît să moară.

N-a stat mult întins. Pe ușă au dat năvală cîțiva ofițeri :

— Haideți, domnule căpitan, generalul e foc. Trebuie să intre în scenă melcii.

Camarazii l-au smuls pe Nae în sus, el era fără puteri, l-au costumat, l-au dus ca pe un înecat pînă la bucătărie, i-au pus pe palme tava cu melci, i-au deschis ușa, l-au împins în sala de banchet.

Aplauze, *mal de mer*, acea legănare amețită dintr-un perete în altul, punct fix prințesa Nadia, care rîdea, punct fix Didina, care aplauda, rîdea, iar la gîtul Didinei podoaba de supliciu : eghiletul.

Aflat între cele două doamne, generalul Lupu părea încîntat. Se spune că melcii lui Nae ar fi fost strașnici.

Nu numai nebunia erotică, dar și o nebunie a vanității mișca lumea. Războiul fiind o estradă pe care evoluau personaje importante — țarul, prințul, generalii, miniștrii, diplomații — s-a născut spontan o atracție spre strălucirea acestei estrade, o năvală de efemeride, ca vara în grădinile de spectacol, cînd roiurile de musculițe nocturne întunecă lumina lampioanelor. Această năvală, firească în orice vremi, era acum stimulată de evenimente, de schimbarea rapidă a climatului — de după 9 mai, cînd efemeridele s-au dovedit mai prolifice, ele reluîndu-și mai de timpuriu zborul dezordonat și exuberant. Un cîntec de epocă dădea glas situației :

„Bine-i să zbori,
Cu pași ușori,
Să te-nvîrtești
Cît trăiești...“

În epoca Unirii, cînd în Țările Române s-a petrecut o radicală modificare de climat, efemeridele au fost totuși mai puține. Ceva nu le dădea siguranță, climatul nu se așezase încă și un instinct le spunea că nu e bine să meargă la risc. Acum riscau. Ce ? Atunci nu era război, acum era război ! Nimic și nimeni nu le asigura că războiul va fi scurt și profitabil, dar pe undeva războiul era dorit ; efemeridele apar cînd se instituie o dorință

publică, pe care ele o şi preced, prin roiurile lor. În lumea obişnuită, aceste efemeride se vîră insistent în ochii animalelor mari — caii, şi boii —, împiedicîndu-le să-şi vadă de drum. Aceste animale se apără cum pot, cu cozile. În lumea bună, aceleaşi fiinţe mici, oricît de dezagreabile, sînt ocrotite, fac parte dintr-o atmosferă, măsoară importanţa unei case, a unui loc, a unui personaj. Unele personaje se simt uneori excedate sau chiar martirizate. Efemeridele au predilecţie pentru victime, le dibuie şi le găsesc uşor, cînd se înşală dispar — multe case fuseseră astfel recent abandonate, spre disperarea martirizaţilor —, nu era şi cazul casei generalului Iancu Ghica, a cărui consoartă, doamna Alexandrina, suflet îndatoritor, se găsea asediată, de cîtăva vreme, de aceste roiuri de muşte mici.

După plecarea generalului la Petersburg, programul zilnic de primiri şi vizite ale doamnei Ghica devenise infernal. Cum consoartele fidele au un anume mimetism, o comportare calchiată după aceea a bărbatului, doamna Alexandrina, ca dublu al soţului, ţinea salon şi acorda audienţe în numele diplomatului, folosind exact ticurile şi gesturile acestuia, minus tabacul, toate puţin exagerate, prin atenţia faţă de vizitatorii de orice rang şi printr-o prea sinceră implicare sentimentală. Ea era ajutată în acest exerciţiu de Oscar, majordomul englez care-i slujise pe Ghiculeşti şi la Constantinopole, pe care doamna nu-l sacrificase, trimiţîndu-l la Petersburg, unde ar fi fost poate mai util. Un prim conflict s-a pronunţat de la început între Oscar şi doamna Ghica, tocmai pe chestiunea primirilor. Oscar proceda la fel ca la consulatul din Pera, ca un cerber, observînd precisa conformare la etichetă, cenzurînd cărţile de vizită depuse pe o tipsie de argint, la intrare, răspunzînd monosilabic, refuzînd intransigent, severitate care îl apăra şi uşura pe diplomat, făcîndu-l să apară cu atît mai liber în gesturi cînd, sărind peste Oscar, introducea la el pe cîte cineva, peste rigori, provocîndu-i lui Oscar scandalizarea. O scandalizare acum continuă, întreţinută de doamna Ghica, pe care Oscar a notificat-o stăpînei, în limba lui maternă :

— *Madam, I am supposed to defend the building. I am employed by a diplomatic office.*

— *Ossian, but this is merely a residence !*

— *That makes it more serious, Madam. A residence has even greater requirements.* [1]

Doamna Ghica trecea peste aceste rigori, nu din slăbiciune, ci din datorie. Era război, oamenii erau îngrijoraţi — mai ales femeile —, multe familii erau despărţite şi lovite, toată lumea avea necazuri, toate solicitările, chiar cele mai mărunte, se prezentau sub forma necazurilor. Doamna Ghica era de fapt o martirizată a necazurilor altora, o depozitară a acestor necazuri, pe care le primea fără pauză, ca şi o cutie a milelor, dintr-o biserică perpetuu deschisă. O cutie e totuşi rece şi impasibilă, doamna Ghica participa. Şi cum necazurile îi erau încredinţate în cadrul unei vizite, confidenţa interesată îmbrăca forma vizitei, protocolul vizitei, de unde rezultau lungi şedinţe de chin, agrementate cu cafea şi ceai, după caz. Solicitările fiind prea multe, acestea luau adesea un drum ocolit, prin mamă, care ţinea salon separat. Cu acest prilej a ieşit la lumină şi coana Pulheria, anterior retrasă din societate, acum prosperă, revendicînd serviciile aceluiaşi Oscar, smuls între cele două doamne. Englezul a şi protestat :

— *Madam, please be so kind as to decide whom I serve.*

— *You serve the house, Ossian.*

— *In that case, Madam, please allow me to do my duty !* [2]

Intervenea şi o gafă a stăpînilor : lui Oscar i se spunea din neglijenţă Ossian, nu atît din neglijenţă cît prin tradiţie, Oscar fiind moştenit de familia Ghica de la un diplomat olandez care nu putea în ruptul capului să-i spună lui Oscar altfel decît Ossian. În momentul angajării lui la consulatul român, Oscar i-a notificat noului stăpîn, în cel mai protocolar stil cu putinţă :

— *My name is Oscar, Sir.*

---

[1] — Doamnă, eu trebuie să apăr casa. Slujesc la un oficiu diplomatic !

— Dar, Ossian, acum e doar o simplă casă.

— Cu atît mai grav, doamnă. O casă are rigori şi mai mari.

[2] — Hotărîţi, miss, pe cine servesc !

— Serveşti casa, Ossian !

— În acest caz, miss, permiteţi-mi să-mi fac serviciul !

— *All right, Ossian, I'll remember*[1], i-a răspuns generalul, care i-a consacrat definitiv porecla.

Trecînd peste această jignire, adusă și la București, intransigența lui Oscar a pus totuși ordine, pentru o vreme, în casa Ghica, provocînd mutre uluite — bucureștenii nu erau obișnuiți cu un asemenea tratament, dar efemeridele au găsit crăpături și ferestre întredeschise : doamna Ghica făcea la rîndu-i vizite, era tîrîtă în vizite, solicitatorii au improvizat antecameră în alte părți, în casele unde protectoarea era așteptată, plus un alt canal, cel mai sigur : scrisorile. Acestea soseau zilnic cu zecile. Casa Ghica fiind vechea Casă a Poștei — un palat cu alură de instituție —, scrisorile soseau ca la poștă. Oscar n-o mai putea împiedica pe doamna Alexandrina să le deschidă, stăpîna aștepta corespondență din Petersburg — care mereu întîrzia —, vizitele la domiciliu au fost înlocuite deci printr-un program de lectură a corespondenței și de răspunsuri, încă și mai obositor, suportabil însă, doamna fiind ea însăși o epistolieră. Unele dintre aceste scrisori erau adresate generalului, care nemaiavînd adresă la Constantinopole, dar nici la Petersburg, îl căutau aici, la sediul Poștei, poșta aceasta funcționînd acum fără graniță, ca în vremile de demult.

Fusese lucru convenit între cei doi, ca pe toată durata absenței generalului, doamna Ghica să deschidă această corespondență, particulară sau oficioasă, punînd soluții după caz, îndrumînd-o mai departe, urmărind rezolvările, treburi care o puneau pe Alexandrina în postură de secretar benevol cu funcții interministeriale. Exact funcția pe care o rîvneau solicitatorii, care intuiseră situația, exploatînd-o abuziv. Cele mai multe dintre aceste scrisori conțineau cereri de slujbe, de promovări în slujbe, propuneri de creare a unor slujbe, fie și fictive, toate emanate din dorința unei anumite lumi de a se face folositoare, de a se pune în valoare în împrejurarea dată. O lungă scrisoare, trimisă de un ex-prinț, Vogoride, tăietor de frunză la cîini pe la Paris, suna așa :

---

[1] — Numele meu e Oscar, sir !
— În ordine, Ossian. Am reținut !

„Mon cher Prince,

L'amitié que vous m'avez toupours témoignée pendant le temps trop court que j'ai passé auprès de vous à Constantinople, m'encourage à m'adresser à vous pour un service signalé que vous pourrez me rendre à mon retour dans les Principautés qui aura lieu dans une dizaine de jours. Je suis las de l'inaction dans laquelle je vis depuis quelques années, je suis d'âge à me mettre sérieusement à l'ouvrage et à entreprendre quelque travail utile aux autres et à moi-même.

Tout ce que je puis vous dire pour le moment c'est que par les relations que vous avez vous pourriez exercer sur mon avenir une puissante influence, que votre amitié, j'ose l'espérer ne me refusera pas. Je suis dans la situation d'un homme qui par un concours fortuit de circonstances a devant lui quelques chances très heureuses mais qui pour ne pas les laisser échapper, et pour être en état de les mettre à profit a besoin de relations qu'il a trop négligé de se créer ou d'entretenir.

Veuillez, cher Prince, présenter à la Princesse et à Madame de Blaramberg mes hommages les plus respectueux et agréer pour vous-même mon souvenir le plus sympathique et le plus dévoué.“ [1]

---

[1] „Dragă prințule,

Prietenia pe care totdeauna mi-ați arătat-o în timpul foarte scurt pe care l-am petrecut în preajma voastră la Constantinopol mă încurajează să mă adresez pentru un important serviciu pe care mi l-ați putea face la întoarcerea în Principate, care va avea loc în zece zile. Sînt anulat de inactivitatea în care trăiesc de cîțiva ani ; sînt la vîrsta la care trebuie să mă pun serios la treabă, întreprinzînd ceva util altora și mie însumi. Tot ceea ce pot să spun pentru moment este că prin relațiile pe care le aveți, veți putea exercita o puternică înrîurire asupra viitorului meu, pe care prietenia voastră, îndrăznesc să sper, nu mi-o va refuza. Sînt în situația unui om care, printr-un joc al circumstanțelor, are în fața lui cîteva șanse foarte fericite, dar pentru a nu le lăsa să-i scape, și pentru a le pune la lucru, are nevoie de niște relații, pe care a neglijat să le creeze și să le întrețină.

Vă rog, prințule, să binevoiți a prezenta prințesei și doamnei Blaramberg omagiile cele mai respectuoase, iar pentru voi amintirea mea cea mai caldă și devotată.“

Doamna Alexandrina n-a citit scrisoarea pînă la capăt, dar solicitantul se și prezentase între timp la ușă, depunîndu-și cartea de vizită. El a trecut peste Oscar, lăsîndu-l pe englez cu o mină perplexă, intrînd de-a dreptul în salonul Alexandrinei, hotărît s-o întrețină asupra „micului plan", inclusiv asupra detaliilor necuprinse în acea scrisoare adresată generalului. A fost pentru întîia oară cînd doamna Ghica care îl ținea în brațe pe ultimul născut, și-a ieșit din fire, arătîndu-și net ostilitatea față de întreaga specie.

Mai întîi, Alexandrina i-a răspuns invadatorului în românește — lucru pe care Oscar nu-l putea face, lucru care l-a zăpăcit într-atît pe tînărul Vogoride, încît el nu se putea dumiri unde se află, în ce parte a lumii. El a dat să se explice, a trecut peste primul șoc. Alexandrina a continuat a-i vorbi românește, din nou zăpăceală, o zăpăceală de care doamna a profitat, prompt și exemplar :

— Dumneavoastră știți unde vă aflați ?

— La prințul Ghica.

— Sînt eu prințul Ghica ?

— Dumneavoastră sînteți cert doamna Ghica.

— Atunci ?... Unei doamne nu i se prezintă nimeni astfel. Apoi ridicîndu-se și indicîndu-i ușa : Afară !

Acest ultim cuvînt, răcnit în românește, a fost cert înțeles, mai ales cînd Alexandrina a adăugat în englezește, tot răcnit, pentru Oscar :

— *Ossian, how dare you let in just anybody !* [1]

Ex-prințul Vogoride nu era un oricine. El a dezlănțuit ulterior, în lumea bună, o adevărată campanie împotriva Alexandrinei, a devenit peste noapte rusofob, unindu-se cu Niki Blaramberg în acest sentiment, care nu l-a împiedicat totuși să-și facă veacul pe la Ploiești, vînînd ceea ce rîvnea, un loc decorativ într-o comisie mixtă, loc pe care l-a și obținut pînă la urmă.

Trecînd peste fleacuri, peste grijile diurne ale unei mari case — relegate coanei Pulheria —, Alexandrina era

[1] Ossian, cum îți permiți să lași să intre oricine aici !

copleşită de reale necazuri, tot necazurile altora, dar angajînd-o printr-o fatalitate : de la ruperea relaţiilor cu Poarta, toate afacerile româno-otomane încă pe rol, scoase din albia oficială, debuşau în casa Ghica, deşi stăpînul casei era acum reprezentantul ţării către partea adversă, aflîndu-se la Petersburg. Pe Ghica îl căuta deci şi Constantinopolul, dar îl căuta şi Petersburgul, el găsindu-se fie la Kiev, fie la Moscova, fie în drumul înapoi spre ţară. În lipsa generalului, afacerile reveneau consoartei pe post de secretară, Alexandrina căpătînd, prin vacanţă, rolul ocult de ministru al afacerilor româno-ruso-otomane, un rol nerecunoscut, dar necesar, chiar fatal, fiindcă viaţa neamurilor nu ţinea de decretele guvernelor, şi nici de războaie. Chiar şi discrete afaceri ruso-otomane treceau, conştient sau nu, prin mîna ei. Oricum, relaţiile otomano-române, suspendate sub tirul reciproc al tunurilor, continuau sau chiar se înteţeau prin Casa Poştei.

Era mai întîi chestiunea consulatului din Pera, pe care generalul o lăsase baltă — prin trimiterea lui la Petersburg, pe care guvernul o lăsase de asemenea baltă — ocupat cu pregătirea războiului, pe care oficialii otomani de la Constantinopole o lăsaseră la rîndu-le baltă — trecînd-o în răspunderea poliţiei din capitala imperiului, cu o sugestie în doi peri : „Vedeţi să nu fie masacraţi diplomaţii români". Sugestie prea sumară, ca să nu dea naştere la întrebări : „Cît timp să nu fie masacraţi ? Cînd să fie ?" Amintirea masacrului de la Adrianopole, care provocase actuala criză — de proporţii europene —, era prea proaspătă.

Alexandrina a înţeles lecţia şi a acţionat a doua zi după sosirea la Bucureşti, fără sfatul nimănui. Ea a reluat imediat legăturile cu lumea diplomatică europeană, pe care o cultivase la Stambul, reprezentată şi la Bucureşti, revăzîndu-le pe consoartele consulilor Angliei, Franţei, Olandei, Austro-Ungariei, Belgiei, cu care întreţinea simpatii. Mai ales doamna colonel Mansfeld, soţia consulului britanic şi doamna Debains, soţia consulului francez, îi erau intime. S-a adăugat doamna Ema Mawr, soţia unui medic britanic, stabilit cu mulţi ani în urmă la Bucureşti, o fiinţă cu temperament de misionară, cu vocaţie de misionară pentru cauza românilor. Prin Ema Mawr şi prin

prietenii acesteia din Londra, Alexandrina a obţinut nişte prime ecouri favorabile actului de la 9 mai, în presa britanică. Prin celelalte doamne, Alexandrina a încercat menţinerea unei oricît de vagi protecţii asupra consulatului român din Pera, lăsat în voia valurilor.

De acolo, de la Bosfor, veneau ştiri proaste. Girantul cu afaceri, rămas pe loc, arsese unele hîrtii, pe altele reuşind să le salveze prin consulatul Belgiei. Corespondenţa oficialilor români era refuzată, cea expediată prin interpuşi ajungea la destinaţii nesigure. Importantă era salvarea personalului, pe care guvernul de la Bucureşti se consola în a-l considera un personal de sacrificiu, prima jertfă a războiului.

— Dar e atroce ! a murmurat Alexandrina, lăcrimînd pe umărul prinţesei, la Cotroceni. Vărul meu e în pericol !

Prinţesa, fire deosebit de sensibilă, a răspuns cu lacrimi, nedumirindu-se totuşi despre care dintre veri era vorba, familia Ghiculeştilor fiind imensă, cu aproape toţi membrii ei, pe linie bărbătească, vîrîţi în politică. Cel în cauză, Grégoire, se afla la Constantinopole, un altul, Emil, se afla la Petersburg, tot un văr era şi Dimitrie, prezidentul Crucii Roşii Române, acesta nu putea fi deci în pericol !, un văr de-al doilea, la care prinţesa s-a gîndit în chiar clipa cînd a lăcrimat, era scriitorul Ion Ghica, diferit de generalul Ghica, tot Ion, de fapt Ioan, zis şi Iancu, pentru a nu se stîrni confuzii.

Din pomelnicul Ghiculeştilor a fost extras Grigore, asupra căruia plana ameninţarea cu moartea. Prinţesa s-a cutremurat la acest gînd, pericolul era iminent, ea şi-a frînt mîinile a neputinţă. Nu era limpede ce trebuia făcut — un protest, un serviciu religios ? Situaţia a apărut şi mai gravă, cînd Alexandrina i-a spus prinţesei că acelaşi pericol îi ameninţă şi pe alţi români, supuşi ai curţii de la Bucureşti, care se aflau acolo.

— Avem supuşi şi în imperiu ? a întrebat prinţesa cu mirare.

— Dar sînt mii, a strigat Alexandrina. Sînt acolo negustori de cherestea şi grîne, apoi călugări în pelerinaj, apoi voiajori în trecere, prin Bosfor, apoi ciobani, care cum i-a prins războiul.

— Ciobani ? a tresărit prințesa. Ce caută ciobanii noștri la Constantinopole ?

Alexandrina n-a putut să-i explice că era vorba despre ciobanii români din Dobrogea, n-a mai adus în discuție aceste subiecte, la Cotroceni, mulțumindu-se să lucreze singură. Cum ? După propria inspirație, plîngînd, oftînd, trimițînd scrisori, schimbînd scrisori, făcînd vizite, aflîndu-se într-un du-te-vino permanent, ziua și noaptea. Nu făcea tot ceea ce făcea din vocație politică, ci femeiește, din instinct, polarizînd în jurul ei forțe pe care generalul nu le-ar fi bănuit și n-ar fi știut să le pună în mișcare. Unele rezolvări țineau de întîmplare, erau nimic altceva decît rodul perseverenței care pune în mișcare hazardul și-l face să lucreze, Alexandrina înotînd dezordonat în valuri, lăsîndu-se copleșită, căzînd la fund, dar ieșind mereu deasupra. Casa ei era de la o vreme loc de întîlnire a unor personaje dintre cele mai curioase : doamne de diplomați străini, cherestegii valahi, armatori greci, brînzari transilvăneni, călugări, ofițeri ruși, artiști de operă italiană în turneu, bancheri, reprezentanți ai Alianței izraelite sau ai Crucii Roșii Internaționale. Persoane despre existența cărora n-ar fi știut niciodată, care frecventau adesea consulatul din Pera, îi erau acum prezentate, erau ascultate, fără ca Alexandrina să aibă o pricepere cu mult superioară prințesei, și, în lipsă de altceva, erau îndrumate la diferite instituții române sau ruse, cu cîte un bilet semnat de mîna ei.

— Doamnă, cinci șlepuri cu sare nu se pot mișca din portul Brăilei. Ajutați-mă !

Un oficial i-ar fi răspuns negustorului :

— Și ce-mi pasă mie ? Or să crape turcii fără sarea noastră. Cu atît mai bine.

Dar Alexandrina asculta și scria biletelul. Ea intervenea și în situația inversă :

— Doamnă, un caiac otoman cu tulpane și barișe zace în portul Hîrșovei. E marfa mea. Vine-acuși Tîrgul Moșilor. N-or să aibă muierile tulpane și barișe. Dați ordin la paza rusească să lase caiacul.

Alexandrina scria un alt bilet, către un înalt ofițer rus din Cartierul General de la Ploiești.

Cuprinsă în vălmăşagul acestor afaceri, care îi depăşeau puterile, ea uita adesea de chestiunea principală — consulatul din Pera, viaţa lui Grégoire, şi atunci tresărea, înjunghiată de spaimă. Despre această spaimă îi scrisese în ultima misivă şi generalului :

„Je suis en peine pour notre cousin Grégoire à cause de la situation équivoque qui lui est faite à Constantinople. Comment ce pauvre garçon se tirera-t-il des dangers qui peuvent surgir tout-à-coup pour lui au milieu de ces „cannibales ?“ [1]

Pe de altă parte, Alexandrina îi cunoştea bine pe demnitarii otomani. Scriind canibali, n-a ezitat să pună ghilimele — aceasta era opinia, acestea erau faptele, presupuse a fi cunoscute de toată lumea civilizată, fapte care se opuneau politeţei perfecte şi civilităţii desăvîrşite ale înalţilor funcţionari de la curtea sultanului, cu care ani de zile Ghiculeştii fuseseră în raporturi fără reproş. Ce i se putea imputa lui Savfet-Paşa, fostul ministru de externe, cu care generalul era ca şi prieten ? Acelaşi Savfet-Paşa îl avea în graţii pe Grégoire, tratîndu-l ca şi pe un nepot. Cum putea fi pusă în pericol viaţa lui Grégoire !

Şi totuşi spaimele o torturau. Nu numai pe ea, ci şi pe alţii, uneori nişte simpli necunoscuţi, care o vizitau nu din interes, ci ca să-i susţină moralul. Erau deci şi dintre aceştia. Astfel, de cîteva zile, în antecamera ei îşi făcuse loc, pe un scaun lateral, un brînzar de la Curtea Veche, un transilvănean după port, care vroia cu orice preţ să vorbească în patru ochi cu doamna ministru. Alexandrina l-a primit, iar brînzarul, fără a-i cere ceva pentru negoţul lui, s-a arătat săritor pentru necazul ei. Brînzarul, Şiclovan pe nume, avea un nepot călugăr, la Mînăstirea Cocoş, în Dobrogea. Prin călugării din Dobrogea şi prin călugării de la Athos, se putea stabili o legătură sigură cu consulatul român din Pera. Alexandrina a refuzat oferta, legătura cu Pera se putea menţine încă prin poşta internaţională, prin interpuşi diplomatici, nu era nevoie de o asemenea complicată filieră, ca în timpurile vechi. O altă ofertă

[1] „Sînt îngrijorată de vărul nostru Grigore, din cauza situaţiei echivoce în care este pus la Constantinopol. Cum se va descurca bietul băiat din pericolele care pot surveni pentru el în orice clipă, în mijlocul acestor canibali ?“

privea refugierea consulatului. Bătrînul Şiclovan avea afaceri sau rude, sau prieteni la Triest, de aici drumul spre Bucureşti fiindu-le deschis.

— Şi ce doriţi, în schimb, de la casa Ghica ? l-a întrebat Alexandrina pe Şiclovan, la sfîrşitul audienţei.

— Nimic, doamnă, a răspuns brînzarul. Vă dorim sănătate.

Cea mai încurcată figură a făcut-o Oscar, cînd doamna l-a condus ea însăşi cu onoruri pe umilul personaj, pînă la peron. La peron s-a observat că brînzarul nici măcar nu venise cu trăsura. Era deci şi zgîrcit. Aceasta n-a împiedicat-o pe Alexandrina să-i spună lui Oscar :

— *Ossian, remember that this gentleman can enter this house whenever he pleases.* [1]

Oscar avea să vadă şi mai multe în cursul acelei veri de pomină. Unul dintre aceste lucruri nemaipomenite îl privea direct : după întoarcerea generalului, Ossian alias Oscar avea să-şi preia funcţia oficială de majordom de casă diplomatică, dar nu la Bucureşti, nici la Petersburg, nici la Constantinopole, ci acolo unde generalul urma a se stabili, aproape de împărat, într-un bordei, la Turnu-Măgurele.

Peste puţin, Ossian avea să fie cutreierat de păduchi.

La Constantinopole, la consulatul român din Pera, Grigore Ghica, însărcinatul cu afaceri, omul de sacrificiu la bord, trăise şi el ceasuri de coşmar. În primele zile de după ruperea relaţiilor, consulatul fusese invadat de refugiaţi, întreaga lume aflată în trecere prin Bosfor, dăduse buzna aici, pe teritoriul român, cu spaima represaliilor pe chip. Diplomatul nu-i putea linişti pe toţi aceşti oameni, care ulterior s-au liniştit şi singuri, cum au putut, căutînd azil la alte consulate sau ambasade, ambasadele fostelor puteri protectoare, el s-a trezit după o vreme absolut singur, înconjurat doar de cîţiva funcţionari speriaţi şi de micul personal casnic, compus din străini : doi greci translatori de otomană, un bucătar francez, un valet aus-

[1] — Ossian, acest domn are oricînd intrare liberă la noi !

triac, un grădinar olandez, doi ţigani vizitii, plus turcoaicele de la mătură. Oscar sau Ossian se salvase la Bucureşti, împreună cu generalul. Aceşti străini îl priveau cu ochi goi pe stăpînul străin, făcîndu-şi automatic munca, la fel ca şi odinioară. Un contratimp între munca, la fel ca şi viaţa consulatului, s-a pronunţat totuşi peste puţină vreme, cînd afluxul de lume s-a suspendat, şi cînd se vedea golul, iar în spaţiul acestui gol se vedea mişcarea personalului. Cel mai fericit a fost olandezul, care, dispunînd acum de libertatea de mişcare prin saloane, şi-a luat iniţiativa de a face nişte fantastice aranjamente florale, ca pentru marile recepţii. Tînărul diplomat, care în genere nu observa florile, a fost şocat.

— Ce-i cu asta ?

— Trandafiri ! Sînt cei mai frumoşi trandafiri din ultimii zece ani, domnule, a răspuns grădinarul.

— Trimite-i, te rog, la ambasada Marii Britanii ! a poruncit tînărul. Apoi răcnind : Sau şi mai bine, aruncă-i în Bosfor !

Ghica era iritat împotriva ambasadei britanice, cu care cultivase strînse relaţii, dar care, imediat după ruptură, şi-a retras simpatiile sub o pînză de brumă, apoi, sub un strat de gheaţă din ce în ce mai gros. Cel mai mic serviciu, chiar cu caracter personal, îi fusese refuzat. La fel procedaseră francuzii şi germanii. Singurul binevoitor, consulul belgian, era un neofit, pentru întîia oară în post la Stambul, bunăvoinţa lui antrenînd gafe.

Însărcinatul cu afaceri se simţea desărcinat, scos din rostul existenţei lui, nu numai prin suspendarea legăturilor oficiale, care îl obligau anterior la un rond zilnic pe la diferite instituţii, dar prin anularea relaţiilor mondene, dineuri, recepţii. Cartoanele de invitaţie nu mai soseau, Ghica citea în această absenţă carantina la care era supusă funcţia lui sau ţara. Lipsită de funcţie, mişcarea lui zilnică descoperise golul. O vreme l-a ţinut treaz spaima, l-a mobilizat grija de a menţine sau de a-şi crea noi legături, i-a dat apoi impuls datoria de a purifica şi salva arhiva, dar odată aceste operaţiuni isprăvite, Grigore Ghica a descoperit singurătatea şi apatia.

Legăturile cu ţara fiind permanente, pînă la ruptură, el se mişca la Constantinopole ca acasă, fără sentimentul de a

se afla într-un oraş străin sau ostil. Oraşul, ca oraş străin, i-a apărut aşa, după ruptură. Ţara, ca realitate îndepărtată, ca o lume de dincolo, i-a apărut aşa, tot după ruptură. De fapt ştiri din ţară îi soseau aproape zilnic, prin presa internaţională, iar uneori prin curieri secreţi. Dar curios, de la o vreme, aceleaşi ştiri nu se mai aşezau firesc în mintea lui, îl deconcertau, îl derutau, îi creau o imagine confuză şi fantastică despre lumea de acasă, imaginea unei lumi necunoscute, paradoxale, străine.

Presa străină colporta despre ţară, pe care el o ştia bine, fel de fel de ştiri surprinzătoare : „La Bucureşti se ţin lanţ manifestările în favoarea războiului" ; „Riposta română la Dunăre", „Brăila în flăcări !", ştiri senzaţionale prin distanţă, Brăila însăşi — Brăila în flăcări ! — apărîndu-i acum diplomatului ca un mare port european, un fel de Marsilia sau Hamburg. Formulele *„Romania si arma"*, *„Rumania buys arms"*, care făcuseră carieră în Apus, l-au alarmat şi pe el, l-au făcut să clădească în imaginaţie un uriaş spectacol al înarmării, pe măsura spectacolului pe care îl avea sub ochi acolo, la Bosfor. Zile în şir, cu discreţie, dar stăruitor, el urmărise deplasarea unor corpuri de infanterie şi cavalerie spre direcţia nord-vest, spre Cîmpia Traciei şi spre Balcani. Era activă mişcarea şi în portul militar. Încă opt nave cuirasate ridicaseră ancora, în sunetul fanfarelor, pornind spre gurile Dunării. Lui Ghica nu i-a scăpat sensul obscur al acestor deplasări de forţe : cu un an în urmă, în timpul răscoalelor din Muntenegru, al represaliilor din provincia bulgară, al războiului turco-sîrbesc, aceste mişcări de trupe aveau ceva isteric, acum, aceleaşi mişcări aveau ceva încet, tulbure, sumbru. Se adunau, lent, nişte nouri, fără a se şti unde se va revărsa furtuna, spre Carpaţi sau spre Caucaz.

După zarva acestor mişcări militare, pe cele două maluri ale Bosforului s-a lăsat linişte. O linişte în care orice viaţă europeană părea abolită. Marea capitală trăia exclusiv islamic, ignorîndu-i cu totul pe străini, cu urechea aţintită la frontiere, de unde nu veneau ştiri, iar cînd veneau erau comentate discret, cîntărite pe muteşte, fără ca nimic să răzbată în afară. Liniştea era şi mai rău prevestitoare noaptea, în acele nopţi înmiresmate de mai,

căutate cîndva de călătorii europeni pentru neînchipuita lor transparență, pentru irealul pe care îl varsă luna în Bosfor, pe ape și în aer. O asemenea noapte, prin care s-a strecurat, întorcîndu-se „acasă“ de la o ultimă recepție, i s-a părut lui Grigore Ghica lugubră. Recepții, dineuri, ceaiuri s-au și suspendat. Consulatele din Pera, acum definitiv izolate unele de altele, trăiau ca în primele vremuri ale relațiilor cu Înalta Poartă, cînd, sub marii și aprigii sultani din secolul de glorii, pe soli nu-i putea aștepta decît moartea.

În această atmosferă, la consulat au apărut și oamenii acelor vremuri, vechii oameni de legătură dintre țară și Stambul, pe care pînă atunci Ghica nu-i știuse sau îi ignorase : un călugăr de la Cozia, venind din hagialîc de la Sfîntul Munte, a poposit într-o seară la consulat, nu de altceva, dar ca să ceară domnilor de aici scrisoare „către acasă“.

— Păi cum ajungi acasă ?

— Păi cum s-ajunge. Cu pasul, pe cărări.

Un alt individ, suspect, urmărit și de poliția otomană și de poliția română, s-a prezentat singur, fiind convins probabil că nu va fi reținut de nimeni. Îl chema Mardare, și s-a înfățișat cu superioritate :

— Io sînt Mardare.

— Și ce vrei ?

— Io trăiesc liniștit ș-aici și dincolo, a răspuns Mardare. Dumneata, dacă nu vrei ceva de la mine !...

Era jenant din partea lui Ghica, reprezentant al unui stat, să se dea pe mîna unui delincvent, urmărit de statul cu care se afla în conflict. Ghica l-a întrebat pe Mardare cu prudență :

— Pe unde-ai intrat ?

— Pe ușă.

— Ai să ieși prin grădină. E mai bine pentru dumneata.
El însuși a supraveghiat ieșirea lui Mardare, pe ușa din dos, apoi dispariția acestuia, dintr-un salt, peste zidul grădinei consulatului. Mardare se va fi pierdut în masa de hoți de pe cheiuri sau din bazar, el prezentîndu-se la consulat, pentru prima și ultima oară. El căutase probabil o ispășire dinspre partea română.

Cel mai asiduu vizitator era un aromân din Veria, un celnic, căpetenie de trib de păstori, care avea în buzunar,

prin oamenii lui, toate drumurile balcanice. Celnicul venea la consulat în chip oficial, el și era un personaj oficial, fiind urmat de o adevărată gardă de ciobani, care stătea de strajă la intrare. El avea bune legături cu România, fosta țară tributară, dar și cu imperiul sultanilor. Ruperea relațiilor nu părea să-l indispună, asemenea ruperi se mai petrecuseră, dar relațiile erau prea vechi și prea adînci ca să le poată cineva curma. Un singur lucru îl îngrijora pe bătrîn, situația unui nepot, student în medicină, la Leipzig, pe nume Zohi Caraian, care părăsise studiile, în urmă cu o lună, întorcîndu-se „în țară", la București, ca să intre voluntar în armata română. Zohi urma să lupte împotriva turcilor, deși unchiul său trăia sub turci. Pe celnic îl chema tot Zohi și tot Caraian, iar întrebarea lui la fiecare întîlnire era aceeași :

— Ce știi de Zohi ?

— Nimic.

— Dar din țară ?

— Tot nimic.

Ca toți aromânii, celnicul socotea România țara lui, el o numea „Vlahia cea Mare" și se căznea să vorbească românește, nu în dialect. El îi și spusese diplomatului că între români și aromâni nu-i nici o diferență, ultimii sînt mai bogați cu un a. Bătrînul nu folosea pluralul majestății, în dialectul aromân nu exista un asemenea plural, el îi vorbea lui Ghica cu „tu" și îi spunea pe nume, tratîndu-l drept ceea ce și era, un copil.

— Copilule, i-a spus ultima oară aromânul, te văd neliniștit. Dacă ți-e grija la hîrtiile țării, scapă-te de grijă. Dă-mi-le mie. Vino și tu la Veria, așa, ca într-o plimbare. Te trimet în munți la „călive", la „picurari". Stai acolo cît ți-o fi voia. Poate să țină războiul și o sută de „ai".

Propunerea era solidă, pe cuvîntul celnicului se putea conta, totuși Ghica se afla în misiune oficială, el căuta o ieșire demnă, cu sprijinul corpului diplomatic, cu sprijin internațional. Celnicul Zohi Caraian nu pricepea asemenea subtilități, el gîndea practic :

— Ai bani ?

— Am bani.

— Ai cai ? Dacă n-ai cai, îți las caii mei. Și ridicîndu-se : Cînd ești gata, faci cu ochiul.

La plecare, celnicul i-a mai spus :

— Nu te teme să mergi pe la împărăţie. Cuţit în spate n-ai să primeşti.

Într-adevăr, ieşind peste puţină vreme în oraş cu treburi, Grigore Ghica şi-a simţit echipajul urmărit. Se ştia în atenţia poliţiei otomane, a tresărit, dar i-a venit inima la loc. Erau cîţiva din „picurarii" moşului, care supravegheau trăsura îndeaproape, mergînd în urma ei călări. Aceleaşi umbre călări l-au vegheat cînd s-a îmbarcat într-o noapte pe un vas comercial, cu destinaţia Italia. A pus să se taie toată recolta de trandafiri, a concediat personalul, a bătut uşile în cuie. Acte, scrisori, legături erau acum cenuşă. Sau păreau a fi cenuşă. Ridicîndu-se ancora, pornind cu vasul în noapte, diplomatul s-a simţit definitiv desprins de acel ţărm.

La Neapole, el a primit dispoziţia să ţină mai departe drumul Mediteranei, spre Gibraltar, urmînd să se întoarcă în ţară după o escală la Londra, şi după încă una, foarte lungă, la Petersburg.

Aceeaşi stare de incertitudine o resimţea, la Bucureşti, Kogălniceanu, ca pe un imens gol diplomatic. Un gol pe care îl umplea cu propria-i persoană — masivă într-adevăr, nestăpînită, cu ţîşniri lavine, trează chiar cînd ministrul picotea la birou, cum i se întîmplase toată primăvara, cînd, de unul singur, trebuia la rîndu-i să ţină loc unei întregi echipe, să lucreze adică în contul diplomaţilor români de la Paris, Londra, Berlin, Viena, Roma, chiar cînd aceştia lucrau — şi uneori bine, lucrau, dar nu atît de bine încît ministrul de externe să se poată lesne transpune „în raţiunea acelor cabinete", care acum tăceau. Pentru conu Mihalache, ca şi pentru restul colegilor săi de guvern, era imposibil de dedus, atunci, pe clipă, mai ales după 9 mai, ce gîndesc aceste capitale, el fiind acela care trebuia să dea socoteală, să ţină deci loc acelor instanţe, situaţie absurdă, atîta vreme cît lipsea materia formală, cînd ministrului i se refuza orice indiciu pentru nişte deducţii cît de cît plauzibile. La somaţia „Ce gîndeşte Londra ?", Kogălniceanu trebuia să dea din umeri, deşi nu putea şi n-avea

voie să dea din umeri, el trebuia să dea socoteală, să deducă reacţii, să presupună atitudini, să indice direcţii de urmat, să se substituie deci unor persoane invizibile şi mute — lord Derby, contele Decazes, contele Gyula, cneaz Gorceakov, ultimul fiindu-i de o vreme foarte aproape, o apropiere care-i dădea linişte, în chip curios.

— Ce te linişteşte cînd eşti aproape de cneaz Gorceakov? l-a întrebat o dată Brătianu.

— Dar, amice, am Petersburgul lîngă mine. Nu mai am nici un dubiu.

Pe ministrul de externe îl subminau deci dubiile, şi de la o vreme, ceea ce el însuşi numise „starea de gol". Starea de gol era în fond o nesuferită „stare de atîrnare", de dependenţă de altcineva, de celălalt, un celălalt generic, cu atît mai urîcioasă cu cît, văzută de la distanţă, o asemenea stare avea să fie interpretată mai tîrziu din perspectiva timpului, ca o jubilare, un sentiment de libertate şi putere. Dar ce libertate poate dobîndi cineva, fie şi ca sentiment intim, cînd acest sentiment — fie şi intim ! — nu e întărit printr-o confirmare exterioară. Fără confirmări, un ins pe o planetă pustie nu trăieşte starea de libertate ci senzaţia de gol. Lui conu Mihalache confirmările îi lipseau, de unde nesuferita stare de gol, de fapt starea de atîrnare, în care se zbătea, de după 9 mai—Ziua Neatîrnării !

Sentimentul nu-l măcina şi pe Brătianu, care se refugiase în practic, în noianul de treburi mărunte legate de pregătirea războiului, în amănuntul tehnic. La conu Mihalache amănuntul tehnic era legat de esenţialul acestei stări, acţiunea practică şi amănuntul tehnic dilatau starea, punînd-o în lumină, făcînd-o greu suportabilă. Un raport cifrat de la Berlin, ultimul raport al lui Degrea privind o conversaţie Bülow despre 9 mai, nu mai era un fleac, nu putea fi taxat drept o bagatelă — ca miile de fleacuri şi bagatele tehnice de la alte departamente, mai ales cele coordonate de Brătianu !, acel raport era un act, actul prin care nu Bülow ci prinţul Bismarck, sau cei doi împreună, tăceau asupra moţiunii Parlamentului Român.

Punînd în mapă acel raport primit de la Berlin, conu Mihalache nu putea să nu trimită un gînd furios spre prinţ. Un gînd iute reprimat — prinţul nu putea fi făcut răspunzător de reacţia Berlinului, deşi prinţul era pînă la

urmă „un neamț“, așa cum nu putea fi făcut răspunzător Iancu Ghica de reacția Petersburgului, numai pentru faptul că generalul avea rubedenii în imperiu, era legat, sanguin, prin Alexandrina, cu lumea rusă. Dar ministrul de externe era el însuși un sangvinard, om al primelor impulsuri, în acest caz un impuls de reproș către prinț, iute reprimat, fiindcă prințul era totuși „un prinț român“, capul statului, iar ideea de stat era infailibilă pentru Kogălniceanu, indiferent cine ar fi întrupat-o.

Sentimentul se complica prin complicația interioară a ministrului, care nu vedea — precum Brătianu —, persoane sub actele politice — un Bülow, un lord Derby, un cneaz Gorceakov, niște bărbați cu care se puteau duce tratative, ci state, adică entități neschimbătoare sub acțiunea persoanelor. Kogălniceanu era un ins teoretic, un istoric, Brătianu era doar un redutabil ins politic. Astfel o veste secretă, din Londra, că lord Derby va părăsi Forreign Office-ul cedînd portofoliul altcuiva, nu l-a impresionat pe ministrul de la București. El știa dintr-o bună experiență că persoanele nu pot schimba cursul tradițional al unei politici de stat — pot desigur agrava sau diminua acest curs, că deci politica trebuie orientată nu spre persoane ci spre state, ca entități, de unde persoanele abstracte cu care Kogălniceanu purta dialog — prin note, circulare, uneori și direct, în conversație, totdeauna invocînd argumentele istorice care defineau aceste entități. Dar acum entitățile tăceau, cum tac îndeobște entitățile, care se manifestă desigur și material, fenomenal, fizic, care dau expresie vie esenței lor, în acest caz expresia vie a esenței marilor puteri fiind tăcerea de după 9 mai — o tăcere alarmantă.

Tăcerea însemna ignorare. Lumii nu-i păsa de ceea ce se întîmplă la Dunărea de Jos, de ceea ce se petrece cu și în micul stat, care apăruse ca entitate, bine definită, chiar sub mîna și sub puterea aceluiași om, Kogălniceanu. El trăise, cu nici douăzeci de ani în urma, nașterea unui nou stat, *statul român,* impus ca nouă entitate prin unirea a două țări românești, el moșise acest stat — nu singur, ci cu o întreagă echipă, dar atunci, în 1859, la naștere, Kogălniceanu nu se simțise singur, niște mîini din marile capitale îl ajutau, acum aceste mîini se retrăseseră, iar

tăcerea — neutră, aprobatoare, ostilă ? părea a spune : „Ce mai vreţi ? V-aţi născut, acum mergeţi singuri !“ Chiar imperiul de la nord, cu care Kogălniceanu însuşi semnase în aprilie *Convenţia* — act de stat prin care se recunoştea *ca entitate* statul român, tăcea cu rezervă. Deşi toate actele care urmaseră — înţelegeri vamale, bancare, comerciale, înţelegeri pur şi simplu ! confirmau şi întăreau acel act. Şi de aici neînţelesul, imposibilitatea de a concepe o asemenea situaţie, care reprezenta o sfruntare a bunei judecăţi, întemeiată pe evidenţe. Evidenţe pe care ministrul român le-a şi evocat la un dejun intim cu cneaz Gorceakov, care mînca şi asculta, asculta şi mînca, privindu-l din cînd în cînd pe preopinent cu nişte ochi moi, şterşi, apoşi, în care se citea totuşi o vie curiozitate. Kogălniceanu s-a întrebat atunci, pe loc, după un şir de propoziţii, dacă marele cneaz urmăreşte argumentarea sau gestica, fiindcă ochii bătrînului au condus cu un viu interes mîna lui conu Mihalache pînă în dreptul unei solniţe, fixîndu-se pe solniţă, iar vocea lui a cerut copilăreşte :

— Vreau şi eu sare.

Marele cancelar a pudrat bucăţica de carne cu sare, a depus solniţa, apoi l-a invitat pe preopinent :

— Continuaţi !

El a continuat, cu şi mai multă vervă, trecînd peste incidentul cu solniţa, alegîndu-şi şi mai bine argumentele, lăsînd de fapt să vorbească evidenţele : recunoscînd identitatea statului român — structură, instituţii, hotare, dreptul de a subscrie acte internaţionale !, *Convenţia* recunoştea implicit independenţa acestui stat, în cel mai direct mod, prin însuşi actul subscrierii sale de către ambele părţi. Şi atunci de ce una dintre părţi ezita la o recunoaştere formală ?

— Dar cine ezită, de vreme ce-am subscris ! a intervenit baronul Dimitrie Stuart, diplomatul care subscrisese convenţia din aprilie, alături de Kogălniceanu.

— Dar atunci de ce nu se trece la recunoaşterea formală ?

— O recunoaştere formală este legată de mari dificultăţi, a observat baronul Stuart.

— Dificultăţi ? Nu văd care !

— O recunoaştere formală ar echivala cu o schimbare a statutului internaţional al României, statut prevăzut prin acte internaţionale, la care Rusia a subscris. Cum ar putea Rusia să procedeze unilateral ? a observat din nou baronul.

— Dar am şi procedat astfel, chiar noi doi, împreună ! a răspuns Kogălniceanu. Deci nu unilateral, ci bilateral. Subscriind împreună convenţia, o convenţie în fond antiotomană, n-am rupt oare vechiul statut, care îmi refuza mie unuia o asemenea angajare ?

— Puteaţi face altfel ? a întrebat contele Ignatiev, care participa la dejun şi care tăcuse pînă atunci.

— Ne puteam opune ! a răspuns prompt ministrul de externe, iar lentilele ochelarilor lui au sclipit. Şi fiindcă toţi îl urmăreau intens : Acest lucru vi l-a şi spus dealtfel destul de răspicat domnul Brătianu, anul trecut, la Livadia.

S-a lăsat o tăcere încordată, aproape jenantă, cum adesea Kogălniceanu ştia să provoace, cu şi fără voia sa. Ministrul român de externe evoca un celebru schimb de replici între Gorceakov şi Brătianu, pe care marele cneaz, acum de faţă, îl cunoştea prea bine. Amfitrion şi oaspete s-au privit o clipă, semnificativ. Replicile de la Livadia sunau aşa :

„— Atunci ne vom opune ! a spus Brătianu.

„— Dacă vă veţi opune, vă vom strivi ! a răspuns cancelarul.

„— Ar fi culmea, a răspuns Brătianu, ca tocmai trupele împăratului, pornind să elibereze popoarele creştine, să strivească primul popor creştin întîlnit în cale !“, iar schimbul de replici de la Livadia s-a oprit aici.

Clipa de rememorare între amfitrion şi oaspete se scursese mut. Marele cneaz, care stătea cu un os de pui în mînă, a încetat să-l mai ronţăie. Contele Ignatiev, care fusese de faţă la memorabila scenă, a continuat dialogul în cuvinte care se legau direct cu acea replică :

— În acest caz aţi fi făcut jocul turcilor, a punctat el. Neacceptînd să admiteţi trecerea trupelor ruse prin ţara voastră, i-aţi fi ajutat direct pe otomani.

— Se poate, a convenit ministrul român. Dar ne manifestam ca entitate. Cu atît mai imperios este acum, cînd

am semnat *convenţia*, să luaţi act de această entitate, recunoscînd-o !

Marele cneaz şi-a reluat ronţăitul : „Deci aceasta vroiau, recunoaşterea !“. Pe cancelar nu-l mai interesa nici ce vor răspunde Stuart sau Ignatiev, nici ce va mai întreba Kogălniceanu. Dealtfel dejunul se apropia de sfîrşit. Se trecuse la dulciuri. Marele cneaz a desfăcut tabachera, vroia să fumeze sau poate să prizeze tabac, ca pe vremea lui. El manifestase în tot timpul mesei o foarte bună dispoziţie, mîncase cu poftă, iar acum se pregătea să încheie dejunul cu o priză de tabac. Potrivit uzului, s-ar fi cuvenit ca amfitrionul să ofere nişte glume, pentru a degaja corsetul tensiunii şi a stimula destinderea. Aceasta se şi aştepta, toate lucrurile grave, unele şi indigeste, fuseseră spuse, toate începuseră cu „dar“ („mais“), era timpul ca şi cneaz Gorceakov să încheie cu un „dar“, mai înainte de a priza tabac. El chiar şi ţinea priza între degete, cînd a întrebat :

— Dar v-a recunoscut pînă acum cineva ? Spune-mi, aşa, între noi ! Apoi marele cneaz a prizat firişoarele de tabac aromat, cu satisfacţie.

— Desigur, a răspuns Kogălniceanu, Înalta Poartă ! Otomanii au recunoscut independenţa noastră, cu tunul !

Marele cneaz a strănutat cu stropi, exploziv, iar dejunul s-a încheiat cu acest punct, zgomotos şi vesel, reţinut cu zîmbet şi de gazdă, şi de înalţii oaspeţi. Despărţirea a fost amicală, o despărţire cu bezele, dar după plecarea oaspeţilor s-a instalat din nou golul. Un gol cu atît mai resimţit cu cît venea mai din aproape, cu cît era mai controlabil în imediat, cu cît era mai larg, mai indefinit, o nedefinire pe care o întăreau telegramele cifrate sosite zilnic din Londra, Paris, Roma, Viena, Berlin.

Într-un anume moment, pe la mijlocul lui iunie, au încetat şi telegramele, depeşele nu mai soseau — nu mai erau expediate ? nu funcţiona telegraful ? muriseră agenţii diplomatici ? căzuseră guvernele ? — iar Kogălniceanu, la Bucureşti, se afla în situaţia lui Emil Ghica de la Stambul, care rupsese legăturile cu lumea, sau a generalului Iancu Ghica de la Petersburg, care se găsea de asemenea izolat, într-o capitală din care guvern, demnitari, curte lipseau. Starea de singurătate era definită şi prin izolarea lui conu

Mihalache de ai săi — guvern, demnitari, curte, toţi cei ai săi fiind copleşiţi de treburile practice ale războiului, lăsîndu-i lui pe umeri „chestiunea externă“, care părea să fie în ochii lor o „chestiune teoretică“.

În golul unei nopţi de veghe, la birou, ministrul a trăit o primă criză de rinichi, una dintre acele crize care aveau să-l chinuie mereu, în lunile care veneau, o criză cu dureri acute, ca de naştere. Nu putea să geamă din oroarea de a nu fi cumva auzit de funcţionarii din antecameră, mai ales de Mitilineu, secretarul departamentului, care-i urmărea reacţiile politice cu un ochi aproape medical. Cum îl urmăreau şi ceilalţi, cu un ochi medical.

Ministrul şi-a fixat ochii pe un tablou din faţa biroului, hotărît să parcurgă criza prin încleştarea cu personajele din acea compoziţie — un Samson încovoiat sub stîlpi şi grinzi dărîmate, sub stînci prăvălite de fiinţe satanice, sub bolovani, sub un pietriş mărunt, sub un nor de colb şi nisip, un fir de nisip pătrunzînd probabil între dinţii eroului, de unde grimasa, masca strîmbă, străfulgerată de un junghi atroce.

Conu Mihalache vroia să cumpere tabloul, oferit în primăvară de un furnizor din Sibiu, care, cunoscînd tabieturile colecţionarului, îl lăsase „pentru studiu“, atîrnîndu-l în cabinetul de la externe, pe peretele din faţa biroului la care lucra „domnul ministru“. Domnul ministru ignorase tabloul, luat cu alte treburi. Acum îl vedea, în cea mai proastă clipă cu putinţă. L-a şi sunat pe Mitilineu, care a apărut cu neliniştea pe chip, chipul domnului ministru arăta rău : obrazul său, lac de apă, copia masca lui Samson din tablou.

— Restituie, te rog, tabloul. Nu-mi place.

— Şi altceva ?

— Nimic. Nu înţelegi că nu se întîmplă nimic ?

Dimineaţă, la prima oră chiar, antecamera ministrului s-a umplut din nou de gazetari străini. Aceştia îl urmăreau peste tot pe titularul departamentului, îl vînau, îi ţineau saloanele sub stare de ocupaţie. Mitilineu îl apăra cum putea pe domnul ministru care în acea dimineaţă nu s-a mai apărat, a ieşit să-i salute pe gazetari şi să răspundă întrebărilor, mereu aceleaşi, reduse la una :

— A mai recunoscut cineva independenţa dumneavoastră de stat ?

— Fiindcă nimeni nu ne recunoaşte independenţa, a răspuns ministrul, sîntem siliţi să fim independenţi.

Ca o rea prevestire despre ceea ce urma să fie războiul, în prima gară a Bucureştilor a sosit, prin imprudenţa nu se ştie cui, un întreg transport de carne stricată, pentru front, care a emanat în văzduh, timp de mai multe zile, o duhoare de iad. Oraşul, sub căldura pripită a verii, a trăit ceasuri de coşmar.

Mai întîi a fost surpriza în faţa năvalei de miasme — de unde vin ? despre care au dat alarma nările. A urmat, senzaţia de stupoare — e un miros de mort !, apoi spasmul măruntaielor şi înecul, cu palma dusă la gură. Apoi un gînd ceţos, obscur — duhorile acelea dădeau ştire despre ceva de rău augur.

Mirosul fetid din vagoanele închise şi plumbuite — ca să nu se fure ! —, i-a ţintuit în loc la mare distanţă pe vameşii care încercaseră să-şi facă datoria. Furierii de manutanţă şi paznicii cu armă ai trenului, purtînd la gură măşti de pînză înmuiate în spirt, se clătinau atîrnaţi de scări, mai mult intoxicaţi decît ameţiţi. Mecanicul şi fochiştii dispăruseră din clipa cînd, oprind locomotiva, vijelia de duhori pe care o tîrau după ei, de la frontieră, prin forţa aburului, i-a luat pe sus, expulzîndu-i din cabină. Apoi emanaţiile, clocotitoare la început, s-au liniştit, aşezîndu-se ca o fatalitate peste gara pustie. Nu s-a mai putut apropia nimeni de tren. Nu bătea nici o boare. Căldura de cuptor muia şi desfăcea lemnul, metalele, pietrele. Fierberea invizibilă din interiorul vagoanelor, căptuşite cu tablă de zinc, sporea o dată cu orele, cu zilele, cu gradele temperaturii, ridicînd progresiv puterea emanaţiilor, pînă la imposibil. Trenul, în întregul lui, părea a conţine un cadavru care se metamorfoza prin descompunere, împingîndu-şi fantoma de miasme în uliţi, pieţe, cartiere aristocratice, pînă în Parlament.

Era cu neputinţă ca presa să nu ia act de oaspetele nepoftit, cerînd vehement guvernului iniţierea unor

măsuri de apărare, dar guvernul tăcea chitic. („Domnul Brătianu nu simte că pute ?“) În oraş a izbucnit spaima de bolişti, teroarea ciumei şi a holerei, amintire din nişte vremi cînd se ştia că bolile sînt purtate de aerul stătător. La duhori, după un timp, s-a adăugat înecăciunea de fum, mahalagiii au început să aprindă gunoaie prin curţi şi pe la răscruci. Lumea bună s-a grăbit din nou să-şi facă bagajele — a doua strîngere a calabalîcului, după spaima de atacul turcesc din primăvară, acum cu un temei mai groaznic : pericolul venea nu din afară, ci din interiorul oraşului, care, subit, a prins a mirosi a moarte. Nu crescuse numărul obişnuit al deceselor, nu se anunţau decese de pe frontul dunărean, dar totul stătea sub iminenţa morţii, moartea era o prezenţă fizică, atotrăvăşitoare în văzduhul viciat. Nu mai putea atinge nimeni o bucată de pîine, pînă şi apa dădea fiori ; oamenii s-au lipsit — prin repulsii — de pîine şi apă.

Firească urmare, în Bucureşti a crescut brusc consumul de alcooluri, mai ales alcoolurile tari, de apă de Vichy, de parfumuri, dar spaima a reînviat şi remediile populare — smirna, camforul, usturoiul, leuşteanul. Firile măcinate de neurastenie au trăit încă o tortură — poate cea mai chinuitoare —, supliciul de a nu putea respira. Se spune că o doamnă Alivanti, care trăia aproape aerian, respirînd numai muzică, a căzut la viciul beţiei volatile, prizînd esenţe aromatice.

Afacerea „cadavrului de la gară“ nu se putea dezlega uşor, se opuneau din nou — şi în acest caz ! — dificultăţi politice. Furnizorii de carne, cei care livraseră pentru armată blestemata marfă, se aflau la Odesa, iar în lipsa acestora era cu neputinţă a fi întocmite inventarele, procesele-verbale de daune, obligatorii pentru intentarea unui proces, pe care partea rusă era hotărîtă să-l deschidă. Nu se ştia exact nici cîtă carne era, dacă vagoanele erau pline sau nu. Încurcătură în plus, la garnitura rusă fuseseră ataşate, la Iaşi, şi cîteva vagoane cu carne „pentru români“, aflate în aceeaşi situaţie, adică în amestec. Cîteva comisii mixte de anchetă, prevăzute cu măşti, cu pungi de camfor, cu flacoane de dezinfectant, cu butelii de coniac, au făcut în trăsură drumul pînă la gară... dar s-au oprit — au refuzat să mai înainteze caii ! —, după care s-au

întors, neputincioase, la instituțiile lor de resort. Un grup de deputați din opoziție l-a vizitat pe prefectul poliției Capitalei, în chestiunea „urît mirositoare“, gata-gata să-l înșface de gît. Lui Radu Mihail nu i-a păsat. La apostrofa opozanților că chestiunea va fi adusă în parlament, silind guvernul să părăsească banca, Radu Mihail a răspuns că chestiunea îl privește pe Brătianu, dar că — chiar dacă acesta ar demisiona — afacerea nu s-ar rezolva nicicum, „cadavrul de la gară“ ar rămînea pe loc, ca dreaptă moștenire opoziției. S-a insinuat că dosarele fostului guvern aflate pe masa unei comisii parlamentare de anchetă, put mai crîncen decît carnea de la gară, că e mai cuminte ca opoziția să tacă, mai ales acum, la vreme de război. Desigur, război. Dar războiul, chiar și războiul, nu putea suspenda siguranța publică, prin negarantarea ordinei. Războiul nu putea aboli ordinea, care însemna controlul asupra instituțiilor statului și buna funcționare a acestora. Ce fel de ordine era aceea, cînd un accident oarecare, un element de hazard — „cadavrul de la gară“ — împingea la neputință și paraliza o întreagă lume.

Cu același prilej a început să transpire cîte ceva și din secretul sau secretele războiului profesional. Mai mult chiar „afacerea de la gară“ a făcut să sară capacul, lăsînd să răzbească în afară, peste oraș, ceva ce toată lumea bănuia. A ieșit la vedere clanul companiilor de furnizori, care s-a agitat la început obscur, pe fondul primelor mișcări de trupe, apoi energic, odată cu primele rechiziții și cu primele tranzacții între cele două state. Invazia rublelor de aur ruse i-a sporit puterea, făcînd acest clan îndrăzneț și autoritar. Clanul furnizorilor tindea să-și facă de cap, peste guverne. Dubla subordonare, cu complicații curioase, cu complicități încă și mai curioase, a lățit confuzia, garantînd șansa operațiilor ilicite la umbra a două sigilii. Nimeni nu putea stăvili jaful, cîtă vreme armatele erau oficial predate pe mîna acestor societăți, de revitalizare și administrație, eterogene bancar, eterogene etnic, fără de care armata ca masă de oameni nu se putea mișca.

O armată în mișcare e o societate în mișcare, cu toate nevoile unei societăți, plus altele — speciale, rezultate din

funcţia armatei şi din condiţiile prea adesea speciale ale mersului. Toate aceste necesităţi, iniţial exact drămuite, apoi exagerate, apoi inventate, apoi de-a dreptul fanteziste, au devenit în mîna societăţilor de furnizori, care le-au preluat, tot atîtea pîrghii de înavuţire, direct legate de bugete şi de tezaure. Căi ferate, telegraf, poştă, tunuri şi praf de puşcă, băuturi şi furaje, gheaţă pentru băuturi, trupe de varieteu, plutoane de execuţie, vivandiere, fanfare, trăsuri pentru doamnele de la ambulanţe, cărţi de joc, avansări în grad, armăsari, decoraţii erau obiecte de trafic, implicînd o vastă mişcare de traficanţi şi materiale, ce se cuprindea între Neva, Caucaz şi Dunăre. Această mişcare, legată de mişcarea armatelor, a făcut brusc să se îmbogăţească o liotă de oameni : concesionari, mînuitori de fonduri, administratori de moşii, apoi avocaţi şi împuterniciţii acestora, apoi funcţionari din departamente, care răspundeau oficial de legăturile cu organele de intendenţă, apoi funcţionarii de vamă — afacerea traficului de tutun şi alcooluri !, apoi băcanii, hotelierii, cîrciumarii, patronii de bordeluri şi tripouri, nu încă şi cioclii.

Mobilul era aurul, care însemna totul. Aurul iradia el însuşi puterea. Ca metal, aurul atrăgea pînă la crimă. Prădăciunile şi omorurile se făptuiau cel mai adesea pentru aur. Împrumuturile şi concesiunile se garantau pe aur. Marile societăţi constructoare de căi ferate, firmele care livrau armament lucrau pe aur. Dar aurul nu se lăsa lesne văzut. El sclipea rar public, uimea şi fascina doar la sindrofiile lumii avute şi la marile ceremonii, sub forma podoabelor. (Ca să purifice ideea de recompensă de orice atingere cu aurul, prinţul hotărîse, în primăvară, ca decoraţiile de război să fie bătute în argint şi bronz.) În aceste condiţii, primul transport de aur rus — împrumutul de cinci milioane ruble, din aprilie — a fost adus în ţară cu precauţii speciale. Butoiaşele cămăşuite în plumb au dat un tremur de dambla funcţionarilor lefteri de la finanţe, care le-au purtat pe braţe ca pe nişte sfinte moaşte, care au rînduit monetele în fişicuri, după ce le-au numărat. Era aur curat, abia ouat din stanţele monetăriei, necorupt de nici o răsuflare. Vraja pe care o răspîndea era neprihănită. Văzut de aproape şi atins cu degetele,

aurul, puţin lucios, curat şi cuminte însemna puritatea. Încîntarea a sporit cînd o monetă, dintr-un fişic răsturnat, a înviat ca de la sine, ridicîndu-se pe muchie, a pornit singură pe scîndura mesei pînă la capăt, s-a aruncat în neant, a sărit de trei ori în sus, în ciocnirea cu parchetul, scoţînd un sunet suav, apoi a dispărut. După clipa sublimă de încîntare, a urmat panica — unde-i moneta ? Şi funcţionarii s-au aruncat în patru labe, pe sub mese, pe sub scaune, căutînd-o cu ochii, cu degetele, cu mirosul, peste tot. Aşa i-a găsit Brătianu, care a intrat întîmplător acolo, şi a rămas consternat în prag :

— Ce se petrece, domnilor, aici ?

— Păi s-a pierdut...

— Păi dacă s-a pierdut se găseşte, dar nu vă pierdeţi cu firea.

Primul-ministru, care avea sub mînă şi finanţele, s-a arătat scîrbit de oameni sau de fişicurile acelea, pe care le-a şi răsfirat cu dosul palmei. El i-a spus lui Carada, secretarul care îl însoţea :

— Pînă n-o să scoatem funcţionarii noştri de sub spaima aurului, n-o să avem finanţe. Şi către slujbaşi : Dar, domnilor, e un simplu metal. Trataţi-l doar cu chiverniseală. Dar fără religie. Număraţi-l ca pe mere !...

Şi întorcîndu-se spre Carada, secretarul şi confidentul său, căruia i se adresa uneori cu „Domnilor“, ca Parlamentului, atunci cînd Brătianu trecea la consideraţii teoretice :

— Iată de ce, domnilor, m-am zbătut să introduc biletele ipotecare, biletele de bancă, moneta de hîrtie. Mai întîi, biletul de bancă nu face cu ochiul şi nu se poate atîrna la gît, ca o bijuterie. Nici nu trece fraudulos frontiera, nu poate, fiindcă n-are curs aiurea. Şi ţintindu-l pe Carada, pe care îl pregătea ca „finanţist“ : Dumneata ştii, Carada, ce însuşiri trebuie să aibă un bilet de bancă ?

Se presupune că acesta ştia, dar Brătianu făcea teoria pentru ceilalţi, pentru funcţionarii de pe jos, care s-au oprit din numărat fişicuri, ascultîndu-l pe ministru ca pe Mesia.

— Deci ce trebuie să fie un bilet de bancă ? a întrebat retoric Brătianu. Trebuie să fie transmisibil purtătorului

fără nici o formalitate, fără obligaţia de andosare şi fără răspundere pentru detentorii anteriori !

Atîtea cuvinte care sunau mai straniu decît aurul, acolo, sub vraja aurului.

— Apoi, a continuat Brătianu, să se plătească la vedere. Şi mai departe : să fie totdeauna exigibil, dar nu prescriptibil !

Alte cuvinte stranii !

— În sfîrşit, a încheiat el lecţia, să nu producă dobîndă !

Efectul lecţiei a fost nul, ca şi efectul legii privind moneta de hîrtie, votată în Parlament. Nimeni din cei de faţă, avînd în mîini ruble de aur cu zimţii intacţi, nu credea în însuşirile miraculoase ale unui petec de hîrtie. N-a crezut nimeni nici în acel îndemn :

— Număraţi-l (aurul) ca pe mere.

Îndemn fără folos, deci şi fără urmări. Transportul de carne alterată din gara Bucureştilor a oferit prima măsură a aurului, a arătat ce însemna aurul, chiar cînd mirosea. Afacerea a înteţit apetiturile. Dacă totul fusese la vedere — la vedere cu nasul ! — atunci totul se putea face la vedere, în plină zi, cu neruşinare. Un împuternicit al guvernului, pentru legăturile cu administraţia imperială, Plagino, avea în curînd să demisioneze. Îi jucau în faţa ochilor cifre incredibile. Ca să curme mirajul, acest om de modă veche, evlavios şi paşnic, crescut în gîndul spaimei de pedeapsa ultimă, şi-a trimis prin curier demisia, retrăgîndu-se la casa lui şi spălîndu-şi mîinile. A lăsat însă locul altuia, pe care mirajul l-a sorbit. Mirajul avea o putere de sorb fantastic, o creştere de uragan. Nu-i puteau ţine piept nici oamenii cei mai cuminţi, uraganul dărîmînd case, surpînd reputaţii, spulberînd familii, ridicînd însă case, reputaţii, familii, noile familii ale îmbogăţiţilor. Important era ca nimic să nu lase urme în arhivele tribunalelor. Şi n-au fost urme, fiindcă pînă la sfîrşit aveau să se ardă şi hîrtiile, în incendiile de peste un an.

N-a lăsat urme nici „cadavrul de la gară". Afacerea, cu toate cele omeneşti, a încăput pînă la urmă pe mîna groparilor, care s-au lăsat ajutaţi de lopeţile soldăţeşti. Carnea — foarte puţină, se spune — a dispărut într-o groapă obscură, acoperită cu var. Mirosul ei a plutit însă multă

vreme peste oraş, nemaifiind luat în seamă de nimeni. Lumea se obişnuise cu el. Mirosul acela de abator, spital sau cimitir a intrat în văzduhul oraşului, ca un compus indiscernabil al atmosferei de război.

Totuşi pe malul otoman al Dunării nu se simţea nimic, nici o mişcare. Tăcerea sumbră a ţărmului înalt, din dreapta fluviului, indispunea oamenii, îi făcea taciturni sau le dădea o stare de iritare arţăgoasă. Ei urmăreau cu palma streaşină sau prin binoclu curioasa încremenire de dincolo şi uneori înjurau :

— Ce au, domnule, de ce nu mişcă ! Parc-ar fi morţi.

Acel ţărm nu mişcă. Asemănător unui balaur, avînd coada —, vie, la Cataracte, un trup lutos care creştea pe vreo mie de kilometri, o coamă zgrunţuroasă şi ameninţătoare, el dormea pe toată lungimea — chiar cînd se lăsa scormonit de ghiulele, dormea cu jumătate de trup în apă, lins de apele Dunării, cu cealaltă jumătate ascunsă vederii, rămasă dincolo, în noaptea de dincolo, tot dincolo, hăt la vale, spre răsărit, fiindu-i şi capul, căpăţîna stîncoasă, teşită de timp, care purta odinioară nume de munte — Munţii Măcinului, acum de dealuri — Dealurile Măcinului, căpăţînă care se înălţa pe labe granitice pînă deasupra mării. Privind coama acestui balaur, cunoscînd luptele care s-au dat de oameni pe ea şi pentru ea, un istoric de mai tîrziu avea să scrie că cine stăpîneşte ţărmul drept al Dunării, stăpîneşte şi Cîmpia Română, pe care o are la picioare. Lucrurile nu se petrecuseră aşa, chiar aşa, decît în momentele de criză ale istoriei, cînd nordul şi sudul îngrămădeau aici, pe această spinare, tensiuni continentale, în restul timpului, pe milenii sau pe sute de ani, balaurul dormindu-şi liniştit somnul de lut, vegheat fără odihnă de aceeaşi Dunăre vie.

Pe Dunăre patrula acum şi vasul „Ada“, pe care se îmbarcase căpitanul Nae Maican. Un vas mic şi aparent insignifiant, un vas care nu trebuia să atragă atenţia, echipajul avînd grija să-l strecoare cu prudenţă în punctele de observaţie de pe fluviu, uneori oprind motoarele, fără

a provoca o ripostă, fără a riposta la eventuale atacuri, lăsînd apărarea exclusiv în seama unei singure părți, aflîndu-se adică tot timpul sub protecția tunurilor de pe țărmul stîng. Vasul era deci urmărit cu atenție de pe acest țărm, semnalizat de grănicerii români din pichet în pichet, luat în căutarea tunurilor amice, supraveghiat din aproape și cu bărcile, în eventualitatea unei incursiuni către el dinspre celălalt țărm. Vasul era o bilă plutitoare, care se juca între cele două țărmuri. O bilă trimisă spre dincolo, o sferă de biliard pe catifeaua vînătă a fluviului, tentînd să lovească țărmul drept și reculînd spre țărmul stîng, menținîndu-se pe sforul apei, curgînd mereu în jos sau în sus, țintită tot timpul de tacurile tunurilor. Tensiunea urmăririi era uneori atît de intensă încît, mai ales noaptea, grija pentru vas dădea insomnii militarilor de pe țărmul român.

— Vine Ada ! S-a semnalizat Ada, acum două ore.

„Ada“ nu venea, oamenii o așteptau cu mîna pe arme și cu ochii înroșiți de nesomn, pînă la ziuă. La ziuă se afla ce s-a-ntîmplat.

— A trecut mai departe, la vale, în cursul nopții, cu motoarele stinse.

— Cînd ?

Acest vas fantomă a dat neliniști întregului țărm românesc dintre Calafat și Turnu-Măgurele, „Ada“ necoborînd mai la vale, pe Dunărea mare, unde întîlnirea cu namilele de oțel ale otomanilor ar fi strivit-o și dat-o la fund, ca pe un ou de fildeș.

Vasul, altminteri, era destul de scump, un pasager austriac de lux, închiriat de ruși și transformat în vas spion, fără modificarea interiorului. Doar niște tunuri de calibru mic, pitite la babord și tribord, doar armele de mînă ale echipajului militar, plus cîteva torpile ascunse în cală. Cu acest echipament minim de autoapărare, „Ada“ trebuia să se strecoare pe lîngă burta balaurului, nesimțită de nimeni.

Dar nimeni de pe țărmul vecin nu părea să urmărească vasul. Echipajul a luat act foarte tîrziu de această indiferență. La începutul misiunii însă, echipajul n-a dormit, n-a băut și n-a mîncat decît cu mîna pe armă, ca și ocrotitorii vasului de pe țărmul stîng. Între timp însă

nu se întîmplase nimic, nici măcar un singur foc de pușcă. În aceste condiții, „Ada“ se plimba liniștit ca o muscă plutitoare pe lîngă burta unui dinosaur. Cînd și cînd marinarul de la provă striga : „Inamic la babord !“ sau „Amic la tribord !“, cînd vasul naviga la vale, dar și invers, cînd vasul urca spre Cataracte. Nae Maican, care se îmbarcase pe „Ada“ în această epocă de acalmie, a observat la un anume moment că chiar acest semnal de alarmare era dat într-o doară, anapoda, confundîndu-se amicul cu inamicul.

— Amic la babord !

— E invers, domnule ! Acolo sînt turcii !

— Inamic la tribord !

— E invers, domnule, acolo sînt ai noștri !

Pe apă, nimic important. Otomanii nu introduseseră în susul fluviului nici un vas de război mai însemnat, în afară de o canonieră și o vedetă, care pendulau între Vidin și Rahova. Treaba matrozilor se reducea deci la supravegherea mișcărilor de trupe de pe malul drept, care, fiind insesizabile, dădeau puțină osteneală. De cart rămîneau totdeauna cîte doi ofițeri, restul gradelor ocupîndu-se cu sfînta băutură și cu jocul de cărți.

Cu băutura matrozii erau garnisiți bine, la cărți, în schimb, rușii i se păreau lui Nae cam ageamii, căpitanul fiind mereu în mînă, mînă de zile mari. Obișnuit să navigheze sub pavilion militar străin, Nae s-a simțit bine și cu rușii. Disciplina la bord era mai puțin stupidă decît la nemți, relațiile între grade erau mai puțin bățoase decît la francezi, în plus o căldură a inimii te făcea să uiți de toate și să fii gata să mergi cu acești oameni pînă la capătul lumii. Vorba vine, fiindcă și rușii se plictiseau. S-au plictisit în curînd toți și de jocul de cărți, la bord n-aveai ce face cu rublele. S-a instalat pe vas o plictiseală de cursă lungă. Ca să incite totuși interesul pentru joc, ca să rupă cu blazarea față de pierdere sau cîștig — banii se mutau prin rotație dintr-un buzunar într-altul, un căpitan a propus ca rublele cîștigate să fie aruncate în apă. Ingenioasă idee, unui franțuz sau unui neamț nu i-ar fi dat așa ceva prin cap ! Aceasta a mai înviorat o clipă interesul. Le plăcea tuturor cum sună aurul în atingere cu apa, iar momentul cel mai palpitant a fost clipa în care un morun

uriaş a ţîşnit în aer, înghiţind un pol. S-a strigat ura !, dacă ar fi fost fanfară la bord matrozii ar fi pus-o să cînte, în onoarea peştelui mîncător de aur.

— Asta-i semn bun ! a spus rusul, care avusese năstruşnica idee. Camarazi, polul ăsta va rămîne în burta monstrului pînă la sfîrşitul războiului. A crăpat un drac !

— Dacă nu prinde careva morunul, vreun turc !

— Ţi-ai găsit să-l prindă pe ăsta !

Ca să schimbe jocul, au pornit cu vasul în urmărirea morunului. Uitaseră de ţărmul drept, îi interesa acum apa Dunării în care se zbenguia fiara aceea, mai mare decît un bărbat gol, mai vicleană decît o muiere, o fiară stăpînă peste întreaga Dunăre. Ţopăielile sturionului care înghiţise polul de aur erau de toată frumuseţea, pe deasupra şi hazlii : morunul trăgea la aur. Comandantul navei a şi consemnat observaţia la masa de prînz :

— Ca să vedeţi, domnilor, aurul face să se simtă bine pînă şi un peşte.

— Să-i mai dăm aur ! a propus cineva.

Şi goana după peştele aurofag a reînceput. Toţi îl momeau cu aur, aruncîndu-i cîte un pol, dar se vede că fiara dorea mai mult.

Acelaşi comandant, care era un suflet nobil, el însuşi fiind un mare nobil, a spus :

— Domnilor, ăsta nu-i peşte cerşetor, să-l miluiţi cu poli. Asta vrea altceva, ăsta e cneaz peste peştii din Dunăre. Asta vrea o ploaie de aur.

S-a reţinut ideea unei ploi de aur. S-a făcut şapca roată, s-a strîns o şapcă cu poli de aur.

— Dar staţi ! l-a oprit comandantul pe matrozul care se pregătea să arunce polii în Dunăre. Staţi, nu aşa ! E mai bine să facem treaba cu tot onorul, cu onorul ce se cuvine unui Peşte Cneaz.

S-a hotărît să se îndoape cu poli de aur ţeava unui tun de bord. Urma să sune şi sirena vasului, mai înainte de detunătură, ca peştele să fie prevenit. Un act asemănător, tot româno-rus, se petrecuse pe vremea prinţului Dimitrie Cantemir şi a lui Petru cel Mare al Rusiei. Atunci, în bătălia de la Tuţora, cînd ruşii fuseseră împresuraţi de turci, un tunar francez din oastea ţarului Petru,

un tunar iscusit, dar care n-avea la îndemînă decît o singură ghiulea — ultima ghiulea! — pregătindu-se să tragă, a constatat că n-avea fultuială pentru tun. Francezul, un nobil, şi-a smuls atunci peruca şi a aruncat-o în gura tunului. A înfundat apoi, peste perucă, mănuşile şi batista. Apoi a tras. Efectul a fost nemaipomenit : turcii s-au ocupat ceasuri întregi de acea perucă, de acele mănuşi, de acea batistă fină, uitînd de ţar, care şi-a regrupat armata, uitînd şi de vodă Cantemir, care a rîs de turci.

Trebuia acum, va să zică, şi fultuială ! Ofiţerii ruşi au hotărît că n-ar fi nepotrivit dacă, peste polii de aur, s-ar adăuga şi nişte ruble de hîrtie. Nu existau la bord nobili francezi care să aibă batiste fine şi peruci. Dar nimeni dintre ofiţeri n-avea ruble de hîrtie. Rublele de hîrtie au fost rechiziţionate de la matrozii de rînd de la bord. Astfel şi aceştia, marinarii de rînd, au intrat în jocul cu Peştele Cneaz.

— Şi dacă ucidem peştele ? a strigat cineva. Vă puteţi încărca sufletele cu acest păcat ? !

Peştele Cneaz era acum iubit de toţi. Ruşii erau oameni foarte simţitori la ideea de omor, ca nici un alt neam de pe lume. Drept care toată lumea a dat să-şi retragă polii de aur, dar comandantul a răcnit :

— *Niet !* Aşa ceva nu se cuvine, trebuie să-l tratăm pe Cneaz cu tot onorul, chiar dac-ar fi să murim săraci. Alinierea !

S-a tras sirena, echipajul s-a aliniat, tunarii au intrat în dispozitiv, s-a ordonat foc. Imediat după clipa detunăturii, ofiţerii şi matrozii au rupt rîndurile şi s-au aruncat să privească efectul. Peste fluviu, în aer şi pe apă, pluteau numai rublele de hîrtie. Ploaia de aur şi Peştele Cneaz dispăruseră. Cît ţine o ploaie de aur ? Unde dispăruse Peştele Cneaz ?

După emoţie şi încîntare a urmat dezamăgirea. Murise deci şi acest joc, cum toate mor. Rublele de hîrtie pluteau acum pe apă, între cele două ţărmuri, fără ca nimeni să le mai dea atenţie. Sturionul n-a mai apărut. Se plictisise şi el, se săturase pînă şi de ploile de aur. Curios era că peştele, un peşte totuşi, pricepuse jocul. El refuza pînă

la urmă jocul ca joc. Sturionul acela, căruia nimeni nu-i dăduse nici o atenţie, de la facerea lumii, a simţit probabil interesul oamenilor de pe vas faţă de el şi s-a lăsat urmărit. Îi plăcea se pare cum sună sirena vasului ; la mugetul ei lung el sărea din apă, privea spre vas, apoi făcea bolta întoarsă, pornind înot înainte, cu spinarea la vedere. Jocul se repeta, fără ca peştele să lase vasul să se apropie prea mult de el. Nu era o urmărire, era mai mult o pîndă, o hîrjoană între două animale de specii diferite : una mare, greoaie şi neputincioasă, vasul cu zbaturi, alta sprintenă şi iute, sturionul cu ochi de om, care urcase din mare pînă aproape de Calafat, ca să se joace cu oamenii.

— Domnilor, a strigat cineva, dar dacă a trecut la turci ! Cine ştie dacă Peştele Cneaz nu-i în slujba turcilor ?

Da' de unde ! Acuzaţia a fost respinsă. Peştele Cneaz era loial, deşi atunci, pe loc, dispăruse. Probabil că se plictisise fie de vas, fie de oameni. Peştele Cneaz era totuşi stăpîn peste o împărăţie a lui, pe care oamenii o atingeau pe la margine, la marginea exterioară, marginea de sus. Vasul se afla prin dreptul bălţii Nedeia, iar Nae, cunoscător al locurilor, a presupus că fiara s-a tras la baltă.

— Vrea să doarmă liniştit, măcar o noapte, l-a scuzat el pe sturion. După orice chef te saturi. Ba îţi şi vine să verşi, după un chef. S-a săturat şi el de aur.

— Se satură omul de orice, a spus filozofic un camarad. S-a săturat probabil de prea mult. Nu-i place lumea noastră, şi pace.

Deci din nou plictiseala. În cursul nopţii, sturionul n-a dat nici un semn. Devenise, probabil, mizantrop. El n-a dat semn nici a doua zi. Toţi îşi băteau capul să mai inventeze ceva, un alt joc, dar nu găseau nimic. Ce mai puteai să faci pe Dunăre, cînd turcii nu mişcau ? S-ar fi putut relua jocul de cărţi, Nae ştia un joc grozav, dar îi lipsea un element esenţial ca partida să se poată angaja şi să aibă miză : femeile.

— Cum adică, se joacă pe femei ? s-au interesat camarazii, dintr-odată ceva mai atenţi.

— Da, a confirmat căpitanul. E un joc de broscari, broscarii, adică italienii din marină, sînt nemaipomeniţi la cărţi. Ei au modificat pocherul englezesc în altceva.

E un alt fel de pocher, ceva de rămîi uluit. L-am învăţat la Port Said, a mai spus Nae, cînd m-au curăţat hcţii de broscari.

Ideea a trezit imediat interesul. Ce lipsea ? Lipseau femeile, dar Nae era un bun povestitor. El le-a spus camarazilor că era vorba totuşi de un joc inocent, un joc de marinari plictisiţi, care epuizaseră toate jocurile cu putinţă de închipuit, pe uscat şi pe apă. Nu-ţi trebuia mare lucru ca să-l joci : nişte cărţi, un port cu taverne, nişte femei, şi, bineînţeles, nişte broscari. Ruşii nu-nţelegeau ce sînt broscarii, deşi li se explicase, Nae le-a explicat încă o dată că broscarii sînt *italienii !*, aşa-s ei porecliţi, dar că-n ultimă instanţă, în joc pot intra şi grecii, alţi hoţi, încă şi mai mari. În lipsa grecilor, el, chiar el, putea ţine locul broscarilor de la care învăţase jocul. Cum să-l joci însă cînd lipseau nu numai broscarii, dar şi femeile ! Cînd a jucat acest joc de broscari, la Port-Said, Nae a observat că în odaia de tavernă în care jucătorii se aflau, s-au adus mai întîi nişte femei. El, ca ageamiu, nu pricepea pentru ce, fiindcă de obicei femeile se exclud de la jocul de cărţi, ori una, ori alta, nu şi amîndouă !

— Pentru ce s-au adus femei ? s-au interesat şi camarazii ruşi, cu foarte mare uimire.

— Staţi să vedeţi !

Erau acolo deci şi fetele, de toate rasele — clasice ! —, plus nişte metise mititele. Nae se omora după metise ; în deschiderea jocului, la miza mică, el a plusat pe o metisă. Dar a cedat-o. L-a ras un broscar. Camarazii ruşi erau din nou uimiţi : „A pierdut metisa ?“ „De ce-a pierdut metisa ?“, „A jucat prost ? !“, „Ce-a făcut broscarul cu metisa ?“ Ruşii pricepuseră, în fine, ce sînt broscarii, nişte hoţi. Dumirindu-se ce sînt broscarii, comandantul vasului a vrut să afle ce-a făcut broscarul cu metisa, iar Nae l-a liniştit.

— O, nu e ce vă închipuiţi ! a spus el, liniştindu-i şi pe ceilalţi. Joc curat. Fetele doar se dezbrăcau, aşa, cîte un pic, cît doar să te-aţîţe, dar nu prea tare, nu ca să-ţi ieşi din mînă şi să pierzi la cărţi. Piesele de îmbrăcat, ciorapi, corsete şi alte alea, se puneau pe-o tipsie, lîngă bani.

Amănuntul a produs încă o uimire. Cum, fetele chiar se dezbrăcau ? ! Doamne fereşte ! Era limpede că broscarii

erau nişte păcătoşi, o rasă sortită iadului. Dar Nae i-a liniştit pe camarazi din nou :

— Cum vă spun, se dezbrăcau numai aşa, puţin. Nu toate fetele, deodată, ci numai aceea care era pusă în joc. Dar îţi cerea şi ea să te dezbraci !

Altă uimire. Din nou Nae a intervenit :

— Dar numai aşa, cîte un pic, cît să nu-ţi fie frig. Nici n-are cum să-ţi fie frig p-acolo, prin mările calde.

Camarazii lui Nae au trăit un mare alean după mările calde. Închişi în ţarcul Mării Negre, după nefericitul război al Crimeei, ei nutreau un mare dor de mările calde, ei ardeau mai ales de nerăbdare să afle amănunte despre acel joc :

— Şi ?

— Şi iar am mers pe metisă.

— Şi ?

— Şi din nou m-a ras broscaru.

— Şi ?

— Şi pe tipsie s-aduna morman tot echipamentul fetei. Îmi venea să turb. Metisa tremura.

— Păi nu era cald ?

— Tremura de groaza la ce-o să se-ntîmple, domnule ! Eu plăteam, mă scuturam de bani, iar broscaru o cîştiga pe metisă, bucată cu bucată. Sînii fetei erau de mult goi. Acum broscaru mergea cu jocul mai jos. Şi era un broscar aşa de urît...

Toţi camarazii s-au solidarizat cu Nae, în ura lui retrospectivă faţă de acel broscar atît de urît, care, pînă la urmă, a cules tot potul — brăţări, corset, pantalonaşi, plus banii şi echipamentul lui Nae, plecînd cu fata după el.

— Păi nu era frig ?

Ce importanţă mai avea ! Nae n-a mai povestit finalul : cum l-au dus într-o pătură la bord, călare pe un măgăruş, fără bani şi fără echipament. Isprăvind povestirea, Nae a rămas aţîţat şi trist. La fel şi camarazii ruşi. Deşi toată lumea ar fi fost dispusă să intre, cu oricîte pierderi, în acel joc de broscari. Pe la prînz, vasul a ridicat ancora. „Ada“ a mugit din sirenă de cîteva ori, fără să primească răspuns, a mai mugit o dată în semn de adio, apoi a pornit din nou la deal spre punctul de întîlnire al

Balcanilor cu Carpaţii. Numai „Ada“ era femeie, în rest — matrozi de rînd, ofiţeri, sturion, toţi erau bărbaţi, nişte bărbaţi plictisiţi.

Vasul urca greu în aval. Dunărea era cu totul pustie. Erau pustii şi luncile din dreapta, care gemeau de trupe, şi dealurile pietroase din stînga, care, deşi golaşe, ascundeau probabil baterii de tunuri şi depozite subpămîntene de muniţii. Dreapta şi stînga se confruntau din nou, într-o ameninţare geologică. Ameninţarea strîngea din nou în chingi vasul, îl făcea să pară insignifiant pe pustiul apei, şi, aceeaşi ameninţare plutea asupra echipajului, ca o umbră rece. La masa de seară, adunîndu-se la ciorbă, ofiţerii au recăzut în starea de tensiune de la început, întrebîndu-se dacă nu e cazul să întreprindă ceva special, o acţiune care să scoată inamicul din nemişcare. Nu le-a venit nimic în cap, au ieşit pe punte, era cumplită căldura, o căldură stătătoare, de-ţi venea să te dezbraci la piele şi să te-arunci în apă. Oamenii nu se puteau însă dezbrăca din pricina ţînţarilor. Îi combăteau cu fum de tutun, cu coniac şi cu înjurături. Printre sorbituri şi înjurături îşi frămîntau mintea să priceapă ce e dincolo de zidul de întuneric al ţărmului vecin.

— Ce dracu fac, de ce nu mişcă ? !

Cu gîndul la ceva ce mişcă, orice !, comandantul navei l-a întrebat pe căpitanul român :

— Şi cum era metisa aceea ? Ce fel de metisă era ?

Ce importanţă mai avea. Metisă, joc, sturion, trecuseră de-acum în lumea umbrelor.

În cursul nopţii de insomnie, ofiţerii de pe „Ada“ au hotărît să lase om la apă, pentru o incursiune pe celălalt ţărm. Era singurul joc care se mai putea înjgheba. Ei au hotărît să lanseze nu un om, ci doi, pentru a se ajuta reciproc. Această idee i-a trezit din nou pe ofiţeri. Aveau în faţă fortăreaţa neagră a Vidinului, care era zilnic bombardată de artileria română şi unde se ascundea ceva, un inamic puternic. De la o vreme însă, după cîte aflaseră de pe ţărmul român, turcii nu mai răspundeau. Trebuia văzut ce se întîmplă dincolo şi primul care s-a oferit să aducă răspuns a fost căpitanul Nae Maican. Ofertă acceptată — ofiţerul era un băştinaş. Alături de el urma să meargă un tînăr locotenent, Ilia Petrov, la fel de bun

înotător ca şi Nae. Ba în plus, Petrov înotase şi prin Marea Chinei.

Pregătirile de plecare s-au făcut pe întuneric. Consemnul dat celor doi de comandantul navei era simplu : să nu se lase prinşi. Reîntoarcerea urma să se facă peste o zi, tot noaptea, cu mult mai la vale pe fluviu, într-un punct care părea absolut pustiu. În crucea nopţii, cei doi au coborît pe scara de frînghie, au intrat fără zgomot în apă şi au dispărut. La bord s-a instalat o aşteptare încordată şi lungă, care s-a prelungit toată noaptea, deşi n-ar fi fost cazul !, care s-a prelungit şi a doua zi, întinzînd excesiv nervii echipajului. Cine ştie ce se putea întîmpla cu cei doi ofiţeri, lansaţi în necunoscut ! „Ada“ s-a retras între nişte sălcii de pe malul stîng şi a oprit motoarele.

După aventura cu Peştele Cneaz, pentru Nae şi pentru Ilia Petrov a urmat aventura cu „Mierla turcească“. Despre această pasăre, „Mierla turcească“, nu se ştiuse pînă atunci nimic prin părţile dunărene.

Cei doi bărbaţi goi, ieşind la ţărmul bulgar, au aşteptat mai întîi să se facă ziuă, dar mai întîi şi mai întîi ei s-au lăsat pătrunşi de fiorul zorilor. Era fiorul necunoscutului care lucra pe pielea udă, cei doi aflîndu-se pe un ţărm străin şi pustiu, ca de la începutul lumii.

Pe acest ţărm pustiu, încă negru, le-a sunat în urechi semnalul acela straniu :

— Gu-gu-gu...

Apoi mai lung, mai scurt, cu prelungiri, gîlgîiri şi mlădieri fierbinţi de sunete, un joc sonor care avea ceva uman, nesfielnic, aproape impudic prin lipsa de teamă, un semnal cald pînă la a fi impur, un semnal pur fiindcă era adînc, emanînd din adîncul unor fiinţe care-l purtau în zbor prin aer. Aerul era parfumat şi cald.

— *Pticika !* a şoptit Ilia Petrov, adică pasăre, nu om. Semnalul avea ceva uman, urechea lui Ilia pricepuse bine. Nae a rîs : el cunoştea semnalul, îl mai auzise undeva, în sudul continentului, spre Mediterana, dar nu ştia unde anume, nu-şi amintea bine.

— Ssst ! adică să-l auzim încă o dată, să ne dumirim.

Goi cum erau, ei au dat să intre în pădure, după cîntecul acelor păsări, dar i-a oprit un zgomot de roţi şi s-au ascuns într-un tufiş. Ei se temeau de oameni, nu de păsări, numai oamenii îţi transmit senzaţia de impudoare, pe care amîndoi o simţeau. Lumina sporise. Lumina vie a zilei îi făcea pe cei doi să se simtă despuiaţi, expuşi de pretutindeni vederii, deşi nu-i vedea nimeni. Orice om, aruncat gol pe un ţărm, resimte instinctiv impulsul de a se ascunde.

Păsările în schimb nu se ascundeau, se zbenguiau pe undeva prin pădure şi cîntau :

— Gu-gu-ştiuc !...

Cei doi n-au mai putut să le asculte, nici să le vadă, auzul lor era atras de zgomotul surd de roţi, de mişcarea umană, iar atenţia — concentrată în piele — le dădea un fel de tremur, un tremur al pielii, deşi nu era frig. Cu efort, cu efortul de a auzi şi vedea, cei doi au reuşit să vadă o coloană militară care ieşea pe poarta Vidinului şi se îndrepta spre munţi. Toţi cei din coloană erau îmbrăcaţi, iar cei doi militari, care observau coloana, s-au simţit goi, goi pînă acolo încît efortul de a observa, de a vedea era pentru ei un efort muscular. Era un efort cumplit de a vedea, de a-şi menţine atenţia asupra coloanei, fiindcă atenţia lor — concentrată în piele — urmărea tufişul, pavăză provizorie, oricînd dată în lături de o mînă, de o pală de vînt, de ceva.

Acel ceva a fost chiar pasărea aceea. Ea a venit din zbor şi s-a aşezat pe o creangă, în faţa celor doi. Nu pasărea, ci creanga care s-a legănat i-a făcut atenţi. Tresărind la freamătul de frunze, cei doi s-au trezit în faţă cu ea, cu pasărea. Pasărea nu-i vedea, ea nu-i simţea nici cu pielea, nici cu penele. Ea se simţea liberă şi fericită, ea tremura de bucurie.

— Gu-gu-ştiuc !

Dar nu ea cîntase. Lîngă ea, pe aceeaşi creangă, s-a lăsat din zbor o altă pasăre, identică, tot un porumbel, cu penaj fumuriu, cu un şal cărămiziu la gît. Era bărbătuşul. Ochiul lui, mic şi scump, a scînteiat. El s-a prosternat turceşte în faţa stăpînei lui, înfoindu-şi penajul, şi a scos din guşă acele gîlgîiri calde :

— Gu-gu-ştiuc.

Apoi încă o dată şi încă, temenele şi triluri, după care amîndoi porumbeii au rămas încremeniţi. Nae şi Ilia se găseau atît de aproape de porumbei încît i-ar fi putut atinge cu mîna. La rîndu-le ei au rămas încremeniţi, cu respiraţia oprită, încît altcineva, văzîndu-i acolo, i-ar fi putut înşfăca. Apoi *Ea* a zburat, nepăsătoare, mutîndu-se într-un copac, undeva mai sus. *El* a urmat-o credincios sau orbit, aruncîndu-se după *Ea* în văzduh. Nu s-au mai auzit decît trilurile, mutîndu-se din loc în loc în aer, apoi nişte bătăi de aripi. Păsările se hîrjoneau în lumină, se căutau şi se strigau, ameţite de soarele puternic şi de febra iubirii, fără să le pese de război. Nimic nu amintea pe-acolo, prin acel loc, de război. Coloana cu oameni îmbrăcaţi, cu puşti şi cu tunuri, se îndepărtase. Cei doi marinari erau goi. Ei aveau, ce e drept, pe şolduri, cîte o centură de piele, de care atîrna cîte un stilet, bălăngănind pe trup. Cele două centuri şi cele două stilete păreau impudice pe goliciunea oamenilor.

Urmărind păsările, Nae Maican apucase în mînă, fără să-şi dea seama, creanga unui copăcel ţepos, iar un spine îl împunsese într-un deget. Ilia a observat şi l-a bătut pe umăr, atrăgîndu-i atenţia.

— Nu-i nimic ! l-a liniştit Nae, pe muteşte.

Degetul împuns, înflorit cu broboane de sînge, nu-l supăra pe căpitan. Îl supăra faptul că se găseau într-un loc prost de observaţie, că-i apucase ziua unde nu trebuie, departe de zgomotul coloanei militare care se îndepărta, spre munţi. Pierduseră timp şi cu mierlele turceşti. Nae şi-a supt degetul şi a pornit înainte, încercînd să găsească în preajmă un loc mai bun de observaţie. El ochise un copac în care, cu cîteva clipe în urmă, se zbenguiseră acele păsări ale dragostei. Trilurile fierbinţi lăsaseră urme în aer.

Aşteptarea îl ţinea încordat şi pe un ofiţer de pe ţărm, colonelul Mihai Cristodulo Cerchez, care stăpînea cu divizia sa, încă din martie, înălţimile Calafatului.

El sonda zilnic necunoscutul de dincolo, prin tirul bateriilor sale de artilerie. Primea şi răspuns. Ba ştia şi numele comandantului pe care îl avea în faţă, generalul Osman-Paşa. Schimbul de focuri, în condiţia de stabilitate a poziţiilor, avea ceva de îndatorire zilnică, la început administrată cu mînie, de ambele părţi, apoi de control reciproc. Şi unul, şi celălalt nu întîrziau mult cu răspunsurile, răspundeau prompt şi uneori excesiv, dar bombardamentele durau de peste două luni, încordarea se tocise, de la o vreme cei doi îşi răspundeau cînd şi cînd, printr-un „prezent !" rostit formal.

Fără a se slăbi o clipă din ochi, cei doi ajunseseră cu timpul a se cunoaşte. Se cunoşteau aşa cum se cunosc adversarii aflaţi la distanţă, care sînt legaţi unul de celălalt printr-o încordare identică. Asemenea adversari gîndesc de obicei, prin ştiinţă sau prin instinct, unul în locul celuilalt, cum procedează şi animalele aflate în apărare şi atac. Osman-Paşa a aşteptat astfel o debarcare română, după atacurile violente din aprilie, cînd România rupsese relaţiile cu Poarta. Generalul otoman a cerut atunci întăriri, iar garnizoana sa a primit un spor de trupe. Debarcarea n-a venit însă, iar între duelurile de artilerie s-au lăsat pauze lungi. A fost apoi scurta retragere română, cînd Cerchez a fost convins că otomanii vor debarca. Osman a taxat însă retragerea drept o viclenie, şi n-a dat curs invitaţiei de a trece Dunărea. Fuseseră astfel ratate două bune ocazii. Şi într-un caz şi în celălalt, ambii comandanţi aveau mîinile legate. Ei nu făceau ceea ce-ar fi trebuit să facă, după dorinţa şi după ştiinţa lor militară, ci numai ceea ce li se ordona. Războiul lor cu superiorii era mai aprig decît lupta dintre ei, era războiul cu obtuzitatea, cu nepriceperea, cu „considerentele strategice superioare", pe care ambii la faţa locului le detestau, ei avînd în faţă — unul prin celălalt — o şansă sau o neşansă imediată, pe care fiecare vroia s-o fructifice.

După fiecare şansă ratată, cel frustrat relua ostilităţile cu furie, la care adversarul răspundea prompt şi cu satisfacţie, consemnînd astfel ratarea. Apoi riposte şi contrariposte se toceau însă, deveneau schimb de vorbe morocănos, isprăvit cu punctul unei lovituri singuratice, care

punea punct. Acel punct spunea, prin glasul unei explozii oarbe, că pe-acolo se pierde vremea. Poate că tocmai de aceea, de la o vreme, cei doi comandanți și-au acordat, reciproc și tacit, niște răgazuri politicoase : o primă vinere — zi sfîntă la otomani, respectată de români, o duminecă — zi sfîntă la români, respectată de turci, pauze în care cei doi comandanți ar fi putut să se vadă la o cafea.

Nu se pierdea totuși vremea în aceste momente de acalmie. Raportînd situația superiorilor săi de la București, Cerchez cerea măsuri, cerea de fapt mînă liberă ca să atace. I se dădea de fiecare dată peste mînă și dialogul violent peste fluviu se relua. Cerchez vedea limpede și gîndea militărește bine : el avea superioritatea numerică, avea în față o poziție definită, cum și un adversar imobilizat. Ca să fructifice avantajul, Cerchez trebuia să-i interzică adversarului orice mișcare, prin încercuirea poziției, prin blocarea în fortăreață cu ajutorul unei debarcări fulger. Lui Cerchez i se refuza însă libertatea de acțiune din „considerentele strategice superioare", pe care le invocau marii șefi. Aceștia gîndeau altfel, ignorînd o socoteală simplă : orice desfășurare ar fi avut războiul, o poziție odată ocupată rămîne bună ocupată, un inamic imobilizat sau capturat devine implicit indisponibil pentru orice altă combinație strategică. Peste toate, Cerchez gîndea ca un vînător. El avea în față un vînat, prins în raza gurilor de foc : acest vînat — numit Osman-Pașa — nu trebuia să-i scape.

— Gîndiți pragmatic, i-a reproșat un înalt ofițer de la Statul-major, sosit în misiune la Calafat. Un război trebuie considerat pe întreaga hartă a ostilităților.

— Un război se cîștigă bucată cu bucată, cum de nu pricepeți ! a urlat Cerchez.

— Vi se reproșează, a mai spus ofițerul, că vedeți războiul ca pe un război personal.

— Dar cum altfel ! și Cerchez a bătut cu pumnul în masă. Credeți că adversarul meu de peste fluviu îl vede altfel ?

„Celălalt" nu pricepea judecățile simple și practice, era un ofițer de cabinet, specie sterilă pe care colonelul o ura. Cerchez ura specia și îl ura pe individul acela care îl

ţinea în loc şi, atunci, pe loc, colonelul a rostit o frază care avea să facă mai tîrziu carieră :

— Domnilor, nu-nţelegeţi că nu vreau să-i dau omului de vizavi şansa să devină erou ?

Poate nu atît intuiţia cît buna judecată îl făcea pe Osman, omul de vizavi, să gîndească într-un fel asemănător şi să acţioneze în replică. De obicei asemenea oameni, cu o gîndire asemănătoare, sînt sortiţi să se întîlnească şi să se ciocnească. Ei se presimt, se caută, se urmăresc încordat, se ciocnesc fatal. Cînd sînt militari, pe poziţii adverse, se strivesc fatal, chiar cînd unul dintre cei doi încearcă să evite jocul. Nu se poate spune de ce lucrurile se petrec aşa, dar asemenea 'relaţii ies din regimul întîmplării şi devin regulă, regulă pe care partenerii aflaţi în joc o resimt. Era şi cazul celor doi, Osman-Paşa simţind că regula va juca prost pentru el. Deşi stăpîn pe o poziţie puternică, poate imposibil de cucerit, Osman ar fi primit o luptă inegală, pe care ar fi fost fatal s-o piardă. In extremis, el putea să accepte lupta doar ca pe o remiză. Ar fi fost vorba, în acest caz, despre un lung război al nervilor, în care n-ar mai fi contat bravura, ci aşteptarea, aşteptarea ca adversarul să ridice asediul, aşteptarea ca altă armată otomană să-l despresoare pe asediat. Acea armată se afla dincolo de Balcani, Vidinul reprezenta o poziţie excentrică, greu de menţinut. Osman-Paşa vroia să fie mai aproape de Balcani şi vroia să aibă mîinile libere. El a poruncit, cu de la sine putere, ieşirea din joc şi retragerea.

O retragere pe care Cerchez a presupus-o, despre care a şi aflat prin doi marinari de pe vasul „Ada“, care făcuseră o incursiune dincolo. Unul dintre cei trimişi acolo, un căpitan român, i-a povestit colonelului incursiunea pe îndelete. Acesta, Maican pe nume, i-a confirmat lui Cerchez neliniştea care de cîtva timp îl scormonea, făcîndu-l să se plimbe nopţile, de unul singur, neputincios, pe ţărm.

— Da, domnule colonel, otomanii pregătesc o retragere. Comandantul vasului va raporta informaţia la Cartierul General rusesc. Dar am vrut s-o ştiţi primul.

— O ştiam.

— De unde ?

— Eu în locul lui aş fi făcut la fel. Aş fi rîs, adică, de imbecilul de pe malul stîng.

— Adică cel pe care-l ai în faţă !

Ca să-l consoleze pe colonelul necăjit, Maican i-a mai comunicat lui Cerchez încă o descoperire : în jurul Vidinului îşi făcuseră apariţia nişte porumbei ciudaţi. Guruiau ca nici o altă pasăre, prin crengile pomilor de-acum înfrunziţi. Erau frumoşi ca nici o altă pasăre. Erau, se vede, la ceasul dragostei acele mierle turceşti.

— Şi de ce-mi spui mie asta ? s-a mirat Cerchez.

— Aşa, de frumuseţe. Habar n-au de război. Şi încă ceva : ştiţi că păsările astea cîntă turceşte ? Şi Nae i-a imitat pe acei porumbei : Gu-gu-ştiuc !

— Fugi, domnule, cu guguştiucii dumitale d-aici !

— Domnule colonel, nu-i glumă ! I-am auzit pe guguştiucii ăştia întîia oară în port la Pireu, acum vreo zece ani. I-am auzit, nu i-am văzut. Ei bine, acum i-am auzit şi i-am văzut aici, pe malul Dunării !

Nae nu greşea decît într-o mică măsură : acele păsări trecuseră Bosforul, spre Europa, nu cu un deceniu, ci cu aproape un secol în urmă. Ele nu veneau din Anatolia, ci din Persia, oricum din Orient. Ele erau cuminţi şi blajine. Şi frumoase. Şi cîntau cu glas omenesc. Ele dislocau, e adevărat, porumbeii sălbatici sau hulubii autohtoni, pe care îi întîlneau în drum. Nu-i atacau — erau păsări paşnice ! — îi împingeau doar spre păduri, ataşîndu-se aşezărilor umane. Căpitanul român Nae Maican a fost primul care a semnalat prezenţa acestor păsări la Dunăre, în vara anului 1877.

— Şi ce-i cu asta ? a întrebat Cerchez.

— Păi de, ştiu şi eu ? a răspuns Nae. Mă gîndesc că ăştia nu mai pleacă. Ascultaţi-mă pe mine, domnule colonel, guguştiucii vor trece Dunărea.

Absurdul făcea ca o idee simplă, la mintea cocoşului, să treacă chiar şi prin capul unui ofiţer de stat-major, acel tip de ofiţer pe care Cerchez nu-l suferea şi nu numai

eĩ, dar toţi ofiţerii combatanţi, inclusiv generalul Cernat, ministrul de război. Mai ales acesta din urmă contesta cu totul utilitatea aparatului de stat-major, a ofiţerilor din acest aparat, „scornitorii de planuri bune la nimic", după cum spunea el.

Cînd colonelul Slăniceanu, şeful Statului-Major român, i-a prezentat lui Cernat aceeaşi idee, prelucrată într-un adevărat plan strategic —, fără legătură cu planul lui Cerchez, de la Calafat — generalul a strîns din dinţi, l-a măsurat din creştet pînă-n tălpi pe „autor", apoi l-a rugat să-l lase să mediteze în linişte asupra planului, mai înainte de a se pronunţa. În Cernat se zbăteau în acea clipă două suflete vrăjmaşe : unul care-i şoptea că tot ce iese din mintea lui Slăniceanu — ofiţerul din faţă — e o prostie, şi altul, care, recunoscînd evidenţa pozitivă a planului, aflat tot în faţă, îi spunea că nu Slăniceanu e autorul, că ideea e precis ciupită de undeva, de la un combatant deştept.

Ca să nu plesnească de nervii adunaţi ghem în creieri, Cernat a arătat acelaşi plan ingenios unui subaltern deştept, colonelul Barozzi, prevenindu-l :

— Imposibil să iasă aşa ceva din mintea lui Slăniceanu !

— De ce imposibil, domnule general ! s-a mirat Barozzi, care-l preţuia pe Slăniceanu.

Slăniceanu ieşise între timp din cabinetul ministrului, ca un tată care şi-ar fi predat fiica, la un bal, în braţele superiorului. Nu-i mai rămînea decît să aştepte rezultatul valsului, iar acesta a fost pozitiv : ideea valsa bine. A convenit şi Barozzi că planul e îndrăzneţ şi bun. Pe deasupra şi „fezabil", elementele de realizare practică fiindu-le tuturora la îndemînă. Planul prevedea o lovitură română pe Valea Iskerului, rîu care porneşte din Balcani şi se varsă în Dunăre, cam în dreptul localităţii Corabia, lovitură care ar fi izolat teritoriul Bulgariei de sud de restul frontului, scoţînd din funcţiune dispozitivul inamic din toată această vastă zonă. Cum ruşii intenţionau să forţeze Dunărea prin două puncte — Siştov şi Hîrşova, frontul otoman ar fi fost secţionat în trei porţiuni necomunicante, sprijinite la nord pe Dunăre — baza comună

de revitalizare, şi la sud pe Balcani — ale căror trecători ar fi fost închise. Trupele aliate ar fi urmat să procedeze apoi la curăţarea poziţiilor intermediare, prin lovituri de flanc, sprijinindu-se reciproc, cele trei coloane de atac, două ruse şi una română, avînd o mare mobilitate de acţiune şi o mare autonomie.

Barozzi chiar a şi rîs de evidenţa ideii : cum de nu-i venise lui în cap, era doar atît de simplu ! Dar a urmărit planul mai departe : În ceea ce-i privea pe români, poziţia Vidin ar fi fost prima scoasă din joc, imediat după debarcare, printr-o mişcare de învăluire încredinţată unui element al coloanei de atac, desemnat printr-o săgeată de culoare albastră. Pe planul lui Slăniceanu, această săgeată se vedea frumos trasată. Alte săgeţi, galbene şi verzi, despărţindu-se din marea săgeată roşie care urca pe valea Iskerului decorau planul strategic, admirabil alcătuit, perfect tras la culoare. Barozzi, ca băiat deştept, a admis că planul e bun şi l-a restituit lui Cernat, pocnindu-şi călcîiele, cu elogii. Apreciere care a întărit prestigiul planului, în ochii generalului. N-a mai contat Slăniceanu, ci perfecţiunea planului, din care Slăniceanu ca „autor" se elimina.

Poate că tocmai această perfecţiune cartografică şi caligrafică l-a enervat pe general, acele săgeţi impecabile, cu vîrf ascuţit, sărind de pe hartă şi zvîcnindu-i în ochi. El tot dădea să le smulgă, îşi tot freca ochii cu palmele, dar săgeţile reveneau. Erau evident bine desenate, n-aveai ce le face, iar planul era bun. El a tunat totuşi, către Barozzi :

— Spune-mi cum l-a făcut, cînd n-a văzut frontul ! Cînd habar n-are nu de ce-i frontul, dar cîmpul de instrucţie !

Era bineînţeles vorba despre Slăniceanu, la el revenise generalul, el, acest Slăniceanu era cel care nu văzuse frontul şi cîmpul de instrucţie !

— Colonele, l-a întrebat Cernat pe acelaşi Barozzi, n-o fi vorba despre vreun plan ciugulit din vreo carte nemţească ?

— Nici vorbă, domnule general !

Asigurare care liniştea şi nu prea. Fiindcă nimic nu se lega în privinţa acestui Slăniceanu. Astfel : acest Slăniceanu făcuse carieră de foarte tînăr, lucru care îi apărea

suspect lui Cernat. El, acest Slăniceanu, cucerise gradele mai mult în zbor decît în pas, fie şi forţat, şi asta probabil datorită spoielii de carte militară adusă din Apus, cum şi politicii, lucrul cel mai detestabil dintre toate ! Cum s-ar fi putut explica promovarea lui Slăniceanu în postul de ministru de război, post pe care îl moştenise Cernat la 4 aprilie ! Pentru fapte de arme ? Dar care ? ! Pentru carte ? Fie ! În acest caz pe bună dreptate se putea spune : „În vremi de pace, un Slăniceanu poate să fie ministru de război !“ Dar acelaşi fost ministru, ca ofiţer de cabinet, nu mai avea ce căuta acum cu ideile lui în trebile oştirii, acum cînd era război !

Lucrul cel mai enervant era că planul strategic elaborat de Slăniceanu venea tocmai din direcţia cea mai hulită de Cernat : gîndirea de cabinet, nu gîndirea practică ! Pe Cernat l-ar fi liniştit gîndul că ideea e însuşită de la cineva, de la un combatant adevărat, ar fi consimţit asupra ciupelii care-l diminua oricum pe Slăniceanu, dar nu admitea acest elaborat teoretic scos dintr-o minte pe care el o socotea seacă. „Pe ce bază, domnule !“, scrîşnea generalul. Examinînd lucrurile şi din acest punct de vedere, baza i se părea mică. Ce scrisese Slăniceanu ? Un *Manual al ostaşului miliţian*, o *Geografie elementară ! !* Un *Curs de instrucţie*, provenit de la cine ? de la un om care nu asudase cu soldatul pe cîmpul de instrucţie. Şi atunci, „pe ce bază ?“

Slăniceanu, mai era, pe deasupra, şi un monden ! Ştia să facă frumos în saloane. Cabinetul lui de ministru, pe care Cernat l-a moştenit, mirosea a budoar. Cînd l-a preluat, Cernat a ordonat, în auzul fostului : „Daţi cu var pe pereţi ! Scoateţi canapelele astea şi puneţi scaune !“ „Domnule general, canapelele n-au nici o vină !“ i s-a spus. „Să nu văz canapele !“ a strigat Cernat. Totuşi ideea strategică prezentată de Slăniceanu nu era un produs de canapea. Orice se putea admite, nu şi faptul că în treburile militare femeile puteau aduce vreun aport. „Pe ce bază ? !“

Pe Cernat îl trecuseră sudorile. Ce mai putea opune planului ? Poate mutra lui Slăniceanu, o mutră foarte reuşită, după cum se şuşotea. O mutră care n-avea nimic marţial, ofiţeresc. „De ce nu s-o fi făcut ăsta, şi-a mai spus generalul, cîntăreţ de operă italiană !“ Apoi i-a venit

în minte cusurul suprem : „Dar Slăniceanu e născut la San Remo, în Italia !“

Asta era culmea ! Asta a fost altminteri singura obiecție, supremă și concretă ! pe care generalul a putut-o opune planului lui Slăniceanu, după care s-a declarat învins. Cernat fiind născut la Galați, gălățean get-beget, deci dunărean, nu putea admite ca cineva născut în străinătate, la mama dracului, la San Remo, să se priceapă în chestiunile dunărene, „să emită pretenții“, ba să dea la iveală și un plan strategic bun. Mușcîndu-și mustața, Cernat a mai examinat o dată planul, și încă o dată, s-a pătruns de adevărul lui pînă în suflet, pînă ce planul a devenit carne din carnea lui, apoi cu cugetul împăcat l-a prezentat prințului.

Care a devenit pe clipă suspicios, văzîndu-l pe Cernat în mînă cu un plan strategic ! Prințul a pufnit chiar, în față cu planul, la rîndu-i impresionat de perfecțiunea aproape germană a execuției.

— Cine l-a făcut ? a întrebat el.

— Colonelul Slăniceanu, a răspuns Cernat cu cinste.

Prințul s-a liniștit. Primind această garanție, capul statului a examinat planul cu toată atenția. Prințul îl aprecia pe Slăniceanu, tocmai pentru înclinarea lui teoretică, iar acea *Geografie elementară*, disprețuită de Cernat, era socotită de prinț drept o lucrare „interesantă și utilă“. „Ce-o fi interesant ! pufnise Cernat la timpul cuvenit. Ce minuni să găsești într-o carte elementară, care îți arată cum curge Dunărea, cum stau pe loc Carpații !“

Acum Cernat aștepta cu emoții verdictul prințului, ca un școlar la examen. Generalul nu se îndoia că planul e bun, dar se îndoia că prințul admite această apreciere, venind tocmai din partea succesorului lui Slăniceanu la ministerul de război. Într-un fel, Cernat se atașase de acel plan, iar stropul de dispreț față de autor, care îl mai rodea, ar fi fost dat în lături la primul semn pozitiv din partea prințului.

Pentru prinț planul era un dar. Prințul abia aștepta să aibă în față o hartă cu linii, săgeți și puncte. I-o oferise Slăniceanu. Prințul urma să urce aceeași scară pe care suise Cernat, dar ajungînd ceva mai sus, unde a și ajuns. Planul strategic român, așa cum era elaborat, oferea prac-

tic o soluţie în spinoasa chestiune a cooperării. Prinţul avea în faţă un proiect de cooperare, dar şi de acţiune militară separată, cu respectarea riguroasă a integrităţii şi a răspunderii părţilor. Un plan militar, un plan strategic şi tactic, dar totodată şi un plan politic, dînd expresie unei gîndiri politice, prin linii, cifre, săgeţi şi puncte. Prinţul ştia că acest plan avea să înfrunte mari dificultăţi. El l-a concediat pe Cernat, rugîndu-l să aştepte răspuns. Răspunsul depindea de Nicolas. Prinţul n-a consimţit să discute acest plan cu Nicolas pînă în clipa cînd acele linii, cifre, săgeţi şi puncte din plan n-au devenit cu totul clare, clădindu-se în forma unui cristal.

Care cristal a fost spart de Nicolas, la prima întrevedere, cu un simplu gest. Din considerente militare, nu politice ! — marele duce nu suferea politica, Nicolas a urlat, indicîndu-se pe sine ca pe o victimă :

— Şi cine vrei să tragă ponoasele unei înfrîngeri ? În capul cui se sparg oalele, dacă vă bat turcii ? Şi ca ultim argument : Vrei să fii un Obrenovici ? !

Era vorba de Milan Obrenovici, prinţul Serbiei, care, cu un an în urmă, fusese înfrînt de turci, tocmai fiindcă luptase de capul lui. Prinţul, care se bizuia pe sprijinul acestui Milan Obrenovici, în eventualitatea deschiderii frontului pe Isker, n-a mai spus nimic. El a răspuns doar la o singură întrebare a lui Nicolas, după ce tensiunea s-a descărcat :

— Şi cine a conceput acest plan ?

— Un brav ofiţer de-al meu.

— O, aceşti ofiţeri care fac toată ziua planuri ! a mai strigat Nicolas. Sînt sătul de ei pînă în gît.

În toată această vreme, Slăniceanu, ca ins, ieşise din joc. Nimeni nu-şi mai amintea de numele lui. Nici chiar prinţul, spunînd „un brav ofiţer al meu", nu şi-a amintit de Slăniceanu, numele acestuia nu i-a venit în minte. Cu atît mai puţin Cernat n-a făcut uz de acest nume. Planul întrupa o idee, iar ideea se dispensa de persoane. Această idee circula, de la un anume nivel în sus, sub numele de „planul strategic român".

Sub exact acest titlu, fără Slăniceanu, planul a circulat şi mai departe, trecînd din mîna militarilor în mîna oamenilor politici de la Ploieşti, care au devenit suspicioşi,

posomorîţi, apoi iritaţi. Lui Brătianu, la care ideea planului a revenit, i s-a transmis că chestiunea cooperării se complică prin această *„manque de délicatesse“* [1]. Unei mari armate, specializată în războaiele cu otomanii, nu i se dau lecţii de strategie, nemaivorbind de aspectul politic al chestiunii.

— Dar e un plan tehnic ! s-a apărat Brătianu, uitînd cu desăvîrşire cine îl elaborase.

— E un plan cu tir în boltă ! a observat Nelidov. Oricum, insistenţa acestui domn Slăniceanu de a impune planul e deplasată.

În sfîrşit, se pronunţa şi un nume. Dar în chip fericit. Chestiunea acestei *„manque de délicatesse“* căzuse de la prinţ pe umerii lui Slăniceanu, un simplu colonel din armata română, chiar dacă şef de stat-major. Aceasta era bine, se lăsa o poartă deschisă, totdeauna, cei mari trebuiau să iasă deasupra curaţi şi luminaţi. Brătianu a înţeles sugestia : Slăniceanu era considerat un ghimpe. El a convenit, cu tonul cel mai blajin, că există în toate armatele aşa-numiţii ofiţeri de cabinet, adică de stat-major, care îi indispun uneori pe şefii lor, cu tot felul de idei, prezentate cu o insistenţă pe măsura cauzei puse în joc.

— Trebuie să convenim că această cauză e mare ! a mai spus Brătianu, ca să tempereze lucrurile.

— Tocmai, a consimţit Nelidov. E vorba de o cauză care pretinde sacrificii.

Era limpede despre ce e vorba. Chiar Cernat a fost desemnat să-i ceară lui Slăniceanu demisia.

— Dar de ce ? a strigat generalul, fără să înţeleagă o iotă. Nu-i bun planul ?

— Bun-nebun, asta e, a răspuns primul-ministru. Partida rămîne în continuare deschisă.

Departe de a-l suferi pe Slăniceanu, Cernat se simţea totuşi puternic angajat în execuţia planului strategic român. Acea săgeată roşie de pe Isker zvîcnea acum prin sîngele lui. El a întrebat, cu figură năucită :

— Dar prinţul ?

Brătianu a dat din umeri. Prinţul consimţise deci să sacrifice acel nebun — piesă importantă, totuşi doar o

---

[1] „Lipsă de delicateţe.“

piesă ! —, retrăgînd-o de pe tabla de şah a relaţiilor sale cu Nicolas. Se invocau interese superioare.

Slăniceanu şi-a prezentat prompt demisia şi a cerut ministrului de război să plece pe front, ca simplu ofiţer combatant. Un ofiţer de cabinet îşi încheia destinul, în urma unor confruntări de cabinete. Slăniceanu nu putea să nu-l considere vinovat pe Cernat, cu care întreţinea mai de mult o animozitate surdă. El era de fapt victima unei bătălii milităreşte neefectuată, în urma căreia —, sub ochii lui Cerchez, rămas în nemişcare la Calafat, Osman-Paşa scăpase teafăr, ieşind liber din Vidin şi îndreptîndu-se cu trupele lui spre viitoarea scenă care avea să-l facă erou : Plevna.

Copleşit de solicitări, Brătianu nu era într-adevăr de găsit nicăieri, la nici unul dintre ministerele pe care le coordona, cu atît mai mult cînd se iveau chestiuni delicate. O chestiune delicată fusese „cazul Slăniceanu", dar mai erau şi altele. Un instinct îi spunea primului ministru că chestiunile delicate se amînă, se lasă pentru clipa cînd nu le mai poţi ocoli, oriunde te-ai ascunde. Cînd unele chestiuni delicate devin permanent delicate — problema cooperării, atunci se înfiinţa un departament, aşa cum era departamentul de care el răspundea, împreună cu Nelidov. Aceasta, cooperarea, era o problemă care nu se putea eschiva şi nici amîna. Brătianu o privea făţiş şi-i consacra foarte mult timp, un timp nerodnic, un timp steril, în ultimă instanţă chestiunea cooperării era o moară de măcinat timp, pe urdinişul căreia nu curgea nimic sau mai nimic.

Cu atît mai presante deveneau celelalte chestiuni delicate, mereu amînate, mereu ocolite, toate aglomerîndu-se haotic şi adesea exploziv. Cînd ajungea la finanţe, sediul lui de rezistenţă, Brătianu era întotdeauna epuizat, ca un cîine hăituit, care se retrage să-şi lingă rănile. Aici l-a găsit rabi Josuah, care şi el era un personaj hăituit de griji, silit prea adesea să-şi lingă rănile. Cei doi se cunoşteau, nu se evitau, se apreciau reciproc pentru gîndirea

limpede, pentru știința de a nu se amăgi cu himere, pentru talentul de a privi lucrurile practic, usturător de practic, chiar cînd lucrurile le aruncau jăratec în ochi. Dar lucrurile le aruncau prea mult jăratec în ochi, ochii lui rabi erau înroșiți de nesomn, ochii primului ministru de asemeni.

Anunțîndu-se la Finanțe, nu la alt minister, rabi a vrut tocmai de aceea să dea întrevederii un caracter intim, nu oficial, nu obligant, nu presant. Rabi știa că primul-ministru avea o groază de griji oficiale pe cap. A se fi anunțat la Președinție însemna să solicite oficial atenția primului-ministru, iar demersul său să capete un apăsat accent public. La Interne se prezentau jalbe, se cereau pașapoarte, se protestau abuzuri și încălcări de legi. Brătianu ar fi tresărit, cu o grimasă amărîtă : „Iar și-a vîrît careva laba în barba unui ovrei !" La Finanțe, în schimb, lucrurile se prezentau altfel, Brătianu se odihnea aici, deși acesta era cel mai greu minister, dar se odihnea fiindcă balanța debit-credit era mai sigură decît alte balanțe, iar șeful departamentului se odihnea pe ea ca și pe o cumpănă de fîntînă cu al cărei scîrțîit se învățase, totdeauna cumpăna înclinîndu-se spre deficit. Finanțele erau și o instituție impersonală, ca și o bancă, într-un fel și o instituție internațională, la care putea veni oricine, fără a fi întrebat ce limbă vorbește și la ce Dumnezeu se închină. Toată lumea avea afaceri cu bani, inclusiv statul. Inclusiv rabi, care venise acum la departamentul finanțelor ca să depună o donație, o donație în contul ajutoarelor pentru război.

Rabi Josuah a așteptat cu răbdare să se golească antecamera, care s-a și golit în cîteva rînduri, solicitatorii primind același răspuns stereotip : „Domnul ministru lipsește. E la Președinție (sau la Interne, sau la Război)".

— Dar v-am spus, rabi, că e la Interne !

— Nu-i nimic, ajunge el și la Finanțe !

Acest dialog, tot stereotip, a sfîrșit prin a-l lăsa indiferent pe șeful de cabinet, de vreme ce solicitatorul audienței aștepta liniștit și indiferent. Rabi nu s-a mirat cînd ușa cabinetului s-a deschis, fără ca Brătianu să fi trecut prin antecameră, și cînd a fost poftit înăuntru, la domnul ministru, care își bea ceaiul. Brătianu i-a oferit un ceai, cu insistență :

— E ceai de tei. Eu nu beau decît ceai de tei.

— Mulţumesc frumos, nu beau ceai de tei.

Gazda a dat deoparte ceaiul, din care nu sorbise decît o dată, şi a aşteptat. A aşteptat şi rabi, nu se grăbea, era seara, destul de tîrziu, el ştia că primul-ministru are timp şi vroia să-l vadă liniştit.

— Am multe angarale pe cap, a început Brătianu.

Rabi a oftat aprobativ ; cunoştea asta.

— E războiul, a mai spus Brătianu.

Rabi a oftat cu suferinţă, pentru amîndoi, ştia că războiul e o pacoste.

— Tocmai în legătură cu războiul am şi venit, a început şi el. Am aici — şi a indicat o geantă, o sumă de bani ca donaţie pentru război. Din partea coreligionarilor.

Brătianu a ridicat ochii spre rabi şi l-a privit cu atenţie, chiar cu un luciu de plăcere în ochi, dar a tăcut, aşteptînd încă ceva, o propoziţie în plus. Rabi tăcea. Apoi după o pauză lungă :

— Suma nu e mare. Comunitatea mea e nevoiaşă.

— Se cunoaşte asta, a spus Brătianu, cu o undă de tristeţe. Din sărăcie ies numai necazuri, a adăugat el. Din sărăcie au ieşit şi neînţelegeri, duşmănii, uri. E bine cînd iese şi altceva, un dar. Mulţumesc, rabi.

Rabi a oftat satisfăcut. Răspunsul lui Brătianu continua un dialog, purtat dincolo, la Ministerul de Interne, cu cîtăva vreme în urmă. Rabi se dusese acolo cu jalbă împotriva manifestaţiilor antisemite de la Dorohoi, în legătură cu care se făcuse campanie şi în presa internaţională. Atunci Brătianu, ca ministru de interne, era nervos, iar rabi era ultragiat şi speriat. Cei doi nu s-au putut înţelege. Opoziţia dintre ei privea nu faptul, un fapt notoriu — un act de sălbăticie împotriva unui arendaş evreu, ci interpretarea.

— E un act de violenţă, pe care îl vom condamna ! a strigat ministrul de interne.

— E un act de violenţă antisemită ! a precizat rabi.

În acest punct cei doi s-au despărţit. Brătianu pretindea să nu se pună în discuţie aspectul confesional religios al cazului, nu era vorba despre aşa ceva, era pur şi simplu un conflict arendăşesc, cum erau cu sutele în fiecare primăvară.

— Ce să caute aici antisemitismul ! argumenta el. Țăranii ies adesea cu ciomegele și sparg capetele la arendași, și chiar la proprietari, fără să-i caute în pantaloni. Puțin le pasă dacă cei care stau pe capul lor sînt evrei, greci, armeni sau români !

— S-a întîmplat însă să fie evrei !

— Așa cum se întîmplă prea adesea să fie români, armeni sau greci. Ce să fac decît să dau cazul pe mîna justiției și să cer pedepse aspre !

— Să se dea garanții că manifestările antisemite vor înceta.

— Dar cum aș putea să dau asemenea garanții ! Ce să fac ? Să pun dorobanți pe la casele arendașilor, de ce neam ar fi ? Să păzesc cu armata țăranii, cînd se duc la arat ? Dar n-am de unde scoate atîta armată !... Și-apoi, rabi, cum am să sting, cu mijloacele astea, conflictele pentru pămînt ! Dă-mi, dacă ai ! o soluție la această problemă, în rest toate-s floare la ureche.

Rabi tăcea, neîncrezător. Conflictele pentru pămînt îi priveau în fond pe băștinași, pe boieri și țărani. Aceste conflicte erau sălbatece și se rezolvau în chip sălbatec. Dar de ce asemenea conflicte să se spargă în capul coreligionarilor din Dorohoi ! Ce vină aveau acești coreligionari că în România „chestiunea rurală“ nu se soluționase avantajos pentru nici o parte — boierii urlînd împotriva unei reforme pe care o sabotaseră, țăranii urlînd în favoarea unei reforme de care nu beneficiază în marea lor majoritate. Ce amestec avea, în toată această nebunie, arendașul evreu ! Pentru ce ura împotriva lui ? Fiindcă era străin ?

— Presa internațională, a spus rabi, n-a putut să nu observe că mișcarea de la Dorohoi a fost îndreptată împotriva străinilor !

— Presa internațională ar fi putut să observe conflictul generic dintre țărani și stăpînii de pămînt, de aici de la noi. Și rîzînd : Nu vezi, rabi, că e absurd : Dorohoi și Londra ! De cînd Londra a devenit specialistă în chestiunea Dorohoiului ?

Rabi se amuza mai puțin. Ceea ce domnului Brătianu îi apărea ca absurd, ideea de antisemitism, era o tragică

poveste pentru el. Rabi nu putea rîde. El a încercat să vină în întîmpinarea domnului ministru, dar numai pînă la un punct :

— S-ar putea s-aveţi dreptate, privind chestiunea de-acolo de unde o priviţi. Pentru dumneavoastră, nenorocitul din Dorohoi este un arendaş ucis. Pentru mine e un evreu ucis !

— Cei din Londra văd lucrurile la fel, a precizat Brătianu. Ei au şi scris : „Un arendaş evreu din Dorohoi-România a fost ucis". Aici e greşeala !

— Greşeala cui ?

— Greşeala dumitale, rabi, şi bineînţeles greşeala celor de la Londra.

Rabi a convenit din nou :

— Se poate. Dar greşeala lor de acolo se leagă cu o greşeală de aici. Care nu mai e a mea. Dacă arendaşul din Dorohoi ar fi fost supus român, presa din Londra ar fi scris probabil aşa : „Din nou chestiunea rurală din România. La Dorohoi, un arendaş a fost ucis."

— Şi crezi că dacă se scria aşa, lucrurile arătau altfel la Dorohoi ?

Rabi a oftat, a oftat şi Brătianu. Amîndoi arătau ca doi oameni necăjiţi, care pe deasupra şi semănau, care răspundeau la întrebări, prin întrebări, ovreieşte, poate prin mimetismul lui Brătianu, poate prin puterea de contagiune a rabinului. Amîndoi au constatat pînă la urmă că întrebările rămîn fără răspuns.

— Cine să rezolve chestiunea rurală ? a întrebat Brătianu.

— Cine să rezolve chestiunea coreligionarilor mei ? a întrebat rabi, deşi întrebările celor doi, interferate, se şi separau.

Astfel, era limpede că chestiunea capitalului evreiesc în România — numit generic „capital german" — nu era o chestiune română sau germană, ci şi o chestiune de capital evreu. „Afacerea Căilor Ferate Române — cu capital german — nu devenise încă „Afacerea Strousberg", afacere şi evreiască, dar ameninţa să devină, era iminent să devină ceea ce era, sensibilizînd în viitor opinia publică

internațională exact în acest sens. Încă de pe acum, contracarînd acest curs ulterior, se organizase local o reacție. Guvernul român dorea o „naționalizare a drumurilor de fier", Brătianu fusese — în opoziție — campionul acestei campanii de naționalizare. Naționalizare însemna „românizare", substituirea capitalului inițial prin capital român. „Acest pămînt, gîndea rabi, asimilează sau respinge." Pe un alt plan, cel politic, aceasta era dealtfel și dilema prințului Carol : a se lăsa asimilat sau a fi respins. În jurul prințului se organizaseră de asemenea două tabere : una națională, cealaltă internațională, plusînd fiecare pe „germanul" sau „românul" din prinț. În ceea ce-l privea, rabi nu se putea lăsa nici asimilat — nu accepta, și nu se putea lăsa nici respins — nu putea ! Tocmai de aceea, după o lungă și respectuoasă pauză de meditație, el a precizat, propunînd o separare a apelor :

— Trebuie să convenim, domnule ministru, că discutăm totuși două probleme deosebite.

— Trebuie să convenim, rabi, a răspuns Brătianu, că sînt totuși două probleme strîns legate. Ca să mă refer la cetățenie, eu în locul coreligionarilor dumitale, n-aș invidia situația de cetățeni a țăranilor români !

Era un mod de respingere, pe care rabi l-a și consemnat :

— Și cine e de vină că țăranii români au o situație de neinvidiat ?

— De ce atunci să invidiați o situație de neinvidiat ? a răspuns Brătianu. Vom avea foarte curînd un război. Cine printr-un calambur.

La care rabi a explodat aproape :

— Dar ei sînt totuși cetățeni. Noi sîntem paria.

Ultimul cuvînt și cutremurarea în care a fost rostit l-au făcut pe Brătianu să se înnegureze la chip și să tacă. Rabi era un bărbat aproape de aceeași vîrstă cu ministrul, un om chel, cu barba căruntă, cumpănit și deștept, demn și singur. Ochelarii lui de ceasornicar licăreau inteligent, sporindu-i parcă singurătatea. El părea singur în numele tuturor celor ai săi. Ce putea să-i spună Brătianu ? A vorbit tot rabi, într-un fel de tristă confidență :

— Vedeți, domnule ministru, România e o scenă pe care se joacă un act din drama universală a poporului meu.

— E o scenă mică, rabi, pentru cît de mare e drama. Şi oftînd : Cum am putea să vindecăm această dramă aici, noi cei de aici ?

— Dar atunci măcar să n-o ascuţim !

— Asta e adevărat.

Brătianu se gîndea la drama concretă de la Dorohoi, care provocase durere în cîteva familii. Rabi se gîndea la drama lui universală. Cînd ministrul a vorbit mai apoi despre nişte despăgubiri, pe care justiţia urma să le acorde, rabi a întîmpinat oferta cu un surîs trist :

— Jigniri şi despăgubiri, apoi iar jigniri...

— E totuşi un progres.

— Un progres care nu duce la nimic. Morţii nu se mai întorc din drumul lor.

— Şi asta e adevărat.

Aprobările erau prea numeroase ca să nu-l îngrijoreze pe rabi. Acestea ascundeau probabil un refuz. El a continuat :

— Dar există moarte folositoare şi moarte nefolositoare. Moartea arendaşului din Dorohoi nu foloseşte nimănui. E o pagubă pentru neamul meu şi un păcat pentru cei care l-au ucis.

— Moartea oricărei fiinţe omeneşti e un păcat, a precizat ministrul.

— Adevărat, a consimţit şi rabi.

Convenţia aprobărilor reciproce fusese împlinită. Conversaţia se prelungea. Rabi s-a întrebat dacă acelaşi ministru ar fi întîrziat atît de mult cu el la taifas, fără marele scandal de presă în chestiunea Dorohoi, fără presiunea presei internaţionale. Poate că da, poate că nu. Nu trebuia să se pripească, nici să forţeze lucrurile. Rabi s-a ridicat, socotind că audienţa se apropia de sfîrşit :

— Totuşi mă întreb, ce-i va aştepta pe coreligionarii mei în viitor ?

— Ne vor aştepta probabil pe toţi ceasuri foarte grele, a răspuns Brătianu. Vom avea foarte curînd un război. Cine va duce greul ? Ştim cu toţii.

Atunci, după tragedia de la Dorohoi, rabi a oftat şi a ieşit. Acum se afla din nou la primul-ministru, în ca-

binetul acestuia de la Finanţe, în plin război. Ministrul părea mişcat. Gestul lui rabi de a aduce o sumă de bani în contul ajutoarelor pentru război era un răspuns la discuţia precedentă. Era desigur o mare delicateţe în acest gest, iar Brătianu o aprecia cum se cuvine. În fond, banii se puteau depune direct, la casieria departamentului, donaţia se putea anunţa în presă, cum era uzul, rabi simţise însă nevoia acestei vizite, iar gestul devenea cu mult mai important, prin însuşi acest fapt. Rabi vroia să spună prin aceasta că răul fusese dat uitării, că de aici încolo se aştepta binele. Dar ce bine se putea aştepta de la un război ? Brătianu ştia că rabi, ca evreu, nu putea să nu deteste în principiu războiul, orice război. Tocmai de aceea ministrul a şi observat.

— Războiul e greu. Ne obligă la mari sacrificii.

— Ce nu e greu ? Parcă pacea nu-i grea ? Românii au o vorbă : Mai bine-o învoială strîmbă decît o judecată dreaptă. Acum ei vor să schimbe acest proverb. Şi mă întreb dacă e bine...

— Ce-i rău în asta ? Tot românii spun : N-ar fi rău să fie bine.

Asemenea formule intrau în uzul politeţii la neamurile foarte vechi. Le folosea rabi, le folosea şi boierul din Argeş, adică Brătianu, le foloseau meseriaşii din mahalaua ovreiască, le foloseau şi ţăranii, aceiaşi ţărani care le şi lepădau din cînd în cînd, punînd mîna pe furci şi topoare şi spărgînd capetele boierilor şi arendaşilor. Acum aceiaşi ţărani puseseră mîna pe arme. Rabi ştia ce vandalisme atrage după sine un război, ce spargeri, ce jafuri, uneori şi progromuri. Un tînăr coreligionar din Galiţia, auzind de războiul Rusiei împotriva Turciei fugise de-acolo şi se refugiase în România, la Bucureşti. Găsise şi aici războiul. Ce bine se putea aştepta de la un rău ?

Brătianu simţea gîndurile lui rabi şi, în principiu, nu le putea opune nimic. El a spus doar atît :

— Noi n-am dorit războiul. Am fost siliţi să-l facem.

— Parcă e cineva pe lume care vrea război ! l-a secondat rabi, generalizînd. Toată lumea vrea pace şi din atîta dorinţă de pace iese cîte un război ca acesta. Dar te

întrebi : dacă toată lumea ar vrea război, ar ieşi oare pacea ?

Rabi era deci şi un sofist iscusit. Dar lui Brătianu nu-i plăceau sofismele, chiar cînd el însuşi le folosea, fiindcă îndepărtau prea mult gîndirea de concret, de practic.

— Om duce la capăt şi războiul, a spus el. Pînă la urmă tot va ieşi un bine. Dumneata, rabi, nu aştepţi nici un bine ?

— Ce bine mai pot eu aştepta ? Mă mai pot oare naşte a doua oară ?

— Parcă eu mă mai pot naşte a doua oară ? Oricum, a încheiat Brătianu, n-ar fi rău să fie bine pentru cei care se nasc azi.

Din nou ajunseseră la punctul în care aprobările reciproce se epuizaseră. Acum urmau la rînd separările şi dezacordurile. Amîndoi se foiau pe scaune şi aşteptau. Pentru a umple golul, pentru a face mai semnificativ plinul, rabi a avansat încă o noutate :

— Comunitatea noastră a hotărît să finanţeze o ambulanţă

— Aceasta e foarte bine.

— O ambulanţă evreiască, cu doctori evrei. Care să se şi numească Ambulanţa Izraelită.

— Şi asta e bine.

— Dar comunitatea mă întreabă : ce bine ne aşteaptă, rabi, pe noi, pe evrei, după acest război ?

Brătianu a tăcut, aşteptînd încă o întrebare. Era de fapt întrebarea esenţială.

— Am ştire, a răspuns el, că şi ţăranii se întreabă ce bine îi aşteaptă după acest război !

— E în dreptul lor să întrebe. Deşi ei sînt cetăţeni.

— Să întrebe, dar să nu pună condiţii. Cînd eşti cetăţean ai datoria să răspunzi la chemarea ţării. Să avansezi, dacă e cazul, chiar şi un credit în sînge.

— Şi cînd nu eşti cetăţean ?

— Să te lupţi ca să fii.

Rabi ştia că va urma şi acest răspuns. Mental, el jucase partida pînă la capăt. Capătul era chiar acesta : era necesar şi un credit în sînge. Rabi trăia cutremurarea la

vedenia sîngelui. El a trecut totuşi peste această vedenie interioară, s-a recules şi a avansat ultima propoziţie :

— Unii dintre coreligionarii mei s-au înscris voluntari.

— Sînt profund mişcat, rabi ! a spus Brătianu ridicîndu-se.

S-a ridicat şi rabi, care îşi încheiase solia. Momentul părea confuz solemn. Nici unul şi nici celălalt nu găseau ieşire din acest moment confuz solemn. „Oricum, gîndea Brătianu, pentru acea sumă donată trebuie eliberată o chitanţă." Rabi, la rîndu-i, gîndea că n-ar fi fost potrivit ca atunci pe loc să fie eliberată acea chitanţă, deşi era fatal.

Între timp, Muchi Australianul, acel tînăr din Galiţia, venit în refugiu la Bucureşti, se înscrisese voluntar, pornind spre Dunăre, pe drumul trist al unei morţi, care, în ochii coreligionarilor, ar fi urmat a fi o „moarte folositoare".

III

Suspendînd cursul normal al vieţii, războiul a răsucit destine, a smuls din rădăcini obişnuinţe, a răsturnat din matca lor rînduieli, a dat peste cap pînă şi calendarul, ceea ce pentru lumea rurală, mai ales, era de neînchipuit. Se răsturnase sorocul unor munci, se vătămase echilibrul între vîrstele care îndeplineau aceste munci, se răvăşise chiar crugul vieţii, fiindcă nu se puteau concepe botezuri fără taţi, nici nunţi fără miri. Nu se punea în cauză atît viaţa curentă, la zi, deşi aceasta era martirizată în primul rînd, cît viaţa obscură, acele resorturi lăuntrice ale trăirii obşteşti, acum zdruncinate, violentate, silite să se retragă şi mai în adînc sau, prin exces de comprimare, să-şi ia revanşa. Fără reperele calendarului arhaic, cel care ordona muncile, sărbătorile, cursul vieţii inşilor şi comunităţilor, satele păreau zăpăcite, pribege stînd pe loc, ştiubeie cu populaţia în risipire, într-un univers care se smintise. Astfel, de Rusalii, în satele din Vlaşca, Teleorman, Dolj, Gorj, Romanaţi, dar şi în Olt, Vîlcea, Muscel, Mehedinţi, pe văile Vedelor, Ialomiţei şi Călmăţuiului şi chiar în cătunele de lîngă Bucureşti, care trăiau în plină eră veche, s-au interzis, datorită războiului, jocurile de Căluşari, flăcăii care alcătuiau confreriile, adică cetele de jucători, aflîndu-se sub arme, la oaste. În timpuri normale, aceiaşi flăcăi erau eliberaţi pentru două săptămîni de servitutea jurămîntului sub steagul statului, ofiţerimea liber-cugetătoare îngăduind cu zîmbet ca tinerii soldaţi să petreacă o vreme, îmbrăcaţi în alte straie, sub steagul cetei lor, fapt pe care îl tolera şi preoţimea din unele sate, tot sub presiunea curentului liber-cugetător.

Războiul a suspendat însă datina, pe care capetele luminate, cum şi minţile teologice o socoteau perimată. Bolile pe care le-ar fi tămăduit căluşarii, prin magia jocului, se vindecau acum obişnuit — măcar teoretic — prin medicina modernă, la fel stimularea recoltelor şi a şeptelului se obţinea — tot teoretic — nu prin mijloace magice, ci pe calea ştiinţei. Dar satele rămase într-o altă eră perseverau să creadă altfel. Pentru satele lovite de această năpastă — suspendarea jocului de căluşari — neîmplinirea datinei a căpătat aspect de nenorocire. Urmau a fi compromise, fără jocul Căluşarilor, şi recoltele, şi fătările şi naşterile. Se putea admite, la Paşte, ca popa să lipsească din altar, Învierea prăznuindu-se păgîn, prin aprinsul lumînărilor şi înconjurarea bisericii încuiate de către tot poporul, dar nu se putea închipui decada Rusaliilor fără Căluş, chiar dacă obiceiul, mai restrîns decît odinioară, cînd cuprindea întreaga Dacie, se limita acum, doar la satele de cîmpie şi deal, din Muntenia şi Oltenia, mai rar peste munţi în Transilvania.

Pe aici, prin aceste sate, cu puţin după Înălţare, s-a cuibărit printre bătrîni, copii şi femei aşteptarea, apoi neliniştea. Nu era cu putinţă să nu se joace în acel an Căluşul. Cum nu era cu putinţă să nu se tocmească plug de An Nou, sau să se stropească vitele şi cîmpurile cu aghiazmă, de Iordan. Pînă la Anul Nou mai era, iminente erau acum Rusaliile şi Căluşul.

La Stoicăneşti, pe Olt, vatră veche de căluşari, nerăbdarea a atins apogeul începînd cu ziua numită Strodul Rusaliilor, cînd vătaful de căluşari îşi aduna oamenii şi pornea cu ei pe înserat la Măgură, ca să lege steag şi jurămînt. Cei aleşi dispăreau din ochii lumii pînă-n dumineca cea mare a sărbătorii care despărţea anul în două. În credinţa satelor, anul se secţiona pe o axă care avea ca pol rece Boboteaza şi ca pol cald Rusaliile. La Rusalii se legau grînele, spicele dădeau în lapte, iar plozii omeneşti izbeau cu genunchii în pîntecele mamelor. Acest secret al stimulării rodului îl deţineau căluşarii, doar pentru o clipă, care ţinea vreo două săptămîni, clipa cît apăreau de la Măgură, în ceată, ca să dispară tot la Măgură, după ce miracolul era săvîrşit. Cînd apăreau, dis-de-dimineaţă, ei veneau ca din codru, păreau ca nişte arătări, nimeni

nu-i mai cunoştea, deşi fiecare îi ştia pe nume, ca frate, ca unchi, ca văr, după rudenie, după chipul familiar, pînă în momentul travestirii. Dar ei, din clipa preschimbării, nu mai erau ai satului, erau ai altei lumi care păşea spre sat, oameni şi nu prea, cunoscuţi şi nu prea, erau alţii începînd cu îmbrăcămintea — pălării de paie cu panglici, bete cu mărgele legate cruciş peste piept, nojiţe cu zurgălăi înfăşurînd strîns iţarul şi pulpa, pinteni la opinci —, erau altfel prin steagul care-i deosebea ca ceată, prăjina aceea de doi stînjeni, avînd în moţ ştergarul de cînepă în care se aflau înnodate crengi de pelin, plus şapte sau nouă sau treisprezece fire de usturoi verde, după cîţi căluşari se jurau, erau altfel prin persoana Mutului, care le ţinea legămîntul cu blestem, jurat el însuşi să nu deschidă gura, că rămîne pocit, cît se prăznuia Căluşul. Erau altfel apoi prin joc, prin acea descărcare demenţială de putere, din care obştea şi fiecare ins în parte — plus lighioanele din bătătură şi turmele şi holdele — luau putere pentru un an întreg.

I-auzi una !

Apoi în cor :

I-auzi două...
...i-auzi nouă...

Apoi nebunia aeriană, cînd obştea cu sufletul la gură îi urmărea pe căluşari în desprinderea lor de pămînt şi în saltul spre cer. Scripca şi ţambalul indicau doar drumul, un drum subţire, firul melodic — solemn la început, apoi capricios, apoi demenţial — era abia un fir, de fapt o frînghie mereu destinsă, mereu strunită şi smucită, pe care călcau, săltau, săreau căluşarii, uneori fără s-o atingă, prin nebunia de a rămîne dincolo de muzică, în aer. Vrednicia căluşarilor se măsura după puterea lor de a rămîne cît mai mult în aer, de a se menţine acolo, săvîrşind minunea unor înflorituri din ce în ce mai complicate şi mai iuţi, care-i făcea pînă la urmă invizibili, una cu lumina.

Roata lor terestră şi aeriană, atingînd şi neatingînd pămîntul, se învîrtea în jurul steagului, ţinut zdravăn, cu amîndouă mîinile, de stegar. Pămîntul şi văzduhul în care căluşarii hălăduiau era numai al lor, ei se mişcau în

aria interioară a unui cerc sacru, un cerc scris în țărînă de vătaf, cu bâțul sau sceptrul, și pentru ca nimeni să nu intre în acel cerc, Mutul stătea de strajă, amenințînd mulțimea din afară cu sabia lui ascuțită sau cu falusul roșu de lemn. Mutul ținea în mîini un falus de un stînjen, numit popular pulan, cioplit dintr-un lemn noduros de corn, cam strîmb, dar tare, denaturînd prin dimensiune și formă ideea de sex, ridicînd-o la rang de zeitate, rang de care rîdeau proastele, în schimb se înfiorau — făcîndu-și cruci — muierile cinstite. Fandările, crăcănările, sculările și răjghinările Mutului, cu scula aceea — a taurilor, vierilor, armăsarilor și bărbaților — provocau grindine de rîs, vijelii de țipete, dar și pauze sufocante de spaimă, în care tactul jocului și ritmurile în crescendo deveneau și mai acaparante, ridicînd lumea dincolo de fire. Mutul se ațineа la lume cu falusul, să nu care cumva, din prostie, o muiere sau vreun plod să calce-n aria aceea jurată, și tot el fura ochii sau stîrnea rîsul mulțimii făcînd măscări, amenințînd, mințind și amețind privirile uimite și uluite, care-ar fi putut să-i deoache pe călușari. Căci era la mijloc și deochiul, acea putere malefică venită de nu se știe unde, care putea atinge și vătăma atît lucrurile cît și ființele. Un deochi venea din nimic — din vînt, din soare, din umbră, din vis, din gînd, ființa atinsă suferind pe loc o prefacere rea, o boală, lucrurile îmbolnăvindu-se și ele, crăpîndu-se, stricîndu-se, risipindu-se. Călușarii primiseră puterea de a vindeca unele din aceste boli, ei înșiși neputîndu-se apăra de deochi, de care-i ferea Mutul, cu falusul lui roșu. Cînd cineva — un beteag, un gubav, un schilod, un scrîntit la mădulare sau la minte — era adus în cerc, spre tămăduire, un călușar atins de spanga Mutului cădea mort, pe loc, fiind scos afară, cît ținea sorocul jocului pentru boala aceea. Apoi, după fel de fel de tămăduiri, erau jucați copiii. Ei erau trecuți din brațele mamelor în acelea ale călușarilor, strînși la piept sau cocoțați pe umeri, trupurile lor zburînd spre cer în tactul strunelor, pînă ce copiii amețeau, pînă cînd ultimul chiuit sălbatec îi trezea, cu sperietură, după care reveneau, mai voinici, în brațele mamelor. Urma hora Călușului, pentru toată lumea. Călușarii redeveneau flăcăi, iar cercul ma-

gic al căluşului se ştergea, făcîndu-se totuna cu bătătura de horă. Se cîntau *bătute, chindii, învîrtite* şi alte cîntece de joc, cunoscute de tot satul. Gospodarul care primise Căluşul lua de lîngă steag drobul lui de sare, depus acolo la începutul jocului, îl ducea înapoi în grajd, pentru vite, apoi lua şi pelinul, şi usturoiul, pe care le pusese tot lîngă steag, ascunzîndu-le în casă, la grindă, pentru vreme rea. Căluşul pleca spre altă casă, pe altă uliţă sau în alt cătun, în alt sat, pînă în marţea cînd se destrăma ca un miraj, cînd „se spărgea", o marţi după asfinţit, cînd, la aceeaşi Măgură, fără martori, „se tăia steagul", „se îngropa ciocul", „se desfăcea jurămîntul", iar flăcăii reveneau printre oameni, alergînd ca nişte împuşcaţi, fericiţi c-au scăpat întregi, uitînd c-au fost căluşari.

Intrînd în ziua Strodului de Rusalii, cînd se alcătuia în fiecare an Căluşul, obştea din Stoicăneştii Oltului aştepta. A aşteptat pînă seara, a trimis iscoade la Măgură, unde altădată se lega steag, apoi a aşteptat pînă în zori. Au aşteptat şi-a doua şi-a treia zi, au aşteptat pînă-n ajunul duminicii mari a Rusaliilor, dar dinspre Măgură nu s-a ivit nimeni. Războiul pedepsise satul. Ziua marii duminici a început, de aceea, mohorît, zi moartă, ştearsă de-acum din calendar. Nimeni nu s-a îndreptat spre biserică, doar cîteva babe, popa urma ca şi în alte dăţi să-şi slujească şi să-şi cînte singur, cînd, dinspre Măgură, au apărut, ca şi altă dată, cu chiote, căluşarii aflaţi sub arme, la ceasul cînd soarele urca spre prînzişor.

Aceştia, căluşarii care au intrat în sat, n-au lăsat totuşi armele. Aşa era consemnul — să nu laşi arma ! în consecinţă, armele, împreună cu straiele de dorobanţi, erau purtate — bagaje prisoselnice, în urma Mutului, de doi băietani, nişte novici, care, încărcaţi cu tot calabalîcul militar, arătau ca nişte măgari ciobăneşti. Cei doi nici nu se mai vedeau, îngheboşaţi sub clăile de haine, centuri, căciuli, ciubote, arme, fiecare purtînd cu cinste şi cu mîndrie această zestre străină, atît de exotică. În opoziţie, căluşarii ca ceată, aduceau cu ei spre sat, nu steagul ţării, tricolorul, ci stîlpul de lemn al Căluşului, cu ştergar alb, cu usturoi şi smocuri de pelin în vîrf, treisprezece smocuri — ei fiind treisprezece. Moda tricolorului la steagul de căluş sub formă de eşarfă sau chiar de

pînză întreagă avea să vină după război, iar în Transilvania avea să vină chiar în timpul războiului, la Călușul de iarnă. În schimb surpriza satului a fost năucitoare, flăcăii se întorceau nu de la Măgură, nu din codru, ci de la Dunăre, de la război, adică din Cealaltă Lume, probă uniformele militare și armele, etalate de cei doi purtători de bagaje.

Aceste elemente ciudate au și conferit alaiului călușeresc din acel an o înfățișare aparte, o noutate de care satul a luat act cu emoție și teamă. Ce rău sau ce bine se vestea ? Dacă la primele curți de gospodari bagajul a rămas afară, la poartă, ca un lucru străin, mai apoi, pe măsură ce noutatea prindea, purtată din gură în gură : „Se-ntoarse, mă, Călușul de la război !“, bagajul i-a precedat pe călușari, băietanii purtători fălindu-se cu boarfele militare, chiuind și strigînd să-i auză lumea :

— Se-ntoarse, mă, Călușul de la război !

Ei înălțau, ca dovadă, cele treisprezece arme, și chiuiau, iar lumea se aduna uimită, mai întîi în jurul celor doi. Din urmă, ca o confirmare, se auzeau strunele, tactul călușului și strigăturile :

— *I-auzi una !*

Apoi în cor :

— *I-auzi una !*

Apoi în șir :

...i-auzi două...
... i-auzi nouă...

Și pămîntul bubuia sub tălpile opincilor cu zurgălăi și pinteni. Urma fuga spre gospodăria în care se afla minunea călușului, fugă de copii, bătrîni, muieri, babe, apoi întîlnirea cu cei sosiți, cu roata care frămînta pămîntul sau care se învîrtea în aer, una cu pămîntul verde și cu lumina Rusaliilor.

— Stai, maică, acasă, c-o ajunge și la tine Călușul !

Baba grăbea spre întîlnire, iar băietanii încărcați de arme chiuiau mai departe, pe ulițele satului.

— I-auzi, mă, Călușul, i-auzi măăă !

Aşa au mers cei doi, din curte în curte, pînă la întîlnirea acestei avangarde atît de bizare cu şeful de post, care i-a oprit pe flăcăiaşi :

— Ce-i cu voi ?

— Păi noi, cu Căluşul.

— Lasă Căluşul, de Căluş nu duc eu grijă, ce-s cu armele ?

Şeful de post i-a luat pe băietani cu sine, lăsînd Căluşul să-şi urmeze datina, jur-împrejurul satului. Doar seara, după asfinţit, cînd febra jocului s-a stins odată cu soarele, şeful l-a poftit pe vătaful de căluşari la sine, ca să-l mustre, arătîndu-i „bagajele".

— Cum aţi fugit, mă, de la oaste ?

— Păi am făcut *cerère*...

— *Cerère ?* şi jap cu pumnul. Apoi mai liniştit : Am ordin, mă, să vă duc înapoi în lanţuri !

Şi i-a întors, în lanţuri, la regiment.

Divizia pe lîngă care doctorul Duner a fost repartizat se afla instalată cu corturile în plin soare, în plinul cîmpiei dunărene. Nu departe curgea un rîu, probabil spre Dunăre, un rîu umbrit de sălcii între care fuseseră aşezate corturile ofiţereşti. Discrepanţa de tratament i-a displăcut suedezului. Întregul efectiv al diviziei ar fi putut fi distribuit în lunca rîului, sub sălcii, sau mai la vale, în marea luncă, sub răchitele uriaşe şi sub plopii crăcoşi şi negri care făceau invizibil fluviul. Considerente tactice necunoscute, elaborate de statul-major al diviziei, pe care Duner îl ignora, împiedicau probabil o dispunere raţională a regimentelor, în nişte bivuacuri mai primitoare. Însoţitorul suedezului, tînărul Theo Răşcanu, era însă de părere că această dispunere e intenţionată, „ca să fie chinuiţi oamenii". Dar oamenii răbdau. Răbdau instrucţia în plin soare, prînzul în soare, repausul în soare, apoi somnul pe pămîntul dogoritor. Suedezul a obiectat această situaţie colonelului unui regiment, care a făcut ochi uimiţi :

— Păi e război !

— Dar războiul se poate face şi în condiţii raţionale !

— Fii, dom'le serios ! a răspuns colonelul, într-un mod pe care Theo l-a tradus printr-o perifrază.

Același colonel a îndulcit răspunsul, printr-o explicație :

— Da' ce, la ei acasă, pe la moșii, nu stau toată ziua în soare ? !

Se oferea o explicație mai lungă, pe care Theo a tradus-o amănunțit, introducînd în ea toată teoria lui socialistă despre exploatare. Țăranii în uniforme erau în fond niște clăcași, învățați cu soarele. Se poate, a acceptat Duner, dar de ce același regim sub uniformă ! Suedezul a privit mirat, de la unul la celălalt. Colonelul și tînărul socialist păreau doi nebuni. El ceruse un lucru simplu, elementar, ca lagărul soldaților să fie așezat la umbră. Și aceasta din considerente medicale : arși de sete, bînd apă prea rece, din rîu, scăldîndu-se în rîu, după instrucție, unii dintre soldați aveau tulburări digestive, alții răceli, pneumonii, bronșite. Față de aceștia, colonelul manifesta un dispreț global, izvorît din convingerea că i s-au repartizat „indivizi debili", care-ar fi trebuit respinși încă de la încorporare. Ca măsură de protecție, el a cerut să se dea oamenilor apă caldă, interzicîndu-li-se accesul la rîu.

— Dar de ce ? a protestat suedezul.

— Fiindcă e război, *mon cher,* înțelegi ? Să se-nvețe cu răul. De aia !

Relația dintre Duner și colonel s-a răcit, aceasta și datorită lui Theo, care intervenea în schimbul de replici cu pasiunea proprie, ascuțind tensiunea în loc s-o modereze. Ceea ce Theo omitea să explice era faptul că acel colonel își aplica și sieși același regim, muncind cu regimentul lui, alături de soldați, pînă cădea extenuat. Se retrăgea, e drept, în cortul lui, la umbră. Dar acela era un drept — dreptul ofițerului, ca și dreptul calului, al soldei, al popotei, drepturi ale militarului de profesie —, care se întîlnea într-o carieră cu zeci de contingente de soldați. Soldații respectau aceste drepturi, ca pe ceva fatal, ca nașterea și moartea.

Theo uitase să spună încă ceva — ceva ce poate nu știa —, că instalarea regimentelor în plină cîmpie, sub un soare infernal, fusese determinată pe hartă, pe harta

Marelui Stat-Major, de un deget, care fixase un punct: „Aici !“ —, drept care în acel punct, determinat în cabinet, se și instalase divizia, nici un centimetru mai la dreapta, nici mai la stînga, probabil ca să nu se provoace încurcături pentru cineva care ar fi căutat-o, pe cîmpie, cu harta în mînă. Singura abatere, o interpretare ceva mai liberă a ordinului, fusese aceea privind instalarea corturilor ofițerești, care oricum trebuiau să-și asigure o distanță față de corturile trupei. Corturi noi, și unele și altele, corturi de iarnă. Corturi pe care le părăseau în timpul nopții și soldații și ofițerii, ieșind să se răcorească, în pieile goale. În această postură ieșea și Duner în fața cortului său, cîntînd pentru soldați, din flaut, *Neghiniță neagră.*

Ipostaza de cîntăreț a suedezului nu l-a încîntat pe colonel — cei doi aveau corturile vecine, iar Theo, prin ordonanță, a primit ordin să transmită străinului observația că „orele de somn se cer respectate în zona frontului“. Theo n-a mai tradus această „încă o mojicie“, dar a doua zi cei doi s-au mutat cu cortul în altă parte, lîngă cambuza diviziei, unde Duner nu se simțea bine datorită mirosului de grătar, de vin acrit și de sînge, animalele pentru carne fiind sacrificate chiar la căruța cambuzei, lîngă grătar. Aici Duner a gustat un preparat culinar care i-a repugnat inițial — ciorba de burtă —, dar pe care l-a apreciat, ulterior, cînd alți ofițeri, care-l iubeau pe suedez, l-au învățat să adauge ciorbei ardei iute și mai ales rachiu. Aceeași ciorbă ar fi putut-o Duner gusta și la otomani, dacă Crucea Roșie suedeză l-ar fi trimis voluntar de cealaltă parte a Dunării, cu dezavantajul că turcii își refuzau rachiul și nu suportau ardeiul iute. Acest tratament la cambuză, cu un sporit adaos de ardei, care cerea rachiu, și de rachiu, care cerea în compensație ardei, l-a ridicat pe Duner la o asemenea aprindere, încît într-o noapte a simțit că-i iau mințile foc. În crucea acelei nopți, după un asemenea tratament, suedezului i s-a părut că aude un ritm diavolesc de tam-tamuri, care nu putea fi decît o halucinație auditivă, un ecou lăuntric al beției, dar o beție ritmică, necunoscută, atît de străină

de tot ce ştia încît a putut s-o noteze pe portativ. Apoi s-a culcat din nou, convins că aiurează, deşi ritmul l-a urmărit în somn. I se părea că vrea să salte în aer. Ar fi vrut s-o facă, a şi făcut-o, dar a văzut jos — în aer fiind ! — o groapă. Şi s-a trezit.

I-a arătat a doua zi acele notaţii melodice halucinatorii unui ofiţer român meloman, dar acesta n-a recunoscut melodia decît cînd suedezul a fluierat-o.

— Acesta e Căluşul ! a spus el. Ritmul e destul de bine notat. E un dans special, de bărbaţi, care se joacă de Rusalii. Totuşi m-aş mira să-l joace cineva pe-aici. E un dans care se pregăteşte în secret şi se arată în public doar în duminecа Rusaliilor.

— E cumva un dans războinic ?

— S-ar putea. Dansatorii poartă uneori săbii în mîini, alteori beţe.

— Şi n-aş putea să-i văd pe dansatori ?

— Anul ăsta Căluşul e interzis. E oprit desigur pentru confreriile de dansatori care se află sub arme. Nu se dau permisii pentru fleacuri, pentru practicarea unor superstiţii. Mă îndoiesc deci c-aţi auzit aici la noi, în regiment, melodia Căluşului.

— Dar iat-o ! şi Duner a fluturat notele.

Noaptea următoare, Duner n-a mai băut, a renunţat şi la ciorbă şi la ardei, a aşteptat să cadă întunericul, nu s-a înşelat cînd a auzit acelaşi bubuit de tobă, aceleaşi strune, şi chiuituri. El a pornit de unul singur în direcţia din care venea melodia, trecînd dincolo de tabără şi adîncindu-se în lunca rîului. Căluşarii se aflau însă pe celălalt mal, într-o poiană, păziţi de cineva, iar la apropierea străinului jocul lor a încetat.

— De ce se feresc ? l-a întrebat Duner a doua zi, pe acelaşi camarad meloman.

— Aşa e regula la căluşari. E un tabu al lor. Nu încerca să-l înlături, fiindcă nu se lasă surprinşi. Deşi m-aş mira să-l joace anul ăsta. Ar însemna să pună la cale o dezertare.

Trecînd apoi în revistă, în plină zi, cîteva companii, Duner n-a reuşit să-i distingă pe căluşari dintre soldaţi. Seara, la cambuză, cu acelaşi amic, Gosta a revenit la

tratamentul cu ciorbă, ardei şi rachiu. I se spuneau şi lucruri aţîţătoare : dansul căluşarilor se învaţă printr-o tehnică aparte, semănînd mai curînd a supliciu. Ca să-şi facă picioarele sprintene, şi foarte sensibile pentru salturile aeriene, dansatorii se antrenau aplicîndu-şi lovituri cu băţul la tălpi. Unii dintre ei, adevăraţi artişti ai salturilor, îşi crestau degetele de la picioare, cu cuţitul, usturîndu-le apoi cu ardei, după cum îl asigura acelaşi amic, care-i trata pe căluşari drept nişte primitivi.

— *Mein Herrn Kamerad,* i-a spus amicul, pe aici pe la noi se trăieşte ca-n era de piatră !

Declaraţie care nu l-a impresionat pe Duner, ba mai curînd l-a incitat. El trăia ritmul acelui dans, pe care nu-l văzuse, dar pe care îl fluiera, îl fluiera resimţind în degetele de la picioare, în poante, biciul usturăturii. Îl resimţea şi în gît, el însuşi usturîndu-se cu ardei, răcorindu-se cu rachiu, sorbind poveştile, sorbind rachiul, pînă cînd amicul a căzut cu capul pe masa cambuzei, iar suedezul s-a văzut liber şi singur, ca şi în noaptea precedentă. Theo dormea.

Duner a pornit spre locul ştiut al repetiţiilor, mai înainte ca toba să se audă, trecînd rîul prin întuneric, cu siguranţa unui înotător experimentat. S-a apropiat de poiană — se limpezise la cap între timp, şi tocmai de aceea îi părea rău că n-avea asupră-i hîrtie şi toc să noteze, dar cîntecul căluşarilor nu s-a mai auzit. A fluierat de unul singur *Neghiniţă neagră,* fără nici un efect.

Căluşarii au fost daţi lipsă la apel a doua zi — erau treisprezece soldaţi, iar dezertarea a provocat vîlvă în regiment. Vîlvă care a sporit, cînd dezertorii au fost aduşi la regiment, peste cîteva zile, în lanţuri.

Tema dezertării a fost discutată între timp, pe toate feţele, la popotă, apoi în doi, împreună cu Theo, cu care prilej tînărul a introdus din nou obsesia lui — chestiunea libertăţii, văzută la modul socialist, un mod pe care Duner nu-l accepta.

— Deci ce-ar fi trebuit să facă soldaţii—căluşari, a strigat Theo, să nu se conformeze credinţei lor, trădîndu-şi astfel libertatea, sau să încalce convenţia ordinei, cum au şi făcut, procedînd ca nişte oameni liberi ?

— Libertatea nu e cu putinţă fără ordine, fără convenţia ordinei, a ripostat Duner.

— Dar nu vedeţi că cele două entităţi se exclud ?

— Le opui dumneata în chip fals. Ceea ce opui dumneata este de fapt libertatea şi anarhia !

— Dar libertatea, în fondul ei ?

— Aceasta, să ştii, este întotdeauna interioară, a răspuns Duner, care gîndea ca un creştin. El a şi adăugat, în argumentare, un verset din Pavel către Timotei, I, 18, pe care l-a citat solemn : „Noi ştim că legea este bună, dacă se foloseşte cineva de ea potrivit legii."

La care Theo a răspuns scrîşnind :

— Dar legea nu e bună, fiindcă mă împiedică pe mine ca ins să fiu cinstit cu mine însumi.

— Trăieşte-ţi legea ta în sinele tău, a ripostat Duner, dar nestînjenindu-i pe ceilalţi. El a căutat în minte un nou verset de sprijin, fără a găsi pe loc ceva potrivit.

— Şi cum să fi procedat soldaţii, ca să respecte şi legea armatei şi legea lor interioară ? a strigat Theo. Apoi reducînd la absurd : Ce să fi făcut, să fi jucat căluşul în imaginaţie ?

— Ar trebui să vedem totuşi ce s-a întîmplat, a închis Duner discuţia, refuzînd constrîngerea teoretică propusă de Theo. Trebuie să aflăm în fond ce-au gîndit căluşarii, cum se justifică ei, în primul rînd.

Şi cei doi au pornit spre popotă, unde discuţiile clocoteau.

Vinovat părea să fie Mutul din Căluş, acesta fusese cu instigaţia, după cum arătau actele de la regiment. Ca singur ştiutor de carte, Mutul scrisese *cerèrea*, cu mîna lui, restul dorobanţilor-căluşari semnînd-o prin punere de deget. Pe versoul aceleiaşi hîrtii se putea vedea, drept întărire, amprenta mîinii întregi a vătafului de căluşari, ca în documentele foarte vechi. Cererea a şi trecut din mînă în mînă.

Dar Mutul nu putea să dea explicaţii organelor militare, el avea jurămînt să rămînă mut. Schilodirea lui în bătaie, la regiment, n-a dus la nici un rezultat.

— Nu-l mai bateţi, dom'locotenent, se rugase vătaful, el însuşi plin de sînge, nu-l mai bateţi că nu scoateţi nimic de la el.

Mutul îşi respecta deci libertatea lăuntrică, ceea ce îi înfuria pe ofiţeri. În replică, au fost întrebaţi ceilalţi, la grămadă, cu pumnul, şi fiecare în parte, pe rînd, şi toţi au recunoscut, minus Mutul, că se juraseră să intre şi în acel an în Căluş — fie ce-o fi ! —, că semnaseră *cerère*, prin punere de deget, ca să fie lăsaţi slobozi acasă, de Rusalii, că *cerèrea* o scrisese Mutul, care, înainte de a fi mut, răspundea la numele de caporal Costică Popescul. Acel Popescul, care acum refuza să răspundă, scrisese *cerèrea* cetei de căluşari-dorobanţi : după capul lui, un cap sănătos după cîte se părea, un cap cu „logică" după cum pretindea Duner, dar o altă logică decît aceea a domnilor ofiţeri, care-l persecutau acum pe Mut. Mutul scrisese aşa :

„Trăiţi, Dom'colonel
Subscrişii : Făsui Ion, Boacă Nicu, Beteagu Grigore, Chilimanţu Florea, Fefelea Eugen, Carcalete I. Niculae, Caraulă Toader, Jitaru Constantin, Chivără Păun, Teleaşcă Gheorghe, Untişor Petre, Ursulache Mihai, avînd între noi şi pe Mutu din Căluş, pe nume Popescul Costică, cu respect vă rugăm să daţi ordin ca să plecăm acasă de Rusalii, ca să nu stea satul fără Căluş, anu acest, noi neştiind că va fi război cînd am tocmit ceata anu trecut, la spartul Căluşului de după Rusalii, cu jurămînt.
Să trăiască Măria-Sa. Trăiască România."

Urmau douăsprezece subscrieri cu degetul, plus semnătura lui Costică Popescul, retrasă dintre amprente, la un colţ, ca un sigiliu de mai-mare. Pe verso, palma-pecete a vătafului, pre nume Constantin Jitaru, cel subliniat, întărea *cerèrea*.

— Păi bine, mă Jitarule, oameni sînteţi voi ! i s-a adresat gîfîind locotenentul, el însuşi ostenit de cît lovise, strivit de osteneală. Tu eşti jitar de moşie, după cum îţi spune numele sau porecla, om mai copt la minte, cum ai îngăduit să te pui cap la zăpăciţii ăştia, călcînd jurămîntul !

— Noi am făcut *cerère*...

— *Cerère,* ai ? !

Şi a fost invocată, imediat, *cerèrea* mamei acelui Jitaru, apoi *cerèrele* mamelor celorlalţi, pînă s-a ajuns din nou la Costică Popescul, Mutul din Căluş, care a fost scos din ghereta carceră, în lanţuri cum se afla, fiind din nou luat la bătaie. Nici de data aceasta Mutul n-a scos o vorbă.

— Ăsta o face pe nebunul, nu pe mutul ! a strigat ofiţerul mîniat la culme, dar şi dumirit. Am să-i scot eu nebunia din cap, am să-i descleştez eu fălcile !

Mînia avea şi nişte motive obscure : Mutul, ca singurul ştiutor de carte, deci ca şef neoficial, îi lăsase să răspundă în faţa organelor militare pe neştiutori, pe analfabeţi, refugiindu-se în muţenie ; acelaşi mut purta numele de Popescu, la fel ca şi locotenentul, iar coincidenţa onomastică îl exaspera pe superior, care o socotea — nemărturisit — ca pe o infamie. În acte, acel Popescul — cel mai răspîndit nume din regiment — putea să treacă, deşi se afla în subordinea locotenentului Hadrian Popescu, drept un Popescu protejat, cînd de fapt era vorba de un Popescul rebel. Cu Popescul lupta deci locotenentul Hadrian Popescu, fără să poată scoate nimic de la acest *alter ego* al său.

Stupefacţia ofiţerilor camarazi ai lui Popescu era cu atît mai mare cu cît la mijloc se afla o superstiţie, „o prostie", „o imbecilitate de sălbateci", ceva ce nu se putea explica nici unui om civilizat, inclusiv medicului suedez Gustav Duner, un medic voluntar, trimis de Crucea Roşie internaţională, pe frontul de la Dunăre, şi care cuteza — în necunoştinţă de cauză — să ia apărarea dezertorilor, invocînd tocmai cererea :

— Aceşti oameni sînt acoperiţi moralmente, a strigat Duner. Ei au cerut oficial să plece acasă, ca să-şi respecte un legămînt. Apoi spre Theo : iată soluţia lor !

— Şi iată soluţia acestor domni ! a răspuns Theo, arătîndu-i pilduitor pe ofiţeri.

— Adică ce vrei să spui, a sărit cineva, că soluţia noastră e bătaia ?

La care suedezul a răspuns, în nemţeşte, pentru toţi :

— Înţeleg că doriţi să cîştigaţi războiul cu aceşti oameni !

Locotenentul Hadrian Popescu, scos din minţi, a bătut cu pumnul în masă, în faţa suedezului, zbierîndu-i în româneşte :

— Şi îl vom cîştiga !

Duner a primit cu linişte descărcarea nervoasă, firească la aceşti oameni din sud. El a spus doar atît :

— Nu înţeleg totuşi cum îl veţi cîştiga !

Cuvinte care l-au înverşunat şi mai cumplit pe locotenent, care a ţîşnit afară din cortul popotei, îndreptîndu-se spre lagărul arestaţilor, ca să reia ancheta.

La regimentul din care făcea parte compania lui Hadrian Popescu nu se introdusese încă reforma justiţiei militare, reprezentată prin corpul pretorilor, ofiţerii ignorînd ordinul cu privire la suspendarea pedepsei corporale, asupra căruia fuseseră avertizaţi. Ei îşi îngăduiau aplicarea, desigur, doar în cazuri de forţă majoră. Locotenentul Hadrian Popescu era îndreptăţit să se considere într-un asemenea caz, iar procedarea lui era aprobată, deschis sau tacit, de ceilalţi ofiţeri. În fond, soldaţii îi aparţineau, el răspundea de ei, lui îi fuseseră încredinţaţi pentru instrucţie, pentru manevre, pentru luptă, de fapt pentru clipa sacrificiului care urma. După încă o muştruluială, el s-a întors în cortul popotei negru la figură, deşi mai mult învins decît înverşunat.

— Nu-i nimic de făcut, a spus el aşezîndu-se în scaunul care-i revenea. Sînt nişte imbecili, nici măcar nu înţeleg că au greşit !

Replica a căzut în tăcerea generală, fiindcă după cuvîntul sceptic al suedezului, cu privire la soarta războiului, nimeni, nici un ofiţer n-a mai scos o silabă.

— Eu ştiu ce-ar trebui, a intervenit un căpitan bătrîn. Ar trebui să li se aplice o corecţie în faţa întregului regiment. Cîte şaptezeci de vergi... ca la ruşi.

— S-a aplicat corecţia, căpitane, fii liniştit ! a precizat cineva. Bineînţeles, ceva mai moderat, nu ca la ruşi. Din păcate dumneata lipseai, erai plecat la divizie.

Din acest punct discuţia s-a răsucit brusc spre altceva,

spre ideea de corecţie, insistîndu-se asupra necesităţii obiective a corecţiilor corporale şi a eficienţei lor în diverse armate europene, unde erau folosite, bineînţeles cu mai mult cap ca la români. Cineva i-a invocat şi pe antici, pe romani, care aveau o nemaipomenită armată — dar de ce ? —, fiindcă corecţiile erau prompte şi severe, ele mergeau pînă la decimarea unei legiuni, cu vergile, în caz de moleşeală, de viciu sau de rebeliune. Românii se socoteau moştenitorii în toate, ai străbunilor lor romani, fapt pentru care erau foarte mîndri, minus în rigoarea aplicării corecţiilor în armată.

Gustav Duner n-a putut suporta discuţia, care se desfăşura altminteri în româneşte, el s-a încheiat la veston, şi-a pus o mutră posacă, comunicîndu-le apoi ofiţerilor, prin translator, adică prin vocea lui Theo :

— Domnilor, din această clipă, răniţii trec sub protecţia mea, adică a Crucii Roşii Internaţionale, şi vă somez să mi-i predaţi imediat. Mă voi ocupa eu personal de îngrijirea lor.

Comunicatul acesta i-a răcit pe ofiţeri. Singur colonelul, care se afla în capul mesei, s-a făcut a nu pricepe :

— Ce răniţi ? a îngăimat el.

— Oamenii care au fost schingiuiţi, martirizaţi printr-o pedeapsă inumană, a strigat Theo.

— Tu să stai jos, puştiule ! l-a pus la punct colonelul. Îţi depăşeşti atribuţiile !

Intervenţia i-a dezmeticit pe meseni, care au căpătat glas.

— Aceştia nu sînt oameni, domnule, în înţelesul pe care-l atribui dumneata ! s-a repezit căpitanul spre suedez. Aceştia sînt soldaţi !... Şi nu sînt răniţi, cum pretinzi, ci pedepsiţi, ceea ce-i cu totul altceva.

Duner nu i-a mai ascultat pe ofiţeri, a rupt punţile cu ei, a împins în lături ceaşca de cafea şi şi-a aprins pipa. Era surd, într-o hărmălaie. El şi-a supt pipa cu linişte, neluîndu-i apărarea lui Theo, care era prins la înghesuială, în locul străinului, apoi după ce şi-a scuturat pipa, de carîmb, s-a ridicat să iasă, nu fără a-i mai spune colonelului încă ceva :

— Cererea soldaţilor ţi-a fost adresată dumitale, colonele ! N-aveai dreptul s-o respingi !

După care Duner a ieşit, urmat de Theo.

— Dar cum, domnilor, să n-o resping, a strigat colonelul, disculpîndu-se faţă de subalterni şi reducînd la absurd întîmpinarea suedezului. În fond era vorba despre o superstiţie. Şi apoi la mijloc e armata, cu rigorile ei, la vreme de război. Şi furios : Domnului de la Crucea Roşie îi convine. Dar să vedem cu cine faceţi dumneavoastră războiul, dumneavoastră toţi, fiindcă la voi mă refer !

Întîlnirea lui Duner cu soldaţii-căluşari n-a dus la rezultatul aşteptat de suedez. Soldaţii nu s-au destăinuit ocrotitorului lor şi nici n-au protestat bătaia, cum ar fi vrut studentul socialist. Lui Duner nu-i mai rămînea decît să se ocupe de rănile soldaţilor, care în fond nu erau grave. El s-a ocupat ceva mai atent de Mut, prin mijlocirea lui Theo, observînd cu plăcere că omul pe care îl îngrijea răspundea inteligent comenzilor : „Întoarce-te !“, „Respiră !“, „Tuşeşte !“, ca şi cum nimic nu i s-ar fi întîmplat.

— Mutul e perfect sănătos ! i-a spus Duner lui Theo, în nemţeşte. El o face pe mutul.

— Să fie semnul că şi-a cucerit libertatea interioară ? a aruncat Theo cu ironie.

— Nu văd nimic de rîs în asta ! a răspuns Duner. Tăcerea lui spune ceva, semnifică un legămînt.

— Ar spune ceva, l-a contrazis Theo, dac-ar exprima un protest. Dar iată, ei toţi nu protestează. Ei îşi acceptă existenţa în orice formă, ceea ce mi se pare revoltător. Dacă locotenentul ar veni acum aici şi le-ar spune o glumă, s-ar pune pe rîs.

— Ar da adică uitării totul ?

— La noi ceea ce nu se cunoaşte, a continuat Theo, este consecvenţa în ură.

— Dar asta înseamnă că nu se cunoaşte nici consecvenţa în dragoste !

— Şi totuşi e aşa... Popescu-Mutul şi Hadrian Popescu sînt una şi aceeaşi persoană.

— Spuneţi-mi totuşi, în ce anume sînteţi voi consecvenţi ?

— În erori !

— Şi dumneata, în acest caz, reprezinţi o eroare !

— De ce, fiindcă vreau să schimb această lume ?

— Fiindcă pui patimă, a răspuns suedezul.

Se rupseseră punţile şi între Theo şi Duner. Suedezul i-a cerut tînărului medicinist să-l lase singur. Lui Duner îi rămăseseră acum numai „laponii". S-a şi întors spre ei, cerîndu-le o favoare : să joace căluşul. Pentru el.

— Păi asta nu se mai poate, i s-a explicat, i-a explicat acel Jitaru, căpetenia căluşarilor.

— Cum nu se poate ? a protestat suedezul, care ar fi vrut măcar să afle ce reprezintă acel dans.

— Nu se poate, că nu se poate ! a repetat din nou Jitaru. Aşa-i datina. Nu mai jucăm Căluşul decît la anul, la Rusaliile alelalte. Dac-om fi şi-om trăi. Acu, chiar dacă ne dă ordin şi dom'ministru nimeni nu mai joacă. Jocul s-a dus cu ziua de ieri.

Vraja magică a căluşului se destrămase deci, căluşarii erau acum nişte simpli soldaţi ţărani, fără interes faţă de experienţa lor anterioară, faţă de ziua de ieri.

Lui Duner, acel „nu se poate" i s-a părut stupefiant.

— Bine, dar pentru ce s-a făcut toată această tevatură?

— Nu v-am spus că sînt nişte smintiţi ? a pus concluzia noul translator, acel ofiţer meloman.

Duner înclina să-i dea dreptate. Şi ofiţerii şi soldaţii făceau parte din acelaşi neam. După incidentul cu căluşarii, colonelul a luat o măsură disciplinară şi împotriva lui Theo, despărţindu-l pe student de Duner şi trimiţîndu-l într-un alt colţ al frontului. I se părea că tînărul „face agitaţie".

Rămas singur printre „laponi", suedezului nu-i mai rămînea decît să discute cu Mutul din căluş. Privirile omului luceau inteligent, era şi un ştiutor de carte, el scrisese cererea, el ar fi trebuit să se dezlege primul de superstiţia acelui jurămînt care-i interzicea să vorbească şi care acum

nu mai funcţiona. Mutul din Căluş, cel ce fusese smintit în bătaie, n-a vorbit însă. N-a mai putut vorbi pînă la sfîrşitul războiului şi nici după aceea.

Pregătirea pentru front a domnişoarei Hélène a echivalat cu răsturnarea rosturilor întregii case Răşcanu. Mesele nu s-au mai servit la timp, se mînca frugal, în picioare, mai mult bufet rece — tipsiile cu gustări din sufragerie erau mereu reîmprospătate şi fiecare înfuleca ceva, în trecere, ca pe vapor sau ca în tren, se serveau şi ceaiuri şi fructe, dar fără ca gazdele să se mai ocupe de musafiri, ca odinioară, toată lumea fiind preocupată, inclusiv cei aflaţi în vizită, de trusoul pentru Hélène.

Se spunea *trusou* şi nu echipament de front sau bagaj, fiindcă toţi din casă înţelegeau că de fapt e vorba despre ceva mai mult decît un bagaj, deşi pentru alte persoane care plecau pe front, doamne şi domnişoare, nu se spunea trusou, ci bagaj, echipament pentru o deplasare de ici pînă colo. Doamna X sau domnişoara Y îşi face bagajele, în schimb Hélène îşi pregătea trusoul pentru front.

Grija trusoului acaparase doamnele, pe Anne, pe tante Clotilde, pe prietenele de familie, care cutreierau magazinele din zori în noapte, răscoleau rafturi, cotrobăiau pe sub tejghele, făceau descinderi în depozite, întorcîndu-se de cele mai multe ori victorioase, adesea disperate, totdeauna cu birjile şi trăsurile încărcate cu mărfuri de lux. Casa era sufocată de pachete în desfacere, ca la Crăciun, de cutii mirobolante, mici şi mari, de suluri de stofă cu sigilii, de casete care ascundeau nasturi scumpi, agrafe aurite, pasmanterii ; hîrtiile de ambalaj, sticloase, transparente ca tifonul, dantelate, plus sforile de mătase şi panglicile umplînd mesele şi duşumelele. Trei fete din personalul domestic scoteau afară cu braţul acest nutreţ grosier al manufacturilor europene şi al magazinelor locale de lux, depunîndu-l în curtea din fund, în cîteva movile, spre desfătarea grăjdarilor care îl răscoleau, ca să aleagă cîte ceva. Veneau şi furnizorii la domiciliu, pe culoare era un du-te-vino de purtători de mărfuri, acceptate sau

respinse, cele acceptate fiind plătite pe loc, în aur, la prețuri de speculă.

Doamnele erau disperate și pentru faptul că chestiunea trusoului picase într-un moment de criză, cînd toată partea feminină a înaltei societăți nu făcea decît un singur lucru : cumpărături și supracumpărături care umflau prețurile. Era firesc ca unele mărfuri să dispară și primele care s-au epuizat au fost stocurile de pînzării, mătăsuri, stofe de sezon, urmînd la rînd și stocurile de stofe groase, țesăturile campagnarde, blănurile. Ceva le spunea doamnelor, cu un instinct foarte sigur, mai ascuțit decît al militarilor sau diplomaților, că va veni iarna, că nu va fi ușoară campania și că, în consecință, persoanelor care urmau să plece pe front le vor trebui blănuri. Nu însemna că fără aceste preparative doamnele ar fi riscat să înfrunte dezbrăcate rigorile frontului, dar frontul, ca front, însemna o ieșire în lume și orice ieșire obliga la înnoire. Se punea și chestiunea uniformelor, ceea ce inițial a scandalizat — cum adică, militarizăm doamnele ! —, ca apoi tocmai uniformele să confere pregătirilor o grijă și o răspundere aparte. Uniforma de Cruce Roșie oferea în fond șansa pentru lansarea unei noi mode feminine, care ieșea din competența caselor de modă, implicînd autoritatea comitetelor de doamne.

În consecință s-au răsfoit din nou revistele ilustrate franceze, dar și germane, de prin anii '70. S-au cerut reviste englezești. S-au desenat cartoane și s-au tăiat mulaje. În linii mari, doamna română de Cruce Roșie ar fi urmat să abordeze un costum sobru, de linie engleză, ca pentru călărie, minus trena, deci suprimarea jupei foarte trenante, în favoarea unei fuste strînse pe talie și foarte puțin evazată jos. Jachetă de stil militar, aproape jocheu. Boneta albă nu trebuia să renunțe la linia pălăriei civile. Halatul ar fi trebuit să fie purtat între umeri, ca o haină de casă, pentru interiorul spitalului, iar pentru exterior, un fel de macferlan — vara, și șubă căzăcească, cu guler și mesadă din vizon, pentru iarnă. A fost primit deci ca sugestie și un element de vestimentație rusă.

Dar la acest tip de modă s-au opus autoritățile militare, care au obiectat aerul prea monden, drept care pri-

mul conflict între instituţia militară şi instituţia doamnelor a eclatat destul de zgomotos, ultragiind sensibilităţi şi deşteptînd furii. Se făcuseră mari cheltuieli, soluţia vestimentară propusă de doamne nu se putea anula dintr-un condei. Pe de altă parte, războiul nu se putea face fără bărbaţi. Doamnele au fost nevoite să le conceadă bărbaţilor oarecari drepturi în această privinţă, ceea ce ele n-ar fi acceptat în ruptul capului, în condiţii de pace. S-au purtat negocieri între prinţul Dimitrie Ghica, prezidentul Crucii Roşii, şi ofiţerii de la Statul-Major şi Ministerul de Război, minus Slăniceanu, şi minus generalul Cernat, care n-au vrut să audă de „mofturile femeieşti". „Femeia să stea acasă, a tunat generalul, respingînd cartoanele cu desene. Ce să caute doamne pe front ? ! N-am timp de ele, nimeni în bătălie n-are timp de femei." Aceasta nu l-a împiedicat să sărute mîna delegatelor Crucii Roşii, în frunte cu Marie Cîmpineanu, să le primească politicos, dar s-o şteargă din cabinet pe furiş, plecînd în control la Olteniţa. O altă echipă de doamne, purtînd alte cartoane, cartoanele rivale, a încercat să-l atragă în conspiraţia „modei sanitare" pe Davila, inspectorul sanitar suprem al armatei, de care depindea în fond şi Crucea Roşie. Fire mondenă, Davila a primit să examineze cartoanele — care şi fuseseră puse în lucru !, a făcut-o chiar cu gravitate, vădind aptitudini de maestru croitor, lumea s-a amuzat de priceperea lui fină în subtilităţi de vestimentaţie, numai că, auzind despre o proiectată „prezentare a modelelor", „farmacistul" a rămas perplex şi n-a mai scos un cuvînt. El simţea pericolul situaţiei şi ridicolul de a fi pus să prezideze o paradă a costumelor — cînd ?, cînd ţara se afla pe picior de război. Abil, el a găsit totuşi o ieşire lină, printr-o întrebare :

— Nu e oare cazul ca despre toate aceste chestiuni să se pronunţe prinţesa ? În fond Crucea Roşie se află sub înaltul său patronaj !...

Urma ca negocierile să se poarte mai departe în palatul de la Cotroceni, dar între timp pregătirile au continuat, ba chiar s-au intensificat, din spirit de replică.

Doamna Anne Răşcanu a devenit stăpînă în absolut a acestor pregătiri, care o priveau pe fata ei, singurul copil. Anne a ieşit, cu acest prilej, din anonimatul nobil la care

o obliga condiția — domnul Rășcanu era impetuos, mișca permanent aerul, luînd energic în mîini frînele casei, dar nu în toate, ci exclusiv în vederea acestui rost, pregătirile pentru front. Se puneau în joc îndatoririle de mamă, cărora Anne știa să le facă față cu o angajare sufletească nebănuită. Ea și-a descoperit cu acest prilej, înlăuntrul ființei sale palide, o infinită energie, o fantastică pricepere practică, un simț al amănuntului, care uluiau. Simțul amănuntului era și sursa principală a suferințelor. Mai toate cele necesare lipseau, iar cîte un fleac, un te miri ce, devenea capital. În acest caz erau mobilizate slugile, furnizorii, persoanele prietene care se aflau într-o continuă expediție exploratoare, doamnei Anne revenindu-i misiunea de a patrona, porunci, mustra, ea rămînînd tot timpul acasă, ca un pivot.

Situația era diferită de cea din primăvară — pregătirea participării la bal, cînd doamna Rășcanu, ca doamnă, era obiectul preparativelor, alături de fiică, și cînd ea primea liniștită răsfățurile ca pe un omagiu cuvenit. Se probau rochii, se încălțau și descălțau botine, se încercau bijuterii, într-un ritm de vijelie, dar toate acestea cu aerul de datorie față de bărbat, față de șeful familiei, căruia îi revenea în fond obligația de a-și prezenta onorabil în lume soția și odrasla. Acum rolurile se inversaseră, domnul Rășcanu căzuse într-o postură de secund, el fusese aproape exclus de la domiciliu, nimeni nu-l întreba nimic, lui i se cereau doar bani. Copleșită de grijă, doamna Rășcanu se simțea singură, ea nu afișa ca alte doamne aerul de martiriu, din decență, poate și din sentimentul că ceea ce avea de făcut nu putea împărți cu nimeni. Relațiile între soți, sumare, în trecere, aveau ceva formal-tandru din partea lui Rășcanu : „Draga mea, nu crezi că te obosești prea mult ?“ sau anemic-tandru din partea ei : „Papa, ia și tu ceva și mănîncă, poartă-ți singur de grijă, vezi doar că n-am timp de tine.“

Anne n-avea timp nici de Hélène. Fata nu era exclusă din preocupări, de vreme ce toate grijile se învîrteau în jurul ei, dar Anne trăia o supra-grijă, sentiment de o specie aparte, implicînd misiunea maternă ca pe un fel de trăire mistică. Fata era văzută ca un simplu element purtător al sentimentului mamei : „Hélène, vino aici ! Întoarce, te

rog, capul la stînga, credeţi că-i merge asta ?... Hélène, stai drept ! Nu, nu aşa, nu cabra bustul, lasă umerii moi !", dar mama, cu toată cicăleala, n-o privea de fapt pe fată, privea dincolo de persoana acesteia, fiindcă uneori doamna Răşcanu cădea în absenţe, scurte amnezii datorită oboselii sau gîndurilor care fugeau prea departe, dincolo de prezent. Mama punea în toate fiorul care se asocia de obicei pregătirilor de matrimoniu, cînd peste presiunea clipei, peste harababura împrejurărilor, un gînd rămas disponibil sondează de unul singur asupra viitorului, asupra hazardului, asupra destinului. Tot ea o elibera pe fată, cînd vizitatoarele o tratau ca pe o păpuşă, silind-o să probeze mereu fel de fel de lucruri : „Hai, du-te acum !" Şi ca o scuză, către celelalte doamne : „În fond e un copil... O, dacă n-ar fi aventura asta cu războiul !"...

Era în aceste concedieri şi un fel de protecţie : „Nu trebuie să te oboseşti cu asta, eşti un copil !" şi ceva asemănător ascunderii unui secret : „Lasă, o să afle mai tîrziu despre ce e vorba", frază care se spunea de obicei între doamne cînd se discuta despre viitorul fetelor, evitîndu-se ca ele să fie prezente. Aceasta îi lăsa Hélènei un imens timp disponibil, aşa cum au copiii în vremea sărbătorilor, cînd se fac în secret pregătirile pentru pom. Hélène apărea pe acasă doar de cîteva ori pe zi, în contratimp cu orarul lui papa, iar atunci zăpăcea lucrurile, deschidea uşile cînd şi unde nu trebuia, provoca dezordini care scandalizau : „Dar ţi-am spus să nu te amesteci ! Hélène, ce-nseamnă asta ? !"

Ca să nu circule singură, Hélène era dată în grija bunicii Grădişteanu, fire severă, chiar marţială, preocupată mai mult de chestiuni militare decît de modă. Sub mîna bunicii Grădişteanu, Hélène vizita aşezămintele spitaliceşti, participa la sesiunile aproape continue ale societăţilor filantropice, unde i se destinase şi un rol de secretară, iar de la o vreme mergea aproape zilnic la „cursurile de anatomie şi chirurgie de război" de la Colţea.

Veneau la aceste cursuri multe doamne şi domnişoare din societatea aleasă, care îşi strămutaseră astfel clubul aici, deschiseseră de fapt un nou club în cadrul căruia

se făcea conversaţie, se servea ceai şi cafea, se vizitau desigur şi bolnavii din saloane, se audiau şi conferinţe. Atmosfera mondenă a fost însă curmată de doctorul Petrescu, unul din internii spitalului, un zbir şi socialist pe deasupra ! care s-a dus cu plîngerea în băţ la Davila :

— Luaţi-mi de pe cap cucoanele ! Nu mai pot să mă mişc în spital, e o vînturătură de fuste şi de evantaie de-ţi vine să-ţi iei cîmpii !

— Faceţi-le să nu mişte aerul de pomană, i-a spus Davila. Puneţi-le la treabă !

— Cine să le pună la treabă ? Sînt doamne de miniştri !

— Atunci trataţi-le ca pe slugi. Ţipă la ele, domnule, pune-le să care plosca !

— Uşor de zis.

Totuşi, revenind la spital, Petrescu a pus piciorul în prag. Găsind cuconetul adunat într-o sală, unde se administra o lecţie de anatomie, pe planşe, în franţuzeşte, el l-a concediat pe conferenţiarul de ocazie şi a cerut să fie adus în faţa doamnelor un bolnav adevărat, un schingiuit. Nu un rănit oarecare, ci un rănit de prestigiu, unul căruia i-a spus pe nume :

— Aduceţi-l aici pe Panţîru !

A fost adus pe loc acel Panţîru, individ cu membrele superioare şi inferioare puse în lopăţele, cu craniul, toracele şi abdomenul înfăşurate, legate, înfăşat în aşa fel încît ansamblul părea a aparţine unei mumii egiptene — minus feşele curate, albe şi ochii lui vii.

— Acesta e Panţîru ! şi-a început lecţia doctorul Petrescu, după ce mumia vie a fost instalată pe un podium, la nivelul orizontal de privire al doamnelor. Acest individ e o antologie de contuziuni, fracturi, eschimoze, foarte profitabile, ca demonstraţie practică, pentru înaltul nostru auditoriu. În plus, Panţîru are o anatomie ideală. Ne dispensează de orice planşă şi de orice mulaj. *En plus*... Şi Petrescu a continuat în franţuzeşte :

— *Par surplus, l'individu ne veut pas mourir. Il supporte pas avec stoïcisme mais avec de l'obstination le choc du traitement, après avoir subi le choc du canif, du*

bâton et celui de l'arme. Bref, notre honhomme, Pantîru, refuse de se livrer. Sa dernière chance c'est la robustesse de son organisme. [1]

După această frază în franţuzeşte — singura de pînă atunci, dar care a înfiorat asistenţa, a urmat lecţia, oferită pe anatomia lui Panţîru. Piesele anatomice dezvăluite au provocat rumoare. Dar şi contrapartea — lovirile, contuziunile, eschimozele. Acestea erau date la iveală prin desfăşare, prin smulgerea pansamentelor cu mîna sau cu cleştii chirurgicali, prin extragerea scamelor cu pensele, din plăgile purulente. Între multitudinea şocurilor care zdruncinaseră acea anatomie se număra şi un şoc de glonte. Glontele pătrunsese prin interstiţiul dintre ultimele două coaste, de pe partea stîngă, poposind în plămîn, probabil în pleură. Respirînd, schiloditul horcăia. Operaţia de extragere era dificilă, se conta din nou pe robusteţea lui Panţîru.

— E cumplit, a şoptit cineva. E probabil o victimă a otomanilor, de la Dunăre.

— *Non, mes dammes,* şi Petrescu a produs a doua frază franţuzească, *il s'agit d'un voleur, d'un brigand. Mais cet homme a été blessé pas par la police, mais par les siens, ceux de son sang.* [2]

Panţîru simţea că e vorba despre el şi părea fîstîcit. Petrescu a continuat :

— *La police n'a réussi le marquer que par une seule bale ; celui-là que nous donnons la peine de l'enlever.* [3]

Rumoare, oroare. Doamnelor le fusese prezentat nu un soldat rănit, ci un bandit de drumul mare. Probabil că după operaţie sau şi fără operaţie, Panţîru urma să fugă. El era de fapt păzit ; la uşa camerei în care zăcea, pe o saltea de paie, se afla un dorobanţ cu puşcă. Acel doro-

---

[1] — În plus, individul nu vrea să moară. El suportă nu cu stoicism, ci cu înverşunare şocul tratamentului, după ce a suportat şocul loviturilor de cuţit, ciomag şi armă. Pe scurt, Panţîru nu depune armele, nu se predă. Şansa lui rezidă, în ultimă instanţă, în robusteţea organismului său.

[2] — Nu, doamnele mele, este vorba de un hoţ, mai precis un bandit. Dar el a fost schilodit nu de poliţie, ci de băieţii lui.

[3] — Poliţia n-a reuşit să trimită în el decît un glonte. Acesta pe care ne chinuim să-l extragem.

banț urma să trimită în Panțîru, dacă acesta ar fi încercat să fugă, glontele definitiv, acel glonte care l-ar fi scutit de griji și pe Petrescu și pe doamne, punînd capăt și lecțiilor de anatomie. Dar Petrescu mai avea de arătat ceva, încă un amănunt, *„pour la bonne bouche“*. El a strigat la pacient :

— Întoarce !

Panțîru s-a executat. Pacientul stătuse pînă atunci în picioare. Petrescu a explicat :

— Pacientul nu poate folosi posteriorul. El a fost, inițial, mustrat cu bețe, ca un copil, pe partea moale a corpului. Cu bețe ceva mai groase, cu ciomege ! Va stabili poliția cine i-a administrat ciomegele. Treaba noastră, a medicilor, este, printre altele, să-i vindecăm leziunile de pe fese, rănile acestea.

Și Petrescu a smuls un pansament, cu un gest probabil atît de dureros încît pe pacient l-a trecut udul.

— Adu plosca ! a strigat Petrescu. Nu dumneata ! a mai țipat el la brancardier.

În pauza care s-a căscat, o pauză de zăpăceală, nu se știa cine e dator să aducă plosca. Brancardierul rămăsese înlemnit. Plosca a fost adusă fără vreun îndemn direct de Hélène. Ea a ținut-o la locul cuvenit, așteptînd ca doctorul să degajeze din bandaje canula urinară prin care s-a și scurs lichidul.

Operația a fost urmărită cu stupefacție, cu retracție, cu atracție de toate doamnele.

— Du-o afară, domnișoară ! a poruncit Petrescu, dar cu foarte mult respect, indicîndu-i domnișoarei direcția în care trebuia cărat recipientul. Privata e la colț, pe stînga.

Atunci cînd Hélène s-a întors, asistența a primit-o cu aplauze. Aplauze de-a dreptul fanatice. S-a înțeles prin aceasta că Hélène, domnișoara Hélène Rășcanu, trecuse cea mai grea probă. Panțîru dispăruse între timp. Petrescu se spăla pe mîini, într-un lighean, iar doamna Marie Cîmpineanu îi turna în palme, cu o cană de porțelan. S-a vorbit din nou franțuzește. Hélène a fost condusă în triumf, la trăsură. Celelalte doamne l-au acoperit pe Panțîru în flori și dulciuri. Dar despre acest succes și în genere despre lecțiile de anatomie de la Spitalul Colțea, bunica Grădișteanu n-a scos o vorbă, ea a admirat-o pe fată, a

aprobat-o pentru acel gest, apoi a cedat-o familiei, în momentul cel mai oportun.

Cursurile de anatomie, de fapt instrucţia sanitară a domnişoarei, au fost puse în primejdie cînd în „atelierele din casa Răşcanu" a venit timpul să intre în lucru lenjeria pentru Hélène. Măsurători minuţioase şi probe exasperante — fata crescuse între timp, iar măsurile de anul trecut nu se mai potriveau — au reţinut-o pe Hélène acasă, mai mult de o săptămînă, spre stupoarea bunicii, care bătea cu bastonul în duşumea, socotind aceste operaţii drept ceea ce erau, nişte nimicuri care „ţin războiul pe loc". Ea a proferat ameninţări la adresa guvernului, a actualilor conducători ai armatei, care nu ştiu să stăpînească hăţurile, îngăduind trenarea lucrurilor şi amînările. Ea o cedase de fapt pe Hélène nimicurilor, ca să evite vizitele la Cotroceni. Dar bunica Grădişteanu avea şi motive principiale : prietenă cu generalul Florescu, fostul ministru de război în retragere, bunica era partizana unei participări la luptă fără condiţii, teză care ducea la ciocniri violente cu avocatul, adept al tezei contrare :

— Adică război de dragul războiului, protesta Răşcanu, cu sacrificarea a tot !

— Cu sacrificarea a tot, dacă vrei să dobîndeşti ceva !

— Inclusiv a ceea ce am dobîndit pînă acum ? Fiindcă, iartă-mă, tante, a te arunca într-un război fără garantarea prealabilă a drepturilor deja dobîndite, înseamnă sinucidere.

— Şi cine să ne garanteze drepturile despre care vorbeşti ?

— Marile puteri, în primul rînd Rusia, care face războiul.

— Uite că Rusia nu vrea să ştie de noi. Rusia e un mare imperiu, care îşi urmează propriile interese.

— Şi atunci ?

— Atunci, trebuie să facem război pe cont propriu.

Au urmat trei pocnete cu bastonul, fiecare replică mai importantă a bunicii fiind subliniată cu o lovitură de baston în podea. Discuţia se purta în biroul domnului Răşcanu, într-o pauză a probelor, la tutun şi cafea. Era prezentă şi Hélène. Aceasta a fost din nou solicitată la o probă, ba nu, doamna Răşcanu a socotit că e mai bine ca

operația să se facă chiar în biroul avocatului, solicitîndu-i soțului, cu glas stins, să evacueze încăperea :

— Papa, vrei să ieși un pic ?

A ieșit și bunica, cu sila pe chip. Urmau alte penibile fleacuri muierești, în care timp ea patrula pe culoar, măsurîndu-i lungimea cu bastonul. Bătea și în ușă, somînd-o pe mezină să iasă. Hélène era pentru ea „mezina“ sau „mînza“, numită astfel dintr-o vară, cînd o mînză din herghelia bunicii se îndrăgostise de fetiță, cele două mergînd nedespărțite pe la arie, pe la grădinile de zarzavaturi, prin parc, inclusiv pe terasa unde se slujea prînzul. Bunica vedea în fetiță o viitoare amazoană, soție de ofițer, stăpînă peste un regiment de dragoni, ca prințesele germane sau ruse care aveau în titlul lor regimente pe care le trimiteau la moarte. Pentru bunica supremul moment de feminitate din întreaga sa viață l-a reprezentat „scena cu polonicul“, clipa cînd tinerei stăpîne a regimentului, adică ea, i s-a înfățișat demonstrativ ciorba trupei, clipa cînd ea, ca doamnă, a sorbit din polonic, fiind sorbită la rîndu-i de miile de ochi încîntați și încremeniți. Ea trăise un asemenea moment, pe care i-l dorea și mezinei. Era motivul pentru care o scîrbeau fleacurile muierești.

Tocmai de aceea i se păreau exasperante plictiselile și mofturile acestea care dăduseră peste cap rosturile unei case și rosturile unei misii. În ceea ce o privea, bunica, în tinerețile sale, se scutise de asemenea griji. De toaletele ei se ocupa bărbatul, adică maiorul, apoi colonelul, ea fiind obsedată de regiment, de instrucție și pregătirea de luptă. Pe atunci, bunicii i se spunea „Maiorul“, apoi „Colonelul“, apoi „Generalul“ ; deși generalul murise, primise gradul post-mortem, gradul îl primise de fapt ea, în fața regimentului comandat mai înainte de soțul colonel. Și ea nu s-a ocupat în toată această vreme de fleacuri, inclusiv lenjeria de corp a doamnei maior-colonel-general era probată pe ordonanțe, pe un soldat anume, fără sîni și fără șolduri, ca și ea, care îmbătrînise pe lîngă casă, în acest rol ingrat. Acum, în casa Rășcanu, fusese adus și acel soldat, specializat în împletitul cu iglița, care se amesteca printre croitorese și lenjerese, împins mereu dintr-o parte în alta, tras din mînă în mînă, ca manechin, dar numai pentru

întinsul pînzeturilor în lungime — cu un supliment de vată la umeri și pe talie — cu un scăzămînt de trei centimetri, Hélène fiind foarte suplă.

Lenjeria dăduse dealtfel cea mai mare bătaie de cap, toaletele-uniformă, oricît de numeroase, pretinzînd, ca parte invizibilă și secretă, un număr infinit de piese de corp, pentru zi și noapte, bluze, camizoluri, cămășuțe scurte și lungi, cu mîneci și fără, corsete, soutiene-gorgeuri, centuri, pantaloni, *„petits pantalons"*, pantalonei, plus așa-numiții *„les discrètes"*, absolut toate cu bucle, funde, franjuri, ajururi, dantele, dantelării cu etaj, care se realizau printr-o muncă aparte, tot în casă, de foarte multe femei. La criza de croitorese, disputate între toate marile case, s-a adăugat criza lenjereselor, și acestea indisponibile, și în parte „fugite cu rușii", apoi criza dantelăreselor, care a pus capac. Ca să curme tevatura, generăleasa a aruncat soluția extremă : „Trimiteți fata la Viena !"

Acolo se afla în post Bălăceanu, un fel de subaltern al ei, prieten bun cu tante Clotilde, un om descurcăreț și profund obligant.

Bălăceanu, pretindea bunica, s-ar fi descurcat și fără Hélène, numai cu soldatul.

Soluția, care l-a speriat pe Rășcanu, n-a fost acceptată și dintr-un alt motiv : Viena nu era o capitală a modei feminine, oricît de aproape ar fi fost orașul imperial — folosit totuși pentru varii cumpărături, era preferabil Parisul, acum inaccesibil, ceea ce le-a silit pe doamne să se supună situației și să-i facă față cum puteau. În aceste condiții, a fost un noroc apariția bunicii — tot ea ! — cu două cutii de dantele în brațe, dantele de Bruges și Valenciennes, nou-nouțe, cu panglicile capacelor intacte, rămase așa de la logodna ei, descoperite prin vreun cufăr sau scrin la moșie. Acest ultim element, dantelele — ireal de fine — avea să asigure pieselor invizibile ale echipamentului Hélènei un adevărat triumf, pe care toate doamnele l-au și clamat. Anne Rășcanu n-a rezistat și l-a adus de mînă pe avocat în salonul cu minuni :

— *Alec, voilà !* [1]

[1] — Poftim, Alec ! Ce spui ?

A realizat ea însăşi imprudenţa şi a roşit. Au roşit aproape simultan amîndoi, doamna Răşcanu acoperind imediat lenjeria feerică, cu un pled alb, scoţian. Era o castă impudoare, domnul Răşcanu nu văzuse niciodată lenjeria de corp a consoartei lui. El a strîns-o la piept pe Anne, şoptindu-i tulburat :

— Draga mea, avem copii mari.

Ca să pună punct fericit acestei scene atît de neaşteptate, domnul Răşcanu a cerut unei fete din casă să-l urmeze în birou, de unde a fost adus un cadou special pentru Hélène. Părea un obiect grosier, o casetă oarecare de lemn, un fel de geamantan, singura lui podoabă fiind iniţialele fetei, în argint aurit, evident atunci comandate la un bijutier şi aplicate pe capac. Dar surprizele ieşeau la iveală după deschiderea capacului, operaţie care se făcea numai în caz de forţă majoră, nu oricînd — în caz de încercuire duşmană, de izolare pe o poziţie necunoscută, de accident, şi nu oricum — ci cu o cheie specială, pitită sub un căpăcel de tinichea, care dealtfel se desfăcea simplu, cu tesacul, cu bisturiul, cu un cuţit de bucătărie, cum s-a şi procedat, la cererea persoanelor de faţă. În casetă, într-un prim compartiment, se afla un mic instrumentar chirurgical de urgenţă, pungi cu medicament şi pungi cu pansament. Nu acestea au trezit entuziasmul, ci altceva, „instrumentarul de salvare“ sau „instrumentarul sărăciei“ : o cutie de chibrituri, două testele cu cîte şase lumînări de stearină, şase chiupuri mari, zincate, conţinînd cîte un pui fiert, o casetuţă pătrată cu *bacon*, o alta cu *roast-beaf*, un chiup cu supă uscată de legume. Se mai găseau, dispuse separat, tablete cu legume comprimate, trei căpăţîni de zahăr, pachete de ceai Twinings, pachete cu pesmeţi, de la o mare casă de cofetărie, şi, senzaţie, o sticlă de coniac, alături de o sticlă de rhum de Jamaica.

— Staţi că asta nu e totul ! a prevenit doamnele avocatul.

Hélène, care era de faţă, a scos la iveală, în rumoarea adunării de doamne, o pungă cu tutun olandez.

— Alec, dar e un scandal ! Tu uiţi că ai în faţa ta o fată !

— Tu uiţi că fata noastră pleacă la război !

Caseta cu „instrumentarul sărăciei“, procurată din Anglia, a întrunit în schimb aprobarea bunicii. Ea știa despre ce e vorba, deși nu știa de fapt. Asemenea casete — incasabile, impermeabile, ignifugate — cu care era înzestrat personalul medical superior din armata britanică, își făcuseră din plin datoria la tropice, în savane, în zonele de frig extrem ale planetei, adică în campaniile de pe trei continente — în Africa, în Asia, în America de Sud. Era normal să-și facă datoria și în războiul de la Dunărea de Jos. Avocatul strecurase în palma lui Hélène, ca gestul să fie deplin, și o amuletă din aur cu briliante. Gest grațios al unui om aproape sărac.

Fără să mărturisească nimănui, nici chiar sieși, Hélène fura clipe. Ea participa intens la toate pregătirile de acasă — se lăsa trasă între croitorese, măsurată, îmbrăcată, participa și la pregătirile „sociale“ — ședințe, vizite la spitale, conferințe, dar în tot acest răstimp de intensă solicitare găsea întotdeauna prilejul să se întoarcă cu gîndul la Cotroceni. Gîndul scăpa vigilenței bunicii Grădișteanu, care a scos din programul zilnic — nu se știe de ce ! — popasurile la așezămîntul spitalicesc al prințesei, deși alte doamne erau aproape nelipsite de acolo, într-un loc unde nu se găsea totuși decît un singur rănit. Acel rănit se afla însă într-o stare gravă, prima întîlnire fusese edificatoare pentru Hélène, tînărul abia răspunsese întrebărilor, stins, monosilabic. Hélène i se simțea datoare acelui tînăr, vinovată prin absența de lîngă el, o absență care putea fi socotită ușurătate sau uitare. Un tînăr care luptase pentru țara de azi era uitat, deși era rănit ! O tînără devotată aceluiași crez, trecînd o clipă pe lîngă rănit, nu-l mai vedea, nu-l mai reîntîlnea, refuzîndu-i astfel speranța, refuzîndu-i permanența unei ocrotiri fie și îndepărtată.

Ideea de a-i trimite un mesaj i-a surîs domnișoarei. Prin cine ? Printr-o colegă de la Pitar Moș ! Dar Hélène s-a înnegrit la față la acest gînd, după care a roșit, încurcată. În fond, oricine îl putea vizita pe Toma Nicoară, nu oricine însă îi putea ține locul lîngă el. Îi putea ține locul

doar un bărbat, un medic. Acesta nu putea fi altul decît doctorul Petrescu, a cărui stimă Hélène o cucerise din primul moment, atunci, la lecţia de anatomie. Prin Petrescu, Hélène i-a şi trimis lui Toma o cutie de havane şi un bilet cu un singur rînd :

„Glontele se află în siguranţă. H.“

Apoi a aşteptat răspunsul, torturată de emoţii, răspuns care i-a sosit a doua zi, prin acelaşi Petrescu, doctorul avînd acum înfăţişarea unui domn glumeţ şi amabil :

— Protejatul dumneavoastră e în cea mai bună formă, domnişoară. În curînd o să-i ordon să părăsească patul. Ia-ţi puşca ta şi umblă !

Ce spaimă ! Hélène trăise pînă atunci neliniştea de a nu-l putea vedea pe Toma, acum o alarma ideea plecării aceluiaşi Toma, din nou pe front, fără să-l mai vadă. Trebuia să-l revadă. Ea a ascuns cu grijă plicul în buzunarul halatului, a suportat cu greu chinul orelor de spital, i-a cerut apoi bunicii s-o depună la Pitar Moş, implorînd-o s-o salveze de sîcîielile de acasă, de plictiseala probelor. Lucru consimţit.

Apoi fuga prin curte, mirarea maicii portar, chilia, plicul, năvala sîngelui, lăcomia de a citi, deziluzia. Un lung poem scris în nemţeşte, vreo patruzeci de rînduri frumos caligrafiate, în gotică. Le-a citit şi le-a răscitit, pînă la ameţeală, fără să priceapă nimic. Ce vroia ? De ce-i scria poezii ? Nici măcar o aluzie la întîlnirea lor, la glonte ! Ceva, destul de vag, despre aşteptare. Ceva, confuz, despre nădejde. Ceva, mai cert, despre hotărîre sau neclintire. Ceva despre cer. Hélène i-a întins unei prietene aceeaşi scrisoare, rugînd-o s-o parcurgă.

— E Goethe. Un fragment din Egmont. Şi e scris de o femeie.

Hélène a roşit, surprinsă într-o intimitate nedorită cu un poet — pe care nu-l recunoscuse din prima clipă, poet care-i oferea un fragment de poem, dar nu cu mîna celui pe care îl aştepta, ci în caligrafia unei femei. „Dar ce groaznic !“ şi-a spus Hélène. Şi a cerut o trăsură, de-a dreptul prin maica portar, ca să se întoarcă acasă. Ar fi vrut să rupă scrisoarea, dar nu putea. Trebuia, da, tre-

buia să i-o restituie. Să i-o trimită înapoi. Fără să vrea a cerut birjarului s-o ducă la Cotroceni.

Aici a îndurat umilința de a-l găsi pe Toma ocupat, acaparat de niște bărbați care veniseră în vizită la el. A așteptat ca acei domni să iasă, ca să-l găsească singur. Prin unul dintre acei domni, care au ieșit pînă la urmă, s-a anunțat la Toma :

— Anunțați-l, vă rog, pe domnul Nicoară că dorește să intre la el cineva de-acasă.

— Cineva de dincolo, Toma ! a strigat tînărul domn, ducînd mesajul. Cineva de la tine !

Cei doi s-au găsit față în față inundați de bucurie. Se cunoșteau de mult și aveau atîtea să-și spună încît nu se lega nimic, singurele lucruri care le veneau pe buze erau disculpările, întretăiate, amestecate, rostogolindu-se și acestea împreună :

— Să știi c-am vrut să vin...

— Să știi că nu-i scrisul meu, am dictat versurile cuiva, unei doamne. Nu-mi venea nimic în minte, trebuia să dictez ceva. Nu știam nici unde trebuie să trimit plicul. Alteța-sa a insistat...

— Alteța-sa ? !

Alteța-sa vroise să dea un exemplu pentru doamnele din suită, despre felul cum trebuie slujit un rănit. Luase ea însăși tocul și-i ceruse lui Toma să-i dicteze o scrisoare pentru acasă. Emoționat, fîstîcit, totuși atent la augusta caligrafă, Toma avusese buna inspirație să-i dicteze niște versuri nemțești. Aceasta a făcut-o fericită pe prințesă, care a caligrafiat mesajul cu aplicație și zel. L-a făcut fericit și pe Toma, care obținuse astfel un autograf princiar. Cui să i-l dedice ? Peste cîteva zile, a apărut, în chip providențial, mesagerul trimis de Hélène.

— Ce inspirație ai avut cînd ai spus adineauri că vii de la mine de acasă ? a întrebat el.

— Nu știu, așa mi-a venit. Dar i-adevărat... O să te rog să nu pleci repede. O să te rog să mai rămîi aici.

— O să te rog să mai vii.

A ieșit de la el amețită, cu dorința de a face pentru Toma ceva ieșit din comun, ceva care să depășească ordinea umană, și nu găsea ce, nu găsea nimic pe măsura acelei porniri, neputința era dureroasă, ca și bucuria.

Vroia ceva care să-l mire și să-l bucure, arătîndu-i și puterea de care ea dispune. „Cel mai bun lucru ar fi, și-a spus Hélène, dacă m-aș muta cu toată ființa mea într-un pom și l-aș face să înflorească.“ Așa ceva nu se mai văzuse, iar înflorirea i-ar fi dat toată măsura. „Apoi ar urma să mențin acele crengi cu flori, să le țin nescuturate, cu dinții.“ Hélène strîngea dinții, menținîndu-și crengile înflorite.

Cu această muțenie fericită pe chip s-a întors la Pitar Moș, a trecut pe lîngă maica portar, s-a retras în chiliuță. A încuiat și ușa, fiindcă n-ar fi putut vorbi cu nimeni. Important era acum să mențină această stare, să n-o clintească prin ceva, fie chiar printr-un gînd, printr-o altă pornire, iar Hélène s-a întins deasupra patului, cu brațele desfăcute, oprindu-și respirația, îngăduindu-și o respirație mică, o respirație de crengi și frunze. „Tot ce mi se poate întîmpla bun, și-a spus ea, cu un gînd somnoros, acum cînd sînt plantă, ar fi să vină singură lumina, lumina soarelui, nu vîntul, și să se împrăștie prin crengi. Iar aceasta să dureze mult, infinit de mult.“

Cît totuși ? Era o chestiune de noroc, și Hélène a hotărît că e necesar să-și facă un horoscop, așa cum procedau și alte fete, pe care pînă atunci nu le înțelegea, neștiind de fapt ce înseamnă un horoscop și la ce slujește. Un horoscop pentru el, nu pentru ea ! De el depindea totul. Oricît fusese de fîstîcită la întîlnire, ea obținuse totuși data lui de naștere și ora, elementele esențiale. Îi mai rămînea să obțină adresa magicienei sau să-i trimită datele prin cineva. Fără să precizeze dacă „subiectul“ e bărbat sau femeie, băiat sau fată, deși precizarea era importantă, toate horoscoapele pe care le cunoștea începînd cu o formulă stereotipă : „Nativul (sau nativa) stă sub semnul Leului (sau al Taurului, sau al Balanței)“. Dar Hélène nu vroia să dea nici un alt element în plus, în afară de ziua și ora nașterii, fiindcă ea se confunda cu el, în acea clipă ea era „nativul“, iar destinul lui era totuna cu destinul ei.

Hotărîrea de a comanda un horoscop i-a dat o energie neașteptată, ea a renunțat la nemișcare și și-a pus în minte pe loc — a inventat — fel de fel de obstacole, pe care să le înfrîngă. Din nou maica portar, apoi bunica,

de care trebuia să scape, apoi probele, apoi orele de spital — deşi orele de spital erau necesare, prin Petrescu soseau scrisori, în sfîrşit indiscreţia intermediarei, piedică la care trebuia să reziste :

— Dar, dragă, e *nativ* sau *nativă* ?

— Asta n-o pot spune.

— Dar atunci nu se poate face horoscopul !

Hélène ar fi rezistat eroic, consimţind pînă la urmă să cedeze :

— Să-i zicem că e un *nativ*...

— Dar cum îl cheamă ?

La întrebarea aceasta Hélène era decisă să nu răspundă în ruptul capului. Mai mult, era hotărîtă să obţină ea o favoare :

— Vreau să merg la magiciană !

— Asta nu se poate.

— Cum nu se poate, dar e în joc destinul meu.

— Destinul tău sau al lui ?

Din nou indiscreţia domnişoarei Costaforu, acea Anette Costaforu care era stăpîna horoscoapelor din Pitar Moş.

— Tu vrei să-ţi iasă bine sau nu ? Atunci spune tot !

Nu putea spune tot, fiindcă era îngrozitor de mult de spus, un întreg roman, un roman pe care fetele l-ar fi devorat, citindu-l pe întuneric, pagină cu pagină, privind-o apoi ziua pe Hélène, pe culoare, la masă, cu admiraţie şi invidie. O invidie care ar fi făcut-o mîndră, o admiraţie care ar fi întărit-o în sentiment, aducînd-o în atenţia generală, dar amîndouă sentimentele — invidie şi admiraţie — trebuiau respinse, Hélène vroia să-şi trăiască romanul singură, rînd cu rînd, începînd cu primul rînd al horoscopului.

Anette Costaforu a acceptat comanda, de mult o aştepta pe Hélène cu această cerere, dar a respins ideea de a o duce pe noua prietenă la magiciană, fiindcă nu se putea, „se strică tot". Hélène n-a aflat nici măcar numele magicienei, ci doar numele locului unde s-ar fi aflat, undeva „la Culbeci".

A urmat apoi aşteptarea, mai importantă decît aşteptarea epistolelor de la Toma, apoi spaima că Anette va citi ea mai întîi horoscopul, spaimă şi nerăbdare care s-au tradus în nervozitate, cu Hélène nu se mai înţelegea ni-

meni, bunica Grădişteanu o urmărea cu ochi mari, îi pîndea fiecare gest, deşi nu descoperea nimic culpabil în comportarea fetei, apoi a venit şi ziua aceea, cînd a fost adus horoscopul, era într-o duminică, o duminică a plînsului.

— De ce plîngi ? a întrebat-o Anette, dînd buzna peste ea, în chiliuţă. Ce ţi-a ghicit ? Tu nu eşti fericită ?

Anette ştia probabil pe de rost textul acelui horoscop, dar o făcea pe inocenta. Ea devenise din acea clipă o martoră a destinului ei, a destinului lui. Hélène se simţea dezgolită şi plîngea. Acei ochi de martoră i se păreau pîngăritori şi detestabili. Acei ochi aveau probabil s-o urmărească mai departe, punct cu punct, în viitorul destin.

— Nu-mi pasă ! şi-a spus Hélène, mai mult pentru ea decît pentru cealaltă fată, de fapt numai pentru ea.

— Dar n-am citit un rînd, te rog să crezi !

— Ei şi ! Chiar dac-ai fi citit.

În Hélène şi-a făcut loc o linişte mai puternică decît bucuria şi decît tristeţea. Era liniştea destinului. Pînă la un punct, cele scrise în horoscop îi conveneau. Dar Hélène era hotărîtă să primească şi ceea ce nu-i convenea, printr-o mîndră asumare. Pentru asta avea nevoie de linişte.

Cum tratativele pentru cooperare nu ieşeau la nici un liman, s-au căutat mijloace — fie şi laterale — de stimulare a interesului înalţilor oaspeţi de la Ploieşti faţă de viaţa românilor în genere, peste politică sau dincolo de aceasta. Trebuia cu orice preţ întreţinută o atmosferă de bunăvoinţă, un dialog pe subiecte neutre — dar ale locului —, şi cum cele cîteva rarităţi arheologice fuseseră văzute, inclusiv „Cloşca cu puii de aur“, şi bisericile mai importante, şi spitalele, şi Turnul Colţei, s-a considerat nimerită, mai ales vara, o vizită la Moşi.

Lumea bună dispreţuia odinioară Tîrgul Moşilor, care scotea la vedere faţa înapoiată, orientală, a oraşului, bucureştenii de duzină îl tratau ca pe orice tîrg — cumpărau, vindeau, căscau gura ; de la o vreme însă aceeaşi lume bună — oficialităţile, chiar familia princiară — descoperise la Moşi faţa specifică a Capitalei, cu care acum

se mîndreau, toţi străinii importanţi, avizi de pitoresc, fiind căraţi aici, la Moşi. Nimeni neştiind ce sînt Moşii nici măcar ca sens — un tîrg al strămoşilor.

Tîrgul Moşilor fusese de fapt descoperit de străini, de voiajorii apuseni prin principate, din urmă cu jumătate de veac, mai ales de desenatori, gravori, acuarelişti, care i-au şi colportat imaginea sub semnătură, în albume scump legate, în acuarele unicat, în gravuri de tiraj mic, imagini care s-au întors la Bucureşti, determinînd aici o bruscă schimbare de optică : Tîrgul Moşilor a fost instantaneu văzut altfel, ca un loc demn de marele interes internaţional. S-a creat, în consecinţă, un contracurent snob, fanatic după Moşi, care şi-a mutat aici promenada călare şi în trăsuri, pe toată durata calendaristică a tîrgului. Unui oaspete din Franţa sau din Englitera i se spunea cu regret, cînd nu i se puteau arăta Moşii : „Ce păcat, părăsiţi Bucureştii fără să vedeţi acest loc atît de specific !"

Aflată pe aripile cele mai de sus ale acestui curent, ea însăşi o fiinţă aeriană, prinţesa nu putea să nu-i arate Moşii lui Nicolas, fratele suveranului Rusiei. Vizita intra altminteri în obligaţiile alese ale curţii de la Bucureşti faţă de curtea rusă. Iniţial se prevăzuse că însăşi majestatea-sa împăratul va fi adusă la Moşi. S-a renunţat totuşi la proiect, tevatura ar fi fost prea mare, vizita s-ar fi transformat într-un spectacol de gură-cască, avîndu-l ca obiect pe suveranul rus, iar Moşii ar fi dispărut. Se opuneau proiectului şi cele două poliţii secrete, română şi rusă, ambele refuzînd să-şi asume siguranţa împăratului din motive lesne de înţeles : Tîrgul Moşilor era totuşi un bazar oriental. O vizită incognito la Moşi ar fi fost deplasată. Laborioase tratative l-au destinat pe Nicolas acestui punct, pe care agenda protocolară a curţii de la Bucureşti îl pretindea, îl oferea de fapt în chip graţios.

Echipajul princiar a pornit astfel din Cotroceni, într-o sîmbătă dimineaţa, după micul dejun, avîndu-i alături pe prinţesă şi pe Nicolas, iar pe laturi şi în urma trăsurii numeroasele suite ale celor două părţi. Rolul de ghid i-a fost încredinţat maiorului Văcărescu, mareşalul curţii. Era un drum destul de lung pînă în Tîrgul Moşilor, care se afla departe, în afara oraşului, dar care tîrg şi-a vestit prezenţa, nu după multă vreme, prin taberele mari de care

şi prin mulţimea pestriţă, de tîrgoveţi şi ţărani, hălăduind către acolo. Văcărescu s-a şi pregătit să intervină cu o explicaţie, dar i-a luat-o înainte prinţesa :

— Voi aveţi aşa ceva, Nicolas ? a întrebat ea, nerăbdătoare să sondeze asupra primului efect.

— Desigur ! a răspuns Nicolas. Fiecare oraş important are un tîrg al lui.

— Chiar ? a tresărit prinţesa neîncrezătoare. Dar aici e ceva specific ! a insistat ea.

Văcărescu nu putuse preveni gafa. Prinţesa a pronunţat „*typique*“ cu atîta înfocare, încît Nicolas, vărul august, a privit-o atent, cu încordare, o încordare mai mult decît politicoasă, plină de reală afecţiune, cuprinzînd chiar şi o undă de teamă — teama ca acea fiinţă scumpă să nu leşine. Văcărescu a fost satisfăcut de tactul marelui duce. Acelaşi Nicolas, întorcînd capul spre tîrg, nu putea distinge ce e specific şi ce nu într-o asemenea aglomerare, din ce în ce mai densă, de tîrgoveţi şi căruţe. Înaintarea era oricum anevoioasă. Dialogul de asemenea. Începuseră să se audă strigările, flaşnetele, tiribombele, lăutarii. Prinţesa se înviorase, Nicolas devenise posac, ea bătea din palme, arăta cu mîinile înmănuşate şi cu evantaiul, explica, se bucura ca un copil, Nicolas aproba, auzind-o din ce în ce mai greu, nemaiauzind pînă la urmă nimic, şi aceasta chiar în momentul cînd ea a socotit oportun să-i ofere oaspetelui un lung excurs asupra a ceva deosebit de important şi înduioşător — scena se petrecea în dreptul unei barăci de circ în faţa căreia echipajul se împotmolise, ea îl fixase cu ochii ei albaştri pe Nicolas, ţintuindu-l în nemişcare, crucificîndu-l, el spunea mereu „*Oui, mais oui !*“, emiţînd acest „*oui*“ ca pe nişte picături de ulei într-o rană, ea insista cu sfîntă patimă, era probabil vorba despre credinţă *(la foi)* sau despre săraci *(les pauvres),* fiindcă ochii emoţionaţi ai prinţesei au scos, în încheiere, două lacrimi curate. După care prinţesa s-a liniştit şi a tăcut o vreme. Ea a trăit împăcarea de a se fi descărcat de o imensă povară şi certitudinea că Nicolas o înţelesese.

Văcărescu a făcut semn ca echipajul să fie scos din îmbulzeală, preluînd funcţia de cicerone, care îi revenea. El dorea ca oaspeţii să vadă mai întîi priveliştea generală, dîndu-se ocol tîrgului, şi apoi, dacă va mai fi cazul, să se

încerce și o pătrundere în furnicar. Prințesa poruncise drumul de-a dreptul, cum o tăiase capul sau cum o duseseră caii.

— Du-mă la cai ! a cerut Nicolas.

Dar la Moși nu se ținea tîrg de cai, singurele animale care se vedeau într-o margine erau bovidele, iar hăt mai departe, niște tîrle de oi. Precumpăneau boii dejugați de la care, sute de boi stînd trîndav în praf și rumegînd, privind placid la echipajul princiar care i-a trecut în revistă. Erau și cai, dar cai de povară, caii de la căruțele ardelenești, cai de chervane, cai de care țărănești, carele fiind încărcate îndeobște cu mărfuri pastorale și agricole. Aspectul pastoral și agricol al tîrgului impunea. Erau adunați aici agricultori din toate ținuturile, și păstori de pe toți munții Daciei, o lume de dinaintea apariției calului în civilizație — ca animal de luptă, cal pe care îl căuta Nicolas.

— Unde sînt caii voștri ? a întrebat Nicolas.

— Pe cîmpul de luptă ! a răspuns prințesa, fericită de a fi găsit acest răspuns, cu sens politic, care pe Nicolas l-a amuzat.

Marele duce a schimbat o privire amuzată cu Văcărescu. Acesta se pregătea să-i explice augustului oaspete care e rostul tîrgului, ca nod al drumurilor țării, niște drumuri simbolice : drumul lînei — iată lîna !, drumul sării — iată sarea !, dar și un drum al aramei, al cositorului, al chihlimbarului, al smirnei, al mătăsii, acestea nu drumuri, ci cărărui pe care se strecurau în mulțime negustorii mărunți, etalînd cu strigăte marfa lor specială. Marele duce s-a oprit cu privirea asupra vînzolelii de oameni, care vindeau acele produse de preț popular, inclusiv mătasea și chihlimbarul, dar și nimicuri — iconițe, pocnitori, cărți de rugăciuni, *alicsăndrii* și *apocalipse*, zmeie și moriște de vînt. Aglomerarea umană nu se diferenția nici prin culoare, nici prin zarva poliglotă, de aceea a unui bazar sau caravan-sarai din Marea Asie, iar ochii lui Nicolas, familiarizați cu asemenea priveliști, au și identificat în mulțime un grup de armeni cu covoare, niște scamatori cu capetele rase, mulți evrei, mulți țigani, iar deasupra mării de oameni, plutind fastuos în aer, un imens copac de flori de hîrtie, încărcat de buchete multi-

colore, care îl trăgea în sus pe purtător. Purtătorul, un ins insignifiant față de splendoarea acelui copac cu podoabe ieftine, era un omuleț cu obraz galben, în caftan siniliu și cu pălărie de orez atîrnată pe ceafă. El era ajutat de o femeie la fel de măruntică, încălțată în acei faimoși papuci de metal, care mutilau piciorul. Din strînsoarea acelui picior mic, a unui suflet care gemea, țîșnise și copacul cu minuni. Lui Nicolas i-a venit în gînd să întrebe cum au putut ajunge pînă aici, pe ce drum, fie și numai doi dintre supușii Fiului Cerului, pitiți dincolo de Marele Zid, dar prințesa se înviorase, ea dirija din nou atenția înaltului oaspete, indicîndu-i prin exclamații și semne ce să vadă și cum să înțeleagă. Deși Nicolas a oprit-o printr-o întrebare :

— Nu e prea multă lume străină, pe aici pe la voi ?

— Nu toți sînt supușii noștri, a precizat prințesa. Vin aici oameni din toate punctele cardinale.

— Ce aproape sînt punctele cardinale pe aici, pe la voi ! a remarcat Nicolas.

— E incredibil, nu ? a spus prințesa, ciripind.

Ce-o fi fost incredibil Nicolas n-a înțeles, dar el a aprobat, prin acel *„oui !"* generic, care o liniștea pe prințesă. Ea s-a trezit la un anume moment înconjurată de cunoștințe și a cerut să se oprească trăsura. A fost mai întîi un turc trențăros, vînzător de bragă, salep și alviță, pe care prințesa i l-a indicat cu multă simpatie, rugîndu-l să nu refuze firimitura de clei alb cu nuci — alvița — oferită de acel Ali. Nicolas a ezitat.

— *Je t'en prie, Nicolas, nous sommes les invités d'Ali. C'est l'usage,* a mai spus prințesa, mestecînd alvița, care hotărît nu-i plăcea. *Non, non, je t'en prie, ne lui donne pas d'argent !* [1]

Văcărescu n-a putut interveni, Nicolas a înghițit cu sila alvița turcului, el n-a scăpat nici mai apoi de asaltul prietenilor prințesei. A apărut un alt ipochimen, cu părul vîlvoi, vînzător de cărțulii de pilde, cu care prințesa s-a întreținut în românește :

— *Tche vatche ünkül ?*

---

[1] — Te rog, Nicolas, sîntem invitații lui Ali. Așa se obișnuiește... Nu, te rog, nu-i da bani.

La care vînzătorul, înţelegînd întrebarea — „Ce face unchiul ?“ — a răspuns cu voce mare, ca să-l audă toată lumea şi să ştie că el, un vînzător umil, ba încă şi evreu, stă la taifas cu Doamna ţării de la Dunărea de Jos.

— Ce să facă ? a răspuns puştiul, rîzînd de plăcere cu gura pînă la urechi. El ar vrea să facă bine, dar nu poate, n-are linişte pînă nu-i duc eu veste că înălţimea-voastră face bine.

Un răspuns care a încîntat mulţimea participantă la scenă. Cel ce formula un asemenea răspuns, întortocheat şi înflorit, nu era un fitecine, era nepot al lui Cilibi Moise, un înţelept din mahalaua ovreiască, îndrăgit de bucureşteni pentru cărţuliile lui cu pilde, care se vindeau ca pîinea la Moşi şi pe malul gîrlei. Iată deci că sămînţa înţelepciunii rodise şi în nepot. Prinţesei îi fusese prezentat acel personaj numit Cilibi Moise, iar anual alteţa-sa îl revedea pe nepot, căruia îi punea aceeaşi întrebare stupidă. Totuşi răspunsul din anul acesta — 1877 ! — era neînchipuit de complicat — şi gramatical, şi ca sens. Fruntea înaltă şi senină a suveranei s-a întunecat, ca să priceapă, aceeaşi frunte a încercat a se încreţi, printr-un vizibil efort, nereuşit. Ea a repetat întrebarea :

— *Tche vatche ünkül ?*

— Mulţumesc bine, sănătos ! a scurtat răspunsul ovreiaşul. Şi pentru mulţime : Ceea ce vă dorim şi dumneavoastră, la toţi ! Apoi în încheiere, o formulă care a rămas memorabilă : Sănătate lu' dom' Carol !

Nici prinţesa, nici Nicolas n-au înţeles hazul acelei formule, de care suita română a făcut mare caz, crăpînd de rîs, deşi literal formula era perfect protocolară : domnul era ***dominus,*** stăpînul ţării.

După Ali, musulman pitoresc, supus al curţii de la Bucureşti — curte care se afla în război cu Stambulul —, după nepotul lui Cilibi Moise, urmaş al acelui Moshe care adusese pe lume tablele legii, urmau probabil şi alţii la rînd — se înghesuiau şi nişte schilozi, nişte călugări cu mătănii, nişte ţigani cu „iarba fiarelor“ — ceea ce ar fi complicat programul, drept care, Văcărescu a ordonat ca echipajul să pornească, îndreptîndu-l spre un loc mai liniştit şi mai curat, adevăratul tîrg al Moşilor, tîrgul de

oale. Spera ca măcar acum să-şi poată face datoria de intermediar între marele duce şi tîrg.

În această parte a lui, tîrgul fătase parcă oale, mari cuptoare subpămîntene crăpaseră şi-şi revărsaseră aici încărcătura, fierbinte încă, amirosind a foc. Olăria roşie avea chiar culoarea jăratecului abia potolit, olăria fumurie şi neagră păstra în carnea ei culoarea funinginii şi a cenuşii străvechi. Lacrimile de smalţuri aurii, cărămizii sau verzi — intervenite mai tîrziu, erau proaspete, strigau metalic, orbeau privirea. Ceea ce se vedea părea un dar natural al pămîntului, nu o marfă, o revărsare de splendori, umile, totuşi splendori. Pînă şi semnele criptice de pe aceste vase — cercul, spirala — păreau ivite de la sine, ca şi semnele distinctive de pe trupurile noilor născuţi. Văcărescu a încercat să intervină cu explicaţii, dar nu era nevoie, frumuseţea oalelor vorbea de la sine.

Indiferent de timp şi loc, oamenii simt o atracţie curioasă faţă de ceramică, un impuls aproape spontan de a vedea, cerceta şi pipăi formele, dincolo de rostul lor utilitar. Ei resimt probabil uimirea faţă de formă, oricît de simplă ar fi aceasta, probabil uimirea faţă de canonul formei în sine, primul canon ! Cu o aceeaşi ireprimabilă tentaţie ei examinează mai apoi vasele cu mîna, chiar cînd nu le trebuie, le pipăie, le ridică în soare, le ciocănesc, ascultă golul care trimite în ureche un anume semn. Este ceea ce a făcut, de la primul pas, şi Nicolas, nu se ştie de ce. Văcărescu n-a putut adăuga decît un proverb asiatic, o maximă pe care Nicolas n-o ştia :

— Fără gol nu există plinul...

Lumea circula cu grijă printre aceste poiene cu olărie goală, pe cărări şerpuitoare, oprindu-se la margine, încercînd cîte un vas, punîndu-l la loc, pornind mai departe, fiindcă dumbrăvile de oale se ţineau lanţ — olărie roşie de Vîlsăneşti şi Pisc, olărie neagră de Simiani, olărie verde de Oboga, olărie policromă de Hurez, din centre cunoscute sau mai puţin cunoscute pe lume, despărţite pe centre, pe forma vaselor, pe podoabe şi smalţuri, în spatele fiecărei ogrăzi cu vase de vînzare, înălţîndu-se un deal sau un munte de oale, cîte un depozit din care se tot lua, în faţa căruia stătea olarul meşter, ca la poartă. Prinţesa a

dat bună ziua la prima poartă, iar Nicolas a salutat cu palma la chipiu.

În interiorul acestui colț al Moșilor nu se putea circula decît pedestru. Nicolas și prințesa coborîseră din trăsură, iar importantul cortegiu, desfășurat în monom, avîndu-i în frunte pe cei doi, evolua lent printre stivele de talgere, printre maldărele de străchini, printre movilele de căni, oluri, oloaie, ulcioare, înaintînd cu prudență, cu sfială, cu teama de a nu provoca o surpare catastrofală. Cum trena rochiei prințesei s-a prins într-un recipient, Nicolas a prevenit accidentul, aplecîndu-se și desprinzînd dantela din pliscul de pasăre al unui ulcior de nuntă. I l-a oferit apoi prințesei în dar.

— *C'est plutôt drôle ! C'est une cigogne, n'est-ce pas ?* [1] l-a întrebat ea pe Văcărescu, după ce s-a înclinat spre Nicolas.

Era nici vorbă un ulcior frumos, în formă de barză, pe care olarul, care-și supraveghea marfa, putea să-l ofere oaspeților, dar nu oricum, ci cu pui cu tot. Nicolas a fost obligat să cumpere și puii acelei berze, niște căni de apă sau vin, care înconjurau piesa principală.

— E un ulcior de nuntă, măria-ta ! a mai spus olarul, iar Văcărescu a tradus. Să fie cu noroc, la care nuntă o fi !

Traducînd replica, Văcărescu și-a permis să întrebe :

— O fi făcut aluzie la cooperare ?

Dar marele duce s-a încruntat, și alaiul a pornit mai departe. Totuși principalele piese de pe cuprinsul cîmpului erau mai ales cănile de băut, ulcelele. Nicolas n-a ezitat să constate :

— Văd că se bea bine și pe la voi ! Apoi uluit, către Văcărescu : Toată lumea bea ?

— Beau morții, a răspuns Văcărescu. Cea mai mare sărbătoare a verii, care se prăznuiește la noi, e consacrată morților.

— E un obicei interesant, nu ? a intervenit și prințesa.

— Și ce beau morții pe la voi ? s-a interesat Nicolas.

— Beau apă, a răspuns Văcărescu. Morților li se dă apă, de pomană, în aceste căni. Se pare că dincolo morții suferă de sete.

---

1 — E amuzant. O barză, nu ?

— Nicolas, a intervenit prinţesa, tu nu ştiai că sufletele sînt hidrofile ?

Întrebarea i-a pus pe gînduri şi pe Văcărescu şi pe Nicolas. Era ceva la care nu se gîndise nici unul. Cum de se gîndise totuşi prinţesa, fiinţă atît de senină, cum de-i venise în minte acel gînd atît de subtil ! Probabil, a dedus Nicolas, acel gînd subtil răsărise în mintea ei pornind de la imaginea florilor tăiate, care, puse în glastre, se dovedesc a fi mari consumatoare de apă. Multe dintre ulcelele pentru morţi erau decorate cu flori.

— Ce multe ulcele funerare ! a constatat Nicolas.

Erau într-adevăr multe, cele mai multe erau cenuşii sau negre, fără nici o podoabă, fără semne de recunoaştere zgîriate cu unghia în pastă, formele însele fiind primitive, modelate parcă nu la roată, ci cu mîna, ca în primele ceasuri ale prelucrării lutului. Mai ales aceste vase, asemănătoare urnelor barbare, l-au impresionat neplăcut pe Nicolas. Erau multe şi sumbre. Nicolas a întrebat :

— Dar de unde totuşi atîţia morţi, la o populaţie atît de mică ?

Prinţesa n-a răspuns, chestiunea o depăşea. A intervenit Văcărescu :

— O ! populaţia acestei ţări e foarte numeroasă, dacă priviţi înapoi în timp. Priviţi formele primitive ! Priviţi cum se aşază formele pe generaţii de forme !

Nicolas a tăcut. Probabil că spectacolul prăznuirii morţilor va fi fost pe-aici impresionant, ca şi pe Gange sau pe Fluviul Galben, ţări locuite de neamuri ce se consacrau sezonier cultului celor morţi, popoare care trăiau mai mult în trecut decît în prezent sau în viitor.

— Vă ia prea mult din viaţă trecutul ! a observat Nicolas.

— Ne ia şi prezentul ! a răspuns Văcărescu zîmbind.

Zîmbea şi prinţesa, zîmbea probabil unui viitor fericit, deşi prinţesa însăşi „proasta aceea“, care zîmbea, i s-a părut lui Nicolas a fi mai curînd o stăpînă a „sufletelor hidrofile“ decît a populaţiei vii din tîrg. Prinţesa a trecut mai departe, iar Nicolas a urmat-o. Ei s-au oprit într-o poiană cu olărie măruntă şi veselă — păpuşi şi fluiere de lut pentru copii. Poiana arăta ca o grădină, zeci de copii încercînd jucăriile muzicale, fluierau pe în-

trecute. Micile instrumente de fluierat erau figurine de lut ars înfățișînd cerbi, țapi, tauri, cuci, șerpi, melci, dar și inorogi, păsări măiestre, balauri care scoteau sunete stranii.

— E amuzant, nu ? a întrebat prințesa, cerînd o confirmare.

La picioarele înalților oaspeți se afla de fapt un întreg prund de idoli mici, scoși din funcție cu mii de ani în urmă, dar lăsați în viață ca jucării, pentru bucuria copiilor. Vechii idoli, înviați de suflarea celor mici, priveau cu ochi orbi lumea anului 1877, și cîntau inocent.

În replică la acel ulcior barză, prințesa i-a oferit lui Nicolas o fluierice înfățișînd un cal fantastic.

— Nicolas, a spus prințesa, tu ai dorit un cal. Îți ofer un cal !

Și i-a dat calul, un cal care cînta — cu condiția ca buzele posesorului să-l sărute sub coadă. Nicolas n-a ezitat s-o facă, armăsarul fantastic a scos un piuit, după care prințesa, marele duce însuși, suita, olarii, copiii au rîs cu plăcere, s-au prăpădit de rîs. Fusese, într-adevăr, un punct reușit.

Dar venise amiaza, cei doi erau așteptați la dejun. La Moși nu mai era nimic de văzut, peste toate se întețise căldura.

— Nu crezi că-i excesiv de cald ? a întrebat-o Nicolas pe prințesă.

— Pentru mine, nu, a spus ea mînuind evantaiul. M-am obișnuit. Poate pentru tine.

— O, nu ! Chiar și pe căldură vom pleca la război.

Nicolas a luat totuși inițiativa de a ieși din labirintul olăriei funerare, care-i dăduse un sentiment neplăcut, un fior de indispoziție, cu atît mai nejustificat cu cît în preajmă nu se aflau cimitire. Dar se apropia ceasul plecării la război. Cei doi s-au îmbarcat din nou, ajutați de Văcărescu, și au pornit spre oraș. Cîmpul pe care alergau era gol, Tîrgul Moșilor rămăsese în urmă, cîndva în viitor, peste acel cîmp urma să se taie o cale urbană, poate un bulevard, pentru ca accesul spre acel loc pitoresc să fie mai comod pentru lumea bună.

Aproape de intrarea în București, în dreptul unei biserici, echipajul princiar a fost blocat de țigani. Văcărescu

n-a mai avut ce face. Au sărit în calea prinţesei ţigănci cu copii în braţe, plus o droaie de puradei goi, plus bătrînele care nu îndrăzneau să se apropie, dar îndemnau laia spre stăpînă. Prinţesa cădea adesea pradă acestor nomazi, ea nu se putea salva din încăierare decît aruncînd bani, mai ales mărunţiş. O făcea cu emoţie, se lăsa cu fericire prădată, de fapt nu scăpa din gheara şatrelor pînă nu era scuturată şi de ultimul bănuţ, cînd, neputincioasă, ridica din umeri spre haită. Aceasta o elibera, în sfîrşit, cu un „Să-ţi dea Dumnezeu sănătate !“ cîntat în cor.

Acum în spatele ţiganilor se aflau cerşetorii, o corporaţie cu mult mai demnă, pe care prinţesa — scuturată din nou de ultimii bani —, nu-i mai putea ajuta. Ea a recurs la punga lui Nicolas, atrăgîndu-i atenţia asupra protejaţilor :

— Cît sînt de sărmani, îi vezi, Nicolas !

Marea corporaţie s-a înfăţişat înalţilor oaspeţi, pe măsura prestigiului ei multimilenar, orînduită pe grade de schilodire, sluţire, pocire, şoldire, pînă la calicii pe deplin valizi, aflaţi la coadă, care erau însă maeştri ai artei orale, punîndu-i în valoare pe muţi şi orbi. În faţă, pe ultima treaptă a scării, un ciot de om, fără mîini şi fără picioare, dar cu gura căscată, rînjind la înaltele feţe, a vorbit prin gura altuia, din spate :

— Daţi rubla de-a dura, s-o prinză cu gura !

Nicolas i-a aruncat o rublă de aur, pe care mutilatul a prins-o în gură. Alţi bani, aruncaţi de ofiţerii din suită, au fost culeşi de acelaşi schilod cu gura, de-a dreptul din praf. Spectacolul era degradant, Văcărescu l-a curmat ordonînd pornirea. Prinţesa tremura încă sub emoţia întîlnirii cu cerşetorii, emoţie izbăvită prin actul sacru al binefacerii, ea a socotit util să comenteze momentul :

— *Nicolas, tu ne croît pas que les pauvres ont une charge divine ?*

— *Bien sûr, princesse. Nous, les Russes, nous croyons la même chose.* [1]

Şi Nicolas i-a povestit despre spectacolul cerşitului la bisericile şi lavrele din marele imperiu, concedînd că şi

[1] — Nicolas, tu nu crezi că săracii au o misiune divină ?
— Bineînţeles, prinţesă, în Rusia se crede la fel.

în micul principat obiceiul va fi fost același, cu aceeași cucernicie a rugăciunilor — pe de o parte, cu aceeași dărnicie cucernică — pe de alta.

— Crezi că din pricina religiei ? a întrebat prințesa.

— O, nu ! Obiceiul e același peste tot, a explicat Nicolas. *Excepter la mendicité des soldats, qui est typiquement russe !*

— *De quoi s'agit-il ?* [1]

Era vorba despre cerșitul soldaților care plecau la război, obicei foarte vechi în partea răsăriteană a continentului, adus acum și la București. Soldatul în uniformă, dar fără armă, care cerea un bănuț, era un sol al binefăcătorului pentru lumea de dincolo. Ca o confirmare, în plin centru, aproape de Turnul Colței, Nicolas și-a recunoscut oamenii, aflați în acest exercițiu ritual, indicîndu-i și prințesei.

Totuși vizita la Moși n-a fost un succes. Cu tot pitorescul, cu toate duioșiile, cu toate momentele tari, chestiunea cooperării nu s-a mișcat din punctul mort. Văcărescu, la rîndu-i, a resimțit acest eșec : el n-a fost avansat colonel.

---

[1] — În afară de cerșitul soldaților, care e tipic rusesc.
— Despre ce e vorba ?

IV

Deşi mişcarea războiului dunărean era greoaie — nici pe frontul asiatic lucrurile nu stăteau mai bine ! presiunea generală apăsa totuşi peste tot, iar uneori această presiune făcea să plesnească nervii cuiva, unde nu te aşteptai, uneori departe, hăt la marginea marilor preocupări, în puncte adesea foarte lăturalnice, puncte care nu sperau să ajungă în centrul interesului, prin oamenii lor.

Dar războiul făcea să se simtă cît de provizorie şi întîmplătoare era distincţia dintre centru şi margine — oricine putea să se afle în centru sau la margine, oricine putea fi smuls din margine şi aruncat la centru, de unde presiunea care apăsa pretutindeni, chiar dacă nu la fel. Ba cei din margine trăiau adesea mai ascuţit această presiune, care îi domina şi-i scotea din fire. Dacă azi sau mîine, sau acum ! intervine un iremediabil ?

Lipsa calului, un cal bun de luptă, a devenit chinuitoare pentru locotenentul Arghir, din clipa în care colonelul i-a anunţat pe ofiţeri la popotă că se vesteau evenimente mari :

— Domnilor, le-a spus colonelul, după ce şi-a şters cu şervetul faţa congestionată de emoţie sau de aburii ciorbei — erau la ciorbă !, se aşteaptă evenimente mari. S-ar putea să pice la escadronul nostru chiar prinţul.

Colonelul a tuşit cu trac, punînd astfel accentul crizei asupra acestei ştiri, care i-a cutremurat pe toţi ofiţerii. Tot el a introdus în tensiune acul de platină, cel care colorează soluţia chimică a unei tensiuni :

— Regimentul va primi steagul chiar din mîna măriei-sale ! Apoi, trecînd la tonul curent, amical : Aveţi grijă, nu-mi faceţi necazuri. În primul rînd caii !

Colonelul şi-a sorbit apoi liniştit ciorba, dar Arghir nu s-a mai putut atinge de lingură — îi stătea un nod în gît. Ochiul stîng îi zvîcnea. El a trăit tortura unei mese lungi, pipărată cu glume, care i s-au părut de leşie, a aşteptat desertul ca pe o salvare, desertul nu sosea, deci nimeni nu putea ieşi, în sfîrşit, după cafele, colonelul s-a ridicat, şi-a strîns centura, i-a eliberat pe ofiţeri. Părăsind încăperea, colonelul s-a grăbit să încalece, dar i-a sărit în cale locotenentul Arghir, cu palma la chipiu.

— Domnule colonel, n-am cal, a strigat Arghir, suprimînd formula „am onoarea să vă raportez", ceea ce era o grozăvie.

— Şi ce-mi spui mie ? !

Iritarea bărbatului, un bonom dealtfel, a părut şi mai usturătoare pentru Arghir, acum cînd colonelul se afla pe cal, pe calul-colonel, iar locotenentul era jos, un pedestru, o jumătate de om. Tragedia de jos l-a înveselit însă pe colonel, care a trăit surpriza de a-l vedea astfel pe subordonatul său, şi stupoarea de a nu-i veni să-şi creadă ochilor. A rîs chiar, spre ceilalţi subordonaţi :

— Auziţi, domnilor, locotenentul Arghir n-are cal, acum, în preajma luptei !

— Domnule colonel, să vedeţi cum s-a-ntîmplat...

— Cum adicătelea s-a întîmplat ! Cum adicătelea...

Colonelul nu l-a mai lăsat pe tînărul ofiţer de jos să-şi bîiguie raportul. A ridicat indexul mîinii drepte, înmănuşate, mînă în care ţinea frîul, şi l-a avertizat pe locotenent :

— Arghir dragă, bagă de seamă, în trei zile să te văd călare. Colonelul n-a mai adăugat : Nu uita, vine prinţul ! Formula se subînţelegea.

După plecarea colonelului, o plecare demonstrativă, în vijelie, camarazii l-au înconjurat fratern pe Arghir.

— Hai, dragă, să mănînci, ia ceva în gură... Nu-i bine să pui la inimă. Arghir dragă, îţi dau parola mea de onoare că...

Nici un că ! Arghir s-a îndreptat spre cantonament, lăsîndu-i baltă pe camarazi să-şi continue masa. Şi ei l-au lăsat în pace, comentînd la coniac situaţia cu amănunţime — cît era decent să vorbeşti despre nenorocirea unui camarad.

— Ar fi trebuit şi el să aibă grijă, a început unul dintre camarazi, care se simţea solidar cu ofensa colonelului. Trebuia să nu ne pună într-o asemenea situaţie.

— Cum adică să aibă grijă ! Ce să fi făcut ? Oricui i se poate întîmpla un ghinion.

— Ce ghinion ! Las' că şi Arghir ăsta...

— Ce vrei să spui, dragă, cu Arghir ! Nu-i un camarad bun ?

— Ba da, dar. Şi camaradul a mai spus ceva, o propoziţie pe care din fericire Arghir n-a auzit-o : N-are noroc la cai.

A nu avea noroc la cai era, în cavalerie, o pacoste. Cînd n-ai noroc la cai sau n-ai mînă la cai, nu intri în cavalerie — asta se ştia ! Dar se ştia la fel de bine că Arghir n-avea nici o vină că armăsarul lui ieşise din formă şi se îmbolnăvise. Se întîmplă ! Urmau să se întîmple şi mai multe de-aici înainte, în luptă. Atunci ?

Rămas afară, Arghir s-a răzgîndit însă, n-a mai făcut drumul pînă la cort, ci s-a oprit, scărpinîndu-se în cap ca un ţăran obidit. Aceasta îi era soarta, să n-aibă cal în preajma luptei — mai rău, în preajma sosirii prinţului, cînd regimentul urma să primească steagul din mîna Măriei-sale. Picioarele l-au purtat pe Arghir fără sens, nu ştia unde merge, pînă la urmă locotenentul a ajuns la padocul cailor scoşi din serviciu, unde se afla şi calul lui. Aici, dincolo de lătunoaiele ocolului, învăluit într-un miros de bălegar şi creolină, între animalele bolînde, rănite sau schiloade, calul lui tînjea. Trista privelişte l-a înnegurat şi mai tare pe ofiţer. Animalele se mişcau liber în acel ţarc de pari şi lătunoaie, izolate de escadron. Cîteva dintre fiinţele din ţarc, încă vioaie, îşi mai purtau inocent vechea frumuseţe — zvelteţea gîturilor, cozile şi coamele bogate, trăind parcă mirarea de a se afla acolo, răznite de stăpîni. Ele tresăreau la apariţia uniformelor ofiţereşti, scînceau şi uneori protestau cu vigoare. Aceasta o vreme, pînă le învingea ruina, aducîndu-le la înfăţişarea de fantome ale animalelor de paradă care fuseseră cîndva. Şi ce cal de paradă avusese Arghir ! Acum calul lui tînjea, deşi s-a înviorat, l-a căutat pe stăpîn cu botul prin deschiderea lătunoaielor, aşteptînd să-i respire mirosul de tutun din palmă. Arghir nu i-a dat atenţie, nu l-a mai văzut cu

ochii. Între locotenent și calul bolnav s-a strecurat soldatul care păzea caii, un țigan, Rică Juvină, care l-a și îndepărtat pe animal cu botul cizmei.

— Ăsta n-are multe zile, a spus țiganul. Apoi mai concesiv : Adică trăiește el, nu zic, dacă-i grijit, dar nu mai este cal de oaste.

Și Arghir a pornit spre cort, unde vroia să se arunce pe salteaua de paie, cu capul în pernă, dar unde i-a găsit adunați pe camarazii săi, care îl așteptau. Cineva, aici în cort, aruncase o primă propunere :

— Dragă, știi ce, situația nu e atît de gravă. Maiorul Șeptelici vinde un cal !...

Se spusese o primă prostie : maiorul Șeptelici n-avea cai buni, ultimul lui cal, cel de al treilea — un murg molatec —, fusese cîștigat la cărți. Cine își încredințează viața unui cal cîștigat la cărți !

— Să lăsăm asta !

Arghir nici n-a participat la această discuție în care vorbele de clacă și aberațiile curgeau gîrlă. El era ca beat, auzea și n-auzea, toată lumea discuta despre el ca de un mort, Arghir nu se putea trezi decît dacă cineva, un camarad, ar fi picat din cer cu o soluție salvatoare. Care nu venea. Dar el a tresărit totuși, într-un tîrziu, cînd un camarad din Vlașca, maiorul Anghel, a adus în discuție — doar ca ipoteză ! — ideea de a se cumpăra un cal direct de la o herghelie, pe care el o știa bine : „Vă dau parola mea că știu toți caii !“, proprietarul fiindu-i prieten, un grec Panaitopol, la rîndu-i un om de onoare.

— Pun jos solda pe trei luni, a încheiat maiorul Anghel, dacă nu-i cumpăr locotenentului Arghir un cal cum nici în vis n-a visat.

Ideea de pariu a încîntat, totdeauna pariul era garanția unei rezolvări fericite, în orice situație, mai ales în situațiile limită, cînd o hotărîre trebuia forțată. Ca și acum, deși cineva a ridicat, nu fără spirit de șicană, o obiecțiune :

— Lasă-mă, să nu-mi spui dumneata, domnule maior, că Bichette a dumitale, Bichette pe care călărești, e din herghelia lui Panaitopol ! Asta s-o crezi dumneata !

— Ce Bichette ! a strigat maiorul Anghel, foarte aprins. Cine a adus aici în discuțiune situațiunea lui Bichette ? Ce-i cu Bichette ?

Întrebările acestea agresive n-au liniştit spiritele, mai ales cînd la mijloc era un pariu. Dimpotrivă, spiritele s-au încălzit, fiindcă cineva avusese proasta inspiraţie să se lege de Bichette, iapa maiorului Anghel, o minune de iapă, fala escadronului, animal care ţinea la distanţă, intimidat, chiar şi calul-colonel.

— Ce-i cu Bichette ! a urlat maiorul Anghel, aruncînd cît colo sticla de coniac. Dacă este vorba p-aşa, descurcaţi-vă singuri, dar nu permit ca cineva să pronunţe aici, în faţa mea, numele lui Bichette.

Maiorul Anghel vorbea despre Bichette ca despre o amantă, cu o gelozie care putea împinge lucrurile pînă la pistol. Camarazii şi-au dat seama de întorsătura riscantă a lucrurilor şi au domolit tensiunea.

— Şi cu pariul ?

— Cu pariul ce ! Cine renunţă la pariu ? V-am spus doar că-i cumpăr locotenentului Arghir un cal cum scrie la regulament, din herghelia lui Panaitopol. Şi către Arghir, excluzîndu-i pe toţi ceilalţi : Arghir dragă, mergi cu mine să luăm calul. Pornim chiar mîine în zori. Apoi către convivi : Domnilor, cît o priveşte pe Bichette, iată de ce nu admit insinuaţiunea : Bichette e într-adevăr un cal rar, un pur sînge englez, fără egal în armată. Da, domnilor, nu e din herghelia lui Panaitopol, ci din Anglia, ca să ştiţi. Din Englitera ! Şi dacă vreţi să ştiţi, calul ăsta, mînza adică, fiindcă era o mînză, un copil, a fost adusă de mine în braţe, în vagonul de dormit, cu care am venit din Englitera, prin Franţa, pînă la Viena, iar de acolo cu vasul, pe Dunăre, pînă la Orşova.

Şi maiorul le-a povestit cu lux de amănunte cum a fost adusă Bichette în braţe, cum a fost Bichette alăptată cu biberonul, fiindcă maiorul n-a admis o iapă doică, ci a alăptat-o el personal — cu biberonul ! —, cum a crescut-o, cum a instruit-o, numai că întreaga poveste era spusă la nervi, cu furie, maiorului Anghel părîndu-i-se că toată lumea îl tachinează. În timpul povestirii, el îşi avertiza camarazii cu formula : „Nu admit insinuaţiuni !“, după care a urmat elogiul final adus lui Bichette :

— Domnilor, aşa iapă nu s-a mai văzut !... Şi să mai ştiţi ceva : eu n-o călăresc pe Bichette, aşa cum credeţi

dumneavoastră, adică pînă la extenuare, ca un animal. Nu ! Eu zbor cu Bichette. Dacă vă place !

După acest discurs în chestiunea Bichette, nimeni n-a mai revenit asupra subiectului, ofiţerii edificaţi s-au concentrat, fără participarea lui Arghir, asupra expediţiei de a doua zi. Şeful expediţiei urma să fie, în chip firesc, maiorul Anghel, călare pe Bichette. Mai participau : un căpitan tomnatec, Leonid Căpăţînă, om foarte priceput la cai, sergentul Cîrloanţă, alt sergent, Vasile Ailenii, în subordinea lui Căpăţînă, ţiganul Juvină, care încheie plutonul de bărbaţi de toate gradele, solidari însă într-un acelaşi gînd, întru aceeaşi ambiţie de onoare : un cal pentru locotenentul Arghir.

În zori, un docar tras de doi cai s-a oprit în faţa cortului lui Arghir. În docar se înghesuiau maiorul Anghel, căpitanul Căpăţînă şi ţiganul Juvină, care ţinea hăţurile. Ceilalţi oameni, sergenţii Cîrloanţă şi Ailenii, se aflau călare, de-a dreapta şi de-a stînga vehiculului sprinten. Ei purtau la oblînc carabinele cu repetiţie, iar la umăr otgoanele de prins cai sălbateci. Mai intrau în convoi şi caii de schimb ai ofiţerilor, care erau legaţi la coada şaretei. Bichette era liberă, ea a urmat echipajul din aproape şi din departe, făcîndu-şi de cap tot timpul călătoriei, luînd-o razna înainte, în galopuri de cursă, aşteptîndu-şi cîte un sfert de ceas stăpînul, rămînînd în urmă bune sferturi de ceas sau învîrtindu-se în jurul şaretei, în roate spectaculoase, ca de manej.

— Ptiu ! a făcut ţiganul Juvină, ca să n-o deoache, spunîndu-şi în gînd că un asemenea cal ar trebui furat.

Ţiganului îi rîdeau dinţii, numai cu ochii la iapa diavolească. Căpitanul Căpăţînă, în schimb, se făcea că nu vede superbul animal. El n-a dat atenţie lui Bichette decît la primul popas, la o fîntînă, cînd toţi caii au fost adăpaţi. Abia atunci el l-a întrebat pe maior, dar cu ochii la Bichette, care bea fin din ciutură, cum beau căprioarele :

— Domnule maior, de ce nu-i daţi apa călduţă ? Eu m-aş teme s-o las să bea apă ca gheaţa.

— De ce, dragă ? ! s-a mirat maiorul. Bichette bea cît vrea. Las-o în pace.

Şi nimeni nu i-a mai dat atenţie lui Bichette, pînă au ajuns la herghelie, în stepa arsă de văpaie a Burnasului dunărean.

Drumul cu docarul, şi nu călare, a însemnat o uşurare pentru locotenentul Arghir, care ieşise din atmosfera încărcată a escadronului, unde nu se discuta decît despre situaţia lui. Altminteri, Arghir nici n-ar fi putut să urce în şa, la cale lungă. Nu mai putea călări de cînd schimbase calul, din pricina unor nenorocite de furuncule, ieşite la călcătura trupului cu şaua, deşi şaua era a lui şi calul de schimb tot al lui. Rănile acelea din locul gingaş, acum tămăduite, îl sileau pe ofiţer să păşească cu grijă, chiar pedestru fiind, iar noaptea să doarmă cu fundul în sus, răcnind în somn. Neputinţa de a mai folosi calul de schimb, vînovat de acea suferinţă, îi dăduse lui Arghir o adevărată repulsie faţă de animalul secund de care dispunea, la nenorocire adăugîndu-se şi tachinările camarazilor, care nu-l cruţau văzîndu-l cum calcă prudent, păşind ca pe ouă :

— Ce-i, frate Arghir, duci ouă în poală ? !

Ce oribil lucru cînd camarazii, nişte buni camarazi, te împung chiar în punctul unde eşti cel mai simţitor.

Locotenentul era sensibil însă nu într-un punct fizic, punctul vizat de ironia neroadă, ci undeva mai în adînc, unde numai el ajungea. Arghir suferea de multă vreme, de cînd intrase în armată, din pricina înălţimii lui nemulţumitoare, pe care o compensa — cu satisfacţie — cînd se afla călare. Poate din cauza aceasta, nemărturisită, locotenentul Arghir era cel mai asiduu călăreţ din escadron, nedezlipit zi şi noapte de pe calul său.

— Mai cruţă-te, Arghir ! Mai cruţă calul ! i se spusese, i-o spusese chiar colonelul.

Acelaşi colonel în faţa căruia Arghir nu apărea decît călare, acelaşi care-l văzuse pe locotenent fără cal, jos, pedestru, cu palma la chipiu, în faţa calului-colonel. Fără cal, lui Arghir îi lipsea o jumătate, jumătatea pe care pornise acum s-o caute.

Tot timpul drumului Arghir n-a participat la conversaţia din docar. Nu-i plăcea. Îi plăcuse în schimb atitudinea cavalerească a maiorului Anghel, de la cheful din noaptea precedentă, care i-a pus un fel de balsam peste

usturimea din suflet. Mai rar aşa om. Arghir considera că, dacă nu e om, ofiţerul n-are ce căuta în armată, mai ales în cavalerie, care era o armă de un fel deosebit, arma onoarei şi a loialităţii. „Şi-atunci ce rost au glumele proaste, jignirile ?“ s-a întrebat el, încă o dată, în gînd. „Cînd un camarad, oricare camarad ! e în suferinţă, fiindcă n-are cal, acesta poate fi un subiect de glumă ? Ce suferinţă mai mare pentru un ofiţer decît să n-aibă cal !“

— Dar, dragă Arghir, l-a întrerupt din gînduri căpitanul Căpăţînă, care l-a văzut taciturn, nimeni nu te-a jignit. De ce stai, frate, acolo singur şi le tot fierbi !... Priveşte şi dumneata, tot ce are mai eminent escadronul nostru participă la această suferinţă a dumitale, ia parte, adicătelea, la această aventură !

Era adevărat şi nu prea. Tocmai de aceea, Arghir n-a răspuns la îndemnul lui Căpăţînă de a participa la conversaţie, el s-a lăsat în propriile gînduri şi în legănarea docarului. Vremea era bună, peste cerul cîmpiei nici o umbră de nour. Şi nici o vietate peste întinderea de iarbă scrumită şi ciulini, în care înaintau. Nimic nu înveselea priveliştea decît evoluţiile spectaculoase ale iepei Bichette care se distra de una singură, făcîndu-şi de cap. Chiar Arghir, oricît era de fiert, a trebuit să recunoască, admirativ, că aşa cal nu se vedea oriunde şi să se bucure că ocrotitorul lui, maiorul Anghel, avea un asemenea cal.

De fapt Bichette, cum îi spunea şi numele franţuzesc, nici nu era un cal, era o căprioară alintată, fiinţă de parc nobiliar, nu de pădure, amestec de libertate, inteligenţă bine dresată şi graţie. Culmea, iapa aceea neînşeoată, sprinţenă şi zăpăcită ca vîntul, reacţiona uneori ca un seter de vînătoare, făcea *arrêt,* încremenind în loc, la un semn, cu o copită ridicată, dînd stăpînului de ştire că în preajmă mişcă ceva. La semnul lui Bichette, maiorul Anghel a cerut să fie oprit docarul, apoi le-a şoptit camarazilor :

— P-aici sînt prepeliţe. Vă interesează prepeliţele ?

— Fii, nene, serios ! şi-a strigat revolta căpitanul Căpăţînă. De prepeliţe ne arde ! Prepeliţele la vremea asta au căzut cloşti. Cine are timp de prepeliţe !

Grupul a pornit mai departe, numai după ce maiorul Anghel a eliberat-o din încremenire pe Bichette, care a țîșnit în iureș spre alt cotlon imprevizibil al orizontului. Locotenentul a zîmbit, o parte din ființa lui zburase împreună cu Bichette.

— Să nu-mi spui mie că face și *apport*, ca un cîine ! a bufnit cu năduf Căpățînă, întorcîndu-se ostentativ, cu spatele, la direcția în care dispăruse Bichette.

— Da, face și *apport*, ce te miri ! a confirmat maiorul Anghel, ca să-l scandalizeze și mai tare pe căpitan.

— Bine, domnule, dar ăsta numai cal de luptă nu e ! a explodat acesta, iar discuția s-a închis, fiindcă nu departe, în plin cîmp, se zărea conacul lui Panaitopol.

Ajunși la conac, Căpățînă a și preluat inițiativa, peste subordonarea la care era îndatorat, cerîndu-i grecului să le arate imediat caii, fiindcă nu era timp.

— Dar stați, domnilor, i-a domolit amfitrionul. Stați să vă răcoriți, stați să luați ceva în gură !...

— Panaite dragă, a intervenit și maiorul Anghel, căpitanul are dreptate, nu-i timp. Vrem să vedem caii.

— Sigur, nici vorbă, vă arăt caii, numai că...

— Nici un că, ni-i arăți imediat !

I s-a explicat grecului că nu e vorba de vreo rechiziție, calul ales se va plăti pe loc cu bani buni, desigur, la tocmeală, dar graba era necesară, ofițerii fiind în serviciu, nu într-o vizită de curtoazie.

— Și eu care credeam c-ați venit la prepelițe !

— Ce prepelițe, nene ! de prepelițe ne arde nouă ?...

S-au rînduit imediat pregătirile de drum. Herghelia grecului avea cîteva loturi de animale, risipite în locuri depărtate, la mari distanțe unele de altele, separate prin golurile stepei. Depinde ce doreau să vadă domnii ofițeri. Erau de văzut, spre exemplu, iepele gravide și iepele cu mînji mici, abia fătați. Să lăsăm asta, dragă ! Erau apoi mînjii mari — tineretul pînă la doi-trei ani, alte loturi, despărțite pe sexe. Erau, în sfîrșit, caii maturi, din care se puteau alege reproducători.

— E limpede, nu mergem nici la iepe, nici la caii bătrîni. Ne trebuie un armăsăraș pe cinste. Hai ! a hotărît pe loc Căpățînă.

— Hai, hai, dar e drum lung, i-a prevenit grecul. S-ar cuveni să luaţi mai întîi o gustare.

Conacul grecului n-avea nimic de aşezare stabilă, cum nimic stabil nu părea a exista pe acea cîmpie. Casa în care au fost primiţi oaspeţii era mai mult o poiată — acoperiş de stuf peste pereţi din nuiele muruiţi cu pămînt, dar în interior tot confortul, fotolii şi sofale, mese de cărţi de joc, inclusiv două căzi de baie, cu o instalaţie englezească de încălzit apa. Şicul aşezării îl dădea gheţăria — depozitul subpămîntean de gheaţă, unde s-a luat gustarea, iar accentul ultra modern era pus de panopliile de arme ale grecului, puşti de vînătoare de toate calibrele, fixate cu piroane în pereţii de apă cristalizată.

— Înţeleg că p-aici e mult vînat, a dedus maiorul Anghel, privind admirativ puştile.

— Ce vînat, domnule ! s-a plîns grecul. Despre vînat e vorba ? Puştile sînt pentru hoţi, nu pentru vînat. La vînat ieşi cu biciul. Dai cu biciul în prepeliţe şi cad cu sutele. Asta fiindcă veni vorba de vînat...

Au pornit-o după-amiază, în acelaşi docar, în care s-a înghesuit şi grecul. La grupul militarilor s-au mai adăugat nişte grăjdari călări cu arcanele la umăr. Înaintînd harnic, într-un trap măruntel, mica oaste s-a pierdut curînd pe întinsul cîmpiei arse de soare, înghiţită în pulberi aurii. Lotul pe care grecul îl căuta ar fi trebuit să se afle într-o văioagă cu papuri, singurul loc cu apă de pe toată cîmpia. Acolo, oamenii grecului înjghebaseră şi un fel de tabără, alcătuire primitivă cuprinzînd cîteva saiele de stuf, cîteva bordeie, cum şi un ţarc uriaş în care animalele erau adăpostite noaptea.

La vederea saielelor înalte, lui Căpăţînă a început să-i bată inima. El l-a dat la o parte, scurt, pe ţiganul Juvină, preluînd hăţurile şi înteţind caii cu biciul. Arghir stătea liniştit. Stătea cuminte şi maiorul Anghel, care aprinsese ţigara.

— Domnilor, nu e cazul să vă grăbiţi, le-a spus grecul. Încă n-au sosit caii.

Nu sosiseră caii la adăpat, momentul adăpării urma să se petreacă după chindie. Aveau deci răgazul, pînă soseau, să-l asculte pe grec, care se şi pregătea să le spună cîte ceva despre caii lui — nişte pur sînge, vă dau cu-

vîntul de onoare !, deşi nu-l credea nimeni. Un lucru era limpede : grecul nu cheltuia averi cu herghelia, animalele hălăduiau mai mult singure, în pustietăţile Burnasului, nutrindu-se şi adăpîndu-se cu ce lăsase pe aici Dumnezeu. Şi Dumnezeu nu lăsase mare lucru : iarbă scurtă şi sîrmoasă, sfărogită acum de soarele verii, scaieţi, ciulini, spini. Din loc în loc, colilia înălţa tufele ei triste. Negara, o altă iarbă a acestor locuri, unduia metalic în boarea joasă a pămîntului, intensificînd singurătatea. Două tidve de cal înfipte în pari străjuiau intrarea în vale, ca nişte totemuri. Probabil că acele arătări făcuseră o rea impresie asupra oaspeţilor, sugerînd sărăcia locului, starea proastă a animalelor, încît grecul s-a simţit dator să dea explicaţii, insistînd asupra laturii economice :

— Să nu credeţi că animalele n-au p-aici nutriment din belşug. E o eroare. Au tot ce le trebuie. Chiar şi apă. Dar alergătura le este de folos. Asta le face sprintene şi rezistente, vă rog să mă credeţi ! Mie nu-mi plac caii dichisiţi, crescuţi în puf, cu guvernante din Englitera. Aici nu sînt condiţii pentru aşa ceva. Calul, dacă e cal...

Veneau caii. Grecul s-a oprit cu un deget la gură, ascultînd duduitul ca de cutremur al copitelor, un cutremur pe care ofiţerii l-au simţit instantaneu sub tălpi. Herghelia a apărut brusc, pe muchia văii, răsucind spre străini sute de gîturi zvelte. Mirarea cailor a ţinut mult. Nu păreau a se dumiri de unde apăruseră străinii, iar gîturile — arcuşuri oprite la acută — au stat ireal de mute, încercînd să soarbă din vale o mişcare, un sens. Şi oamenii de jos au rămas încremeniţi.

Au pocnit apoi harapnice, dar herghelia nu s-a urnit din loc, ea a rămas zidită cu gîturile în aer şi cu copitele în pămînt. Cîteva sute de ochi pulsau umed către străini.

Un herghelegiu a rupt totuşi zidul de trupuri, făcîndu-şi loc înainte, avîntîndu-şi calul pe care călărea spre ţarcul vast de lătunoaie. Prin breşa strîmtă, deschisă de călăreţ, s-a scurs la vale, în duruit de bolovani toată trupa. Acum se vedeau tălăzuind şi spinările, care, strînse unele în altele, au şerpuit şi s-au învălmăşit castaniu, fumuriu şi negru, pînă cînd toată albia văii s-a umplut de trupuri din mal în mal. Erau gata să se spargă

şi malurile. Au pocnit nişte scînduri luate în piept, izbite cu copitele. Un cal a icnit scurt, nechezînd furios, nişte dinţi au muşcat, apoi valurile de coame şi moţuri s-au liniştit ca prin farmec. Caii aşteptau ceva, într-o tăcere sfioasă şi copilărească.

— Ei, aţi văzut că-s copii buni ? a strigat grecul, frecîndu-şi mîinile. Domnilor, eu mă simt între ei ca în casă la mine, ca în familie, vă rog să credeţi. Rar dacă merg la Bucureşti la Jockei-club, deşi sînt membru. Ce să văd acolo, poze cu cai ?... Dar vă rog, poftiţi !

Pe Căpăţînă l-a cuprins un fel de lăcomie a vederii, pe care o cunosc doar împătimiţii de femei. Scurt şi gros, apoplectic, Căpăţînă devenise zvelt şi ager, mai nalt decît statura lui, cu cîteva palme. El păşea în fruntea grupului, aproape tremurînd, plimbîndu-şi privirile nestăpînite şi fierbinţi de la un animal la altul, fără să se apropie prea mult de cai, dar pipăindu-i cu ochii. El n-a răbdat să nu prindă de moţ o mînză murgă, să-i supună gîtul cu braţul, să-i desfacă botul pînă i s-au văzut dinţii lungi şi albi. Dar mînza şi-a smuls moţul din mîna străinului şi a dat să-l sfîşie.

— Domnule, ce faci ? a strigat grecul, speriat. Ai grijă, astea sînt animale libere !

— Dumneata să nu mă-nveţi pe mine cum să umblu cu caii !

Şi Căpăţînă l-a repezit pe grec cît colo, continuîndu-şi cercetarea. El a păşit mai departe, dar nu cu grabă, ci lent, pus pe gînduri, parcă adormit. Căpăţînă nu mai era el, ofiţerul chefliu şi vulgar, de toate zilele, ci un ins în transă. El a filat cu viciu, printre gene, a trecut de fapt printre gene, trupuri suple după trupuri, după care brusc, trezit din transă, a ordonat :

— Prindeţi mînza !

Nici n-a fost atent dacă la porunca lui a răspuns cineva. Mînza era pentru Arghir, căpitanul o alesese pentru Arghir, el l-a strigat pe Arghir :

— Arghir, ascultă-mă pe mine, i s-a adresat el cu voce de geambaş, mînza asta face toate paralele.

Arghir n-a răspuns, pe locotenent nu l-a interesat mînza. El îşi plimba ochii, ca ameţit, peste alte coame şi peste alţi ochi ! Încercarea de prindere a mînzei a pus însă

caii în freamăt, într-un zbucium nedomolit, dar nu exploziv. Animalele nu-şi dădeau încă seama că cineva lucrează împotriva lor, ele se mai aflau în prelungirea zburdălniciei şi a jocului, iar jocul cu prinderea mînzei nu le-a speriat. Erau şi multe — o pădure fremătătoare de animale —, iar în grup animalele au, pînă la un anume punct, insensibilitatea fremătătoare a pădurii, indiferentă la o creangă care se frînge.

— Ce dracu, dom'le, nu ştiţi să trageţi un animal deoparte ? i-a mustrat Căpăţînă pe herghelegii, care nu reuşiseră să prindă mînza. Băieţi, s-a adresat el soldaţilor, ce staţi !

Militarii au sărit să-i ajute pe herghelegii, desfăşurînd în aer arcanele. Mînă iute, Vasile Ailenii a prins în laţ gîtul mînzei, trăgînd-o spre sine vînjos. Urma să se rupă ori ştreangul, ori gîtul mînzei, ori braţele sergentului, dar ştreangul nu s-a rupt, iar fostul plutaş, ajutat de braţele camarazilor, a izbutit să tragă mînza în lături, scoţînd-o din vîltoarea nebună a cailor de-acum înfuriaţi.

— Vino, domnule, aici ! Vino aici, cînd îţi spun !... Arghir, unde eşti ?

Braţele soldaţilor au încercat să stăpînească animalul, care se zbătea, aruncînd din copite şi dînd să rupă cu dinţii. Cu un meşteşug al lui, ţiganul Juvină i-a venit însă de hac. Ofiţerii, minus Arghir, au sosit lîngă animal, care abia răsufla, ca o fiară marină scoasă din apă.

— Nu vedeţi că-i o toantă ? ! a strigat cu dispreţ maiorul Anghel, arătînd spre fiinţa voinică şi letargică. Aţi prins-o de pomană ! Asta nu-i iapa pe care să se poată conta. Daţi-i drumul ! S-a lăsat dusă de nas ca proasta de nişte hoţi.

Căpăţînă s-a înfuriat :

— Domnule maior, dumneata să nu te amesteci ! Să-ţi vezi de iapa dumitale, de Bichette, de caii de pension cu care eşti învăţat. Nu vezi că se comportă ca un animal speriat ? Ce-ai vrea să facă ? Şi urlînd : Arghir !

Căpăţînă devenise violent şi mojic. El l-a expediat cu o vorbă dură pe maiorul Anghel, la Bichette a lui, dînd dispoziţie ca mînza să fie scoasă afară cu opinteli, la drum. Între timp îl căuta pe Arghir :

— Locotenente, vino, dragă, aici ! Arghir, unde eşti ?
Arghir nu era de găsit, se pierduse printre cai. Maiorul Anghel n-a ezitat să-l împungă pe căpitan, arătînd mînza captivă :

— Şi ce captură credeţi c-aţi făcut, domnilor ? a strigat el. Eu detest lăcomia, să ştiţi !... Dacă-i p-aşa, atunci aruncaţi, domnilor, arcanele, să-i prindem deodată pe toţi !

Nimeni n-a reacţionat, toţi erau cuprinşi de beţia cailor. Era exact, în acea clipă, şi nu mai tîrziu, toţi ar fi fost în stare să-i prindă pe toţi caii cu arcanele. Deşi nu se putea. Caii erau prea mulţi. Arghir se plimba printre ei, ameţit, cu mîinile goale.

— Domnule locotenent, vino aici ! a strigat şi grecul. Vino să-ţi arăt exemplarul care-mi place mie.

Arghir părea surd.

— Vino, domnule, cînd te rog. E un pur-sînge pur. Şi te rog să crezi că nici măcar nu-l vînd.

Calul pe care Panaitopol vroia să i-l arate lui Arghir era într-adevăr un pur-sînge arab de toată frumuseţea, mai mult rasă decît cal. Grecul a dat să se apropie de el, a făcut cîţiva paşi prudenţi, dar, curios, animalul nu s-a sfiit de om, a rămas încremenit în loc, primind atingerea cu ochii şi cu palma. Grecul l-a bătut cu palma pe gît, înălţîndu-se în vîrful picioarelor, apoi a descîlcit cu degetele din horbota coamei cîţiva sîmburi de scai. Îl privea cu o uimire care cerea martori, i-a dat ocol de cîteva ori, s-a oprit din nou :

— Domnilor, a mai strigat el, fericit, de lîngă statuia calului, aşa ceva nu se vede nicăieri, să ştiţi !

Dar fiindcă nimeni dintre oaspeţi nu l-a auzit, grecul a părăsit obiectul admiraţiei sale, niţel indispus.

Arghir înota printre cai. Lui nu-i păsa de strigătele şi îndemnurile camarazilor, nici de leşinurile admirative ale grecului. Locotenentul venise aici cu o treabă, el înţelegea să-şi facă treaba cu toată gravitatea, fără a se lăsa sustras de cineva, nici derutat de aprecierile străine. Arghir voia un cal pentru el şi nu trebuia — n-avea voie — să se lase ameţit. El păşea de aceea cu încordare, cu atenţia pe care şi-o struneşte bine un om care calcă pe gheaţă. Un pas greşit şi...

Dar pasul fusese făcut. Ochii omului și ochii calului s-au întîlnit, atrăgîndu-se magnetic. A fost întîi uimirea reciprocă, apoi alarma sîngelui. Calul l-a privit pe om nu cu ochii, ci cu antenele urechilor, care au vibrat. Ochii negrii și mari ai animalului s-au închis o clipă, exact clipa cît calul și-a spus, cu spaimă, în gînd : „Doamne, de nu m-ar vedea". Arghir îl văzuse însă, iar cînd calul a redeschis ochii nu mai era nimic de făcut. Așteptau și unul și celălalt, neștiind care va face primul pas.

Nu l-a făcut nici unul, nici altul, l-a făcut o altă ființă, care stătea ca un obstacol viu între Arghir și cal, o măgăriță tărcată. Arghir nu observase măgărița, ființă cu totul mică și urîtă. Măgărița însă a simțit primejdia și a pîhnit scurt, scoțînd din gîtlej un semnal răgușit, care l-a scos din amorțire pe celălalt patruped. Ea s-a răsucit brusc în loc și a luat-o la goană spre gardul țarcului, arătîndu-i lui Arghir doar coada murdară și copitele nepotcovite, copite de animal primitiv. Calul a urmat-o. Arghir s-a repezit în fugă după cal, l-au împins de fapt pașii. Îl despărțeau de cal cîțiva pași.

Dar dintr-un salt măgărița s-a avîntat dincolo de gardul de lătunoaie, trecînd în cîmpul liber. Ea a rămas pe loc, așteptînd calul. El a urmat-o repede, luînd obstacolul în zbor, într-un zbor înalt, curbă perfectă, sub bolta căreia s-a aflat Arghir. Locotenentul a avut timp să vadă, sub burta calului zburător, o pată albă.

Reîntîlnindu-se dincolo, în cîmp, cei doi — măgărița și calul — nu s-au îndepărtat prea tare. Măgărița și-a reluat rolul de pavăză între om și cal. Cu gîtul lungit, cu capul plecat, mijindu-și ochii, printre gene, ea pîndea omul, așteptîndu-i prima mișcare. Se vedea că simte sau știe că nu capul ei este în joc, și pîndea, de la distanță, încordată arc. Calul pe care îl apăra părea acum mai destins. Aflat dincolo de măgăriță, el privea peste ea, cu ochi mai puțin speriați, aproape cu curiozitate, la omul care rămăsese destul de aproape, dincolo de gard. Privirea calului era acum mai mult intrigată, iar urechile lui, semne de exclamare, păreau a-i spune : „Ce vrei de la mine ?"

A avut în sfîrșit răgazul să-l vadă și Arghir. Era un roib ca flacăra, țintat cu alb în frunte. Atenția îi încor-

dase muşchii, îi strunise linia gîtului, îi înălţase picioarele din faţă, picioarele lungi şi drepte, încît calul, văzut din faţă, părea un strigăt roşu încremenit. Arghir n-a mai avut puterea să-l privească, a strigat :

— Ailenii, Juvină, veniţi aici !

Poate că timbrul straniu al glasului, mirarea, invocarea, porunca din glas i-au făcut pe cei strigaţi să vină repede lîngă locotenent, dar nu numai ei, ci şi ceilalţi militari. Ţiganul Juvină a rînjit, Cîrloanţă s-a scărpinat în barbă, Ailenii a lăsat să-i cadă braţele în jos, fără putere, uimit.

— Şi ce găseşti, domnule, la el ? ! a strigat căpitanul Căpăţînă dezumflînd tensiunea clipei. În primul rînd ăsta e un ghidran, nici n-are ce căuta în herghelie. Apoi, nu vezi ? Priveşte-i linia ! Nici măcar ghidran pur nu e, are şi alt sînge. Poate să aibă chiar şi un strop de sînge arab. E metisat rău de tot, e o corcitură.

— Eu n-aş fi de părerea dumitale, a intervenit maiorul Anghel. N-aş spune că e un cal urît. Depinde şi cum se comportă la fugă. Printre corcituri, să ştii de la mine, există uneori şi exemplare de calitate rară.

— Vax ! a punctat Căpăţînă. Ne pierdem timpul. Şi către grec, care apăruse între timp : Domnule Panaitopol, de unde-l ai ?

— Nici n-aş putea să vă spun exact, a explicat grecul. Eu nu ţin ghidrani în herghelie, nu-mi plac. Ăsta trebuie să fie un pripăşit, s-a amestecat cu caii mei, cine ştie de unde... Dealtfel, nu vedeţi, se ţine scai de el şi măgăriţa aia ! Ce să caute la mine, printre cai, o măgăriţă !

— Vezi că-ţi strică firma ! l-a avertizat Căpăţînă pe grec. N-au ce căuta la dumneata ghidrani. Dă-l naibii, izolează-l.

Arghir, care n-a participat la această sporovăială, a sărit între timp dincolo de gard. A dat să se apropie de calul de flacără, iar animalul a părut să-l aştepte. Ar fi putut chiar să-l prindă, calul îl privea fascinat, dacă n-ar fi intervenit din nou măgăriţa. Ea a repetat jocul, pîhnind răguşit, rupînd-o din loc, cu calul după ea. Nu departe.

— Juvină, a strigat Arghir, aduceţi-mi un cal. Şi veniţi după mine călări.

Îndemnul acesta i-a trezit și pe ofițeri. Maiorul Anghel a fluierat-o pe Bichette, care s-a și înfățișat. Căpățînă, bun camarad, n-a ezitat să-și încalece calul lui, dar cu un aer supărat, părînd a spune că n-are încotro. Au apărut călări și soldații. Încălecînd, Arghir n-a mai simțit durerea operației, a simțit doar coastele calului, între pulpe, apoi țîșnirea în viforul galopului.

A început goana. Mai întîi un fel de hîrjoană, în care s-au prins și urmăritorii și cei urmăriți. Aceștia, măgărița și calul, au dispărut cît ai clipi din raza vederii, sorbiți brusc în pămînt, apoi au reapărut pe linia orizontului ca două puncte mici și negre, niște gărgărițe pe șubredul fir al luminii.

— Acolo, uite-i acolo !

— Fii, domnule, serios, alea-s dropii !

Goana s-a reluat totuși în direcția aceea, iar cele două puncte au crescut pînă la statura aproape reală a celor urmăriți, recompuși acum pe peretele incendiar al zilei isprăvite. Măgărița și calul îi așteptau pe urmăritori. Au așteptat pînă ce pîlcul de oameni călări s-a apropiat în tropot. Apoi a urmat acel avertisment răgușit, auzit limpede de toți militarii, după care animalele s-au îndepărtat, într-un zbor de fantasme.

După două ore de goană, spre amurg, militarii au descălecat pentru un scurt consiliu.

— De vină e numai nenorocita de măgăriță, a strigat Căpățînă. Și cu năduf : Curva aia ! Pariez, domnilor, că cretinul ăla de ghidran e încurcat cu ea.

— Este o prostie ! a urlat Arghir. Și clocotind : Dumneavoastră, domnule căpitan, nu știți ce spuneți !

— Bine, să zicem că nu, dar ai să vezi dumneata. Eu sînt trecut prin multe, am văzut, ehei ! multe...

— Se poate, a convenit Arghir, încă nedomolit, dar nu e vorba despre ceea ce spuneți dumneavoastră...

Maiorul Anghel a calmat lucrurile, readucîndu-le la ceea ce era important.

— Oricum, dacă nu scăpăm de măgăriță nu-l putem prinde pe cretinul ăla, a început el. Eu vă propun să-l izolăm. Să ne-mpărțim în două grupe, ba chiar în trei, și să atacăm frontal și din flancuri.

Soluţia a fost pe loc acceptată, nu era timp de comentarii, venea şi noaptea. Arghir a pornit înainte, urmat de sergentul Cîrloanţă şi de ţiganul Juvină. Ceilalţi s-au separat în două grupe, grupele de flanc. În urmărire, de data aceasta, s-a pus înverşunare şi patimă. Cu toată greutatea lui, Căpăţînă se dovedea un călăreţ focos, iar maiorul Anghel, căpetenia celui de-al doilea grup, a pus în joc, fără ezitare, toată arta lui Bichette. Iapa englezească se întindea şi se strîngea ca o armonică, mîncînd spaţiul, mai mult plutind peste pămînt decît atingîndu-l. Datorită lui Bichette, grupa de flanc a maiorului era cît pe-aci să-i atingă pe cei urmăriţi. A intervenit prompt şi grupa căpitanului. Cele două animale au fost pentru o clipă izolate.

— Arcanul ! a strigat Arghir. Daţi-mi arcanul !

Cîrloanţă a smuls din umăr arcanul şi l-a întins locotenentului.

— Unde-i calul ? Era acolo !

— Acolo era măgăriţa, dom' locotenent. Calul era în partea ailaltă.

— După cal !

— După măgăriţă ! a urlat Căpăţînă.

S-au despărţit din nou, risipindu-se în urmărirea fugarilor. Gonind după cal, confundat cu galopul, Arghir a simţit însă după o vreme lipsa arcanului, ca şi cum i-ar fi fost furată o bucată din umăr. S-a oprit.

— Unde-i arcanul ?

— Vi l-am dat dumneavoastră.

— Cînd ? N-am arcanul !

— Dar îl aveaţi în umăr !

— Cum în umăr, în mînă !

Arghir simţise în mînă, în degete, frînghia de prins cai, care acum lipsea. A descălecat. A început să caute arcanul, pe jos, prin semiîntunericul din iarbă, dibuind după el ca după un şarpe. A bufnit un pocnet de puşcă. Arghir a tresărit.

— Ce e asta ?

— Au împuşcat măgăriţa.

— Nu se poate.

Şi Arghir s-a cutremurat. Nu era aşa. Revăzîndu-se, după o jumătate de ceas, în plină noapte, militarii au

convenit, posomorîţi, asupra faptului că goana lor fusese zadarnică. Căpitanul Căpăţînă încercase, într-adevăr, să împuşte măgăriţa, dar glonţul lui s-a risipit în pustiu. S-a auzit din nou pîhnitul acela răguşit, acum ironic.

— Nu-i nimic de făcut, a pus încheierea maiorul. Luăm alt cal.

— Asta s-o crezi dumneata, l-a contrazis căpitanul Căpăţînă. Acum mergem să ne culcăm, dar în zori pornim iar după nebunul ăla.

Au plecat toţi să se culce, nu la conac, ci la bordeiele din văioaga cu cai. Grecul, care îi aştepta cu masa pusă, i-a liniştit.

— Domnilor, nu vă omorîţi cu firea, calul se întoarce cu măgăriţă cu tot. Caii de herghelie, oricît ar fi de singuratici, nu stau pribegi. În zori o să-l găsiţi p-aici, p-aproape. Hai să mîncăm.

N-au mîncat. Au dus la gură cîte ceva, preocupaţi mai mult de pahare decît de hrană, toţi fiind sleiţi, storşi de emoţie ca nişte cîrpe, deşi nici unul n-o mărturisea. Ca să le treacă timpul, au discutat despre Bichette.

— Domnule maior, a început Căpăţînă, care se împăcase între timp cu maiorul, după încă un pahar de vin, domnule maior, a repetat el, dumneata ai greşit într-un singur punct : dumneata trebuiai s-o botezi Papillone, nu Bichette. Am văzut-o cum fuge. Fuge nu ca o căprioară, ci ca un fluture. Ţi se pare că merge lent, ei bine, nu, ea zboară, mănîncă aerul. Eu i-aş fi spus Papillonette.

— De ce Papillonette ?

— Fiindcă aşa îmi place mie.

— Dar şi hoinarul ăla ! a spus admirativ maiorul Anghel. Eu i-aş spune Alcor. Ştiţi ce e Alcor ? E o stea aproape invizibilă, din Ursa Mare. Arabii au numit steaua asta Alcor. Alcor are cert şi sînge arab. L-am văzut cum fuge. Şi către Arghir : Locotenente, meriţi calul ăsta.

N-au dormit, au moţăit doar, s-au amăgit cu somnul sub clipirea unor stele transparente şi aproape invizibile, stelele cîmpiei, pereche îndepărtată şi nocturnă a pulberilor aurifere de jos, pe care ziua le măcinau mărunt copitele turmelor de oi, şi le răscoleau, în trîmbe, co-

pitele cailor. Înainte de ațipirea generală, grecul avusese totuși o bună idee :

— Domnilor, a spus el, prins de-acum în joc, eu știu că vă interesează nu caii mei, ci pezevenghiul ăsta. Vă privește. Eu caii nu-i prea vînd, mai mult îi dăruiesc, îi fac cadou. Cît îl privește pe Alcor — de-acum numele se acceptase —, ăsta chiar că nu mă interesează, fiindcă nu-i calul meu. E calul cui poftește să-l aibă, să zicem domnul locotenent Arghir, sau domnul căpitan Căpățînă...

— Eu nu-l vreau ! a precizat Căpățînă.

— Eu n-aș zice că nu-l vreau, a spus maiorul.

— Bine, domnilor, a continuat grecul, dar calul ăsta e un fel de pariu cu neantul. În grecește cuvîntul neant are alt sens, nu vi-l pot explica. Știți grecește ?

Ofițerii nu știau grecește, iar chestiunea neantului a rămas pentru ei în suspensie. A lăsat-o moartă și grecul, care nu era un mare filozof, ci un grec oarecare, ajuns dincolo de fruntariile Eladei, în cîmpia valahă a Burnasului.

— Domnilor, și-a urmat gîndul grecul, un gînd de astă dată practic, eu nu mă refer în ceea ce v-am spus la neant, adică la nimic, ci la ceva palpabil. Vreți calul, nu ?... Ei bine, calul ăsta ține probabil de herghelia Dîlga, o herghelie a unui domn Cămărășescu, stăpîn pe cealaltă parte a cîmpiei, pe Bărăganul propriu-zis. Eu presupun că calul, iertați-mi cacofonia, e al lui, ține adică de herghelia lui, de Bărăganul propriu-zis. Nici nu s-ar putea altfel, eu am fondat aici herghelia de puțină vreme, și numai cu animale de rasă. Or, trebuie să vă spun, domnul Cămărășescu e om vechi. El posedă cai de toată mîna, așa cum i-a vînturat vremea p-aici, prin partea asta de lume, adică nu vremea, ci ceea ce s-ar putea numi istorie, adică o peripeție, o vînturare...

Ofițerii aproape că dormeau. Lor nu le-a păsat de nici o vînturare. Erau foarte istoviți, frînți de-a binelea. Pe ei chestiunea cu peripeția sau cu istoria nu-i interesa. Ei s-au trezit totuși din somnie la partea practică a problemei — moșia Dîlga, herghelia etc. luînd niște măsuri pe loc. Ei au trimis spre Dîlga, imediat, o echipă de oameni deștepți, în care au fost cuprinși sergenții Ailenii și Cîrloanță, plus niște herghelegii localnici, oameni de

nădejde. Pe țigan, pe Juvină adică, nu se putea conta — țiganul minte, jură și pe ceea ce nu vede. Arghir, mai puțin exclusivist, l-a reținut pe țigan lîngă sine, pe post de ordonanță, în cazul dat pe post de purtător de arcan. Arghir pierduse arcanul.

Cei desemnați, prin ordin sever, au plecat pe loc, chiar atunci, spre Dîlga, fără să mănînce. Li s-a dat cîte ceva în traistă, să îmbuce pe cal. Tropotul lor de copite a dat semnalul trezirii ofițerilor, care au și sărit în sus, nițeluș amețiți.

— Gata, domnilor, de-ajuns !

Semnalul de plecare l-a dat nu Căpățînă, ci maiorul Anghel, fericit că Bichette sau Papillonette trecuse examenul admirației unanime ; tropotele celor plecați și tropotele următoare, înnodîndu-se în negura zorilor, de fapt în plină răscruce a nopții. Nu era timp de risipit. Ofițerii nici măcar nu s-au mai spălat, urmau să se spele pe drum. Un singur lucru grecul n-a uitat să le spună : că primul popas urmau să-l facă la o tîrlă a lui, în inima cîmpiei, la vremea arșiței de la amiază. Cîrloanță avea misiunea să-i prevină pe ciobani de sosirea oaspeților, cu ordinul de a pune în frigare un batal.

Drumul s-a limpezit pe parcurs. Au înotat multă vreme nu în lumină, ci într-un fel de zer. Se vedeau doar copitele cailor, dar ireal, copitele spulberau un fel de fosfor fluid. Erau pulberile cîmpiei — praf de stele, mraniță de vegetale, animale și oameni, toate răcite și stinse, iar ofițerii luau în copite această funingine oarbă vînturînd-o cu indiferență în urma lor. Doar Căpățînă a înjurat strașnic, amintindu-și de măgăriță :

— Mama ei de hoață, din cauza ei batem atîta drum !...

O făcea acum și hoață, adică vinovată de furtul lui Alcor. Cînd copitele calului său au scăpărat într-o piatră, căpitanul a înjurat din nou, adăugînd :

— E și vrăjitoare, ticăloasa !

Dar imediat — după scînteie și după sudalmă — s-a dat în lături poarta zilei și toată cîmpia s-a luminat. Pînă la amiază, în plin soare tropical, n-au avut ce vedea. Fugarii erau de mult sorbiți de goliște, ei nu se întorseseră la herghelie și nu apucaseră nici spre Dîlga — o

certificau ciobanii de la tîrla aceea, care erau cu veghe la toată mişcarea vietăţilor de prin preajma lor. Exact la prînz au sosit şi soldaţii, care au confirmat spusa ciobanilor : fugarii nu se aflau nicăieri.

Drept care ofiţerii au mîncat balmuş şi s-au înfruptat din batal, nu cu silă, dar cu senzaţia de pagubă. Ei erau într-o anume misiune, chiar şi ciobanii, în impasibilitatea lor, au luat act de acest necaz al oamenilor lui Vodă. Aceştia, cu gradele şi puştile lor, urmăreau nişte fugari, erau o poteră.

— Ăştia nu-s de pe aici, a întărit stăpînul tîrlei, referindu-se la fugari. Io ştiu ce se mişcă în toată pustietatea. Gărgăriţă să fie şi o văd. Dacă nu-s, apăi nu-s. Tune naiba în ei, nu-s şi nu-s. Că dacă erau se vedeau. Ce nu se vede, care va să zică nu-i, n-are fire să fie, nu-i şi pace.

Fugarii n-aveau fire să fie prin preajmă, potera îi căuta de pomană. Totuşi un strungăraş s-a vîrît în vorbă, spunîndu-le ceva domnilor ofiţeri, care l-a mirat pe baci :

— S-ar putea să se fi ascuns în baltă. Acolo se ascund hoţii, de potere.

— Ce hoţi ? a tresărit Arghir.

— Păi fugarii de care ziceţi. Şi cu spaimă : Nici io nu i-am văzut.

Strungăraşul văzuse sau simţise ceva, dar acum nega. Ofiţerii au reţinut informaţia. După ce-au mîncat, după ce şi-au făcut cruce, cum se cuvine, ei au încălecat şi-au pornit spre baltă, în plină jărăgaie, pe o căldură de iad.

Au mers iar, au mers mult, uitînd şi de ei şi de drum. În lunca cea mare a fluviului s-au deşteptat ca într-o altă lume. Dar pînă să intre în raiul verde au mai mers o vreme.

— Domnilor, cînd ajungem în luncă e musai să ne odihnim. Aşa nu mai merge, a spus căpitanul Căpăţînă, care-şi storsese din trup toate sudorile.

Era frînt şi maiorul Anghel. Papillonette, care-l purta pe maior, abia mai vîslea în dogoarea de cuptor a zilei.

— Va trebui să tragem o scaldă, a spus maiorul. Cum ajung la baltă de-a dreptul în apă mă arunc, cu iapă cu tot.

Arghir, care călărea în frunte, n-a scos un cuvînt. Ideea de popas nu însemna pentru el odihnă, ca pentru ceilalţi, ci poate aflarea unei soluţii. Transpiraţia îi muiase vestonul şi pantalonii, şaua calului mirosea a piele crudă, pe Arghir îl purta înainte doar înverşunarea.

Soldaţii călăreau istoviţi, nu mai aveau putere să îndemne caii, se lăsau duşi de cai, iar animalele înaintau prin inerţie, abia păcănind din copite. Ele s-au înviorat însă la un anume moment, cînd au simţit în nări apropierea apei.

Apa se simţea de departe prin îngrămădirea pe orizont a unor clăi de umbră, mase grele de frunză întunecată, crescute brusc la întîlnirea cîmpiei cu cerul.

— Acolo e Dunărea, mînca-o-aş ! a strigat ţiganul Juvină.

Ochii oamenilor şi ai cailor s-au umezit de plăcere.

— Ehei, mai e pînă la Dunăre ! a spus oftînd Vasile Ailenii, dar se cheamă că intrăm în baltă.

Apropierea bălţii a schimbat lumina — care s-a înviorat, şi gustul aerului — care a căpătat aroma clorofilelor. Şi pămîntul s-a muiat, începînd să respire, înverzit de iarba deasă şi proaspătă în care se înfundau copitele.

— Mă ţigane, o să te pun să paşti !

Gluma idioată a lui Cîrloanţă i-a înveselit pe oameni, inclusiv pe Juvină, care nu s-a supărat. Cînd au intrat sub corturile de frunză, animalele au devenit sprintene, parcă băuseră apă. Deşi mai era pînă la apă.

Călăreţii au descălecat într-o rarişte de sălcii, lîngă o cioată uriaşă, semănînd cu un stîrv de fiară. Părea ciudat hoitul acela vegetal, răsturnat pe-o coastă, în jungla sălciilor tinere. Căpăţînă, care se retrăsese în lăstărişul firav din preajmă, pentru micile necesităţi, s-a întors lîngă camarazi cu o mină uimită şi perplexă :

— Domnilor, p-aici sînt sălcii cu barbă ! a spus el, întărindu-şi spusa şi cu o sfîntă cruce. Aşa ceva n-am văzut, vă jur. Parc-ar fi mamuţi de ăia preistorici, sau dracu să ştie ce, balauri... P-aici trebuie să fie şi şerpi...

— Şi ce dacă sînt şerpi ! l-a repezit maiorul. Şerpii de apă nu muşcă, dumneata nu ştii ? Parcă n-ai fi băiat de la ţară.

— Eu nu-s de la ţară, dom'le. Eu sînt citadin. Şi să ştiţi de la mine : *à propos* de şerpi ! acolo unde-s şerpi nu stau caii. Caii nu suportă şerpii. Asta trebuie s-o ştii şi dumneata, ca băiat de la ţară ce eşti. Şi mîhnit : Ceea ce înseamnă că fugarii noştri nu sînt p-aici !

— Se poate, om vedea noi. Şi maiorul Anghel a închis discuţia asupra şerpilor, preluînd comanda expediţiei.

Au încălecat iar şi au pornit prin luncă, într-o doară. Se vedea pe feţele lor că nu cred în existenţa fugarilor, care, chiar dacă ar fi avut unde se ascunde, s-ar fi sfiit poate de atîta desime şi de atîta pustie. Lunca în schimb îi minuna pe toţi. Perplexitatea de pe chipul căpitanului Căpăţînă a trecut rapid şi pe celelalte chipuri, acum transfigurate. Copacii mari, mai ales plopii rămuroşi şi crăcoşi — dar şi arinii, şi teii, şi arţarii — pluteau şi în aer, şi în luciurile limpezi de apă, pînă la ameţeală. Ei umbreau răchitele butucănoase şi strîmbe, care aveau într-adevăr cîte trei-patru rînduri de bărbi, de fapt nişte fuste din rădăcini, ridicate şi lăsate de la tălpi pînă la umeri, după voia inundaţiilor. Între copacii mari, care acopereau cerul, se îmbulzeau lăstărişul şi arboretul de toate neamurile, într-un amestec de frunze, flori, liane. Un fel de glicine dunărene scăpărau scîntei de floare, în aprinderi scurte. Văzduhul era întunecos şi plin de aburi. Apele de jos urcau prin arterele trunchiurilor pînă în crengi şi pînă în frunzele transpirate, apele de sus îşi pogorau pînzele transparente, ca pe o năduşeală, învăluind aerul, buruienile şi ierburile într-o boare de străluciri umede. Pămîntul era puhav şi nesigur — poene rare, cărări încurcate, bălţi puţin atînci, iezături, smîrcuri, dar şi ghioluri, şuvoaie violente sau viclene pe care militarii au trebuit să le treacă înot.

Ieşind pe un mal, caii militarilor au speriat nişte dihănii, nişte animale mari cu coarne şi barbă. Animalele

acelea, păroase și ciolănoase, atunci ridicate din nămol, păreau ființe de apă, apa șiroia pe spinările, pe coamele și cozile lor. Erau sălbăticite, cu bărbi, sprîncene și mustăți, și priveau la noii-veniți lung și tîmp. Ele au înțeles greu ce se petrece. Dar pînă la urmă s-au speriat și au rupt-o la fugă, dărîmînd cu piepturile lăstărișul des și papura. A rămas în loc un țap roșcat, cu blana hărtănită de spini, care părea și mai întîrziat la minte.

— Marș d'aici !

Țapul nu s-a speriat, le-a făcut loc călăreților, trăgîndu-se mai la o parte, apoi i-a privit din urmă, cu ochi abia treziți. Părea că nu văzuse om pînă atunci. El și-a reluat rumegatul, și-a pus adică falca de jos în mișcare, ochii rămînîndu-i imobili. În barbă îi atîrna un pai.

— Ăsta-i dracul, zău că e dracul ! a spus cineva.

— Ce drac să fie, că dracul țopăie, ori ăsta stă în loc !

Dracul sau țapul nu s-a mișcat, i-a privit în continuare pe oameni, fără să pară că le dă atenție, pînă ce fiarele acelea duble, oameni-cai, s-au pierdut în desime.

Desimea era mare, crengile plezneau oamenii și caii peste fețe și peste ochi. Niște tufe de soc au scuturat peste străini o horbotă de stele mici și rău mirositoare. Apoi a apărut încă o poiană, vastă și neprihănită de pași. La uimirea oamenilor se adăuga și o undă de fior, înfiorarea pe care o strecoară în simțire locurile încărcate de imprevizibil. Fiindcă, la un anume moment, chiar în acea poiană, iapa maiorului a tresărit atentă, fixîndu-și copita în poziția *arrêt*.

— Ce-i asta, domnule maior, ce simte iapa ?

Maiorul Anghel a descălecat și a privit iapa, apoi a dat din umeri :

— E greu de spus ce simte. Animale mari nu se văd. Dar simte ea vreo mișcare. Or fi șerpi, vorba dumitale. P-aici te poți aștepta la orice.

Aerul mirosea umed și iute. Un cal strivise probabil sub copită niscaiva bureți otrăvitori sau călcase în vreun cuibar de gîngănii care emana o mireazmă ardeioasă. Dar în miros intrau și accentul de ferigă și izul de cătușnic, de izmă, de doamnă-mare sau mandragoră, de putregai. Un

soldat lovind cu cravaşa, în joacă, într-un butuc uriaş de plop, răsturnat în cale, a văzut cum butucul s-a risipit în pulberi, ca şi cum n-ar fi fost. A rămas din el un fum alburiu, care s-a risipit peste împrejurimi, pudrînd frunzele şi iarba.

— Putregaiul ăsta străluceşte noaptea, a spus Vasile Ailenii. Dacă vii aici noaptea, toată poiana ţi se pare luminată.

— O fi asfinţit soarele ? a întrebat maiorul Anghel. Nici nu-ţi poţi da seama p-aici dacă e zi sau noapte. Şi către soldaţi : Băieţi, ar trebui să vă gîndiţi la un loc de popas. Undeva în vreun luminiş, să putem aprinde foc.

Soldaţii s-au răspîndit în căutarea unui loc de mas. Primul s-a întors Juvină, cu bucuria pe chip :

— Am găsit p-aci, p-aproape, nişte ţigani lingurari. Au colibele colo !

— Şi-ăi fi vrînd să ne bagi la ţigani ! l-a repezit Căpăţînă.

— Ce dacă sînt ţigani ! a intervenit maiorul, concesiv. Hai la ţigani.

Au mers la ţigani, într-o poiană. Tribul se găsea de-acum adunat în jurul focurilor, care pîlpîiau vesel. Femeile au dispărut. Au rămas lîngă focuri bărbaţii şi plozii, toţi nişte pocitanii, după cum li s-a părut militarilor, mai ales căpitanului, care s-a uitat cu ochi mari la ţiganii tuciurii şi pletoşi.

— Ce e, domnule, n-ai mai văzut ţigani ? l-a tachinat maiorul.

— Ba da, ţigani-ţigani, dar nici aşa !

Tribul arăta într-adevăr destul de disperant în goliciunea şi sărăcia lui. Totuşi indivizii rămaşi pe loc, bătrîni, tineri, copii, toţi aproape goi, nu s-au sfiit de străini. Ei erau la fel de goi ca şi trunchiurile descojite de plop şi salcie, trîntite peste tot. Trunchiurile acelea erau albe, ei negri. În carnea albă a lemnului ţiganii intraseră cu topoarele, dălţile, cu cuţitele şi peste tot, în toată poiana, se vedeau urmele masacrului vegetal. Se vedeau şi rezultatele, nişte sculpturi albe — ovaluri, sfere, elipse, care reprezentau hîrdae, covate, buţi, putini şi chiar cîteva bărci scobite dintr-un singur copac. Bărci lungi şi albe.

— Întreabă-i despre cal ! a poruncit Căpăţînă, iar ţiganul Juvină s-a executat.

A urmat conversaţia, într-o limbă stranie. Juvină vorbea ţigăneşte cu lingurarii, iar ofiţerii n-au dat atenţie, din superioritate, acelui dialog între primitivi.

— Spune că balta geme de vite, a tălmăcit Juvină, primul răspuns, un răspuns foarte general. Că sînt şi cai. Şi porci. Şi oi. Şi capre. Şi ţapi. Şi alte alea. Toate lăsate aici de izbelişte.

— Cum de izbelişte ? s-a interesat Căpăţînă.

— Oamenii, adică ţăranii, aduc vitele la baltă primăvara. Şi le lasă aici de capul lor. Apoi le scot de-aici grase, toamna.

— Păi lupii ?

— Iau şi lupii cît pot lua. Dar cică sînt prea multe. Lupul nu le dovedeşte. Cît mănîncă lupul ? Lupul mai mult strică. Dar se satură şi el.

— Oameni buni, dragi camarazi, a strigat Căpăţînă, punînd concluzia, fugarii noştri sînt aici. Aici e probabil raiul fugarilor. Ştiau ei ciobanii ce spun !

— Nu v-am spus eu ? a întărit maiorul. Cine a lansat propunerea să venim aici !

La ţigani nu se putea totuşi rămîne peste noapte. Lui Căpăţînă îi repugna ideea. Lui nu-i plăceau sălbăticia, promiscuitatea, păduchii, chiar şi numai vederea ţiganilor l-a scîrbit.

— Se poate merge la pescari, a tălmăcit Juvină. Pescarii au năvod pe balta Creaţă, dar lingurarii nu vorbesc cu ei. Cică ar fi fost între ei caz de omor.

— Bine, mergem la Creaţa, la pescari ! a hotărît maiorul.

Şi au pornit către tabăra pescarilor, în frunte cu Juvină, care primise de la ţigani lămurire privind secretul drumului.

Ieşind din întunericul luncii, călăreţii au nimerit la balta Creaţă, nu peste multă vreme, în ceasul revărsării asfinţitului pe apă. La poiata aşezării nimeni, doar un bătrîn speriat şi surd. Văzîndu-i pe oamenii lui Vodă, bătrînul a dat să sară în apă ca vidra. Roşiorii l-au prins şi l-au

ţinut de subţiori în faţa căpitanului Căpăţînă şi a maiorului Anghel.

— Căutăm un cal !

— Io nu ştiu, nu cunosc, a orăcăit el.

— Un cal şi o măgăriţă !

Nu s-a putut scoate nimic de la bătrîn, care, scăpat din mîinile roşiorilor, s-a repezit în stuf.

— Hei, nu-i nimeni pe-aici ?

Lîngă o vatră, o femeie curăţa peşti. Bărbaţii n-o văzuseră, ea îi văzuse în schimb pe bărbaţi, dar îşi ţinea mai departe treaba, fără să-i pese de străini. Ea dezblănea cu cuţitul crăpoaice mari şi ştiuci de un stînjen, aruncîndu-le într-un cazan, după ce le despica mai întîi burţile, scuipînd afară cu vîrful sculei maţele roşii. Solzii peştilor o împestriţaseră pe pulpe, pînă sus. Îmbumbată cu solzi pînă sus, femeia părea pe jumătate peşte.

— Bătrînul îi surd, a spus ea descăpăţînînd un crap. De la moş n-aveţi ce vorbă afla, că are un beteşug şi la gîtlej, dintr-o spaimă. El e p-aici un pribeag, el nu-i d-aici, e de pîn'susul Ialomiţei, de pe la Arsurile.

S-a auzit un fel de clănţănit de protest. Era bătrînul.

— Ei, zici tu că nu-i aşa, dar aşa-i, io ştiu mai bine. Şi către militari : Nu-l luaţi în seamă, spune prăpăstii, nici ţinere de minte nu mai are. Vino-ncoa, broscoiule !...

Broscoiul, adică bătrînul, s-a tras din stuf afară, apropiindu-se de străini, dar cu destulă fereală.

— Nu v-apropiaţi de el, i-a prevenit femeia pe străini, că şi pute. I-au spart rînza nişte ţigani lingurari, care l-au băgat sub apă, în baltă, cu pietre legate de gît, pînă i-a pleznit rînza, dar şi băşica udului. Acu' broscoiul nu-şi mai ţine udul. Nici alte alea. Face pe el.

Bătrînul clănţănea, protestînd.

— Acu ştiu, ţi-a pierit piuitul. Da'an vară şi răsailaltă vară, cine cînta ? Avea glas broscoiul, ca privighetoarea. Cînd cînta el, se lumina lunca. Şi ţiganca îi ţinea isonul.

Căpăţînă a intervenit, curmînd sporovăiala femeii.

— Ceva găsim de mîncare p-aici ?

— Păi cum ! Doar e în baltă peşte.

— Şi de dormit ?
— Păi nu-i lunca mare ?
— Şi pescarii unde-s ?
— Păi or veni şi ei.

Citadinul Căpăţînă a prins a fornăi pe nări, cu nelinişte. Simţea mirosul crud al peştelui, măţăria risipită în lut, plus gustul aţîţător de sărătură. El simţea peştele sărat cum simte peştele viu frigarea, cu zbateri. El a simţit însă şi zbaterea unui peşte viu, un pui de nisetru, pe care femeia l-a sugrumat între pulpe, pînă i-a despicat pîntecele ca să-i scoată lapţii. Azvîrlit alături, dincolo de ea, puiul de nisetru încă a mai zvîcnit, în spasme tot mai moi, care îi puneau în mişcare doar coada. Acel peşte putea fi tăiat numai cu toporul.

— Şi cu ăsta ce faci ? a întrebat-o unul din soldaţi, arătînd nisetrul.

— Îl frigem pe cărbuni ! a răspuns femeia ridicîndu-se.

Cînd femeia s-a ridicat în picioare — vroia să caute probabil toporul — fusta ei din solzi de peşte a căzut peste pulpe cu o foşnire de bani mărunţi, care întîi l-a răcit pe căpitan. Nu ştia ce să facă, nu-şi găsea locul, nici glasul. Era cu ochii pe jos, pe risipa de bani de argint de la picioarele femeii. S-a trezit vorbind despre altceva, despre baltă, şi a spus într-o doară :

— Frumoasă baltă.

— Ce frumoasă ! l-a repezit femeia-peşte. Balta asta azi e, mîine nu-i. Azi e cum o vedeţi, credeţi că-i aici de cînd lumea, dar într-o noapte, cînd se umflă ori cînd se dezumflă apele cele mari, o soarbe Dunărea şi-o mută-n altă parte, cine ştie unde.

— Cu nume cu tot ! a chicotit bătrînul.

— Asta s-o crezi tu ! Şi către militari : Numele ăsta al bălţii nu-i de fapt numele adevărat, că nici nu-l ştie nimeni, e o poreclă de ţigancă. Porecla a rămas şi Creaţa s-a dus. De pomană o caută broscoiul cu mîinile prin mîl...

Din întunericul adăpostului de stuf scîncea un copil. Femeia, cu cuţitul în mînă, i-a cerut broscoiului să-i aducă ţîncul. Ea n-avea timp, pregătea mîncarea, înteţea focul

sub cazan, mesteca în zeamă cu un polonic uriaş de lemn. Ea a primit în braţe ţîncul gol, atîrnîndu-l de gît şi astupîndu-i gura cu sfîrcul ţîţei. Copilul a tăcut. Dar în preajma cazanului a apărut o pasăre de baltă, un pelican de statura unui om, care a prins a măcăni ca un gîscan domestic.

— Arvinte, pleacă d-aici, ce vrei ! a gonit ea fiara cu pene. Du-te la ăl broscoi !

Arvinte nu s-a dus la broscoi, adică la bătrîn, a rămas în preajma focului, clămpănind din plisc. Militarii s-au uitat cu mirare la acea fiară cu pene, al cărei sălaş natural nu era pe aici, ci, după cît ştiau ei, hăt departe, la vărsarea Dunării în mare. Ţiganul Juvină l-a pipăit cu ochii admirativ :

— Ăsta face cît zece gîscani, da' carnea lui nu-i bună, duhneşte-a mîl şi-a peşte stricat.

— E prăpădul bălţii babiţa, se ştie ! a spus un sergent.

Căpitanul Căpăţînă şi-a arătat şi el nedumerirea :

— Domnilor, de ce i se spune şi babiţă şi pelican ?

Pelicanul sau babiţa clămpănea din plisc, deschizînd spre femeia-peşte o gură uriaşă.

— Ce, n-ai peşte ? Ce vrei ! l-a probozit femeia. Vrei peşte prins din mîna mea, ai ? şi i-a aruncat lui Arvinte un crăpcean, pe care pelicanul l-a prins din zbor, înghiţindu-l.

— Ce-i cu pasărea asta, domnilor ? a bîiguit Căpăţînă, fascinat aproape. Cum de s-a domesticit ?

— Şi ăsta-i un pribeag, a lămurit femeia, după ce i-a mai aruncat pelicanului un peşte gata curăţat. L-a prins toamna un îngheţ p-aici pe la noi, şi s-a şontorogit. El de zburat nu mai zboară, da' înoată. S-a-nhăitat cu pescarii noştri. Ăsta, Arvinte, i-a dat zile broscoiului, căci el l-a scos cu pliscul din baltă, din mîna ţiganilor.

— Domnilor, a bîiguit Căpăţînă, pelicanul ăsta e un personaj. Îmi pare rău că nu-l putem fotografia.

— Multe parale nu face, a mai spus femeia, care îl dispreţuia pe Arvinte, după cîte se părea. Primăvara îl punem pe ouă, să clocească. Cloceşte prostul cîte o sută de ouă deodată.

— Stă pe ouă ? !

— La început nu vrea, dar i-au dat pescarii rachiu. Acu s-a-nvăţat cu rachiul şi bea dihania, de speriat ce bea. Bea cu broscoiul. Nişte ticăloşi amîndoi.

Vasile Ailenii a scuipat cu silă, auzind de pelicanul beţiv. Sergentul Cîrloanţă, mai gospodăros, a întrebat despre creşterea păsărilor aici, la baltă. Îl uimea pelicanul cloşcă :

— Păi creşteţi şi păsări p-aici ? a întrebat-o el pe femeie.

— Păsări nu prea creştem, că nu le prieşte. Le prăpădesc vulpile şi nevăstuicile. Şi-apoi se şi sălbătăcesc, care scapă vii. Va de le mai prinde. Doar cu puşca. Un cocoş al nostru trăieşte prin copaci. S-a făcut cocoş sălbatec. E rău şi lacom, ca uliul. O să-l auziţi cum cucurigeşte, la ziuă.

Au aflat şi despre alte lucruri de mirare : o vidră ţinea loc de cîine, apăra lătrînd aşezarea pescarilor, mai bine decît Arvinte sau decît broscoiul.

— Pe ăştia doi nu poţi pune bază ! a spus femeia, scuipînd spre pasăre şi spre om.

Mai era şi un şarpe de apă, care-şi avea sălaşul nu sub prag, ci sub covata în care dormea ţîncul. Îl legăna ?

— Se spune că şerpii trag la lapte, a spus cineva.

— Păi cine să-i dea lapte p-aici ! s-a mirat femeia-peşte, care abia pusese ţîncul alături, lîngă nisetrul ucis. Înţarce-l naiba ! a mai spus ea. Apoi liniştit : Da-i un şarpe cuminte. Nici n-are nume. Broscoiul îi zice băiatul, şi-l sîsîie...

Broscoiul n-a mai protestat. Îi convenea probabil intimitatea blîndă cu şarpele, care era mut. Şarpele lipsea în clipa aceea, se culcase devreme, odată cu păsările. Doar pescarii nu soseau şi nu era limpede din ce parte vor sosi — de pe apă, dintre răchiţi, din aer ?

Ei au venit totuşi pe apă şi au ieşit din lotcile lor negre cînd era gata ciorba, în plin întuneric. Erau vreo opt bărbaţi. Ei i-au privit cu ochi duşmănoşi pe oamenii lui Vodă.

Femeia n-a spus un cuvînt despre rostul roşiorilor acolo la baltă, şi nici moşul n-a bolborosit ceva. Toţi oamenii, militari şi pescari, au mîncat în tăcere, aruncîndu-şi din cînd în cînd priviri colţoase. Căpăţînă s-a înecat cu un os de peşte în gît. A încercat să-l scuipe, n-a putut, pînă cînd un pescar nu l-a bufnit pe căpitan cu un pumn în ceafă. Căpăţînă a căscat ochi de fiinţă acvatică şi a scos osul afară.

— *Merci !* a mulţumit el. Din aşa ceva ţi se poate trage şi moartea.

Constatarea căpitanului n-a reţinut atenţia nimănui. Nici acel *merci,* spus cu icnet. La masă participa şi pelicanul Arvinte, care primea din cînd în cînd, din mîna femeii, peşti cruzi. Gîtul pelicanului se arcuia în întuneric, pliscul lui lucea din cînd în cînd, căscîndu-se ca să înghită peştii, iar traista guşei i se umflase, arăta plină ca un pîntece de vită. Pelicanului nu i s-a dat rachiu, nici oaspeţilor, rachiu a băut de unul singur doar atamanul pescarilor.

Pentru străini, masa s-a încheiat cu apă, o apă sălcie şi bîhlită, destul de rea la gust. După ce şi-a făcut cruce şi a aprins ţigară din mustaţă de porumb amestecată cu tutun, atamanul pescarilor s-a ridicat în picioare şi a scos în sfîrşit cuvînt :

— Pe mine mă cheamă Urzică, dacă vreţi să ştiţi, a început el. Io nu-s de felul meu pescar, dar acu trag la năvod. Io, să ştiţi, legat nu mă dau, nici io şi nici ceilalţi. Dacă are stăpînirea treabă cu noi, ne supărăm. Dacă nu, dacă stăpînirea are treabă cu alţii, meargă sănătoasă, balta-i mare, noi nu purtăm nimănui bănat.

— Mă, nu cumva aţi fugit de la oaste ?

Întrebarea îi stătea căpitanului pe limbă, dar n-a pus-o. Urzică şi oamenii lui trecuseră de vîrsta recrutării, arătau a bărbaţi lăsaţi la vatră, nu se ştie la care vatră.

În cursul serii, acelaşi broscoi bătrîn bîiguise ceva despre hoţii din baltă, care trec *dincolo.* Rezulta, a dedus căpitanul, că pescarii şi hoţii de baltă comunicau cu lumea de dincolo, cu otomanii. Ideea l-a intrigat pe ofiţer, dar lo-

calnicii vedeau lucrurile altfel, fiindcă femeia l-a completat atunci pe bătrîn :

— Păi și lotrii lor trec la noi, a spus ea. Cînd se supără stăpînirea lor pe ei, trec în balta Valahiei și hălăduiesc pe la noi. Și-ai noștri trec *dincolo*. Un hoț de-al nostru, unul pe care-l chema tot Urzică, ar fi ajuns cică pînă la Marea de Marmara.

Acel Urzică, de care pomenise femeia, era oare acest Urzică sau altul ? Căpitanul nu s-a putut dumiri. Oricum, vorbele acelea, schimbate între femeia-pește și broscoi, îl făceau pe căpitan să-i privească pe pescarii din fața lui cu alți ochi. Atamanul mai ales era un om negru la chip, bărbos și crunt.

Cîntărindu-l la rîndu-i, maiorul l-a asigurat pe ataman că stăpînirea n-are treabă cu pescarii, că potera alcătuită de militari pornise în urmărirea unui cal.

— Un cal și o măgăriță ! a precizat un soldat.

— Asta-i altă socoteală, a spus Urzică, acum mai liniștit. Cai sînt p-aci berechet.

Broscoiul a orăcăit ceva, din cotlonul lui, iar femeia a tălmăcit :

— Bătrînul spune că un cal, așa cum vroiesc dumnealor, nu se găsește. El știe ce cal vroiesc dumnealor, dar nu-i. Calul ăla, cică, nu se iscă ușor.

— Ce bîiguiește ? s-a mirat Căpățînă, cu dispreț. Ce să se iște ?

— Cică un cal ca ăla de-l vroiesc dumnealor iese rar din baltă. Iese cică dintr-un ou de muscă, musca aia de-i zice Calul dracului, dar cică nu-i cresc aripi decît rar...

— Eresuri, domnilor, eresuri ! a strigat Căpățînă, desfăcîndu-și centura. Înțeleg c-am venit p-aici de pomană, ca să ascultăm povești, bășneli despre cai cu aripi, ca în icoane. Ei bine, Calul dracului e libelula. Ce are a face libelula cu calul adevărat !...

— Cică nu-i poveste, a încheiat femeia, răsturnînd în baltă, pentru peștii vii, resturile ciorbei din cazan.

Pe bătrîn, care începuse din nou să pută, muierea l-a îndepărtat cu un *hai sictir !* Broscoiul, prin care treceau toate alea, îi putea supăra pe oamenii străini, mai ales că muierea le atrăsese atenția asupra acestui beteșug. Dar străinii n-au mai dat atenție bătrînului.

Miroseau toţi a usturoi şi a oţet, fiindcă, după ciorbă, carnea peştilor — luată cu mîna — a fost tăvălită prin mujdei de usturoi cu oţet. Numai Arvinte nu puţea a usturoi şi a oţet. Fără usturoi şi fără oţet fusese mîncată doar carnea friptă pe jăratec a nisetrului, care a slujit de prăjitură, la sfîrşitul mesei.

— Oţetul e bun şi la ţînţari, a spus Juvină, rîgîind sătul. Şi ridicîndu-se în picioare : Io plec, plec la ţigani. Am priceput io povestea. Pînă în zori vin cu calul.

— Stai, Juvină, eu merg cu tine !

Arghir a sărit în picioare, dar s-a clătinat. Toţi şi-au dat seamă, pe loc, despre ce era vorba : cele două zile de efort în şa îl striviseră fizic pe locotenent.

— Dragă Arghir, e o prostie să pleci, a intervenit maiorul. Poftim, dacă vrei, trimite soldaţii. Şi către soldaţi : Băieţi, echiparea !

Dar Arghir i-a oprit pe băieţi.

— Nu, nu. De astă dată nu. De astă dată plec singur. Vă rog să mă iertaţi.

— Singur, în baltă, noaptea, domnule ? a strigat Căpăţînă. Eşti nebun.

— Şi fără armă ! a cerut ţiganul.

— Ha, ha ! a hohotit căpitanul. Asta-i chiar o nebunie. În baltă, fără armă. Te pomeneşti că şi fără arcan !

— Fără arcan ! a întărit ţiganul.

— Spuneţi-mi că plecaţi la ţigănci, şi-atunci vă cred ! a mai spus Căpăţînă, rîzînd de unul singur cu un rîs deloc vesel.

Pregătirile de drum au fost sumare, cei doi au dispărut în noapte.

— Eu n-am să pot înţelege asta ! şi-a arătat stupefacţia căpitanul. În primul rînd Arghir e bolnav, e zdrenţuit, domnilor. Băiatul ăsta nu mai e bun de nimic. Sau e nebun. Şi-atunci se schimbă lucrurile.

Între timp, soldaţii au rînduit pentru cei doi ofiţeri pătulele de stuf pentru dormit. Nu departe de foc, fiindcă dăduseră năvală ţînţarii. Ţînţarii dădeau buzna, în valuri, mai ales peste căpitan, care se apăra înjurînd şi scuipînd. Îi intraseră în gură, în nări.

— Fir-aţi ai dracului cu balta voastră ! a urlat el.

Îl chinuia şi fumul. Un fum iute — de papură, un fum înecăcios — de putregai de plop. Mai ales îl zăpăcise căldura, o căldură umedă de cazan în care fumegă aburi. Căpitanul nu ştia ce să facă cu hainele de pe el, care îl ardeau, pe care le simţea mustind, dar nu putea să se dezbrace, nu din pudoare, ci din spaima de ţînţari. Pînă a adormit şi mai ales după, căpitanul s-a zbătut în coşmare. Se făcea că se lupta cu pelicanul, cu şarpele şi cu femeia, tus-trei chinuindu-se să-l dezbrace, să-i smulgă hainele, de fapt nişte scutece, în care căpitanul se înăbuşea. El însuşi era un copil sugaci, ţîncul acela. Apucînd sfîrcul ţîţei, o singură dată, căpitanul a urlat şi s-a trezit. A sărit în picioare, buimac, dînd să calce cu tălpile goale în spuza vetrei. Femeia nu era lîngă vatră, ea uitase vătraiul în foc, acoperit de cenuşa fierbinte. Căpitanul căuta apă, dar apă nu era, doar balta. Încă nu cîntase cocoşul sălbăticit, care vestea ruperea nopţii în două. În golul care s-a căscat, bărbatul n-a mai ştiut ce face. S-a prăvălit spre un culcuş din întuneric, unde îl chema o dogoare şi mai grozavă. Căutînd răcoarea, el a nimerit într-o dogoare fantastică. După care nu şi-a mai amintit de nimic, nici măcar de întoarcerea locotenentului, care a revenit printre cei vii abia la ziuă, stropit de sînge dar călare.

Arghir s-a întors, într-adevăr la balta Creaţa, în faptul răsăritului de zi, vlăguit, mînjit de sînge pînă în ochi, dar călare pe calul Alcor.

Ţiganii, înţeleşi cu Juvină, dibuiseră calul şi-l împinseseră hoţeşte, într-o mocirlă. L-au încercuit de la distanţă, cu flăcări, ca să nu scape, şi l-au speriat cu zarvă mare. Apoi Juvină, tîrîş ca un şarpe, s-a prelins în smîrc, pînă sub pieptul animalului, aruncîndu-se fulgerător şi prinzîndu-l de sfîrlă. Alcor s-a zbătut dement, învîrtindu-se în loc, fără să poată scăpa de ţigan, aruncîndu-l în lături. Juvină îl apucase lupeşte, cu muşcătura lupului, din care nici un cal nu scapă. Aşa i-au tras la mal, pe amîndoi, învălmăşiţi, amestecaţi în noroi şi bale.

Cînd a scăpat din gheara aceea, care îl sufoca, Alcor s-a trezit în spinare cu o altă putere, încă mai cumplită. Îl dureau coastele strînse între pulpe, deşi acum se simţea liber, putea răsufla. El s-a aruncat într-un galop al iadului, pe sub crengi, printre spini, prin căngile, cuiele şi sîrmele arboretului, cu omul în spinare. Om şi cal s-au prăvălit înainte, sorbiţi într-un perete dogoritor, de foc.

Era peretele răsăritului. Şi cei doi — unul singur acum — au ieşit la pas din văpaia soarelui, învinşi şi renăscuţi într-o singură fiinţă. Arghir uitase de suferinţa lui, Alcor uitase de măgăriţă. Aceasta a rămas roabă la ţigani.

Peste nici o săptămînă, iapa Bichette s-a înecat în Dunăre, la o traversare de noapte.

IV

Încă se mai scurgeau spre Dunăre coloanele de dorobanţi. Străluceau în soare alămurile fanfarelor. Străluceau şi sunetele metalice, nepămîntean, fără acel ceva ce-ar fi amintit glasul omenesc, dar ritmînd paşii omeneşti, strîngînd şirurile şi purtîndu-le înainte.

Despărţit de doctorul Duner, care fusese repartizat într-un alt punct al frontului, Theo Răşcanu a fost vărsat unei unităţi de dorobanţi. Căutîndu-şi regimentul, a nimerit în acea coloană, de fapt a fost ataşat cu sila acelei coloane, ca şi cum ar fi fost un dezertor.

— Dar eu aparţin unei alte unităţi ! a protestat el. Unitatea mea e la Dunăre !

— Foarte bine, mergi cu noi la Dunăre !

Protestele lui Theo nu s-au mai auzit — cînta fanfara. De voie, de nevoie, s-a încolonat şi a intrat în ritmul marşului. De fapt a luptat, a încercat să lupte cu ritmul marşului. Îl mînia cadenţa muzicală, îi trezea revoltă. Vroia să nu se supună ritmului acela constrîngător, care îl obliga la un anume pas — stîng-drept-stîngul, la o anume respiraţie, la o anume confundare cu muzica.

Theo era în turmă, el însuşi în uniformă de sergent sanitar, strîns între celelalte uniforme, care îl ţineau la mijloc, umăr la umăr, împingîndu-l înainte. Lui Theo îi venea să scrîşnească. „Ei bine, nu ! Nu mă voi supune acestui ritm. Nu, nu, nu !" Dar ritmul pînă la urmă l-a învins, purtîndu-l peste voia sa înainte.

— Sergent, vino-ncoace !

Cel care l-a strigat, făcîndu-i semn cu degetul să iasă din rînd, era un ofiţer superior.

— Dumneata ai ceva la cizmă ?

— N-am nimic, domnule.

— Calci şchiop. Şi nu se răspunde aşa. Nu cunoşti formula ? Te rog descalţă cizma !

Theo a ieşit din rînd şi şi-a tras cizma.

— Băiete, nu aşa se leagă obielele. Şi către altcineva din coloană : Soldat, învaţă-l pe camaradul tău să-şi lege obielele. Piciorul se-nfaşă, domnule ! Înfaşă-l bine, că nu-i piciorul dumitale, e piciorul statului.

Theo a aflat că nici piciorul nu e al lui. A protestat :

— Sînt sergent sanitar, student în medicină.

— S-a văzut de la o poştă că eşti un terchea-berchea. Marş în rînd şi ţine pasul, biserica mă-tii !

Cu biserica năruită pe el, o biserică în care nici nu credea, Theo a intrat în rînd. Ofiţerul, călare, l-a mai supravegheat o vreme din aproape. A tras o fugă pînă în capul coloanei, apoi a aşteptat rîndul în care era cuprins studentul. Părea acum ceva mai mulţumit. El l-a chemat totuşi la sine pe ofiţerul care răspundea de companie :

— Ascultă, sublocotenente, ce-i puhoiul ăsta ?

— Am onoarea să raportez, nu-nţeleg.

— Tu nu vezi turma ?

Sublocotenentul s-a uitat cu ochii holbaţi în direcţia în care arăta cravaşa generalului, dar n-a văzut turma :

— Nu-nţeleg, am onoarea să...

— Păi bine, omul lui Dumnezeu, aşa se calcă la oştire ? Asta-i adunătură ! Vînturi pleavă cu fanfara !... A dat să plece, dar s-a oprit, indicîndu-l cu cravaşa pe Theo : Pe ăsta să mi-l aduci diseară la raport !

— Pe care, că mai am unul la fel !

— Pe amîndoi !

Şi generalul a dispărut. Cel de al doilea, pe care sublocotenentul îl indicase, se afla în rîndul din spatele lui Theo. Acesta i-a şoptit medicinistului :

— Taci şi rabdă !

Cel de al doilea, care i-a adresat lui Theo îndemnul de răbdare, era tot un medicinist. Şi tot un simpatizant socialist, mai mare cu un an, unul Sabin.

— Diseară ieşim la raport, la Davila ! i-a spus Sabin. Ce se întîmplă cu noi e o porcărie. Ne-au prins cu arcanul şi ne tratează ca pe vite. Trebuie să le intre în cap domnilor ăstora că sîntem voluntari.

Sabin a mai spus ceva, dar glasul lui a fost acoperit de fanfară. Un plutonier gras şi săltăreţ, mergînd pe lîngă coloană, ritma paşii soldaţilor, strigînd în gura mare :

— Stîng-drept-stîngul !

— Diseară dezertez, i-a şoptit Theo lui Sabin, întorcînd capul înapoi, spre acesta.

— Mai bine vorbim cu Davila.

— Ce să vorbim cu Davila ?

— E prieten cu Cernat.

— Cine-i Cernat ?

— Ministrul de război, cel care te-a-nvăţat să te-ncalţi.

La primul popas, în plină cîmpie, sub un soare de jar alb, s-au găsit şi s-au recunoscut între ei vreo cinci socialişti. Erau toţi în aceeaşi coloană uriaşă şi dezordonată de dorobanţi, care, oprită acum în loc, respira. Oamenii din coloană, în majoritate ţărani, îşi scoseseră cizmele şi umblau desculţi.

— Cum de ne-am brodit toţi aici ! s-a mirat Sabin. Parc-am fi fost adunaţi special.

Observaţia i-a pus pe gînduri pe studenţi, iar lui Theo i-a dat un fior. S-a deşteptat din nou în el complexul urmăririi. Oamenii din jur îi priveau ostili. Un sergent bătrîn, care îşi răsucea ţigara, era de fapt cu ochii pe ei.

— Chiar, cum de ne-am brodit toţi aici ? a reluat întrebarea Iaşa Sporici, un alt medicinist, sîrb de origine.

— Ne vor arunca probabil în linia întîi, a mai spus cineva. Ca să murim primii. Pentru ca patriotismul domnilor să se conserve intact !

— Eu, prieteni, îmi voi face datoria ! i-a asigurat Sporici, fără să precizeze care datorie.

Masa de prînz li s-a servit tot pe acea cîmpie, fără umbră şi fără apă. Ciorba era de neatins. Duhnea. Sporici a sorbit o lingură şi a scuipat. Theo refuza să încerce ciorba, fie şi cu ochii. De grupul tinerilor s-a apropiat acelaşi sublocotenent, care răspundea de unitate şi care era însoţit de un alt ofiţer. Cei doi s-au oprit la cîţiva paşi de grupul socialiştilor, iar locotenentul l-a indicat cu un gest pe Theo. Acesta a rămas nemişcat, aşteptînd sentinţa. Ce vroiau cu el ? Dar acel ofiţer străin a început să rîdă şi a venit cu braţele întinse spre studenţi :

— Băieţi, ce-i cu voi ? Cum de sînteţi aici !... E culmea, domnilor, vă căutam peste tot. Hai, echiparea, vă duc la ambulanţă.

Noul venit era un ofiţer medic, un coleg. Sublocotenentul a făcut mină ultragiată :

— Domnule, sînt daţi în seama mea. Nu mişcă nici unul d-aici !

— Ba mişcă. Hai, echiparea !

— Vi-i dau numai cu hîrtie la mînă. Ăştia sînt eretici.

— Ce eretici ?

— Creştini de sîmbătă, care nu vor să atingă puşca. Nici unul n-are puşcă.

— Fii serios, camarade, sînt altfel de eretici. Nu te pricepi dumneata ! Şi ţipînd aproape : Domnule, dumneata nu vezi că voluntarii sînt medicinişti ? Apoi către tineri : Haideţi, băieţi !

Perplexitatea sublocotenentului se lega şi de atitudinea atentă a generalului faţă de Theo, care, deşi-l înjurase pe student, nu-l luase totuşi la palme, cum se obişnuia. Locotenentul a încercat să reziste imixtiunii :

— Am ordin să-i scot la raport diseară, ordin de la dom'general.

— Dom'general să-şi vadă de soldaţi. De medici răspunde alt general, domnul general Davila.

Şi tinerii au plecat cu protectorul lor, lăsîndu-l pe sublocotenent complet zăpăcit.

Sublocotenentului i se părea că e pus să păzească nişte iepuri, strînşi cu chiu cu vai în ţarcul mişcător al coloanei. Nici coloana nu i se părea mai lesne de păzit, coloana era o alcătuire de oameni de toată mîna, mai ales ţărani. Aceştia erau blajini, ce-i drept, dar cu totul în afara ideii de ordine. Fuseseră şi prost instruiţi : nu ţineau bine pasul, nici rîndul, după repaus se adunau în coloană cu greu, ca vitele. Cîte unul întîrzia, pe undeva, cu cureaua pantalonilor în mînă.

— Hai, mă, beşleagă, mai iute !

Nu se cunoştea cuvîntul *iute, repede, fuga*. Coloana înainta greu, copleşită de osteneală şi căldură. La necazurile acestea obiective se adăuga, pentru sublocotenent, şi „cazul ereticilor". Fuseseră iniţial vreo trei. Creştini de sîmbătă, care refuzau să pună mîna pe arme, după o credinţă a lor, care contravenea legilor statului şi legilor oştirii. Cei trei i se dăduseră în seamă sublocotenentului, cu mare grijă. Dar cei trei dispăruseră. Sublocotenentul a trebuit să facă rost de alţii şi i-a găsit pe medicinişti — la rîndu-le soldaţi fără arme. Cînd a auzit că şi aceștia sînt eretici, buimăcirea lui a fost totală. Ce-i mai rămînea să facă, acum cînd acei „altfel de eretici" îi scăpaseră din mînă ?

Sublocotenentul Romeo Ionescu şi-a muşcat mustaţa şi a privit cu vrăjmăşie la gloata de ţărani soldaţi, aflată în repaus.

— Aceştia probabil habar n-au unde merg. Cred că-i ducem la nuntă ! şi-a spus el, gîlgîind de o nemulţumire neagră.

Primise de puţine zile această unitate şi vroia cu orice chip să avanseze. În vreme de pace lucrurile ar fi mers foarte greu. Picase însă ca un noroc războiul. În faţa lui se afla turma de oameni care l-ar fi putut ridica fulgerător la gradul de căpitan, maior sau, în caz de neşansă,

l-ar fi aruncat în neant. Nu însă în neantul obscurităţii. În război nimeni nu moare în chip obscur. Soarta îţi pune în cale un adversar la vedere. Acesta se afla mai la vale, nu departe, dincolo de Dunăre. „Ei bine, lasă !" şi-a spus sublocotenentul, cu înverşunare. Gradul pe care îl rîvnea avea să-l smulgă cu orice preţ — şi repede, ori de la oamenii din faţa lui, ori de la turci.

Ţăranii soldaţi, care îl priveau cu ochi cuminţi, nu ştiau ce doreşte de la ei domnul sublocotenent.

Aşteptînd o căruţă în care să-şi arunce bagajele, tinerii medicinişti au urmărit cum se pune în mişcare coloana, coloana din care se salvaseră.

Aceasta era risipită pe vasta cîmpie arsă de soare, despărţită în roate, grupuri, bulucuri de oameni, indivizi, deşi Theo a observat că indivizii aparţinînd unei coloane militare nu mai erau indivizi, oameni cu figuri anume, individualităţi, ci elemente indistincte, care se puteau grupa oricum. El s-a privit pe sine însuşi cu surprindere, a luat act de uniforma sa, aceeaşi cu a celorlalţi colegi, aceeaşi cu a mulţimii din coloană. Coloana se şi alcătuise. Suna din nou fanfara. Marşul pe care alămurile îl cîntau avea ceva subjugător, imposibil de învins, ca şi un ritm locomotoriu şi respiratoriu, impus de o gloată. „Probabil că masele, adunate în coloane, respiră muzical prin marşuri", şi-a spus Theo, respingînd marşul, mulţumit că se află pe mal, alături de marşul în curgere. Coloana curgea pe lîngă el, prin faţa lui, i-a trecut prin faţă chiar şi acel plutonier burtos şi săltăreţ, care, prin glasul lui, imprima energie coloanei :

— Stîng—drept—stîngul !

Theo şi-a privit cizmele, sustrase mişcării ritmice, una din cizme îl strîngea, tocmai aceea care încălţa acel „picior al statului". Fiindcă avea timp, şi-a tras cizma, înfăşîndu-şi mai atent piciorul în obială. Piciorul îi aparţinea. Apoi s-a întins pe spate, privind cerul gol. Un cer fără nori.

Ba nu, în cerul fără fund zvîcnea totuşi ceva, o umbră sau o undă de abur. Un fel de voal, o pînză aproape indistinctă, aproape ştearsă, prea transparentă ca să fie luată în seamă, prea himerică, şi totuşi reală, ca şi o amprentă de respiraţie rece pe o sticlă fierbinte sau ca un abur de respiraţie caldă, trimis de jos, pe sticla rece a cerului. Cerul măcar trebuia să fie rece. Rece — a dorit Theo, care era ars de arşiţă —, rece, adică indiferent la zbaterea de jos, surd la rumoarea alămurilor, imobil faţă de mişcarea aceea ritmică. Rece. Rece.

Norul apăruse ca din senin, chiar din senin!, alb, imaterial, o îngroşare şi înceţoşare trecătoare a văzduhului, într-un singur punct al nesfîrşirii, dar stăruitor, un punct stăruitor, care ţintuia albastrul pe loc, silindu-l să se vadă. Albastrul era şi mai albastru, prin unda alburie a acelui nor. De acolo de sus, înspre şi mai sus, nu se vedea decît albastru. Norul, cu punctul lui provizoriu, părea o treaptă către albastru.

Norul nu privea nicăieri. Fiinţa lui de abur abia se născuse. Şi nici nu era de fapt o fiinţă. Norul era şi nu era, ca o închegare neînchegată încă, o făgăduinţă de plutire, un început. Era şi foarte departe.

Pînă la el nu răzbăteau alămurile fanfarelor de jos. Nici colbul răscolit de coloană, coada aceea de dragon — cu atît mai groasă şi cu atît mai înaltă cu cît coloana înainta, micşorîndu-se, în depărtare, pe întinderea cîmpiei, tot micşorîndu-se, pe măsură ce norul de praf din coada ei creştea, urcînd spre cer.

Văzuţi de sus, prin retina aburoasă a norului, pe care Theo şi-o însuşise, oamenii rînduiţi în şiruri trebuie să fi părut foarte mici, mici de tot, aşa cum le apar oamenilor, de la înălţimea lor, şirurile de furnici.

Şi norul era fără dimensiune şi fără formă, în forma fără cută a cerului. Mişcarea lui era infinitezimală. Dar mereu alta. Mai rapidă decît a luminii care părea, în curgerea ei continuă, o lumină imobilă. Asta şi făcea ca

norul să pară transparent, real şi ireal, imaterial ca o fantasmă, aieve ca o boare.

Un soldat, din coloană, i-a simţit umbra pe faţă.

Zilele de mers, nopţile de popas, la focuri, printre căruţe — nopţi în care de fapt se continua călătoria, cu ochii pe cer, apoi iarăşi zilele de mers, zile de arşiţă, zile de pulberi călătoare, zilele călătoare l-au dus pe Parva la ideea de roire în limbă.

„Limba nu stă pe loc, şi-a spus el, călătorind în carul cu boi. Limba e cel mai nestătător lucru cu putinţă. Călătoria limbii prin generaţii e asemănătoare unei roiri — un roi tînăr se desprinde din stupul primitiv şi se mută mai sus, în acelaşi copac al timpului, într-un alt stup, luînd cu sine o parte din populaţie, lăsînd în moarte altă populaţie, odrăslind altă populaţie, nouă. Româna cunoaşte un fenomen curios de roire în sus, cu rămînerea pe loc, pe acelaşi loc. După război se va naşte probabil o limbă nouă."

Din depărtare, printr-o spărtură a luncilor, se vedea ţărmul advers al Dunării. O spinare aridă, cheală, severă, iar pe coastă o aşezare care se afla mai demult în bătaia tunurilor. Bubuiau tunurile. Parva se afla în apropierea frontului, iar apropierea a dat un frison populaţiei din coloană, se simţea că oameni şi animale ciuleau urechea la loviturile de tun.

La amiază, sub umbra unui nor palid, coloana a făcut popas, rămînînd în deschiderea aceea care o ducea cu privirea dincolo, deşi pînă dincolo mai era de mers, coloana se apropia greu de ţintă, ţinta însăşi, oricît de apropiată, acum vizibilă, părea anevoie de atins, ca într-un vis, cînd nu poţi pune mîna pe ceva foarte tangibil.

— Cît mai e, oameni buni, pînă la Dunăre ? întrebase cineva.

Mai era pînă la Dunăre, deşi fluviul era foarte aproape. În faţa lui Parva, care se odihnea sub car — lîngă el se afla cloşca cu pui — se înălţa malul abrupt al ţărmului

advers cu aşezarea aceea, probabil întărită, probabil un punct militar bine fortificat, de vreme ce într-acolo bubuiau tunurile.

Cu o zi în urmă, un ofiţer care se ataşase provizoriu coloanei, îi spusese lui Parva că în garnizoana militară de dincolo s-ar afla arabi. Restul zilei, cu mintea învăpăiată, Parva căutase arabismele din limbă. „Cîte cuvinte de sorginte arabă se găsesc oare în limba română, pentru a putea stabili un contact, o comunicare, cu arabii de dincolo ?“ Un rond sumar i-a indicat cîteva zeci de arabisme, care circulau însă şi în alte limbi europene, chiar şi în limbile nordice.

„Este imposibil, şi-a spus Parva, ca în toate limbile europene arabismele să fi pătruns pe calea armelor. Deşi iată că arabii, ca aliaţi ai turcilor, se află acum la Dunăre. Se află dincolo, probabil, şi persani, şi caucazieni islamici, cerchezi, osetini. Ar trebui examinate şi aspectele rare, persanismele din limbă, spre exemplu, care vor fi pătruns fie prin otomană, fie prin arabă, fie direct. La acest sector al limbii nu s-a gîndit nimeni. Am deci în faţă nişte *duşmani,* iată încă un cuvînt turcic ! cu care ei şi ai mei am comunicat de mult.“

Bubuiau tunurile. Ascultîndu-le, Parva medita asupra limbii :

„Limba naţională, şi-a mai spus el, este şi o comunitate internaţională, în sensul cel mai general. În interiorul limbii, pe ramurile şi pe crengile ei, sălăşluiesc elemente care aparţin altor neamuri sau tuturor neamurilor. Oricine deci se poate aşeza ca un familiar într-o altă limbă, dacă are cîteva bune orientări etimologice şi dacă-i pricepe mecanismele constitutive. Aş vrea acum să ştiu otomana, persana şi araba.“ Bubuitul tunurilor îl aţîţa pe Parva : „Oricum, şi-a mai spus el, Eufratul, Nilul, Caucazul şi pustiurile anatoliene se confruntă la Dunăre, ca pe vremea lui Darius.“

Bubuiau aprig tunurile, tunurile Krupp cu care erau dotate artileriile celor două părţi despărţite de fluviu. În faţă aşezarea aceea, care nu se distingea bine.

„Aşezarea va fi fost cîndva o *davă* şi-a spus Parva. Apoi o *cetate* romană. Apoi o *grădişte* slavă. Apoi o *tabie*

otomană, ceea ce este şi acum. Ai noştri, ca să refuze turcismul, au numit tabia *redută*, printr-un franţuzism : *redoute*, de la latinul *ducere*, cu prefixul *re*. *Reduta* va mai rămîne probabil o vreme în limbă, măcar cît amintirea redutei de dincolo. Cîtă vreme ?"

„Vreau să văd cum se cucereşte o redută", şi-a spus Parva, uitînd că era miop şi că nu putea vedea decît litere.

Încă un element a contribuit la răcirea relaţiilor între cele două curţi, intensificînd umoarea proastă a ţarului : la Bucureşti a sosit, într-o vizită amicală, prinţul Milan al Serbiei, interesat la rîndu-i într-o activă participare la război a ţării lui. Prin Bălăceanu, Bucureştiul fusese prevenit că Viena nu vede cu ochi buni această vizită, Viena milita pentru o neutralizare a Serbiei în conflict, lucru asupra căruia Rusia convenise, chestiunea sud-dunăreană urmînd să-i revină în întregime. Milan sosea pe fondul unei noi agitaţii a micilor state balcanice, care zăngăneau iarăşi armele, care se autoînarmau cu nădejdi, care-şi luau ca punct de interferenţă şi reazim Bucureştii, urmărind atent mişcările de aici şi socotindu-le ca pe un reper, drept care, pentru a răspica un nu global, faţă de toate aceste speranţe şi zbateri, ţarul nu l-a primit pe prinţul sîrb.

Suveranul rus se afla în doliu, în urma morţii cumnatului său, marele duce de Hessa. Nimeni nu ştia ce gîndeşte marele suveran despre moarte, şi, în consecinţă, nimeni n-a cutezat să tulbure solitudinea lui Alexandru al II-lea pentru cineva viu, un nou venit de peste Dunăre, care, în plus, evoca prin prezenţa lui ceva cu totul neplăcut, o înfrîngere. Nicolas era ocupat cu treburile militare, n-avea timp de Milan ; curtea menaja cum putea meditaţia suveranului, acelaşi Milan care evoca o înfrîngere, apărea ca un fel de cobe în împrejurarea dată, o cobe pe care consilierii suveranului au vrut s-o îndepărteze cu orice preţ din preajma cartierului general.

Audienţa lui Milan a fost solicitată, cu intermediere română, prin baronul Jomini — consilierul de stat, şi prin

Hamburger — consilierul de cabinet al împăratului. Ambii procedaseră atent şi exact cu trimisul de la Bucureşti, punîndu-i în faţă, mai înainte de toate, chestiunea doliului. La insistenţă, s-au dat şi explicaţii : refuzul vroia să spună că afacerea eliberării slavilor sud-dunăreni, inclusiv sîrbii, a ieşit din cîmpul acţiunilor anarhice, intrînd oficial în mîna imperiului. Referindu-se la „acţiunile anarhice", partea rusă avea în vedere şi acţiunile militare ale acelui prinţ de margine, Nicolae al Muntenegrului, care nu se liniştea, nu ţinea seama nici de armistiţii, nici de tratate, probabil nici de viitoarele tratate, continuînd lupta de unul singur, în munţii lui. Rusia adusese forţe uriaşe la nord de Dunăre, în România. Marii comandanţi erau preocupaţi, în acea clipă, să împingă grabnic aceste forţe în spaţiul vastului front abia deschis, în care sîrbii erau de prisos. Ideea de a asocia şi unităţile unui mic stat înfrînt, primindu-i pe deasupra şi plîngerile, chiar şi omagiile, irita, mai mult decît indispunea. „Dar e vorba despre un război, un război adevărat !" a precizat baronul Jomini, omului de curte de la Bucureşti, insistenţa de a-l primi pe prinţul sîrb fiind socotită un element de presiune morală din partea gazdelor române. Ceea ce şi era.

Insistenţa a izbutit totuşi, pînă la urmă, dar pe o cale particulară. Prinţul Milan avea bune legături prin tată, cu nobilimea militară rusă. Prin mamă, o moldoveancă, el se înrudea cu nobilimea civilă română. Aghiotant, secretar, tutore şi unchi al prinţului Milan era colonelul român Catargi, văr bun cu Păuna, militar care făcea regulat naveta Belgrad-Bucureşti, întîrziind de fiecare dată, în chip oportun, prin antecamerele diplomatice şi prin saloane. Crinolinele doamnelor, mai mult decît fracurile şi uniformele, au făcut să se deschidă şi de astă dată uşa bine ferecată a suveranului rus aflat în reculegere, prin bunul motiv că în doliu pentru pierderea marelui duce de Hessa se afla nu numai el, suveranul, ci şi principesa Elisabeta de la Cotroceni.

A decis pînă la urmă înrudirea germană dintre principesă şi împărat, dar printr-o netă circumscriere, printr-o bunăvoinţă de familie, care excludea orice accent politic. Milan Obrenovici al IV-lea a fost introdus la ţar ca o rudă săracă, în răgazul dintre o rugăciune şi un ceai,

audienţa nefiind înregistrată decît printr-o linie în jurnalul de curte. Nu se ştie măcar dacă prinţul Milan a avut fizic posibilitatea să formuleze dorinţa ţării sale de a participa la război, cert este că el a ieşit de la ţar avînd imprimat pe figură un *nu* categoric.

În revanşă, prinţul i-a acordat un dejun, apoi o recepţie la Cotroceni. A fost prezent — la recepţie — şi consulul regal al Greciei, era de faţă şi un muntenegrean cu însărcinări politice. C. A. Rosetti reprezenta parlamentul, dar şi opinia publică română — înflăcărată de cauza popoarelor subjugate din Balcani. Partea rusă a fost prezentă neoficial printr-un personaj puţin important, un general inspector al infanteriei. Reprezentanţii acestor mici naţiuni, aflate toate în aceeaşi situaţie, trăiau un sentiment de jenă vizavi de oaspetele de la Belgrad, o jenă pe care o împărţeau toţi, frăţeşte, fără să şi-o recunoască. Prinţul Milan purta la recepţie uniforma regimentului românesc pe care îl comanda — primise titlul de comandant al unui regiment român, iar unele doamne arborau costume naţionale. În aceeaşi zi, la prînz, Nicolas trecuse fulger pe la Cotroceni, fără a se anunţa, unde a mîncat, a băut, a plecat, aproape fără să-şi ia adio, grăbindu-se — zicea el — spre Turnu-Măgurele, unde urma a-l instala pe ţar, mai aproape de front. Nici o vorbă despre Milan şi despre cooperarea ruso-română.

În această atmosferă, lumea de la recepţie, solemn aferată, părea ridicolă. Între cele două figuri princiare nu s-a înjghebat un dialog, ceea ce fusese de spus se spusese la dejunul intim, prinţul Carol s-a întreţinut — în chestiunile politice — îndeosebi cu Ristici, primul-ministru al Serbiei, iar în chestiunile militare cu locotenent-colonelul Horvatovici, un om curajos, eroul căruia i se datorau avantajele cîştigate de sîrbi, anul trecut, la Kniajevatz şi Alexinatz. Prinţul Milan a conversat cu şeful parlamentului român şi cu ceilalţi sud-dunăreni prezenţi la recepţie. Ceea ce urma să se petreacă la sud de Dunăre îi privea în fond pe toţi, dar despre aceasta se discuta *sotto voce*, mai mult aluziv. Nimeni n-a comis gafa de a vorbi despre audienţa la ţar, oaspeţi şi gazde menajîndu-se reciproc pe cît au putut. Era ca o nuntă la care socrii ar fi fost excluşi,

siliţi să se consoleze cu o masă laterală, fără miri şi fără naş. Ei trebuiau să prăznuiască totuşi nunta, să toasteze pentru viitoarea şi foarte sigura progenitură — victoria !, să se arate încrezători în consecinţele acestui act de care depindea, în ultimă instanţă, chiar existenţa lor. Cea mai stînjenitoare situaţie o avea totuşi generalul inspector de infanterie rusă. Toastîndu-se pentru viitor, un viitor vag, pur şi simplu un viitor gramatical,. privirile s-au îndreptat spre general, care, încercuit, a dat pe gît şampania din cupă în loc de orice alt răspuns.

„Exaltarea" n-a sporit nici cînd a sosit, întors din Rusia, direct de la gară, prinţul Don Carlos de Bourbon. Acesta pariase cu prinţul Carol, la începutul anului, în palatul din centru, în cadrul unei recepţii, că va fi război. Apoi plecase, prin Basarabia, spre Petersburg. Profeţia lui Don Carlos se împlinise — era război ! El însuşi, urmat de suită, venise să întărească profeţia împlinită prin prezenţa sa. Tînărul candidat de monarh, respins de la tronul Spaniei cu armele, printr-un război civil sîngeros, iradia de fericire.

— *Je vous l'ai déja dit depuis Janvrier,* a strigat el, *vous aurez la guerre !... La voilà !* [1]

Nimeni n-a putut simula satisfacţia. Prinţul Milan a surîs palid. Spaniolul n-a realizat atmosfera aproape glacială din adunare, el a continuat a perora, trăindu-şi fericirea, cu sentimentul că-i face fericiţi pe toţi ceilalţi. El intrase în adunare cu trei etaje de exaltare mai sus, ignorînd că ceilalţi se află, limpezi la minte, într-un subsol sumbru. Stupefacţia acestora — mutrele fîstîcite, perplexe, zîmbetele strîmbe sau de-a dreptul stupide — a fost interpretată de Don Carlos ca un semn al importantei sale prezenţe, a faptului că, iată, a avut dreptate, ceea ce nimeni nu se aştepta :

— *Vous avez la guerre !*

El avea motive să creadă că cei de faţă văd ceva real, dar nu-şi cred ochilor. Dar iată, războiul fusese declarat oficial, suveranul rus se afla la Ploieşti ! În prezent se desfăşurau lupte pe frontul dunărean şi pe frontul din Caucaz, în Asia. El însuşi, Don Carlos, văzuse în cursul

---

[1] V-am spus în ianuarie : veţi avea războiul !... Iată, îl aveţi !

călătoriei de întoarcere mari convoaie militare ruse, în scurgere spre sud. Şi atunci ? Prinţul Carol a avut tactul de a nu dilata, printr-o precizare de prisos, nişte neînţelegeri care erau probabil doar ale clipei. Prinţul Milan a avut la rîndu-i tactul de a nu se explica. Cei doi prinţi vecini, despărţiţi de Dunăre, erau solidari printr-o neşansă.

Don Carlos a continuat însă, mustrîndu-i parcă pe toţi cei prezenţi :

— Bine, dar ce-şi poate dori mai mult un popor, nişte popoare, decît libertatea, conferită iniţial de Dumnezeu !... Eu însumi nu mi-am dorit altceva decît să iau parte la ultima luptă de eliberare din Europa, care echivalează, vă rog să mă credeţi, cu o cruciadă. E ultima cruciadă !

Prinţul spaniol a aşteptat efectul. Pregătise acest mic discurs încă din tren şi norocul făcea să-l poată plasa în cadrul cel mai potrivit, la o recepţie. Dar nimeni n-a mişcat. Cruciaţii aflaţi în jurul acelui Cid redivivus n-au preluat exaltarea, ei au confirmat-o doar, dînd din cap posomorîţi. Prinţul Milan a zîmbit palid.

În aceeaşi seară, pe la orele nouă, prinţul Carol l-a condus la gară pe Milan Obrenovici al Serbiei, fără companie de onoare la peron, ca pe un simplu pasager. Cei doi şi-au strîns mut mîna. Nu le mai rămînea nimic de făcut împreună, nici fiecăruia în parte, decît să ducă pe cont propriu războiul, ca şi acel prinţ rebel, Nicolae, din îndepărtatul Muntenegru. Prinţul Carol a hotărît să plece a doua zi pe front.

Prinţul se hotărîse lăuntric pentru această plecare încă de la prînz, cînd a prînzit cu Nicolas. Acesta era grăbit, după cum a observat şi prinţesa, care l-a ocrotit tandru, ca pe cineva de-ai casei, ca pe un copil mare, un copil hotărît să facă o boacănă, care nu poate fi mustrat — fiindcă e mare !, dar poate fi ocrotit, adăpat, îndopat, ceea ce prinţesa şi făcea, cu duioşie, cu fior, între cei doi fiinţînd o simpatie la vedere, consolidată şi prin vizita la Moşi. Nicolas accepta mut acest răsfăţ, mîncînd cu lăcomie şi scutindu-se astfel de vorbe. Prinţul mînca tăcut şi încordat.

Cei doi bărbaţi se aflau ca în preziua unui act cinegetic şi se comportau, fără să ştie, cu graba de a scurta, cu pînda şi cu gelozia vechilor vînători, aflaţi în preajma faptei. Colonelul tunar ştia unde va pleca generalul din faţa sa, care nu-şi ascunsese proiectul, dar îl excludea ostentativ pe celălalt, pe colonel. Dar celălalt nu putea fi împiedicat să apuce acelaşi drum, chiar dacă ocolind pe o altă rută, mai încurcată. Cei doi simţeau bine că, despărţindu-se fără cuvinte, se vor afla fatal — şi foarte curînd — din nou faţă în faţă. Prinţesa ciripea, turnînd apă în pahare, cu carafa de cristal. Ea era atît de fericită de surpriza acestui dejun în trei — Nicolas nu se anunţase, el era de-ai casei ! — încît nici n-a observat încordarea, muţenia, brutalitatea gesturilor, punîndu-le pe toate acestea pe seama grabei, graba lui Nicolas, pe care ea o proteja familial. Ea a fost şi mai încîntată cînd Nicolas a sughiţat sătul, apoi a aruncat şervetul, apoi a refuzat ceaiul final, fiindcă nu mai era timp.

S-a ridicat şi prinţul, care nu isprăvise masa. Nicolas i-a făcut semn să rămînă pe loc, el se dispensa de formalităţi, el n-ar fi vrut de fapt să se lase condus, prinţesei i-a plăcut modul de a fi atît de deschis al augustului văr, dar prinţul s-a ridicat, fără grabă, el vroia să întîrzie plecarea lui Nicolas, şi cei doi, simţind că nu pot scăpa unul de altul, au consimţit să pornească împreună, lent, spre ieşire. Din fereastră, prinţesa i-a urmărit cum se îndepărtează pe aleea parcului, spre padocul cailor.

Din nou cei doi nu şi-au vorbit. Nicolas îşi zvîcnea nervos cravaşa. Prinţul, privind în jos, părea să numere pietricelele din nisip, care scrîşneau sub paşi. După colţul aleei urma padocul, pîlcul cailor, apoi încălecarea, cum a şi urmat.

— Deci pleci !

Şi Nicolas a rămas cu piciorul în scară.

— Da, plec. Nu mai pot întîrzia o singură clipă. Şi degetele lui Nicolas s-au înfipt demonstrativ în coama armăsarului, care a tresărit.

— Nici eu nu mai pot întîrzia. O singură clipă ! a precizat tînărul colonel în negru.

Atît de netă a fost preciziunea, încît Nicolas a întors capul spre militarul în negru, uimit.

— Vei pleca pe front ? Pentru ce ? !

— Dar, Nicolas, războiul acesta îmi aparține și mie. Războiul, adică acest vînat !, fiindcă înfruntarea, geloasă era între doi bărbați robiți atunci, pe clipă, unei vechi patimi, care-i făcea vii și treji. Pe clipă, nu politica domina, rațiunea politică, ci actul cinegetic sau militar.

— Dar, dragul meu, a te avînta pe cont propriu ar fi o aventură, a observat Nicolas, vizibil nervos. Și privindu-l cu ochi mari, uluiți : Îți poți asuma riscul unei înfrîngeri ?

L-a privit și prințul cu ochi mari, calmi :

— Dar, Nicolas, eu unul mi-am asumat destinul.

Prințesa le-a făcut un semn din fereastră, fluturînd batista.

Cînd pe rîurile interioare, pe Siret, pe Olt, pe Jiu, au început a curge și plute, herghelii de bușteni de brad, cavalcade de catarge, s-a știut că trecerea Dunării se apropie, că se pregătesc podurile care vor fi aruncate peste marele fluviu.

De la acest secret al lui Polichinelle a și pornit discuția dintre Nelidov și Brătianu, care a avut ca subiect lemnul și nu podurile.

— Pregătiți un export masiv de lemn ? a început contele.

— Facem și noi ce putem, a răspuns primul ministru, necăjit de cîte avea pe cap.

În avalanșa de materiale pentru război se încălecau acum și lemnele : lemne de foc pentru bucătăriile de campanie, lemne de dulgherie pentru barăci de spital, pentru mobile pliante, pentru traverse de cale ferată, pentru bărci și pontoane, lemne pentru încălzit. Cea mai absurdă situație o aveau lemnele pentru încălzit, circulînd în plină vară, pe călduri de iad. Nu aceste lemne îl interesau pe contele Nelidov :

— Vreţi să faceţi un pod peste Dunăre, pe cont propriu ? l-a întrebat el pe Brătianu.

— Habar n-am. Nu mă pricep la chestii militare. Armata mi-a cerut lemn, îi livrez lemn.

— Lemn pentru un pod. Asta se vede.

Ceea ce se vedea, se vedea, şi Brătianu a dat din umeri.

— Dar, excelenţă, pregătirea unui pod peste fluviu deschide perspectiva unei acţiuni separate. Vă gîndiţi la asta ?

— Timpul presează, conte. Nu putem sta cu mîinile în sîn. Eu, unul, nu pot !... S-ar putea ca mîine să-mi cereţi, zor-nevoie mare, să trecem Dunărea. Pe unde ?

Amîndoi simţeau că timpul arde şi fiecare în parte nu vroia să se lase descoperit.

— Dar procedînd aşa, a mai spus Nelidov, vă pregătiţi pentru o aventură.

— Orice război e şi aventură, conte. Mai bine să fim pregătiţi !

Şi pregătirile pentru pod au continuat. Din pădurile prinţului, abia cumpărate, au fost sacrificaţi primii brazi. Şi nişte pini, la care prinţul Carol ţinea foarte mult, pe care n-ar fi vrut să-i taie niciodată. Se gîndea mai ales la unul, un pin singuratec, lîngă care ar fi vrut să revină cîndva.

A doua zi chiar, după plecarea prinţului Milan, pe Podul Mogoşoaiei, aproape de Grădina Episcopiei, deci în plin centru, a avut loc ceremonia sfinţirii primei ambulanţe române care lua drumul cîmpului de luptă.

Era un fel de a spune că ţara se aşteaptă la mari jertfe de sînge, şi că e pregătită să le facă faţă. Capitala îşi rezervase însă nu spectacolul grosier al convoaielor ţărăneşti de care cu furaje pentru armată, nici spectacolul trupelor, aflate deja pe linia frontului, ci o defilare de un fel aparte, deosebit de elegantă, capabilă să mişte inimile.

Trăsurile negre, Langebeck, importate din Germania, aveau ceva de dricuri. Caii negri, de transport, fără valtrapi ca la dricuri, dar cu hămurărie nouă, aveau ceva

solemn funerar. În schimb sclipeau alb, aproape nupțial, cearșafurile tărgilor de brancardă, pernele de zăpadă, sacii cu scamă, sulurile de feșe și bandaje, sclipeau scump ustensilele nichelate, trusele sanitare, tot acel trusou cast menit să întîmpine sîngele. Ca o promisiune a sîngelui iminent atrăgeau atenția crucile roșii de pe brasardele medicilor, sanitarilor, surorilor de ocrotire — mai toate domnișoare din înalta societate.

Îți venea să plîngi, iar plînsul a fost reacția spontană a sufletului popular. A accentuat emoția serviciul divin, care s-a săvîrșit într-o atmosferă reculeasă, de către un episcop. Aspectul de logodnă sacră între un mire care lipsea — soldatul rănit, și fata în alb, cu crucea roșie la bonetă, care îl aștepta pregătită, pregătită să-i primească sacrificiul și să se sacrifice la rîndu-i — era evident în puritatea ceremoniei, în litania preoțească, în răspunsurile la textul sacru pe care le-a dat corul de fete în alb de la azilul „Elena Doamna".

Cum căldurile erau mari, domnii își făceau vînt cu jobenele. Miniștri și parlamentari în negru alungau parcă o vedenie, cu jobenele lor negre. Prințul Dimitrie Ghica, prezidentul Crucii Roșii, a rostit o scurtă alocuțiune în franțuzește. Se convenise ca în întrunirile populare să nu se mai vorbească franțuzește, pentru a înțelege și mulțimea, ceremonia fiind obștească, nu de salon, dar consemnul a fost călcat datorită împrejurărilor externe, cu sens politic. Erau de față foarte mulți reprezentanți ai presei străine, medici voluntari sosiți din Apus, cîțiva medici ruși, era de față și principesa. Alteței-sale urma să-i revină un rol important în acțiunea Crucii Roșii din timpul războiului ; ca prim gest, prin societatea pe care o prezida, ea dăruise zece corturi sanitare și finanțase construirea unei barăci-spital, lîngă palatul Cotroceni. Întreaga acțiune punea în lumină aportul doamnelor române la jertfa viitoare a țării, iar prezidentul a subliniat „unanimitatea de simțire ce leagă doamnele române de pretutindeni". Drept pildă s-a citit lista de subscripție a doamnelor române din Transilvania, „care au contribuit curajos, înfruntînd

riscul persecuţiunilor, la înzestrarea spitalelor din ţară, pentru alinarea suferinţei răniţilor români".

A fost clipa cînd a tresărit Hélène. Singura fiică a lui Alec Răşcanu se simţea strivită de povara unui secret pe care, iată, prezidentul Crucii Roşii, prinţul Ghica, îl numea involuntar. Ea se simţea mai solidară decît cei prezenţi cu doamnele de peste munţi. Hélène s-a împurpurat în obraji, dar n-a avut răgaz să folosească batista. A podidit-o un plîns intens, cu lacrimi mari, într-un moment cînd partitura nu cerea lacrimi, cînd adunarea, înflăcărată de altă idee, aclama cu entuziasm nu jertfa ostaşului, ci „fraternitatea română", fluturînd steaguri tricolore. S-a cîntat *Hora Unirii,* ca la toate marile ceremonii naţionale, apoi *Deşteaptă-te române.*

Apoi catafalcurile goale, adică trăsurile pentru răniţi, s-au pus în mişcare în acordurile fanfarelor. Pe capră, lîngă soldaţii vizitii, fete în alb. Acordurile de fanfară, cu stridentul alămurilor, au răscolit profund lumea feminină aleasă, unificînd-o în sentiment cu lumea umilă, prostimea de pe uliţă.

Adunarea, care s-a desfăcut în bucăţi, ca să treacă trăsurile, ar fi avut prin pestriţul ei ceva de bîlci dacă echipajele primei ambulanţe pornite spre front n-ar fi adus cu ele un frison de bizară extravaganţă.

Dricurile sanitare din lemn scump, exotic, arătau mai curînd ca o procesiune de mari piane, răsfrîngînd orbitor lumina soarelui de vară şi emanînd strident muzică. Au trecut apoi bucătăriile sanitare, cu cazane alămite sau cositorite — sori de argint şi sori de aur, apoi instalaţiile mobile de baie, cu căzi de fontă în smalţ alb, apoi trăsurile cu bagaje ale doamnelor de Cruce Roşie, într-un adevărat exod, îngrămădire de cufere, valize, saci de voiaj, slugi. La un hop al pavimentului, dintr-o căruţă a fost expulzat un obiect ciudat, o casetă de lemn exotic, cu capac, în interiorul căreia se afla un chiup gol de porţelan, ca un borcan de dulceaţă, un aşa-numit *chaise parcée* [1]. Maha-

[1] Scaun cu gaură.

lagiii s-au precipitat spre captură. Cineva, un domn distins, încercînd să recupereze obiectul, care era folositor armatei, s-a chinuit să le explice mahalagiilor că chiupul cu capac slujeşte la altceva, la necesităţi intim corporale, ceea ce a trezit uimire şi neîncredere. Nu l-a crezut nimeni pe stimabilul domn, categorisit drept un pungaş, care ar fi vrut să înhaţe el ceea ce putea ferici un sărac. Posesorul victorios al chiupului l-a folosit, în aceeaşi toamnă, pentru dulceaţă. El a şi aplicat, peste capac, pentru mai multă siguranţă, un înveliş de hîrtie, dintr-o gazetă tot atunci apărută, *L'indépendance roumaine*.

Pînă în acea vară a războiului, de fapt pînă la intrarea trupelor, aprinderea unui foc în iarbă — un foc aprins de-a dreptul în iarba verde ! — ar fi fost socotită o nelegiuire. Poposind în cîmp pustiu, omul, oricît de fugărit de treburi ar fi fost, trebuia să-şi ia răgazul de a smulge mai întîi iarba crudă, de a răzui locul cu sapa sau cazmaua, pînă la pămîntul nesimţitor, după care avea drept să-şi facă vatra şi să aprindă foc. Nu era îngăduit — nu se ştie cine legiuise asta ! ca un om să aprindă foc în iarba vie, să ardă iarba, chiar dacă aceeaşi iarbă era retezată cu sapa, ucisă, ca să facă loc vetrei, adică focului. Se cruţa tot ce-i viu. Aşa cum nimeni nu îngăduia — un nimeni de pretutindeni — ca o fiinţă omenească, chiar şi lovită de neputinţă, să-şi facă nevoile lîngă o fîntînă. Se cuvenea ca fîntîna, adică apa, să rămînă neprihănită. Cel sosit mai tîrziu, cel care descoperea grozăvia — pîngărirea ierbii prin foc, spurcarea apei — era jignit în sinea lui, el rămînea consternat, în faţa urmei celuilalt om, ca în faţa neînţelesului, iar adesea spunea : — Ce fel de om e ăla care a făcut una ca asta !... Apoi pleca, fără să mai bea apă, fără să mai aprindă foc, pleca urmînd să caute un alt loc de foc şi de apă, ţinînd minte urma celuilalt om. Un om generic se confrunta cu un om generic, fără ca cei doi să se întîlnească vreodată,

fiindcă primul, cel cu păcatul, dispărea de la locul nelegiuirii, lăsîndu-şi doar urma.

Dar războiul a făcut normale şi curente asemenea mici crime. Peste cîmpuri se rostogoleau acum mase mari de oameni, la fîntîni se îmbulzeau turme de oameni amestecate cu turme de animale, iar locurile — păşuni, imaşuri, fîntîni, izvoare — rămîneau întinate, pîrjolite, rău mirositoare. Văzînd mulţimile acelea aflate în exod sau în popas, băştinaşul se ţinea la distanţă, el ştia ce urme vor lăsa în urmă armatele, el nu se mai mira, ca odinioară, el se trăgea din calea acestor puhoaie umane care călcau pămînturile cu alt pas decît cel omenesc. El, băştinaşul fără armă, rămas acum un simplu om, nu se mai putea confrunta cu celălalt om, fiindcă acela nu mai exista, fusese înghiţit şi pierdut într-o mulţime cu mii de chipuri, dar fără chip uman.

Dar chiar insul singuratec ţinea acum de o mulţime, se supunea acesteia, adesea neştiind, mişcările şi gesturile sale, chiar în singurătate, fiind robite legilor mulţimii. Tăietorii de lemne care au intrat cu topoarele lor, în plină vară, în pădurea prinţului, ca să taie brazi pentru podurile de la Dunăre, simţeau că săvîrşesc o pîngărire, un act nefiresc, un act militar ucigaş, chiar dacă ei — simpli tăietori de lemne în munţi — nu auziseră nimic despre război. Ei ştiau însă că vara pădurea trebuie lăsată în pace, chiar uitată, lăsată oricum să înverzească şi să crească, pînă toamna, cînd frunzele se îngălbenesc şi cad de la sine şi cînd vine — firesc ! — sorocul toporului. Acum ceasul toporului fusese poruncit anapoda, în plină vară, şi oamenii — fără a se mira — s-au supus poruncii : ei au pornit la munte cu acelaşi pas ca şi toamna, ei şi-au pus pe umăr topoarele cu aceleaşi gesturi, ei şi-au spus aceleaşi cuvinte de îndemn, dar paşi-gesturi-vorbe sunau acum altfel, deşi oamenii pădurii nu ştiau nimic despre război. Gesturile cele mai simple se încărcau la acel timp cu o tensiune ciudată, căpătau o culoare sau un accent nefiresc — erau fie prea apăsat colorate, fie cu totul decolorate, spectrale, chiar obişnuitul meteorologic — un răsărit de soare,

un amurg, o ceață, o grindină — care ținea de previzibil, isprăvea în imprevizibil și în neobișnuit.

Astfel, nimic mai firesc decît o dimineață senină de vară. Dar, intrînd cu topoarele lor în codru, tăietorilor de lemn li s-a părut că dimineața era ciudat de senină, poate unde nu era soare, nici umbră, iar lucrurile — copaci, crengi, oameni — se vedeau prea limpede sub un cer neliniștitor de clar. Cum lucrurile rele se săvîrșesc noaptea, într-un ceas tulbure al minții, ziua aceea ireal de clară stînjenea.

Primul copac, încercat cu muchia toporului, a și sunat a gol. Copacul a trebuit doborît, ca tăietorii să se încredințeze că trunchiul era plin, cărnos și tare, duduitura trunchiului răsturnat cutremurînd muntele. Ceea ce s-a petrecut apoi, într-o zi atît de limpede, n-a fost prea limpede. Oamenii au început să taie copacii cu sete, fără să știe de ce. Ei simțeau totuși ceva, ceva tulbure ; ei vroiau poate să compenseze — prin încordarea dură și prin exces — sacrilegiul de a tăia copaci verzi, în plină vară. Era în această încordare, dură și sumbră, ceva nefiresc.

Excesul însuși, ca fapt, era legat de starea de război, excesul era pruncul legitim al războiului, un prim născut — și viu ! —, mai înainte ca războiul să nască morți — și moarte, în serie. Fiindcă oricît de mare ar fi fost grija față de soarta podurilor de la Dunăre, prudența nu trebuia împinsă pînă la exces, excesul de a doborî copaci verzi în plină vară, cînd lemn uscat se găsea berechet pretutindeni. Dar cine poate hotărî pînă unde trebuie împinsă prudența la vreme de război, pînă unde disciplina armatei, pînă unde ordinea în administrație ! Toate aceste imperative — prudență, disciplină, ordine — isprăvesc în contrariul lor, la vreme de război, un contrariu care începe de obicei cu excesul. Căci ce altceva fusese, în acea dimineață senină din munți, excesul de a doborî copaci verzi — cu o lăcomie fără măsură !, cînd ordinul — și așa absurd ! cerea să se taie doar un anume număr de copaci !

Ca și faptul — nicicum necesar — al tăierii acelor pini, începînd cu primul, un pin răzlețit de cîrd, un singu-

Iar răsărit pe o stîncă. Prinţul dăduse poruncă verbală ca pinii să fie cruţaţi — fiindcă nu era necesar sacrificiul pinilor, fiindcă pinii de pe moşia sa erau rari ! Dar tocmai fiindcă nu era necesar, prima victimă a toporului a fost un pin, nu oricare pin, ci chiar pinul acela singuratec şi aproape inaccesibil, cruţat pînă atunci de furtuni, cruţat şi de topoare, la care chiar tăietorii de lemne au ajuns greu. Unul din ei a căzut de-a buşilea, căţărîndu-se dar şi-a revenit, a regăsit toporul, l-a înşfăcat dînd el prima lovitură.

Tăietorii de lemne ştiau că vara nu se taie brazi decît pentru morţi. Şi atunci, din exces, au tăiat pini, începînd în chip absurd cu pinul prinţului.

După ceremonia sfinţirii ambulanţei, bunica Grădişteanu trebuia să treacă în fugă pe-acasă, pe la ţară, unde urma a-şi rîndui ultimele treburi, lăsînd în bună ordine afacerile moşiei — secerat, cules, depozitat —, iar printre aceste bune rînduieli se număra şi o vizită la avocat, nu în casa ocrotiţilor, ci la avocat, ca instituţie. Sub acest semn a şi început discuţia cu Răşcanu, în biroul acestuia :

— Acum discut cu tine ca avocat, fiindcă, dragă domnule, din această clipă eşti executorul meu testamentar.

— Dar, tante Elenko...

— Nici un tante ! Pentru dumneata sînt Hélène Grădişteanu sau Leanţa Grădişteanu, cum scrie în acte. O simplă clientă va să zică. Drept care te rog să mă urmăreşti cu linişte, fără nici un patos afectiv.

— Dar, tante...

— În sfîrşit, spune-mi cum vrei. Am nevoie în fond şi de afecţiunea dumitale, pentru ca treburile să fie făcute cu grijă. Şi sever, bătînd cu bastonul în duşumea : Să ştii, nu te-aş fi ales avocatul meu dacă nu mă asiguram mai întîi că eşti un bun avocat. Deşi nu s-ar zice, afacerile tale financiare merg prost. Afacerile altora, în schimb,

încăpute pe mîna ta, merg binişor. Asta m-a şi hotărît să mă încredinţez ţie.

Avocatul a ascultat-o atent, căpătînd acel aer solemn profesional care le dădea întotdeauna siguranţă clienţilor, la o primă abordare. Cu un singur lucru Răşcanu nu se împăca : tonul oarecum funebru cu care fusese formulată cererea. El a şi obiectat :

— Tante Elenko, dar e prematur să-ţi faci asemenea griji. Eşti cea mai teafără dintre noi toţi !... Ştiu, vrei să-mi spui că pleci la război. Admit. Dar în acest caz situaţia ta nu diferă de situaţia unui voluntar oarecare, a lui Hélène să spunem.

— Cu Hélène, dragă, e altceva. Ea e un copil. Eu nu pot pierde din vedere că plec la un drum lung...

— Care duce pînă la Turnu-Măgurele !

— ...sau mai departe, cine ştie, oricum nu-i cunoaştem capătul. Eu una nu i-l cunosc.

— Ai căpătat dintr-odată un aer grav !

— Am avere mare, înţelegi ! N-o pot lăsa oricum. Ce vrei, să nu mai dorm noaptea ? Căci nimeni nu ştie nici ziua, nici ceasul, a repetat ea o frază rituală, la care avocatul a rîs.

— Nu rîde, îţi spun eu că nu-i de rîs. Nu-mi place să vă las cu buclucuri pe cap !

Severitatea tonului şi vibraţia specială pe care bunica Grădişteanu o avea în glas, l-au indispus pe avocat. În genere, în meseria pe care o profesa nu-i plăceau testamentele. Cei cîţiva clienţi care-l solicitaseră pentru asemenea afaceri îl aduseseră la căpătîiul lor în circumstanţe grave, în dispută cu alte două personaje, medicul şi preotul. Testamentul, ca act, îi evoca lui Răşcanu mirosul de medicament şi tămîie. Or, bunica era prosperă, ea arăta mai bine ca oricînd, minus vibraţia aceea specială din glas, pe care a eliminat-o pînă la urmă, din clipa în care cei doi au trecut la examinarea aspectului practic al chestiunii. Ba tante Elenko a şi rîs, contemplînd cu plăcere, în imaginaţie, scenele care aveau să urmeze cîndva :

— Fii atent, l-a prevenit ea pe avocat, că ceea ce nu-i bine limpezit de pe acum, se răzbună. Vor rezulta nişte mari buclucuri, atenţie !

Pentru a nu-i lăsa pe succesori cu buclucuri pe cap, bunica Grădişteanu redactase un testament labirintic, pe care avocatul nu l-a putut descîlci decît printr-o muncă de două zile. Era cumplită mai ales redactarea.

— Dar, tante, a reînceput el, la sfîrşitul laboriosului examen, ăsta ar trebui să fie un act juridic, nu un *op literar !*

— Şi ce-ţi pasă !

— N-au ce căuta aici floricele de stil. Nu-ţi seamănă !

— Fac ce vreau cu floricelele mele. Chiar şi cu cele de stil. Le dau cui vreau. Unii se vor mulţumi numai cu floricelele. De asta şi rîdeam ieri. Vei vedea, mai departe, că unora chiar le las floricele. Să facă bine să le primească. Mai ales cei care mi-au cîrtit florile. Sînt ale lor. Atunci să le vezi mutrele !... Nota bene, tu vei desface testamentul !

— Oho, mai e pînă acolo !

Din nou bunica s-a enervat, punîndu-se în mişcare prin birou şi ciocănind cu bastonul :

— Domnule, nu înţelegi că e la mijloc un război ? După un război toate se schimbă, cum nu pricepi ! S-a schimbat lumea după războiul Crimeii, că uite, acum ne aflăm altfel şi ca ţară şi ca familie. Darmite după un asemenea război !

Aşezîndu-se pe scaun, ea a luat-o şi altfel :

— Să zicem că nu mor, dar paralizez sau îmi pierd minţile. Nu-ţi dai seama ce-ar urma ? Omul trebuie să-şi facă testamentul cît are încă mintea bună... Şi-apoi, ţi-am mai zis : lumea se va schimba. Am în vedere şi asta. Trag nădejdea însă că va rămîne în picioare măcar justiţia !

Cu acest preambul, oferit în rate, cei doi au putut intra în fondul problemei, care era foarte complicat. Testamentul implica vreo cîteva dezmoşteniri, pe care tante Elenko vroia să le asigure şi să le facă inatacabile. Acestea i-au dat avocatului lungi migrene, din punctul de vedere al meseriei lui. În absenţa titularei, judecînd lucrurile în

funcţie de eventualul deces, executorul testamentar trebuia să aibă bine puse la punct toate clauzele pentru fiecare bun testat şi de asemenea pentru ansamblu. Bunica Grădişteanu nu ceda la unele formulări, avocatul insista :

— Nu-nţelegi că eşti vulnerabilă ? Într-un eventual proces, care sigur s-ar deschide, pescăria de la Greaca e pierdută.

— Păi să n-o pierzi !

— Atunci trebuie să modifici formularea, ca să nu-i dai avocatului dumitale zile grele. Şi fiindcă bătrîna rămînea de piatră : Doamnă dragă, nu pricepi că nu te mai poţi scula din mormînt, ca să faci ce trebuie ?

— N-o modific.

— Atunci alege-ţi alt avocat !

Criza care a intervenit în relaţiile celor doi s-a potolit abia după masă. La dejun n-a vorbit nimeni. Hélène lipsea, era plecată să-şi ia adio de la prietene şi rude. Dejunul avea ceva de parastas. Anne şi tante Clotilde nu se amestecau în chestiunea care-i reţinea ceasuri în şir în birou, pe avocat şi pe clienta acestuia. Uneori la masă erau invitaţi unii clienţi simandicoşi. În aceste cazuri se făcea conversaţie pe subiecte mondene. Ce subiect se putea aborda acum ? Doar Hélène.

— Cu cine e plecată fata ? a întrebat Răşcanu.

— E condusă în oraş de un medic de la Colţea, a răspuns Anne. Nu e singură.

— Petrescu e un domn bine, a consimţit să aprecieze bunica. E medicul care va conduce ambulanţa spre front. E un personaj oficial.

Atît despre Hélène, după care cei doi s-au retras în birou, urmînd să-şi continue lucrul la cafea. Clientă şi avocat s-au regăsit deci în punctul de criză, dar cu o voinţă reciprocă de a-l depăşi. Bunica a consimţit la unele modificări, chiar şi la o redactare ceva mai juridică a unor capitole, dar operaţiunile acestea nu se puteau face pe loc, cereau timp, ea era silită să plece, pînă la urmă cei doi au convenit ca forma finală a testamentului să fie

revăzută la Turnu-Măgurele, într-o vizită specială a avocatului, care și-ar fi revăzut și fiica.

Bunica Grădișteanu s-a ridicat, satisfăcută, și a pus pe biroul lui Rășcanu un plic.

— Aici e onorariul tău.

Avocatul a luat act de plic și a mulțumit mut.

— Nu trebuia să te grăbești, a spus el. Mai avem de lucru.

— Tu ai de lucru ! Eu nu mai am de făcut nimic. Îmi urmez drumul.

Au tăcut amîndoi. Apoi el i-a sărutat mîna, conducînd-o spre ieșire.

— A, uitam să-ți spun cel mai important lucru : conacul de la Cotul Argeșului, cu tot ce cuprinde, îi revine lui Hélène. Nu-i las pămînt. Îi las îngerii aceia. Gîndește-te la un act special care să-mi asigure cît mai bine nepoata.

Rășcanu a pălit la față și a rămas descumpănit, în neputința de a schița o atitudine. Bunica s-a grăbit să profite de moment și a urcat grăbită în trăsură. I-a trimis omului rămas în prag un zîmbet angelic.

Hélène circula singură, neînsoțită de nimeni. Era gata de drum, inundată de sentimentul plecării, un sentiment care-o făcea ușoară, despovărată de tot ceea ce i-ar fi împiedicat zborul. Un chervan cuprinzînd bagajele ei și bagajele bunicii Grădișteanu plecase încă din zori spre Turnu-Măgurele. Urma să plece și ea, împreună cu bunica, la prînz, cu chiar trăsura care-i stătea acum la dispoziție. Avocatul o înzestrase pe Hélène nu numai cu un furgon de bagaje, dar și cu un personal de serviciu care cuprindea doi vizitii — bărbați de nădejde — și o servitoare tînără și destoinică, pe post de bonă. Bunica Grădișteanu urma să aducă cu ea soldatul de ordonanță și un paznic, înarmat cu pușcă.

Hélène mai avea puține lucruri de făcut. Nu se mai grăbea. Fiecare gest de adio, o dată consumat, era urmat de

o eliberare, şi poate cea mai importantă fusese vizita de adio la Pitar Moş, moment de exaltare şi lacrimi, asemănător cu cel de la sfinţirea ambulanţelor, dar mai intim şi mai dureros. O durere plăcută, ca aceea pe care o resimt fetele cînd se despart de pension, pentru a păşi pe drumul logodnei. Moment identic cu acesta, dovadă că fetele aveau lacrimi de fericire în ochi. Fericire şi spaimă, un fior de spaimă, acelaşi pe care îl atrage gîndul nupţial, o spaimă amestecată cu curiozitate şi nerăbdare. De unde precipitarea fetelor în jurul lui Hélène, rîsul, cuvintele aiurea, horbotele de vorbe care se desfăşurau în aer, sărutările, fîstîcirea maicelor care participau la bucurie cu discreţie, amestecîndu-se cu domnişoarele, dar rămînînd şi izolate, retrase în marginea a ceva ce le era inaccesibil.

Plecau pe front şi două maici de la Pitar Moş, dar situaţia lor era diferită. Ele plecau în misiune ! Ele erau adică în serviciu comandat, acesta fiind serviciul lor, destinul lor. În urmă cu un an, cînd una dintre maicile pensionului plecase în Elveţia, la un aşezămînt de acolo, durerea despărţirii fusese mare, dar o durere consimţită şi împăcată, o durere simplă şi trecătoare. Acum era altceva, plecarea nu privea maicile, care oricum plecau, pe front sau într-o altă mînăstire, ci o privea pe Hélène, care ea însăşi hotărîse să-şi schimbe destinul şi să le spună fetelor adio.

Acest adio era ca o smulgere şi ca o proiectare în aer, în văzduh, într-un incontrolabil, într-un dincolo. Nimeni, pe loc, atunci, acolo, nu ştia unde se plasează geografic acest dincolo, care era totuşi atît de aproape, atît de imediat : la Turnu-Măgurele. Turnu-Măgurele se afla totuşi nu în Elveţia, nu în Tibet, nu în Alasca ci la Turnu-Măgurele, abia o zi de drum, un punct atît de uşor tangibil, dar toată lumea refuza tangibilul, plasînd oraşul de pe fluviu undeva în inaccesibil — dincolo.

— Încotro ?

— Pe front !

Se evita răspunsul geografic — Turnu-Măgurele, Calafat, Giurgiu, Galaţi, Olteniţa, localităţi apropiate, invocîndu-se acest generic *pe front,* echivalent al ţărănescului *ehei,* adică departe, adică *dincolo.*

Cînd Hélène a invitat-o pe Anette s-o însoţească în oraş, alegînd-o dintre toate fetele, această invitaţie a sunat ca o îmbiere spre *dincolo :* „Hai dincolo, să-ţi spun ceva !, adică în camera de alături, am un secret cu dînsa şi vreau să i-l destăinui, nu vă supăraţi !..." Nu se supăra nimeni, dar cel ales ştia că este un extras dintr-o societate şi un încredinţat unei alte societăţi, de mai sus, de mai jos, nu se ştie, oricum o societate secretă. Hélène o destinase deci pe Anette unei intimităţi, unui secret.

Dintre fete, Hélène a luat-o cu ea, pentru încă o vizită, în afară ! doar pe Anette Costaforu. Aceasta a stîrnit invidie, invidie şi admiraţie, fetele ştiau bine de ce — Anette Costaforu era o confidentă specializată, un fel de duhovnic al fetelor, o depozitară a secretelor de la Pitar Moş, care erau multe şi impenetrabile. Anette a urcat deci în trăsură, alături de Hélène, făcîndu-le colegelor un anume semn cu mîna, un semn ştiut de toate, ca o promisiune de destăinuiri.

Încă o emoţie : Hélène era însoţită de un tînăr ofiţer medic, care o aştepta în trăsură. Cîte comentarii nu s-au făcut după plecarea trăsurii. Cine era medicul ? Chiar El ? Logodnicul ? Nici vorbă despre aşa ceva, în trăsură Hélène a făcut simplu prezentările, iar Anette Costaforu a trăit deziluzia să afle că nu era El — cum credeau fetele rămase în urmă —, ci doctorul Petrescu de la Colţea, care urma să conducă ambulanţa doamnelor la Turnu-Măgurele.

— Vrei să-mi faci un serviciu ? i-a spus Hélène confidentei, imediat ce trăsura a plecat.

— Desigur, draga mea, mai întrebi !

— Numai că va trebui să-l rog ceva şi pe domnul doctor Petrescu.

— Desigur, domnişoară, cu plăcere !

— Vă rog, în acest caz, să ne lăsaţi singure. Vă voi conduce la Colţea. Ne revedem la spital, peste un ceas.

— Bineînţeles, domnişoară, dar...

Petrescu nu putea obiecta, era un cavaler, un cavaler scos din funcţie de Hélène, spre uimirea şi nerăbdarea Anettei, care simţea că era la mijloc ceva foarte im-

portant, i se va încredința un secret capital. L-au lăsat deci pe Petrescu la Colțea și au pornit mai departe.

Anette fremăta, cucerise locul cel mai important, groaza ei era ca nu cumva lucrurile să se petreacă prea repede — Hélène îi spusese doctorului că se vor întoarce într-o oră ! și atunci Anette i-a cerut prietenei o favoare :

— Hélène, te rog, Hélène, hai să străbatem Podul Mogoșoaiei. Vreau să ne vadă lumea !

— Desigur, draga mea ! a consimțit Hélène, bătînd din palme fericită.

Hélène /dădea ceva din preaplinul ei, se descărca, trecea o povară — oricît de dureros plăcută — pe alți umeri, niște umeri fragili, dar gata s-o poarte. Anette își și preluase fericită funcția de confidentă. Cele două fete s-au strîns una într-alta, fericite, unite, deși nu semănau. Anette era o fată lungă, nițel aplecată în față, cu umeri și cu șolduri mari, o fată urîtă, menită să rămînă confidentă, deși horoscopul ei, cunoscut de toată lumea, spunea altceva, că era destinată unui mare noroc. Ea devenise însă frumoasă și gîngurea acum ca un colibri. Anette devenise splendidă prin apropierea confidenței care urma.

Au lăsat Colțea în urmă ca în zbor, trăsura zbura, fusese minunată ideea de a trece pe Podul Mogoșoaiei — Anette Costaforu se simțea ca la paradă, i se părea că trece în revistă lumea, primindu-i aclamațiile. În dreptul hotelului Broft, Hélène a avut încă o inițiativă năstrușnică : să mănînce înghețată. Ea a cerut trăsurii să oprească, înghețata le-a fost adusă la trăsură, iar domnișoarele au fost fericite că și-au permis infracțiunea de a opri la bordura unei terase și de a consuma dulciuri în văzul lumii, fără ocrotirea unui adult din familie. Anette bătea din palme și lingea lingurița cu indecență. Mai mult, cele două fete au băut și răcoritoare, cu lăcomie, sub ochii unor ofițeri ruși.

Apoi au pornit mai departe, intrînd cu trăsura în furnicarul Lipscanilor, pînă unde s-a putut, după care au descins, continuîndu-și drumul pedestru, braț la braț. Anette tremura de emoție, era tulburată și Hélène, amîn-

două s-au șters în furnicar, confidenta simțea impulsul de zbor al prietenei sale și o strîngea de braț.

— Ce bine de tine, i-a șoptit Anette, strîngîndu-se lîngă Hélène și primindu-i căldura corporală. Ce bine de tine, a repetat ea. Ești ca și logodită.

— De unde știi ? a tresărit Hélène.

— Tu crezi că eu nu ți-am citit horoscopul ?

Destăinuire cutremurătoare. Hélène s-a oprit și a roșit. Nu-i venea să creadă. Deși se bucura.

— Ai mai spus cuiva ?

— Nu, dar spune-mi cine-i ? Îți jur să intru cu acest secret în mormînt.

— Dar nici vorbă de logodnă, e cu totul altceva. Ai să vezi !

Au intrat amîndouă în prăvălia unui argintar sas, domnul Arnold Gang, care o cunoștea pe Hélène. Comanda domnișoarei era gata, meșterul a scos din sertar o cutiuță de piele, al cărei conținut avea s-o uimească pe Anette. Inainte de a o deschide, meșterul a spus ceea ce probabil mai spusese cîndva, la primirea comenzii :

— Domnișoară, așa comandă eu nu înțeleg. Eu execut comenzi în aur, hai și în argint. Dar nu în oțel. Oțelul nu se asortează. Oțelul nu-i metal de bijuterie.

— Dar nu-i vorba de o bijuterie ! a protestat din nou Hélène. E ceva special.

— A și ieșit ceva special ! a spus meșterul, cu năduf, deschizînd cutiuța.

În fața domnișoarei Hélène stăteau două verigi militare. Două inele albe, puțin lucioase, din oțel. Pentru a le înnobila totuși, cît de cît, meșterul recursese la o soluție abilă, împodobindu-l pe fiecare cu cîte un punct sau ochi de diamant, de fapt cu o măsură de cinci puncte, adică de jumătate de carat. Ochiul de diamant era montat într-un cerc de oțel, reprezentînd circumferința glontelui. Acel ochi țintea rece.

— E tot ce s-a putut face ! a mai adăugat meșterul, dînd din umeri neputincios și întinzînd bijuteriile.

— Dar e bine, a șoptit Hélène.

— E splendid, a strigat Anette, cu respirația tăiată. Acesta e glontele, nu ?

Deci Anette cunoștea și povestea glontelui. Cele două domnișoare au ieșit afară, în lumina amiezii. Hélène ascunsese cutiuța în sacul de mînă. Anette i-a strîns brațul, era amețită și căuta un sprijin. Întreaga emoție a zilei trecuse asupra ei. A ținut-o în loc pe Hélène, a respirat mult, apoi a așteptat un cuvînt de la ea. Tot ceea ce se întîmplase pînă atunci i se părea incredibil : proorocirile din horoscop, acum inelele, chipul liniștit, atît de senin al Hélènei...

— Dar spune-mi, spune-mi ! i-a cerut ea. Spune-mi măcar unde va avea loc ceremonia.

— Asta nu știu, a răspuns Hélène.

Și au zburat amîndouă spre trăsură.

Și Toma Nicoară resimțea un impuls de zbor. De vreo cîteva zile el își redobîndise brațul, își simțea brațul liber, iar încăperea de spital îl închidea ca o carceră. Cu o zi în urmă, pe la prînz, refuzînd masa, el a sărit pe fereastra barăcii, în parc, sprijinindu-se în brațul acum valid. Uitase că se află în cămașa de noapte, cămașa de spital, iar soldatul de pază a tresărit văzînd această arătare — un individ dezbrăcat, în parcul princiar. Soldatul a smuls arma, dar n-a tras, înțelegînd iute cine era de fapt individul.

— Fugi înapoi, acuși vine măria-sa.

— Înapoi nu mai intru. Nu știi unde mi-or fi pus hainele ?

— Io nu știu, io sînt în post.

Toma a consimțit să se întoarcă în baracă, intrînd acum pe ușă, dar silnic, cu sentimentul unui evadat care ar reveni singur la propriile-i lanțuri. Nu s-a mai putut întinde în pat. A măsurat încăperea cu pași nervoși, cu pași siguri, apoi în pas militar, în contratimp cu pașii soldatului de afară. Apoi, din nou, acei pași de afară i-au amintit lui Toma că el e păzit, că el are soarta unui condamnat, a

unui prizonier, a unui ostatec. Condamnat, pentru ce ? Pentru curajul lui de a fi trecut frontiera, ca să lupte alături de frați ? ! Prizonier al unei răni, care de fapt îl ridicase pe podiumul unei statui de erou ? ! Ostatec al gloriei ? !

Toma s-a aruncat în pat, cu furie, înfundîndu-și obrazul în pernă. A strîns între mîini perna, trunchiul pernei, mîinile îl ascultau — iată !, iar acel trup moale opunea rezistență. Fulgii din pernă căpătaseră tărie de mușchi, mîinile lui Toma au insistat, țesătura de pînză s-a rupt. Lui nu i-a păsat de această pagubă — atîta pagubă ! — el s-a întors cu fața în sus, odihnindu-și acum privirile pe tavanul alb. Privea cu ochi goi tavanul alb, pe care se plimba o muscă. Musca era singură, nu se știe cum scăpase vie, cum se salvase din prigoana pe care personalul sanitar o pornise împotriva muștelor din acel așezămînt, iar Toma era încîntat s-o vadă vie, și singură. Și musca se plimba, cu capul în jos, pășind mărunt pe tavanul alb, privind cu ochi ciclopici încăperea, poate și patul în care zăcea el.

Dar mai zăcea ? Toma se simțea valid, mai puternic decît niciodată, iar puterea îl făcea să resimtă cu atît mai absurdă situația în care se afla. „Oare nu cumva au uitat de mine ?“ s-a întrebat el într-un tîrziu. În fond toți erau plecați, aveau de făcut un război, toate grijile lor în acea clipă erau concentrate asupra războiului, toți erau cu gîndul și cu ființa lor întreagă la război, în război. Cine să-și amintească de el, cum să-și amintească ?

Zile și nopți în șir, stînd întins în pat, Toma auzise doar marșuri și urale, marșuri cîntate la fanfară, comenzi de marș, urale. Se scurgeau probabil trupele spre Dunăre, în parcul princiar și în oraș se mișcau trupe, mărșăluiau trupe, defilau trupe. El n-avea voie să se miște, stătea întins în pat, imobilizat, în schimb auzea, auzea limpede și vedea cu ochii minții. Acum, simțindu-se liber și valid, nu auzea nimic, nu auzea decît liniștea și nu vedea decît tavanul alb, cu musca aceea care-l privea cu ochi ciclopici.

„M-au uitat, în mod sigur au uitat de mine“, și-a repetat el, deși situația i se părea cu neputință de admis. Se afla acolo sub protecția prințesei, păzit de un soldat cu

armă. Şi totuşi nimic mai simplu în harababura unui război decît de a uita de un om, un om în fond inutil — un rănit. „Dar, fraţilor, sînt teafăr !“ i-a venit lui Toma să strige. „Cum, feri-Doamne, să mă uitaţi aici !“ L-a cuprins apoi revolta împotriva fîrtaţilor cu care trecuse munţii, cei care n-aveau voie să-l uite : Abrudan, Duncea, Beuran şi ceilalţi, n-aveau voie să-l uite fiindcă porniseră împreună şi juraseră să nu se despartă. Cum îşi călcaseră aceşti fraţi ai lui jurămîntul ? !

Mai era cineva care n-avea voie să-l uite : domnişoara Hélène. El nu-i putea spune Hélène, el îi spunea Elena, îi rostea numele şoptit, ascundea acest nume în adîncul lui, ca pe o taină. Ea nu putea să-l uite, fie şi dintr-o datorie, Toma era convins ! Dar nu, datoria era a celorlalţi. Ce datorie avea ea faţă de el ? Ea şi El. El nu putea îndura această separaţie : Ea şi El, cînd acea apropiere Ea-El însemnase pentru el, poate şi pentru ea, singura lumină adevărată în zilele şi nopţile lui de spital.

Dar domnişoara îşi va fi urmat la rîndu-i drumul, drumul celorlalţi : era o domnişoară din Crucea Roşie, care nu putea dărui mai mult de o clipă unui rănit. În fond ce lucru simplu — şi ce inadmisibil lucru ! — să uiţi de un rănit.

De afară se auzeau paşii soldatului. Singura mişcare vie. Auzul lui Toma a încercat să mai soarbă o dată sunetul fanfarelor, să apuce măcar un sunet şi să-l tragă înapoi. Sunetele se strînseseră ghem şi se rostogoleau acum spre Dunăre, poate trecuseră Dunărea. Lui Toma nu-i rămînea altceva de făcut decît să işte o vijelie, o furtună, un uragan, în care el însuşi să se amestece, să se topească, rostogolindu-se într-acolo, pe urma undelor metalice lăsate în aer de fanfare.

Toma simţea în el o putere cu care n-avea ce face dacă n-o dăruia. Între timp, musca zburase.

Pămîntul uscat suna ca o tobă. Vara era aproape de zenit, suind lent spre acel punct de lumină din care nimic n-ar mai fi putut-o clinti, nici măcar secerişul, un punct

în care, deasupra Cîmpiei Române, soarele stă încremenit în loc, iar timpul de asemenea. Clipa ține mult ; între văpaia holdelor de jos și între soare se așează un echilibru, cele două puteri stau în cumpănă o clipă, care ține mult, pare nesfîrșită, clipa ține cît și repausul astrului la zenitul zilei, o zi la rîndu-i lungă, zi de zodie, care, cînd scapătă, se răstoarnă peste lumea cîmpiei tot aurul verii.

Era vremea în care la Mînzeasca, o moșie din Bărăganul Prahovei, sosea domnul Rufino, Inventatorul. Încărunțise de cînd bătea același prag, dar același, fiindcă avea o slăbiciune pentru proprietar și pentru doamnă, sentiment pe care și gazdele îl cultivau pentru Inventator.

— Ați venit, domnule Rufino ?

De fapt „Domnule Priescu", fiindcă Rufino era un Priescu, Rufino fiindu-i porecla și cognomenul.

— Venit, doamnă, săru'mîna.

— Camera dumneavoastră e pregătită, vă rugăm să vă faceți comod.

— Săru'mîna, doamnă, dar nu e timp. Domnu i-acasă ?

— Domnul e pe moșie.

— Aa !...

Sigur că Inventatorul știa că domnul e pe moșie, unde putea să fie vara decît pe moșie !, absența domnului nu-l supăra, el întreba așa, în genere, vrînd să se asigure că proprietarul, un tînăr luminat, se afla pe domeniu, deci pe undeva, pe aproape, și că el, Rufino Inventatorul, n-a bătut drumul de pomană. Oricum el ar fi așteptat. Afacerile lui Rufino n-aveau urgență. El nu vroia să încurce pe nimeni cu descoperirile și invențiile lui. Și tocmai ca să nu împiedice pe nimeni, el pica în cel mai prost moment al anului, nu altcîndva, ci vara, cînd lumea înnebunea să înceapă secerișul, cînd și copiii sugari, și animalele se descurcau singure, ca să nu-i încurce pe cei mari, încurcați cu secerișul. Într-un asemenea moment, era normal ca domnul să fie pe moșie, era normal ca Inventatorul să sosească. Cele două mișcări, plecarea și

sosirea, se produceau simultan, exact în același timp, cu o precizie de ace de ceasornic, de unde și dialogul, același în fiecare an, pe care nimic nu putea să-l schimbe.

Inventatorul venea în fiecare an cu cîteva accesorii simple asupra lui : un ghiozdan diplomatic de piele, plin cu schițe. O ladă cu balamale de fier, ascunzînd în interior „invenția“, o ladă bine cetluită, legată cu lanțuri și lacăte, cuprinzînd probabil un monstru, care nu putea fi eliberat decît cu mari precauții, în fața unor persoane de încredere. Stăpînului moșiei îi căzuse această încredere pe cap. Rufino nu vroia să încredințeze cadoul nimănui altcuiva decît acestor persoane, Doamnei și Domnului, singurele ființe demne de atenția lui în România. Încrederea era totuși o povară. Cîndva, la început, doamna a protestat amabil :

— Domnule Priescu, dar există societăți academice...

— Doamnă, știu ce sînt astea !

— Există mari academii tehnice străine, a adăugat și domnul.

Inventatorul îndrepta de fiecare dată o grimasă, împotriva acestor foruri, neserioase, meschine.

— Mai există și prințul ! a mai spus domnul, invocînd o autoritate supremă.

Nici măcar prințul ! Spre prinț, Rufino nu trimitea nici o grimasă, dar se vedea din atitudinea lui, din ochii lui, că prințul era scos din orice interes, probabil prin incompetență tehnică, deși prințul era neamț.

— Bine, dar noi, a îngăimat tot atunci doamna, neputincioasă.

Cei doi aveau totuși altceva, un lucru foarte prețios, ceva rar, competența morală !, calitate pe care Inventatorul o socotea mai presus de orice.

De fiecare dată lor le arăta, mai întîi, îmbunătățirile aduse invenției :

— Iată, onorată doamnă și onorate domnule, cum stau lucrurile ! Dar să mergem la arie !

La arie mergea numai domnul, doamna era ocupată cu casa. Doamna rămînea acasă, dar cu un fior de neliniște, ea presimțea că acolo, la arie, se petrece ceva misterios.

Se poruncea docarul, în docar urca însă doar domnul, stăpînul casei, Inventatorul venea în urma docarului, într-un car cu boi, împreună cu lada și ghiozdanul lui. De fiecare dată, aici, la arie, avea loc demonstrația. Cei doi, care participau la ea, domnul Costi Aldea și domnul Priescu-Rufino, știau lecția pe de rost, fiecare propoziție în parte :

— Cîți oameni folosiți la secerat, pentru un hectar ? (Atît și atît !) Vedeți că nu știți ? (Nici atît, nici atît !) Eu mă refer la oameni puternici, buni la muncă, nu copii, uncheși sau babe, oameni care intră în lanul de grîu odată cu lumina și ies din lan cînd cade soarele. (Deci atît !)... Apoi urmează transportatul la arie, nu ? Și pregătirea ariei. Cîți oameni folosiți ? (Cine mai știa ! O groază de oameni ! dar domnul Priescu intervenea cu mustrări) : Vedeți că nu știți ? (Atît și atît.) Dar cum se face pregătirea ariei, cîtă muncă și cîte operațiuni ? Vedeți că nu știți ? (Așa și așa, etcaetera, etcaetera !)

Observațiile lui Priescu-Rufino erau exacte, puțin pedante, într-un alt ciclu de viață inventatorul trebuie să fi fost țăran, fiindcă prea le știa bine, mai bine chiar decît un țăran sau decît un administrator de moșie. El punea chiar o anume înverșunare de arendaș nemilos, în felul cum socotea numărul de brațe pe operațiuni, pe ceasuri și minute. Poseda și un ceasornic cu un uriaș cadran bombat, un fel de bombă pe care o purta în sîn. El întorcea arcul cu zgomot și cu efort mare, pînă la limită, sub spaima gazdelor că ceasornicul va face explozie. Nu făcea explozie.

Pe ceasornic se făcea numărarea operațiunilor — cioplitul ariei cu sapa, bătutul ariei cu maiul, stropitul și măturatul ariei cu fel de fel de mături și perii, apoi lipitul ariei, apoi întăritul și arsul ariei, apoi clăditul ariei, un clădit pe orizontală, snopii fiind dezlegați de cingători și rînduiți coamă la coamă, în solz de pește, după care în masa densă de spice intrau animalele legate la par, învîrtindu-se în jurul parului și măcinînd în copite spicele pînă

ce, pe vatră, rămîneau doar paiele, pleava și boabele. Apoi urmau, tot pe ceasornic, scoaterea boabelor din pleavă și paie, curățatul, vînturatul, cernutul, alesul, fiecare operațiune pretinzînd o unealtă anume și oameni anume, pe ceasuri și pe minute. În sfîrșit, extenuat, domnul Rufino punea concluzia :

— Toate aceste operațiuni eu le introduc într-o singură mașină, pusă în mișcare prin puterea aburului, fără puterea umană.

Invenția părea drăcească. De fiecare dată cînd Rufino excludea „puterea umană", pe doamnă o treceau fiorii.

— Dar puterea umană este un lucru dumnezeiesc !

— Desigur, doamnă, aproba domnul Rufino, vă aprob și vă admir. Aici însă este vorba despre altceva. Domnul mă va înțelege mai bine.

Domnul se chinuia să înțeleagă, era un tînăr cu vederi largi, avea chiar un anume interes pentru tehnică — introdusese la moșie instrumente tehnice noi, avea peste toate o imensă încredere în domnul Priescu-Rufino, dar ceva îl oprea la mijlocul drumului, o undă de spaimă, spaima pe care o dă necunoscutul ; el nu putea să nu se gîndească la consecințele acestei invenții, pentru lume, deși Rufino îl asigura :

— De ce vă temeți ? E o invenție, nu o descoperire ! Tot ce v-am arătat pînă acum există în natură. Pînă și forța vaporilor. Eu nu pun de la mine nimic. Eu doar adun, sintetizez. E o invenție !

Orice invenție însă avea ceva neliniștitor, schimba cursul vieții. Țăranii de pe moșie îl priveau pe „italian" cu un rîs silnic, cu ceva între dispreț și amenințare. Doamna nu reținea disprețul și cu atît mai puțin amenințarea, dar se înfiora. Ea l-a întrebat pe soț, chiar după prima demonstrație :

— Costi, tu știi cine e acest domn ? Ar trebui să ne dumirim mai întîi.

— Dar e un om de onoare.

— Bine, dar cine e ?

— Dar ţine la noi, draga mea. Ne iubeşte. Nu crezi că asta e suficient ? Poftim, ne-a acordat şi pianul din salon, fără onorariu.

Domnul Priescu-Rufino le fusese recomandat ca acordor de piane, reparator de pendule şi constructor de viori. Meseriile acestea le învăţase în Italia, unde fusese trimis cu o bursă pentru pictură, de Mitropolia din Bucureşti. De acolo s-a şi întors cu porecla de Rufino, însuşită de domnul Priescu şi transformată în cognomen. El era român, un Priescu oarecare, un Escu. El pretindea că aşa îl porecliseră maeştrii italieni în atelierele cărora lucrase. Dar nu la pictori lucrase, ci la nişte armurieri nemţi, din Milano. Fiind român, nemţii aceia l-au socotit roman, venit adică din provincia Roma şi l-au poreclit Rufino. Întors din Italia, unde nu învăţase nici pictura, nici italiana, dar de unde adusese porecla, Rufino şi-a văzut de meseriile achiziţionate — acordarea de piane, repararea de pendule —, meserii pe care în fond le dispreţuia. El, în fond, visa la altceva, la invenţiile mecanice. Patima pentru invenţii făcea să-i strălucească ochii, îl topea pe picioare, deşi, ca să se întreţină şi ca să facă servicii oamenilor din veacul lui, Rufino consimţea să se ocupe şi cu altceva. El cunoştea, printre altele, şi meseria de armurier. Lucrînd la nemţii din Milano, el se specializase în calibrat pistoale şi arme de vînătoare, dar atingerea armelor nu-i plăcea, în ţară el a uitat de meseria aceasta, consacrîndu-se de nevoie celorlalte îndeletniciri, pacifice.

De fapt, Rufino era un personaj de geniu. Desena splendid, deşi numai planşe tehnice. Socotea în cap cu o viteză fantastică, iar rezultatele calculelor lui erau consemnate într-un caiet gros, de un băiat de prăvălie, pripăşit pe lîngă Rufino, un pezevenghi care avea o mare îndemînare la scris. Nu se ştia dacă Rufino cunoaşte literele. Cînd semna hîrtii, scrisori, contracte, întocmite de acel pezevenghi de băiat, Rufino punea — în încheierea rîndurilor — doar un semn, un fel de hieroglifă, un N (Napoleon ?),

un L (Leonardo ?), un R (Rembrandt ?). Nimeni nu-l văzuse citind o gazetă, deşi dormea întotdeauna, în plin soare, cu o gazetă pe obraz. Domnul Costi Aldea a luat astfel cunoştinţă de războiul austro-italian din gazeta întinsă pe obrazul lui Rufino, care sforăia între snopi, la arie.

— Domnule Priescu, s-a declanşat războiul !

— Chiar ?

— Dar Italia dumitale e în război ! a strigat domnul Aldea, arătîndu-i gazeta, care ţipa vestind acel conflict.

— Nu mi-am dat seama, s-a scuzat domnul Priescu-Rufino, şi şi-a văzut de somn mai departe.

S-ar fi zis deci că Inventatorul e în afara timpului, deşi nu părea adevărat. Unele din invenţiile lui, sub formă de schiţe şi calcule, au fost duse de domnul Aldea la Viena, şi arătate unor experţi de prestigiu. Odată i s-a spus :

— Ce păcat, aţi venit prea tîrziu. Invenţia aceasta, deşi fără mare importanţă, a fost brevetată în urmă cu patru ani.

Domnul Aldea nu ştia dacă să se bucure sau să plîngă. Exprimîndu-şi ciuda, la întoarcere, faţă de această situaţie, Inventatorul a părut indiferent. Nu-i păsa.

Lucru care l-a enervat pe domnul Aldea — la ce serveau atunci invenţiile domnului Priescu ! Ultima lui invenţie, maşina absolută, a fost prezentată de Costi Aldea la Bucureşti. Un domn important din Societatea academică de la Bucureşti i-a spus însă suporterului :

— Domnule, omul dumitale are ceva în cap, nu zic, dar e trăsnit. Chestiunea cu locomobila care ară, seamănă şi treieră singură e o fantasmagorie ! De ce nu-l pui dumneata să-ţi facă un cui fără sfîrşit sau o încuietoare fără cheie ? La asta se pricepe. Pot să vă spun că n-am văzut în viaţa mea un cui fără sfîrşit mai perfect decît ăla ieşit din mîna lui.

Domnul Aldea a discutat invenţia lui Priescu şi la club, unde se întîlneau foarte mulţi agricultori, oameni cu pricepere şi la pămînt şi la chestiuni de tehnică. Obiecţiile

care s-au adus invenţiei erau absolut toate rezistente : la una singură a fost însă sensibil Costi, la ultima, cea care trata invenţia concesiv, chiar cu un dram de înţelegere :

— Dragă, cum să-ţi spun eu, fiindcă te văd foarte implicat, a început criticul. Ceva e rezistent, desigur, în această idee. Chiar şi maşina are o logică, pînă la un anumit punct. Ei bine, de la acest punct în sus totul sare în fantastic. Or, aceasta este inadmisibil. Ştiinţific, opera e compromisă. Discută cu omul tău, pune-l să renunţe la partea de fantasmagorie.

— Pe mine m-ar interesa altceva, a intrat în conversaţie un moşier din Oltenia. M-ar interesa să găsim pe cineva care să se ocupe de chestiunea grindinei.

— De ce ?

— De chestiunea grindinei. Am moşia într-o zonă bîntuită vara de grindine. Din senin apar. Trec tot ca din senin, dar fac prăpăd.

— De grindină se ocupă solomonarii !

— Lasă-mă, domnule, cu eresurile. Eu vreau o soluţiune ştiinţifică.

N-a mai mişcat nimeni discuţia din acest punct — chestiunea grindinei. Costi Aldea s-a simţit opărit. Acasă, la Mînzeasca, îl aştepta Inventatorul, care, deşi blazat, părea să se trezească totuşi, prins în tensiunea celor din casă. Costi pusese patimă în chestiunea maşinăriei fantastice, după consulturile de la Viena şi Bucureşti, el intenţiona să ceară un credit din partea guvernului, pentru finanţarea experienţelor. Acum Costi Aldea se întorcea mîhnit şi umilit, cu senzaţia că a fost înşelat, deşi nu putea acuza pe nimeni, domnul Priescu-Rufino era absolut inocent. Ada l-a aşteptat cu emoţie, cum aştepţi vestea despre o naştere. El era morocănos, ostil.

— Unde e domnul Priescu ?

— La el. Lucrează.

— Lasă-l acolo, nu-l mai deranja, o să vorbesc cu el mai tîrziu.

Au vorbit numai ei doi, în dormitor, ca în vecinătatea unui agonic care nu-şi cunoştea sentinţa. Ea era speriată, el cu totul demobilizat.

— Tu te-ai convins ? a întrebat ea, la sfîrşit.

— Nu mai e nici o îndoială.

— Dar spune-mi cum a fost !

— Ce să-ţi mai spun, a fost penibil. Penibil pentru mine !... Cei de la Bucureşti mi-au demonstrat, chiar pe schiţele lui, că e vorba de ceva absurd.

— Cum asta ? ! a tresărit Ada ultragiată.

— Draga mea, vreau să te fac să înţelegi. Aici e vorba de ştiinţă ! Invenţia asta a lui, „maşina absolută", are şi ceva raţional !

— Păi vezi ?

— Dar pînă la un anume punct ! După care nu se mai poate. Mi s-a şi demonstrat. Se poate admite, chiar în acest stadiu al tehnicii, o maşină de secerat şi treierat, dar mai departe nu se poate !

— De ce nu se poate ?

— Fiindcă nu-i cu putinţă ! Ada, gîndeşti ca un copil !...

— De ce nu-i cu putinţă ?

— Mă scandalizează ce pretinzi tu ! Vrei să ne facem de rîs ? Draga mea, dar e o fantasmagorie ! Înţelegi ?

Doamnei Ada îi venea să plîngă, îi şi dăduseră lacrimile. Şocul pe care îl primise o privea nu numai pe ea, dar şi pe el, pe Inventator.

— Dar cum să-i spunem ? Va însemna pentru el o prăbuşire.

În schimb domnul Priescu-Rufino a apărut la masă senin şi liniştit. Era chiar încîntat, cu satisfacţia pe chip. În aşteptarea răspunsului de la Bucureşti, deşi nu-i plăceau jucăriile mecanice, el se distrase alcătuind o jucărie mecanică foarte hazlie, izbutind s-o facă mai din nimic, iar acea jucărie îi înnebunise de plăcere pe cei doi copilaşi ai familiei Aldea. Inventatorul căzuse în mintea copiilor, jucîndu-se cu ei. Copiii au venit la masă, purtînd triumfal jucăria, în frunte cu Inventatorul, care era foarte fîstîcit de această mică reuşită. El ar fi vrut s-o explice şi celor mari, ca joc. Dar atmosfera nu era bună. Costi n-a scos în

timpul mesei nici un cuvînt, abia la desert el a spus în treacăt :

— Domnule Priescu, o să vă rog, înainte de plecare, să revizuiți încă o dată pendulele. Cine știe cînd mai veniți pe la noi.

Ceea ce era un fel de adio. Cum a și fost. Vreme de doi ani domnul Priescu a lipsit, n-a mai apărut pe la Mînzeasca, la ceasul secerișului. Doamna Ada i-a simțit lipsa și a consemnat-o pentru Costi :

— În fond, de ce nu vine ? Rufino nu aducea nimănui nici un rău.

— Și nici un folos.

— Ești nedrept. Gîndește-te, Costi, cîte clipe frumoase ne-a dăruit acest Rufino, cum am palpitat pentru invenția aceea a lui. E o crimă că ne-au luat-o.

— Cine și ce ne-au luat ?

— Invenția. Era jocul nostru, în trei. Între timp creșteau și copiii.

Costi mînca cu furie, treburile secerișului se aglomeraseră ; veniseră și niște ploi — grîul urma să putrezească în clăi, creditele se epuizaseră, bătea la orizont războiul, peste toate se anunța și o naștere, Ada se pregătea să nască. Al treilea copil, poate un băiat. Cum Costi aștepta un băiat, el a fost mai atent cu consoarta, nu vroia s-o contrarieze :

— N-am nimic împotrivă ca Priescu să revină.

Nu-i mai spunea Rufino, doar Priescu, nu solemn, ci cu dispreț.

— Dar dacă revine, să se ocupe cu chestiunile la care se pricepe : armurărie, piane, ceasornice, jucării mecanice. Între timp m-am informat, a mai adăugat Costi. Se pricepe și la pictură.

— Ce păcat, a spus doamna Ada aflînd această noutate, că nu i-am comandat lui Rufino plafonul din sufrageria mare.

— Rufino nu e pictor, a mai spus el, punînd lucrurile la punct. Dar cică s-ar pricepe la pictură. Ar fi făcut și studii de pictură, în Italia. Mitropolia din București îl ur-

mărește pentru o bursă pe care i-ar fi acordat-o. El, drept răspuns, nu vrea să pună mîna pe penel. Cică nu-i place să picteze biserici.

— Foarte bine, plafonul nostru este cu totul altceva.

Apoi a venit războiul. Costi a plecat pe front. Doamna Ada a rămas pe cap și cu secerișul și cu plafonul sufrageriei nepictat, fiindcă cei doi soți nemaigăsind un pictor profesionist care să execute comanda recurseseră în ultimă instanță la un pictor de ocazie, un diacon pe care îl aduseseră în casă pe postul lui Rufino, dar fără să-i acorde încrederea. La plecarea pe front, Costi i-a spus Adei :

— Dacă nu-ți place, te rog să pui să se șteargă plafonul. Sau caută-l pe Rufino.

Îi făcuse deci această favoare. După care Costi s-a dus la Calafat, la regimentul pe care-l comanda, iar între timp, imediat după Rusalii, a apărut Rufino, domnul Priescu-Rufino.

El n-a găsit-o pe doamna acasă, în schimb a simțit intrusul, faptul că cineva îl uzurpase, instalîndu-se în locul lui. Din interiorul conacului se auzeau zgomote, cineva lucra acolo, meșterea ceva. Domnul Rufino a rămas afară, în curte, lîngă ghiozdanul lui diplomatic și lîngă lada ferecată, nevrînd să intre în casă, deși personalul l-a invitat cu temenele :

— Dar poftiți, doamna trebuie să pice acuși, poftiți !

— Nu, nu, aștept aici, s-a apărat el. Și-apoi nici nu pot rămîne mult, trebuie să plec mai departe. Am venit doar așa, să-mi iau adio. Se vede că aveți musafiri.

— Da, un părinte pictor.

Între timp, părintele pictor fluiera o arie : „La dona e mobile“. Melodia ariei se auzea clar, prin fereastra deschisă.

— Eu nu vreau să deranjez pe nimeni, a mai adăugat domnul Rufino. Doar doamnei să-i spun săru' mîna și plec. Plec definitiv.

Între Intrus și între Inventator s-a stabilit de la început un raport de ostilitate, de fapt de excludere, aceasta din partea Intrusului, care se simțea stăpîn, fluiera arii de

operă, fiindcă domnul Priescu-Rufino, în ceea ce-l privea, dorea să lase locul liber, el nu era în stare să deranjeze pe nimeni. El a stat ca pe ghimpi, cam pînă la amiază, primind în creştet tot potopul soarelui cotropitor. Nu-şi adusese gazetă ca să şi-o pună în cap, probabil că domnul Priescu-Rufino ieşise cu totul din evenimentele zilei, de cînd nu mai călcase pe aici, pe la soţii Aldea.

Cînd doamna s-a întors — venea de pe cîmp, de la arie — surpriza şi bucuria ei au fost atît de mari, încît ofensa anterioară, ofensa de a nu o fi găsit acasă, cum ar fi dorit, a fost uitată de oaspete imediat. Domnul Priescu-Rufino s-a bîlbîit, doamnei Ada i se umeziseră ochii.

— Eram sigură că sînteţi dumneavoastră ! a început ea. Îmi spunea inima că dumneavoastră sînteţi, cînd am văzut pe drumul Feteştilor carele acelea. Deşi-mi spuneam : nu se poate, e probabil un convoi de care militare.

— Care militare ? a tresărit domnul Priescu, ca şi cum n-ar fi ştiut ce se petrece pe lume.

— Da, care militare, ce vă miraţi !

Doamna Ada l-a invitat pe domnul Priescu la masă, anunţîndu-l că vor lua masa în doi.

— Dar domnul Costi ? a întrebat Inventatorul. Nu-l aşteptăm şi pe domnul ?

Domnul Costi lipsea, doamna Ada i-a spus musafirului cu tristeţe :

— Costi a plecat la război.

El s-a întunecat, ceva s-a prăbuşit atunci în interiorul lui. A murmurat doar atît :

— Păcat.

A spus „păcat“ doar pentru el, cu o imensă durere, dar cu discreţie, curăţenie, sfială. Păcat însemna : „Păcat că se întîmplă asta. Aveam de discutat ceva cu domnul, ceva extrem de important. Păcat. Păcat că a intervenit din nou un accident.“ El plecase de aici sub umbra unei supărări. Nu era nimeni de vină. Apoi, în vara următoare, fusese un alt impediment, doamna născuse un băiat. Ce puteai

face ? O naştere e o bucurie. Acum intervenise altceva, războiul. Viaţa îl contracara mereu şi dureros pe Rufino, sau poate el cu ale sale încurca lumea. Acum şi războiul. Păcat. A spus păcat, dar cu respect. Era probabil şi războiul ceva de care trebuia să se ţină seama.

Desigur, doamna nu trebuia să dea atenţie durerii lui, dar doamna Ada era atentă şi fină :

— O, ce bine că aţi revenit ! a tresărit ea, cîntîndu-şi bucuria. Chiar aveam nevoie de un consiliu al dumneavoastră. Aţi aflat probabil că pictăm plafonul !

Din nou pe faţa domnului Priescu a căzut întunericul.

— Tocmai, a consemnat el, constat că oaspetele dumneavoastră lipseşte de la masă.

— O, dar cum vă închipuiţi că-l introducem în intimitatea casei ! s-a apărat doamna. Părintele e un simplu angajat, nu face parte din familie, ca dumneavoastră. Tocmai de asta vă şi rog, ca om din familie, să vă spuneţi părerea.

El a roşit ca un copil, apoi a dat înapoi :

— O, asta nu ! Nu, nu, nu ! Mie nu-mi place pictura. N-o cultiv.

Doamna a roşit la rîndu-i, nu consimţea să scadă cu ceva în ochii domnului Priescu, fie şi printr-o inocentă preferinţă. Ea a întrebat, ca o şcolăriţă :

— Bine, dar atunci cum ar trebui să arate, după dumneavoastră, plafonul din sufragerie ?

— Alb.

— Alb ? !

— Alb. Şi ca o explicaţie : La noi nu merge risipa de culoare. Noi avem albul.

— Albul e o culoare, domnule Priescu ?

— Nu vedeţi casele ţărăneşti ? La noi culoarea e afară, pe cîmp, în grădină. Italienii da, au nevoie de culoare, fiindcă pămîntul lor e sterp, ars de soare, sec. Dar noi ? Măcar în casă trebuie să avem liniştea albului.

— Dar iarna, cînd afară totul e alb ?

Momentul de confuzie al domnului Priescu a fost cu greu depăşit. El şi-a recunoscut eroarea de a nu fi ţinut seama şi de iarnă.

— Da, aveţi dreptate, noi avem şi iarna. Faţă de italieni, noi sîntem mai bogaţi... Deşi gîndiţi-vă cît de lungi şi bogate sînt verile noastre. Pe mine mă obsedează vara, vara de la noi, cu abuzul ei de culori. De asta vă vorbeam de alb.

El a trebuit să accepte dorinţa doamnei de a împodobi plafonul dar nu aşa, nu prin culoare, şi atunci a formulat o propunere :

— Aplicaţi atunci nişte bîrne. Nişte simple linii geometrice. Astea ar face foarte bine pe alb. În sfîrşit, eu nu mă amestec.

— De ce să nu vă amestecaţi ? Casa e ca şi a dumneavoastră. Vă rog să vedeţi ce-a făcut părintele ! Vă implor chiar !

— Bine, a consimţit el. Mă voi duce numai pentru dumneavoastră, doar pentru dumneavoastră.

După masă, doamna l-a introdus pe domnul Priescu în sufrageria mare. Aici însă nu se vedea nimic, mirosea a var, a mortar ud, a chimicale. O schelă complicată, cu un podium de scînduri, acoperea plafonul, lăsînd sus doar un spaţiu mic, prin care se mişca artistul pictor. Artistul nu era însă acolo sus, el se afla jos, lîngă schele, freca culori. Ochii lui au lucit în semiobscuritate, mişcarea mîinii s-a oprit, părea că stă la pîndă. Doamna a făcut prezentările :

— Domnul Priescu-Rufino, Inventatorul... Părintele diacon Damian, Artistul !

Cei doi s-au salutat mut, cu evidentă răceală. După care domnul Priescu-Rufino i-a spus doamnei :

— Nu e cazul să vă mai deranjaţi. Ne descurcăm noi între noi.

Doamna s-a retras, lăsîndu-i singuri, între ei, pe specialişti. Domnul Rufino a tuşit, ca să semnifice că e prezent, părintele diacon Damian şi-a plecat privirea în jos, spre culori, ignorîndu-l pe Inventator. Tăcerea ostilă a durat mult. Nimic nu putea să schimbe această situaţie staţionară. Domnul Priescu, neavînd ce face, şi-a plimbat ochii pe schelă. Era rezistentă, bine alcătuită. El a încercat

un stîlp cu mîna și stîlpul ținea. El n-a simțit tentația să urce pe podium, să vadă opera. Nici Artistul nu l-a invitat. Dar a simțit că Inventatorul apreciază rezistența schelei. Artistul freca posomorît culori, lucrînd acum un galben și bolborosind niște cuvinte. Parcă se ruga sau parcă descînta. Pe Inventator l-a interesat acel galben solar, care strălucea viu în semiîntunericul umed al încăperii. El l-a întrebat pe Artist :

— Cum faceți galbenul ?

Întrebarea era blajină, politicoasă, dar precisă : din ce substanțe chimice faceți acest galben, cum le amestecați, în ce proporții ! Artistul însă a răspuns într-un chip surprinzător :

— Din vorbe galbene.

Domnul Priescu a dat să rîdă, dar l-a oprit seriozitatea celuilalt, care părea să-i fi răspuns într-un chip adînc.

— Cum adică din vorbe galbene ? a întrebat domnul Priescu, descumpănit.

— Galbenul, a confirmat artistul, nu iese decît din vorbe galbene.

Și artistul s-a aplecat din nou peste pietrele lui, bîiguind ceva, acea rugăciune sau acel descîntec. El șoptea, într-adevăr, un descîntec de galben, pe care l-a și spus cu voce audibilă, pentru musafir :

— *„O fată galbenă,*
cu fața galbenă,
cu ochi galbeni,
cu păr galben,
cu mînuri galbene,
iese pe ușa galbenă
pe pragul galben,
și pleacă-n lumea galbenă,
pe cărarea galbenă,
la groapa galbenă
a grîului galben.“

Domnul Priescu era năucit. Ceea ce bolborosea părintele, ceea ce el însuși auzea era chiar un descîntec.

— Bine, dar, a îngăimat el, dar cum se poate asta ?
Părintele diacon a continuat, fără să-i pese de Rufino, frecînd mai departe culoarea, cu care acum şi vorbea, întrebînd-o, dialogînd cu ea :

— „Un' te duci tu, fată galbenă,
cu hîrleţ galben,
cu lopată galbenă,
cu mătură galbenă ?
— „Mă duc la groapa galbenă,
a grîului galben..."

— Dar nu se poate ! a strigat domnul Priescu.
— De ce nu se poate ? a întrebat candid părintele. Aşa iese galbenul ! Apoi mîndru : Am şi o cîntare de roşu !
Şi părintele artist, ca să-şi dovedească iscusinţa şi harul, a trecut neîntîrziat la un descîntec de roşu. Nu-i spunea descîntec, fiindcă era păcat, ci „cîntare".

— „Un om mare roşu,
luă o secure mare roşie,
înjugă doi boi mari roşii,
la carul mare roşu,
jugul roşu,
proţapul roşu,
inima roşie,
osiile roşii,
spiţele roşii,
toate roşii.
Şi plecă-n pădurea mare roşie,
să taie-un copac roşu."

Roşul era covîrşitor, exploziv, părintele se bucura, domnul Priescu intrase în jocul de uluiri şi stupori.
— Dar verdele ? a strigat el, acum aţîţat.
— Am şi de verde.
Şi părintele artist, fără să mai aştepte alt îndemn, a trecut într-o „cîntare" de verde :

— *„Pleacă Cel Mare Verde*
pe-un drum mare verde,
se sui într-o măgură verde,
şi văzu o pădure verde,
ciobanu cu oile verzi,
oile cu miei verzi,
văzu capre verzi,
şi văzu şi nişte măgari verzi,
cu viţei verzi.“

După atîta frecat şi descîntat, părintele s-a oprit, a respirat, apoi a mărturisit şi un insucces al său, o neputinţă :

— La albastru merge mai greu. Nu iese bine. Şi nu ştiu de ce, că doar cîntarea de albastru e bună.

Şi i-a spus „cîntarea“ de albastru, care era şi mai iscusită, o cîntare despre *„o lebădă albastră / cu pui albaştri / cu zbor albastru“*.

Domnul Priescu a început să se plimbe prin încăperea sufrageriei, într-o mare derută. Nu ştia ce să creadă. Vedea pe de o parte culorile, culori foarte izbutite — el se pricepea la culori ca produse chimice —, şi îl avea pe de altă parte sub ochi pe autorul culorilor, probabil un nebun, pe deasupra şi faţă bisericească, un ins care, în timpul liber, fluiera aria „La dona e mobile“. Îi venea să-i strige : „Bine, părinte, dar astea sînt descîntece, de gîlci, de bube dulci, de scrîntitură, de friguri, de limbrici, cum le amesteci cu chimia şi cu arta ? Aşa ceva nu se poate ! La Roma, unul ca dumneata, cu trei sute de ani în urmă, ar fi fost ars pe rug !“ Domnul Priescu simţea plutind asupra casei Aldea iminenţa unei catastrofe.

Dar părintele artist aştepta. Aştepta probabil o apreciere. Aştepta, cu o figură cuminte şi chiar duioasă, într-un fel şi caraghioasă, părintele fiind mînjit din creştet pînă-n tălpi cu zmeuri şi pulberi de culori. El arăta ca un fluture, tăvălit pe o paletă, iar culorile de pe mînecile largi, de pe pieptul halatului, din plete, din barbă, erau schimbătoare şi pestriţe. Trecîndu-şi mîna prin mustăţi,

părintele Damian a obţinut nişte mustăţi verzi, părînd strident de verzi, sub nasul borcănat, pătat cu albastru. Fiindcă a şi strănutat — era rece în sufragerie, o dîră de salivă, scursă pe obraz, a antrenat la vale, spre gît, un rîu de galben auriu.

— Dar cum ies amestecurile ? a întrebat domnul Priescu, rămas în aceeaşi uluire.

— Amestecurile ? !

— Da, amestecurile, adică nuanţele !

Părintele artist era şi prost, nu ştia ce sînt nuanţele. Domnul Priescu l-a întrebat băbeşte :

— Cum faci, părinte, culoarea vînătă ?

— Păi am o cîntare de vînăt.

— Şi vişiniul ?

— Am şi cîntare de vişiniu.

— Şi albul îl laşi aşa ?

— Îl las aşa. Pentru alb am ceva tare frumos. Albul iese.

— Hai, spune-mi cîntarea de alb, că mă grăbesc !

Ca amator de alb, Rufino nu-şi putea refuza această plăcere, pe care a formulat-o cu umor. Dar n-a mai avut răbdare să asculte pînă la capăt „cîntarea" de alb, l-a lăsat baltă pe popa vraci şi a ieşit din sufragerie. Doamna Ada îl aştepta cu emoţie :

— Ei, ce spuneţi ?

Domnul Priescu era foarte încurcat, întunecat la chip, ca şi Costi cînd s-a întors atunci de la Bucureşti. Nu ştia cum s-o cruţe pe doamna, nu găsea calea ca să rămînă şi delicat şi cinstit. Cu cinste privind lucrurile, el trebuia să-i spună doamnei că artistul e un smintit, dar tot cu cinste el trebuia să recunoască totuşi, ca om de meserie ce era, că ceva în munca părintelui era totuşi rezistent, măcar schela.

— Cum să vă spun, doamnă, a început el. Pînă la un punct, ceea ce face părintele e bun, nu zic c-ar fi rău.

— Şi mai departe ? Vă rog să-mi spuneţi cinstit !

— Mai departe e o nălucire.

— Cum asta ! a strigat doamna, cutremurată. Apoi aproape fără glas : Ați urcat sus ?

— Ce să caut sus ?

— Să vedeți ce-a ieșit. Să vedeți plafonul !

Domnul Priescu a dat din mîini a silă. Ce importanță mai avea cum ieșise plafonul ! La fel cu savanții de la București, care refuzaseră să examineze schițele lui tehnice, proiectele lui de invenții, domnul Priescu socotea de prisos să examineze opera părintelui, o lucrare nulă teoretic. Ce importanță mai avea dacă plafonul ar fi ieșit bine, cînd nu era teoretic cu putință ! O undă de deprimare a străbătut-o pe doamna Ada. Se stricase acum și jocul cu plafonul. Se năruise schela. Și cine o năruise ? Chiar domnul Priescu-Rufino, idolul ei. Dar cum era cu putință ! Această neîncredere a oamenilor, unii în alții, i se părea doamnei o monstruozitate, ceva rău pînă la insuportabil, ceva ca un blestem. În timpul sarcinii cu ultimul copil, Costi o ferise de contrarietăți. Acum doamna Ada își dădea seama că o asemenea scenă, o asemenea reacție ar fi răscolit-o fizic pînă la boală, pînă la compromiterea sarcinii sau, după naștere, pînă la otrăvirea laptelui. Din fericire, băiețașul era înțărcat. Ea știa, în același timp, că dincolo, în sufragerie, celălalt om, Artistul, așteaptă și suferă. De ce suferă ? De ce suferă oamenii ? ! A spus-o și cu glas tare :

— Domnule Priescu, de ce n-au oamenii credință ?

Domnul Priescu era surprins, nu știa ce să răspundă, doamna Ada a continuat :

— De ce nu-și dau unul altuia încrederea ?

Domnul Priescu rămăsese încurcat și stingher în fața doamnei, simțindu-se umilit și strivit sub acuza generică. Putea el totuși să mintă, s-o mintă chiar pe doamna ! Dar cum să-și fi arătat credința și încrederea ! El a repetat un cuvînt spus la masa de prînz, un cuvînt care n-a mai avut însă același sens :

— Păcat...

Pleznise parcă o coardă de pian, doamna Ada și-a

şoptit în gînd : păcat. Nu mai era nimic de făcut, domnul Priescu se pregătea să se desprindă, să plece definitiv. A mai spus într-o doară :

— Dacă domnul era acasă, dacă nu era război, i-aş fi arătat invenţia. E gata. Tocmai partea care-l interesează.

Doamna a tresărit înviorată, dar fără bucurie — din datorie. Ea îi ţinea acum locul lui Costi, doamna era acum mai mult decît ea, Ada, ea era Costi-Ada-Aldea, o singură fiinţă, şi acea fiinţă, foarte stăpînă pe sine, i-a comunicat Inventatorului decizia care se impunea atunci, pe clipă :

— Dar vom merge la arie, domnule Priescu. Experienţa va avea loc în aceleaşi condiţii ca şi odinioară.

La puţine clipe au şi pornit spre arie, doamna Ada cu docarul — ca odinioară Costi, domnul Priescu în fruntea celor şase care trase de boi, în care se aflau lăzile lui ferecate în lanţuri. Erau acum şase care mari, trase de boi voinici, pline cu lăzi grele, iar alaiul oamenilor de la care — fiindcă erau necesari şi mulţi oameni pentru manipularea încărcăturii — avea ceva de convoi militar, care ar fi transportat muniţii şi tunuri. Convoiul s-a îndreptat spre arie, undeva spre zarea cîmpiei, unde se vedeau sau se presimţeau — chiar pe linia orizontului — nişte movile uriaşe, clăile aurii, care se confundau cu lumina. Era o zi fierbinte, fără hotare, neclintită de o undă de vînt. Lumina nu creştea, nu scădea, ca şi cum astrul încremenise, după ce zvîntase orice boare şi orice umbră. Chiar docarul doamnei, care a trecut pe lîngă convoiul cu lăzi, n-a făcut zgomot şi n-a lăsat umbră. Volanele de la rochia doamnei fluturau totuşi, deşi nu era vînt, iar fişiul ei verde — un verde electric — a plutit în urmă ca o trenă vaporoasă, punînd aerul în vibraţie.

Aerul s-a pus dintr-odată în vibraţie. Aceasta au simţit-o mai întîi boii, care s-au oprit în loc, n-au mai vrut să înainteze. Au simţit-o mai apoi cloştile de prepeliţă, care au prins a fugi prin lanuri, cloncănindu-şi puii. A simţit-o şi un vindereu, pasăre singuratecă şi tristă, care a scos un ţipăt de alarmă, zbuciumîndu-se ciudat pe cer. Cerul s-a întunecat brusc.

Oamenii de la care au lovit în boi cu harapnicele, încercînd să-i smulgă din loc, iar coloana a pornit înainte. Boii se opinteau în juguri și sforăiau. Nu era a bună. Coloana înainta către clăile de orz din zare — se secerase doar orzul, care acum păreau negre și mari cît munții. Au mers mult pînă acolo, printr-un întuneric de iad, un întuneric foșnitor. Spicele lanurilor de grîu tremurau, un cutremur magnetic frămînta marea de vegetale, pe lîngă care se strecura convoiul de care. Blana de ierburi și spice a cîmpiei se răsculase, păsările mici săreau și recădeau în ea ca purecii ; șopîrlele, hîrciogii și șobolanii dispăruseră în crăpături, ca și cum aceste ființe ar fi fost amenințate de undeva de sus, iar rumoarea surdă a pămîntului creștea. Dar cînd au ajuns cu carele în dreptul clăilor și stogurilor, s-a lăsat liniștea. O liniște de pivniță goală, în care se auzea orice cuvînt. Aria părea apărată de furtună prin zidurile clăilor, vatra circulară cu snopii clădiți în solz de pește era pregătită, în mijlocul ei se înălța stîlpul, iar în lemnul stîlpului stătea înfipt un topor. Lîngă clăi poposise și docarul cu doamna Ada.

În această liniște nefirească, în care auzul oamenilor și animalelor se încorda să prindă orice semn, domnul Priescu a întrebat :

— Ce facem, doamnă ? Ce porunciți ?

— Continuăm experiența ! a poruncit cu liniște doamna. Dar, vă rog, mai repede, vine grindina.

Oamenii de la care s-au repezit să descarce lăzile. Cineva a strigat :

— Dejugați boii ! Lăsați-i slobozi. Vine grindina !

Cîțiva argați s-au aruncat spre jugurile boilor, scoțînd resteele și lăsînd animalele slobode, să se descurce singure. Jugurile au bufnit, căzînd la pămînt. Ceilalți oameni se opinteau la lăzi, tăbîrcindu-le, desfăcînd lanțurile. Doamna Ada rămăsese în docar, stătea în picioare, iar voalul ei verde flutura viu, deși nu era vînt. Ea a supravegheat cu interes descărcarea, apoi deschiderea capacelor.

Mîinile Inventatorului se și cufundaseră în adîncul unei lăzi, ca să scoată ceva. El a scos afară, cu grijă, o roată

dințată, o roată cu dinții lungi și ascuțiți. Dinții pămîntii erau din lut ars, fiindcă roata era turnată în argilă — o roată de probă, abia scoasă din formă. A extras apoi și o altă piesă, care semăna a falcă de animal. Nu dinții ci măselele impresionau, măsele late cît palma. Apoi Inventatorul a tras afară o bielă, piesă gigantică, cu umflături la ambele capete, semănînd a femur de mamifer străvechi. Piesele care ieșeau la vedere, rînd pe rînd, păreau toate puțin obișnuite, foarte curioase, deși erau cert niște piese mecanice. Erau cert marile piese mecanice din interiorul cu angrenaje complicate al acelei mașini, dar arătau bizar, ca niște piese anatomice, unele cu nume, altele fără nume. Toate purtau numere, și toate împreună — rotule, vertebre, falange, maxilare cu sute de măsele și dinți, coaste, coapse — alcătuiau un organism căruia nu-i lipsea decît duhul. Într-o margine se afla chiar și un bazin osos, un bazin ca de dinosaur, iar lîngă el o nesfîrșită spirală, o spinare cu coaste cu tot, un fel de tirbușon fără sfîrșit. Acel schelet trebuia să se răsucească probabil în jurul unei axe, provocînd o furtună circulară.

Domnul Priescu, urmat de acel băietan pezevenghi, care-i ținea socotelile, se învîrtea acum printre forme și numere. El purta un creion chimic la ureche, în mînă avea un bețișor de cretă, iar sub brațul stîng un foarte important sul de hîrtie. Inventatorul a cerut argaților să așeze altfel acea spinare, conform cu numărul scris pe ea, și chiar a țipat cînd a văzut că lipsește ceva, o piesă oarecare, prevăzută în acele hîrtii.

— Piesa 13 ! Unde-i piesa 13 ?

— Dar era aici, a strigat băietanul acela pezevenghi, cu ochi de viezure. Piesa era aici ! Desfaceți schița !

Domnul Priescu a desfăcut sulul de hîrtie pe care îl purta sub braț, l-a întins ținîndu-l de capete, dar cineva i l-a smuls, o putere nevăzută, aruncînd hîrtia în sus. Domnul Priescu a urmărit neputincios zborul de zmeu al dreptunghiului de hîrtie, care s-a dus în vînt, tot mai

sus, pînă a dispărut. A fost ca un semn — cel puţin aşa au spus ţăranii de la arie, care şi-au făcut cruce.

Urmărind hîrtia care a dispărut, sorbită în văzduh, ochii oamenilor au căzut pe zarea de la nord, unde se crăpase o prăpastie. O prăpastie care se adîncea în pămînt şi se căsca spre cer. Din gura de crater a acelei genuni ieşeau aburi.

— E balaurul ! a strigat cineva.

Acel strigăt, care a îngheţat sîngele, a dat nume şi arătării care urma să iasă. Acolo, în adîncul genunii de la miazănoapte, se închega ceva. Mai întîi au fost aburii unui duh primitiv. Apoi o spinare neagră şi lungă, de nouri, apoi o coadă zimţată, apoi un pîntece, un pîntece supt şi fumegător, luminat de jos, de vatra din care se ridica greoi dar plutitor — balaurul. Acum i se vedea şi capul — o falcă.

— Doamne apără şi păzeşte !

A detunat un trăsnet, urmat la puţină vreme de un dangăt de clopot, care a plesnit urechile. Sunetul schijei a făcut ca balaurul să se ridice mai sus. Se ridica încet şi semeţ, nu se speria.

— Oameni buni, se apropie ! a strigat un argat. Daţi toporul.

Acel om, care strigase, un fel de Goliat, s-a repezit spre arie, prin întunericul verzui care acoperise cîmpia, şi a smuls din lemnul stîlpului toporul. Cu capul gol, cu toporul în mîini, el a aşteptat balaurul să se apropie, simţindu-l cum vine plutind. Apoi a ridicat fierul.

— Nu acum, aşteaptă ! a ţipat doamna Ada, cu o energie pe care nimeni nu i-o ştiuse pînă atunci. Fişiul ei verde zvîcnea la gît, pui de balaur prizonier.

Golanul acela desculţ, cu părul zburlit, a rămas paralizat sub glasul cucoanei, dar şi îngrozit, sub umbra balaurului pe care îl simţea deasupra.

Domnul Priescu s-a întors cu spatele, ca să nu ia parte la scenă. El rămînea întotdeauna distant şi închis în sine, faţă de spaimele sufletului primitiv. El avea un obraz

rece, disprețuitor și sumbru. Cu ani în urmă, el concepuse un aerostat împotriva grindinei, pe care nu-l luase în seamă nimeni. Aerostatul ar fi urmat să fie lansat în clipa cînd se simțea apropierea furtunei, și chiar pe direcția ei de atac. Mașina zburătoare era prevăzută cu o lampă cu petroleu, al cărei focar luminos se intensifica, după nevoie, printr-un sistem ingenios de oglinzi. Petroleu se găsea din belșug, și siliciu pentru sticlă, și argint pentru spoirea oglinzilor. Ridicîndu-se la cer, aerostatul ar fi urmat să se încaere cu balaurul furtunii, să-l străpungă cu lumina lămpii cu petroleu — ceva gen lumină contra întuneric —, să dizolve gheața, să risipească întunecimea, astfel încît soarele să iasă din nou peste lume, triumfător. Dar cine să fi luat ideea în seamă, care rămăsese astfel în stadiul de basm. Pe-aici conta Artistul, cu descîntecele lui. Contau probabil solomonarii, vrăjitorii arhaici și perimați, călărind pe balaurii furtunii, care, iată, sosiseră.

Doamna Ada a țipat cu glas spart :

— Acum !

Și toporul a trăsnit pămîntul, provocînd o eclipsă în văzul oamenilor. Toți au rămas cu ochii închiși, amestecați în același întuneric, împreună cu animalele care se zbuciumau printre clăile sfărîmate. Urgia s-a dezlănțuit. Furia elementelor învrăjmășite a amestecat pămîntul cu cerul, oamenii cu snopii și animalele, țărîna cu aerul, scopul balaurului — ființă fără sex — fiind acela de a restaura peste lume haosul începutului.

Cînd s-a deschis prima fereastră de lumină, acolo, deasupra cîmpului răscolit, s-au văzut ciolanele, acum albe, ale mașinăriei domnului Rufino. Numerele erau șterse. Hîrtia aceea, smulsă din mîinile Inventatorului, revenise la loc, plutind la mică înălțime, deasupra pieselor mecanice, căutîndu-și stăpînul. La conac, părintele artist dispăruse, socotind probabil că doamna nu se va mai înțelege cu nimeni. Dar urgia n-a ținut mult. A fost doar o vijelie seacă, fără ploaie și fără grindină. Deși balaurul, care se îndepărta acum pe cerul dinspre Dunăre, purta grindina în pîntecele lui. Avea s-o descarce, în aceeași zi, dincolo.

După furtună, voalul verde al doamnei Ada, care părea viu, a recăzut cuminte pe umăr, șarpe mort, redevenind ceea ce era — un fișiu de voal.

Cînd tunarii otomani de pe înălțimile de la Șiștov au privit în jos, spre fluviul mișunînd de oameni îmbarcați pe plute, pe platforme, în bărci, în șalupe, care se îndreptau toate spre țărmul lor, era prea tîrziu ca ei, tunarii singurateci de pe culme, să mai facă ceva, prea tîrziu să mai dezlănțuie barajul de foc — primele lovituri au pleoscăit orb în apă, răscolind doar valurile.

O știucă uriașă, cu trup de femeie, a țîșnit din valuri afară, s-a zbătut în aer, a sclipit în lumină, au văzut-o soldații de pe malul român, au văzut-o și soldații ruși de pe platforme — știuca se zvîrcolea în aer deasupra Dunării, au zărit-o probabil și tunarii otomani — știuca strălucea ca un paloș, și tunarii și-au reglat tirul, pe care îl greșiseră. Pe fluviu s-a dezlănțuit urgia exploziilor.

Dar o bună parte din trupele diviziei 14, comandate de generalul Dragomirov, trecuse dincolo încă din cursul nopții, prin întuneric. O antegardă de oameni sprinteni, cazaci de Don, trecuse Dunărea înot chiar pe la miezul nopții. Ei s-au strecurat hoțește prin apele negre, hoțește înotau și caii, și, odată ajunși dincolo, ei s-au lipit de țărm, rămînînd muți. Cu acești oameni de sacrificiu, a trecut și generalul Skobelev-fiul, tatăl fiind tot căpetenie de cazaci și tot general, iar tînărul Skobelev, care avea în curînd să capete porecla de Diavolul Alb, a improvizat prin întuneric primele puncte de sprijin pentru debarcare. Cazacii lui Skobelev-fiul nu trebuiau să atace, doar să identifice centrele de rezistență de la țărm și să le impresoare.

Se spera că grosul trupelor diviziei va fi depus pe țărmul stăpînit de otomani pînă la ziuă, dar ambarcațiunile s-au încurcat prin întuneric și ceață, cele mai multe n-au ajuns în punctele de debarcare precis stabilite, cîteva platforme cu cai și oameni s-au răsturnat, dar consemnul tăcerii era atît de strașnic încît oameni și animale s-au dus

în tăcere la fund sau a scăpat cine a putut, mai ales animalele care nu fuseseră înhămate la căruțe și tunuri.

Între Zimnicea și Șiștov fluviul e lat, apele erau umflate de ploi, un singur punct de sprijin între cele două țărmuri — o insulă năpădită de sălcii, acel punct în fluviu a fost însă bine folosit, din el viermuiau continuu trupele spre malul otoman, inundînd Dunărea cu ambarcațiuni. Masa de ambarcațiuni a fost vizibilă abia la ziuă, cînd au și bubuit tunurile, cînd invazia se vedea cu ochiul liber pe toată lățimea apei, cînd se putea trage în carne vie și cu puștile, cînd nu s-a tras, datorită uluirii, cînd primele lovituri au plescăit orb, ca niște bolovani, una singură negreșindu-și ținta, aruncînd în văzduh acea știucă uriașă.

S-a dezlănțuit apoi potopul focului și prima victimă au fost caii, caii de pe platformele plutitoare. Ținte mari și cuminți, caii erau mai neputincioși decît oamenii. Ei au prins a se zbuciuma, a rupe ștreangurile, a necheza, isprăvind prin a se azvîrli în sus, în două picioare, ca să se arunce în apă. Platformele tremurau sub gloanțe, sub schije și sub copitele cailor. Platforme cu cai, tunuri și oameni, oameni muți și nemișcători. Oamenii nu reacționau, ei trebuiau să se lase purtați de apă, în platformele mute ca niște nouri. Ei primeau moartea mut, fără împotrivire. Se împotriveau în schimb valurile și peștii, și caii. O explozie, golind o platformă, a lăsat neatins un cal priponit de un tun. Trîmbele de fum și valurile l-au surprins cabrat pe animal, ca pe un podium de statuie. Apoi vedenia s-a destrămat.

De pe malul român, spectacolul părea captivant și înfricoșător — un spectacol al elementelor.

Fără spectacol se petrecuse debarcarea trupelor lui Zimermann pe țărmul dobrogean, la Garbena, aproape de Măcin. Acțiunea începuse, cu cinci zile mai înainte, tot noaptea, avînd ca puncte de sprijin țărmurile de la Galați și Reni. Aici se concentraseră din vreme pontoane, caiace, bărci, plute, armatele fiind împărțite în două coloane care urmau să se întîlnească dincolo, abia în zori. Ziua urma să le surprindă, în tăcere, stăpîne pe țărmul străin, cum s-a și întîmplat. Nici țărmul n-a fost bine apărat sau, mai

precis, Zimermann a dibuit bine breşa, punctul deschis prin care oamenii lui s-au strecurat fără martori. Cînd o bătălie n-are martori, este ca şi cum nu s-ar fi dat.

Totul a mers deci strună aici, un singur inamic nu s-a putut evita : noroiul, smîrcul, mîlul. Inundaţiile cuceriseră o bună parte din ţărmul plat, acum mlăştinos, platformele şi bărcile n-au atins uscatul, soldaţii lui Zimermann au fost siliţi să sară în smîrcul pînă la brîu, pînă la piept, înotînd în caşa lutoasă, cu tot echipamentul asupra lor. Foarte greu au fost trase afară tunurile, care, odată instalate pe mal şi puse în bătaie, au scuipat mocirlă.

Lupta cu noroiul, începută noaptea, desfăşurată în zori şi în plină zi, s-a continuat fără împotrivire, abia spre sfîrşitul debarcării cîteva pîlcuri de cerchezi şi-au făcut mîna asupra ruşilor, înecînd în noroi cu gloanţe nişte sute de soldaţi. Dar aceiaşi cerchezi, primind riposta, s-au retras mai apoi către colinele întărite dintre Garbena şi Zizila, ei nu puteau să ţină piept invaziei. Debarcarea s-a produs astfel liniştit, acţiunea n-a avut nimic spectaculos, oamenii lui Zimermann arătau mizerabil, ei nu erau în stare să organizeze o paradă, după victorie, cum se obişnuia, nici să primească — în condiţii corespunzătoare — cheia oraşului Măcin, care a căzut fără zgomot, ca şi mut. Este motivul pentru care victoria lui Zimermann nici n-a fost comentată.

Nu se urmărise vîlva, ci succesul. Totuşi o victorie nu e o victorie deplină fără vîlvă. Dar făcătorii de vîlvă, comentatorii, lipseau. Şi ei lipseau datorită unei stratageme, pusă în aplicare de Marele Comandament, tocmai pentru a proteja debarcarea, acoperind-o cu tăcere. Operaţiunea de debarcare fusese chibzuită, la secret, cu săptămîni în urmă, studiată teoretic pe hartă şi practic pe o scenă de cîteva sute de kilometri. În punctele destinate eventualului desant — la Turnu-Măgurele, la Zimnicea, la Giurgiu, la Călăraşi, la Brăila, s-au concentrat sute de experţi militari — marinari, pontoneri, artilerişti, ofiţeri de stat-major, în uniforme sau în civil, grupuri care erau secondate la

distanță, de alte grupuri, mai puțin vizibile, în care se cuprindeau „experți ai celor două maluri“ — barcagii, pescari, ciobani, de fapt tot militari, oameni care supravegheau mișcarea otomanilor.

Otomanii erau la rîndu-le atenți, preveniți prin oamenii lor trimiși dincolo, pe țărmul român, atenți prin experiența războaielor îndelungate cu rușii, prin priceperea de a urmări, aștepta, riposta. Hărțuiala, pînda, ceea ce se cheamă jocul de-a debarcarea, fuseseră îndurate și de români, dar în sens invers, ei fiind cei care apăraseră singuri, cîteva secole, tot țărmul Dunării de Jos. În acel an jocul de-a debarcarea s-a organizat de timpuriu, odată cu primele schimburi de salve de tun peste fluviu. Jocul era la vedere, otomanii beneficiau de o estradă înaltă, cu numeroase balcoane, din care observau mișcarea de jos, o mișcare urmărind să înșele, să deruteze, să ascundă acțiunea reală, al cărei loc se dibuia. În acest joc s-a cheltuit destul de multă agerime, cum și o mare risipă de energie și material. În acest joc, pentru a-l face plauzibil, s-au pus la bătaie și victime. Rînd pe rînd, orașele Călărași, Turnu-Măgurele, Giurgiu, Oltenița au fost expuse prăpădului turcesc de artilerie ca ripostă la niște simulări. În urma unei asemenea simulări, contracarată sever, Giurgiul s-a golit de oameni, în cîteva ceasuri, arătînd seara ca un morman de ruine acoperite de flăcări și fum. Simulările au culminat cu „acțiunea Galați“, unde au fost concentrate — la vedere — sute de ambarcațiuni, munți de materiale, inclusiv ambulanțe, fanfare și preoți cu cădelnițe, și unde comandamentul rus a permis „cu zgîrcenie“ și accesul presei. O zgîrcenie care a pus pe gînduri, a ațîțat, a stimulat pariuri. Toți corespondenții străini de război, plus presa română, s-au înghesuit pe estrada de la Galați, pregătindu-se să treacă odată cu trupele ruse în necunoscut.

Sub această schimbătoare și costisitoare perdea de fum s-a desfășurat debarcarea lui Zimermann, din 9—21 iunie, iar acum se desfășura debarcarea lui Dragomirov de la Șiștov.

Riposta otomană se înteţise, se trăgea cu toate armele, în carne vie. Ochitorii de la tunuri, dar şi puşcaşii, nu mai trebuiau să ţintească ci doar să tragă, Dunărea fiind plină de plute, platforme şi bărci, de ambarcaţiuni sfărîmate sau de ambarcaţiuni ticsite de morţi — unele platforme ajungînd cu bine la mal, fără nimeni viu. Consemnul era nemişcarea şi soldaţii îl respectau. Ei tăceau ca morţii, uneori definitiv, alteori ajungînd la ţărm, ei înviau, porneau în sus, cu vrednicie, căţărîndu-se pe coastă, ca să primească moartea de sus, prăvălindu-se de sus, înapoi în Dunăre. S-a văzut atunci, încă o dată, uluitoarea rezistenţă la moarte a soldaţilor ruşi, tăria şi ştiinţa lor de a muri în masă, o tărie bizuită — probabil — pe avîntul şi hotărîrea celor care veneau din urmă, în masă.

Încă mai izvorau din insulă platforme cu oameni, ca şi cum insula aceea, aflată nu departe de ţărmul stîng, comunica printr-un horn subpămîntean cu nişte neistovite puhoaie de oameni, care curgeau de-a dreptul din Rusia, aluvionînd aici, iar mai tîrziu, cînd lupta s-a înteţit, cînd acolo, pe coastă, a început încăierarea, masele de oameni au ieşit de-a dreptul pe ţărm, punînd în mişcare alte platforme şi alte bărci, care au şi pornit să lunece mut către dincolo. De aici încolo tactica traversării nu mai conta, puhoaiele de oameni năvăliseră pe întreaga scenă a fluviului, iar spectacolul era măreţ.

Era măreţ, fiindcă nimic nu-l putea stăvili. Plutele înaintau către ţărmul advers, printr-o împingere sigură şi lentă, imposibil de oprit, ca şi o curgere de umbre. Nu erau umbre — bărcile supraîncărcate pocneau sărind în aer, pontoanele scrîşneau desfăcîndu-se, încălecîndu-şi scîndurile ; tunuri, cai, lăzi cu muniţii bufneau în apă, ridicînd talazuri şi trîmbe de stropi ; se simţea greutatea materiilor, izbitura materiilor — lemn, fier, carne, apă, aer, dar înaintarea era implacabilă şi împietrită, cînd se rupeau, plutele se rupeau în bucăţi cu oameni cu tot, ca şi cum oamenii de pe ele, oamenii cu mîna pe arme, ar fi fost una cu lemnul şi fierul, răstigniţi pe fier şi pe lemn. Tăria lor îngrozea. Şi încă mai curgeau.

Şi încă mai cădeau, cădeau fără fiorul pierderii, pierderea fiind ştearsă instantaneu de apă, înghiţită de valuri. S-a auzit totuşi şi un vaier, în clipa în care o plută a drujinelor bulgare a explodat, nu departe de malul rîvnit de luptători. Aceştia n-au mai ajuns la ţărmul patriei, s-au şters din vedere lăsînd loc plutelor următoare, care au trecut mut, peste amintirea lor.

Pe un vas militar, în toiul luptei, hotărît să vadă tocmai acest spectacol, s-a aflat şi pictorul Vereşceaghin. El n-a beneficiat însă de un unghi bun. Bătălia se putea urmări în chip avantajos, pentru o pînză, fie de sus, de pe creasta încă ocupată de otomani, fie de jos, de pe ţărmul stîng, din liniile române. Avid să vadă, Vereşceaghin s-a trezit închis între pereţii metalici ai vasului, ciuruit de gloanţe, silit să se arunce pe burtă şi să urmărească doar zgomotul luptei, exploziile, sarabanda plumbilor pe punte, în provă, la babord. El a încercat să se ridice, dar un locotenent care-l veghea, l-a împins înapoi, acoperindu-l cu trupul. Vereşceaghin a primit totuşi lupta. Trusa lui cu culori, abia achiziţionată din Franţa, a fost străpunsă de un glonte, iar un cartuş cu roşu-carmin i s-a scurs pe pantalon. Pictorul a fost necăjit de pierdere, s-a grăbit să-şi salveze culorile, neobservînd scurgerea de sînge care-i inundase cizma, sînge ţîşnindu-i din şold.

Fiul lui Nicolas, marele duce Nicolae Nicolaici sau Nicolka, sau micul prinţ, a trecut dincolo printre primii, cu un prim tren de plute. Îl însoţea, ca ghid localnic, colonelul român Zefcari, iar traversarea printre gloanţe şi explozii s-a produs fără incidente.

Cînd a trecut dincolo şi comandantul operaţiei, generalul Dragomirov, fluviul îşi stinsese vîlvătăile, lupta navală se încheiase aproape, iar traversarea a avut ceva de paradă sumbră. Pluta comandantului înainta printre sfărîmături de bărci, printre cai agonici, printre soldaţi morţi — încleştaţi sau legaţi de butuci. Pluteau pe ape vîsle, arme, căciuli, chipie, şi chiar un steag. Generalul a observat steagul plutitor, steagul unui regiment, şi a poruncit să fie pescuit. Pe comandant îl indispunea ideea că acel steag scăpase stegarului din mînă, chiar dacă purtătorul căzuse la fund. Trebuia, s-ar fi cuvenit ! ca şi

steagul să se fi dus la fund, cu om cu tot. Dar nu ! pescuind steagul — o cîrpă udă — generalul a fost surprins să vadă că mîna omului nu lipsea, o mînă crispată pe tocul steagului, ieşind din apă odată cu steagul, dar fără om. Ofiţerul care a pescuit steagul a descleştat acea mînă de pe toc, a desfăcut-o din cureluşa pe care omul o purtase la încheietură, a aruncat acel ciot de mînă drept ofrandă fluviului. Generalul a salutat steagul cu palma la chipiu, salutînd implicit şi sacrificiul stegarului.

Acelaşi steag ud a fost fluturat spre trupe, cînd generalul a pus piciorul pe ţărm. Fluturarea steagului smuls din valuri a fost întîmpinată cu urale. Lupta se desfăşura acum pe pămîntul teafăr, iar ruşii se dovedeau admirabili în atac. Ei nu se cruţau mai ales în faţa poziţiilor imposibil de cucerit, cum a fost, peste toate, moara de pe valea torentului Teker-Dere, o poziţie bine fortificată, apărată cu tunuri care trăgeau în plin, din mal în mal. Forţarea văii strîmte care ducea la moară nu s-a putut face decît prin numeroase asalturi în care drumul a fost pietruit cu rînduri de trupuri, peste alte rînduri de trupuri, pînă cînd prin urdinişul morii a început a curge, torent, sîngele. Sînge care s-a revărsat în valuri spumegoase în fluviu — torentul Teker-Dere fiind un afluent al fluviului.

Cînd a trecut şi Nicolas, a doua zi, apele fluviului erau absolut limpezi, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic, ca şi cum între Zimnicea şi Şiştov, între insula aceea şi ţărmul stăpînit de otomani nu s-ar fi dat nici o bătălie. Nici otomanii nu mai stăpîneau ţărmul. Stăpînirea lor se isprăvise, se topise ca şi o umbră, sub un soare indiferent, calm. Încă înainte de a pune piciorul pe vas, marelui comandant i s-a raportat că dincolo, pe celălalt ţărm, îl aşteaptă primii prizonieri, un mare număr de prizonieri, şi că numărul inamicilor morţi şi răniţi fusese imens.

Vestea aceasta l-a înnegurat pe Nicolas, care ştia — dintr-o lungă experienţă — că numărul morţilor şi răniţilor dintr-o armată care atacă trebuie să fie, într-o luptă de asemenea proporţii, cel puţin de două ori mai mare decît numărul pierdut de armata care primeşte atacul. Această a doua cifră, neraportată de subordonaţi, dar certă, îl în-

trista pe marele comandant, pe care urma să-l aştepte, dincolo, spectacolul morţii şi al suferinţei de după luptă.

Pentru acel spectacol, de după luptă, Nicolas se ducea pregătit. Urmau să-şi facă datoria cioclii şi sanitarii. Şi preoţii. Şi chiar el, marele comandant, care ordonase să fie transportate, cu acelaşi vas, cîteva lăzi cu decoraţii, mai ales cruci Sfîntul Gheorghe, dar şi cruci ale Ordinului Vladimir, şi chiar cîteva cruci ale Ordinului Sfîntul Andrei. Ceremoniile de învestire trebuiau să se desfăşoare în aceeaşi zi. Fiind un spirit practic, mai presus de toate un bun comandant, Nicolas nu putea să nu se intereseze şi de cîteva amănunte de viaţă. El a întrebat :

— S-au luat soldele pentru ostaşi ?

Victoria a fost umbrită totuşi şi de o întîmplare tristă, de care s-a aflat mai tîrziu, cînd s-a făcut apelul, pe ţărmul eliberat de otomani. S-a văzut atunci că lipseşte şi locotenent-colonelul Strelbiski, deşi purta asupra lui un sac cu ruble — solda regimentului său. Mai înainte de îmbarcarea pe plută, spre zori, aflîndu-se încă pe ţărmul român, locotenent-colonelul Strelbiski primise solda pentru regimentul său. Sacul cu ruble îl încurca, el i-a şi spus colonelului de administraţie, vrînd să refuze încărcătura :

— Nu-l iau, domnule colonel, nu-mi stă mintea la ruble, numai de asta nu le arde acum băieţilor !

— Ia-l, frate, a insistat colonelul, ia sacul ! Ai să vezi ce bine le prinde băieţilor solda, dincolo !

Colonelul a insistat, Strelbiski nu i-a putut ţine piept, casieria regimentului vroia să scape de acei bani, de fapt colonelul era plin de grijă din altă pricină, el ştia că, după luptă, banii celor căzuţi, banii morţilor, se fură, şi ca om credincios ce era n-a vrut să se încarce cu un păcat. Strelbiski a semnat de primire, a luat sacul de piele, care atîrna greu, şi a sărit pe plută. Se nimerise să urce pe pluta 9, număr cu noroc, cel puţin el avea noroc cu cifra 9, la cărţi. Celelalte plute se desprinseseră de ţărm, tot regimentul său se îmbarcase şi vîslea către dincolo. Urmărindu-şi unitatea, simţindu-şi tovarăşii aproape, prin lumina zorilor, Strelbiski se simţea fericit, sigur de sine şi fericit, încărcat şi cu un plus de răspundere, solda camarazilor şi subalternilor se afla asupra lui, şi ce plăcut

lucru să împarţi solda oamenilor tăi, după luptă. Colonelul nu greşise cînd îl îndemnase să ia sacul, banii aveau să prindă bine.

Apoi a început urgia, cînd pluta 9 se afla pe la mijlocul fluviului. Întîi a căzut căpitanul Lobev, apoi locotenenţii Tubert şi Vladenko, apoi s-a rupt jumătate de plută şi toate tunurile, patru tunuri grele, s-au răsturnat în apă. O explozie a măturat şi fruntea plutei, împroşcînd restul oamenilor. Strelbiski s-a clătinat, dar sacul cu bani l-a ţinut pe loc, deşi era cît p-aci să-l scape în apă. Nu l-a scăpat, dar picioarele i-au lunecat printre butucii dezlegaţi, care fugeau în toate părţile. Strelbiski plutea singur, atîrnat de un butuc, ţinînd deasupra butucului sacul, încercînd să cîrmească cu picioarele acest rest de plută. O clipă l-a fulgerat gîndul să arunce sacul. Era cel mai bun înotător din regiment. Smulgîndu-şi hainele, zvîcnind cu mîinile libere, el ar fi ajuns destul de iute la mal, unde, după luptă, ar fi trebuit să urmeze împărţirea soldei. Sau, dacă nu, „gingaşa chestiune de onoare", „clarificarea cazului". Ce s-a-ntîmplat cu solda regimentului, să se dea socoteala !

Strelbiski n-a ezitat : apucînd cu amîndouă mîinile sacul, el l-a smuls de pe butuc, dispărînd în ape cu întreaga încărcătură de aur, care l-a tras la fund. El a lipsit pe mal de la apel, dar rublele, cele cîteva mii de ruble, nu s-au pierdut totuşi zadarnic. Obiceiul era ca morţilor să li se pună în palmă cîte un ban, pentru clipa cînd, după o veche credinţă, sufletele lor urmau să treacă dincolo. Morţii din regimentul lui Strelbiski — foarte mulţi morţi — şi-au primit fiecare banul, chiar atunci, în aceeaşi seară, în fundul fluviului.

Un război e pînă la urmă un mare spectacol — cu o scenă sau mai multe scene, cu o foarte complicată recuzită, cu foarte numeroşi protagonişti, cu o imensă masă de spectatori. Emoţiile participanţilor la un asemenea spectacol — protagonişti şi spectatori — sînt intense şi uneori mortale. Actorii nu se prefac că mor, ca în teatrul de artă, ci chiar şi mor, cu adevărat, pe scenă sau în culise.

Spectatorii, la rîndu-le, se află prea adesea în situaţia de risc a protagoniştilor, fie prin investiţie sentimentală, fie prin implicarea directă în firele dramei care se joacă. Uneori scena se mută în rîndurile lor, chiar foarte departe de teatrul de război, provocînd răsturnări de scaune şi panică.

Acest joc cu moartea displace şi atrage. Displace fiindcă moartea e oricum oribilă, moartea e capătul vieţii şi este inadmisibil să plasezi cu bună cunoştinţă acest capăt la mijlocul sau către începutul vieţii indivizilor. De obicei protagonişti sînt tinerii, ei sînt cei care mor cu miile şi sutele de mii în războaie, iar cinismul de a plasa acest capăt al vieţii, în plină tinereţe, face cu atît mai nefirească, mai arbitrară şi mai cinică moartea în război. Destinul unei generaţii se curmă mai înainte de a înflori. Participanţii la o asemenea generaţie sacrificată vor absenta la datoria vieţii, oricum ar fi aceasta. Ei absentează biologic, lăsînd în urmă un gol genetic. Morţii nu mai întemeiază familii, şi nici nu mai lasă în urmă copii, cînd n-au copii. Un întreg lanţ de făgăduinţe al speciei, un lanţ pe care îl purtau în sînge cei căzuţi în luptă, se curmă şi se stinge în ţărînă, prin moartea în război. Şi aceasta în chip simplu, prin curajul sau nebunia de a răspunde *prezent !* a celor ce cad. De a răspunde prompt nu vieţii ci morţii.

Un cîmp cu morţi în luptă pare, tocmai de aceea, o pădure cu trunchiuri tăiate vara în care încă mai zvîcnesc sevele. Cu diferenţa că morţii din specia mamiferelor, inclusiv specia *sapiens*, nu dau lăstari, nu odrăslesc, nu se răscumpără fizic prin nimic. E tristeţea speciilor superioare, care mor odată pentru totdeauna. Un cîmp cu morţi în război e o scenă de teatru pe care a căzut definitiv cortina, protagoniştii nu se mai ridică să iasă în culise, ca să revină la aplauze, morţii, chiar eroii războaielor, nu mai revin. Sub trupurile lor şi în carnea lor ucisă se dezvoltă doar viaţa obscură, viaţa din începuturile vieţii, viaţa altui ciclu al existenţei, care nu va mai deveni niciodată un ciclu uman. (Deşi e greu de spus ce se întîmplă cu morţii, dacă ei mor cu adevărat şi definitiv.)

Dar războiul are şi ceva de joc, o atracţie de joc. Nu atît pasiunea crimei de omucidere pune în mişcare mulţimile, dar datoria însăşi de a evita crima, de a nu sacrifica

mulţimile, obligă la joc. Jocul diplomaţiei, jocul înarmărilor, jocurile pregătirii de luptă pe cîmpurile de instrucţie, jocurile tactice şi strategice, cu hărţi şi instrumente cartografice, sînt primele jocuri puse în scenă, mai înainte de a se trece pe scena propriu-zisă, cînd nu mai e nimic de făcut decît marele joc cu moartea. Îi spunem convenţional joc, nefiind vorba în acest caz de moartea naturală, de moartea care ţine de legile vieţii, ci de o moarte silnică, arbitrară, iar uneori de o moarte convenţională, cînd războiul nu are loc, cînd proiectele rămîn în mapele statelor majore şi în arhivele guvernelor.

Fiind o fiinţă inventivă, vrînd să ia în stăpînire totul, omul nu putea omite moartea şi nu i-a fost greu s-o ia în stăpînire. El a introdus-o precoce în jocurile sale, cu precocitatea pe care o manifestă şi copiii în jocurile de-a războiul !, transformînd-o — pretutindeni pe pămînt — într-o achiziţie culturală, un „bun" ce nu mai ţine de natură, ci de cultură. Dovadă că jocurile militare s-au modificat, tehnic şi logistic, de la epocă la epocă, deşi acţiunea de ucidere, de suprimare a vieţii a rămas — ca acţiune brutală — aceeaşi. Acţiunea, oricît de „culturală" ar fi, nu poate să nu facă apel la agresivitatea primă. În cazul anului 1877, agresivitatea primă s-a înarmat cu instrumentele epocii, menţinînd unele, lepădînd altele, anticipîndu-le pe altele. Ca joc — jocul cu moartea, războiul nu putea să nu prezinte un interes universal, pentru întreaga specie. În fond, această experienţă o făceau, o fac doar unii, unele exemplare (naţiuni, popoare), nu şi întreaga specie. Se putea deci observa, pe acest eşantion, cît costă şi cît raportează războiul, ca şi orice altă acţiune umană. Se puteau face pariuri, ca la orice jocuri, şi pariurile n-au lipsit. Se putea schimba ceva în direcţia însăşi a vieţii — a civilizaţiei şi a culturii, şi schimbările n-au întîrziat să apară.

Văzut de foarte sus, războiul era un joc vechi, o artă !, o artă scumpă, o artă de uz popular. Din el, ca artă, se emancipaseră artele marţiale, apoi arta militară, apoi ştiinţa militară, care urma să aibă un mare viitor. Fiind un joc esenţial, jocul cu moartea, era normal ca la acest joc să participe întreaga civilizaţie, cu toate achiziţiile sale, şi întreaga cultură. Deci nu numai tehnica, dar şi

ştiinţele pure, dar şi aplicaţiile efemere — scenografia, gastronomia, moda. Caracterul grav se păstra — înfruntarea, exterminarea, inclusiv caracterul masculin, se exterminau între ei masculii naţiilor, dar modificările urmau timpului, ţineau pas cu viaţa, erau legate în ultimă instanţă de noile achiziţii ale speciei, pe toate planurile. Un război îngroapă şi lansează forme politice, state, tipuri de arme şi pălării, cîntece şi feluri de mîncare.

Efortul de a pune războiul în reguli, de a-l scoate din regimul improvizaţiei, chiar şi din regimul artei, de a face din război o treabă sigură, o ştiinţă, o ştiinţă absolută dacă se poate, a fost de asemeni un efort timpuriu, iar ştiinţele au profitat de pe urma acestui efort, care le-a obligat întru atît încît fiecare ştiinţă în parte şi-a adus aportul la prosperarea războiului, inclusiv cele mai pacifice, pacifice prin definiţie : teologia, prozodia, muzica. Ceea ce-a rezultat n-a răscumpărat aşteptările : dintre toate jocurile, războiul a rămas cel mai expus hazardului, adică împrejurărilor, intervenţiilor gen *Deus ex machina*, lipsei de reguli, iar ca rezultat imediat hazardului pur, după proverbul românesc care spune : *unde dai şi unde crapă*. Acest *unde crapă* e absolut pur. Crapă unde nimeni nu se aşteaptă, cum urma să crape şi după acest război, care era în curs, ca şi după alte războaie, care, absolut toate, au fost justificate şi explicate *aposteriori*, ca şi partidele de şah celebre, în urma cărora se scriu tratate despre jocul de şah. Consemnabilă oricum, după un război este schimbarea, schimbările care îşi fac loc.

Oprindu-ne la modă şi la schimbările în modă, în acest război, spre exemplu, dispăruse pînă şi amintirea perucilor şi fardurilor, care îi făcuseră impunători pe ofiţerii ruşi şi francezi de la începutul secolului. La otomani dispăruseră hainele lungi şi sofisticate, incomode în bătălie. În acel ceas forţa se dispensa de nimicuri şi zorzoane. Se procedase astfel la drastice simplificări pe toate planurile — armament, costumaţie, joc de scenă, ceremonii.

Crescuse deci şi se ascuţise agresivitatea, prin eficienţa armelor, fără ca mizele puse în joc şi ţintele finale să fie altele decît întotdeauna : pămînt şi apă, un loc mai bun sub soare, un loc mai demn sub soare, un loc în locul altuia. Cum pămînt şi apă nu se obţin lesne, cum un loc

mai bun sub soare nu se menţine uşor, cum un loc mai demn sub soare se dobîndeşte greu, se pornea război — războiul la rîndu-i fiind un lucru greu, căci nu se fac decît prea rar războaie pentru fleacuri.

Războiul părea să vină de fapt în prelungirea unui blestem prim, nu izgonirea din rai, ci un blestem ţinînd de condiţia primă a omului, condiţia animală — chiar dacă înnobilată mai apoi prin sudoare şi muncă. Dar şi războiul prim fusese o muncă, era un substitut al vînătorii, triburile de vînători fiind şi cele mai războinice, cele mai iscusite la încălcări şi jafuri. Călcări şi jafuri care erau, în ceasul prim al omului, o muncă. O muncă supusă la rîndu-i progresului : munca de-a războiul. Deci războiul nu numai ca joc, ci şi ca muncă. O muncă pe care se putea conta ; după triburi au contat pe dobînda cucerită în război cetăţile, statele, imperiile, care au isprăvit prin a se sprijini exclusiv pe războaie, isprăvindu-se la rîndu-le, destrămîndu-se şi pierind în cîte un război. Pînă atunci nu se cunoşteau — şi nu se cunosc încă ! imperii care să fi pierit de la sine. Nu numai forţa de care dispuneau, dar vanitatea însăşi, vanitatea alcătuirilor false şi arbitrare, nu le lăsa să moară fără spectacol, fără un ultim şi crîncen spectacol, în care erau antrenate mulţimi de oameni, pe care veneau să-l vadă mulţimi de oameni, unii cu treabă, cu treburi importante chiar !, alţii fără nici o treabă. Ultimii, cei fără treabă, trăiesc de obicei frisonul sau vanitatea de a dobîndi un loc mai bun, locul privilegiat la spectacolul cu moartea — prim şi ultim privilegiu fiind chiar moartea. Cei cu pretenţii mai modeste — decoraţii, ordine, grade, ierarhii sociale, bunuri de toate felurile, cei ce se înghesuiau deci nu pentru primul loc — locul mortului, desfăşurau la rîndu-le o inepuizabilă energie şi vanitate în jocul de-a nu muri, de a supravieţui, de a supra-supravieţui prin şi din jocul de-a războiul. Din nou apărea faţa ludică a războiului, faţa cinic ludică.

Mai rămîneau de aruncat mulţimile în luptă, deci masa de pioni, fără de care nu e posibilă lupta ca spectacol, pioni fără de care lupta s-ar reduce din nou la confruntarea corp la corp între doi inşi, animal contra animal, ca la începutul timpului sau ca în artele marţiale. Deci rege contra rege, cal contra cal, nebun contra nebun. Aceste

piese, deşi foarte preţioase, nu pot face singure un război, ci doar o simplă demonstraţie de omucidere, pe o mică schemă dată. Schemele se multiplică şi jocul se complică abia cînd apare perspectiva unor ravagii sau carnagii, deci cînd apar mulţimile. Atunci apare şi spaima de război, de catastrofa pe care o reprezintă oricînd războiul. Figurînd astfel lucrurile, avînd în vedere şi regii, şi nebunii, şi mulţimile, şi miza — o miză precară din perspectiva eternităţii, şi rezultatul — eliminarea pieselor jucate, indienii vechi au rîvnit să înlocuiască războiul prin jocul de şah, şi au conceput jocul de şah. Aceleaşi aspecte le-au avut în vedere şi înţelepţii din China veche, atunci cînd au mutat războiul, de pe cîmpul cu sînge, pe tabelele de logistică pură, unde nu se cunosc decît moralmente învinşi şi învingători. Grecii vechi iubeau disputele între sofişti, atleţi, actori, ca substitut al războiului. Dar toate cele trei mari neamuri — greci, indieni, chinezi — au plătit puţinele carate de înţelepciune ce strălucesc în aceste combinaţii subtile, prin mări de sînge rezultate din acelaşi joc atroce cu moartea, care a rămas, ba s-a şi dezvoltat.

O întrebare i-a preocupat mereu pe oameni : se poate ocoli războiul, se poate evita un război, prin neparticipare la război ? Se poate, teoretic, dacă ambii parteneri consimt iniţial la aceasta. Dar războiul, ca fapt asemănător unei catastrofe naturale, nu mai întreabă pe nimeni, odată dezlănţuit. Odată dezlănţuite, forţele telurice ale morţii încep şi isprăvesc prin a distruge, iar cei ameninţaţi se apără. Riposta e obligatorie, e în joc supravieţuirea, a unui ins sau a unui neam, iar aceasta o asigură morţii, cei ce mor, cei care cumpără, prin moartea lor, un loc oricît de precar pentru cei rămaşi vii. Oamenii sau naţiile se apără, chiar cînd atacă, nici unul dintre cei care atacă nu atacă înainte de a se declara în legitimă apărare, se atacă deci „în legitimă apărare“ sau se apără prin atac, atacul şi apărarea nedînd măsura dreptăţii şi nedreptăţii unui război. Războaiele sînt toate simultan drepte şi nedrepte, de apărare şi de agresiune, depinde de unghiul din care sînt privite, în nici un alt act uman adevărul şi falsul neînfăţişîndu-se mai amestecate, mai haotic amestecate, pînă la confuzie. Pacea se înfăţişează şi ea uneori confuz, nu ca pe tablele de şah sau pe tabelele de logistică pură. Adevărul nu

iese la lumină nici pe calea armelor. Cei care își impun adevărul cu armele, primesc la rîndu-le o replică armată.

În cazul războiului de la 1877, popoarele sud-dunărene subjugate de otomani erau în dreptul lor să facă război. Era în dreptul său și Rusia, sau oricare altă mare țară să intervină pentru cei mulți, neputincioși și slabi, cînd o altă mare țară oprima pe cei mulți, neputincioși și slabi, pe care îi dobîndise cu sabia. În ceea ce-i privește, otomanii socoteau însă războiul, care căzuse peste capul lor, un război nedrept, un război de agresiune, deci un război pornit împotriva dreptului, drept clădit pe sabie. Cum n-ar fi tresărit, la dezlănțuirea acestui război, toți cei cu mîna pe dreptul întemeiat pe sabie, toți cu mîna pe săbii, inclusiv Rusia ! Aceasta se afla, dintr-un anume punct de vedere, într-o poziție paradoxală : îmbrățișînd cauza popoarelor subjugate, Rusia împingea pe scena bătăliilor din Asia și Europa niște popoare subjugate, niște neamuri care doreau la rîndu-le a se elibera de sub același drept al sabiei. Cei care, în afară de ruși, veniseră să lupte la Dunăre — polonezi, ucraineni, lituanieni, finlandezi, georgieni, dar și soldați aparținînd unor neamuri islamice, jinduiau la rîndu-le o eliberare, vărsîndu-și sîngele pentru eliberarea sud-dunărenilor. Se juca, în acest caz, nu numai drama dreptului, ci și drama succesiunii dreptului. Oricum unui imperiu întemeiat pe sabie, ca toate imperiile, i se răspundea cu sabia. Partida care se juca era oricum alta, confirmînd regula după care la șah cel puțin, două partide nu seamănă între ele, nici o partidă nu seamănă cu alta, nici ca joc, nici ca motivație, jocul avînd în toate cazurile — chiar și cele nejucate — desfășurări și soluții infinit diferite.

Peste toate, chiar din prima luptă, se impuneau bilanțurile. Se vesteau bilanțurile. Bilanțurile războaielor arată toate la fel. Ceea ce urmează în viață, după o luptă, după o pace, nu e la fel, ceea ce urmează e întotdeauna altfel, și poate da prilej sau pretext unor alte conflagrații, dar e la fel cîmpul cu schelete, secvența de viață suprimată, lanțul promisiunilor rupt, printr-un joc.

Jocul are protagoniști și spectatori, un scenariu, o abundentă recuzită, o scenă. Jocul se amînă, uneori, din cauza condițiilor meteorologice sau din alte cauze, cum

ar fi indispoziţia unui comandant sau un ordin greşit. Sau începe în chip neprevăzut, fără bătaie de gong, luînd lumea prin surprindere. Sau are un rezultat neaşteptat, pentru un participant sau celălalt.

În cazul bătăliei de la Nicopole, jocul însuşi a provocat o reacţie neaşteptată în rîndul spectatorilor, armatei române revenindu-i rolul ingrat de spectator la această luptă.

Nenorocirea făcea ca românii să se simtă moralmente direct implicaţi în această luptă, deşi fizic le revenea rolul ingrat de spectatori, ei fiind cu totul eliminaţi din spectacolul care se juca peste Dunăre, chiar sub ochii lor.

Dacă în cazul Vidinului bătălia nu fusese posibilă, rămăsese nedată, deci amînată, amînarea privindu-i doar pe cei doi comandanţi, român şi otoman, bătălia de aici se dădea, se angajase, iar jocul îi privea nu pe doi inşi, ci pe mii şi mii de inşi, pe toţi cei care o urmăreau de pe malul stîng, punînd în această urmărire un sentiment foarte gingaş, sentimentul frustrării. În 1396, românii, cu oastea lor, avîndu-l în frunte pe prinţul lor Mircea, participaseră la o cruciadă al cărei sfîrşit fusese la Nicopole. Pentru românii de atunci, bătălia era vitală — îşi apărau pămîntul. Pentru cruciaţii de atunci, bătălia era de onoare, ei vroiau să moară pentru onoare — şi au şi fost înfrînţi. Mircea, ca om al locului, n-a primit atunci îngăduinţa de a deschide lupta şi de a-i duce pe cruciaţi la victorie. Morala care a rezultat din această înfrîngere era simplă : nu te băga în lupte fără miză, în lupte care nu te implică direct. Înfrîngerea de la Nicopole îi implica deci direct pe români. Ei doreau, peste secole, o revanşă. Ei se aflau din nou faţă în faţă cu aceiaşi adversari şi tot la Nicopole !, iar revanşa părea obligatorie. Participarea la luptă era pentru ei o chestiune de onoare. Dar li se refuza, printr-un joc al sorţii, această onoare, lupta fiind angajată de alţii, din nou de nişte aliaţi. Printr-un hazard al soartei, în armata cruciaţilor de la 1396 se afla şi markgraful Friedrich de Hohenzollern, strămoş direct al prinţului. Acum prinţul şi românii nu participau la luptă, luptau doar aliaţii lor.

Aceştia, sub comanda generalului Krüdner, angajaseră bătălia fără intenţia de a jigni, ci dintr-o logică simplă : ţărmul drept al Dunării trebuia cucerit, redută cu redută. Trecîndu-şi trupele pe podul de la Şiştov — se construise între timp un pod de pontoane —, Krüdner şi-a împărţit corpul de armată — Corpul 9, în două coloane, una luîndu-şi ca sediu Şiştovul, cealaltă pornind-o spre Nicopole. Generalul era incitat de multele şi fulgerătoarele victorii obţinute de trupele imperiale pe ţărmul drept, victorii care dezlănţuiseră o competiţie a trofeelor între toţi marii comandanţi. Zimermann curăţase astfel tot nordul şi mijlocul Dobrogei, pînă la Küstenge, pe malul mării, fără să întîmpine o rezistenţă serioasă, nici măcar la Valul lui Traian, fortificaţie romană, pe care românii credeau — nu se ştie de ce ! — că otomanii o vor folosi. Armata ţareviciului, marele duce moştenitor Alexandr Alexandrîci, şi-a desfăşurat forţele asupra Cadrilaterului, ajungînd fără pierderi pînă la Monastir. Cea mai spectaculoasă acţiune a revenit armatei centrale, aflată sub directa comandă a lui Nicolas, care răspundea de întregul front european. Victoriile acestei armate au curs în cascadă, mai exact în cavalcadă, în ritmul în care le-a smuls cavaleria cazacă de avangardă, avîndu-l în frunte pe generalul Gurko, un ucrainean care n-a cunoscut retragerea, nici popasul, nici măcar popasul de Tîrnovo — capitala Bulgariei istorice, eliberată printr-o luptă fulger, loc unde Nicolas a fost purtat pe braţe, în triumf, Gurko trecînd mai departe, avîntîndu-se într-o teribilă aventură peste Balcani, prin pasul cel mai greu, trecînd dincolo, atingînd demonstrativ Kazanlîkul, capitala rozelor, şi trimiţînd astfel primul fior de moarte la Ţarigrad.

Faţă de întreagă această expediţie, bătălia de la Nicopole a reprezentat un episod minor. Baronul Krüdner însuşi nu i-a dat prea mare atenţie, oricum nu preocuparea pe care el o rezerva marilor trofee ce i-ar fi revenit pe traseul de care răspundea : Vidin — Sofia — Filipopoli — Constantinopole. Graba de a ajunge la ultima ţintă, capitala sultanilor — trofeul suprem, îi însufleţea pe toţi marii comandanţi, îi făcea să sară etape şi să ignore amănunte. Krüdner însuşi a ignorat un amănunt, Plevna, deşi el a abordat conştiincios bătălia pentru Nicopole,

pregătind-o nemţeşte, pe hartă. Pentru a-şi asigura un deplin şi rapid succes, el a luat legătura chiar şi cu comandantul român de pe ţărmul stîng, cerînd sprijinul artileriei române, cerere pe care generalul Lupu a comunicat-o prompt prinţului, primind aprobarea. Faptul de a participa la luptă, fie şi numai cu artileria, i-a tulburat şi mai rău pe români.

Nicopole se afla plasat într-un amfiteatru de coline, cu cea mai deschisă privelişte cu putinţă înspre Dunăre, deci spre malul stîng, unde se aflau plasaţi românii, cu tunurile şi trupele lor. A fi cu mîinile legate, a nu putea interveni, pentru a modifica jocul de scenă, pentru a precipita o intrare, pentru a dezlega o încurcătură, pentru a grăbi deznodămîntul, era un blestem pentru ofiţeri, dar şi pentru trupă, care a primit liber să vadă bătaia, să înjure, să scuipe, să crape de necaz, laolaltă cu domnii comandanţi. Acestora le-a revenit, dealtfel, privilegiul de a asista, în apropierea bateriilor, la pregătirile de artilerie. Tirul a fost bine plasat, s-a călcat interdicţia de „a nu se gaspila muniţiunile", muniţiile fiind risipite ca la nuntă, dar cu efect, fiindcă acoperişurile de olane ale orăşelului au început a sări în ţăndări, iar pînă la urmă au luat foc şi cîteva magazii, cîteva clăi de fîn, chiar şi un depozit „de muniţiuni". După această uvertură, în scurtă pauză, s-a aşteptat intrarea în scenă a soldaţilor lui Krüdner.

Dar aceştia n-au intrat, bătălia se angajase undeva în afara scenei, în culise.

— Ce fac, domnule, de ce nu intră ?

— Intră, dar greu. Se aud parcă rafale de armă.

Nu se putea intra în scenă, căzuse întunericul. Ajunşi pe poziţie spre seară, soldaţii lui Krüdner începuseră la rîndu-le o pregătire de artilerie, pe care n-au fructificat-o din cauza nopţii. Spectatori şi protagonişti au trăit o noapte de nesomn. Turcii au stins incendiile şi şi-au întărit fortificaţiile. Între timp, în cursul aceleiaşi nopţi, sosise şi Krüdner cu grosul trupelor lui, care au luat poziţie pe linia de la est şi sud de Nicopole, poziţii invizibile pentru români.

Lor le-a rămas la vedere scena, de fapt culisele bătăliei, fiindcă scena se multiplicase şi se mutase în alte

părţi, în afara aşezării pe colinele de la sud şi est, pe unde oamenii lui Krüdner forţau pătrunderea spre oraş.

— De ce nu atacă, domnule, şi pe flancul drept !

Cel care se chinuia să afle, un căpitan, îşi dădea demonstrativ cu pumnii în cap, cu gesturi mari, aşa cum se apasă gesturile la scena mare, dar între timp cineva a adus vestea că baronul atacă şi pe flancul drept, o parte din oamenii lui Krüdner trecînd rîul Osma — care se află în dreapta oraşului, vizavi de rîul Olt.

Parte din ofiţerii români au sărit pe cai sau au urcat în trăsuri, pornind spre latura dreaptă a frontului, spre vărsarea Osmei, ca să urmărească lupta de aici. Aceşti ofiţeri au rămas între sălciile de la gura Oltului o noapte întreagă, fără să vadă mare lucru, fiindcă liniile de luptă s-au stabilizat între timp. Din nou picase întunericul.

A urmat încă o zi de bombardamente, în care cerul de deasupra orăşelului s-a îmbîcsit de fum. Peste fluviu nu se mai vedea nimic decît fum. Cele trei baterii române, cuprinzînd 36 de tunuri Krupp, plus bateriile lui Krüdner, dotate şi cu tunuri de asediu, au întreţinut asupra paşnicei aşezări un prăpăd de zgomot, fum, vîlvătăi. Ultimul amănunt care s-a mai putut vedea a fost prăbuşirea minaretului geamiei mari, după care s-a lăsat din nou întunericul.

Din nou o noapte de aţîţare, dar şi de istovire, o istovire în care intra şi blazarea, şi chiar un strop de dezamăgire. Ceea ce era important nu se vedea, asalturile succesive ale soldaţilor lui Krüdner prin viile şi porumbiştile bulgarilor, tîrîşul prin buruieni, schilodirile la baionetă, contraatacurile peste morţi, acele amănunte care, numai văzute de aproape, dau măsura atroce a unei bătălii. În sfîrşit, s-a văzut, deşi prin binoclu, accentul suprem : steagul alb. Şi, cu ochii liberi, s-a văzut şi mişcarea finală, clipa în care, pe scena devastată, au intrat învingătorii.

Un final cu prelungire totuşi, fiindcă, în timpul ceremoniei de predare, o coloană otomană s-a strecurat pe furiş, din orăşel, chiar pe ţărmul Dunării, încercînd o retragere în direcţia Vidin. Mişcare observată de pe celălalt ţărm, de la gura Oltului, de colonelul român Cantili, care a şi îndreptat tunurile către fugari. Ghiulelele nu i-au putut ajunge. O baterie călăreaţă a gonit pe mal paralel cu

fugarii, i-a depăşit, le-a ţinut calea printr-un tir „bine dirigeat". Şi cel de al doilea final a fost reuşit.

Aflat la Poiana, în Oltenia, prinţul nu se putea bucura decît platonic de aceste reuşite, din care era exclus. El se găsea într-o poziţie excentrică frontului, paradis de victorii, care-l scosese cu totul din joc.

Apoi au urmat cele două groaznice înfrîngeri de la Plevna, din 8 şi 18 iulie, care au răsturnat cursul războiului.

A intrat în scenă Osman-Paşa, fugarul din Vidin, pe care Cerchez îl cruţase.

În gara Giurgiului, cea de a doua gară a Bucureştilor, gara de sud, care se lega direct cu Dunărea, a sosit primul tren funerar, încărcat cu sicrie ruse.

S-au întîlnit, la peron, lîngă tren, în faţa companiei de onoare cu steagul în bernă, sub acordurile funebre ale alămurilor, marele cneaz Gorceakov, cancelarul imperiului şi prinţesa de la Cotroceni.

În oraşul aproape pustiu, strămutat cu sufletul la Dunăre, rămăseseră doar cei doi : un cneaz senil şi o prinţesă senină. Amîndoi melomani.

Printr-o depeşă cifrată, Nicolas i-a cerut prinţului — vărul său august, să treacă Dunărea în fruntea trupelor sale. Prinţul n-a răspuns. A mai aşteptat o depeşă, care s-o confirme pe prima, apoi un mesager, un trimis special. A fost clipa cînd Nelidov l-a vizitat pe Brătianu. Cneaz Gorceakov, la rîndu-i, a deschis braţele către prinţesă. Dar prinţul n-a răspuns. El însuşi vroia să decidă cînd va trece Dunărea.

Totul era gata, doar un fleac, descoperit din întîmplare, a făcut să ţîşnească scîntei verzi din ochii colonelului, care, cu totul întîmplător, aşa, într-o doară, avusese proasta inspiraţie de a ordona unui soldat să scoată sabia din

teacă — şi cînd ? — după inspecţie, deci după ce escadroanele de roşiori prinseseră steagul. Ce-a văzut, l-a îngrozit pe colonel : sabia acelui soldat era neascuţită... El l-a lăsat baltă pe soldat şi s-a repezit la ofiţer :

— Bine, domnule locotenent, cînd ştii că ai recruţi în subordine, nu te uiţi ce săbii poartă oamenii dumitale la şold ?

— Ba mă uit, să trăiţi ! a strigat de pe cal, nu de jos, locotenentul Arghir.

Avea acum un cal bun de luptă, care, chiar dacă nu răspundea precis la comenzi, se putea conta : calul rămăsese încremenit, sub stăpîn, ca o statuie.

— Şi dacă te uiţi, ce vezi ? a mai urlat colonelul. Nu vezi că oamenii dumitale au săbiile neascuţite ?

Şi colonelul a plecat vijelie, cravaşînd calul-colonel, timp în care Arghir a rămas pe loc, fără glas. Da, aşa era, chiar el avea asupră-i sabia de paradă, nu sabia de luptă ; rămăsese aşa, impecabil echipat, după marea demonstraţie oferită în cinstea prinţului. Regimentul primise steagul. Regimentul urma să se avînte în luptă. Cum ? Cu săbiile neascuţite ? ! Probabil nu tot regimentul, dar — fatalitate : tocmai unitatea pe care o conducea Arghir, peste care cădea întotdeauna blestemul controalelor inopinate, isprăvite prost. Arghir era deficitar la amănunte.

— Nu te necăji, dragă, l-a consolat un camarad. Pregătirea oamenilor tăi e admirabilă, stau toţi ca zidiţi pe cai, i-a văzut şi prinţul. Nu ştiu dacă ai observat, n-aveai cum, erai prea emoţionat, dar prinţul, trecîndu-ne în revistă, s-a oprit special în faţa oamenilor tăi. Colonelul e gelos, turbă de gelozie.

O fi fost sau n-o fi fost aşa, Arghir era surprins din nou în defect : oamenii lui n-aveau săbiile ascuţite. Doamne, se gîndea Arghir, dacă una ca asta ar fi căzut sub ochii prinţului !

— Dar cum s-a întîmplat, dragă, una ca asta ! şi-a clamat necazul căpitanul Căpăţînă, naşul calului. Trebuia să ai grijă de oamenii tăi !

— De ce să aibă grijă mai întîi ? ! l-a apărat acelaşi camarad. Oameni de toată mîna, aduşi acum o lună-două sub arme, care n-au văzut cal decît în icoane. Ce să facă

Arghir cu ei ? Să-i învețe galopul și trapul, nu-i așa ! Să-i învețe apoi să mînuiască lancea, să-i învețe să tragă cu carabina. Ce să-i mai învețe ?

— Cum ai uitat, dragă, de săbii ! și-a strigat din nou scandalizarea Căpățînă. Astea nu mai sînt manevre, înțelegi ! Ceea ce trăim noi acu e război. Război, *mon cher !*

— Lăsați, domnilor, omul în pace ! a intervenit bonomul. Și spre Arghir : Du-te, dragă, și-ți ascute săbiile.

Arghir a plecat cu calul după el, sălbatecul urmărindu-l acum ca un cîine. Ofițerii au comentat cu plăcere cuplul om-cal :

— Le șade bine, domnilor, la amîndoi. Ați văzut ce băiat e Arghir ? Are mînă la cai.

Întors la unitate, Arghir le-a tras o papară cum se cuvine sergenților. Apoi s-a grăbit să rezolve chestiunea fără să mai treacă pe la armurierul regimentului, care precis n-avea nimic, nici o sculă de ascuțit. Arghir își făcea aspre reproșuri, îi venea să muște pămîntul, totuși imparțial fiind cu sine, sentința neagră se oprea la jumătate : ce nu făcuse pentru pregătirea de luptă ? Nu învățase oamenii cum să arunce lancea ? Ba da ! Nu lucrase și cu sabia pe manechine ? Ba da ! Nu-i învățase mînuirea carabinei de pe cal ? Ba da ! Cu gloanțe oarbe, căci așa scria la regulament. Și cu săbii neascuțite, căci așa era prevăzut pentru recruți !... Dar, domnule, se acuza el iar, dumneata nu știi că perioada manevrelor s-a încheiat ? Aici nu te afli la manej, nu ești pe poligon, ci pe cîmpul de luptă. Ai în față inamici, nu jucării !

La o moară de moșie, o moară cu aburi, de pe malul Dunării, Arghir a găsit o tocilă. A aranjat ca mecanicul să monteze o piatră de tocilă astfel încît să fie pusă în mișcare de motor. Ascuțitul manual ar fi durat, pentru două sute de soldați, cîteva zile. Ascuțitul mecanic dura cîteva ceasuri, maximum o zi, și se făcea impecabil. Arghir era totuși descurcăreț, la disperare devenea descurcăreț. El l-a trimis pe sergentul Cîrloanță să aducă la moară compania cu cai cu tot și a supravegheat personal operația, pînă i-au țiuit urechile. Oțelul, scrîșnit pe piatră, suna cu stridență. Țîșneau trîmbe de scîntei. Dar Arghir stătea înfipt în loc, lîngă tocilă, munca aceea monotonă și migă-

loasă îl captivase, nu se știe de ce, poate din faptul că găsise prompt rezolvarea, și acum se odihnea privind, poate fiindcă munca însăși era captivantă.

O sabie neascuțită, scoasă din teacă, are o anume virginitate. Oțelul strălucește ca oglinda, metalul rece e lunecos și plăcut la atingere, nu dă fiori, obiectul în întregimea lui e frumos, n-are nimic amenințător, e mut, impecabil ca o sentință abstractă, echivoc ca o promisiune vagă de moarte. Sabia are și o anume mîndrie a ținutei rigide, dar și ceva prietenesc, loial, cînd îi prinzi mînerul în palmă, lăsîndu-ți pumnul protejat de încovoierea dragonului. Primind întîia oară sabia, atunci cînd o primise, Arghir se simțea învestit. Sabia era un dublu al coloanei lui vertebrale. Pe ea se sprijinea în onoarea lui de ofițer. Cum uitase de săbiile soldaților ? !

Urmărea acum ascuțirea. În lama sabiei, supusă tocilei, ținută orizontal, cu amîndouă mîinile, intra discul tăios de gresie. Scrîșnetul pietrei îți fierăstruia smalțul dinților, metalul însuși îl resimțea, subțiindu-se. Sabia opunea rezistență, vibra, scotea scîntei, dar carnea ei se lăsa pătrunsă, mai întîi derma, stratul lucios de deasupra, care era înlăturat brutal, pentru ca oțelul moale să se facă simțit, să învie, să capete finețe de nerv. Apoi sabia, bine ascuțită, era zvîcnită în lumină. Buricul degetului arătător al meșterului încerca cu prudență buza tăioasă, care căpătase între timp o altă culoare, otrăvită.

— Crezi că merge ?

Momentul se încheia prin introducerea lamei în teaca ei neutră, care o și înghițea, astfel încît sabia devenea un fulger stins, purtat la brîu. Arghir n-a apucat să-și încingă sabia, stătea sprijinit în ea, cu mîna pe dragon, cînd a apărut lîngă el căpitanul Căpățînă. Avea probabil remușcări, îl urgisise prea rău pe băiat. Căpățînă nu s-a mai ocupat de Arghir, l-a lăsat în pace, dar i-a preluat părintește atribuțiile, amestecîndu-se firesc în buna desfășurare a operației. Uneori și mustra :

— Dragă, asta doar la tăiat varză, înțelegi !... Fă-i, te rog, vîrful, să aibă vîrful ac, înțelegi !... O, nu, stai, stai, stai, dă-o înapoi ! Nu, dragă, nu sub gardă ! Insistă, te rog, pe curbură. Fă-i buza brici !

Obosiseră amîndoi, Arghir privind, Căpăţînă îndrumînd. Operaţia era isprăvită. Dar căpitanul şi-a mai adus aminte de ceva :

— Dragă, hai să facem şi lăncile. Şi către soldaţi, pedagogic, ca la instrucţie : Lancea se smulge cu dreapta... Cînd vîrful este corect ascuţit, înfigerea este comodă, lama intră uşor, adversarul nici nu simte cînd intră. Nu uitaţi însă să izbiţi puternic, cu amîndouă mîinile, şi să smulgeţi iute lancea, mai înainte ca corpul să se lase în ea. Lăsaţi liber corpul pe care l-aţi împuns şi treceţi mai departe. Cît mai liber, înţelegeţi ? !

Despre sabie, căpitanul Căpăţînă n-a mai spus nimic.

— Sfîrşit —